

KARPATSKÝ FRONT 1914/1915

Miloslav ČAPLOVIČ
Martin DROBŇÁK
Viktor SZABÓ
Radoslav TURIK

KARPATSKÝ FRONT 1914/1915

Miloslav Čaplovič – Martin Drobňák – Viktor Szabó – Radoslav Turik (eds.)

Vojenský historický ústav Bratislava

www.vhu.sk

Klub vojenskej histórie Beskydy

www.kvhbeskydy.sk

© Vojenský historický ústav Bratislava a Klub vojenskej histórie Beskydy

Bratislava 2016

KARPATSKÝ FRONT 1914/1915

Publikácia Karpatský front 1914/1915 je výstupom z dvoch medzinárodných vedeckých konferencií, ktoré sa uskutočnili v roku 2014 v Humennom, a v roku 2015 vo Svidníku. Realizáciu konferencií, ako aj vydanie publikácie, podporili:

Ladislav Cisar, Marek Čech, Miroslav Homičko, Mesto Humenné, Richard Karabin, Jozef Krúpa, Juraj Mandzák, Ján Mičovský, Miroslav Mikolášik, Vladimíra Muravská, Alexandra Nemčíková, Viktor Pipta, Štefánia Pčolová, Slovenská historická spoločnosť pri SAV, Slovenské národné múzeum - Múzeum ukrajinskej kultúry Svidník, Mesto Svidník, Vihorlatské múzeum Humenné, Dávid Zoller

Všetky práva vyhradené. Túto knihu alebo jej časti nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľa práv! Názory autorov štúdií neodzrkadľujú nevyhnutne názory editorov.

Vydali:

Vojenský historický ústav Bratislava
a Klub vojenskej histórie Beskydy Bratislava 2016

ISBN: 978-80-89523-43-6

SLOVO NA ÚVOD

Miloslav ČAPLOVIČ

Vojenský historický ústav Bratislava

Od leta 2014 si nielen u nás v Slovenskej republike, ale aj v mnohých krajinách Európy a sveta, pripomíname 100. výročie od vypuknutia prvej svetovej vojny, ktorá v rokoch 1914 – 1918 tragicky poznamenala osudy ľudskej civilizácie, vojakov i civilistov, takmer vo všetkých kútoch sveta. V dejinách nášho národa a národností žijúcich na území Slovenskej republiky sú historické udalosti, ktoré sa nezmazateľne zapísali do našej kolektívnej pamäti. A to z dôvodu, že svojím významom a rozsahom zasiahli do života celých generácií. Takouto udalosťou bola nepochybne prvá svetová vojna, ktorej špecifický rámec udalostí a procesov nezvratne ovplyvnil dianie v Európe i vo svete a jej výsledky predznamenal aj zásadné zmeny na politickej mape stredoeurópskeho priestoru.

Napriek tomu, že územie dnešného Slovenska zasiahli priame bojové operácie prvej svetovej vojny len veľmi okrajovo a na „relatívne“ krátky čas, v jeho severovýchodných oblastiach (november 1914 – máj 1915), ich intenzita, zákopový ráz si vyžiadali tisícky ľudských životov a nedozierne materiálne škody. Toto územie od nepamäti ležalo v strategicky dôležitom karpatskom oblúku, ktoré vtedy predstavovalo aj úsek pohraničného pásma historického Uhorska. Preto krvavé boje v Karpatoch niesli aj pečať boja o hranice uhorskej vlasti, keď pri postupe ruských vojsk v zime a na jar 1914 – 1915 sa spomínané oblasti stali priamo operačným pásmom, bojiskom armád na východnom fronte.

Z Miškovca cez Medzilaborce viedla druhá hlavná trasa nástupu rakúsko-uhorských vojsk na východný front. Malé železničné staničky na východe Slovenska sa razom stali prekladiskom pre desaťtisíce vojakov. Tento veľký nápor ešte vzrástol po porážke v haličskej bitke neočakávane veľkým odsunom ranených vojakov (až 22 000 denne), čo spôsobovalo nepriechodnosť železničných tratí a znemožnenie prísunu čerstvých záloh. Už od konca októbra 1914 mali mestecká a obce pod Karpatmi skôr zvlášť vojenského tábora. Vo dne i noci tiahli cez ne kolóny trénov a karavány haličských utečencov. Vojská ustupujúce z Haliče, zasiahnuté epidémiami dyzentérie a cholery, rozosievali medzi obyvateľstvom choroby. Školy sa premenili na poľné lazarety, preplnené cesty lemovali stovky chorých, ranených a mŕtvych vojakov.

Na prelome marca a apríla 1915 sa karpatský front otriasal v bojoch jednej z najdôležitejších bitiek Veľkej vojny. Ruské velenie sústredilo v Karpatoch všetky dostupné sily a začalo rozhodujúcu ofenzívu s cieľom preniknúť do centra mo-

narchie, a tým vyradiť Rakúsko-Uhorsko z vojny. Stanovený cieľ ruského velenia o prielom rakúsko-uhorskej obrany v priestore Medzilaborce – Humenné – Snina sa však nepodarilo naplniť. Cisárska a kráľovská armáda vydržala kritickú zaťažkovú skúšku a vytvorila podmienky pre sústredenie nemeckých záloh presunutých zo západného frontu.

Začiatkom mája 1915 sa začala rozsiahla prielomová ofenzíva nemeckej a rakúsko-uhorskej armády pri Gorliciach. Jej pôsobením boli do konca júla 1915 ruské vojská vytlačené takmer z celej Haliče a Bukoviny. Boje na karpatskom úseku východného frontu celkom ustali. Na oboch stranách si však vyžiadali obrovské ľudské obete a materiálne straty. Rakúsko-uhorská armáda stratila takmer 600 000 vojakov (z toho 100 000 padlých), a Rusko malo straty dvojnásobné.

Prvá svetová vojna 1914 – 1918 celkovo si vyžiadala smutnú bilanciu. Predpokladá sa, že vo vojne zomrelo okolo 8 až 10 miliónov vojakov, zranených bolo 20 miliónov. V jej priebehu zahynuli nielen vojaci, ale aj civilisti. Hladom, chorobou, námornými a leteckými útokmi, genocídou. Na jeseň 1918 sa rozšírila pandémia španielskej chrípky, ktorá si vyžiadala ďalšie milióny obetí.

Mobilizačný rozkaz odvelil postupne z územia dnešného Slovenska na bojiská prvej svetovej vojny okolo 400 000 mužov – teda asi sedminu jeho vtedajšieho obyvateľstva. Niektoré údaje o stratách vojakov rakúsko-uhorskej armády v priebehu Veľkej vojny, ktorí boli zmobilizovaní z územia Slovenska, uvádzajú, že ich padlo okolo 69 000 a vyše 61 000 bolo trvale zmrzačených. Materiálne škody boli obrovské a ešte väčšie boli škody na ľudskej psychike. Nebolo azda rodiny, ktorej sa tragédia vojnovnej apokalypsy priamo nedotkla a nepoznačila celé generácie na dlhé roky.

Bratislava, október 2016

Martin DROBŇÁK

Klub vojenskej histórie Beskydy

Problematike bojov v Karpatoch, ktoré prebiehali na prelome rokov 1914/1915 a intenzívne zasiahli aj územie súčasnej Slovenskej republiky, bola v slovenskej historiografii venovaná len okrajová pozornosť. Klub vojenskej histórie Beskydy sa dlhodobo venuje výskumu týchto udalostí. V roku 2014 sme si pripomenuli 100. výročie vypuknutia 1. svetovej vojny. Spoločne s Vojenským historickým ústavom Bratislava sme pripravili dve medzinárodné vedecké konferencie, ktorých cieľom bolo naštartovať proces, ktorý povedie k intenzívnejšiemu výskumu udalostí z rokov 1914/1915 v Karpatoch.

V októbri 2014 sme spoločne s partnermi pripravili prvú z dvojice medzinárodných konferencií. Uskutočnila sa v priestoroch Vihorlatského múzea v Humennom. Zameraná bola najmä na udalosti odohrávajúce sa na karpatskom bojisku v roku 1914. Nadviazala na ňu druhá z dvojice konferencií, ktorá sa uskutočnila v marci 2015 v priestoroch Múzea ukrajinskej kultúry SNM vo Svidníku. Tematicky bola zameraná na udalosti odohrávajúce sa na karpatskom bojisku v roku 1915.

Obe konferencie sa stretli s pozitívnym ohlasom ako u slovenských, tak zahraničných historikov. Za pozitívum považujeme fakt, že sa podujatia zúčastnili nielen vojenský historici, ale aj kolegovia venujúci sa hospodárskym, sociálnym a ďalším aspektom dejín začiatku 20. storočia. Vďaka ich aktívnej účasti bolo možné venovať sa problematike karpatského bojiska nielen z pohľadu priebehu vojenských operácií, ale skúmať tiež vplyv intenzívnej bojovej činnosti na bežný život obyvateľov, hospodárstvo či odraz týchto udalostí v dobovej tlači.

V rukách držíte kolektívnu monografiu, ktorej základ tvoria príspevky historikov, ktorí sa zúčastnili spomenutých medzinárodných konferencií. Publikácia je rozdelená do štyroch základných blokov. Prvá najobsiahlejšia časť sa venuje vojenským aspektom karpatského bojiska. Pre čo najlepšie pochopenie priebehu vojenských operácií sme sa snažili najmä príspevky prvého bloku doplniť bohatým obrazovým a mapovým materiálom. Nasleduje blok venovaný hospodárskym, ekonomickým a spoločenským aspektom, na ktorý nadväzuje tretí blok. V tom čitateľ nájde príspevky venované problematike dobovej tlače a dobovej propagandy. Súčasťou tohto bloku sú aj príspevky mapujúce denníky a spomienky vojakov z karpatského bojiska. Poslednú časť publikácie tvoria príspevky venujúce sa procesu vzniku vojnových cintorínov, ale tiež starostlivosti o tieto pietne miesta.

Uvedomujeme si, že publikácia, ktorú držíte v rukách, zďaleka neobsiahla celú problematiku bojov v Karpatoch 1914/1915. Veríme však, že bude hodnotnou časťou do mozaiky, ktorá predstavuje ucelený obraz o priebehu a dôsledkoch bojov v Karpatoch.

Humenné, október 2016

VOJENSKÉ ASPEKTY

Operácie v roku 1914 a rastúci význam karpatského bojiska

Väčšina historických prác venovaných začiatkovej fáze 1. svetovej vojny sa sústreďuje na západný front, ktorý je predstavovaný ako dominantné dejisko bojov. Východnému frontu je venovaná nepomerne menšia pozornosť, ktorá sa zvyčajne obmedzuje iba na bojové operácie vo Východnom Prusku a v Haliči v auguste – septembri 1914. Po tejto „povinnej jazde“ pre väčšinu historikov východoeurópske bojisko prestáva existovať až do mája 1915, kedy spojenecké nemecké a rakúsko-uhorské vojská uskutočnili úspešnú ofenzívu a medzi Gorlicami a Tarnówom prelomili ruský front. Vinou tohto nevyváženého a jednostranného prístupu vzniká dojem, ako keby počas dlhých siedmich mesiacov od októbra 1914 do apríla 1915 „nebolo na východnom fronte nič nového“. Historická realita však bola diametrálne odlišná a počas prvých mesiacov vojny tu prebiehali intenzívne a rozsiahle boje. Od januára 1915 sa ťažisko celého vojnového konfliktu presunulo na východoeurópske bojisko, ktoré si do konca tohto roka udržalo prvoradý strategický význam. Západný front sa stal opäť najdôležitejším bojiskom až na začiatku roku 1916 a túto pozíciu si zachoval do konca vojny.

Manévrové bojové operácie na východnom fronte sa v priebehu jesene a začiatku zimy 1914 nevyhli ani severnej strane Karpát. Priestor medzi poľským Krakovom na západe a ukrajinským Lvovom na východe sa postupne stal dejiskom celého radu dôležitých bitiek. Na území dnešného Prešovského kraja sa front prevalil aj na južnú stranu Karpát a boje v tomto slovenskom regióne významným spôsobom ovplyvnili celkovú strategickú situáciu. V rozhodujúcej miere prispeli k víťazstvu rakúsko-uhorských vojsk v Limanowskej bitke v decembri 1914, ktorá predstavovala najväčší úspech habsburskej monarchie v začiatkovej fáze vojny.

Október 1914: krvavá Visla a San

Rozloženie síl a vojnové plány znepriatelených strán spôsobili, že od začiatku bojových operácií najväčšiu pozornosť pútal dianie vo Francúzsku. Rusko v auguste 1914 v záujme odvrátenia porážky francúzskeho spojenca rozptýlilo svoje vojská, ktoré ešte pred ukončením mobilizácie prešli do útoku vo Východnom Prusku proti Nemecku a v Haliči proti Rakúsko-Uhorsku. Rusom sa síce podarilo odľahčiť nemecký tlak na Francúzsko, ale boje vo Východnom Prusku sa skončili ich porážkou a front sa v tomto úseku dlhodobo stabilizoval (bitky pri Tannenbergu a na Mazurských jazerách). Naopak, v Haliči sa skončili boje ruským víťazstvom a prienikom ruských vojsk za líniu rieky San a do predhorí Karpát na území dnešného juhovýchodného Poľska a západnej Ukrajiny (bitky pri Krasniku, Komarówe, Gniloj Lipe a Rawe Ruskej).

Nemecký neúspech na západnom fronte a porážka v bitke na rieke Marne v septembri 1914 spôsobili, že predvojnové plány Berlína sa nepodarilo realizovať. Francúzsko nebolo porazené a nemecké vojská nemohli byť presunuté na východný front na pomoc svojmu spojencovi proti Rusku. Naopak rakúsko-uhorská armáda svoju strategickú úlohu v začiatkovej fáze bojov splnila a aj za cenu porážky v Haliči dokázala na seba upútať väčšinu ruských vojsk a uľahčiť obranu východných hraníc Nemecka. Vzniknutá situácia si vyžadovala vypracovanie nových plánov, ktoré by spojeneckým vojskám pomohli získať čas do úspešného zakončenia bojov na západnom fronte. Vo svojich povojnových memoároch to potvrdil aj vtedajší náčelník nemeckého generálneho štábu generálporučík Erich von Falkenhayn: „V polovici septembra 1914 sme došli k záveru, že kvôli nedostatku síl nášho rakúsko-uhorského spojencu, iba od ruského protivníka závisí, či bude pokračovať

Náčelník nemeckého generálneho štábu generálporučík Erich von Falkenhayn (na fotografii vľavo)

vo svojom ďalšom postupe. V dôsledku toho by vznikla vážna hrozba pre našu Sliezsku oblasť. Rozhodol som zastaviť prenasledovanie nepriateľa vo Východnom Prusku a nariadil urýchlený presun väčšej časti tam nasadených vojsk do Horného Sliezska a do priestoru južne od Poznane. V tomto priestore bola sformovaná 9. armáda pod velením generálplukovníka Paula von Hindenburga. Týmto spôsobom som chcel získať čas pre realizáciu našich plánov na západnom fronte. Veliacim kádrom východného frontu, to jest veliteľovi 9. armády von Hindenburgovi a náčelníkovi rakúsko-uhorského generálneho štábu Conradovi von Hötzendorfovi, bol ponechaný priestor, aby sa dohodli, akým spôsobom realizujú túto zložitú úlohu a získajú pre nás čas.“¹

Za účelom koordinácie spoločného vojnového úsilia náčelník štábu formujúcej sa nemeckej 9. armády generálmajor Erich Ludendorff 18. 9. 1914 navštívil rakúsko-uhorské hlavné veliteľstvo, ktoré sa vtedy nachádzalo v poľských Karpatoch v meste Nowy Sącz. Stretol sa tam s náčelníkom rakúsko-uhorského generálneho štábu generálplukovníkom Franzom Conradom von Hötzendorfovi a ich rokovanie malo zásadný význam pre vypracovanie plánu ďalších operácií. Vojenské velenie habsburskej monarchie sa obávalo, že ruské vojská budú pokračovať vo svojom postupe od rieky San na Krakov a zároveň vo vhodnej chvíli prekročia Karpaty

¹ FALKENHAYN, E von: *Verchovnoje komandovanije 1914 – 1916 godov v jego važnejšich rešenijach*, Moskva: Kučkovo pole, 1914, s. 28-29.

a vtrhnú do vnútrozemia Uhorska. Nemecký spojenec prisľúbil pomoc, ktorá mala byť realizovaná ofenzívnym spôsobom. Vo svojich memoároch Ludendorff priznal, že „v momente nášho stretnutia v meste Nowy Sącz celková situácia ešte nebola definitívne jasná a sústredili sme sa preto na najpravdepodobnejší scenár vývoja situácie. Predpokladali sme postup ruských vojsk cez rieku San a popri hornom toku Visly na západ. Nové operačné plány sme dohodli veľmi rýchlo a bez akýchkoľvek problémov. Naša 9. armáda mala kryť ľavé krídlo rakúsko-uhorských vojsk a sprevádzať ich protiútok svojim postupom severne od horného toku Visly. Zároveň musela dávať pozor na svoje nekryté ľavé krídlo.“² Conrad von Hötzendorf vo svojich povojnových spomienkach to potvrdil a uviedol: „Výsledkom rokovania bola dohoda, že naše vojská prejdú do protiútku v Haliči a nemecké vojská začnú postup v ruskej časti Poľska.“³

Náčelník rakúsko-uhorského generálneho štábu
generálplukovník Franz Conrad von Hötzendorf

Spojeneckí velitelia však nesprávne odhadli zámery protivníka, ktorý sa v druhej polovici septembra 1914 zastavil za riekou San. Pôvodne veliteľ ruského Juhozápadného frontu generál delostrelectva Nikolaj Ludovič Ivanov plánoval „postupovať ďalej a zablokovať Przemysl, aby počas ďalších operácií bol odstránený negatívny vplyv tejto pevnosti. Nasledujúcim cieľom postupu popri hornom toku Visly má byť Krakov, pričom je potrebné kryť ľavé krídlo v Karpatoch.“⁴ Avšak vrchný veliteľ ruských vojsk generál

jazdeckta veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov rozhodol o preskupení svojich síl a útoku v inom smere. Dňa 28. 9. 1914 nariadil „čo najväčšími silami zahájiť ofenzívu od stredného toku Visly v smere na horný tok Odry s cieľom hlbokého prieniku do nemeckého Sliezska“.⁵ Za týmto účelom prikázal „s najväčšou možnou energiou a rýchlosťou presunúť dve armády na strednú Vislu medzi Ivangorod (dnešný Dęblin) a ústie Sanu“.⁶ V dôsledku rozhodnutia o presmerovaní ofenzívneho úsilia na iný úsek frontu ruské velenie dočasne prišlo o strategickú iniciatívu, ktorú prevzali rakúsko-uhorské a nemecké vojská.

Zatiaľ čo armády ruského juhozápadného frontu sa preskupovali, spojenecké vojská 3. 10. 1914 prešli do protiútku. V priestore na sever od horného toku Visly vo vtedajšom ruskom Poľsku postupovala nemecká 9. armáda (133 000 pešiakov,

² LUDENDORF, E.: *Moji vospominanija o vojne*, vyd. Centrpoligraf, Moskva: Centrpoligraf, 2007, s. 21-22.

³ F. Conrad von Hötzendorf: *Aus meiner Dienstzeit* - Bd.V; Wien 1923, s. 17

⁴ *Varšavsko-Ivangorodská operacija* – zborník dokumentov. Moskva: Generálny štáb Raboče-Kresťanskej Armiji, 1938, s. 30-31.

⁵ *Ibid.* 4, s. 31-32.

⁶ *Ibid.* 4, s. 34.

Postup spojeneckých vojsk na líniu riek Visla a San — situácia k 10. 10. 1914

8 000 jazdcov, 837 diel)⁷ a rakúsko-uhorská 1. armáda (163 000 pešiakov, 10 000 jazdcov, 692 diel)⁸. Spojeneckým silám čelili štyri ruské armády, ktoré sa v priebehu prvej polovice októbra 1914 postupne sústredili v ruskom Poľsku medzi Varša-

⁷ *Der Weltkrieg 1914 bis 1918* – Bd.5, Berlin 1929, s. 420

⁸ *Ibid.* 3, s. 62.

vou a mestom Sandomierz pri ústí rieky San do Visly. Išlo o 4. armádu, 5. armádu a 9. armádu juhozápadného frontu, ktoré disponovali 285 000 vojakmi a 1 354 delami.⁹ Spojeneckým vojskám čelila aj 2. armáda ruského severozápadného frontu generála pechoty Nikolaja Vladimiroviča Ruzskeho, ktorú tvorilo 219 000 vojakov a 1 620 diel.¹⁰ Ďalšie dve armády tohto frontu boli nasadené na sever od Varšavy proti nemeckej 8. armáde v priestore Východného Pruska.

V priebehu októbra 1914 sa v ruskom Poľsku na západnom brehu stredného toku Visly v sérii bitiek stretlo 314 000 vojakov Centrálnych mocností s 1 529 delami proti 504 000 ruských vojakov s 2 974 delami. Zatiaľ čo na začiatku rakúsko-uhorského a nemeckého postupu boli sily oboch strán vyrovnané, s pokračujúcim preskupovaním armád juhozápadného frontu získala ruská strana skoro dvojnásobnú početnú prevahu. Väčšina ruských vojsk bola sústredená proti nemeckej 9. armáde, ktorá predstavovala najnebezpečnejšieho protivníka. Po vyčerpávajúcich a krvavých bojoch nemecké a rakúsko-uhorské velenie nariadilo 26. 10. 1914 ústup na západ. Tieto bitky ruská vojenská historiografia označuje za Varšavsko-ivangorodskú¹¹ operáciu a oprávnené ju považuje za svoje víťazstvo. Ruským vojskám sa po mesačných bojoch podarilo prinútiť protivníka k ústupu a vytvoriť podmienky na realizáciu pôvodného zámeru najvyššieho velenia – zahájenie ofenzívy na nemecké Sliezsko. Velitelia vojsk Centrálnych mocností však splnili svoj strategický cieľ a získali čas, keď sa im na celý mesiac podarilo oddialiť ďalší ruský postup na západ.

Séria októbrových bitiek na území vtedajšieho ruského Poľska počtom nasadených síl a výškou strát bola plne porovnateľná s bojmi v Haliči alebo vo Východnom Prusku v auguste – septembri 1914, ktoré sú však oveľa viac spopularizované a všeobecne známejšie. Nemeckej 9. armáde v októbri 1914 čelili ruská 2. armáda, 5. armáda a časť síl 4. armády. Počas tohto mesiaca nemecká armáda stratila 19 029 dôstojníkov a vojakov (4 358 padlých, 3 233 nezvestných a 11 438 ranených). Proti nej stojace ruské armády v týchto bojoch stratili 94.000 dôstojníkov a vojakov (9 900 padlých, 41 200 nezvestných a 44 700 ranených).¹²

V ruskom Poľsku pôsobila aj 1. rakúsko-uhorská armáda, ktorá čelila časti síl ruskej 4. armády a celej 9. armáde.¹³ V priebehu októbra 1914 táto rakúsko-uhorská armáda stratila 50 244 dôstojníkov a vojakov (3 699 padlých, 27 912 nezvestných a 18 633 ranených). Proti nej stojace ruské sily stratili 49.100 dôstojníkov a vojakov (4 800 padlých, 21 100 nezvestných a 23 900 ranených).¹⁴ V kategórii nezvestných sú zahrnutí nezaevidovaní padlí vojaci, ako aj zajatí vojaci. V bojových podmienkach sa evidovala iba smrť tých vojakov, ktorých pochovali vlastní spolubojovníci, respektíve špeciálne pohrebné útvary materskej armády.

⁹ NELIPOVIČ, S.: *Krovavýj oktjabr 1914 goda*, Moskva: Minuvšeje, 2013, s. 636.

¹⁰ *Ibid* 9, s. 636

¹¹ Na konci 18. storočia si susedné mocnosti rozdelili Poľsko-litovskú úniu a mesto Dęblin nachádzajúce sa na strednom toku Visly sa ocitlo na území zabranom Ruskou cárskou ríšou. V roku 1840 bolo premenované na Ivanogorod a historický poľský názov sa Dęblinu vrátil v roku 1915 po jeho obsadení rakúsko-uhorskými a nemeckými vojskami.

¹² *Ibid.* 9, s. 283-284.

¹³ Jednotky ruskej 4. armády boli nasadené na styku nemeckej 9. armády a rakúsko-uhorskej 1. armády. V záujme čo najpresnejšieho uvedenia celkových ruských strát za október 1914, boli dve tretiny strát ruskej 4. armády pripísané na nemecký úsek frontu a jedna tretina strát na rakúsko-uhorský úsek frontu.

¹⁴ *Ibid.* 9; s. 283-284.

Druh a rozsah strát nemeckých, rakúsko-uhorských a ruských vojsk v októbri 1914 potvrdil trend viditeľný už počas prvých bojov v Haliči a vo Východnom Prusku. Zatiaľ čo rakúsko-uhorská a ruská armáda boli rovnocennými protivníkmi, ktorí vo vzájomných bojoch utrpeli porovnateľné straty, nemecká armáda mala výraznú kvalitatívnu prevahu. V októbri 1914 mali ruské vojská približne 2,5-násobnú početnú prevahu nad nemeckou 9. armádou, napriek tomu však utrpeli skoro 5-násobne vyššie straty. Nešlo o výnimku potvrdzujúcu pravidlo, pretože v rovnakom období pokračovali boje aj vo Východnom Prusku, kde bol pomer ruských a nemeckých strát rovnaký. Nemecká 8. armáda v októbri 1914 stratila 14 198 dôstojníkov a vojakov (2 135 padlých, 3 115 nezvestných a 8 948 ranených). Proti nej stojaca ruská 1. armáda a 10. armáda utrpeli v rovnakom čase skoro 6-násobne väčšie straty: 82 515 dôstojníkov a vojakov (11 801 padlých, 26 825 nezvestných a 45 463 ranených).¹⁵

Vrchný veliteľ nemeckých vojsk na východnom fronte generálplukovník Paul von Hindenburg (vľavo) a jeho náčelník štábu generálmajor Erich Ludendorff (vpravo)

Paralelne s bojmi v ruskom Poľsku došlo v priebehu októbra 1914 aj k intenzívnym a krvavým bojom na rieke San a karpatských predhoriach v Haliči. Na tomto úseku frontu boli nasadené iba rakúsko-uhorské vojská, avšak realizovali rovnaký strategický plán ako vojská na ľavom brehu Visly. Ich spoločným cieľom bolo poraziť vojská ruského juhozápadného frontu a získať čas pre najvyššie nemecké velenie, aby úspešne dokončilo bojové operácie vo Francúzsku. Náčelník rakúsko-uhorského generálneho štábu Conrad von Hötzendorf vo svojich memoároch priblížil spôsob realizácie tohto plánu na haličskom úseku frontu: „Jeden úder bol vedený od Jasla na Rzeszów, druhý úder od Krosna na Dynów a tretí úder od Duklianskeho priesmyku a Medzilaboriec na Sanok a Sambir (Sambor).“¹⁶

V súlade s rozkazom vrchného veliteľa ruských vojsk veľkokniežaťa Nikolaja Nikolajeviča Romanova z 28. 9. 1914 bolo zahájené preskupovanie armád juhozápadného frontu. Polovica síl tohto frontu sa mala sústrediť na ľavom brehu Visly a zaútočiť v smere nemeckého Sliezka. Druhá polovica mala držať obranu proti rakúsko-uhorským vojskám juhozápadne od rieky San a v predhoriach Karpát: „Zo strategického hľadiska je nevyhnutné udržať v našich rukách dôležitú časť Haliče v priestore Lvov – Jarosław – Przemyśl. Naše akcie proti tejto pevnosti musia po-

¹⁵ Ibid. 9, s. 287-288.

¹⁶ Ibid. 3, s. 24-25.

Vrchný veliteľ ruských vojsk generál jazdeckva veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov (v popredí vľavo)

*kračovať s najvyššou možnou nástojčivosťou. Zároveň je potrebné kryť sa zo strany Uhorska prostredníctvom aktívnych opatrení čo najširšieho rozsahu.*¹⁷ Preskupovanie ruských vojsk bolo narušené 3. 10. 1914, kedy rakúsko-uhorské armády prešli do protiútok. Ruské velenie bolo prekvapené, pretože neočakávalo, že vojská habsburskej monarchie po ich porážke v Haliči v septembri 1914 dokážu tak rýchlo prevziať strategickú iniciatívu.

Na tomto úseku východného frontu sa stretli tri rakúsko-uhorské armády (2; 3. a 4. armáda) s tromi ruskými armádami juhozápadného frontu (3; 8. a Obliehacia armáda¹⁸). Vojská habsburskej monarchie disponovali 331 000 vojakmi a 886 delami.¹⁹ Poľné armády podporoval fortifikačný komplex okolo Przemysla, ktorého posádka tvorilo 50 000 vojakov a 956

diel. Od druhej polovice septembra 1914 sa nachádzal v ruskom obklúčení a pútal na sebe sily Obliehacej armády. Dovedna vojská romanovskej ríše v októbri 1914 disponovali v Haliči 369 000 vojakmi a 1 798 delami.²⁰

Tri armády Juhozápadného frontu, ktoré čelili rakúsko-uhorskému protiútku, boli dočasne podriadené pod jednotné operačné velenie v rámci tzv. Haličskej skupiny. Za jej veliteľa bol vymenovaný generál jazdeckva Aleksej Aleksejevič Brusilov, ktorému bolo zároveň ponechané aj velenie jeho 8. armády. V súvislosti s postupom habsburských vojsk sa objavila hrozba, že ruské obklúčenie pevnosti Przemysl bude prelomené. Generál Brusilov preto ruskej Obliehacej armáde nariadil útok na tento fortifikačný komplex, ktorý sa uskutočnil 6. – 8. 10. 1914. Trojdňové boje sa skončili neúspechom ruských vojsk a posádka pevnosti útok odrazila. Následne bol Przemysl odblokovaný a rakúsko-uhorské vojská na viacerých miestach prenikli k rieke San.

Veliteľ tzv. Haličskej skupiny ruských vojsk generál Brusilov vo svojich memoároch na tieto udalosti spomínal nasledovne: „*Veliteľ 3. armády generál Radko Dmitriev ma úpenlivo prosil, aby som ho posilnil zálohami. Obával sa, že jeho armáda sa neudrží na ľavom brehu Sanu severozápadne od Przemyslu. Jeho obavy som považoval za prehnané, ale vrchný veliteľ mi nariadil, aby som mu odovzdal*

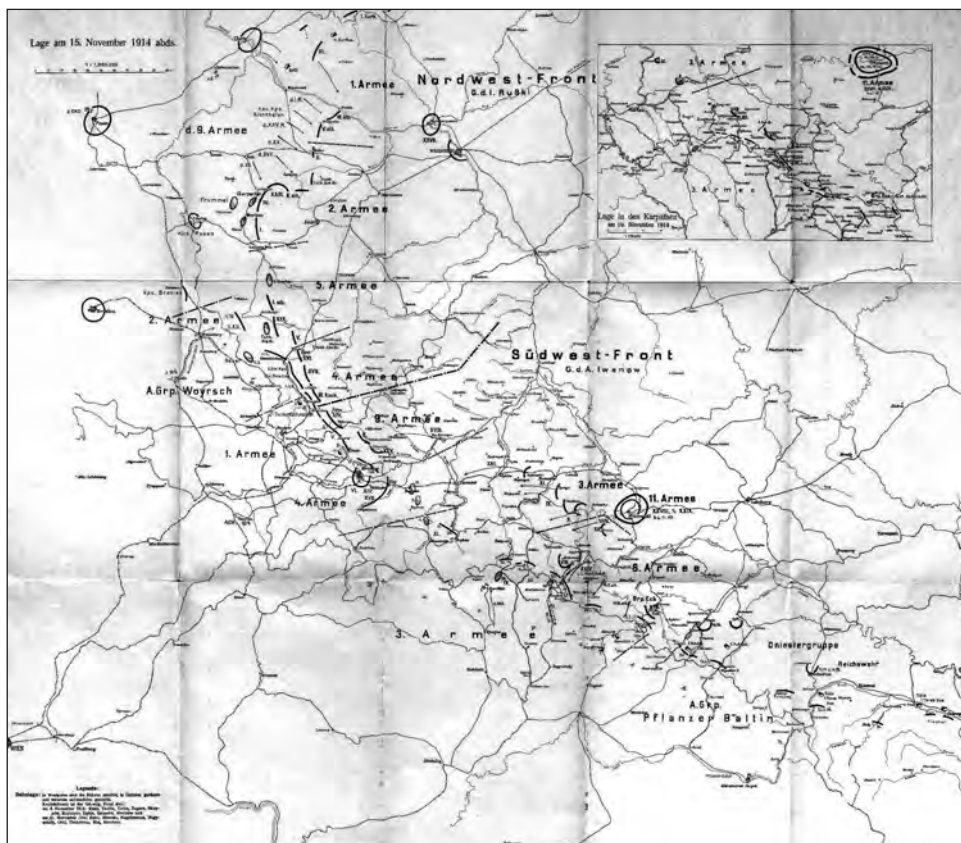
¹⁷ Ibid. 9, s. 298.

¹⁸ Sformovaná 29. 9. 1914 s cieľom obliehania rakúsko-uhorského fortifikačného komplexu okolo Przemysla. Dňa 26. 10. 1914 premenovaná na 11. armádu.

¹⁹ Ibid. 9, s. 636-637.

²⁰ Ibid. 9, 636-637.

Postup ruských vojsk počas generálnej ofenzívy – situácia k 15. 11. 1914

VII. armádný zbor.²¹ Generál Brusilov vo svojej knihe taktiek tvrdil, že nemal dostatočný vplyv na svojich podriadených: „V konečnom dôsledku bolo pre mňa ťažké nesúhlasiť s požiadavkou generála Radka Dmitrieva na ústup jeho armády za San. V prípade, žeby utrpel veľký neúspech, tak by určite ukazoval na mňa a tvrdil, že z egoistických osobných dôvodov som ho vystavil riziku porážky. V súlade s vojenskou etikou som nemohol dostatočne účinne odporovať jeho požiadavke. Dúfal som, že vrchný veliteľ nás rozsúdi a túto otázku vyrieši v prospech vyššieho záujmu. Vo svojich očakávaniach som sa žiaľ mýlil a generálovi Radkovi Dmitrievovi bolo povolené, aby ustúpil a moju 8. armádu ponechal napospas osudu.“²²

Generál Brusilov sa vo svojich povojnových memoároch snažil zdôrazniť vlastné zásluhy na úkor iných veliteľov a zároveň písal o tom, že jeho 8. armáda bola vyšším velením ponechaná bez posíl a ostala odkázaná sama na seba. Na tomto pozadí sa štylizoval do pozície najschopnejšieho vojvodu, ktorý udržal líniu na rieke San a odrazil rakúsko-uhorský protiútok: „Situácia mojej armády bola neveselá, presnejšie povedané výnimočne zložitá. Bez prestávky sme už skoro mesiac

²¹ A. A. Brusilov: *Vospominanija*, Moskva: Voenizdat, 1963, s. 118.

²² *Ibid.* 21, s. 120.

bojovali proti dvojnásobne silnejšiemu protivníkovi a žiadne posily sme nedostávali. Mobilizovaní záložníci k nám prichádzali v úplne bezvýznamných počtoch bez ohľadu na moje žiadosti. Pozície susednej 11. armády boli slabé a musel som ju neustále podporovať.²³ Podľa Sergeja Nelipoviča, najvýznamnejšieho súčasného ruského historika 1. svetovej vojny, generál Brusilov vo svojich spomienkach už tradične zavádzal. Archívne dokumenty dokazujú, že v skutočnosti to bola jeho 8. armáda, ktorej ruské najvyššie velenie v októbri 1914 prideliло všetky disponibilné zálohy. Realite nezodpovedajú ani sťažnosti generála Brusilova na Obľiehačiu/11.armádu, o ktorej tvrdil, že jej musel neustále pomáhať. V skutočnosti to bolo naopak, keď z tejto armády bolo vyčlenených päť divízií a podriadených jeho 8. armáde.²⁴

Veliteľ ruského juhozápadného frontu generál delostrelectva Nikolaj Ludovič Ivanov (uprostred skupiny)

Po celej dĺžke Sanu od ústia do Visly až po predhoria Karpát došlo k sérii intenzívnych a krvavých bojov, ktoré predstavovali zaťažkávacu skúšku pre veliteľov aj radových vojakov oboch znepriatelených armád. V druhej polovici októbra sa rakúsko-uhorské vojská opakovane pokúšali prekročiť San, ale ich útoky boli odrazené. Náčelník generálneho štábu habsburských vojsk generál Conrad von Hötzendorf preto 26. 10. 1914 nariadil ústup ku Krakovu a na karpatské priesmyky. Ruské vojská zahájili prenasledovanie ustupujúceho protivníka a na začiatku novembra po druhýkrát obkľúčili pevnosť Przemysl.

Októbrové boje na rieke San a v predhorách Karpát boli plne porovnateľné so známou bitkou v Haliči v auguste – septembri 1914. Rakúsko-uhorské vojská v období medzi 3. 10. – 6. 11. 1914 stratili 163 978 dôstojníkov a vojakov (21 495 padlých, 66 226 nezvestných a 76 257 ranených).²⁵ Proti nim stojace ruské vojská v rovnakom časovom úseku utrpeli len o niečo nižšie straty a prišli o 128.471 dôstojníkov a vojakov (14 682 padlých, 36 374 nezvestných a 77 415 ranených).²⁶ Vyrovnaný počet síl nasadených na tomto úseku frontu a porovnateľné straty opäť potvrdili, že ruské a rakúsko-uhorské vojská boli navzájom rovnocennými protivníkmi. Tento záver vyniká najmä pri porovnaní ruských a nemeckých vojsk, keď napriek ruskej početnej prevahe boli ich straty vždy niekoľkonásobne vyššie ako nemecké straty. Uvedené kvalitatívne faktory sú kľúčové pre pochopenie dynamiky bojov a vývoj strategickkej situácie na celom Východnom fronte v roku 1914.

²³ Ibid. 21, s. 123-124.

²⁴ Ibid. 9, s. 17-18.

²⁵ Ibid. 9, s. 618.

²⁶ Ibid. 9, s. 622.

November 1914: karpatský gambit a bitky pri Lodži a Krakove

Na začiatku novembra 1914 časť rakúsko-uhorských vojsk ustupovala do Karpát smerom k súčasnej slovensko-poľskej hranici a druhá časť vojsk sa sťahovala smerom ku Krakovu. V protivníkovom tyle ostal fortifikačný komplex Przemysl, ktorý bol už po druhýkrát obkľúčený a ruské vojská pristúpili k jeho obliehaniu. Nemecké vojská ustupovali na západ smerom k Lodži a stabilným ostával len úsek frontu vo Východnom Prusku. Ruské vojská prešli do ofenzívy, ktorá pre nemeckú a rakúsko-uhorskú armádu vytvorila nebezpečnú situáciu, pretože nemecké velenie sa naďalej usilovalo o dosiahnutie víťazstva na západnom fronte a na východný front neposielalo žiadne posily. Rakúsko-uhorské velenie nedisponovalo dostatočnými silami, aby bez pôvodne slúbenej nemeckej pomoci udržalo svoje obranné postavenia.

Náčelník generálneho štábu habsburských vojsk Conrad von Hötzendorf sa ešte na konci októbra 1914 obrátil na najvyššie nemecké velenie so žiadosťou o posily: *„Celková strategická situácia ukazuje, že v súčasnosti sa o výsledku vojny rozhoduje na východe. Boje na západe budú pokračovať ešte dlho, kým sa podarí dosiahnuť rozhodujúci úspech. Naopak, rozhodujúci úspech na východe môže byť dosiahnutý už teraz za predpokladu, že Nemecko sem presunie značné sily v počte 20 – 24 divízií a nasadí ich do boja naľavo od 9. armády. Keď sa týmto spôsobom dosiahne úspech, Nemecko sa spokojne môže ďalej venovať vojne s Francúzskom. Od východných hraníc do Berlína nie je až tak ďaleko a ak ich Rusi prekročia, tak môžu preniknúť až tam.“*²⁷

Náčelník nemeckého generálneho štábu generál von Falkenhayn však celkovú strategickú situáciu videl inak, ako jeho rakúsko-uhorský spojenec: *„Bol som pevne presvedčený o nevyhnutnosti uskutočnenia ofenzívy na západe vo Flámsku a to aj napriek tomu, že na východe sa objavili problémy. Ukázalo sa, že Rusov sa nepodarí udržať na línii Visly a Sanu, pretože majú početnú prevahu a našim spojeneckým vojskám klesla bojaschopnosť.“*²⁸

Dňa 27. 10. 1914 sa v Berlíne uskutočnila kľúčová porada, na ktorej sa zúčastnil náčelník nemeckého generálneho štábu von Falkenhayn a náčelník štábu Vrchného veliteľstva nemeckých vojsk na východnom fronte Ludendorff. Prítomný bol aj predstaviteľ rakúsko-uhorského generálneho štábu major Kundmann. Generála von Falkenhayna sa nepodarilo presvedčiť o urgentnej nutnosti presunúť na východný front posily zo západného frontu.

Veliteľ ruského severozápadného frontu generál pechoty Nikolaj Vladimirovič Ruzskij (v popredí vpravo)

²⁷ Ibid. 3, s. 305-306.

²⁸ Ibid. 1, s. 36.

Nemecké najvyššie velenie stále očakávalo, že po neúspechu v bitke na Marne sa mu predsa len podarí dosiahnuť víťazstvo a ešte pred koncom roka 1914 vyradiť Francúzsko z vojny. Na november 1914 sa plánovala rozhodujúca ofenzíva pri Ypres a z tohto dôvodu neboli pre potreby východného frontu uvoľnené žiadne významné posily.

Rakúsko-uhorský spojenec bol požiadaný, aby ešte ďalšie dva mesiace vydržal odolávať ruskému tlaku. Podľa pôvodného plánu mali byť nemecké vojská presunuté po porážke Francúzska na východný front už po dvoch mesiacoch od vypuknutia vojny, to jest na začiatku októbra 1914. K tomu však nedošlo a vznikla veľmi nepriaznivá strategická situácia. Bolo prijaté rozhodnutie čeliť tejto situácii aktívnym spôsobom a uskutočniť nový protiútok. Náčelník generálneho štábu habsburských vojsk Conrad von Hötzendorf vo svojich memoároch uviedol: „*Na porade v Berlíne sa dospelo k záveru, že na východnom fronte musíme vydržať ešte šesť týždňov, kým nebude dosiahnutý úspech na západe vo Flámsku. Nemeckej 9. armáde bolo nariadené prejsť do nového útoku. Generál von Falkenhayn rozhodne vyhlásil, že nemôže proti Rusku poslať 30 divízií, pretože ešte skôr ako dorazia na východný front, tak skolabuje západný front.*“²⁹

Spojenci boli odkázaní len na tie sily, ktorými už na východnom fronte disponovali – išlo o 42 rakúsko-uhorských peších divízií a 17 nemeckých peších divízií. Vo Východnom Prusku bolo nasadených 7 nemeckých divízií, na ľavom brehu Visly v ruskom Poľsku 10 nemeckých a 14 rakúsko-uhorských divízií. V západnej Haliči a Karpatoch bolo nasadených 28 rakúsko-uhorských divízií.³⁰ Tieto spojenecké vojská boli dvojnásobne slabšie ako ruské vojská, ktoré v októbri 1914 plne dokončili svoju mobilizáciu a presuny z vnútrozemia ruskej cárskej ríše na front. Na začiatku novembra 1914 disponovali 95 pešími divíziami, z ktorých polovica bola sústredená na ľavom brehu Visly v ruskom Poľsku.³¹ V priebehu tohto mesiaca bolo na východnom fronte nasadených aj novo sformovaných 8 divízií a celková sila ruských vojsk dosiahla 103 peších divízií. Početná prevaha umožnila ruskému veleniu prejsť do generálnej ofenzívy, ktorú nemeckí a rakúsko-uhorskí veteráni vo svojich povojnových memoároch pomenovali „valiacim sa ruským parným valcom“.

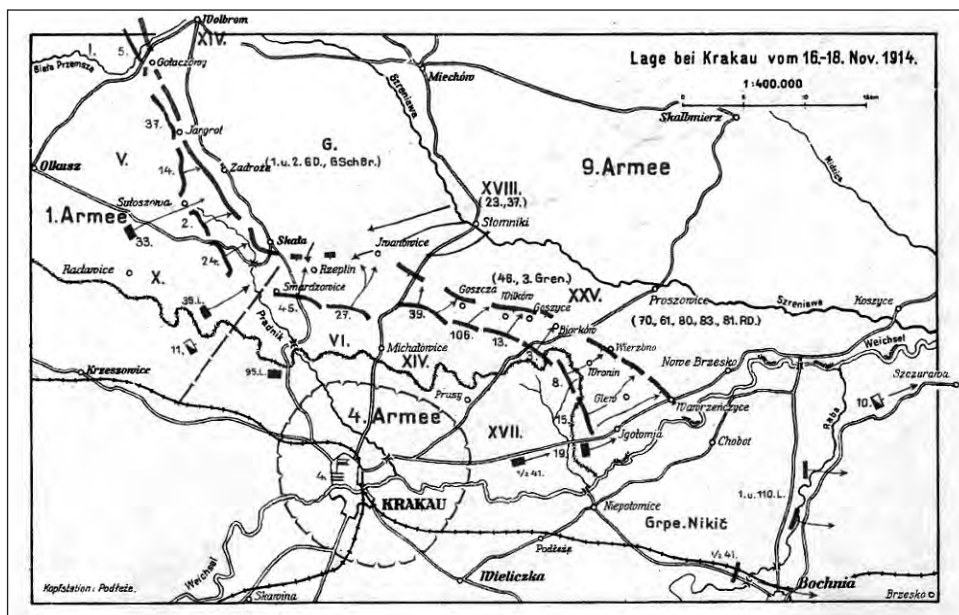
Vrchný veliteľ ruských vojsk veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov 2. 11. 1914 vydal rozkaz o zahájení útoku v smere na nemecké hranice: „*Cieľom našej ofenzívy je hlboký vpád do Nemecka od rieky Visly k Sudetským horám. Naše armády musia postúpiť k línii miest Koło – Čenstochová – Osvienčim, ktorá bude východiskovou pozíciou pre inváziu. Ešte pred zasadením tohto úderu je potrebné pevne zaistiť naše krídla prostredníctvom rozhodných úspechov vo Východnom Prusku a za riekou San.*“³² Armády severozápadného frontu generála Ruzskeho mali na svojom pravom krídle udrieť na Východné Prusko a na ľavom krídle postupovať cez Lodž do Západného Pruska. Armády juhozápadného frontu generála Ivanova mali na svojom pravom krídle udrieť medzi Krakovom a Čenstochovou na nemecké Sliezsko a na ľavom krídle postupovať predhoriami Karpát pozdĺž súčasnej poľsko-slovenskej hranice smerom na Krakov.

²⁹ Ibid. 3, s. 340.

³⁰ *Der Weltkrieg 1914 – 1918*, Band 6: der Herbst Feldzug 1914, Berlin 1929, s. 36.

³¹ ZAJONČOVSKIJ, A. M.: *Pervaja mirovaja vojna*. Sankt Peterburg: Poligin, 2002, s.299

³² KOROL'KOV, G.: *Strategičeskij očerk vojny 1914 – 1918*, II. časť, Moskva 1920, http://www.grwar.ru/library/Strateg_Essay_2/index.html

Začiatok protiútoku rakúsko-uhorských vojsk severne od Krakova 16. – 18. 11. 1914

Náčelník rakúsko-uhorského generálneho štábu Conrad von Hötzendorf a vrchný veliteľ nemeckých vojsk na východnom fronte von Hindenburg sa rozhodli čeliť ruskej ofenzíve aktívnym manévrom, pretože pasívna obrana by nevydržala tlak dvojnásobne silnejšieho protivníka. Tento faktor spolu s celkovou rozsiahlosťou východoeurópskeho bojiska a menšou hustotou nasadených vojsk spôsobil, že operácie na východnom fronte si naďalej zachovali pohyblivý charakter a na rozdiel od západného frontu ešte neuviazli v statickej zákopovej vojne.

Na začiatku novembra 1914 ruské vojská postupovali na širokom fronte smerom na západ a tlačili pred sebou ustupujúce rakúsko-uhorské a nemecké sily. Velenie vedelo, že zo západného frontu až do polovice decembra 1914 nebudú prisunuté žiadne posily a muselo sa spoliehať iba na vojská, ktoré boli k dispozícii. V tejto napätej situácii sa rozhodlo pre veľmi riskantný manéver. Vrchný veliteľ nemeckých vojsk na východnom fronte von Hindenburg stiahol 9. armádu generála jazdeckva Augusta von Mackensena z priestoru medzi Lodžou a Čenstochovou a presunul ju do priestoru severozápadne od Lodže. Do medzery, ktorá vznikla jej odchodom, bola presunutá rakúsko-uhorská 2. armáda generála jazdeckva Eduarda von Böhm-Ermolliho, ktorú náčelník generálneho štábu Conrad von Hötzendorf stiahol zo svojho pravého krídla v Karpatoch. Táto armáda na začiatku novembra 1914 ustúpila z Haliče na územie dnešného severovýchodného Slovenska a zakarpatskej Ukrajiny, odkiaľ bola vlakmi prevezená do centrálneho Poľska k Čenstochovej. Rozvinutá sieť železníc v rakúsko-uhorskom a nemeckom tyle umožnila rýchlu a nepozorovanú realizáciu tohto „karpatského gambitu“, ktorý vytvoril predpoklady na prekvapujúci protiútok proti hlavným silám ruského severozápadného frontu v priestore Lodže.

Rakúsko-uhorské velenie týmto strategickým manévrom prikrylo nemecké Sliezske a vytvorilo podmienky pre protiútok nemeckej 9. armády. Cenou za pomoc spojencovi bolo podstatné oslabenie obrany v Karpatoch, keď prístupové cesty do vnútrozemia Uhorska ostala kryť len osamotená 3. armáda generála pechoty Svetozara Boroeviča. Náčelník nemeckého generálneho štábu von Falkenhayn vo svojich memoároch otvorene napísal: „*Preskupenie našej 9. armády k prekvapivému protiútoku bolo možné vďaka súhlasu rakúsko-uhorského velenia, ktoré vzniknutú medzeru v Poľsku zaplnilo jednou svojou armádou presunutou z pravého krídla v Karpatoch. Je pravdou, že tento súhlas bol daný pod našim silným tlakom. Napriek tomu išlo o dôkaz pevnej jednoty spojencov v ťažkej situácii. Dôkaz o to cennejší, že týmto bola oslabená obrana hranice Uhorska.*“³³

Na ľavom brehu Visly v priebehu prvej polovice novembra 1914 sa ruské vojská severozápadného frontu priblížili k hraniciam Západného Pruska a vojská Juhozápadného frontu prenikli na líniu Čenstochová – Krakov. Ich postup vytváral podmienky pre úder na nemecké Sliezske a rakúsko-uhorské jednotky v Karpatoch, a nemecké jednotky vo Východnom Prusku boli príliš slabé, aby ohrozili krídla útočiacich ruských vojsk. Jedinou šancou na zvrátenie situácie bol protiútok nemeckej 9. armády generála von Mackensena, ktorý sa začal 12. 11. 1914 a smeroval na Lodž. Rakúsko-uhorské velenie si uvedomovalo, že ide o operáciu, ktorá rozhodne o ďalšom vývoji vojny na východnom fronte a preto ju podporilo vlastným protiútokom. Prijalo riskantné rozhodnutie ešte viac oslabiť front na pravom brehu Visly v Karpatoch a presunúť odtiaľ ku Krakovu väčšinu síl 4. armády generála pechoty arcikniežaťa Jozefa Ferdinanda von Österreich-Toskana. Rakúsko-uhorský protiútok nasledoval tri dni po nemeckom údere na Lodž a bol zahájený 15. 11. 1914.

V druhej polovici novembra 1914 prebiehali na ľavom brehu Visly úporné boje, ktoré do histórie 1. svetovej vojny vstúpili ako bitky pri Lodži a Krakove. Išlo o strategicky najdôležitejšiu operáciu na východoeurópskom bojisku v roku 1914, v ktorej sa rozhodovalo o tom, či sa podarí zastaviť ruskú generálnu ofenzívu. Náčelník štábu Vrchného veliteľstva nemeckých vojsk na východnom fronte Ludendorff vo svojich povojnových memoároch uviedol, že prelomový moment bitky pri Lodži nastal 24. 11. 1914: „*Boj pri meste Brzeziny sa skončil skvelým úspechom a našim jednotkám sa podarilo preraziť cez ruský front na sever. Unikli z obklúčenia a odviekli so sebou 10 000 ruských zajatcov a veľký počet ukoristených diel. Podarilo sa nám vytvoriť silne opevnený obranný val, na ktorom sa rozbili všetky ďalšie útoky protivníka. Na zničenie ruských armád na ľavom brehu Visly sme nemali dosť síl, ale generálnu ofenzívu Rusov sa nám podarilo zastaviť.*“³⁴

V rovnakom čase vrcholila aj bitka v priestore na sever od Krakova. Náčelník generálneho štábu rakúsko-uhorských vojsk Conrad von Hötzendorf vo svojich spomienkach napísal: „*Napriek čiastkovým úspechom 1. a 4. armády sme na tomto úseku nedokázali dosiahnuť rozhodujúce víťazstvo. Komplikovala sa totiž situácia na pravom brehu Visly, kde sa generál Ljubičić nedokázal udržať pred postupujúcim protivníkom. Táto situácia si vynútila prijatie nového plánu, ktorý spočíval v prechode do obrany na ľavom brehu Visly a presune síl na jej pravý breh. V tejto oblasti (na východ a juhovýchod od Krakova) sme chceli zmariť plány nepriate-*

³³ Ibid. 1, s. 37-38.

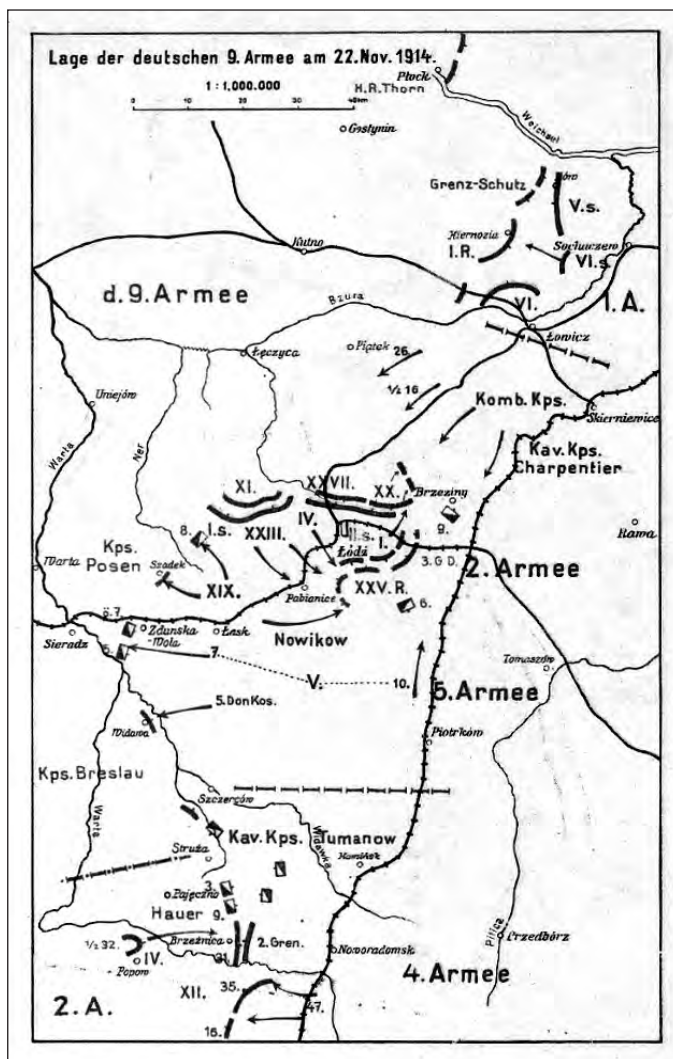
³⁴ Ibid.2, s. 28.

la a zastaviť jeho postup. Náš nový zámer sa odzrkadlil v rozkaze č. 4 638, ktorý bol 24. 11. 1914 odoslaný všetkým armádam a určoval ciele ich ďalších operácií.“³⁵

Porážka pri Lodži a nerozhodné boje severne od Krakova spôsobili zastavenie ruskej ofenzívy na celom ľavom brehu Visly. Vrchný veliteľ ruských vojsk veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov zvolal na 29. 11. 1914 do mesta Siedlice poradu najvyššieho velenia za osobnej účasti veliteľa severozápadného frontu generála Ruzskeho a veliteľa Juhozápadného frontu generála Ivanova. Výsledkom porady bolo prijatie direktívy č. 6045, v ktorej sa okrem iného uvádzalo: „Generál Ruzskij informoval o vážnom oslabení svojich armád, o ich nedostatočnom zásobovaní muníciou a o ďalších nepriaznivých faktoroch, ktoré

mu znemožňujú dostatočne pevne držať súčasnú líniu frontu. Vrchný veliteľ nariaďuje vykonať všetky potrebné opatrenia, aby v noci z 30. novembra na 1. decembra mohol byť zahájený ústup armád na ľavom brehu Visly. Nové pozície zaujať po líinii Hłów – Tomaszów – rieka Nida a prikrýť prístupy k Varšave a Ivangorodu.“³⁶

S rozkazom na ústup však nesúhlasil veliteľ juhozápadného frontu generál Ivanov, ktorý bol presvedčený, že po zastavení jeho postupu severne od Krakova sa mu podarí dobyť tento strategický kľúč rakúsko-uhorskej obrany z východného

Bitka pri Lodži – situácia k 22. 11. 1914

³⁵ Ibid. 3, s. 582.

³⁶ NEZNAMOV, A.: *Strategičeskij očerk vojny 1914 – 1918*, III. časť, Moskva 1922, http://www.grwar.ru/library/Strateg_Essay_3/index.html

smeru. Podarilo sa mu presvedčiť vrchného veliteľa Nikolaja Nikolajeviča Romanova, aby ústup na ľavom brehu Visly sa týkal iba troch armád severozápadného frontu. Dve armády juhozápadného frontu nasadené na ľavom brehu Visly (4. a 9. armáda) mali ostať na svojich pozíciách severne od Krakova a z východu mala udrieť 3. armáda. Táto armáda pod velením generála Radka Dmitrieva sa blížila ku Krakovu po pravom brehu Visly a zo strany Karpát ju kryla 8. armáda generála Brusilova.³⁷ Bol to práve postup ruskej 3. armády, ktorý prinútil rakúsko-uhorského náčelníka generálneho štábu Conrada von Hötzendorfa vydať vyššie spomínaný rozkaz č. 4 638 a zahájiť preskupenie vojsk.

Svojoľná iniciatíva generála Brusilova v Karpatoch

Odrazenie ruskej ofenzívy a stabilizácia frontu na línii vedúcej z Východného Pruska cez Lodž ku Krakovu bolo vykúpené oslabením obrany juhovýchodne od Krakova a v Karpatoch. Rakúsko-uhorské velenie splnilo svoje záväzky a pomohlo spojencovi zastaviť ruský postup smerujúci do Západného Pruska a nemeckého Sliezska aj za cenu ohrozenia vnútrozemia Uhorska. Slabo bránený rakúsko-uhorský front v západnej Haliči a Karpatoch sa na konci novembra 1914 dostal do kritической situácie.

Veliteľ juhozápadného frontu generál Ivanov ešte 19. 11. 1914 vydal ruskej 8. armáde generála Brusilova nasledujúci rozkaz: „na úseku od Dukly po Sambor a Stryj kryť zo strany Karpát činnosť 3. armády a 11. armády. Od Dukly postupovať

Veliteľ ruskej 8. armády generál jazdeckva
Aleksej Aleksejevič Brusilov (sediaci)

na Nowy Żmigród s cieľom pripútať k sebe nepriateľské sily a zabrániť im v presune na iný úsek frontu.“³⁸ Generál Ivanov o dva dni neskôr 21. 11. 1914 tento rozkaz spresnil a nariadil, aby „v rámci síl 8. armády bola v záujme súčinnosti s 3. armádou vyčlenená pohyblivá rezerva v priestore mesta Gorlice. Generál Brusilov hlásil, že zatlačí protivníka za karpatské priesmyky a ponechá na nich krycie sily. Pohyblivú rezervu vytvorí z VIII. a XXIV. armádneho zboru a presunie ju ku Gorliciam.“³⁹

Tento zámer však generál Brusilov nesplnil a po dobytí

³⁷ Ruská 11. armáda generála pechoty Andreja Nikolajeviča Selivanova sa nachádzala v tyle a obliehala rakúsko-uhorský fortifikačný komplex okolo Przemyslu.

³⁸ Ibid. 32.

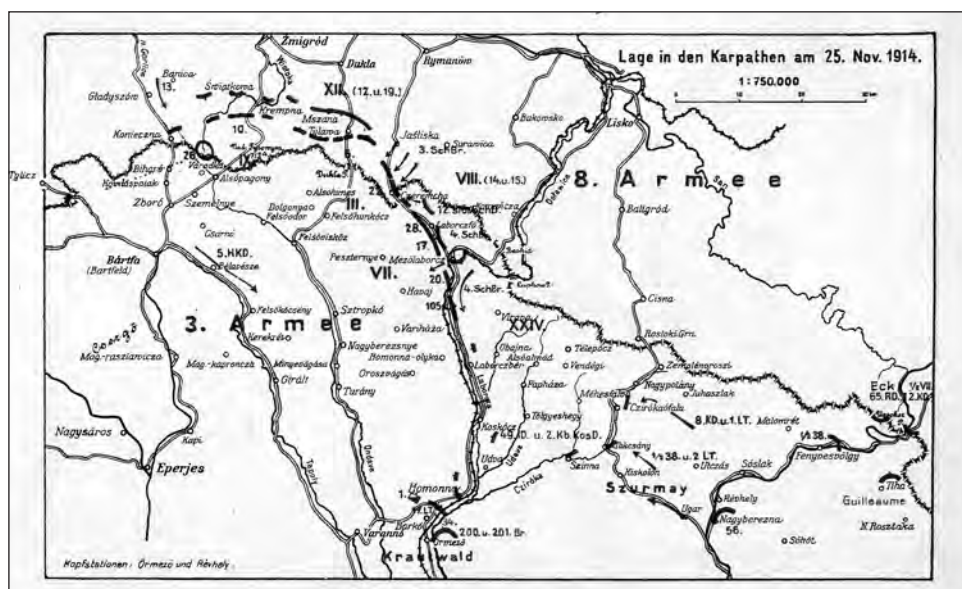
³⁹ Ibid. 32.

Ruského sedla, Lupkovského priesmyku a Duklianskeho priesmyku svojvoľne pokračoval v prieniku na južnú stranu Karpát. Ako prvý na územie dnešného Slovenska vpadol XXIV. armádný zbor generálporučíka Afanasia Andrejeviča Curikova, ktorý disponoval 48. a 49. pešou divíziou, 2. zmiešanou kozáckou divíziou, 4. streleckou brigádou a menšími útvarmi bojovej podpory a zabezpečenia.⁴⁰

Útok ruských vojsk cez Karpaty sa začal 20. 11. 1914 a spočiatku sa vyvíjal veľmi úspešne. Za štyri dni bojov jednotky XXIV. armádneho zboru prekonal hlavný karpatský hrebeň a dosiahli všetky stanovené ciele.⁴¹ Dňa 23. 11. 1914 boli obsadené mestá Snina, Medzilaborce a Humenné a reálne hrozil ruský prielom do vnútrozemia Uhorska. Velenie habsburských vojsk bolo nútené improvizovať a do boja nasadilo všetky dostupné zálohy. Zároveň oslabilo susedné úseky karpatského frontu a stiahlo odtiaľ jednotky, ktoré vrhlo do protiútokov na Sninu a Humenné.⁴²

Prienik ruských vojsk na južnú stranu Karpát bol vnímaný ako natoľko vážna hrozba, že na toto bojisko bol osobne vyslaný štátny tajomník Uhorského kráľov-

Línia frontu v Karpatoch – situácia k 25. 11. 1914

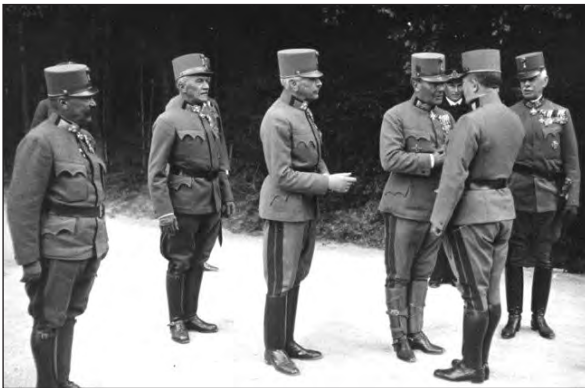
⁴⁰ V. Juško: *48. pechotná divízia*. Moskva: Rejtár No.5 (2/2004), s. 56.

⁴¹ Na relatívne malom území severovýchodného Slovenska sa pri tejto operácii prešli osudy troch významných ruských generálov. Vtedajší veliteľ 8. armády generál Brusilov sa neskôr v júni 1916 zaslúžil o prielom rakúsko-uhorského frontu vo východnej Haliči a na Volyni, a v máji 1917 bol vymenovaný za vrchného veliteľa ruských vojsk. Vtedajší veliteľ 48. pechotnej divízie generálmajor Lavr Georgijevič Kornilov nahradil generála Brusilova v tejto funkcii v júli 1917. Bolševický prevrat v novembri 1917 ich postavil na opačné strany barikády a zatiaľ čo generál Brusilov sa pridal na stranu Leninovho režimu, generál Kornilov patril k organizátorom bielogvardejského hnutia. Treťou významnou osobnosťou zapojenou do operácie v slovenských Karpatoch bol generálmajor Anton Ivanovič Denikin, ktorý vtedy velil 4. streleckej brigáde. Po februárovej revolúcii 1917 bol vymenovaný za náčelníka štábu pri vrchnom veliteľstve ruských vojsk a slúžil ako pod generálom Brusilovom, tak aj pod generálom Kornilovom. Po bolševickom novembrovom prevrate 1917 sa pridal na stranu opozície a v apríli 1918 sa stal veliteľom bielogvardejskej dobrovoľníckej armády na juhu Ruska.

⁴² *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918*, Erster Band: Das Kriegsjahr 1914. Wien: Verlag der Militarwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 574-575.

ského ministerstva vojny generálporučík Sándor Szurmay. Dňa 25. 11. 1914 prevzal od generálporučíka Johanna Karga velenie nad všetkými rakúsko-uhorskými jednotkami v oblasti medzi Sninou a Užockým priesmykom. Vznikla operačná skupina „Szurmay“⁴³, ktorej sa podarilo oslobodiť Sninu a stabilizovať front na tomto úseku Karpát. Do protiútoky sa zapojila aj operačná skupina „Krautwald“⁴⁴ pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda, ktorej sa podarilo oslobodiť Humenné. Tieto úspechy boli dosiahnuté 28. 11. 1914 a rakúsko-uhorské jednotky začali prenasledovať ustupujúce divízie ruského XXIV. armádneho zboru, ktoré sa sťahovali k Medzilaborciam.

Podľa svedectva generála Denikina počas tejto operácie na severovýchode Slovenska došlo k vzniku antipatie medzi generálmi Brusilovom a Kornilovom. Generál Brusilov totiž zodpovednosť za porážku zvalil na generála Kornilova. Vo svojich povojnových memoároch Brusilov napísal: „*Veliteľovi XXIV. armádneho zboru som vydal rozkaz, aby po obsadení priesmyku Ruské sedlo zaujal obranu a nepokračoval v ďalšom postupe. Avšak vtedy sa prejavili negatívne črty generála Kornilova, ktorý ignoroval rozkaz veliteľa svojho zboru. Jeho nepokojný temperament a túžba vyniknúť priviedli Kornilova k tomu, že bez súhlasu svojich veliteľov postúpil na južnú stranu Karpát a prenikol do Humenného. Tam sa stretol s 2. zmiešanou kozáckou divíziou, ktorá mala za úlohu uskutočniť nájazd do uhorskej nížiny, vyvolať paniku a rýchlo sa vrátiť. Zdá sa, že Kornilov si sám stanovil pre svoju divíziu rovnakú úlohu. Za svoju svojvôľu bol patrične potrestaný. Nepriateľská pešia divízia Honvédu, ktorá sa presúvala od Užhorodu k Turke, zmenila smer na Stakčín a udrela do tyla divízie generála Kornilova. V dôsledku toho bol Kornilov odrezaný od svojich ústupových ciest. Pokúšal sa preraziť naspäť, ale nepodarilo sa mu to. Jeho divízia bola nútená zanechať na nepriateľskom území batériu horských diel, zásoby delostreleckých granátov, časť svojho vozatajstva a niekoľko stoviek zajatcov. Generál Kornilov so zvyškami svojej kádrovej divízie potom ustúpil cez Karpaty po horských cestičkách a chodníkoch. Za opakované porušenie rozkazov som sa rozhodol postaviť Kornilova pred poľný súd. Avšak veliteľ jeho zboru generál Curikov sa na mňa obrátil s nekonečnými prosbami o omilostenie. Tvrdil, že sa jedná o impulzívneho hrdinu a že on sám ako veliteľ zboru nesie časť zodpovednosti, pretože poznal Kornilovov charakter a bol povinný ho držať nakrátko. To aj robil, ale v tomto konkrétnom prípade*

**Veliteľ rakúsko-uhorskej operačnej skupiny „Szurmay“
generálporučík Sándor Szurmay (druhý zľava)**

po horských cestičkách a chodníkoch. Za opakované porušenie rozkazov som sa rozhodol postaviť Kornilova pred poľný súd. Avšak veliteľ jeho zboru generál Curikov sa na mňa obrátil s nekonečnými prosbami o omilostenie. Tvrdil, že sa jedná o impulzívneho hrdinu a že on sám ako veliteľ zboru nesie časť zodpovednosti, pretože poznal Kornilovov charakter a bol povinný ho držať nakrátko. To aj robil, ale v tomto konkrétnom prípade

⁴³ Operačná skupina „Szurmay“ na konci novembra 1914 disponovala 38. pešou divíziou Honvédségu generálmajora Paula von Nagy, 56. pešou divíziou generálmajora Wilhelma grófa Attems-Petzenstein a 8. jazdeckou divíziou generálmajora Georga von Lehmana.

⁴⁴ Operačná skupina „Krautwald“ na konci novembra 1914 disponovala 34. pešou divíziou pod velením samotného generálporučíka Josefa Krautwalda, 51. pešou divíziou Honvédségu generálmajora Adolfa Kornhabera a 1. jazdeckou divíziou generálmajora Artura Peteani.

sa mu Kornilov úplne neočakávane vymkol spod kontroly. Curikov ma prosil, aby som Kornilova netrestal za statočnosť, ktorá sa v konečnom dôsledku ukázala ako nerozumná. Sľuboval, že v budúcnosti si dá väčší pozor a takýto prípad sa už nebude opakovať. Celú záležitosť som nakoniec uzatvoril iba tým, že v armádnom rozkaze som generálov Curikova a Kornilova napomenul a podrobil kritike.⁴⁴⁵

Na tieto vyjadrenia, ktoré boli zverejnené v memoároch Brusilova, samotný Kornilov reagovať nemohol, pretože v apríli 1918 padol v bojoch proti komunistom. Viac svetla do celej kauzy vnášajú spomienky generála Denikina, ktorý bol v novembri a decembri 1914 nasadený pri Medzilaborciach v rámci toho istého XXIV. armádneho zboru generála Curikova. Vo svojich povojnových memoároch Denikin napísal: „Zodpovednosť za porážku niesol výhradne veliteľ 8. armády generál Brusilov. Ten sa však zaujímal iba o vlastnú slávu a preto vo svojich memoároch vinu zvalil na generála Kornilova. Všetci mu uverili, pretože meno Kornilova vyvolávalo medzi bolševikmi nenávisť... Operácia nášho zboru sa začala skvele, ale skončila sa neúspechom. Útvary 48. a 49. pešej divízie museli v ťažkých bojoch ustupovať ku karpatským priesmykom. Moja 4. strelecká brigáda až do 30. novembra 1914 dokázala pomaly postupovať vpred, ale potom bola vystriedaná sibírskymi streleckými jednotkami. Následne sme boli zaradení do zálohy veliteľa armády. Za vínníka neúspechu celej operácie bol označený generál Kornilov.“⁴⁴⁶

Vďaka memoárom Brusilova a Denikina má dnešný čitateľ pred sebou dve diametrálne odlišné hodnotenia priebehu bojov na južnej strane Karpát v trojuholníku Snina – Humenné – Medzilaborce. Autori týchto spomienok stáli počas ruskej občianskej vojny na opačných stranách barikády, takže ich výpovede môžu byť skreslené. Zatiaľ čo Brusilov podporoval Leninov komunistický režim, tak Denikin, rovnako ako Kornilov, proti tomuto režimu bojovali.⁴⁷ Aká je teda historická pravda? Kto spôsobil porážku XXIV. armádneho zboru ruskej 8. armády na severovýchode Slovenska?

Generál Curikov vo svojom archivovanom hlásení uvádza nasledujúce skutočnosti: „Dňa 4. novembra (17. 11.) veliteľ armády (generál Brusilov) vydal rozkaz na útok, ktorý mal začať 7. novembra (20. 11.).⁴⁸ Jeho cieľom bolo odrezáť protiv-

Veliteľ ruskej 48. pešej divízie generálmajor
Lavr Georgijevič Kornilov (v popredí uprostred)

⁴⁵ Ibid. 21, s. 131-132.

⁴⁶ DENIKIN, A.: *Puť ruskovo oficera*. Moskva: Ajris-Press, 2006, s. 268.

⁴⁷ Neobjektívnosť týchto hodnotení môže byť spôsobená aj osobnými sympatiami a antipatiami. Je všeobecne známe, že to bol Kornilov, kto v júli 1917 vystriedal Brusilova vo funkcii vrchného veliteľa ruských vojsk. Denikin zasa v hodnosti náčelníka štábu vrchného veliteľstva slúžil v roku 1917 pod oboma týmito generálmi.

⁴⁸ Vzhľadom na to, že ide o hlásenia vypracované v decembri 1914, všetky dátumy sú uvedené podľa juliánskeho kalendára. Oproti súčasnému gregoriánskemu kalendáru bol juliánsky kalendár v tomto období posunutý o 13 dní dozadu.

níkovi, ktorý držal hlavný karpatský hrebeň, ústupové cesty na juh. XXIV. armádný zbor mal za úlohu uskutočniť čo najhlbší obchvat nepriateľa. 48. pešia divízia (generál Kornilov) dostala rozkaz zaútočiť po ceste z priesmyku Ruské sedlo na Humenné. Ďalšie jednotky zboru – 49. pešia divízia a 4. strelecká brigáda (generál Denikin) dostali rozkaz zaútočiť na Medzilaborce a Krásny Brod.

....Večer 9. novembra (22. 11.) útvary 48. pešej divízie obsadili Sninu a jeden predsunutý prápor prenikol k obci Belá nad Cirochou.⁴⁹ Útvary 49. pešej divízie obsadili obce Výrava a Papín a dve predsunuté roty prenikli k obci Koškovce a prerušili železničnú trať a telegrafné spojenie medzi Humenným a Medzilaborcami. Útvary 4. streleckej brigády na hlavnom karpatskom hrebene postúpili na líniu medzi kótami 766 – 698 (priestor Lupkovského priesmyku medzi výšinou Szczolb a Sivákovskou dolinou).

Veliteľ ruskej 4. streleckej brigády generálmajor Anton Ivanovič Denikin (sedí uprostred)

....V noci z 9. na 10. novembra (z 22. 11. na 23. 11.) bol doručený nový rozkaz veliteľa armády.... Potom, ako generál Brusilov obdržal moje hlásenie o postupe celého XXIV. armádneho zboru, svoj pôvodný rozkaz zrušil. Namiesto toho veliteľ armády nariadil, aby 48. pešia divízia konala podľa situácie – buď ostala v Snine, alebo postúpila do Humenného.⁵⁰

Dobové hlásenie generála Curikova dokazuje, že generál Kornilov konal v súlade s rozkazom generála Brusilova. Dokonca aj prienik 48. pešej divízie zo Sniny do Humenného bol generálom Brusilovom po krátkom váhaní schválený. V tejto otázke teda Brusilov čitateľov svojich povojnových memoárov jednoznačne zavádzal, keď tvrdil, že Kornilov konal svojvoľne. Archívny dokument odhaľuje aj ďalšie fakty, ktoré sa nezhodujú s verziou Brusilova a potvrdzujú hodnotenie Denikina. V hlásení generála Curikova sa totiž uvádza: „Dňa 14. novembra (27. 11.) som od veliteľa armády obdržal telegram nasledujúceho znenia – Presun na sever sa môže uskutočniť iba vtedy, keď pred Vami stojaci nepriateľ bude porazený. Nesmiete pripustiť, aby náš presun na sever vyvolal dojem, že sme utrpeli neúspech a ustupujeme. Z tohto dôvodu požadujem, aby sa generál Kornilov ďalej pokúšal prebojovať si spiatočnú cestu zo Sniny k priesmyku Ruské sedlo.“⁵¹

Avšak požiadavka generála Brusilova už nezodpovedala reálnej situácii, kto-

⁴⁹ V origináli hlásenia je uvedená ruská transkripcia dobového názvu tejto obce - Širokobela. V rámci Rakúsko-Uhorska niesla obec Belá nad Cirochou úradný názov Czirákabéla. Rovnakým spôsobom sú v ruských štábných dokumentoch označené aj ďalšie obce a mestá severovýchodného Slovenska. Kvôli prehľadnosti a čitateľnosti textu sú však použité iba ich súčasné názvy.

⁵⁰ Ruský štátny vojenko-historický archív (RGVIA), Fond 2226, Inventár 1, Fascikel 110 (Korotkyj obzor bojových dejstiev XXIV-go armejskogo korpusa s 20-go oktjabrja do kočka nojabrja 1914 goda).

⁵¹ Ibid. 50.

rá vznikla 27. 11. 1914. Protiútok rakúsko-uhorskej operačnej skupiny „Szurmay“ blokoval 48. pešiu divíziu pri Snine a protiútok operačnej skupiny „Krautwald“ zasa pútal 49. pešiu divíziu a 2. zmiešanú kozácku divíziu pri Humennom.⁵² V týchto podmienkach veliteľ ruského XXIV. armádneho zboru generál Curikov požadoval okamžitý ústup na sever s cieľom vyhnúť sa obkľúčeniu a zbytočným stratám. Generálovi Brusilovovi však väčšmi záležalo na jeho veliteľskej prestíži a odmietal priznať porážku operácie, ktorú realizoval svojvoľne a v rozpore s rozkazmi velenia juhozápadného frontu.

Generál Brusilov si nechcel pripustiť neúspech a trval na opakovaní útokov divízie generála Kornilova. Realita na bojisku však bola podľa svedectva generála Curikova už úplne iná: „...v plukoch 48. pešej divízie ostala iba minimálna zásoba delostreleckej a pechotnej munície. Generál Kornilov preto rozhodol, že v noci zo 14. na 15. novembra (z 27. 11. na 28. 11.) ustúpi v smere na obec Pčoliné. Čoskoro však obdržal správu,

Veliteľ rakúsko-uhorskej 3. armády generál pechoty Svetozar Boroevič (sedí v popredí vpravo)

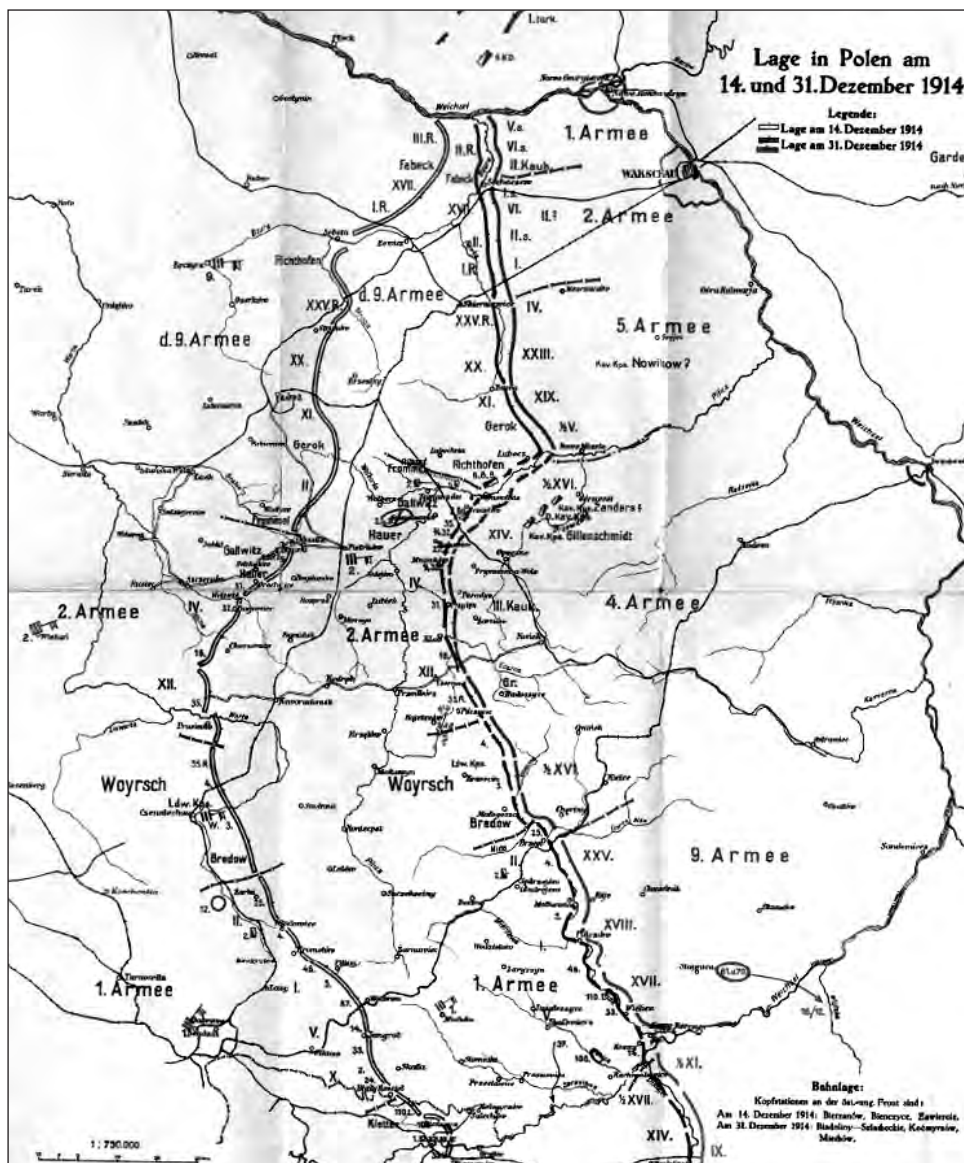
že protivník od obce Jalová preniká k Pčolinému a od obce Belá nad Cirochou preniká už priamo k Snine. Tieto skutočnosti prinútili veliteľa 48. pešej divízie, aby hneď podvečer zahájil ústup v jedinom voľnom smere na obce Pichne a Papín.⁵³ Tento manéver zachránil divíziu generála Kornilova pred zničením. Ak by jej útvary ostali v okolí Sniny a pokúšali sa ďalej plniť rozkaz generála Brusilova, došlo by k ich obkľúčeniu a rozbitiu. Brusilovovi to však nezabránilo, aby v povojnových memoároch svoju veliteľskú zodpovednosť za neúspech operácie na severovýchode Slovenska presunul na Kornilova a označil ho za vinníka porážky...

December 1914: zázrak pri Limanowej

Velenie juhozápadného frontu bolo na konci novembra 1914 plne zaujaté vrcholiacimi bojmi severne od Krakova a dúfalo, že o ruskom víťazstve rozhodne 3. armáda generála Dmitrieva, ktorá sa blížila k mestu z východu po pravom brehu Visly. Z tohto dôvodu bolo 8. armáde nariadené, aby po obsadení karpatských priesmykov vyčlenila sily na podporu 3. armády a vyslala ich na západ ku Gorliciam. Generál Brusilov však tento rozkaz ignoroval a po dobytí Ruského sedla (20. 11. 1914), Lupkovského priesmyku (22. 11. 1914) a Duklianskeho priesmyku (28. 11. 1914) pokračoval v prieniku na juh do Uhorska.

⁵² Veliteľom 49. pechotnej divízie bol generálporučík Michail Andrejevič Prjaslov a veliteľom 2. zmiešanej kozáckej divízie bol generálmajor Aleksander Aleksandrovič Pavlov.

⁵³ Ibid. 50.

Ústup ruských vojsk na ľavom brehu Wisly v decembri 1914

Front v Karpatoch bránila 3. armáda generála pechoty Svetozara Borojeviča, ktorý je považovaný za jedného z najschopnejších rakúsko-uhorských veliteľov 1. svetovej vojny. V zložitej situácii sa rozhodol obetovať územie s cieľom získať čas na redislokáciu svojich jednotiek. Po dôležitom víťazstve pri Humennom a Snine 27. – 28. 11. 1914 potreboval presunúť sily z pravého krídla svojej armády na jej ľavé krídlo do priestoru severne od Prešova. Z tohto dôvodu ustupoval ruskému tlaku v strede svojej zostavy a od Duklianskeho priesmyku sa stiahol až k Stropko-

vu a Giraltovciam. Útočiacim ruským jednotkám kládli odpor iba rakúsko-uhorské zadné voje, ktorých cieľom bolo spomaľovať tempo ruského postupu a získať životne dôležitý čas. Generál Borojevič obetoval aj Bardejov, ktorý rakúsko-uhorské jednotky vyprázdnil po krátkom boji 2. 12. 1914.

V rovnakom čase na prelome novembra a decembra 1914 ruské najvyššie velenie schválilo plán veliteľa juhozápadného frontu generála Ivanova pokračovať v ofenzíve na pravom brehu Visly a dobyť Krakov. Do 1. 12. 1914 ruská 3. armáda prenikla až k východnému okraju fortifikačného komplexu okolo mesta a dosiahla líniu Krakov – Lapanow – Limanowa. Avšak k tomuto momentu už bol splnený rozkaz č. 4 638 a hlavné sily rakúsko-uhorskej 4. armády ukončili presun z ľavého brehu Visly na pravý breh. Vďaka tomu mohol náčelník generálneho štábu Conrad von Hötzendorf nariadiť protiútok, ktorý sa začal 2. 12. 1914 a smeroval proti južnému krídlu ruskej 3. armády pri Limanowej.

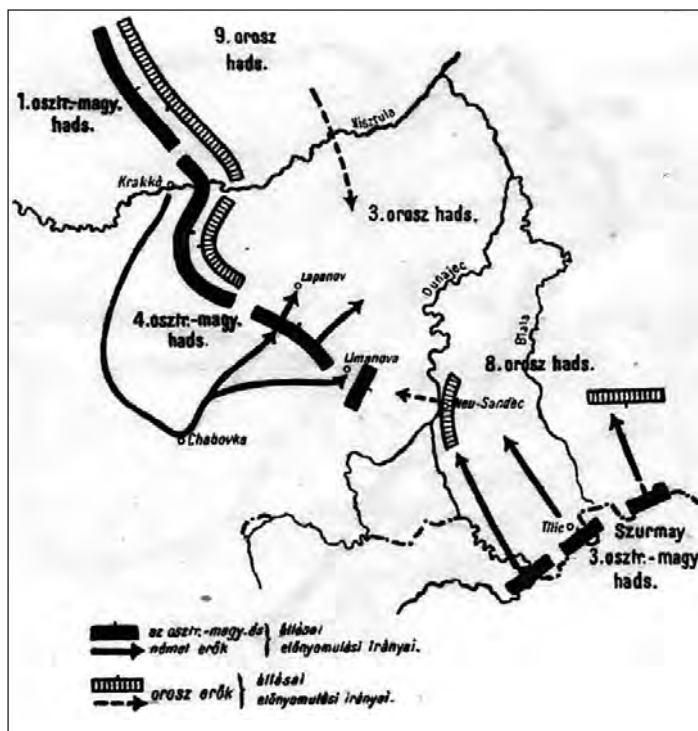
Pozdĺž celej línie frontu na juhovýchod od Krakova prebiehali intenzívne a krvavé boje, počas ktorých žiadna zo strán nedokázala získať prevahu. O výsledku tejto poslednej kľúčovej operácie na východnom fronte v roku 1914 sa rozhodlo v Karpatoch, odkiaľ obe strany očakávali príchod posíl. Velenie juhozápadného frontu si v tomto momente uvedomilo, že svojvoľná iniciatíva generála Brusilova ho zaviedla príliš hlboko na južnú stranu Karpát a nechala odkrytý ľavý bok 3. armády. Jeho 8. armáda nedokázala dostatočnými silami a v rýchlom čase podporiť svojho suseda: *„Keď sa na celom fronte začal rakúsko-uhorský nástup, tak sústredenie dvoch zborov 8. armády pri meste Nowy Sącz nebolo ani zďaleka ukončené. Jednotky VIII. armádneho zboru sa k 3. 12. 1914 stihli presunúť iba k mestu Gorlice a jednotky XXIV. armádneho zboru sa nachádzali ešte len medzi Liskom a Sanokom.“*⁵⁴

Táto strategická chyba bola spôsobená tým, že velenie Juhozápadného frontu skoro dva týždne tolerovalo neplnenie jeho rozkazu z 21. 11. 1914. V rámci 8. armády mala byť v záujme súčinnosti s 3. armádou vyčlenená pohyblivá rezerva v priestore mesta Gorlice. Generál Brusilov informoval štáb frontu, že zatlačí protivníka za karpatské priesmyky a ponechá na nich krycie sily. Pohyblivú rezervu vytvorí z VIII. a XXIV. armádneho zboru a presunie ju ku Gorliciam.⁵⁵ Namiesto toho prenikol ďaleko na južnú stranu Karpát a v momente zahájenia rakúsko-uhorského protiútku pri Limanowej 2. 12. 1914 držala jeho 8. armáda líniu Bardejov – Stropkov – Medzilaborce.

V prvej polovici decembra 1914 tak prebiehali preteky s časom, pri ktorých sa ruské aj rakúsko-uhorské velenie snažilo juhovýchodne od Krakova sústrediť čo najväčšie sily. Vďaka rozvinutej železničnej sieti na východe súčasného Slovenska sa veliteľovi rakúsko-uhorskej 3. armády generálovi Borojevičovi podarilo uskutočniť rýchlu a nepozorovanú redislokáciu svojich síl. Od Humenného a Sniny presunul zborovú bojovú skupinu generála Szurmaya do priestoru severne od Prešova a 7. 12. 1914 zahájil protiútok. Naopak, generálovi Brusilovovi sa nepodarilo od Medzilaboriec včas presunúť XXIV. armádny zbor, a do bojov pri meste Nowy Sącz zasiahol iba VIII. armádny zbor. Ten bol však vystavený úderu zborovej skupiny generála Szurmaya, ktorá k Nowemu Sączu prenikla z územia dnešného Sloven-

⁵⁴ Ibid. 36.

⁵⁵ Ibid. 32.

Bitka pri Limanowej – prvá polovica decembra 1914

ska. V dôsledku toho ruská 3. armáda nedostala urgentne požadovanú pomoc od svojho suseda a rakúsko-uhorské vojská úspešne dokončili obchvat jej ľavého krídla pri Limanowej.

V reakcii na nepriaznivý vývoj situácie na pravom brehu Visly vrchný veliteľ ruských vojsk veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov zvolal na 13. 12. 1914 do mesta Brest nad Bugom poradu najvyššieho velenia za osobnej účasti veliteľa Severozápadného frontu generála Ruzskeho a veliteľa Juhozápadného frontu generála Ivanova:

„Velitelia frontov informovali o nemožnosti pokračovať v dohľadnom čase v širokých ofenzívnych operáciách. Vrchný veliteľ nariadil, aby sa severozápadný front obmedzil na udržanie dostatočne veľkého predmostia na ľavom brehu Visly a pokračoval v aktívnej činnosti proti Východnému Prusku. Na týchto pozíciách musia armády severozápadného frontu počkať na doplnenie svojich početných stavov a dovoz munície a ďalších chýbajúcich zásob. Juhozápadnému frontu nariadil, aby svoje armády nasadené na ľavom brehu Visly stiahol na líniu Radoszyce — Chęciny — rieka Nida a skrátil tak front. Umožní to presunúť časť síl na pravý breh Visly a zasadiť úder Rakúšanom, ktorí cez priesmyky prekračujú Karpaty. Jednotky 3. armády sa stiahnu na líniu riek Dunajec a Biła. Jednotky 8. armády budú tento manéver kryť a úpornou obranou spomalia postup protivníka. Jednotky 11. armády budú pokračovať v obliehaní Przemysla a podporia 8. armádu.“⁵⁶

V polovici decembra 1914 skončil neúspechom aj druhý ruský úder na Krakov vedený po pravom brehu Visly. Vojská juhozápadného frontu boli pod rakúsko-uhorským tlakom prinútené ustúpiť a zaujať obranu. Ruskú generálnu ofenzívu, ktorá bola zahájená začiatkom novembra 1914, sa podarilo zastaviť aj na tomto poslednom úseku východného frontu. Protiútok 3. armády generála Borojeviča v rozhodujúcej miere prispel k celkovému rakúsko-uhorskému víťazstvu v bitke pri Limanowej, ktorá predstavovala rozhodujúci strategický úspech habsburskej mo-

⁵⁶ Ibid. 36.

Pomer síl na východnom fronte k 31. 12. 1914

narchie v začiatkovej fáze vojny. Memoárová aj odborná literatúra medzivojnového obdobia sa zhodovala v tom, že význam odrazenia dvoch ruských úderov na Krakov bol porovnateľný s významom odrazenia nemeckej generálnej ofenzívy na Paríž v septembri 1914. Rakúsko-Uhorsko vlastnými silami dokázalo v decembri 1914 odvrátiť hrozbu svojej vojnovkej porážky a stabilizovalo líniu frontu. „Zázrak pri Limanowej“ tak pripomínal „zázrak na Marne“, keď sa francúzskym vojskám podarilo zastaviť nemecký postup a odvrátiť svoju porážku vo vojne.

Náčelník štábu Vrchného veliteľstva nemeckých vojsk na východnom fronte Ludendorff vo svojich povojnových memoároch explicitne napísal: „*Na konci novembra 1914 sa rázne vyostrila situácia juhovýchodne od Krakova. Rakúsko-uhorské najvyššie velenie nás požiadalo o rýchlu posilu v podobe jednej nemeckej pešej divízie. S ťažkým srdcom sme im vyhovelí. Táto divízia dorazila práve včas, aby sa zapojila do rozpútanej bitky. Generál Conrad von Hötzendorf chcel prostredníctvom manévru cez Karpaty obklúčiť južné krídlo Rusov. V bojoch od 3. do 14. decembra 1914 sa mu na línii Limanowa – Lapanow, západne od rieky Dunajec, podarilo Rusov rozbiť. Išlo o veľmi dobrý výsledok rakúsko-uhorských vojsk, ktorý bol dosiahnutý po sérii neúspechov. V dôsledku našich víťazstiev v Poľsku a Haliči protivník ustúpil na nové pozície. Gigantická operácia sa skončila a Nemecko s Rakúsko-Uhorskom boli zachránené pred ruskou inváziou. Všetky plány veľkokniežata Nikolaja Nikolajeviča utrpeli neúspech. Ruské ofenzívy zlyhali vo Východnom Prusku aj na ľavom brehu Visly a spolu s nimi splasla nádej Dohodových mocností na úspešné ukončenie vojny ešte v roku 1914.*“⁵⁷

Pohľad z opačnej strany frontu prináša práca ruského generála Michaila Dmitrieviča Bonč-Brujeviča, ktorá bola napísaná v roku 1921 pre potreby moskovskej Vojensko-historickej komisie. Kriticky hodnotí systémové problémy ruského najvyššieho velenia a poodhaľuje niektoré z príčin jeho vojnových neúspechov v začiatkovej fáze bojových operácií: „*Rýchlo sa meniace rozhodnutia nášho velenia jasne svedčili o tom, že neboli určené ani najbližšie vojnové ciele. Z dôvodu nezmieriteľných názorových rozporov medzi tromi skupinami veliteľov, stojacich pri kormidle Veľkej vojny, sa nedalo ani očakávať, že tieto ciele budú určené. V novembri 1914 nastal moment, kedy bolo potrebné uskutočniť zásadné personálne zmeny v Stavke vrchného velenia aj v štáboch oboch frontov. Avšak nič také sa nestalo, pretože chýbal arbiter, ktorý by dokázal pochopiť tragickosť situácie vzniknutej v rámci nášho najvyššieho velenia. Velitelia oboch frontov aj so svojimi štábmi tvrdo stáli za svojimi rozhodnutiami a na aktivity jeden druhého sa pozerali ako na prekážky, ktoré bránia v dosiahnutí ich zámerov. Stavka vrchného velenia si vždy vypočula pozície oboch sporiacich sa strán a z ich protirečení sa snažila zistiť skutkovú podstatu. Predpokladala, že pravda je niekde uprostred. Výsledkom týchto snáh boli iba zmierlivé kompromisné rozhodnutia, ktoré sa snažili vybalansovať pozície dvoch sporiacich strán a vrchného veliteľa (veľkokniežata Nikolaja Nikolajeviča Romanova) ako strany tretej. Tieto rozhodnutia však iba slabo reflektovali strategickú situáciu v dejisku vojnových operácií Veľkej vojny a rovnako slabo reflektovali záujmy Ruska.*“⁵⁸

⁵⁷ Ibid. 2, s. 28-29.

⁵⁸ BONČ-BRUJEVIČ, M.: *Poterja nami Galiciji v 1915 godu*, 1. časť. Moskva: Vojenno-istoričeskaja Komissija, 1921, http://www.grwar.ru/library/Bonch-Bruevich1/GC_00.html

Boje o mesto Humenné (23. – 28. novembra 1914)

Od augusta 1914 bolo Humenné vojenským dopravným uzlom, ktorým prechádzali vlakové transporty z vnútrozemia Rakúsko-Uhorska na front v Haliči. Mestom viedla strategicky dôležitá železničná trať, ktorá smerovala cez Lupkovský priesmyk na severnú stranu Karpát. Význam Humenného potvrdili aj boje v novembri 1914.

V polovici novembra 1914 proti sebe na úpätí Karpát stáli na jednej strane ruská 8. armáda generála jazdecktva Alekseja Aleksejeviča Brusilova a na strane druhej rakúsko-uhorská 3. armáda generála pechoty Svetozara Boroeviča. Veliteľ ruskej 8. armády nariadil XXIV. armádneho zboru generálporučíka Afanasia Andrejeviča Curikova, aby 20. novembra 1914 zahájil útok cez Karpaty. Boje sa preniesli na územie vtedajšieho Uhorska.

Reprodukcia obrazu znázorňujúceho útok na Kalváriu
(Osobná zbierka M. Haľko)

V rámci tejto operácie údolím Cirochy postupovala 48. pešia divízia generálmajora Lavra Georgijejiča Kornilova, ktorá 22. novembra 1914 obsadila Sninu a v podvečer 23. novembra 1914 jej predvoj bez boja vstúpil do Humenného. V ten istý večer dorazil do mesta aj jeden prápor 194. Troicko-Sergijevského pešieho pluku, ktorý prišiel údolím Laborca a zaisťoval ľavé krídlo svojej materskej 49. pešej divízie generálporučíka Michaila Andrejeviča Prjaslova. Rakúsko-uhorské jednotky bojovej skupiny „Krautwald“ pod velením generálporučíka Josefa Krautwalda Humenné nebránili a ustúpili do laboreckej úžiny k obciam Brekov a Závadka, kde sa začali zakopávať. Pre rakúsko-uhorské velenie tak vznikla kritická situácia, keď útočiace ruské pluky oddeľovala od Východoslovenskej nížiny už len posledná línia rakúsko-uhorskej obrany.

Pre rakúsko-uhorské velenie bolo prioritné udržať obrannú líniu v laboreckej úžine do prísunu posíl. Táto úloha padla na plecia bojovej skupine „Krautwald“. Tá na obranu svojich postavení západne od Humenného disponovala približne 6 000 vojakmi. Proti tejto bojovej skupine stáli tri zo štyroch plukov ruskej 48. pešej divízie. Tieto tri pluky, ktoré boli pred ofenzívou doplnené o zmobilizované zálohy,

disponovali približne 9 000 vojakmi. V tesnom závесе za nimi postupovala 2. zmiešaná kozácka divízia generálmajora Aleksandra Aleksandroviča Pavlova s približne 5 000 vojakmi.

Rakúsko-uhorské velenie uvedomujúc si závažnosť vzniknutej situácie pristúpilo k riskantnému kroku. Od Užockého priesmyku stiahlo väčšinu svojich jednotiek, ktoré 23. novembra 1914 udreli na Daru a o deň neskôr z juhovýchodu zahájili protiútok na Sninu. Po obsadení Stakčina bola odrezaná jediná zásobovacia komunikácie ruskej 48. pešej divízie. Veliteľ divízie generálmajor L. G. Kornilov preto 25. novembra 1914 vydal rozkaz na návrat k Snine, kde sa jeho jednotky mali pokúsiť odblokovať cestu k priesmyku Ruské sedlo. Neprešlo ani 24 hodín a väčšina vojakov tejto divízie aj so svojím veliteľom už pochodovala tou istou cestou údolím Cirochy naspäť k Snine.¹

Večer 25. novembra 1914 ostala v Humennom len jedna brigáda 2. zmiešanej kozáckej divízie a jeden prápor 194. trojicko-sergijevského pešieho pluku 49. pešej divízie. Z Udavského sa zároveň začali do Humenného presúvať zvyšné tri prápory 194. trojicko-sergijevského pešieho pluku. Na fronte pri Humennom sa situácia upokojila. Ruské jednotky museli reagovať na protiútoky pri Dare, Stakčine a Snine. Nemohli tak pri Humennom pokračovať v útočnej činnosti. Rakúsko-uhorské jednotky bojovej skupiny „Krautwald“ sa zasa venovali opevňovaniu svojich obranných postavení na západ od mesta v laboreckej úžine a taktiež nevyvíjali žiadnu aktivitu.

Ráno 26. novembra 1914 svoju činnosť oživilo jednotky rakúsko-uhorskej bojovej skupiny „Krautwald“. Na základe výsledkov leteckého pozorovania z predošlého dňa bol generálporučik J. Krautwald informovaný, že ruské jednotky sa sťahujú z Humenného naspäť k Snine. Pochopil, že kritická situácia je už prekonaná a hrozba ruského prielomu eliminovaná. Taktiež vedel, že na železničnej stanici v Michalovciach z vlakových transportov vystupujú vojaci dvoch honvédskych peších brigád, ktorí sa presunú k Strážskemu a Brekovu a čoskoro posilnia jeho bojovú skupinu. V priebehu celého dňa sa prvé malé skupiny rakúsko-uhorských vojakov dostávali do prestreliek s ruskými vojakmi a skúmali silu a tuhosť ich obrany. Zachovalo sa hlásenie veliteľa 4. roty I. práporu 194. trojicko-sergijevského pešieho pluku práporčíka Mikela-Eduarda Jakovleviča Litca ilustrujúce charakter bojovej činnosti 26. novembra 1914: *„Ráno nás prebudil krik kozáka, ktorý cvála a kričal: „Poplach! Všetci sa pripravte! Protivník útočí!“ Rota nášho I. práporu sa rýchlo zoradili a na základe rozkazu generála Pavlova sa sústredili na západnom okraji Humenného. Zaujali sme obranu od výšiny s kostolíkom a kalváriou až po železničnú stanicu. Moja 4. rota bola umiestnená na ľavom krídle práporu, medzi budovou železničnej stanice a hlavnou cestou vedúcou do mesta zo západu. Mojím pravým susedom bola 3. rota, ktorá zaujala postavenia po oboch stranách hlavnej cesty pod svahom kalvárie. Ľavým susedom bola zase kozácka sotňa z divízie generála Pavlova, ktorá držala obranu južne od železničnej trate. Najsamprv bolo počuť strelbu z pušiek, potom sa do bojov zapojili aj guľomety a nakoniec sa ozvala aj delostrelecká paľba. Pred našimi pozíciami bol pokoj, protivník útočil na iných úsekoch, ale jeho postup bol odrazený. Večer 26. novembra sme našich vojakov opäť*

¹ KORBA, Matúš: Karpatské „Termopyly“ – Humenné 1914. In *El. časopis KVH Beskydy*, 2009, č. 1, Dostupné na WWW: <<http://www.kvhbeskydy.sk/karpatske-termopyly-humenne-1914/>>

poslali do domov miestnych obyvateľov a v prednej línii sme ponechali iba hliadky. Na druhý deň sa úsek mojej roty o polovicu zúžil, pretože k železničnej stanici bola prisunutá 1. rota nášho práporu.“²

Večer 26. novembra 1914 sa rakúsko-uhorská armáda stiahla opäť do svojich postavení na línii medzi Humenným a obcami Jasenov – Brekov – Závadka – Myslina.³

Rozhodujúce boje o mesto Humenné sa odohrali 27. novembra 1914. Ráno toho dňa sa v meste Humenné a okolí nachádzali štyri prápory 194. trojicko-sergijevského pešieho pluku v počte približne 3 000 vojakov a celá 2. zmiešaná kozácka divízia v počte okolo 5 000 vojakov. Tieto útvary dorazili už predchádzajúci deň a v noci z 26. na 27. novembra 1914 do mesta pripochodovali ešte dva pešie prápory 195. orovajského pešieho pluku 49. pešej divízie v počte približne 1 500 vojakov. Tieto útvary držali obrannú líniu, ktorá sa začínala na výšine medzi obcami Brestov a Kudlovce (v súčasnosti mestská štvrť) a ďalej sa tiahla cez kopec Kalvária a pozdĺž vtedajšieho západného okraja mesta k železničnej stanici a k rieke Laborec. Na druhom brehu rieky táto línia pokračovala až k výšine Sokolej. Na vtedajšom východnom okraji Humenného v priestore medzi železničnou traťou a riekou Laborec, bolo rozmiestnených 24 poľných diel, ktoré spolu s 9 ľahkými delami 2. zmiešanej kozáckej divízie poskytovali ruským obrancom palebnú podporu.

Proti nim sa k útoku rozvinuli dve rakúsko-uhorské úderné zoskupenia. Na sever od rieky Laborec sa do východiskových pozícií presúvalo šesť práporov 200. honvédskej pešej brigády, ktorá disponovala približne 4 500 vojakmi pod velením generálmajora Alexandra Barbinioho. K ním sa pripojil jeden prápor 29. pešieho pluku a jeden prápor 101. pešieho pluku 34. pešej divízie v počte okolo 1 500 vojakov.

Vojaci rakúsko-uhorskej armády na Hlavnej ulici v Humennom (Zempléni múzeum)

Tieto útvary sa sústredili na východ od obcí Myslina, Závadka a Brekov. Na juh od rieky Laborec sa do východiskových pozícií presúvalo päť práporov 201. honvédskej pešej brigády, ktoré disponovali približne 4 000 vojakmi pod velením generálporučíka Adolfa Kornhabera. K ním sa pripojili štyri prápory 17. domobraneckej pešej brigády v počte okolo 3 000 vojakov pod velením generálmajora Juliusa von

² RGVA Moskva, Fond 2808, Inventár 2, Fascikel 14 (Operačné rozkazy, situačné správy, raporty a hlásenia 194. Troicko-Sergijevského pešieho pluku za obdobie od 7.8.1914 do 31.6.1915)

³ DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Stopy prvej svetovej vojny – Humenné 1914*. Humenné: Redos, 2009, s. 8, ISBN: 978-80-969233-9-7.

Birkenhaina. Tieto útvary sa sústredili v priestore obci Jasenov, Chlmec a Ptičie. Delostreleckú podporu rakúsko-uhorskej armáde zaistovalo 28 poľných diel, rozmiestnených na svahoch východne od obcí Brekov a Závadka, a 12 poľných diel rozmiestnených južne od obcí Jasenov a Chlmec. Na úseku železničnej trate medzi Strážskym a Humenným bol nasadený rakúsko-uhorský obrnený vlak.⁴ Vzdušný prieskum zaistovala 1. letecká rota (Flik 1) so strojmi typu Albatros B.I.⁵

Na svitaní 27. novembra 1914 rakúsko-uhorskí vojaci zaujali východiskové pozície a s delostreleckou podporou začali útok. Generálmajor A. Barbini vyslal popri železničnej trati a hlavnej ceste dva prápory, ktoré mali pripútať pozornosť ruského velenia k centru obrannej línie medzi riekou Laborec, železničnou stanicou a kopcom Kalvária. Jeho hlavný úder však smeroval na pravé krídlo ruskej obrany. Z postavení pri obci Myslina jeden prápor postúpil do priestoru, kde sa v súčasnosti nachádza mestská štvrť Dubník a odtiaľ zaútočil proti ruskej línii na svahu neďaleko cesty z Brestova do Kudloviec. Ďalšie tri prápory sa z Mysliny presunuli do Gruzoviec a odtiaľ do Brestova s cieľom obchvátiť ruské pravé krídlo a zo severu preniknúť do Kudloviec a Humenného. Týmto útokom čelil jeden kozácky pluk a jeden prápor 194. Troicko-Sergijevského pešieho pluku. Ruské jednotky v priebehu celého dňa odolávali rakúsko-uhorskému tlaku. Po ťažkých bojoch ruskí vojaci udržali svoje postavenia a ich protivníci sa po zotmení stiahli do Mysliny a Brestova.

Vojaci rakúsko-uhorskej armády pri troskách budov na hlavnej ulici v Humennom (www.kvhbeskydy.sk)

Zatiaľ čo na sever od Laborca bola prvá rakúsko-uhorská úderná skupina zastavená, na juh od rieky druhá úderná skupina zaznamenala úspech. Na svitaní 27. novembra 1914 generálmajor J. von Birkenhain vyslal z Jasenova jeden prápor, ktorý zaútočil na ruské postavenia na západnom svahu výšiny Sokolej. Ruskí vojaci odrazili niekoľko útokov a v zalesnenom teréne došlo aj k boju

na bodáky. Ďalšie dva rakúsko-uhorské prápory postupovali od obce Chlmec cez dolinu potoka Ptava, v ktorej zaútočili na pozície dvoch kozáckych stotín. Na tomto mieste dosiahli prielom, ktorému nezabránil ani prísun jedného ruského práporu. V dôsledku toho sa krátko po poludní museli všetky ruské útvary stiahnuť na južný okraj Humenného do mestskej štvrti Vaľaškovce. Na týchto pozíciách ostali až do zotmenia a držali predmostie cestného a železničného mosta cez Laborec. Zacho-

⁴ DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Stopy prvej svetovej vojny – Humenné 1914*. Humenné: Redos, 2009, s. 10. ISBN: 978-80-969233-9-7.

⁵ OLEJKO, Andrzej: Ťaženie v roku 1914 a úloha poľných letísk K.u.K. Luftschifferabteilung na území Slovenska v bojoch na Severovýchodnom fronte. In *Prvá svetová vojna a východné Slovensko*. Zost. M. Drobňák – V. Szabó, Humenné: Klub vojenskej histórie Beskydy, 2014, s. 122. ISBN978-80-971858-5-5.

valo sa hlásenie veliteľa III. práporu 194. trojicko-sergijevského pešieho pluku, kapitána Ivana Vasiljeviča Michejeva, ktorý detailne popisuje spomínanú bojovú činnosť na južnej strane Laborca: „Po svitaní protivníkovia pechota začala z pušiek intenzívne ostreľovať pozície 9. a 10. roty. Okolo 9:00 začalo paľbu nepriateľské delostrelectvo. Pod týmto palebným krytím protivník zaútočil a jeho vojaci sa s krikom „hurrrá“ pokúšali priblížiť k našim okopom. Ich postup však bol zastavený našou paľbou a Rakúšania boli odrazení. V tomto boji črepina delostreleckého granátu zasiahla do nohy veliteľa 9. roty, práporčíka Orlova. Menovaný dôstojník však bez ohľadu na zranenie ostal v prvej línii a pokračoval v riadení boja oboch rôt, keďže veliteľ 10. roty, práporčík Čečel', bol ranený už predchádzajúci deň.

Okolo 10:00 sa objavila hrozba z iného smeru. Nepriateľskí vojaci z doliny potoka Ptavy vystúpili k vrcholu výšiny Sokolej, odkiaľ začali ostreľovať ľavé krídlo pozície, ktorú držala 9. a 10. rota. Keď som sa o tejto situácii dozvedel z hlásenia práporčíka Orlova, vyslal som mu na pomoc 11. rotu podporučíka Feliksova s úlohou ochrániť jeho ľavé krídlo. Medzitým však na vrchol Sokoleja vystupovali ďalší a ďalší nepriateľskí vojaci. Keď sa ich nazbierala jedna rota, začali po svahu zostupovať dole s cieľom obísť ľavé krídlo 9. a 10. roty a dostať sa im do chrbta. Nepomysleli však na zaistenie vlastného chrbta, takže 11. rota prichádzajúca na pomoc práporčíkovi Orlovovi ich prekvapila. Podporučík Feliksov sa so svojimi mužmi nepozorovane priblížil k nepriateľskej rote na vzdialenosť 50 – 60 krokov a vydal rozkaz na paľbu. Polovica nepriateľských vojakov bola postrieľaná a druhá polovica bola rozohnaná po lese.

Po tomto boji 11. rota zaujala postavenie naľavo od 9. a 10. roty a predĺžila tak frontovú líniu na úseku práporčíka Orlova. Všetky tri roty zotrvali na svojich pozíciách do 14.00. Protivník po zničení svojej roty, ktorá sa pokúšala o obchvat, začal sústreďovať sily k čelnému útoku. Zároveň zintenzívnil delostreleckú paľbu, ktorá bola vedená z veľkej vzdialenosti. Nepriateľská delostrelecká batéria sa totiž nachádzala pri obci Jasenov na výšine pod starým hradom. V dôsledku tejto paľby sme stratili polovicu obslúh našich guľometov a vojaci protivníka sa priblížili na 60 – 70 krokov k našim okopom. V tomto momente sa práporčík Orlov a podporučík Feliksov dohodli na ústupe k južnému okraju mesta.

V daných podmienkach išlo o náročnú úlohu, ktorú však vzorovo splnili. Ako prvá ustúpila 11. rota podporučíka Feliksova, ktorá zaujala postavenie v úžľabine v polovici vzdialenosti medzi pôvodnou pozíciou na západnom svahu Sokoleja a okrajom mesta. Práporčík Orlov s 9. a 10. rotou predstieral protiútok a jeho vojaci s pokrikom „uraaa“ vybehli z okopov. Protivník takýto výpad nečakal a jeho vojaci začali ustupovať. Naši vojaci sa takýmto spôsobom odpútali od nepriateľa a ustúpili k úžľabine k podporučíkovi Feliksovovi. Prešli 600 metrov cez odkrytý a rovný úsek terénu, pričom zranenia utrpeli iba 4 vojaci. Potom sa všetky tri roty stiahli k južnému okraju Humenného.

Veliteľ 12. roty, práporčík Baňkovskij, videl ich ústup a správne predpokladal, že o chvíľu sa objaví nepriateľ. Prikázal preto umiestniť guľomety do palebných pozícií. Jeden guľomet bol postavený do okna posledného domu a druhý k ceste vedúcej do mesta z juhu. Ich hlavne mierili smerom k výšine Sokolej a na dolinu potoka Ptava. Palebný sektor guľometov pokrýval priestor očakávaného postupu protivníka.

Zakrátko sa v doline Ptavy objavila nepriateľská rota, ktorá sa rozvinula do roj-níc. Protivník bol ostreľovaný našim guľometom postaveným pri ceste a paľbou pušiek. V tom čase už vojaci 9., 10. a 11. roty dokončili ústup na južný okraj Humenného a posilnili tam obranu 12. roty môjho práporu. Zaujali strelecké pozície v okopoch a pri cestnej prekážke spravenej z dvoch spílených jedlí. Protivníková rota medzitým postupovala ďalej, ale keď z nej ostala iba polovica, jej vojaci sa obrátili na ústup. K okraju lesa medzi dolinou Ptavy a južným svahom Sokoleja dobehli iba štyria nepriateľskí vojaci. Ostatných skosila naša paľba, ktorá pokračovala aj chvíľu po tom, ako Rakúšania zmizli z nášho dohľadu medzi stromami a krovím.

Zdravotnícke vozy rakúsko-uhorskej armády v Humennom
(Osobná zbierka Csaba Czimra)

Po tomto útoku bol už protivník na úseku môjho práporu pasívny a jeho vojaci sa neukazovali. Avšak z južného svahu Sokoleja ostreľovali naše pozície až do neskorého večera.⁶

Strata výšiny Sokolej a pozície v doline potoka Ptava znamenala, že cesta z Humenného do Sniny sa dostala pod priamu rakúsko-uhorskú kontrolu. Spojenie so 48. pešou divíziou bolo prerušené. Ruské velenie si uvedomovalo,

že tlak protivníka pri Humennom dlho nevydrží a po neúspechu 48. pešej divízie generálmajora L. G. Kornilova pri Snine prestala mať obrana mesta operačno-taktický zmysel. V noci z 27. na 28. novembra 1914 pokračovala pozdĺž celej frontovej línie delostrelecká paľba a prestrelky z ručných zbraní. Za týchto okolností vydal plukovník A. K. Remezov rozkaz na odpútanie 194. trojicko-sergijevského pluku a dvoch práporov 195. orovajského pešieho pluku od protivníka a na ústup z Humenného.

Ústup ruských vojsk od Humenného a Sniny bol smerovaný do údolia rieky Udava a odtiaľ naspäť za Karpaty. Ako posledné sa z mesta Humenné v skorých ranných hodinách 28. novembra 1914 stiahli útvary 2. zmiešanej kozáckej divízie, ktoré boli prenasledované rakúsko-uhorskými vojakmi. Práve v tejto poslednej fáze bojov počas ústupu od Humenného bolo zajatých približne 1 500 ruských vojakov, z ktorých značná časť bola príslušníkmi štyroch kozáckych plukov tejto divízie. Z dochovaných archívnych dokumentov je možné usudzovať, že jedným z dôvodov neúspechu ruských vojsk pri Humennom bolo zlyhávanie súčinnosti medzi 2. zmiešanou kozáckou divíziou a pešími jednotkami operujúcimi v tomto priestore. Veliteľ divízie generálmajor A. A. Pavlov chcel svojich kozákov nasadiť

⁶ RGVIA Moskva, Fond 2808, Inventár 2, Fascikel 14 (Operačné rozkazy, situačné správy, raporty a hlásenia 194. Troicko-Sergijevského pešieho pluku za obdobie od 7. 8. 1914 do 31. 6. 1915)

až potom, ako pechota otvorí cestu cez Karpaty a jeho jazda bude môcť preniknúť okolo Strážskeho do Východoslovenskej nížiny. Z tohto dôvodu sa snažil svoje štyri kozácke pluky nezapájať do boja a šetriť ich až do vhodného momentu pre veľký jazdecký útok. Nereflektoval požiadavky ani generálmajora L. G. Kornilova a ani plukovníka A. K. Remezova, ktorí ho prosili o okamžité nasadenie všetkých síl jeho divízie. Nedostatočná vzájomná koordinácia jazdy a pechoty v konečnom dôsledku spôsobila, že 28. novembra 1914 pri ústupe ruských jednotiek z Humenného sa divízia generálmajora A. A. Pavlova ocitla v zadnom voji bez podpory pechoty a utrpela citeľné straty.⁷

Ráno 28. novembra 1914 do mesta opäť vstúpili rakúsko-uhorské jednotky. Spolu s vojskom do mesta dorazil aj dánsky vojnový korešpondent Aage Madelung, ktorý pôsobil na fronte s akreditáciou rakúsko-uhorského ministerstva vojny. Dochovala sa jeho reportáž, v ktorej detailne približuje bojisko pri Humennom: „Bezprostredne

Ruskí zajatci na železničnej stanici v Humennom
(www.regionalnedejiny.sk)

pred mestom Humenné, na kopci severne od hlavnej cesty z obce Brekov, vybudovali Rusi zosilnenú obrannú líniu, na ktorej kládli odpor. Na južnej strane hlavnej cesty smerom k železničnej stanici nebola sieť postavení veľmi viditeľná, ale na druhej strane cesty už bolo jasne vidieť rady zákopov. Ich línia sa tiahla medzi kaplnkami až po kostolík pod vrchom kopca Kalvária. Zamurované obrazy v kaplnkách stoja po oboch stranách chodníka ku kostolíku a tváre svätých hľadia do zakrvavených zákopov. V jednom zákope, ktorý bol zborený, ležala zakrvavená biela vlnená spodná bielizeň a ďalšie kúsky odevov nasiaknutých zaschnutou krvou. Porozhadzované ruské nábojnice vydávali matný lesk. Pôvodných majiteľov týchto vecí ale nevidno. Možno že tu ešte pred nedávnom boli. Ich osud sa dá len hmlisto predpokladať. Určite to boli Rusi, ináč by hľadali kryt na opačnej strane kaplnky, ktorá ich mohla lepšie kryť pred priamou paľbou.

Ruské zákopy boli veľmi svedomito vyhlbené a upravené. Vojaci museli najprv čakanom alebo ostrou sekerou odstrániť 10 centimetrov zmrznutej vrstvy zeme kým sa dostali k pôde, v ktorej sa už kopal ľahšie. Podľa všetkého boli tieto zákopy plne obsadzované aj počas noci. Všetky sú totiž vystlané perinami a dekami, ktoré si ruskí vojaci dovliekli z najbližších humenských domov. Nachádza sa tu veľa rôznych druhov perín a diek, ale toto pohodlie bolo ruským vojakom v konečnom dôsledku nanič. Zákopy sú dostrieľané a všade v perinách a dekách sa nachádzajú dierky po črepinách delostreleckých granátov.

⁷ DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Stopy prvej svetovej vojny – Humenné 1914*. Humenné: Redos, 2009, s. 10, ISBN: 978-80-969233-9-7.

*Zásah utrpel aj kostolík pod vrchom kopca, keď jeho drevenú strechu prera-
zil delostrelecký granát. Tento granát však nevybuchol, v streche ostala okrúhla
diera a na podlahe kostolíka sutina. Zamrežované dvere kostolíka boli zatvorené
a veci v jeho vnútri vyzerali neporušené. Jeho západná strana bola celá poďobaná
od striel pechotných zbraní. Na opačnej strane kostolíka som uvidel ležať ruského
pešiaka. Jeho uniforma vyzerá pekne a čisto, len medzi rukávom a ramenom je
vidieť dierku. Okraj dierky je silne zakrvácaný a smerom k hrudi a srdcu sa tiahne
zväčšujúca sa krvavá škvrna. Padlý vojak leží predou mnou a tvár má zakrytú svojou
čiapkou.*

*Za kostolíkom sa od vrchu kopca na vzdialenosť necelého jedného kilometra
ťahnu po hrebeni ďalšie rady zákopov. V ich vnútri a okolo nich sa nachádzajú rôz-
né súčasti vojenskej výstroje, debničky od streliva, vystrieľané nábojnice, bodáky
a vojenské sumky – niektoré prázdne ale niektoré aj plné nábojov. Vidno krvavé
obväzy a veľa mŕtvol ruských vojakov v groteskných polohách v akých ich zastihla
smrť. Naokolo sa tiež povaluje mnoho ručných strelných zbraní. Predpokladám, že
títo padlí vojaci tvorili súčasť zadného voja, ktorý tu nad Kalváriou zabezpečoval
hladký ústup hlavných ruských síl. Zadržovali postup rakúsko-uhorského vojska
a ich osud bol tým spečatený. Svedčia o tom dôsledky poslednej bitky, ktorá sa tu
odohrala... Teraz mám pred sebou len tiché a vymreté bojisko. Toto je pravá tvár
krutej vojny! Pri návrate dole na cestu vidím, ako z Humenného vychádza veľká
skupina ľudí. Keď prechádzajú popri mne, tak zisťujem, že sú to ruskí zajatci, kto-
rých eskortujú rakúsko-uhorskí vojaci.“⁸*

Bojov o Humenné sa v dňoch 23. – 28. novembra 1914 na oboch stranách fron-
tu zúčastnilo približne 22 500 vojakov. Celkovo si bojová činnosť vyžiadala život
339 rakúsko-uhorských a ruských vojakov. Väčšina z nich padla 27. novembra 1914
v deň najintenzívnejších bojov. Títo vojaci boli pochovaní na mestskom vojenskom
cintoríne na konci novembra 1914. V tento deň utrpelo zranenia ďalších približ-
ne 1 000 vojakov. Ruské jednotky evakovali svojich ranených na poľné obväzisko
v obci Kochanovce a rakúsko-uhorské jednotky odvážali svojich ranených na
ošetrovanie do obce Brekov. Bojová činnosť so sebou priniesla aj značné materiálne
škody. Zhorela veľká časť budov a len malo objektov ostalo nepoškodených. Veľmi
poškodené bolo námestie a celá Hlavná ulica. Značné škody utrpeli aj Kostolná
a Kováčska ulica.

Boje o mesto Humenné môžeme považovať za jednu z dôležitých epizód
1. svetovej vojny. Na sklonku novembra 1914 v tomto priestore vznikla veľmi
kritická situácia, keď rakúsko-uhorské vojska na západ od mesta držali poslednú
líniu obrany a za ich chrbtom sa rozkladali už roviny Východoslovenskej nížiny.
Rakúsko-uhorské velenie nasadilo všetky dostupné zálohy, aby zabránilo ruskému
prielomu v údolí Laborca. Humenné sa stalo symbolom rozhodujúceho boja, ktorý
povojnová memoárová literatúra označila za „Karpatské Termopyly“.⁹

⁸ MADELUNG, Aage: *Hadinaplóm – Elmékek és jegyzetek a Kárpátokból és Galiciából*, Budapest: Athenaeum, 1915.

⁹ Štúdia bola pripravená na základe publikácie: DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Stopy prvej svetovej vojny – Humenné 1914*. Humenné: Redos, 2009, s. 10, ISBN: 978-80-969233-9-7.

Niekoľko informácií o leteckej technike a jej použití nad Haličou. Pohľad na vybrané biele miesta podkarpatského úseku východného frontu Veľkej vojny 1914/1915

Veľká vojna 1914 – 1918 (1. svetová vojna) bola najdôležitejšou z vojen v najnovšej ére dejín ľudstva. Z dnešnej perspektívy uplynulého storočia je pre mnohých, hlavne Európanov, takmer zabudnutá. V spoločenskom vedomí mnohých národov sveta sa najdôležitejšou pre globálne zmeny 20. storočia stala druhá zo svetových vojen z rokov 1939 – 1945. Avšak práve tá prvá zo svetových vojen rozhodla o geopolitickom tvare dnešného sveta. Štáty, ktoré ju začali, nepretrvali jej koniec, a v jej dôsledku vznikli nové krajiny, nové problémy a zárodoky budúcich konfliktov. Veľká vojna vytvorila novú kvalitu vo všetkých oblastiach ľudskej mentality a aktivity. Ukázala, že neexistujú hranice pre použitie prostriedkov zabíjania, že vo vedení vojny a v politike neexistujú žiadne zábrany. Veľká vojna bola napr. obdobím bleskurýchleho rozvoja delostrelectva. Úspechom šikovnej nemeckej propagačnej kampane je, že dodnes pretrval mýtus „Tučnej Berty“, čiže nemeckého mažiara kal. 42 cm, ktorý svojimi strelami búral európske pevnosti na západnom fronte. Málokto však vie, že inžinieri zo závodu Emila Škodu v Rakúsko-Uhorsku navrhli a následne vyrobili 42-cm konštrukciu, ktorá porazila na hlavu nemeckú „Tučnú Bertu.“ Svoj bojový krst mala v Poľsku v zime 1914/1915, keď ostreľovala ruskou armádou obsadený Tarnów. Navyše málokto vie, že počas Veľkej vojny, v septembri roku 1914, sa nad Haličou uskutočnil prvý vzdušný taran v dejinách svetovej aviatiky, ako sa vtedy najčastejšie hovorilo letectvu. V decembri roku 1914 sa na haličskom úseku východného frontu uskutočnili prvé práce spojené s nainštalovaním rádiovej aparatúry do lietadla cisársko-kráľovského (c. k) letectva — K.u.K. Luftschifferabteilung. Táto aparatúra bola následne použitá v Haliči na korigovanie ostreľovania z najťažších kanónov¹. Tieto epizódy Veľkej vojny sú prakticky neznáme a ukazujú inú tvár bojov na východnom fronte, ktorý je pre mnohých vojenských historikov stále v tieni západného frontu, ktorý bol veľmi široko popularizovaný na rôznych výskumných úrovniach. Predpokladám, že tento text, týkajúci sa vojenskej techniky, umožní priblížiť bádateľom Veľkej vojny túto zabudnutú tematiku a spropagovať v očiach verejnosti niektoré z mnohých tajomstiev východného frontu.

Taranovanie (taran) – je spôsob boja spočívajúci v náraze vlastným lietadlom (napr. horiaci taran kap. Nikolaja Franceviča Gastello z 26. 6. 1941), loďou (napr. bitka pri Salamíne (480 pred n. l.) alebo vozidlom do lietadla, lode alebo vozidla nepriateľa s cieľom jeho poškodenia alebo zničenia. V čase 2. svetovej vojny bol tento spôsob všeobecne používaný, najmä na východnom fronte a v priebehu bojov v Pacifiku. Prvý prípad vzdušného tarana sa vyskytol v začiatkovej fáze Veľkej vojny práve na východnom fronte. Prvým lietadlom v dejinách letectva zničeným v dôsledku vzdušného taranu bolo dvojplôšné lietadlo K.u.K. Luftschifferabteilung

¹ Ł. Chrzanowski, A. Olejko, *Tarnów..., Tarnów..., wyślijmy tam nasze maleństwo*, „Archeologia wojenna“

typu Albatros B. I z pevnostnej Fliegerkompanie (Flik.) v Przemýšle. Dňa 26. 8. 1914 (podľa juliánskeho kalendára, a 8. 9. 1914 podľa gregoriánskeho) nad dedinou Wola Wysocka pri Żólkwe neďaleko Ľvova, zničil pionier vzdušného taranu – nadporučík Peter Nikolajevič Nesterov, veliteľ ruskej 11. letky (*корпусной авиационный отряд – КАО*), pilot lietadla typu Morane Saulnier G č. 281, taranom rakúsko-uhorské lietadlo. Posádkou tohto lietadla boli: nadporučík Friedrich von Rosenthal (bývalý dôstojník c. k. 15. pluku dragúnov) a pilot lietadla strážmajster Franz Malina (chýbajú presné informácie o tom, z akého druhu vojska sa dostal do c. k. letectva)². Podľa tlačových informácií propagandy c. k. habsburskej monarchie (...) v blízkosti mestečka Nosciska [Mościska], v trojuholníku medzi dvoma ulicami a železnicou do Ľvova sa nachádzajú zvyšky ruskej leteckej základne, dva dvojplôšníky Farman vyzbrojené strojnými puškami a štyri ďalšie francúzske jednoplošníky [Nieuport IV?, Morane Saulnier?]. Jeden zo strojov Farman je vo vzduchu v tom istom čase ako my. Priaznivé je preň bezoblačné nebo. Lietadlo sa dostalo nad rakúsko-uhorské pozície, kde zhodilo tri bomby nad zámkom v Huruczku. Ako som sa už dozvedel neskôr, okrem niekoľkých rozbitých skiel, nezapríčinili iné škody. Letecké bombové útoky vykonávané rakúsko-uhorskými protivníkmi tak rozčúlili ruských letcov, že jeden prisahal pomstu. Postavil sa k tomu čertovsky vážne. V liste sa rozlúčil s manželkou a s deťmi, a následne odštartoval hľadať nepriateľské lietadlá, našiel dvojplôšník riadený pilotom v hodnosti poddôstojníka, v ktorom bol aj pozorovateľ – Oblt. [F. von] Rosenthal. Dostihol ich svojím rýchlym jednoplošníkom Nieuport [Morane Saulnier], po čom sa vzniesol nad nepriateľské lietadlo a spadol naň zhora svojím strojom. Všetci traja spadli a rozbili sa o zem. Až keď ruský cár [Mikuláš II. Romanov], ešte v hodine smrti udelil ruskému letcovi Rad svätého Andreja, spoznali rakúski kolegovia osud svojich nezvestných kamarátov³.

Tento svetoznámy ruský pilot získal diplom v roku 1912 po absolvovaní školy v Gatčine. Sériu jeho športových úspechov (ako prvý previedol tzv. mŕtvu slučku, letecký manéver vo vertikálnej rovine – pilot looping, nazývanú aj slučka Nesterova) prerušilo vypuknutie Veľkej vojny. Pre letca to však bolo obdobie praktickej realizácie jeho nápadov z mierového obdobia⁴. Hneď po vypuknutí Veľkej vojny, v dňoch 5. – 6. 8. 1914, sa nadporučík P. N. Nesterov – ako veliteľ 11. letky (KAO) – ocitol na letisku v okolí Dubna. Vtedy sa u svojich nadriadených pokúsil presadiť, aby boli lietadlá jeho letky vyzbrojené strojnými puškami. Bohužiaľ, dostal odpoveď, že jeho letka nie je na zozname jednotiek, ktoré majú byť vyzbrojené strojnými puškami. Keď sa 11. letka premiestnila na letisko pri meste Halych na Ukrajine, vojaci nadporučíka Nesterova vykonávali hlavne prieskumné lety. Vzhľadom na to, že nemali na palube zbraň, nedochádzalo k zrážkam s lietadlami c. k. letectva. Velenie K.u.K. Luftschifferabteilung vyhlásilo, že letec, ktorý zostrel jeho lietadlo, dostane špeciálne na to založenú cenu. Veliteľ 11. letky sa v tom čase venoval nápadu využiť vo vzdušnom boji novú metódu bojovania s nepriateľom... taranovanie. V tamtych časoch bolo na ohodnotenie rýchlosti letu protivníka potrebné sledovať svišťanie vetra v napínaných lankách krídel, výška sa hodnotila na tzv. oko a teplota motora podľa pachu, ktorý vydával. V tých dňoch – začiatkom septem-

² J. Zahálka, *Poslední let z Přemýšlu*, „HPM“ 2001, č. 1, s. 23; J. Rajlich, *Nestěrov kontra Malina. K historii prvního taranu v dějinách letecké války*, „HPM“ 2009, č. 5, s. 11-14.

³ Unsere Flieger, „Wiener Luftschiffer-Zeitung“ 1914, č. 14, s. 227-228.

⁴ J. Zahálka, op. cit.; J. Rajlich, op. cit., s. 15-17; A. Olejko, *Karpacka wojna trzech cesarzy*. Rzeszów 2013, s. 87-89.

bra roku 1914 – sa nad Lvovom, mestom Halyč a Žovkvou, pravidelne vyskytovali prieskumné lietadlá so značkami c. k. letectva. Velenie ruskej poľnej 3. armády táto skutočnosť znepokojovala, preto uložilo veliteľovi 11. letky úlohu prerušiť ich lety. Dňa 26. 8. 1914 (8. 9. 1914) bombardovali tri nepriateľské lietadlá typu Albatros B. I z Flik. 11. poľné letisko nachádzajúce sa pri dedine Szolkiewka. V tento deň nadporučík P. N. Nesterov odštartoval, spolu s poručíkom Alexandrom A. Kovankom, vykonať bojový let lietadlom typu Morane Saulnier vo verzii pre dve osoby. Jeho zámerom bolo znemožniť protivníkovi, aby zaútočili, ale tí boli rýchlejší a ušli ruským letcom. Po pristávaní na materskom poľnom letisku spozoroval nepriateľské lietadlo, ktoré sa objavilo v zornom poli. Rýchlo nastúpil do kabíny lietadla typu Morane Saulnier G č. 281 pre jednu osobu a odštartoval na ďalší let. Poručík A. A. Kovanko chcel letieť spolu s ním a ponúkol mu aj svoj revolver, ale štábskapitán P. N. Nesterov to odmietol. Okolo 12.00 hodiny pilot, nachádzajúci sa na severozápad od dediny Lipina a vo výške cca 3 600 m, spozoroval nad dedinou Wola Wysocka nepriateľské lietadlo typu Albatros B. I, ktoré odštartovalo z pevnostného letiska Przemysł—Żurawica. Kvôli veľkej prevahe výšky zaútočil na protivníka .... letom ostro nasmerovaným dolu. Ruský pilot, ktorý nemohol presne určiť rýchlosť svojho lietadla, narazil do kormidlových plôch lietadla protivníka nie kolesami, ako to určite plánoval, ale motorom. Obe prepletené lietadlá sa zrútili napravo od cesty spájajúcej Žovkvu s Rawou Ruskou, neďaleko dediny Wola Wysocka. V dôsledku taranu zahynuli všetci účastníci udalosti (mŕtvolu pozorovateľa z posádky Flik. 11. npor. F. von Rosenthala bola nájdená vo vraku lietadla, a pilota strážmajstra F. Malinu asi 300 metrov ďalej. Veliteľ 11. letky štábskapitán P. N. Nesterov vypadol z kabíny cca 20 – 25 m od miesta, kde sa rozbilo jeho lietadlo, zomrel na mieste. Taranujúci pilot bol prvým letcom cárskeho ruského letectva, ktorý padol vo Veľkej vojne⁵. Neskoršie prieskumy vraku jeho lietadla (zrútil sa na zem vo vzdialenosti cca 100 m od miesta, kde spadlo lietadlo protivníka) ukázali, že poškodenie konštrukcie spôsobené nárazom do lietadla Flik. 11 bolo také veľké, že by s ním nemohol pristáť. Ostatky nadporučíka P. N. Nesterova boli zo začiatku prevezené do Charkova, tam bola tiež do múzea odovzdaná vrtuľa z jeho lietadla. Padlí letci z Flik. 11 boli pochovaní na okraji dedinského cintorína, nachádzajúceho sa pri spomínanej ceste, a na ich hrobe bol postavený drevený kríž s vrtuľou⁶. V hlásení velenia poľnej c. k. 3. armády z 20. 9. 1914 bolo zmienené, že (...) *známy letec P. N. Nesterov bol slávnostne pochovaný v Kyjeve*⁷. Posmrtné bol vyznamenaný najvyšším ruským vyznamenaním – Krížom Sv. Juraja IV. triedy a slávnostne pochovaný na lukianovskom cintoríne v Kyjeve. O jeho výkone písala celá svetová tlač a vďaka tomu sa informácia o jeho vzdušnom tarane rozšírila v leteckých kruhoch. Niektorí zastávali názor, že to bol prejav fanatizmu, ktorý by nemal byť nasledovaný⁸. Pamätníky venované štábskapitánovi P. N. Nesterovovi boli posta-

⁵ J. Zahálka, op. cit.; J. Rajlich, op. cit., s. 16-22; W. Szuniewicz, *U powitri – skriz opora*, „Meridian“ 2006, č. 28 206, s. 12-18; A. Popiel, *Nie tam zginął kpt. Piotr Niesterow*, „Skrzydłata Polska“ 2007, č. 6, s. 52.

⁶ J. Zahálka, op. cit., s. 24-29; B. Gaczkowski, *Atakują Taranem*, Rzeszów 1985, s. 11.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien (SAW-KA), Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 36-37.

⁸ A. Popiel, op. cit.; J. Rajlich, op. cit., s. 21. V literatúre predmetu sa vyskytuje aj iný, chýbný dátum tejto udalosti - 25. 8. 1914. Npor. F. von Rosenthal bol posmrtné vyznamenaný vojenským záslužným krížom 3. triedy, a pilot strážmajster F. Malina bol 21. 9. 1914 povýšený o hodnosť vyššie a posmrtné 13. 3. 1915 vyznamenaný poľným leteckým odznakom. Informáciu o smrti npor. F. von Rosenthala a štábskapitána P. N. Nesterova uviedol v č. 13 z roku 1914 „Wiener Luftschiffer-Zeitung“ (s. 220).

vené v Moskve a Kyjeve. Ulice pomenované po ňom boli v Moskve, Kyjeve, Sankt Peterburgu, Gatčine, Minsku a Nižnom Novgorode. V roku 1951 bol názov mesta Žovkva zmenený na Nesterov, ale po rozpade Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR) vláda nezávislej Ukrajinskej republiky vrátila mestu historický názov, ktorý v súčasnosti znie Žovkva – Żońkiew. V roku 1962 bol rozhodnutím Medzinárodnej leteckej federácie FAI založený Pohár P. N. Nesterova v leteckej akrobacii, v roku 1973 bola sovietskou kozmonautkou Tamarou Michailovnou Smirnovou objavená planétka č. 3071 pomenovaná Nesterov. Nadporučík P. N. Nesterov je dnes v Ruskej republike uznávaný ako hrdina a jeho meno nesie jedno z miest Kaliningradského vojenského obvodu⁹.

V období Veľkej vojny boli pevnosti mnohokrát cieľmi, na ktoré zo vzduchu útočili lietadlá a vzducholode bojujúcich strán. V roku 1914 patrila rakúsko-uhorská pevnosť I. triedy — Przemysl ku skupine európskych pevností, nad ktorými aktívne operovalo letectvo cárskej armády počas ich obliehania. Belgická pevnosť Liège padla 16. 8. 1914 dobytá nemeckými oddielmi, hlavne vďaka použitiu ťažkého delostrelectva, a nie letectva. Práve na túto udalosť sa sústreďujú pozornosť vojenských historikov a ukazuje dominantné postavenie výskumov západného frontu. Pevnosť Przemysl strážiaca tzv. bránu Uhorska je, najmä pre Maďarov, mimoriadne významným miestom prvého svetového konfliktu. Zohrala významnú obrannú úlohu, o čom svedčí nápis na pamätníku „Przemyský lev“, nachádzajúcom sa na priečelí mosta Margaréty v Budapešti: „Bojovali ako levy v Bráne Uhorska. Nech bude ich príklad večný.“ Pevnosť Przemysl bola v roku 1914 mnohokrát bombardovaná zo vzduchu, a preto sa stala prvou pevnosťou Veľkej vojny, ktorá bola v širokom meradle cieľom leteckých útokov. Záhadná je však naďalej otázka použitia ruských štvormotorových bombardovacích lietadiel typu RBWZ „Ilja Muromec“, v tomto období najväčších na svete, proti tejto pevnosti. Diskutabilná je tiež skutočnosť, či 18. 11. 1914 zažila pevnosť Przemysl prvé strategické bombardovanie na svete vykonané posádkami lietadiel spomínaného typu z Eskadry vzdušných lodí (*Эскадра воздушных кораблей - EVK*), ktorej základňou bolo letisko Jablonna pri Varšave. Vraj bolo naraz zhodených 27 bômb s váhou 354 kg¹⁰. Tzv. ťažké ruské letectvo bolo zriadené v roku 1912 po vymenovaní Igora Ivanoviča Sikorského za hlavného návrhára v novozaloženom leteckom oddelení Rusko-baltskej továrne na vozne (*Русско-Балтийском вагонном заводе – RBWZ*). Ing. I. I. Sikorský a jeho skupina projektantov začali práce o. i. s lietadlom pomenovaným „Большой Русско-Балтийский (Obrovský rusko-baltský)“ s rozpätím krídel 27 m, poháňaným dvoma motormi ARGUS s výkonom 90 konských síl, s kabínou pre siedmich členov posádky alebo pasažierov. Prvý let tohto lietadla sa uskutočnil v marci roku 1913 a na základe tohto návrhu vznikla konštrukcia pomenovaná „Ilja Muromec“ (názov pochádzal od legendárneho rytiera, ruského hrdinu z 11. storočia). Toto lietadlo bolo prvým štvormotorovým lietadlom na svete a bolo schopné vykonávať ďaleké prieskumné a bombardovacie lety. Medzi júlom a septembrom roku 1914, teda v období, keď sa zvyšovalo tempo vojenskej víchrice, sa podarilo vyrobiť päť „obrov“ s číslami 135

⁹ Najnovší stav výskumov histórie 11. letky a udalosti nad Žovkvou z 26. 8. 1914 prezentuje A. Kozycykj (*Lotnictwo rosyjskie nad Galicją 1914-1915 i w bitwie gorlickiej 1915 r.*, [v:] *Lotnictwo w Przełamaniu Gorlickim 1915 r. Spojzenie po 100 latach*, red. A. Olejko, A. Kharuk, Gorlice-Rzeszów 2015) a pokračuje až do obdobia druhého obliehania pevnosti nad riekou San.

¹⁰ SAW-KA, Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 5-9.

až 138 a 143, niekedy označených rímskymi číslami IM – I do IM – V. Prvé lietadlo bolo poslané na ruský západný, čiže na východný front 7. 10. 1914. Jeho pilotom bol poručík Alexej Vasilievič Pankratev, ale do leteckej základne v Jabltonnej docestoval po mnohých prekážkach až v januári roku 1915¹¹. Dňa 10. 12. 1914 bola cárskym príkazom zriadená Eskadra vzdušných lodí (EVK), skladajúca sa výlučne z lietadiel uvedeného typu so základňou v Jabltonnej pri Varšave. Táto novozriadená jednotka mala predovšetkým spolupracovať s ruskou poľnou 1. armádou na severozápadnom fronte (krátko po príchode opísaného lietadla IM II do Jabltonnej prileteli aj ďalšie – IM-III, IM-IV, IM-V, IM-VI a IM „Kyjevský“)¹². V jeseni roku 1914 nad pevnosťou Przemysl operovala hlavne ruská letka poručíka E. Rudneva (24. авиационный отряд [AO] z poľnej 5. armády a pevnostná letka (авиационный отряд – AO) z pevnosti Brest a prechodne aj iné AO i KAO. Práve počas prvého obliehania pevnosti nad Sanom začali ruskí letci sériu bombových náletov na mesto a na fortifikácie pevnosti a pokračovali v nich v období druhého obliehania. V čase bojov o pevnosť Przemysl v roku 1914 zhodili ruské lietadlá nad mestom 50 bômb s váhou od šiestich funtov do dvoch pudov (2,5 — 33,6 kg). Odhadom to znamená, že na opevnenia pevnosti a na zástavbu mesta bolo zhodených pribl. 1,3 tony ničiacich materiálov. Napr. 25. 10. 1914 v hlásení poľnej c. k. armády bolo uvedené: (...) *Lietadlá s (...) červenými kruhmi na krídlach* [v skutočnosti to boli červeno-bielo-modré kruhy] *zhodili 2 bomby* na pevnosťku (súčasť celej pevnosti Przemysl) XI. „Duńkowiczki.“¹³ Dňa 8. 9. 1914 sa nad pevnosťou Przemysl konala nerozhodná vzdušná bitka¹⁴, a 9. 11. 1914 sa uskutočnilo ďalšie bombardovanie (...) *ale nikde z týchto bômb nevznikli škody, napriek tomu, že explodovali; sú príliš slabé*¹⁵. Diskutabilná je však skutočnosť, či 18. 11. 1914 Przemysl prežil prvé strategické bombardovanie na svete, pretože v novembri 1914 ešte neexistovala EVK¹⁶. Napriek zhoršujúcim sa poveternostným podmienkam letecké činnosti nad pevnosťou trvali. Dňa 24. 11. 1914 napriek tomu, že (...) *vzduch* [bol] čistý, ráno 12-stupňový mráz, celý deň ruské letectvo zbombardovalo pevnosť Przemysl, 26. 11. 1914 sa zasa uskutočnila ďalšia takáto skutočnosť¹⁷. Dňa 1. 12. 1914 gen. Franz Conrad von Hötzendorf – Šéf Generálneho štábu Rakúsko-Uhorska vo svojej správe uviedol, že (...) *ruskí letci zhodili bomby na pozície v prstenci obrany a mesta Przemysl, škody nie sú veľké*¹⁸. V tento deň niekoľko lietadiel ruského letectva z letky poručíka

¹¹ Letisko Jabltonna, dávna základňa pozorovacích balónov sa nachádzalo 16 km na východ od Varšavy. Vďaka veľkému dosahu bombové lietadlá typu RBWZ „Ilja Muromec“ mohli lietať ako nad územím Kongresového poľského kráľovstva, tak aj nad územím Východného Pruska.

¹² „Over the Front“ 1996, vol. 12, č. 2.

¹³ SAW-KA, Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 5-9.

¹⁴ W. Brzoskwinią, K. Wielgus, *Skrzydła nad Przemyślem*, [v:] *Z galicyjskich pól wzlotów*, red. K. Wielgus, R. Panek, Tarnobrzeg-Kraków 1999, s. 100-102.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ A. Olejko, op. cit., s. 139-139. Ruskojazyčné monografie lietadiel typu RBWZ „Ilja Muromec“ priamo nepotrdzujú bombardovanie štvormotorných lietadiel na pevnosť (informácie potvrdzujúce tento fakt uviedol W. Bączkowski, *Samoloty bombowe I wojny światowej*, Warszawa 1986), obzvlášť málo pravdepodobná sa zdá skupinová misia celej eskadry, pretože prvý bojový let v rámci tejto formácie sa uskutočnil až 14. 2. 1915 (posádka lietadla typu RBWZ „Ilja Muromec“ - „Kyjovský“ - typ W; sér. č. 9, výr. č. 150 - vykonala let do oblasti prepravy nemeckej armády cez Wislu pod Plockom). Najnovší stav výskumov venovaných účasti ruského letectva v bojiach nad Haličou prezentuje A. Zozyckij (op. cit.), demýtologizujúci skutočnosti uvedené W. Bączkowskim.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ SAW-KA, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Anffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „Kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe“, Zweigstelle Wien, 1914/1943 von Oberst Dr. Oskar Regele, s. 93.

F. Rudneva ťažko bombardovalo pevnosť Przemysľ¹⁹. Dovedna sa uskutočnilo 13 letov a z výšky 1 700 – 2 200 m bolo zhodených 27 bômb s celkovou váhou 353 kg; bolo tiež odfotografovaných 14 snímok pevnosti Przemysľ. Veľkoknieža Alexander Michajlovič Romanov – veliteľ letectva juhozápadného frontu zaznamenal toto prvé hromadné bombardovanie ruského letectva v špeciálnom hlásení pre Vede-
nie²⁰. Na predchádzanie bombardovaniu ruského letectva boli v Przemysli vytvorené základy koordinovaného systému protiletectvej obrany, ktorých autorom bol Landsturminenieur Adam Macura. Podľa jeho návrhu boli skonštruované špeciálne lafety pre protiletectkú strelbu, na ktorých boli osadené 9-cm poľné kanóny typu M. 75. a boli tiež použité 8 cm M.5. Avšak kvôli tomu, že ruské lietadlá operovali vo výške viac ako 2 500 m, paľba týchto kanónov bola neúčinná. Dňa 15. 10. 1914 bolo zaznamenané zostrelenie ruského lietadla protiletectkou obranou nad Przemyslom²¹. Systém obrany sa okrem tohto skladal z mnohých pozorovateľských stanovísk telefonicky prepojených s ústredňou, ktorá mala k dispozícii okrem stálych protiletectkých batérií aj mobilné motorové protiletectké odrody strelcov a strojné pušky na nákladiakoch. Tieto jednotky boli umiestnené pri železničnej stanici v Przemysli²². Dňa 2. 12. 1914 v rámci pokračovania leteckého bombardovania pevnosti nad Sanom (...) *3 nepriateľské lietadlá pred a popoludní zhodili mnohé bomby najprv na prstenec obrany, a potom väčšinu na mesto ... ruské lietadlo dnes opätovne bombardovalo mesto a letisko [pevnostné v Žurawici?]*²³. Ďalšie nálety sa konali 3. 12. 1914 a 8. 12. 1914. Z Przemysla boli posielané hlásenia: (...) *nepriateľské lietadlá od 4. 12. [1914] opäť každý deň zhadzovali bomby nad mestom a areálom pevnosti*²⁴. Dňa 5. 12. 1914 sa uskutočnil ďalší ruský pokus o bombardovanie Przemysla zo vzduchu²⁵, a potom ešte v dňoch: 12. 12. 1914²⁶. Dňa 15. 12. 1914 pri ďalšom bombardovaní bolo zaznamenané (...) *žiadne väčšie straty. Vlastné ostreľovanie vzhľadom na veľkú výšku neúčinné*. Dňa 24. 12. 1914 jeden z dôstojníkov c. k. armády, Franz Stuckheil, napísal, že (...) *v posledných týždňoch je Przemysľ sužovaný častými bombardovaniami*²⁷. Vo chvíli, keď 27. 12. 1914 ruské lietadlá opäť zbombardovali pevnosť Przemysľ, jej velenie – Festungskommando – prikázalo, aby lietadlá pevnostnej Flik. 11. vykonali odvetné bombardovanie Radymna. Bolo to však málo účinné. Posádky Fliegerkompanien K.u.K. Luftschifferabteilung, ako aj pozemné jednotky c. k. armády zaznamenali v období od 23. 8. do 30. 9. 1914 – 19, v októbri 1914 – päť, v novembri 1914 – štyri a v decembri 1914 – 19 prípa-

¹⁹ OLEJKO, A.: op. cit.; W. Brzoskwinia, K. Wielgus, op. cit.

²⁰ KULIKOW, V.: *Rossijskaja armijskaja awiacija w I mirowoj wojnie* [v:] *Awiacija i Wriemja* 1997, č. 4, s. 41; W. Brzoskwinia, K. Wielgus, op. cit.; fragmenty spomienok S. Gayczaka, spracované Janom Rozańským, ktoré boli zverejnené v časopise „Życie Przemyskie,” v číslach 8-16 (február - apríl 1970) via L. Fac.

²¹ SAW-KA, Improvisationen zur Bekämpfung von Luftfahrzeugen in der Festung Przemysl 1914/1915 von Generalmajor Hans Schwab, s. 1.

²² SAW-KA, Improvisationen zur Bekämpfung von Luftfahrzeugen in der Festung Przemysl 1914/1915 von Generalmajor Hans Schwab, s. 1.

²³ SAW-KA, Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 5-9.

²⁴ SAW-KA, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Anffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „Kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe,“ Zweigstelle Wien, 1942/1943 von Oberst Dr. Oskar Regele, s. 93.

²⁵ „Ziemia Przemyska“ z 8. 12. 1914.

²⁶ W. Brzoskwinia, K. Wielgus, op. cit.

²⁷ SAW-KA, Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 5-9.

dov letov ruských lietadiel nad pevnosťou Przemysl²⁸. Aktívna činnosť ruského letectva nad pevnosťou Przemysl svedčí o tom, že už v období kampane 1914 v Haliči a práve na východnom fronte bola využitá taktika častého útočenia zo vzduchu na mesto a na fortifikácie pevnosti. Vzhľadom na rozšírené informácie o hromadných bombardovaniach na západnom fronte, by mali byť tieto udalosti približené čitateľom.

Pečiatka K.u.K. Luftschifferabteilung
(Múzeum poľského letectva v Krakove)

Dňa 30. 4. 1915 jeden z uhorských vojakov c. k. 10. pluku pechoty honvédov, ktorý sa tesne pred gorlickým prielomom dňa 2. 5. 1915 ocitol v okolí dediny Siedliska pri Bobowej, takto opísal svoje postrehy týkajúce sa spolupráce letectva a delostrelectva: (...) *Počasie sa tiež zlepšovalo. Lietadlá nám s hlasným vrčaním prelietavali nad hlavami smerom k zadným pozíciám nepriateľa. Samozrejme, pozerali sme na to všetko s veľkým záujmom. Pretože koniec-koncov vykonávajú veľmi dobrú robotu. Pomoc letectva nášmu delostrelectvu, ktoré vďaka poskytnutým informáciám bude môcť presne ostreľovať nepriateľské pozície, je neoceniteľná. Samozrejme, jednotlivé kanóny budú zozačiatku strieľať opatrne, aby nepriateľ nespoznal našu taktiku. Dve lietadlá sú už ďaleko za nami. Iba nad nami, za nami a pod lietadlami biely dym ukazuje, že delostrelectvo Moskál'ov [ruské] začalo strieľať. Dážď šrapnelov nevádi ani pilotom, ani lietadlám. Bez prekážok vykonávajú prieskumné úlohy, a okrem toho strieľajú plynovými patrónami [nábojmi], z ktorých vyteká farebná plynová zmes a označuje ciele pre dôstojníkov delostrelectva... Náhle nás hlasné vrčanie motora lietadla prebudilo k životu. Letelo tak nízko, že čierny železný kríž na jeho trupe bol ľahko viditeľný. Nemecký stroj [bolo to lietadlo akejsi Flik. c. k. letectva, ktoré používalo to isté označenie] letí na návštevu k Rusom. Nečakane počujeme za chrbtami hrom, akoby zemetrasenie. Aha! Teraz strieľajú naše motorové kanóny kaliber 30 ½ [mínomety „Škoda“ M. 11. 30,5 cm]. Ihneď sme boli na nohách a bežali sme na kopec za domom, aby sme sledovali ohromujúce následky strieľania týchto veľkých kanónov. Chvíľu sme počuli hlasný let náboja, a o chvíľu vznikol v dôsledku výbuchu obrovský vysoko sa vznášajúci oblak pôdy. Pozorovateľ z lietadla ukázal znaky, po ktorých onedlho nasledoval druhý výstrel. Potom ešte niekoľko výstrelov mínometov ukončilo delostreleckú prípravu²⁹.*

V 20. a 21. storočí sa koordinovanie delostreleckej paľby pomocou rádia a lietadiel stalo frontovým a polygónovým štandardom. Použitie spomínaného tandemu v bitkách, alebo počas cvičení, na pevnine alebo na mori neprekvapuje vojakov ani verejnú mienku. Na súčasnom bojisku sa používajú aj najnovšie techniky, napr. drony. Ale je otázkou, či si uvedomujeme, kde bola prvý raz koordinovaná práca

²⁸ SAW-KA, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „Kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe,“ Zweigstelle Wien, 19142/1943 von Oberst Dr. Oskar Regele, s. 94; A. Olejko, op. cit., s. 143-144.

²⁹ E. Benkóczy, *A tizes honvédek galicziabán*. Budapest 1928, s. 69-70.

rádiostanice, posádky lietadla a obsluhy kanóna? Veľká vojna bola obdobím bleskového rozvoja delostrelectva. Úspešná propagačná kampaň spôsobila, že mýtus „Tučnej Berty“ čiže nemeckého mínometu kal. 42 cm pretrval, ale „42 cm výrobok“ zo závodu Emila Škodu z Rakúsko-Uhorska, ako ukázal čas, porazil nemeckú „Tučnú Bertu.“ Táto konštrukcia bola nielen veľmi účinná, pohodlná na prepravu, ale absolvovala svoj bojový krst na území Haliče. V lete 1914 c. k. armáda dostala prvý kus, ktorý bol oficiálne nazvaný 42 cm L/15 Küstenhaubitze (pobrežná húfnica), a neskôr bol tento názov zmenený na 42 cm Haubitze M.14. Prvá húfnica sa využila v pevnosti Pula v Chorvátsku (Batéria Gomila). V jeseni roku 1914, po sotva niekoľkých mesiacoch bojov sa ukázalo, že c. k. armáda nemá dostatočné množstvo ťažkých kanónov a bolo navrhnuté odstrániť tieto nedostatky využitím druhej obrovskej húfnice, ktorej výroba už bola takmer ukončená. Konštruktéri zo závodu E. Škodu výborne naprojektovali časti, na ktoré sa rozkladala (čas montáže kolísal v rozmedzí 12 až 40 hodín v závislosti od terénu). Mobilná húfnica (druhý vyrobený kus bol podrobený skúšobnej streľbe) bola dňa 1. 1. 1915 premiestnená z Batérie pobrežných húfníc č. I. do okolia okupovaného a na potravinové sklady ruských vojsk premeneného Tarnowa³⁰.

Súčasne sa v decembri roku 1914, v dielňach Flik. 1., na poľnom letisku v Jasieni, uskutočňovali prvé práce spojené s nainštalovaním rádiovéj aparatúry v lietadle K.u.K. Luftschifferabteilung³¹. Dňa 27. 12. 1914 veliteľ rakúsko-uhorského letectva plukovník Milan Emil Uzelac dodal z Flik. 10., z pevnostného letiska v Krakove-Rakowiciach, na poľné letisko v Jasieni (v súčasnosti Jasień Brzeski) spolu s prof. dr. Leopoldom Kannom lietadlo typu Albatros B. I č. 7 (21. 07.) s vlastným názvom „MUZZL.“ Dňa 30. 12. 1914 bol v ňom namontovaný 18 kg generátor (220 V), ktorý bol umiestnený v Brzesku vyrobenej drevenej debni, a tá bola s použitím špeciálnej gumy umiestnená v kabíne pozorovateľa. Táto debna bola namontovaná spolu s transformátorom, variometrom a kondenzátormi od firmy Siemens u. Halske (System Siemens Tönefunken). Z dôvodu nedostatku miesta v kabíne bol naviják antény s dĺžkou 25 – 30 m namontovaný vedľa chladiča lietadla. V dňoch 1. – 12. 1. 1915 boli namontované antény Mikanit a Fiber-Rohr. Na celok konštrukčno-montážnych prác dohliadal na letisku, a v letiskovej kancelárii Flik. 1. v Jasieni, kapitán prof. dr. L. Kann. Konštrukčno-montážnych prác sa zúčastnili dôstojníci a vojaci pozemnej obsluhy: Flik. 1.: nadporučík Pista (Stefan) Horwath, npor. Ludwig Dumbacher – ako prvý rádio-pozorovateľ a poručík Benno Fiala, Ritter von Fernbrugg – ako technický dôstojník, a tiež poddôstojníci-technici: Karl Wucherer, Karl Poschwitz, Karl Kositschek, čatár Tischler a slobodník Mazurczak. Celá rádiová aparatúra namontovaná v spomínanom lietadle vážila cca 42 kg a mala výkon 4,5 kilowattov (izbový zvonček pre aparatúru zrekviroval zo svojho ubytovania na zámku v Okocimi por. Benno Fiala Ritter von Fernbrugg). Súčasne s týmito prácami bola na letisku v Jasieni namontovaná anténa s výškou cca 60 – 75 m. Prvé lety ukázali dobrú komunikáciu medzi posádkou lietadla a zemou pri vzdialenosti 120 m. Kpt. prof. dr. L. Kann a por. B. Fiala Ritter von Fernbrugg sa dňa 6. 1. 1915 pri testovaní rádiového spojenia, rozhodli vyskúšať aparatúru na spoluprácu s obsluhou húfnice „Škoda“ M.14. 42 cm a dvoch mínometov „Škoda“

³⁰ Ł. Chrzanowski, A. Olejko, op. cit.

³¹ SAW-KA, Radio-Artill. Schienen eingeführt erstmals durch Flik. 1 Artillerie vorbereitung der Durchbruchschlacht bei Gorlice. Frühjahr 1915 vom Hptm. Ritter Fiala v. Fernbrugg, s. 1.

M.11. 30.5 cm. Tieto kanóny boli skryté vedľa železničnej trate Brzesko – Wojnicz a cesty Tuchów – dolina Dunajca na zalesnenom kopci („Wojniczer Wald“). Na tomto stanovisku bola namontovaná uvedená húfnica „Škoda“ M.14. 42 cm a dva mínometry „Škoda“ M.11. 30.5 cm, ktorých úlohou bolo ostreľovať železničnú trať vedúcu z Tarnowa na juh do doliny Dunajca³². *Neskorá spoveď* sú spomienky autora Franza Tobiasa a jej hlavným hrdinom je plk. M. E. Uzelac. Je v nich opísaná aj táto rádiová epizóda, ale miestom deja je Flik. 8.: (...) *V čase 1. svetovej vojny som pobýval spolu s 8. kompániou bojových pilotov* [Flik. 8.] *v Krakove na letisku v Rakowiciach. Jedného dňa som dostal rozkaz vybrať najlepší zo strojov a pripraviť ho namontovanie rádiostanice. Malo to byť prvé lietadlo vybavené technickou novinkou tohto druhu. Bol som vtedy palubným mechanikom a zaoberal som sa údržbou lietadiel. Do úvahy prichádzali iba Albatros* [B. I č. 7 „Muzzl“ č. 21.07] *s motorom s výkonom 100 mechanických koní, a lietadlo Oblt. H...ka* [Rudolfa Holeka]. *Ten sa z tejto zmeny príliš neradoval, lebo to pre lietadlo bola dodatočná záťaž. Malo sa však vyskytnúť ešte niečo iné. Hneď potom, keď bola zabudovaná rádiová aparátúra, rúrkové prípojky boli prepojené mosadzným drôtom, anténa namontovaná na krídle lietadla a na jeho trupe bolo koleso spevnené protiváhou, na vrtuliach bolo upevnené remeňové koleso pre dynamo, a samotné zariadenie bolo pripevnené k prednej časti trupu, bolo možné začať testovanie. Všetko prebiehalo v poriadku, aj* [Obst. M. E.] *Uzelac bol spokojný a ako prvý sa vzniesol do vzduchu. Väčšia záťaž a väčšie náklady energie nevyhnutné pre pohon dynamy spôsobili predĺženie času štartu, ale napriek tomu prebehol štart pomerne dobre. Až sa náhle vyskytlo prekvapenie!* [Obst. M. E.] *Uzelac nariadil, aby bolo toto lietadlo pridelené susednej kompánii s cieľom sledovať* [paľbu] *delostrelectva. Dodnes mám pred očami strápenú tvár Oblt. [R.] H.[oleku], ktorý mal stratiť obľúbené lietadlo, najlepšie lietadlo, aké mala rota k dispozícii* [Flik. 8.]. [Oblt. R.] *H...ka* [Holek] *ma vzal na bok a prikázal mi vymeniť vrtuľu za inú z nášho parku. Hneď, ako som skončil túto prácu, sa začali testy lietadla. Ukázalo sa, že štart lietadla trvá veľmi dlho. Dlhé prehováranie, aby bola ponechaná stará vrtuľa, bolo neúspešné. K tomu všetkému sme ešte dostali správu, že lietadlo má byť vybavené všetkými nevyhnutnými operačnými materiálmi tak, aby bolo zajtra ráno pripravené na štart. Bol som v rozpakoch, vyskúšal som všetko, čo bolo možné, až ma náhodou napadlo, aby som o niečo zmenšil uhol prúdenia vzduchu, a týmto spôsobom zvýšil rýchlosť lietadla pri štarte. Trochu to pomohlo, ale nie príliš. Vďaka trápeniu som vtedy nespal celú noc. Už začínalo sviatať, keď som skončil prácu a naštartoval som motor. O chvíľu prišiel plukovník* [Obst. M. E.] *Uzelac. Podal som hlásenie: „Všetko pripravené!“; ale pocity, ktoré mnou vtedy lomcovali, boli neopísateľné.* [Obst. M. E.] *Uzelac bol oblečený ako vždy, nastúpil do lietadla, skontroloval kohútiky, zážih atď., rýchlo dal plný plyn a znak odstrániť klíny blokujúce kolesá. Ešte krátke mávnutie rukou, potom plný plyn, lietadlo sa vznášalo, ale štart sa zdal nekonečne dlhý. Nakoniec som si mohol hlboko vydýchnuť, všetko bolo v poriadku. Popoludní prišiel rozkaz z letiska v Brzesku* [Jasień], *že mám správne namontovať rádiostanicu. Tamojší veliteľ* [Flik. 1.], *nadporučík S.* [Oblt. Josef Smetana] *ma privítal veselý, ako nebo pred búrkou. plukovník* [Obst. M. E.] *Uzelac bol celkom pokojný, chodil ako vždy tam a späť s rukami zopnutými na chrbte a nehovoril ani slovo. Veliteľ S.* [J. Smetana] *mi vytkol, že nastavenie krídel sa nezhoduje s odporúčaniami, tý-*

³² Ibidem.

kajúcimi sa veľkosti uhlov umiestnených na krídlach a že vonkajší uhol musí byť opravený mechanikom, mal som sa teraz na to pozrieť. Keď bolo všetko opravené, pri štarte sa ukázalo, že môj nápad bol predsa len dobrý, lebo počas štartu lietadlo takmer narazilo do komína továrne nachádzajúceho sa oproti. [Obst. M. E.] Uzelac pristál po plochej runde vo vzduchu a nariadil mi vrátiť predchádzajúce nastavenia. Ešte jeden skúšobný štart a bol som voľný. Spokojný som sa vrátil do Krakova. Tam ma [vo Flik. 8.] netrpezlivo čakali a sotva som podal hlásenie, že všetko je v poriadku, poručík [R.] H...ka [Holeka] sa usmial a dal mi krabičku cigariet. Ak má generál [vtedy plk. M. E.] Uzelac príležitosť čítať moju dnešnú spoveď, vopred prosím o odpustenie, lebo sám som iba vykonával rozkaz.³³

Ako dobrovoľník sa za pilota „rádiového“ lietadla prihlásil npor. Max Hesse z Flik. 1., za správne fungovanie zariadenia bol zodpovedný technický dôstojník Flik. 1. por. B. Fiala Ritter von Fernbrugg³⁴. Takto sa lietadlo typu Albatros B. I nr 7 (21.07) „MUZZL“ plk. M. E. Uzelaca stalo prvým rádio-vysielajúcim lietadlom Veľkej vojny. Dňa 12. 1. 1915 vykonali pilot npor. M. Hesse a rádiooperátor npor. L. Dumbacher prvý bojový let s použitím rádiovkej aparatúry s cieľom spolupráce s obsluhou 42 cm húfnice M. 14., ktorá mala z okolia kopca „Wojniczer Wald“ ostreľovať v Tarnówe zistené ciele (železničnú stanicu) a ciele nachádzajúce sa na juh od mesta. Už druhý výstrel trafil – bolo poškodené rázcestie koľají skôr uvedených železničných tratí. Ďalší náboj zasiahol banku, v ktorej sa nachádzalo sídlo velenia ruskej poľnej 3. armády gen. Radka Dimitrieva (bolo z nej odvezených 200 mŕtvov vojakov vrátane mŕtvoly ruského dôstojníka v hodnosti plukovníka). Dňa 14. 1. 1915 bola húfnica „Škoda“ 42 cm M. 14. zamaskovaná v lese pri železničnej stanici Biadoliny Radłowskie, okolo 1 km na západ od železničného mosta nad Dunajcom, a veliteľ divízneho delostrelectva generálporučík Horsetzky dostal rozkaz ostreľovať železničnú stanicu v Tarnowe. Npor. Wilhelm Schreiber z Flik. 15. spolu s čatárom Jozefom Siegлом odštartovali z poľného letiska v Jasieni s cieľom letu nad Tarnów a sledovania ostreľovania³⁵. O 9. hodine na Tarnów spadli dve ťažké strely, ktoré trafili presne budovu železničnej stanice³⁶. Npor. W. Schreiber takto spomínal na tento let: „(...) Odštartovali sme s [čat. J.] Siegлом o 9. predpoludním a smerovali sme do Tarnówa. Podľa dohody s generálom Horsetzkym sme najprv mali urobiť dva kruhy nad železničnou stanicou v Tarnówe, aby sme signalizovali, že sme na mieste. Bez problémov to mohli sledovať zo stanoviska, kde bol kanón. Nad železničnou stanicou sme dosiahli výšku cca 1 800 metrov a začali

³³ SAW-KA, General Uzelac. Uzelac – der schöpner und die seele der Österreichisch-Ungarischen Luftstreitkräfte, s. 50, 52.

³⁴ SAW-KA, Radio-Artill. Schienen eingeführt erstmals durch Flik. 1 Artillerie vorbereitung der Durchbruchschlacht bei Gorlice. Frühjahr 1915 vom Hptm. Ritter Fiala v. Fernbrugg, s. 2-3. „Wojniczer Wald“ v skutočnosti je to les a malý kopec vedľa železničnej trate v obci Biadoliny Radłowskie. F. Czernin-Chudenitz, *(Erster Einbau eines Funkgerätes in ein Flugzeug der K.u.k Armee, [v:] Der Dolomitenfreund: Mitteilungen für unsere Mitglieder und Freunde.* č. 3, Wien 1997 - passim) uvádza, že v okolí „Wojniczer Wald“ bola umiestnená batéria húfnic „Škoda“ 42 cm M. 14, a na oboch stranách koľají dva mínometry 30,5 cm M. 11.

³⁵ SAW-KA, Improvisationen zur Bekämpfung von Luftfahrzeugen in der Festung Przemyśl 1914/1915 von Generalmajor Hans Schwab, s. 20. Informácia uvedená J. Borzęckým (*Moskale w Tarnowie*, Tarnów 1915, s. 24; J. Borzęcki (vlastným menom J. Czuj), *Moskale w Tarnowie od 10 listopada 1914 do 6 maja 1915 roku*, „Rocznik Tarnowski“ 2006/11, Tarnów 2006, s. 194) je datovaný na 21. 1. 1915 a nie je vylúčené, že sa tu vyskytol preklep pri písaní čísla. Rozsiahlejšie túto tematiku opisuje A. Olejko v štúdií *Lotnicze epizody znad c. k. Tarnowa* (Tarnów 2014).

³⁶ J. Magdoń, Pole w zlotów w Biadolinach Radłowskich – w 85 rocznicę pierwszego lotu bojowego, In „Zeszyty Wojnickie“ 2000, nr 4 (95), s. 23-25.

sme krúžiť. Nakreslil som si v zápisníku sústavu súradníc s budovou stanice v centrálnom bode. Nemuseli sme dlho čakať. Náhle som mal pocit, akoby sa lietadlo zdvihlo a v tom istom okamihu dolu, na koľajách priamo pred budovou stanice sa rozprestrel obrovský oblak dymu... - prvý presný výstrel. Onedlho bol druhý, a potom tretí, štvrtý, piaty. Potom bola dlhšia prestávka a prišiel šiesty a siedmy. Malo ich byť osem, a preto sme ešte čakali. Všetkých sedem výstrelov, ktoré som doteraz zaregistroval, padlo na úsek koľají, dokonca sa mi podarilo nafotiť snímky, ktoré neskôr pripojím. Ôsmy výstrel nechcel prísť. Boli sme silno ostreľovaní z pravej strany.³⁷ Zbylitowska Góra bola obsadená nepriateľskou, lodnou batériou kanónov kal. 210 mm, takzvaných „japonských“ kanónov, stiahnutých z pobrežia Japonského mora. Tieto s dobrým výsledkom ostreľovali delostrelecké stanovisko v Biadolinach Radłowskich a poškodili nakladací žeriav húfnice „Škoda“ M. 14. 42 cm. Dňa 16. 1. 1915 npor. M. Hesse a npor. L. Dumbacher z Flik. 1. pripravili ďalší let v rámci spolupráce s delostrelectvom a z paluby tohto lietadla „MUZZL“ veľmi účinne nasmerovali paľbu c. k. delostrelectva (tretí náboj trafil ruskú batériu, po štvrtom výstrele boli všetky štyri kanóny kal. 210 mm zničené)³⁸. Velenie K.u.K. Luftschifferabteilung rýchlo ocenilo dosiahnuté výsledky a rozhodlo sa vybaviť lietadlá Flik. 10. a Flik. 15. palubnými rádiostanicami (vo Flik. 1. v období do februára roku 1915 roku tri lietadlá typu Albatros B. I mali dostať palubné rádiostanice, štvrtá rádiostanica mala byť namontovaná vo veliteľstve Flik.1. a v štábe poľnej

Tarnów. Zima 1914/1915 (Fotoarchív SAW-KA)

³⁷ SAW-KA, Radio-Artill. Schiesen eingeführt erstmals durch Flik. 1 Artillerie vorbereitung der Durchbruchschlacht bei Gorlice. Frühjahr 1915 vom Hptm. Ritter Fiala v. Fernbrugg, s. 8; F. Czernin-Chudenitz, op. cit.

³⁸ SAW-KA, Radio-Artill. Schiesen eingeführt erstmals durch Flik. 1 Artillerie vorbereitung der Durchbruchschlacht bei Gorlice. Frühjahr 1915 vom Hptm. Ritter Fiala v. Fernbrugg, s. 8.

c. k. 4 armády v Brzesku)³⁹. Z veliteľstva Flik.1. do štábu poľnej c. k. 4. armády do 19. 2. 1915 prišlo mnoho hlásení informujúcich, že s obsluhou húfnice „Škoda“ M. 14. 42 cm spolupracovali kpt. prof. dr. L. Kann, por. B. Fiala Ritter von Fernbrugg a npor. L. Dumbacher; v prospech delostreleckej skupiny Csurilo – por. B. Fiala Ritter von Fernbrugg. Prácu opisovaného vynálezu v prospech jednotiek poľnej c. k. 4. armády z leteckého hľadiska zhodnotili v štábných rozhovoroch s Arme-eoberkommando (AOK) kpt. Otto Jindra, npor. L. Dumbacher, npor. M. Hesse, npor. S. Horwath a por. B. Fiala Ritter von Fernbrugg, a z delostreleckého hľadiska plk. J. Janečka. V období do 21. 2. 1915 Flik. 1. vykonávala špeciálne lety s rádi-ovou aparátúrou na pokyn velenia poľnej c. k. 4. armády, a potom koncom februára tohto roka bola jednotka prenesená do poľnej c. k. 7. armády do karpatskej oblasti Máramarossziget, Nadwórna, Delatyn, kde od marca roku 1915 pokračovali poku-sy použiť palubné rádiostanice s cieľom podporiť delostrelectvo⁴⁰. Koncom febru-ára roku 1915 opäť padli na Tarnów ťažké strely – hlavne na železničnú stanicu, a 26. 2. 1915 boli cieľmi ostreľovania okrem iného budova polície a reálna škola premenená na sklad obilia a potravín. Boli to posledné akcie s použitím lietadiel Flik. 1.⁴¹

Lietadlo typu Albatros B.I č. 7 (21.07) z letky Flik. 1. s osádkou npor. Ludwig Dumbacher a čat. Fp. Mattl pred štartom z poľného letiska v lokalite Jasien

V období január – marec 1915 sa posádky Flik. 8., Flik. 10. a Flik. 15., podriadené veleniu poľnej c. k. 4. armády, stali odborníkmi na rádioprieskum a spoluprácu s delostrelectvom pomocou rádia, najmä s batériou ťažkých kanónov. Ostreľovanie bolo nasmerované na pozície, opevnené body, pre-pravy cez rieky a dôležité objekty označené na štábných mapách⁴². Npor. L. Dumbacher a npor. B. Fiala Ritter von Fernbrugg boli 21. 1. 1915 prevelení ku Luftfahrarsenal do Viedne s cieľom podeliť sa o skúsenosti a rozbehnúť výrobu rádioaparátov pre letectvo. Po osemtyždňovom pobyte vo Viedni boli štyri nové rádiostanice, každá s váhou 30 kg poslané do Flik 1., na letisko Delatyn-Nadwórna⁴³. Spolu na Tarnów, v rámci koope-rácie lietadlo – delostrelectvo, spadlo 48 nábojov kal. 30,5 cm a 42 cm, ktoré zapríčinili smrť viac ako 150 osôb – vojakov a civilov.

³⁹ Ibidem, s. 9.

⁴⁰ Ibidem, s. 10-11.

⁴¹ J. Magdoń, op. cit.

⁴² SAW-KA, Die durchbruchsschlacht von Gorlice 1915. Bearbeitet von Obst. A. D. Feldp. Erich Kahlen, s. 1.

⁴³ SAW-KA, Luftfahrtruppen, Der feldzug gegen Russland 1915, s. 4, 6.

Pozerajúc na výsledky ostreľovania Tarnówa maďarský vojnový korešpondent Ferenc Molnár spomínal: „(...) *Ideme z miesta, kde stála štyridsaťdvojka nasmerovaná na Tarnów. Tu, nad Dunajcom, vojaci rozprávajú o tomto mínomete, ako o nejakom božstve. Tento kanón stál najprv hneď pri násype. Keď bol umiestňovaný, vojaci z radosti vošli do hlavne – videl som fotografiu, ktorá zachytila túto scénu. „Božstvo“ sa v tomto okolí objavilo trikrát, dvakrát pri násype a raz v lese, kde bola pre kanón postavená špeciálna železnica. Keď boli jednej noci vykonané prvé výstrely, dôstojníci odfotografovali stĺp ohňa, ktorý vystrelil z ústia kanóna. Túto snímku tiež uchovávajú naši železniční dôstojníci. Na fotografii môžeme presne zmerať výšku ohňa porovnávajúc ju s veľkosťou ľudí a stromov nachádzajúcich sa vókol kanóna. Z tohto porovnania vyplýva, že stĺp ohňa má štyridsať metrov. Bol odfotografovaný aj náboj, postavený v jednom rade s vojakmi. Jeho výška sa rovná priemernej výške vojaka. Keď sa strieľalo prvý raz, všetci odišli na primeranú vzdialenosť, ale dôstojníci s prekvapením zistili, že hluk spôsobený kanónom nie je taký veľký, ako očakávali a je pre ľudské uši znesiteľný. Líši sa zásadne od silného a neznesiteľného hluku iných ťažkých kanónov – je to veľmi hlboký, ale hluchý zvuk. Potom sa osmelili priblížiť k oblude tak, že nakoniec stáli vo vzdialenosti ôsmich, deviatich metrov, keď delostrelec potiahnutím dlhého lana odpálil. Štyridsaťdvojka cestuje vlakom zloženým z dvanástich vozňov (sú to iba základné prvky húfnice bez podstavca a pomocných zariadení). Celková hmotnosť tejto konštrukcie predstavuje 235 t. Keď dosiahne samotný náboj na strieľanie na veľkú vzdialenosť vrchol letu, letí v oblakoch vyššie ako všetky doteraz známe delostrelecké náboje. Náboje s váhou viac ako 800 kg boli vystreľované veľmi opatrne, aby nepoškodili Tarnów. Jeden náboj môže zničiť pol ulice. Cielenie, ako som to mohol neskôr konštatovať, bolo mimoriadne presné. Ďaleko za Dunajcom, skrytá medzi zelenými stromami, stojí osamelá budova duchovného seminára – zaberá taký priestor, ako budova parlamentu v Budapešti. Dostala jeden náboj, lebo v nej boli dôležité ruské sklady. Jedna časť budovy sa celkom odtrhla od druhej a zrútila sa. Postihnutá bola tiež – z tohto istého dôvodu – reálna škola vo vilovej štvrti. Dlhý čas sa vyučovanie vyšších tried nebude konať... Naši vojaci sú najviac hrdí na veľkú kopy tehál, ležiacu pri železnici – na tomto mieste stál poschodový dom, ale štyridsaťdvojka sa oň postarala. Táto kopa tehál je známa tým, že sa skladá iba z niekoľko stoviek kusov. Zvyšok nevidno. Vracia, že „božstvo“ trafilo do samotného stredu a kým sa oblak po výbuchu rozplynul, dom už zmizol. Dodnes nie je jasné, kde je nábytok a iné väčšie predmety, ktoré sa v ňom nachádzali. Nie je ťažké si predstaviť fyzické následky pôsobenia nábojov štyridsaťdvojky dosahujúcich ruské oddiely. Pokiaľ ide o morálne následky, zajatci jednému kapitánovi hovorili, že videli mnoho prípadov šialenstva. Okrem toho výbuch ohlušil mnohých vojakov, ale stalo sa aj to, že oslepil, doslova, vybitím oboch očí. Samotné centrum Tarnowa štyridsaťdvojka nepoškodila, lebo nespôsobila žiadne vážnejšie straty. „Navštívila“ ešte jednu školu a zničila kino.“⁴⁴*

⁴⁴ F. Molnár, *Galicja 1914-1915*, Warszawa 2012, s. 170-171. V dôsledku gorlického prielomu v máji roku 1915 ruské vojská opustili Tarnów – spomínaný F. Molnár to opísal takto: (...) *Obyvateľstvo bolo nespokojné, lebo sa bálo, že ustupujúci Rusi spôsobia straty v Tarnówe, kde sa do tohto času – podľa miery ich zvykov – správali pomerne slušne. Začiatkom roka sa za Dunajcom objavila štyridsaťdvojka a pripomenula sa niekoľkými krátkymi výstrelmi, vystaňovali sa z mesta, zanechali v ňom iba malý oddiel, ktorý sa spolu s gubernátorom často menil, lebo nikde neboli dlhšie ako štyri týždne. Diskrétny útek v stredu večer sa zmenil na otvorený ústup, a v noci sa už oddiely ustupujúce od Dunajca hnali cvalom cez mesto. Rusi behali po Krakowskej a Tuchowskej ulici, tlačili sa bez poriadku, hnaní hlasným krikom dôstojníkov. Tak sa ponáhľali, že nezapríčinili škody: vybili kameňmi niekoľko*

Tarnów bol ostreľovaný z húfnice „Škoda“ M.14. 42 cm a mìnometov „Škoda“ M.11. 30,5 cm so skôr nevidenou, takmer chirurgickou, presnosťou a boli ničené iba vybrané ciele. Po využití húfnice „Škoda“ M.14. 42 cm pod Tarnówom bola prepravená do Puly, kde ju umiestnili v areáli tamojšej Batérie Gomila vedľa prvého exemplára. To, čo bolo vytvorené na prelome rokov 1914/1915, bolo príznakom úplne nového spôsobu vedenia vojny. Bolo to v dejinách vojen prvé bojové riadenie paľby delostrelectva pomocou rádiostanice nainštalovanej na palube lietadla. Pozoruhodné je, že sa to všetko konalo na území súčasného Poľska. Treba na to pamätať.⁴⁵ Svetová verejná mienka zrejme nevie, že výnimočnou postavou spojenou s východným frontom, a najmä s pevnosťou Przemysl, bol lekár otológ, doktor Róbert Bárány. Dostal sa do ruského zajatia vo chvíli, keď 22. 3. 1915 ruské oddiely obsadili obliehanú pevnosť. Počas jeho pobytu v ruskom zajatí mu švédsky Kráľovský karolínsky inštitút udelil Nobelovu cenu! Vďaka nej mohol opäť získať slobodu, avšak rakúsko-uhorská vrchnosť presadila oslobodenie zo zajatia gen. Hermanna Kusmanka von Burgneustädten, bývalého veliteľa pevnosti Przemysl. Ruská strana sa zachovala natoľko čestne, že bez akýchkoľvek podmienok oslobodila zo zajatia aj doktora Róberta Bárányma, vďaka čomu mohol v roku 1916 prevziať túto cenu.

Týchto zopár udalostí z východného frontu, ktoré partia k mnohým širokej verejnosti neznámym udalostiam, svedčí o tom, aké potrebné sú spoľahlivé a podrobné vedecké výskumy v páse od Baltského mora po Karpaty. Je to potrebné aspoň na to, aby sa ukázala úloha ozbrojených síl cárskeho Ruska a Rakúsko-Uhorska v prvom svetovom konflikte z rokov 1914 – 1918.

---

skiel, pobili niekoľko prizerajúcich sa ľudí, a pod mestom podpálili niekoľko chalúp. A to bola v podstate ich celá rozlúčka. O úsvite zo stredy na štvrtok, o tretej nad ránom posledný Rus opustil Tarnów, a východ slnka našiel mesto prázdne, ponorené do smrteľného ticha. Nikto nemal odvahu vyjsť z domu. Ďaleko mohutne zneli kanóny. Na uliciach bolo mnoho vecí porozhadzovaných utekajúcimi Rusmi. – por. Ibidem.

⁴⁵ Ł. Chrzanowski, A. Olejko, op. cit.

Boje a vojnové cintoríny v obci Repejov a na výšine Korunková

Druhý ruský vpád

Po ťažkých bojoch plných strát sa na južnom krídle frontu, vtedy nazývaného severný, 12. decembra 1914 znova dala do útoku ruská 8. armáda. Rakúsko-uhorská 3. armáda¹ sa po počiatocnej úspešnej obrane stiahla do Karpát. Počas momentálneho ustálenia frontovej línie plánovalo vrchné velenie rakúsko-uhorskej armády, že svojimi neustálymi výpadmi rozdrobí ruské ozbrojené sily a oslobodí pevnostný systém v Przemysli.² Najväčšiu horskú a zimnú ofenzívu Veľkej vojny začali 23. januára 1915 s jednotkami nepripravenými na takýto boj a relatívne slabými silami, preto sa čoskoro zastavila. V hlbokom snehu, pri mrazoch -20°C, z nocovania pod šírým nebom vyslabnutí vojaci v týchto dňoch zomierali umrznutím po stovkách. V tejto kriticknej situácii sa začala ruská protiofenzíva a nepriateľské jednotky cez Dukliansky priesmyk opäť vpadli na územie Uhorska.

Obranné boje honvédskej 20. pešej divízie

Pluky brániace okolie obce Habura (Laborcfő), patriace do uhorskej kráľovskej 20. honvédskej divízie³ VII. armádneho zboru⁴ z Temešváru (Timisoara), sa dostali do veľmi ťažkej situácie. Generál Pál Nagy,⁵ čerstvo vymenovaný veliteľ divízie, vydal svojim jednotkám 1. februára nasledovný príkaz: „*Od nás na západ bol zbor nútený stiahnuť svoje južné krídlo do Makoviec (Mákos). Jeho pravé krídlo je zatiaľ pri Vyšnej Vladiči (Felsőadács). Úlohou divízie je: kryť Medzilaborce.*“⁶

5. februára nepriateľ prelomil líniu susednej divízie pripájajúcej sa ku pravému krídlu, preto s ústupom začali aj pluky 20. honvédskej divízie. Úlohou dvoch práporov honvédskeho 17. pešieho pluku ustupujúceho smerom na Varechovce (Variháza) ako zadný voj bolo zaujmúť postavenia na okolitých výšinách zabez-

¹ Hlavným veliteľom tejto armády bol generál Svetozar Boroevič

² Pevnostný systém v Przemysli obklúčila ruská 3. armáda prvýkrát 26. septembra 1914. Jeho oslobodenie prišlo 12. októbra. 2. novembra 1914 opäť obklúčila pevnosť ruská 11. armáda (veliteľ generál pechoty Selivanov).

³ Divízia vznikla pri reorganizácii v roku 1913 so sídlom v Oradey (Nagyvárad) s 39. a 81. pešou brigádou. Od konca augusta 1914 do konca mája 1915 bojovala v zložkách cis. a kráľ. VII. zboru na ruskom bojisku. Do 39. pešej brigády patrili honvédske 3. peší pluk z Debrecína a 4. z Oradei. Do 81. brigády patrili honvédske 1. peší pluk z Budapešti a 17. zo Székesfehérváru (Stoličný Belehrad).

⁴ Veliteľom VII. armádneho zboru brániaceho Dukliansky priesmyk bol od 1. novembra 1914 arcivojvoda Jozef August (9. augusta 1872 Alcsút, Maďarsko – 6. júla 1962 Rain bei Straubing, Nemecko).

⁵ Generál Pál Nagy (10. septembra 1864 Sajósenye, Maďarsko – 10. februára 1927 Budapešť, Maďarsko) bol od januára 1915 do júla 1915 veliteľom uhorskej kráľovskej 20. honvédskej divízie.

⁶ Hadtörténelmi Levéltár II. 166. m. kir. 20. honvéd gyalog hadosztály iratai. (ďalej len: HL II. 166.) 7. škatuľa, Op. Nr. 372/4

pečiť pohyb jednotiek. Ustupujúci pluk sledoval nepriateľ bojovými stretnutiami, pravidelnými útokmi. „Ústup pri prápore na pravom krídle sa takýmto spôsobom aj začal, pričom nepriateľské delostrelectvo neustále držalo pod prudkou paľbou cestu vedúcu na južnej strane Varechoviec a odtiaľ na juh, a to natoľko, že batérii v postavení na juhovýchodnom cípe Varechoviec sa len s veľkými ťažkosťami podarilo naložiť na vlak a klusom ustúpiť po hradskej.“ – spomínal podplukovník István Márky, veliteľ honvédskeho 17. pešieho pluku.⁷

Výšina Korunková a údolie rieky Oľka

Medzi údoliami riek sa v smere od severu na juh tiahne dlhý horský masív Korunková, ktorý lemujú na jeho úpätiach ležiace drobné obce, vyskytujúce sa často v dobových bojových hláseniach. Od západu: Makovce (Mákos), Veľkrop (Velkő), Soľník (Szálnok), Korunková (Pusztaháza), Závada (Hegyzávod). Z východu: Havaj, Varechovce (Variháza), Repejov a Pravrovce (Jobbos),⁸ respektíve Vyšná Oľka (Homonna Olyka).

Obsadenie chrbta horského masívu bolo pre ruské jednotky obzvlášť dôležité. Po obsadení Makoviec a Havaja okamžite začali so zachytávaním sa na horský chrbát a pomalým postupom po ňom. Na ich zastavenie vyslali na vrch práporu 4. honvédskeho pešieho pluku z Oradey⁹. Medzitým jednotky brániace sa v údolí medzi Varechovcami a Repejovom vybudovali nové obranné postavenie. Ľavú stranu cesty, respektíve svahy od Korunkovej, držali obsadené jednotky HIR17 zo Székesfehérváru a pravú stranu údolia jednotky budapeštianskeho HIR1.¹⁰ Spravodajské oddiely pravidelne obchádzali predsunuté územie a okamžite alarmovali obrancov,¹¹ ak sa nepriateľ pokúsil o útok. Kvôli blízkosti Rusov bola veľmi dôležitou obrana Repejova – Pravroviec, preto bola na jej zabezpečenie každú noc vyslaná hlavná stráž v sile 1 roty. 12. februára sa už na usadlosť valila silná nepriateľská delostrelecká paľba, dva domy zhoreli.¹²

Útok na zastavenie ruského postupu

Pre zabránenie ďalšieho postupu nepriateľa vydalo veliteľstvo 20. honvédskej divízie rozkaz na útok. Dňa 15. februára útočil I. prápor pluku zo Székesfehérváru od chrbta Korunkovej po východných svahoch a II. prápor zas postupoval po oboch stranách údolia oľky, zanechajúc za sebou Pravrovce. „V údolí dorazili do Pravro-

⁷ Podplukovník István Márky bol do konca marca 1915 veliteľom honvédskeho 17. pešieho pluku zo Székesfehérváru.

⁸ Obce Repejov a Pravrovce sa v roku 1964 zlúčili pod názvom Repejov.

⁹ Veliteľom pluku bol podplukovník Károly Kratochwil von Szentkereszthegey (13. decembra 1869 Brno – 19. septembra 1946 Budapešť), vojak z povolania, pôvodne pechotný dôstojník, neskorší generálporučík.

¹⁰ Veliteľom pluku bol podplukovník László Reviczky de Revisnye (1864 Tiszadob, Maďarsko – 1934 Debrecen), neskorší generálporučík.

¹¹ HL II. 166. 7. škatuľa. Op. Nr. 380/14.

¹² Tamže.

viac okolo poludnia. Pri prekračovaní chrbta severne od Pravroviec sa prápor dostal do puškovej a guľometnej palby. Začal sa boj. Do boja sa zapojilo delostrelectvo oboch bojujúcich strán. Naše delostrelectvo zobralo pod palbu nepriateľskú pechotu, aby otvorilo cestu pre útočiacich. Čoskoro začali späť prichádzať zranení po vlastných. Nepriateľ sa zanovito bránil. Do večera sme sa vedeli prebojovať len po severný koniec Repejova. Miestny hluk boja potlačil prípadný bojový hluk prebiehajúci na horskom chrbáte.“ – možno sa dočítať v denníku kapitána Damóa.¹³

Nasledujúci deň útok pokračoval. Prápor kapitána Poura¹⁴ už vtedy dosiahol dobre vybudované postavenia nepriateľa, ďalej sa nevedel dostať, preto sa začal zakopávať, budovať obrannú líniu. Aj II. prápor útočiaci v údolí dosiahol tie postavenia, ktoré postavili ešte oni na juh od Varechoviec začiatkom februára. *„Okolo 3 hodiny II. prápor dosiahol domy nachádzajúce sa severne od kóty 298. Čiže priblížil sa k tej línii, ktorú sme prechodne obsadili po bojoch severne od Varechoviec. V údolnej časti sme aj dosiahli naše staré postavenia. Avšak ľavé krídlo práporu sa dokázalo zachytiť iba na túto stranu svahu, Rusi obsadili vyvýšeninu bezprostredne západne od vyvýšeniny na úbočí. Tu vyvíjali silný odpor. Inak 700 ľudí II. práporu útočilo na línii širokej asi pol kilometra. Takáto šírka bojovej línie by bola veľa aj na obranu, niet divu, že sa útok zastavil. Márky nariadil zariadiť sa v dosiahnutej línii. Divízia chcela ďalší útok, ale Márky po dlhej slovnej prestrelke dosiahol, že do platnosti vstúpil jeho rozkaz“ – spomínal kapitán Damó.*

Čoskoro pozastavili ďalšie útoky. S ohľadom na situáciu vzniknutú u susednej divízie je úlohou 20. divízie: v dosiahnutom postavení čo najhúževnatejšie vytrvať. Ženijné zariadenie postavení sa má zdokonaľiť.“ – znel divízny rozkaz.¹⁵

Obrana Korunkovej

Počas ženijných opevňovacích prác hlásil plukovník Pohl, veliteľ uhorského kráľovského 8. poľného kanónového pluku delostrelectva divízie, že z opravovne prešovského zboru dorazili opravené delá. Toto bolo veľmi dôležité, pretože 28. februára 1915 sa začala druhá karpatská bitka. Cieľom útoku 3. rakúsko-uhorskej armády bolo viazať značné ruské sily, a tým pomôcť obklúčeným obrancom Przemysla.

Do útoku sa pohla aj 20. honvédska divízia. Pluky počas denných a nočných útokov postupovali na zalesnenom území len pomaly. *„Útok v hustom siahovícovom lese popri nepriateľskej palbe s veľkými stratami veľmi ťažko, no napreduje. Nepriateľ každý pohyb osvetľuje signálnou pištoľou. Dopredu sa možno hrnúť iba plaziac.“ – možno sa dočítať v jednom hlásení.¹⁶*

Útoky voči dobre vybudovaným, ženijne bráneným ruským postaveniam, spô-

¹³ Kapitán Elemér Damó bol veliteľom zákopníckej roty honvédskeho 17. pešieho pluku zo Székesfehérváru. Jeho rukopisný denník mi poskytol jeho syn, Elemér Damó mladší.

¹⁴ Kapitán Gyula Pour, vojak z povolania, veliteľ práporu HIR17. Padol 17. septembra 1916 na talianskom bojisku v blízkosti obce Kostanjevica.

¹⁵ HL II. 166. 7. škatuľa.

¹⁶ Tamže.

sobili útočníkom obrovské straty.¹⁷ Keďže útočnú oblasť držal nepriateľ pod pravidelnou paľbou, pluky mohli späť priniesť a pochovať iba časť padlých vojakov, veľa mŕtvych zostalo medzi dvoma postaveniami. Útok kvôli veľkým stratám zastavili. „Spoločným názorom veliteľov plukov je, že na útok proti príliš silno obsadeným a opevneným postaveniam sú jednotky slabé v dôsledku ťažkých strát, ktoré utrpeli.“ – hlásil veliteľstvu 20. divízie veliteľ 81. honvédskej pešej brigády generál Pernecky.¹⁸

Útočné skupiny začali so zakopávaním sa na dosiahnutých úrovniach terénu a s výstavbou obrannej línie. Avšak zhustili sa ruské útoky, na ktorých odrazenie bolo potrebné siahnuť po pomoci rezervných jednotiek. Jednotlivé obranné úseky, ktoré sa dostali do ťažkej situácie, sa podarilo udržať len sebaobetovaním a za cenu veľkých strát.

Dňa 6. marca 1915 divízia definitívne zastavila viac dní trvajúce útoky. Jednotky povolali späť na ich východiskové pozície a nariadili ženijné posilnenie postavení. Začalo sa preskupovanie zväzkov, rozdelenie pochodových rôt, ktoré dorazili na front do plukov.

Hrdinskému správaniu honvédskeho 4. pešieho pluku z Oradey možno ďakovať za to, že zastavili ruský postup. Pre pochovanie honvédov, zomrelých hrdinskou smrťou počas bojov, zriadili na výšine 498 cintorín. V nasledujúcich dňoch sa značne rozšíril počet hrobov. 19. marca pluk napadol výšinu 508 ležiacu severne od ich postavení. Útok nebol úspešný, pluk utrpel významné straty. Spomedzi mŕtvych prinesených späť, pochovali ôsmich na kóte 498, jedného na kóte 542. Teda už vtedy začalo pochovávanie aj na výšine 542.

Od 20. marca 1915 začali ruské hromadné útoky. Na marcové boje, ktoré si vyžiadali veľké straty, si takto spomínal podplukovník István Márky, veliteľ 17. pluku honvédov: „V tejto nekonečnej závažnej situácii musel pluk 20. a 21. [marca] bojovať za mimoriadne ťažkých okolností, zvlášť vtedy, keď sa nepriateľovi vzhľadom na zatlačenie susedného pluku podarilo nielen úplne obkľesť moje ľavé krídlo, ale aj zaútočiť z boku a čiastočne aj od chrbta. Veliteľ práporu ľavého krídla kapitán Pál Szabó urovil všetky opatrenia preto, aby sa vyhol obkľúčeniu, ale kým by boli stihli mnou horko-ťažko zozbierané rezervy pluku vykonať protiútok, tak sa kapitán Szabó zranil a 2 roty na mojom ľavom krídle nepriateľ napadnúc z boku a od chrbta ich zrolujúc čiastočne zneškodnil a sčasti zajal.“

Pluky brániace Korunkovú predsa len hrdinsky odolali a horský chrbát Korunková ostal v ich moci. V spomienkach podplukovníka Márkyho možno čítať nasledovné: „Bolo jedno väčšie miesto prvej pomoci a s tým v súvislosti sa žiaľ na tomto mieste vytvoril aj jeden väčší plukovní cintorín. Za dojemov neskorších krvavých bojov nazvali členovia pluku toto miesto kalváriou 17. pluku.“

---

¹⁷ HL II. 166. 9. škatuľa. Op. Nr. 401/22

Straty plukov v uplynulých dňoch:

- 4. pluk: ranených 7 dôstojníkov a 300 členov mužstva, mŕtvi 4 dôstojníci, 150 členov mužstva,
- 1. pluk: ranení 2 dôstojníci a 34 členov mužstva, mŕtvi 5 dôstojníci, 5 členov mužstva,
- 3. pluk: ranených 6 dôstojníkov a 148 členov mužstva, mŕtvych 45 členov mužstva,
- 17. pluk: ranených 8 dôstojníkov a 300 členov mužstva, mŕtvi 2 dôstojníci a 60 členov mužstva, nezvestných 100 osôb.

¹⁸ Do 81. honvédskej brigády patrili 1. honvédskejší peší pluk z Budapešti a 17. honvédskejší peší pluk zo Székesfehérváru. Veliteľom brigády bol generál Jenő Pernecky.

V ďalšom osude plukov brániacich údolie Olky a Korunkovú nastala na začiatku apríla zmena. Kvôli nepriaznivým udalostiam v susedných divíziách posunuli od 5. apríla obrannú líniu 20. honvédskej pešej divízie zhruba o 5 km dozadu. Pluky sa zriadili južne od Závady a na okolitých výšiniach. Čoskoro sa pripravili ich silno vybudované, ženíjne opevnené postavenia. Nasledujúce týždne charakterizovala sporadická delostrelecká paľba a výpady hliadok.

Po úspechu gorlického prielomu 5. mája 1915 sa do útoku pohla aj 20. honvédska pešia divízia. Po závažných a víťazných bojoch sa už 6. mája cez Havaj – Malú Poľanu – Mikovú tlačili na Haburu, prenasledujúc pritom nepriateľa. Od 13. mája z útočnej skupiny vyčlenili 20. honvédsku divíziu, aby ju previezli na nové miesto bojov, ktoré mali čoskoro začať, na taliansky front.

Vojnové cintoríny v Repejove

Ťažké boje si vyžiadali početné obete od každého z honvédskejších plukov. Pochovanie časti padlých hrdinov prebiehalo v obciach Pravrovce a Repejov. Vojnový cintorín v Repejove sa dá aj dnes dobre identifikovať za občianskym cintorínom za kostolom. Momentálne je k dispozícii iba neúplný zoznam tam pochovaných padlých vojakov 1. honvédskeho pešieho pluku z Budapešti.

Miesto vojnového cintorína v Pravrovciach zatiaľ nie je lokalizované. Podplukovník Márky vo svojich pamätiach spomína aj jeden pohreb. Kapitána Józsefa

Plocha vojnového cintorína v obci Repejov (www.kvhbeskydy.sk)

Tótha, ktorý bol veliteľom III. prápora 17. pluku a padol 28. februára 1915, podľa spomienok pochovali na boku kostola v Pravrovciach. Medzi domami niekdajších Pravroviec, v tieni obrovských stromov, sa nachádza malý gréckokatolícky chrám Troch svätiteľov, postavený v roku 1832. Dá sa k nemu dostať cez ulicu pretínajúcu dedinu skrz malú cestičku ohraničenú plotmi. Počas vojny pravdepodobne nebol takto obkolesený, ale okolo kostola bol väčší priestor.

Zatiaľ je len domnienkou, že od začiatku februára 1915 v okolí kostola pochovali oba pluky 81. honvédskej brigády, teda honvédi 1. aj 17. pluku.¹⁹ Pravdepodobne využili voľný priestor vedľa občianskeho cintorína, kde pluky odlúčené a starostlivo vytvorili svoje parcely. Počas doterajších miestnych povrchových bádání sa nepodarilo lokalizovať dané miesto blízko kostola, kde mohli byť vojnové hroby. To, či niekdajší vojnový cintorín mohol byť tu, si vyžaduje ďalší výskum. Podľa jednotlivých novších informácií totiž vytvorili počas bojov cintorín pri občianskom cintoríne v južnej časti niekdajších Pravroviec. Presná lokalizácia miesta by bola možná iba po odbornom odkrytí. Pre stanovenie identity tu pochovaných padlých hrdinov som vykonával archívne výskumy. V Archíve vojenskej histórie v Budapešti som prezrel matriky padlých, honvédskejších peších plukov č. 1²⁰, č. 3²¹ a č. 17²² a vyčlenil som mená tých, ktorých registrovali s poznámkou „pochovaný v Pravrovciach.“

V mojich bádaniach mi bol nápomocný aj tzv. „Seznam“ (zoznam) od Klubu Vojenskej histórie Beskydy z Humenného, zostavený 14. júna 1929²³. Keďže starostlivosť o cintorín bola úlohou žandárskej stanice v Nižnej Olke, tak aj tento zoznam zostavili oni. Obsahoval register 44 mien, ktoré pravdepodobne opísali podľa ešte existujúcich drevených náhrobníkov. Mohli tam byť aj masové hroby, kde sa nachádzal len jeden kríž. Žandári zaznamenali meno (niekde s preklepmi), dátum smrti a vek zosnulého. Tento zoznam som porovnal so zoznamom z Archívu vojenskej histórie v Budapešti, čoho výsledkom sa podarilo identifikovať 69 padlých vojakov.

Študujúc dátumy úmrtia, sú viditeľné dátumy väčších bojových stretov, ktoré si vyžiadali veľa obetí. S veľkou pravdepodobnosťou ani zoznamy nie sú úplné, pretože na cintorín mohli pochovať aj neznámych neidentifikovateľných padlých vojakov. Mohla tam pochovávať aj iná jednotka, ktorá v Pravrovciach a Repejove strávila prípadne len krátky čas.

Počas výskumu sa bolo treba vyrovnáť s tým, že ako na slovenskej, tak aj na maďarskej strane sú k dispozícii len neúplné zoznamy mien, respektíve materiály poľného duchovenstva, a ďalšie výsledky sa dajú dosiahnuť iba medzinárodnou spoluprácou.

---

¹⁹ Žiaľ matrika padlých 4. honvédskeho pešieho pluku z Oradey sa nenachádza v Archíve vojenskej histórie v Budapešti, preto nevedno, koľko padlých honvédov 4. pluku pochovali na Korunkovej.

²⁰ HL Tábori lelkeszet iratai 293. Halotti anyakönyv

²¹ HL Tábori lelkeszet iratai 295. Halotti anyakönyv

²² HL Tábori lelkeszet iratai 302, 303. Halotti anyakönyv

²³ Aj tu ďakujem za pomoc Martinovi Drobňákovi.

Dátum smrti	Miesto smrti	Jednotka	Hodnosť	Meno	Bydlisko	Vierovyznanie	Rok narodenia	Prčina smrti	Dátum pohrebu
1915. 02. 16.	Repejov		honvéd	Talán Márton				Strel. por.	1915. 02. 16.
1915. 02. 16.	Repejov		honvéd	Achin János	Almáségregs	Gr. kat.	1892	Strel. por.	1915. 02. 16.
1915. 02. 16.	Repejov		honvéd	Jankovics Tivadar	Dirécs Moldováj	Gr. kat.	1894	Strel. por.	1915. 02. 16.
1915. 02. 17.	Repejov		honvéd	Pamacsek György	Szikkás		1890	Strel. por.	1915. 02. 17.
1915. 02. 18.	Repejov		honvéd	Lainbing Miklós	Temeskerék	Rk.	1892	Strel. por.	1915. 02. 18.
1915. 02. 18.	Repejov	VI/5. rota	honvéd	Stefánek Antal	Budapest	Rk.	1891	Strel. por.	1915. 02. 18.
1915. 02. 20.	Repejov		slobodník	Dénes Sándor	Dunapataj	Ev. Ref.		Strel. por.	1915. 02. 20.
1915. 02. 20.	Repejov		honvéd	Tipiczky Pál	Békéscsaba	Rk.	1892	Strel. por.	1915. 02. 20.
1915. 02. 21.	Repejov	VI. poch. práp.	čatár	Fuchs Lajos	Budapest	Izr.		Strel. por.	1915. 02. 21.
1915. 02. 25.	Repejov		honvéd	Mika János	Almáségregs	Rk.	1892	Strel. por.	1915. 02. 28.
1915. 02. 17.	Repejov		honvéd	Balázs János	Békásmegyer		1890	Strel. por.	1915. 02. 17.
1915. 02. 20.	Repejov		honvéd	Göögös Géza	Budapest	Rk.	1894	Strel. por.	1915. 02. 23.
1915. 02. 20.	Repejov		honvéd	Dupca Péter	Lugos	Gr. kat.	1885	Strel. por.	1915. 02. 23.
1915. 02. 26.	Repejov		honvéd	Hug Péter	Lippa	Gr. kat.		Strel. por.	1915. 02. 28.
1915. 02. 28.	Repejov			Hoffmann Lajos	Budapest			Strel. por.	1915. 03. 01.
1915. 03. 28.	Repejov		honvéd	Flurgos Demeter	Kerülő			Strel. por.	1915. 03. 28.
1915. 03. 28.	Repejov		domobranec	Kovács József	Budapest		1893	Strel. por.	1915. 03. 28.
1915. 03. 01.	Repejov	VI. poch. práp.	honvéd	Trefercsák Lajos	Szentmiklós	Rk.	1893	Strel. por.	1915. 03. 02.
1915. 03. 01.	Repejov	VI. poch. práp.	domobranec	Déli Sámuel	Budapest			Strel. por.	1915. 03. 02.
1915. 03. 05.	Repejov	1. rota	honvéd	Lerincz Rasmilicz	Kisszécsény	Gr. kat.	1894	Strel. por.	1915. 03. 05.
1915. 03. 05.	Repejov			Kiss Pál	Péczel	Ev. Ref.	1898	Strel. por.	1915. 03. 05.
1915. 03. 06.	Repejov	V. práp. 3. rota	honvéd	Szkalay Antal	Budapest	Ev. Ref.	1894	Strel. por.	1915. 03. 07.
1915. 03. 06.	Repejov	2. rota	honvéd	Szabó Ábrahám	Borosjenő	Gr. kat.	1894	Strel. por.	1915. 03. 07.
1915. 03. 06.	Repejov		honvéd	Bizen János	Tarnó	Gr. kat.	1894	Strel. por.	1915. 03. 07.
1915. 03. 04.	Nad Varechovcami	Náhr. práp. 2. rota	honvéd	Petkov Dusan	Battonya	Gr. kat.	1887	Strel. por.	1915. 03. 05.
1915. 03. 04.	Repejov	VI. práp. 5. rota	honvéd	Pitz József	Nagykovácsi	Rk.	1893	Strel. por.	1915. 03. 05.
1915. 03. 04.	Nad Varechovcami		honvéd	Budhalu Miklós	Maltfalva		1894	Strel. por.	1915. 03. 05.
1915. 04. 03.	Repejov		honvéd	Sipos Márton	Tápiószéle	Rk.	1887	Strel. por.	1915. 04. 03.
1915. 04. 03.	Repejov		honvéd	Paul Gyula	Arad	Ev. a.v.	1892	Strel. por.	1915. 04. 04.

Honvédi HIR 1 z Budapešti pochovaní na Korunkovej (3 osoby):

03. 26.	Korunková	4. rota	honvéd	Gaszó Pál	Rákoscscaba	Ref.	1890	Strel. por.	Korunková
04. 04.	Korunková	?	honvéd	Mladin Péter	Kürtös	?	?	Strel. por.	Korunková
04. 04.	Korunková	?	honvéd	Zay János	Ada	Rk.	1886	Strel. por.	Korunková

Honvédi HIR 17 zo Székesfehérváru pochovaní na Korunkovej (6 osôb):

03. 03.	Korunková	?	honvéd	Simon Lajos	Magyarkeszi	Rk.	1894	Strel. por.	Korunková
03. 03.	Korunková	?	honvéd	Horváth János	Koppánymegyer	Rk.	1894	Strel. por.	Korunková
03. 05.	Korunková	?	honvéd	Tafferner Antal	Vértessboglár	Rk.	1878	Strel. por.	Korunková
03. 19.	Korunková	5. rota	kadet	Szalay László	Öszöd	Ref.	?	Strel. por.	Korunková
03. 20.	Korunková	?	?	Takács István	Fenyőd	Rk.	32-ročný	Priestrel brucha	Korunková
03. 20.	Korunková	?	honvéd	Csvang János	Igal	Rk.	1893	Strel. por.	Korunková
03. 21.	Korunková	?	honvéd	Gyalus János	Hercegfalva	Rk.	1888	Strel. por.	Korunková

Meno	Miesto narodenia	Jednotka	Miesto smrti	Dátum smrti	Dátum pohrebu	Rok narodenia	Viero-vyznanie	Aj na zozname z r. 1929
Szalai János h.[onvéd]	Dunaföldvár	6. rota	Korunková	1915. 02. 10.	1915. 02. 23.	1892	Rk	áno
Gilikovác Sándor h.	Nagykőnyi	1. rota	Pravrovce	1915. 02. 15.	1915. 02. 16.	1876	?	áno
Talics János h.	Újbarok	5. čata	Korunková	1915. 02. 17.	1915. 03. 05.	1894	Rk.	áno
Fuchsz József h.	Szálla	1. rota	Pravrovce	1915. 02. 18.	1915. 02. 19.	1876	?	
Ács Ferenc h.	Kászentmiklós	6.rota	Pravrovce	1915. 03. 01.	1915. 03. 02.	1891	Rk.	áno
Kruts Gyula h.	Kötze	6. rota	Pravrovce	1915. 03. 01.	1915. 03. 02.	1894	Ev. a.v.	áno
Lóránt István, čatár	Szolgaegyháza	1. rota	Pravrovce	1915. 03. 01.	1915. 03. 02.	1883	Rk.	áno
Böcs István, rezervista	Bicske	3. rota	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1886	Ref.	áno
Eisensechr György, rez.	Tevel	3. rota	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1891	Rk.	áno
Varga Gyula h.	Nagyszakály	3. rota	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1894	Ref.	áno
Jakab István h.	Decs	10. rota	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1883	Rk.	áno
Kákonyi János h.	Paks	?	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1894	Rk.	áno
Einager Ferenc h.	Szakcs	10. rota	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	1891	Rk.	áno
Kovács Pál h.	Sárospatak	?	Pravrovce	1915. 03. 02.	1915. 03. 03.	?	Ref.	
Szántó István h.	Hercsegfalva	5. rota	Pravrovce	1915. 03. 03.	1915. 03. 03.	1888	Rk.	
Kiss Sándor h. (strážm.?)	Nagyperkáta	?	Pravrovce	1915. 03. 03.	1915. 03. 04.	1882	Rk.	áno
Németh János h.	Ozora	?	Pravrovce	1915. 03. 03.	1915. 03. 04.	1893	Rk.	
Órdög István h.	Közpánymegyer	5. rota	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	?	Rk.	
Krausz János h.	Györköny	?	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	?	?	
Szentes Jenő h.	Székesfehérvár	3. rota	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	1888	Rk.	áno
Szalai Ferenc h.	Údvardi	3. rota	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	1894	Rk.	áno
Jankovics György h.	Pákozd	2. rota	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	1884	?	áno
Lencz András h.	Údvari	?	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 05.	1894	Ev. a.v.	áno
Kerber János h.	Mencsa	?	Pravrovce	1915. 03. 04.	1915. 03. 06.	1892	Ev.	
Tiger József h.	Ádánd	?	Pravrovce	1915. 03. 05.	1915. 03. 06.	1894	Rk.	áno
Fonyó János h.	Szekszárd	?	Pravrovce	1915. 03. 05.	1915. 03. 06.	1893	Rk.	áno
Király Gáspár h.	Döbrököz	10. rota	Pravrovce	1915. 03. 05.	1915. 03. 06.	1883	Rk.	áno
Mészáros Mihály h.	Pákozd	1. rota	Pravrovce	1915. 03. 05.	1915. 03. 06.	1888	Rk.	áno
Könczöl András h.	Decs	II. prapór	Pravrovce	1915. 03. 06.	1915. 03. 07.	1882	Ref.	áno
Müller János h.	Adony	?	Pravrovce	1915. 03. 05.	1915. 03. 06.	1894	Rk.	áno
Takács József h.	Csákokő	2. rota	Pravrovce	1915. 03. 06.	1915. 03. 07.	1890	?	
Szűcs Gábor h.	Seregélyes	?	Pravrovce	1915. 03. 06.	1915. 03. 07.	1894	Ref.	
Tóth Gábor h.	Bonyhád	?	Pravrovce	1915. 03. 06.	1915. 03. 07.	1894	Rk.	áno
Leszmeiszter József h.	Csákvár	?	Pravrovce	1915. 03. 07.	1915. 03. 08.	1886	Rk.	áno
Krajcsik János h.	?	?	Pravrovce	1915. 03. 20.	1915. 03. 20.	?	?	áno
Kovács Pál h.	Somogyaszaló	?	Pri Pravrovciach	1915. 03. 01.	1915. 03. 01.	1895	Ref.	áno
Czimmermann János h.	Adony	?	Pri Pravrovciach	1915. 03. 01.	1915. 03. 01.	1895	Rk.	áno
Varga József h.	Jenő	?	Pri Pravrovciach	1915. 03. 01.	1915. 03. 01.	1895	Rk.	
Tóth József, kapitán	?	17/III. práp. veliteľ	Korunková	1915. 02. 28.		44-ročný		
Ďalšie mená figurujúce v zozname z r. 1929:								
Kowalaki Trifon	?	?	?	1915. 03. 11.	?	25-ročný	?	áno
Bihwin János	?	?	?	1915. 03. 11.	?	30-ročný	?	áno
Martyniuk Miklós	?	?	?	1915. 02. 19.	?	23-ročný	?	áno
Somogyi Ferenc	?	?	?	1915. 03. 03.	?	20-ročný	?	áno
Lakner Rudolf	Budapest	HIR1 3. rota	Korunková	1915. 02. 12.	1915. 03. 26.	1888	Rk.	áno
Habernauer Lipót	?	?	?	1915. 03. 05.	?	22-ročný	?	áno
Platthy Miklós	Budapest	HIR1	Pravrovce	1915. 04. 04.	1915. 04. 04.	34-ročný	Ev. a.v.	áno
Karácsony László	?	?	?	1915. 03. 05.	?	21-ročný	?	áno
Gondos András	?	?	?	1915. 03. 02.	?	21-ročný	?	áno
Gulyás János	?	?	?	1915. 03. 06.	?	20-ročný	?	áno
Danyán (Domján) Titusz	Župa Torontál	HIR1 6. rota	Pravrovce	1915. 03. 12.	1915. 03. 12.	39-ročný	Rk.	áno
Laki István	?	?	?	1915. 03. 09.	?	32-ročný	?	áno
Kovács Károly	?	?	?	1915. 02. 21.	?	21-ročný	?	áno
Német Antal	?	?	?	1915. 03. 05.	?	20-ročný	?	áno
Matuty Mihály	?	?	?	1915. 02. 15.	?	21-ročný	?	áno
Pásztó István	?	?	?	1915. 03. 05.	?	21-ročný	?	áno

Honvédi budapeštianskeho HIR1 pochovaní v Pravrovciach na jar 1915 (17 osôb)

Dátum smrti (mes.deň)	Miesto smrti	Jednotka	Hodnosť	Meno	Bydlisko	Viero- vyznanie	Rok narodenia	Príčina smrti	Dátum pohrebu (mes.deň)
03. 08.	Pravrovce	?	domobranec	Csinkura Elek	Szárhalom	prav.	1878	Strel. por.	03. 09.
03. 12.	Pravrovce	6. rota	honvéd	Papp Gyula	Aranyos Bánya	prav.	1889	Strel. por.	03. 12.
03. 12.	Pravrovce	6. rota	honvéd	Donján Titusz	Župa Torontál	prav.	1876	Strel. por.	03. 12.
03. 20.	Pravrovce	5. rota	honvéd	Fekete József	Albertirsa	Ev. a.v.	1886	Strel. por.	03. 22.
03. 21.	Pravrovce	?	honvéd	Vidovencz András	Békéscsaba	Ev. a.v.	1876	Strel. por.	03. 22.
03. 22.	Pravrovce	?	honvéd	Nagy Sándor	Budapest	Rk.	1883	Strel. por.	03. 22.
03. 22.	Pravrovce	?	honvéd	Deutsch Ignác	Budapest	Izr.	1890	Strel. por.	03. 22.
03. ?	Pravrovce	5. rota	desiatnik	Szalmó József	Veresegyháza	?	?	Strel. por.	03. ?
03. 25.	Korunková	4. rota	honvéd	Szántó József	Budapest	Izr.	?	Strel. por.	03. 22.
03. 26.	Korunková	?	honvéd	Földvári Nándor	Budapest	Rk.	1892	Strel. por.	03. 26.
03. 26.	Korunková	3. rota	honvéd	Langer Rudolf	Budapest	Rk.	1888	Strel. por.	03. 26.
03. 26.	Korunková	4. rota	honvéd	Gazsó Pál	Rákoscscsaba	Ref.	1890	Strel. por.	03. 26.
03. 26.	Korunková	8. rota	honvéd	Gandár István	Budapest	Rk.	1890	Strel. por.	03. 26.
04. 03.	Pravrovce	9. rota	honvéd	Wágeper Ferenc	Budapest	Rk.	1887	Strel. por.	04. 04.
04. 03.	Pravrovce	?	honvéd	Hoffmann Samu	Budapest	Izr.	1876	Strel. por.	04. 04.
04. 04.	Pravrovce	?	honvéd	Platthy Miklós	Budapest	Ev. a.v.	1880	Strel. por.	04. 04.
04. 04.	?	?	?	Uszka János	Župa Arad okres Kisjenő	prav.	1892	Strel. por.	04. 05.

Sumarizácia:

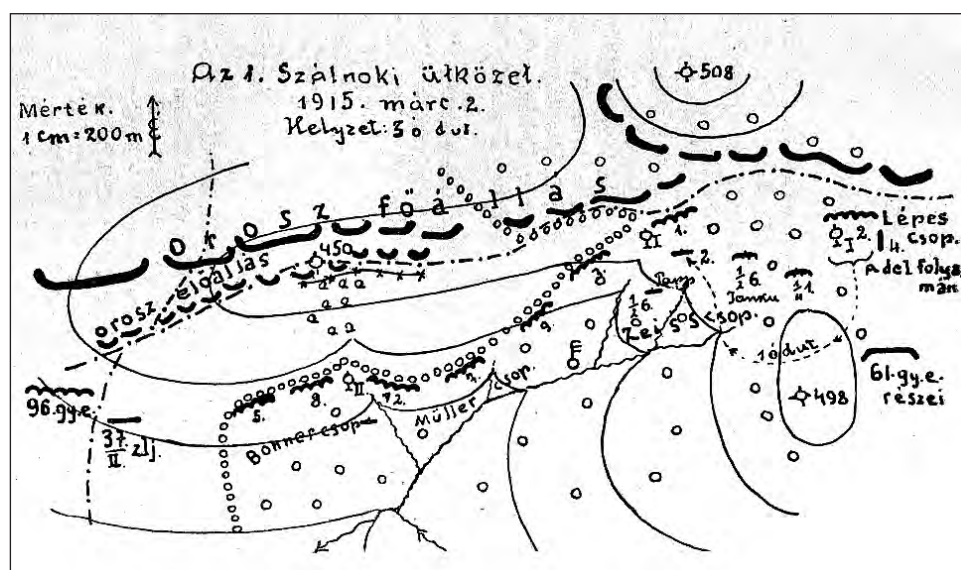
HIR 1 z Budapešti: 17 osôb
 HIR 17 zo Székesfehérváru: 39 osôb
 Mená bez jednotky figurujúce vo výmere z r. 1929: 13 osôb

Spolu: 69 osôb

Vo výmere z r. 1929 figuruje: 44 osôb
 Z toho je: HIR 17: 26 osôb
               HIR 1: 3 osoby
 bez označenia jednotky: 15 osôb

Boje v okolí obce Soľník v marci 1915

Rakúsko-uhorská 3. armáda bojujúca aj v okolí Duklianskeho priesmyku bola prinútená k ústupu kvôli ruskej ofenzíve započatej v druhej polovici januára 1915. VII. zbor z Temešváru pod vedením generála jazdeckta, arcivojvodu Jozefa¹, sa snažil vybudovať obrannú líniu, v ktorej by sa mohol dobre brániť. Na pravom krídle zboru v údolí rieky Ofka pred obcami Repejov a Pravrovce, respektíve na hrebeni vrchu Korunková, bola v postaveniach uhorská kráľovská 20. honvédska pešia divízia.² Od nich na západ (SV od obce Soľník) nasadili proti Rusom vlastnými výšinu 450³ pluky 17. cisárskej a kráľovskej divízie.⁴ Tu šli do útoku pod vede-

Bitka pri Soľníku, 2. marec 1915 (Nagy Háború Blog)

¹ Arcivojvoda Jozef August (9. augusta 1872 Alcsút, Maďarsko – 6. júla 1962 Rain bei Straubing, Nemecko) bol od 1. novembra 1914 veliteľom VII. zboru z Temešváru brániaceho Duklianský priesmyk.

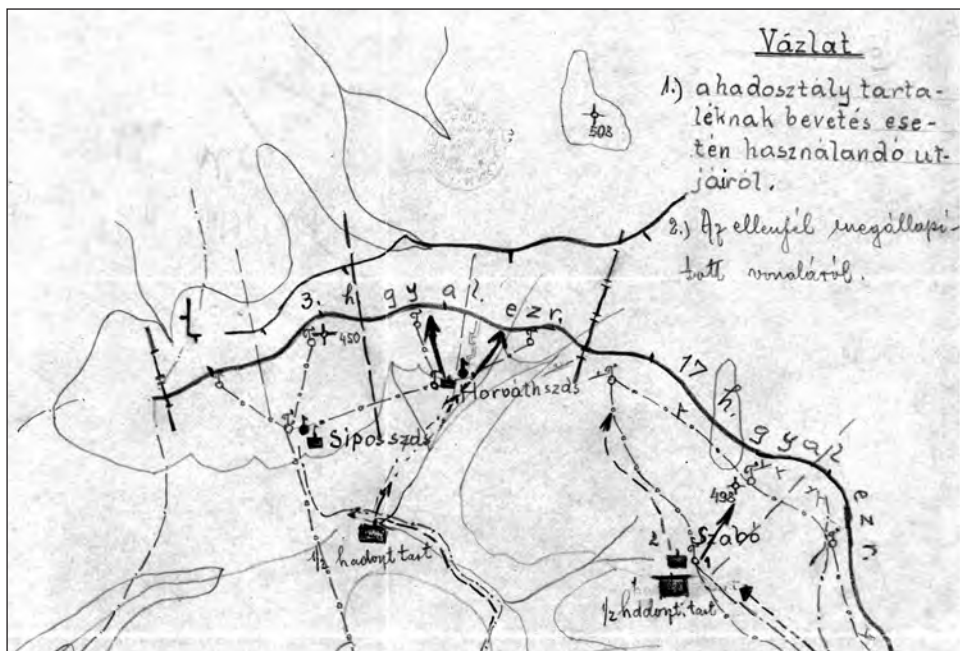
² Uhorská kráľovská 20. honvédska pešia divízia bola v mierovom stave zostavená z 39. honvédskej pešej brigády a 40. honvédskej pešej brigády. Honvédska pešia brigáda č. 39 pozostávala z 3. honvédskeho pešieho pluku z Debrecína 4. honvédskeho pešieho pluku z Oradey, kým 40. honvédska pešia brigáda z 12. honvédskeho pešieho pluku zo Satu Mare a 32. honvédskeho pešieho pluku z mesta Dej. Čiastočná mobilizácia nariadená 25. júla 1914 40. honvédsku pešiu brigádu nezasiahla. Jej nahradenie preto prevzala 81. honvédska pešia brigáda, patriaca pôvodne do 41. honvédskej pešej divízie, ktorá pozostávala z 1. budapeštianskeho a 17. honvédskeho pešieho pluku zo Székesfehérváru.

³ Plochu dvíhajúcu sa severovýchodne od obce Soľník obyvateľstvo pred začiatkom bojov využívalo ako pasienky. Tam sa rozbočovala aj jedna prašná cesta, ktorá smerovala na výšinu od Veľkropu, potom sa dalo ísť ďalej smerom na Soľník a Varechovce.

⁴ Veliteľmi cisárskej a kráľovskej (spoločnej) 17. pešej divízie doplňovanej z územia Uhorska, spolu s veliteľmi jej plukov boli počas vojny rakúski dôstojníci. Divízia pozostávala z 33. a 34. pešej brigády spoločnej armády. Do 33. pešej brigády patrili cisársky a kráľovský 39. peší pluk z Debrecína a 61. z Temešváru (Timisoary). Pešia brigáda č. 34 bola zostavená zo 43. cisárskeho a kráľovského pešieho pluku z mesta Caransebeș a 46. zo Segedína.

ním plukovníka Spiessa⁵ roty 39. pešieho pluku spoločnej armády. Cieľom nebolo len obsadenie výšiny 450, ale aj kúsok severovýchodne od nej sa dvíhajúcej výšiny 508 Korunková.⁶

Po začatí útoku sa ruské roty ukryté v dobre vybudovaných postaveniach tiahnucich sa po horskom chrbáte tak úspešne bránili, že pre veľké straty bolo treba útok prerušiť. Bolo sa treba pripraviť na nový útok, na ktorý prišiel rad večer o 6-tej po zotmení. Napriek živej paľbe pušiek a guľometov sa rotám 39. pluku podarilo vtrhnúť do zákopov tiahnucich sa na výšine 450, kde nastal boj muža proti mužovi. Večer o 20 h bol horský chrbát a vyznačené lesné postavenie už v rukách debrecínskych vojakov.

Postavenia rakúsko-uhorskej armády na výšine Korunková (Nagy Háború Blog)

Z obsadených zákopov bolo treba čoskoro znova útočiť, totiž na pomoc vojakom 4. honvédskeho pluku z Veľkého Varadína⁷, ktorí 3. marca bojovali na výšine Korunková, utrpeli veľké straty, a tým sa dostali do kritickej situácie, zaútočil I. prápor 39. p. pluku na ruské postavenia v blízkosti výšiny 508. Pre veľmi silný ruský odpor tento útok nebol úspešný a straty boli veľké. V sumári strát pluku zo 4. marca 1915⁸, ktorý vykazoval pokles stavov uplynulých dní, si možno prečítať

⁵ Plukovníka Silvia Spiessa von Braccioforte vymenovali na čelo 39. a. k. pešieho pluku z Debrecína 20. februára 1915. Zomrel 5. apríla 1915 hrdinskou smrťou vo Veľkonočnej bitke, v blízkosti Solníka.

⁶ Viacero útokov namierených na výšinu 508, bránenú veľmi silne a dobre vybudovaným postaveniami stroskotalo.

⁷ Ich veliteľom bol podplukovník Karol Kratochwill, ktorý šiel na ruský front z Oradey ako veliteľ I. prápora 4. honvédskeho pešieho pluku z Veľkého Varadína. 10. septembra 1914 prevzal velenie honvédskeho pešieho pluku z Oradey.

⁸ A cs. és kir. báró Hötendorfi Konrád Ferenc tábornagy 39. gyalogezred világháborús története 1914-1918.

nasledovné: 57 mŕtvych, 164 ranených, čiastočne ranených sa dostalo do ruského zajatia 102 vojakov. Ešte v rovnaký deň odrazili jeden ruský útok namierený na znovuobsadenie zákopov.

Dňa 5. marca ráno o piatej podnikla 17. divízia kombinovaný útok proti výšine 508. Útočiace prápory sa dostali do takej krížovej paľby, že útok sa v priebehu pár minút krvavo zrútil. Počas útoku proti dobre vybudovaným ruským postaveniam vykrvácalo 7 rôt debrecínskeho pluku⁹, preto dopoludnia o 9. h zostávajúce mužstvo povolali späť na ich východiskovú pozíciu. Straty tento deň: 468 vojakov.¹⁰

Výšina č. 450 pri Solníku zohrala ešte raz významnú úlohu počas vojnovnej cesty pluku z Debrecína. Výšinu 20. marca 1915 napadli a obsadili Rusi, preto bolo treba tieto postavenia získať späť. Práve tento pluk, toho času v zálohe, dostal rozkaz na ich obsadenie.¹¹ Útok 39. pluku sa začal 21. marca v noci o jednej. Dve útočiace skupiny boli nasledovné: Plukovník Spiess viedol 1., 2. a 5. rotu, ako aj I. a II. guľometný oddiel. Kapitán Moldauer viedol 3. a 4. rotu zo Spiessovej skupiny zhruba 500 krokov napravo (východne). Vykonanie útoku prebehlo nasledovne: Skupina vedená Spiessom nebadane dosiahla vrchol kopca, avšak jej spojenie so skupinou Moldauera sa prerušilo. Plukovník Spiess sa mohol spoľahnúť len na svoju skupinu. Na dohodnutý signál sa začal útok debrecínskych vojakov, a za cenu veľkých strát¹² sa podarilo obsadiť časť predsunutého postavenia Rusov. Žiaľ, zákopová časť obsadená odhodlaným útokom nebola udržateľná pre neúspešnosť napravo od nich útočiacich jednotiek. Rusi nachádzajúci sa v tamojších postaveniach ostreľovali postavenia debrecínskych bočnou puškovou a guľometnou paľbou. Postavenia boli neudržateľné, preto dalo vyššie velenie príkaz na ich evakuáciu.¹³ Vtedy nastali tie tragické udalosti, ktoré si vyžiadali viac ako sto ľudských životov.

Postavenia na horskom chrbte bolo možné opustiť iba jedným úzkym prepojavacím zákopom smerom do doliny. Sto krokov východne od tohto zákopu bol tiež jeden prepojovací zákop, ktorý bol kvôli tamojšiemu nepodarenému útoku v ruských rukách. Využívajúc príležitosť, zaujali ruské guľometné oddiely palebné postavenia na dolnom konci zákopu smerujúcom do doliny. Keď 2. a 3. rota v zmysle rozkazu na ústup opustila obsadené postavenia a privádzajúcim zákopom vyšla na šikmú otvorenú plochu, na debrecínskych sa spustila ničivá pušková a guľometná paľba. Vypukla panika a tých, ktorí sa chceli vrátiť do zákopu, Rusi prichádzajúci zhora opäť vytlačili na otvorený terén, kde ďalej pokračoval masaker.

Jednoročnému dobrovoľníkovi Ernestovi Kissovi sa zázračným spôsobom podarilo uniknúť tomuto krvavému kúpeľu a on informoval susedné rotu, ktoré vzali ruských guľometčikov pod zničujúcu paľbu. Iba potom bolo možné uskutočniť ústup. Dovtedy však zomrelo alebo bolo zranených viac ako sto pešakov. Podľa výpovedí svedkov to bol otrasný pohľad na 39. pluk váľajúci sa vo vlastnej krvi a mŕtvych.¹⁴

Írták: Vitéz Lépésfalvi Lépés Győző és Mátéfy Artur ny. áll. Ezredesek, Debrecen, 1939. c. d. S. 128.

⁹ Na pomoc útoku debrecínskeho pluku sem bola povolaná aj jedna rota 61. pluku z Temešváru. Aj táto rota utrpela veľké straty.

¹⁰ C. d. S. 132.

¹¹ Rozkaz na útok dostalo päť rôt a dva guľometné oddiely pluku.

¹² V streleckých zákopoch zúril krvavý ručný boj muža proti mužovi.

¹³ Tento rozkaz sa v danej chvíli nejavil byť ťažkým. Spojovací zákop vedúci k obsadenému postaveniu sa zdal byť vyhovujúcim k prevedeniu úlohy. Ak by bol aj od neho východne sa nachádzajúci spojovací zákop vo vlastných rukách, tak by v priebehu pár minút nenastala tragédia.

¹⁴ Straty pluku za dva dni boli 400 osôb. c. d. S. 136.

S mojimi výskumnými spoločníkmi Tamásom Pintérom a Norbertom Steningerom¹⁵ sme v októbri 2013 identifikovali postavenia uhorskej kráľovskej 20. honvédskej pešej divízie, tiahnuce sa na horskom chrbáte Korunková, a následne prešli niekdajšiu hlavnú obrannú líniu.¹⁶ Pred výskumnou cestou som sa pripravil aj na to, že prejdeme aj na blízku niekdajšiu výšinu 450, aby sme sa na mieste presvedčili, ako bolo možné vykonať takýto masaker. V budapeštianskom Vojskom historickom archíve sa mi zo spisového materiálu jednotiek, ktoré vtedy bránili postavenia, podarilo zozbierať také náčrty, z ktorých som dostal informácie o vtedajších skutočnostiach. Terennému výskumu predchádzali veľké očakávania.

Vyraziac z výšiny Korunková 498¹⁷ sme najprv dohľadali pozostatky ruských postavení pred výšinou 508. Sto rokov po bojoch, napriek erózii, je ešte aj dnes dobre vidieť, aká hlboká a silná tu bola vybudovaná ruská hlavná obranná línia.¹⁸

Pokračujúc po okraji lesa sme sa dostali na otvorený horský chrbát a potom na výškový bod 450. Dnes tu možno nájsť jednu rozheganú poľovnícku postriežku. Výhľad je všetkými smermi úžasný: rozhliadnuc sa navôkol hýrili výšiny Karpát jesennými farbami. Pred Veľkou vojnou boli aj na tomto horskom chrbáte vozové cesty, ktoré spájali Veľkrop so Soľníkom a Varechovcami. Obrovská otvorená plocha obkolesená lesmi je už dnes obhospodarovanou horskou lúkou, po niekdajších obranných líniách, spojovacích zákopoch, kráteroch dopadu delostreleckých granátov tu už niet ani stopy.

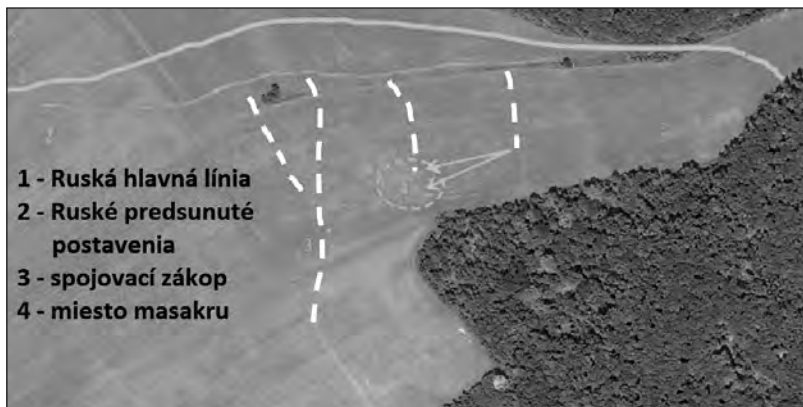
Na základe niekdajších náčrtov sme sa po vyznačených spojovacích zákopoch začali spúšťať smerom do doliny obce Soľník. Keď sme boli na predpokladanej úrovni miesta masakru a pozreli sa smerom na východ, vtedy bolo pochopiteľné, prečo bol možný nečakaný ruský palebný prepad: svah má ohyb, pešiaci rútiaci sa spojovacím zákopom sa dostali na takú otvorenú plochu úrovne terénu, ktorá mohla byť držaná pod paľbou z konca toho zákopu, ktorý mali v rukách Rusi. Nebola ani možnosť úniku, lebo zalesnená časť, respektíve priehlbina predstavujúca ochranu, tiahnuca sa pod kopcom bola ešte ďaleko a dovedy nebola žiadna možnosť úkrytu, iba otvorené (a Rusmi dobre palebne pokryté) územie. Bolo ohromujúce tam stáť a myslieť na tie tragické a otrasné minúty.

¹⁵ Bádateľia nadácie Nagy Háború (1131 Budapest, Szent László út 162.) po viacmesačnom archívnom výskume robia pochôdzky po niekdajších bojiskách. Tieto výsledky „priložia» na dané územie a vykonajú bojovú analýzu. Ako sa to stalo, prečo sa to stalo práve tam, v tom danom úseku frontu ten daný hrdinský postoj, prečo boli na jednotlivých miestach veľké straty alebo iné dôležité udalosti. V karpatských Beskydoch skúmali miesta zimných a jarných bojov roku 1915.

¹⁶ Prezreli sme spisy vtedy tam bojujúcich plukov, brigád, respektíve uhorskej kráľovskej 20. honvédskej divízie a rakúsko-uhorského VII. armádneho zboru. K dispozícii sme mali dostatočné množstvo podrobných náčrtov, aby sme sa mohli spoľahlivo orientovať v teréne.

¹⁷ Na tejto výšine sa nachádzali bunkre veliteľstiev plukov bojujúcich na blízkej obrannej línii. Boli tu telefónne stanice, ošetrovacie miesta a aj malý cintorín. Pozostatky niekdajšieho maďarského obranného postavenia tiahnuce sa v blízkosti dobre ukazujú, aké slabé a nehlboké zákopy tam toho času boli. Keďže honvédi maďarských plukov nedisponovali nástrojmi s dlhými násadami, tak bolo pre nich veľmi ťažkou úlohou, aby do zmrzutej pôdy vyhlbili svoje postavenia.

¹⁸ Ešte aj dnes je dobre vidieť rozdiel medzi dvoma hlavnými obrannými líniami. Vyššie ruské vojenské velenie sa už za čias rusko-japonskej vojny naučilo, že jednou z najdôležitejších úloh je ochrana živej masy, vojaka. Preto zaopatrovali jednotky rýľmi s dlhou násadou a inými nástrojmi. Jednotky sa čoskoro naučili, aby sa na dosiahnutej frontovej línii okamžite zakopali a bránili sa v dobre opevnených postaveniach. Naproti tomu na začiatku vojny disponovali rakúsko-uhorské jednotky iba malými pechotnými rýľmi s krátkou násadou, ktoré neboli účinné. Poučili sa za cenu veľkých strát, aby svoje jednotky zaopatrovali vyhovujúcim náradím v rýchlo sa vyvinutej zákopovej vojne.

Terénna rekonštrukcia miesta tragédie (Nagy Háború Blog).

Vynára sa otázka: kde sú ostatky padlých vojakov? Keďže pluk na druhý deň kvôli preskupeniu prevelili na iný úsek frontu, nebol čas na pochovávanie, preto tunajších padlých hrdinov pochovala pravdepodobne iná jednotka. Matrika zomrelých 39. pluku je dosť neúplná, nie je v nej zaznamenané meno každého padlého v marci. Pri tých, ktorí sa dostali do záznamu, figuruje ako miesto pochovania „Bojisko pri Solníku.“ Tieto dočasné pohrebiská neskôr exhumovali a pozostatky preniesli na zberný cintorín vo Veľkrope.¹⁹

¹⁹ O zbernom cintoríne vo Veľkrope sa možno dočítať: http://nagyaboru.blog.hu/2012/06/20/az_elso_vilagaborus_orosz_front_legnagyoobb_katonai_temetojek_helyreallitasa_velkon_vel_krop

P. Č. matríky	Príezvisko a meno	Hodnosť	Jednotka	Vek	Bydlisko	Župa	Viero- vyznanie	Dátum úmrtia	Miesto úmrtia	Príčina smrti	Miesto pochovania
Debrecinsky cis. a kráf. 39. peší pluk											
196/94	Tályai János	pešíak	6. poch. práp. 4. rota	21	Monostorpályi	Bihar	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/95	Bodnár István	pešíak	6. poch. práp. 4. rota	26	Kaba	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/96	Nagy Lajos	pešíak		25	Alsójóza	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/97	Kalmár Sándor	pešíak		19	Debrecen	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/98	Szilágyi Mihály	pešíak	2. rota	24	Debrecen	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel srdca	Bojisko pri Solníku
196/99	Szilágyi József	pešíak	2. rota	30	Hosszúpályi	Bihar	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/100	Zawacki János	pešíak	1. rota	25	Balmazújváros	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/101	Nagy Imre	pešíak			Hajdúböszörmény	Hajdú	ref.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel srdca	Bojisko pri Solníku
196/102	Erdélyi István	pešíak	1. poch. rota	19	Püspökladány	Hajdú		02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/103	Bella József	pešíak		21	Debrecen	Hajdú	rk.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel srdca	Bojisko pri Solníku
196/104	Darida János	pešíak		22	Piskolt	Bihar	gkat.	02.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel nohy	Bojisko pri Solníku
196/105	Dér István	pešíak	3. náhr. rota	27	Debrecen	Hajdú	ref.	03.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel srdca	Bojisko pri Solníku
196/106	Varga János	čatár	1/7. Poch. rota	27	Debrecen	Hajdú	ref.	03.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/107	Gombos Sándor	pešíak		21	Debrecen	Hajdú	ref.	03.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel krku	Bojisko pri Solníku
196/108	Barus János	pešíak		33	Balmazújváros	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Kostolná zahrada pri Solníku
196/109	Örsi Gábor	pešíak	1/7. Poch. rota	32	Hajdúnánás	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Kostolná zahrada pri Solníku
196/110	B. Kiss József	pešíak	3. náhr. rota	23	Püspökladány	Hajdú		04.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hrude	Kostolná zahrada pri Solníku
196/111	Bertalan Pál	pešíak	2. náhr. rota		Debrecen	Hajdú		04.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Kostolná zahrada pri Solníku
196/112	Györi Gábor	pešíak	2. náhr. rota	21	Hajdúhadház	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/113	Fazekas István	pešíak	2. náhr. rota	23	Tóti	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/114	Baranyai Károly	pešíak	8. náhr. rota	28	Püspökladány	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/115	Pap Lajos	pešíak	3. náhr. rota	34	Stékelyhid	Bihar		05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/116	Kunkli József	pešíak		27	Vámospércs	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/117	Karajos Sándor	pešíak	poch. prápor	32	Nagyvárad	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hrude	Bojisko pri Solníku
196/118	Petruc László	pešíak	1. náhr. rota	28	Rohány	Bihar	gkat.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/119	Batiz Simon	pešíak		21	Kaba	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/120	Koczó Albert	slobodník	3. náhr. rota	35	Hajdúsámson	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/121	Szanya Imre	pešíak	12. poch. rota	21	Nagyléta	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/122	Géher József	pešíak		22	Endrőd	Szatmár	rk.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel pľúc	Bojisko pri Solníku
196/123	Bárczi Imre	pešíak		22	Püspökladány	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/124	Csáfra János	pešíak		21	Hajdúdorog	Hajdú	gkat.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel brucha	Bojisko pri Solníku
196/125	Szoboszlói János	pešíak	2. náhr. rota	31	Bihardószeg	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hrude	Bojisko pri Solníku
196/126	Nagy F. Sándor	pešíak	3. náhr. rota	27	Nagykánya	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/127	Balogh János	pešíak	1/7. Poch. rota	21	Hajdúhadház	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/128	Csatre Károly	pešíak	Li. oddiel	21	Debrecen	Hajdú	ref.	06.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/129	Deák II. József	domobranec	1/7.poch. rota		Vámospércs	Hajdú		07.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Solník, kostolná zahrada
196/130	Rab Imre	pešíak	7. poch. prápor. 4. rota	29	Földes	Hajdú	rk.	07.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/131	Rotár György	pešíak	2. náhr. rota	22	Békésgyula	Békés	gkat.	09.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku
196/132	Urbán István	pešíak	3. náhr. rota	21	Stentes	Csongrád	gkat.	09.03.1915	Bitka pri Solníku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solníku

P. č. matriky	Príezvisko a meno	Hodnosť	Jednotka	Vek	Bydlisko	Župa	Vierovyznanie	Dátum úmrtia	Miesto úmrtia	Príčina smrti	Miesto pochovania
196/133	Hegedűs József	pešiak	7. poch prápor. 4. rota		Hajdúböszörmény	Hajdú	ref.	10.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel hrude	Cintorín Solník
196/134	Gódes Gábor	pešiak	2. náhr. rota	21	Érköbölkut	Bihar		04.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel hlavy	Cintorín pri Solniku
196/135	Vass András	pešiak	1/7. rota	20	Hajdúböszörmény	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel pľúc	Cintorín pri Solniku
196/136	Szabó Gergely	pešiak	5. práp. 4. náhr. rota	21	Nádudvar	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel brucha	Bojisko pri Solniku
196/137	Kiss János	pešiak	6. rota	23	Vámospércs	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel hrude	Bojisko pri Solniku
196/138	Szabó I. Imre	pešiak		22	Földes	Hajdú	ref.	04.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel brucha	Bojisko pri Solniku
196/139	Gál József	pešiak	11. rota	26	Derecske	Bihar	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel stehennej tepny	Bojisko pri Solniku
196/140	Hunyadi László	pešiak		21	Hajdúhadház	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel brucha	Bojisko pri Solniku
196/141	Sápi Emil Jenő			33	Földes	Hajdú	ref.	05.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solniku
196/142	Svecz András	pešiak	6. rota	27	Hadas (Hoštína)	Trencsén	ev. a.x.	05.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel hlavy	Bojisko pri Solniku
196/143	Biró Gábor	náhr. Zál.		1889	Hajdúböszörmény	Hajdú		01.02.-06.03.1915	Bitka pri Solniku	padol	Neznáme
196/144	Czinege József	domobran. Pešiak		1894	Püspökladány	Hajdú		01.02.-22.03.1915	Bitka pri Solniku	padol	Neznáme
196/203	Karmazsin László	čatár	2. rota	27	Földes	Hajdú	ref.	21.03.1915	Bitka pri Solniku	padol	Cintorín pri Solniku
196/204	Guta János	pešiak	3. rota	23	Balmazújváros	Hajdú	ref.	21.03.1915	Bitka pri Solniku	priestrel brucha	Cintorín pri Solniku
196/278	Kiss Lőrinc	pešiak	2. náhr. rota	21			gkat.	22.03.1915	Bitka pri Solniku	padol	Bojisko pri Solniku
196/353	Manginca Aurél	práporčík	2. rota	1896	Oravicza	Krassó Szörény	gr. ort.	21.03.1915	Bitka pri Solniku	padol	V dôsledku ústupu našich jednotiek ostala mŕtvola v rukách nepriateľa
196/317	Róth András	pešiak	14. rota	25	Balmazújváros	Hajdú	ref.	02.03.1915	Východne od kóty 450, 1000 krokov od Solníka	zomrel v boji	Solník
196/318	Domán András	pešiak	1/7. Poch. rota	24	Hajdúhadháza	Hajdú	ref.	03.03.1915	Východne od kóty 450, 1000 krokov od Solníka	zomrel v boji	Solník
196/319	Somogyi Lajos	pešiak	14. rota	25	Margitta	Bihar	ref.	03.03.1915	Východne od kóty 450, 1000 krokov od Solníka	zomrel v boji	Solník
196/320	Orosz Géza	pešiak	11. náhr. rota	26	Balmazújváros	Hajdú	ref.	03.03.1915	Východne od kóty 450, 1000 krokov od Solníka	zomrel v boji	Solník

Zajetí 28. pěšího pluku u Stebníku 3. 4. 1915

Snad žádná jiná událost první světové války nevyvolává dodnes v Českých zemích tolik zájmu, debat i kontroverzí jako zajetí pražského 28. pěšího pluku, k němuž došlo 3. 4. 1915 v kopcích nad Stebníkem a Stebnickou Hutou nedaleko Bardejova. Z události taktického významu se stalo politikum nejvyšší důležitosti – a na jeho využití se vzácně shodly jak militaristické kruhy Rakouska-Uherska, tak československý odboj v zahraničí. Obě skupiny událost prezentovaly jako exemplární případ nespolehlivosti českých vojáků bojujících za Rakousko-Uhersko na frontách první světové války. Tento text je pokusem vrátit se ke kořenům legendy a podrobně popsat průběh událostí na taktické úrovni.¹

Boje v oblasti sedla Dujava

Oblast okolo sedla Dujava, ležela na jaře 1915 v úseku ruské 3. armády, zatímco z rakouského pohledu se zde nacházelo rozhraní mezi rakousko-uherskou 3. a 4. armádou. Na levém křídle 3. armády se nacházela 28. pěší divize (součást III. sboru), složená ze čtyř pěších pluků (IR 27², IR 47, IR 87 a IR 97) a jednoho praporu polních myslivců (FJB 20³). Rakousko-Uhersku se v této době nedařilo vyrovnávat ztráty v Karpatech přísunem čerstvých sil ze zázemí, takže početní stav celé rakouské armády v Karpatech od počátku roku setrvale klesal. Jednotlivé jednotky rakousko-uherské armády, oslabené lednovými a únorovými boji, tak měly na počátku března početní stav mezi 1/2 a 2/3 tabulkového stavu.

Jednotky 28. pěší divize stály v březnu 1915 na linii hřebene západně vesnic Ług – Zdynia – Konieczna – Ondavka – Vyšná Polianka, neboli na linii kóta 532 – kóta 694 – kóta 559 – kóta 587. Tyto pozice však byly nejen relativně slabě obsazené, ale v důsledku až třicetistupňových mrazů a silného sněžení, které na počátku března oblast zasáhlo, i slabě vybudované. Navíc v reakci na nepříznivý vývoj na sousedních frontových úsecích byly divizi do 20. 3. odebrány celý IR 97 a jeden prapor IR87, které byly poslány na ohroženější úseky III. sboru. Zároveň byl o několik kilometrů protažen její frontový úsek na úkor sousední 22. zeměbrance pěší divize na pravém křídle, která byla pod silným tlakem nepřítele. K 21. 3. 1915 tak divize bránila frontu v délce 20 000 kroků, přičemž měla přímo v linii nasazeno všech 10 pěších praporů, kterými disponovala. V záloze pak zůstávaly pouze dva

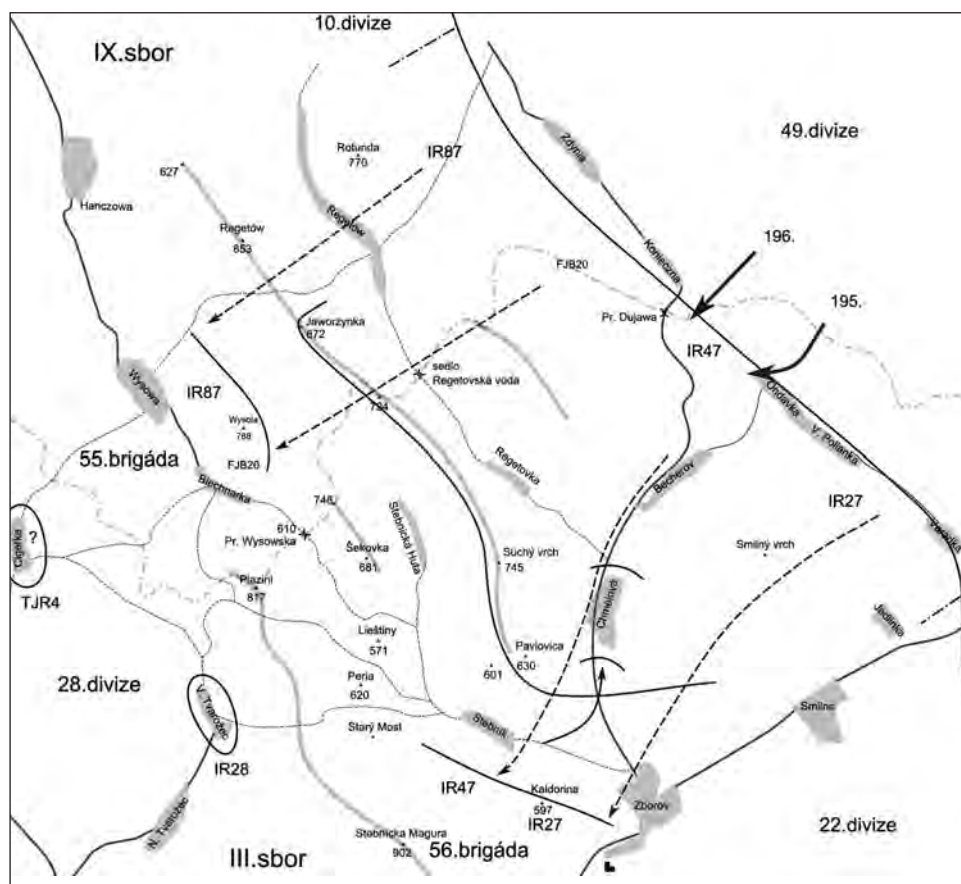
¹ Text je zkrácenou verzí popisu historických událostí, ke kterým u Stebníku došlo, použitého v publikaci: KAPAVÍK, Radim a VRBA, Jiří: Průvodce po bojišti 28. pěšího pluku u Stebníku. Olomouc: Signum belli 1914, 2015. ISBN 978-80-260-7357-4.

² IR 27 = Infanterie Regiment Nr. 27, neboli 27. pěší pluk.

³ FJB 20 = Feldjägerbataillon Nr. 20, neboli 20. prapor polních myslivců.

oddíly (každý po 150 mužích) 5. dragounského pluku, umístěné ve Stebníku. Hlavní pozornost sboru se soustředila na úsek sousední 22. zeměbrancecké divize, kde se jen s vypětím všech sil dařilo zadržovat ruský nápor na Kaštielik. Těchto bojů se z jednotek 28. pěší divize účastnil pouze pravokřídelní IR 27.

Dne 25. 3. 1915 okolo 3. hodiny ráno zaútočily nečekaně jednotky ruských 195. a 196. pluku na pozici IR 47 (doplňovací okres Maribor, národnostní složení: 77 % Němci, 23 % Slovinci). Šlo o nejsilnější a nejkompaktnější jednotku v sestavě divize – na frontě stály všechny 4 prapory v celkové síle 2 147 mužů se šesti kulometry. Ruským vojákům se však podařilo v noci nepozorovaně shromáždit před jejich linií a obrátce před svítáním zaskočit nepřipravené. Vojáci 1. praporu ruského 195. pěšího pluku, kteří měli za úkol provést odlehčovací útok na východním křídle hlavního postupu, pronikli do zákopů IV/47^a a zajali okolo 400 jeho příslušníků. Následně se obranná linie IR47 zcela zhroutila a do velkých potíží se dostaly i prapory sousedního IR 27 dále na východ. Do IV/47, průnikem přes jehož linii ruský průlom začal, byla krátce před tím zařazena většina mužstva dorazivšího VIII. pochodového

Průlom pozic IR47 u sedla Dujava 25. 3. 1915 a následný ústup rakouských jednotek ke Stebníku

⁴ IV/47 = IV. prapor 47. pěšího pluku.

praporu. Tyto pochodové prapory obecně trpěly značným nedostatkem materiálu v zázemí, který způsobil, že mnohé z nich byly na frontu posílány, aniž by byly vyvíčeny ve střelbě, ba někdy dokonce úplně beze zbraní, které dostaly až na místě. Tato skutečnost měla pravděpodobně neblahý vliv na výkon vojáků VIII. pochodového praporu, resp. IV/47 při obraně před ruským útokem.

Ruský průlom právě v tomto úseku znamenal, že se nepříteli otevřela možnost postupu po silnici Konieczna – Becherov – Chmeľová – Zborov, kterou okamžitě využil. Dva prapory IR 47 se pokusily zastavit jeho postup na severním okraji Chmeľové, ovšem neúspěšně. Úplnému zhroucení fronty zabránilo až kolem 8. hodiny ranní nasazení poslední divizní zálohy, 1. eskadrony 5. dragounského pluku, dosud stojící ve Stebníku. Ta s podporou jedné setniny IR 47 a divizního dělostřelectva zadržela postupujícího nepřítele na několik hodin jižně od Chmeľové a umožnila tím ustavení nové obranné linie IR 47 a IR 27. Oba pluky však utrpěly nemalé ztráty – IR47 přišel o 1 100 mužů (většinou zajatých), což znamená zhruba o 50 % svého stavu; IR 27 vykázal 18 mrtvých, 38 raněných a 343 nezvěstných (tedy většinou zajatých), což znamená asi 20 % stavu. Krom toho přišel IR 27 o jeden MGA⁵ (tedy 2 kulometry). Ztráty útočícího ruského 195. pěšího pluku činily 29 padlých a 313 raněných.

Rychlost a způsob ruského průlomu ovšem zabránily ústupu jednotek 28. pěší divize do předem vyznačené (byť nikterak připravené) 3. obranné linie, kterou měla tvořit linie Skalki – Jaworzynka – Suchý vrch – Pavlovica – Koldorina, neboť Suchý vrch a Pavlovica byly již fakticky v držení nepřítele. Levé křídlo 28. pěší divize (IR 87 a FJB 20) proto zaujalo během dopoledne pozici na linii Skalki – Jaworzynka – kóta 794, zatímco rozbité pravé křídlo (IR 47 a IR 27) se stáhlo až na výšiny jižně od Stebníku a vytvářelo improvizovanou obrannou linii mezi kótami 620 (Peria) – 584 (Starý most) – 597 (Koldorina) s napojením přes Zborov na sousední úsek 22. zeměbranecké divize. Tím ovšem ve frontě 28. pěší divize vznikla několik kilometrů široká mezera mezi kótou 794 obsazenou FJB 20 a kótou 817 (Plazini) obsazenou levým křídlem IR 47. Navíc jeden prapor (FJB 20) nemohl linii Jaworzynka – kóta 794 proti ruským silám, které se zde shromáždily, udržet a byl brzy vytlačen. Ruské jednotky tak obsadily souvislou linii mezi Jaworzynkou a Pavlovicou. Naštěstí pro rakouskou stranu nemělo ruské velení k dispozici žádná další zálohy a sousední jednotky nedokázaly na průlomu v úseku u Zborova navázat, proto v 15 hodin ruské velení další postup odvolalo.

Nasazení 28. pěšího pluku u Stebníku

Již 24. 3. (tedy ještě před průlomem pozic IR 47 v sedle Dujava) byly od 8. pěší divize bojující v sestavě rakouské 4. armády uvolněny dva pluky – IR 28 a TKJR 4⁶ –, aby byly odeslány k dispozici 3. armádě. Ta je vzhledem k vývoji situace na tomto úseku určila jako zálohu 28. pěší divize. Oba pluky, které se v předchozích dnech účastnily krvavých bojů u Sękowe, měly strávit nejdříve několik dní v zázemí, kde

⁵ MGA = Maschinengewehrabteilung, neboli oddíl strojních pušek (kulometů).

⁶ Tiroler Kaiserjägerregiment Nr. 4, neboli 4. pluk tyrolských císařských myslivců.

mělo také dojít k zařazení očekávaných pochodových praporů. Události 25. 3. si však vyžádaly jejich okamžité nasazení do boje.

IR 28, čítající nyní 1 100 mužů, tak byl ihned po příjezdu do Bardejova, kam dorazil dopoledne 25.3., dirigován pěším pochodem směrem k frontě. Dorazil do frontového úseku po jednotlivých setninách během odpoledne. Jelikož se blížil příchod tmy a ruský postup do mezery ve frontě 28. pěší divize nyní bezprostředně nehrozil, byl nakonec nasměrován do Vyšného Tvarožce, aby zde zůstal stát v záloze. Rakouské velení se rozhodlo, že se i za využití IR 28 pokusí co nejdříve protiútokem dobýt původně plánovanou třetí obrannou linii (Jaworzynka – Pavlovica), obsazenou nyní nepřítelem. Cílem bylo nejen uzavřít mezeru ve frontě (což by se bývalo dalo dosáhnout prostým zasazením posil do této mezery), ale zároveň zkrátit frontovou linii a tím umožnit následné použití těchto posil na dalších ohrožených místech fronty 3. armády.

Jelikož však ruské jednotky v tlaku proti jednotkám 28. pěší divize dále nepokračovaly, protiútok se odkládal a IR 28 zůstal ve Vyšném Tvarožci stát dva dny. Nebyla zde žádná možnost ubytovat muže pod střechou, ba ani žádné zákopy, které by poskytly aspoň částečnou ochranu před nepřízní počasí. Mužstvo tak muselo spát na mokřém sněhu. Navíc polní kuchyně a trén zůstaly dosud u 8. pěší divize, takže pluk nebyl vojákům schopen zajistit ani stravu. Za těchto podmínek dorazilo 27.3. do Vyšného Tvarožce 747 mužů VIII. pochodového praporu. Ten trpěl v případě IR 28 nejen stejnými nedostatky ve výcviku jako v případě většiny ostatních jednotek (pušky dostal až několik dní před odjezdem na frontu a většina mužstva nevystřelila dosud ani jednu ostrou ránu), ale navíc tím, že náhradní těleso IR 28 bylo v únoru přeloženo do maďarského Szegedu.

Příslušníci VIII. pochodového praporu v důsledku přeložení své jednotky z Prahy do Szegedu namísto předepsaných 8 týdnů absolvovali výcvik v délce pouze 6 týdnů, navíc v nepřátelském prostředí mimo svou domovskou oblast, což se výrazně podepsalo na jejich morálce. V dané situaci se však nedalo dělat nic jiného, než mužstvo okamžitě rozdělit mezi jednotlivé setniny pluku, oslabené po nedávných bojích u Sękowé – pluk totiž již tohoto dne vyrážel do útoku.

Rakouský protiútok

Již 27. 3. ráno začal postup rakousko-uherských jednotek do mezery ve frontě. Jako první nastupovalo levé křídlo (IR 87, FJB 20 a TKJR 4, které nyní tvořily 55. pěší brigádu) společně s dalšími posilami od 8. pěší divize (TKJR 1, TKJR 3, IR 59) z oblasti Ług – Skwirtne – Hańczowa do prostoru Wysowa – Blechnarka s cílem uzavřít mezeru vzniklou ve frontě před dvěma dny a obsadit kótu 652. Až na výslovný rozkaz se do útoku měly zapojit rovněž jednotky 56. pěší brigády – IR 27, IR 28 a IR 47 – a zahájit postup na kóty 571 (Lieštiny) – 681 (Šekovka), resp. kóty 601 (Kozina) – 630 (Pavlovica).

Poněvadž útok na levém křídle narazil na silný nepřátelský odpor na linii Jaworzynka – kóta 794, který se nepodařilo překonat, byly dispozice pro postup pravého

křídla kolem poledne pozměněny – zatímco 8. divize nyní soustředila své síly proti Jaworzynce, jednotky 55. brigády měly postupovat přímo na sever, aby podpořily útok svého souseda dobytím kóty 794. TKJR 4 tak postupoval z kóty 817 (Plazini) po hraničním hřebenu přes sedlo 610 a kótu 748 na kótu 652, z níž měl zahájit útok proti nepříteli na kótě 794, zatímco FJB20 postupoval za ním v záloze. Napravo od něj vyrazil IR 28. V důsledku toho, že pluk zahájil nástup z neznámých důvodů později než bylo plánováno a musel překonávat několik terénních vln, které jeho postup dále zdržely, musel být postup TKJR 4 zadržen na kótě 748, aby nebylo ztraceno spojení mezi jednotkami. IR 28 do večera obsadil svým I. praporem kótu 681 (Šekovka), III. praporem kótu 571 (Lieštiny), zatímco jeho IV. prapor zůstal v záloze. Napravo od něj pokračovala linie pozicemi IR 47, které navazovaly a tvořily spojení na IR 27, jež zůstal ve výchozích pozicích na jih od Stebníku. Žádná z jednotek 55. ani 56. brigády nenarazila zatím na nepřítele, útok na nějž musel být odložen na následující den.

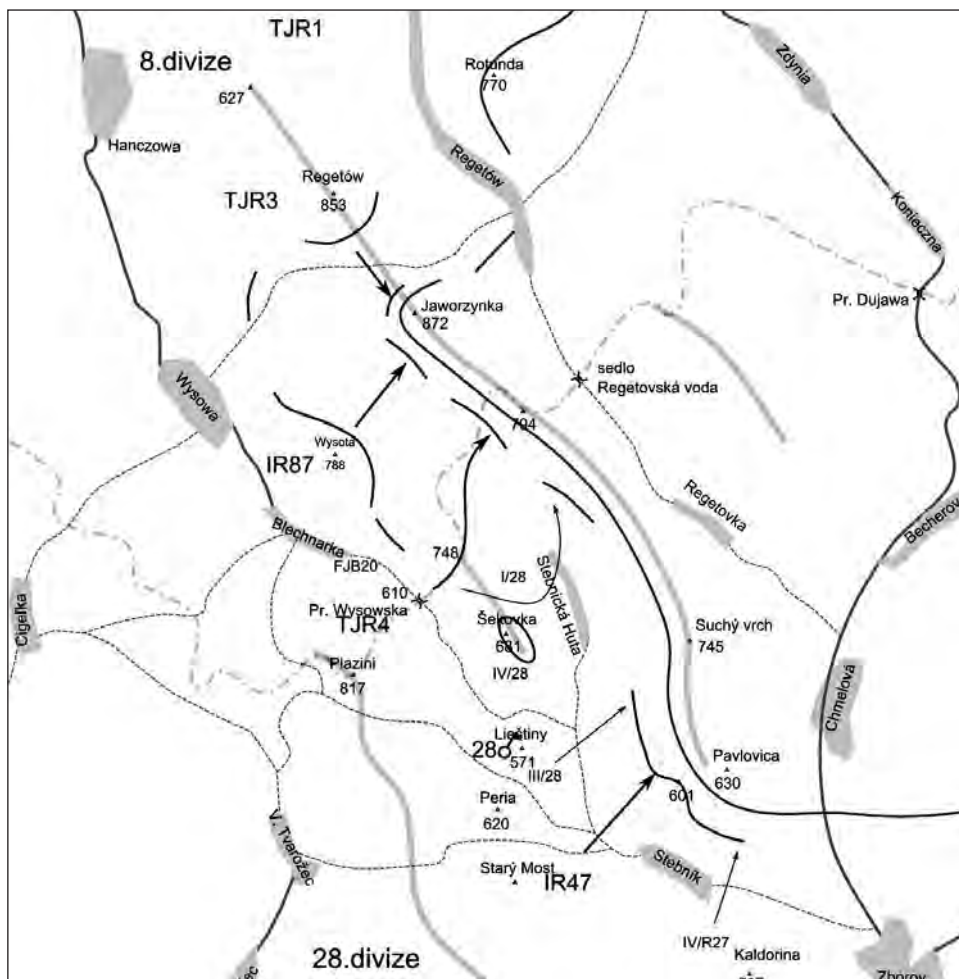
Rakouský protiútok tak hned na počátku uvízl v problémech, neboť se ukázalo jako nemožné v nepřehledném terénu účinně koordinovat jednotky, které se ho účastnily (mimo jiné také pro neexistující telefonické spojení mezi jednotlivými skupinami). Pomalý postup prvního dne připravil útočníka o jakýkoliv moment překvapení, neboť protivník měl celých 24 hodin na to, aby provedl protipatření proti akci, jejíž záměr mu musel být nyní zcela zřejmý. 28.3. ráno proto rakouské jednotky postupovaly proti připravenému nepříteli.

55. brigáda – TKJR 4, FJB 20, IR 87 a I/28 – byla od tohoto okamžiku podřízena 8. pěší divizi, aby se zajistilo jednotné velení operace proti linii Jaworzynka – kóta 794. Tím byl tedy I. prapor 28. pěšího pluku oddělen od zbytku jednotky a podřízen sousední divizi, v jejímž svazku měl za úkol účastnit se útoku na kótu 794. Zbylé dva prapory pluku se měly v rámci 56. pěší brigády účastnit útoku proti Suchému vrchu. Postup všech sil začal 28.3. v 7.00 ráno.

Na krajním pravém křídle 56. pěší brigády se IV/27 pokusil obsadit kótu 630 (Pavlovica), nicméně nepodařilo se mu odtud vypudit silnou ruskou posádku. Dále vlevo od něj stoupalo 2 a 1/2 praporu IR 47 a III/28 proti Suchému vrchu. Ty nicméně stejně jako jejich soused zůstaly nakonec stát asi 1 000 kroků pod hřebenem, který byl silně bráněn ruskými silami, a provizorně se zde zakopaly. Pouze pravé křídlo této skupiny (IV/47) bylo umístěno na výhodné pozici na kótě 601, zbytek linie probíhal v polovině svahu Suchého vrchu pod nepřátelskou pozicí na hřebeni.

Současně byl zahájen útok sousední skupiny (8. pěší divize), jejíž součástí byl i I/28. Ten ráno sestoupil z kóty 681 (Šekovka), aby překročil údolí Stebnické Huty a postupoval proti kótě 794. Na zalesněných svazích kopců nad Stebnickou Hutou však jednotlivé setniny ztratily směr a okolo poledne byla pouze jedna setnina v dotyku se sousedním TKJR 4, zatímco druhá teprve vyrážela ze Stebnické Huty a dvě byly ztraceny neznámo kde. Útok proti kótě 794, který tak vedl zpočátku pouze TKJR 4, se rovněž nepodařil. Jelikož úspěchu nedosáhla ani opakovaná akce TKJR 3 a IR 87 nalevo odtud proti kótě Jaworzynka, lze konstatovat, že postup rakouských sil 8. i 28. pěší divize proti ruským pozicím mezi Jaworzynkou a kótou 630 (Pavlovica) 28.3. ztroskotat na celé čáře.

Protože na Jaworzynce přešly ruské oddíly večer navíc do místního protiútoku, vydalo rakouské velení na konci dne rozkaz upustit od dalších pokusů dosáhnout

Rakouský protiútok 27. – 28. 3. 1915

plánovaných cílů útoku a bránit dosažené pozice. Ty byly však prakticky po celé délce mnohem méně výhodné než výchozí pozice před útokem, neboť se po celé délce fronty nacházely ve svazích pod hřebenem obsazeným nepřítelem. Velitel 56. brigády žádal vyšší velitelství o povolení stáhnout po setmění jednotky do výchozích pozic. Toho se mu nicméně nedostalo, neboť velitelství počítalo i nadále s postupem 8. pěší divize proti Jaworzynce a kótě 794 a v takovém případě by stažení III/28 vystavilo sousední praporek (I/28) nebezpečí ruského obchvatu. Jelikož v dané situaci zela mezi oběma prapory IR 28 asi kilometrová mezera, velitelství brigády ji vyplnilo praporem IV/28, jež tvořil dosud brigádní zálohu. Od tohoto okamžiku tak 56. brigáda nedisponovala žádnou záložní jednotkou.

Dne 29. 3. vyvrcholily potíže s koordinací postupu rakouských jednotek. Jednotky 28. pěší divize (včetně III/28 a IV/28, který uzavíral mezery mezi levým křídlem divize a sousedním I/28 patřícím již k 8. pěší divizi) dostaly rozkaz za každou

cenu hájit dosažené postavení, aby umožnily útok 8. pěší divize na linii Jaworzynka – kóta 794 a případně ho v jeho průběhu podpořit vlastním postupem. 8. pěší divize však vydala rozkaz k postupu s výhradou, že má být zahájen pouze za předpokladu, že podřízení velitelé uvidí naději na jeho úspěšný výsledek. To vedlo k tomu, že se žádný postup nekonal, neboť nikdo ze zodpovědných velitelů situaci takto nevyhodnotil. Část jednotek stojící pod Jaworzynkou naopak žádala o povolení stáhnout se do výhodnějších pozic. Jelikož i ruské protiútoky tohoto dne ustaly, velitelství armády povolení zatím nevydalo, neboť stále ještě nedospělo k rozhodnutí, zda bude ofenziva definitivně zastavena, nebo se v ní bude pokračovat.

Po třech dnech marné snahy o postup byla tedy situace IR 28 tristní. Početní stav I/28, který mohl na počátku útoku obnášet zhruba 600 mužů, se zmenšil na 407 vojáků (přičemž téměř polovina ztrát připadala na nemocné), III/28 a IV/28 na tom byly lépe (dohromady je tvořilo zhruba 1 200 mužů), nicméně fyzický i psychický stav vyčerpaného, promrzlého a nezkušeného mužstva byl neblahý.

Po dvou dnech a nocích, kdy praporeční obvaziště I/28 fungovalo poblíž pozic praporu v lese nad Stebnickou Hutou, zřídil praporeční lékař Dr. Greif konečně 29.3. obvaziště ve zděné budově školy ve Stebnické Hutě. Během dne se škola zaplnila raněnými a především nemocnými (bylo jich asi 30). V noci pak vyrazila na rozvědku z pozic ruského 195. pěšího pluku skupina příslušníků České družiny, která sestoupila úžlabinou ze Suchého vrchu k jižnímu okraji vesnice, zajala šestičlennou rakouskou hlídku (pravděpodobně od IV/28) a nad ránem se vydala do vesnice. Zde obklíčila obvaziště a všechny přítomné pacienty odvedla do zajetí (na místě byl zanechán pouze Dr. Greif).

Situace po protiútku

Dne 30. 3. vyšší velitelství rakousko-uherské armády konečně definitivně rozhodlo, že postup 8. a 28. pěší divize bude zastaven, některé jednotky budou staženy, aby byly nasazeny na jiných kritických místech fronty rakouské 3. armády, a zbylé jednotky přejdou do trvalé obrany. Ve výsledku tedy bylo nyní potřeba bránit méně výhodnou frontovou linii, než byla původní čára, z níž rakouské jednotky 25. 3. do protiútku vyrazily, přičemž síly 8. pěší divize byly i přes částečné zkrácení fronty, ke kterému tím došlo, po odchodu TKJR 4 nedostatečné k jejímu řádnému zajištění.

V reakci na tyto nové rozkazy bylo nařízeno stáhnout I/28 a IV/28 ze své mimořádně nevýhodné pozice na svahu kóty 794, od jejíhož dobytí bylo upuštěno, na hřeben kóta 748 – kóta 681 (Šekovka). Tím pádem sice zmizel důvod, pro který 56. brigáda dříve odmítla stažení III/28 z podobně nevýhodné pozice na svahu Suchého vrchu, ale jeho stažení ani nyní nařízeno nebylo. Po stažení I/28 na kótu 748 bylo od něj v noci vysláno do Stebnické Huty, nacházející se nyní v území nikoho mezi rakouskou a ruskou linií, několik hlídek. Žádná se však nevrátila, s největší pravděpodobností byly všechny zajaty příslušníky České družiny, kteří opět do vesnice v noci vyrazili. Následující dny nebyly od I/28 už žádné hlídky vysílány. Po ústupu I/28 v noci na 31.3. byla tedy pozice 28. pěšího pluku následující:

1., 2., 3. a 4. setnina, tvořící I/28 (podřízený 55. pěší brigádě), na kótě 748, přičemž 3. setnina byla v záloze, zbylé tři v linii na hřebeni

11., 15. a 1/2 16. setniny, tvořící IV/28 (podřízený 56. pěší brigádě), na kótě 681 (Šekovka) měly střežit údolí vedoucí od Stebnické Huty

9., 10., 12., 13., 14. a 1/2 16. setniny, tvořící III/28, stály společně s MGA od IV/28 na svahu pod Suchým vrchem, přičemž 13. setnina a MGA na levém křídle přehrazovaly údolí vedoucí od Stebnické Huty.

Velitelské stanoviště pluku bylo umístěno na kótě 571 (Lieštiny), odkud byl velmi dobrý výhled na pozice III/28 i IV/28 (je nutno mít na paměti, že I/28, zařazený u sousední brigády, v těchto dnech nepodléhal veliteli IR 28).

Velitelství 55. brigády očekávalo, že nepřátelský útok bude směřovat z Jaworzynky do údolí Blechnarky. Umístilo proto celý IR 87 (resp. oba jeho prapory) na kótu 788 (Wysota) a k uzavření údolí vedoucího do Blechnarky vyčlenilo i všechny čtyři brigádní kulometry a několik minometů. Toto údolí samotné měl přehradit a spojení mezi IR 87 na Wysotě a I/28 na kótě 748 zajišťovat FJB 20. Ten tvořil společně s I/28 nyní provizorní bojovou skupinu pod jednotným velením Hptm. Meerganse (bývalého velitele I/28, kterého ve velení I/28 nahradil Hptm. Klouček). Přesto byl rozestaven tak, že tři setniny FJB 20 stály přímo v údolí vedoucím do Blechnarky a pouze zbylá jedna setnina byla umístěna na svahu kóty 748, aby kryla levé křídlo I/28, přičemž spojení mezi oběma jednotkami bylo navázáno pouze prostřednictvím hlídek.

Na pravém křídle navazoval na pozice III/28 plynule IR 47 a za ním IR 27, který stál na výšinách jižně od silnice Stebník – Zborov. Právě zde, na pravém křídle 56. brigády, její velitelství očekávalo ruský nápor, proto sem byl umístěn jeden MGA od IR 27 a také MGA patřící III/28 a minometry, umožňující palbou pokrýt celé okolí Stebníku. Krom toho bylo zřejmé, že dalším slabým místem obrany by mohlo být údolí mezi Stebnickou Hutou a Stebníkem; proto byly právě tam umístěny kulometry III/28 (jeden u jižního východu ze Stebnické Huty, jeden na terénní vlně východně od Hutiska) a do prostoru Hutiska byla umístěna brigádní záloha tvořená III/87. Jelikož však tento prostor byl ostřelován ruským dělostřelectvem, byl zde prapor držen jen přes noc, kdežto přes den byl stahován do krytého postavení za kótu 571 (Lieštiny).

Očekávanému hlavnímu směru ruského útoku, kterým bylo údolí Chmeřová – Zborov, odpovídalo rovněž rozestavení divizního dělostřelectva – 4 kanónové baterie, 2 houfnicové baterie a 1 baterie těžkých houfnic byly umístěny jižně od Zborova v prostoru severně a západně od Dlhé Lúky, odkud mohly působit proti ruským silám postupujícím na Zborov. Jednotky u Stebnické Huty však podporovat nemohly – v jejich prospěch měly působit pouze 2 kanónové baterie a 1 houfnicová baterie umístěné západně od Vyšného Tvarožce.

Poslední březnový a první dva dubnové dny byla situace na frontě u Stebníku neobyčejně klidná – Rusové nepodnikali žádné další výpady a dokonce ani jejich dělostřelectvo nyní nepálilo tolik jako v předchozím období. Rakouské jednotky se snažily posílit a opevnit své pozice, ačkoliv se stále potýkaly s nedostatkem potřebného materiálu, a vysílaly pouze průzkumné hlídky s cílem zjistit, zda se nepřítel chystá k útoku. Ty však nepozorovaly v oblasti Stebnické Huty žádnou

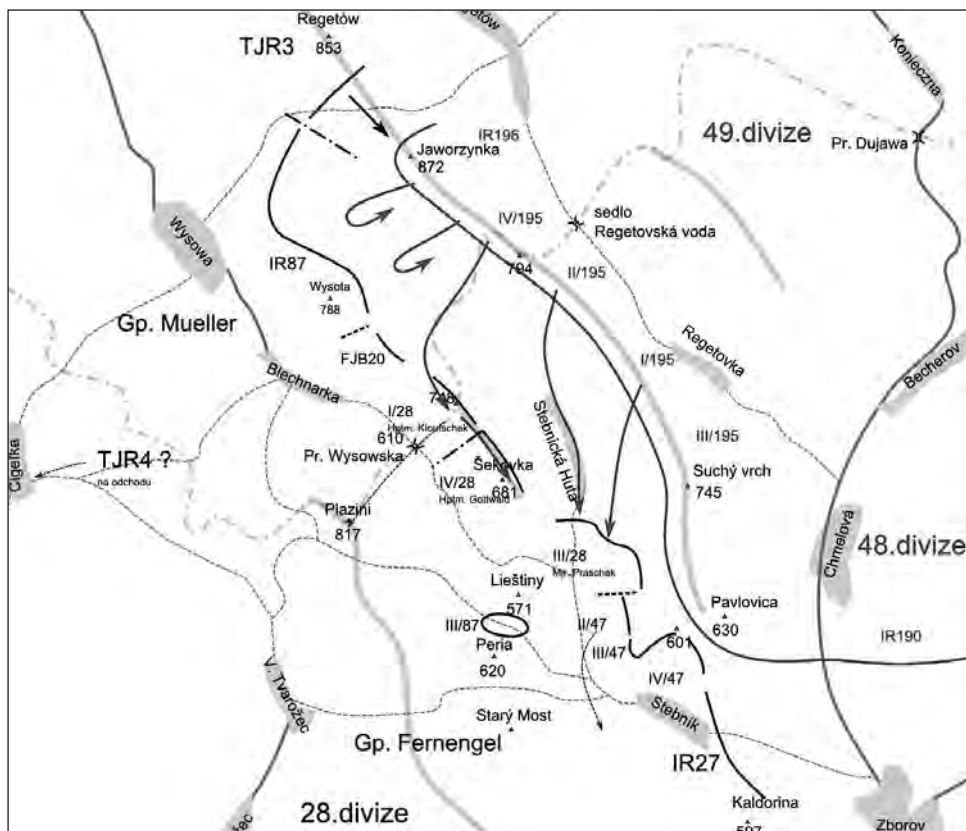
podezřelou činnost nepřátelských sil, a tak velení zůstalo u svého názoru, že ruský útok hrozí především z prostoru severně od Zborova, kde byly shromážděny větší nepřátelské síly, případně z kóty Jaworzynka.

Zajetí 28. pěšího pluku

Ve skutečnosti se ruské síly připravily k místnímu útoku vedenému na pozice 28. pěšího pluku. Při něm se chystaly využít zjištěného slabého místa v rakouské linii na dotyku I/28 a FJB 20 pod kótou 748 (Šekovka). V noci na 3. 4. se 4. prapor ruského 195. Aravajského pluku vysunul z kóty 652 do bezprostřední blízkosti pozic I/28 a za rozbřesku okolo 4.30 hod. je napadl. Špatně zajištěnou mezerou na jejich levém křídle pronikl do boku a týlu postavení I/28. Jeho 1. setnina, která byla umístěna na krajním levém křídle, útoku okamžitě podlehla, stejně jako 3. setnina, kterou jí velitel praporu ze zálohy vyslal na pomoc. Následně byly dobyty rovněž pozice zbylých dvou setnin, přičemž naprostá většina mužů byla zajata. Pouze zhruba 50i vojákům se pod velením velitele 1. setniny Hptm. Opravila a velitele praporu Hptm. Kloučka podařilo z obklíčení uniknout směrem do týlu na kótu 817 (Plazini). Zachránil se i Hptm. Meergans, velitel provizorní bojové skupiny složené z I/28 a FJB 20. Okolo 5. hodiny byly pozice I/28 v ruském držení.

Ačkoliv nedošlo k žádnému mohutnému střeleckému boji, sousední jednotky zaznamenaly a na vyšší velitelství hlásily hluk boje z tohoto úseku. Jelikož však bylo hned na počátku ruského útoku přerušeno telefonické spojení, nebylo možno ani požádat o posily, ani informovat sousední jednotky o ztrátě pozic I/28. 4. prapor ruského 195. pluku okamžitě postupoval po hřebeni kóta 748 – kóta 681 (Šekovka) do boku a týlu pozic IV/28. Ten musel být sice aspoň zčásti varován jednak hlukem boje ze svého levého křídla a jednak vojáky I/28, kterým se podařilo před hrozícím ruským obklíčením stáhnout směrem na Šekovku, nicméně ve svých nedostatečně vybudovaných pozicích nepředstavoval pro postupující Rusy žádný problém. Jeho 2 a 1/2 setniny byly do 5.30 hod. prakticky celé zajaty.

Ztráta Šekovky představovala fatální ohrožení pro zbylou část pluku (III/28), neboť ruské síly ze Šekovky mohly shora napadnout pozice 13. setniny a MGA přehrazující údolí od Stebnické Huty. Velitelství obou brigád i divize nebyla přesně informována o vážnosti situace na kótě 748 a domnívala se, že tato je stále v držení I/28 a že ruský útok dále nepokračuje. Proto byl kolem 6. hodiny ranní přikázán protiútok jednak od Blechnarky směrem na kótu 748, který měl posílit pozice I/28 a pomoci mu odrazit ruský útok, a jednak od Hutiska na Šekovku, který měl znovudobýt tuto výšinu. III/87, který zde stál v záloze, byl však už mezitím na cestě do svého denního stanoviště za kótu 571 (Lieštiny), takže nebyl okamžitě k dispozici. Z tohoto důvodu nakonec k protiútku kolem 8. hodiny nastoupily pouze dvě setniny od Blechnarky, které rychle zjistily, že kóta 748 už zcela určitě není v držení I/28, jež je nezvěstný, a stáhly se zpět. Tím pádem byl jako beznadějný odvolán i protiútok na Šekovku, neboť ta byla vůči kótě 748 v nevýhodném postavení a nemělo smysl snažit se ji obsadit, pokud je kóta 748 v držení nepřítel.

Zajetí 28. pěšího pluku 3. 4. 1915

Mezitím velitel IR 28 pplk. Schaumeier jednal nezávisle na vyšších velitelstvích. Okamžitě poté, co ze svého stanoviště na kótě 571 (Lieštiny) okolo 5.30 hod. pozoroval, že Šekovka je obsazena nepřítelem, vydal rozkaz ke stažení III/28 ze svahu Suchého vrchu. 13. setnina a MGA měly ustoupit údolím od Stebnické Huty dále na jih k Hutisku, aby nebyly ohrožovány palbou ze Šekovky, a zde údolí znovu uzavřít. Zbýlé setniny měly vytvořit linii napravo od této uzávěry a napojit se na dosavadní pozice sousedního IR 47. III/87, jehož nasazení k protiútoky proti Šekovce požadovalo velitelství brigády, měl podle Schaumeierových dispozic obsadit kótu 571 a odtud podporovat palbou uzávěru údolí od Stebnické Huty. Schaumeierův rozkaz ke stažení III/28 byl telefonicky předán veliteli praporu Hptm. Praschakovi do Hutiska, k jednotlivým setninám na svahu Suchého vrchu však z neznámých důvodů nikdy nedorazil.

Zatímco III/28 tedy setrval ve svých pozicích, ruské jednotky zahájily po obsazení Šekovky druhou fázi svého útoku. Z kóty 794 totiž pod příkrovem tmy sestoupily další dva prapory ruského 195. pěšího pluku do Stebnické Huty a nyní

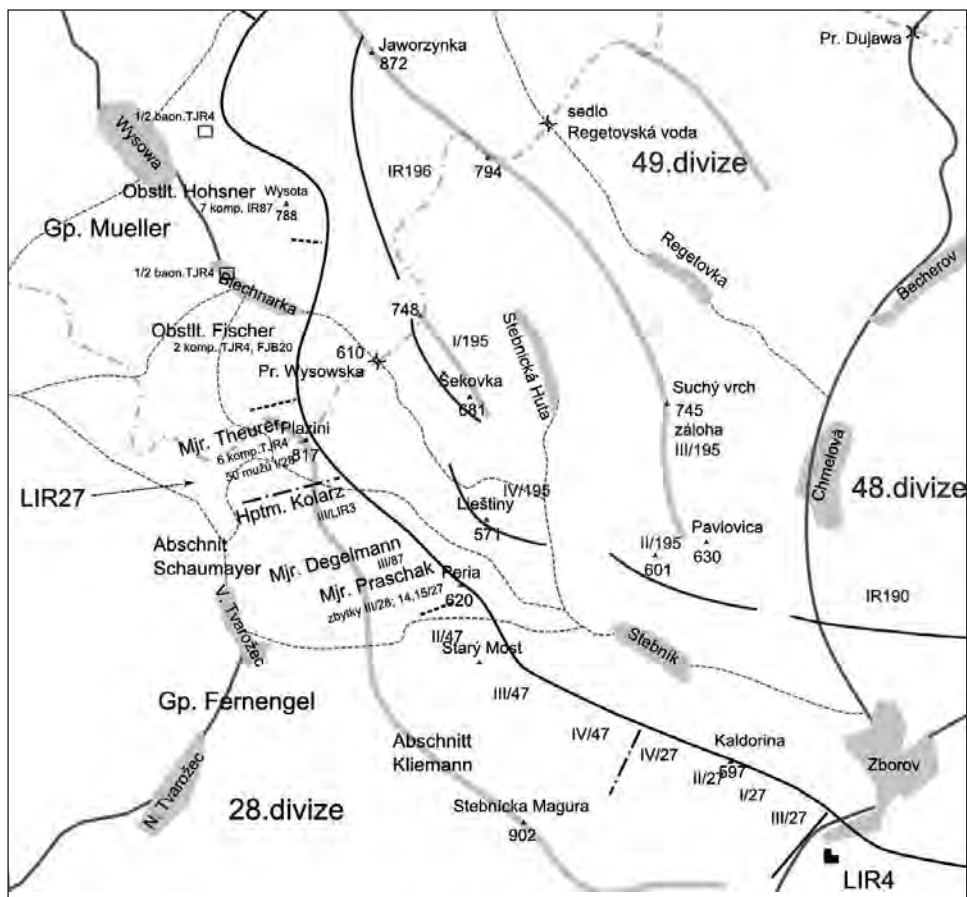
vyrazily údolím ke Stebníku. 2. prapor postupoval jako první, 1. prapor vlevo za ním jako záloha mířil podél svahu Suchého vrchu na pozice levého křídla III/28. Pozice 13. setniny a MGA mající hájit východ ze Stebnické Huty, které byly zároveň ohrožovány ruskými vojáky sestupujícími ze Šekovky, byly dobyty přímo zchodu. Přitom kulometry u Stebnické Huty na postupující ruské jednotky pravděpodobně vůbec nezahájily palbu; oba byly Rusy rychle ukořistěny.

V reakci na proražení těchto pozic se pokusily opožděně zahájit ústup rovněž setniny III/28 stojící na svahu Suchého vrchu. Někteří vojáci začali sestupovat do údolí, kde však vběhli přímo do náruče tudy se valícím ruským jednotkám a naprostá většina z nich byla zajata. Jiní zůstali ve svých pozicích a vyčkali na zajetí zde, aniž by riskovali opuštění úkrytů, v nichž byli přece jen poněkud chráněni před možnou palbou jak shora ze Suchého vrchu, tak z týlu ze Šekovky a údolí u Hutiska, právě obsazovaného nepřítelem. Obzvláště v případě 9. setniny, jejíž pozice byla oddělena od sousedních setnin III/28 strží a naopak těsně přiléhala k nejkrajnějšímu křídlu II/47, je možno tvrdit, že kdyby nechyběla vůle, určitě se mohla zajetí vyhnout (stejně jako II/47, který ustoupil dříve, než mu ruské síly cestu mohly odříznout).

Vpravo navazující II/47 zahájil ústup současně s III/28 a ustoupil v rozporu s vydanými rozkazy až na výšiny jižně od Stebníku. Jeho vojáci zde museli být zastaveni až s použitím zbraní a následně byli směřováni zpět na pozice u kóty 601, aby obnovili linii obrany. Sem však vyrazili až kolem 11. hodiny a v té době byla už pod silným nepřátelským útokem podporovaným dělostřeleckou palbou rovněž kóta 571 (Lieštiny). Ta byla ztracena a v reakci na to ustoupily nyní již všechny 3 prapory IR47 na výšiny jižně od Stebníku.

Odpoledne 3. 4. tak byla situace na frontě u Stebníku opět kritická – podobně jako 25. 3. po ústupu IR47 zde zela široká mezer, tentokrát zhruba mezi kótou 620 (Peria) a kótou 581 u Blechnarky. V ní se nacházelo jen několik desítek mužů ustoupivších z pozic I/28 na kótě 817 (Plazini). Skrz tuto mezeru hrozil průnik nepřítele jedním ze tří sedel do Blechnarky nebo Vyšného Tvarožce. Velitelství divize se snažilo přisunout do ohrožené oblasti všechny dostupné zálohy, nicméně vzhledem k jejich vzdálenosti od fronty bylo jasné, že nedorazí dříve než večer, resp. následujícího dne ráno.

Ruské síly se však nyní přeskupovaly, aby úspěchu na úseku IR 28 využily k dalšímu postupu. Rakouská velitelství zasáhla dvěma protipatřeními. Jednak byl konečně 55. brigádě dán zpět k dispozici TKJR 4, který byl před několika dny stažen z fronty se záměrem nasazení na jiném úseku, nacházel se však stále v Blechnarce; část jeho sil byla nyní dirigována na kótu 817 (Plazini), aby uzavřely údolí vedoucí do Blechnarky, zbytek jednotky byl k dispozici jako záloha pro případ ruského výpadu. Zároveň dostal TKJR 3 rozkaz opět zaútočit na Jaworzynku. Tento útok, který proběhl po 17. hod. a během něhož se stejným vojákům, kteří před několika dny po tři dny a tři noci pod vrcholem Jaworzynky krváceli při neúspěšném útoku, podařilo kótu prakticky z chodu málem dobýt, byl pro další vývoj zřejmě rozhodující. Ruské síly, soustředící se v údolí Stebnické Huty k dalšímu postupu, byly v reakci na něj okamžitě staženy zpět do pozic u Jaworzynky. TKJR 3, který do setmění stál na 50 metrů od ruské hlavní linie na Jaworzynce, byl pod

Rakouská linie po ústupu po zajištění IR 28 (4. 4. 1915)

příkrovem noci opět stažen. Za cenu 21 mrtvých, 48 raněných a 47 pohřešovaných však pravděpodobně zachránil 3. 4. 1915 situaci na rozhraní rakouských 3. a 4. armády. V noci a během následujícího dne byly mezery ve frontě postupně vyplňovány jednotkami ze zálohy – jednotlivými prapory LIR 3⁷ a LIR 27.

V těchto pozicích rakouské jednotky zůstaly po celý následující měsíc, až do okamžiku, kdy na začátku května ruské síly proti nim stojící zahájily všeobecný ústup způsobený průlomem ruské fronty u nedalekých Gorlic. Během dubna zde docházelo pouze k místním bojům, z nichž dodnes zůstává v paměti místních ruský pokus o útok, který se odehrál několik dní po zajištění IR 28 na Pohorelce a byl za nemalých ruských ztrát odražen.

⁷ LIR 3 = Landwehrinfanterieregiment Nr. 3, neboli 3. zeměbranneký pěší pluk.

Důsledky

28. pěší pluk 3. 4. 1915 prakticky přestal existovat – pluk bezprostředně po boji u Stebnické Huty vykázal 660 zajatých a asi 770 pohřešovaných, kteří byli až na nepatrné výjimky ve skutečnosti rovněž zajati. Nelze potvrdit ani jednoho konkrétního příslušníka IR 28, který by 3. 4. u Stebnické Huty padl, i když není možno vyloučit, že několik mrtvých si v jeho řadách ruský útok skutečně vyžádal. Raněných pak pluk hlásil 32, na základě kteréhož čísla by se čistě statisticky dalo předpokládat 4 – 6 mrtvých. Ruský 195. pěší pluk vykázal 6 mrtvých a 62 raněných, jedná se nicméně o ztráty za celý den a nelze určit, kolik z nich připadá na překvapivý ranní útok proti pozicím IR 28 a kolik na události zbytku dne.

Z celého pluku s výjimkou několika desítek mužů, kteří se zajetí vyhnuli včasným ústupem (většinou jako doprovod velitelů praporů a setnin), zůstali u jednotky prakticky pouze ti vojáci, kteří se 3. 4. ráno nacházeli v týlu – ať už na velitelství pluku, na obvazištích nebo jiných místech mimo samotnou bojovou linii. Podle různých odhadů jich mohlo být 200 – 400. Tito muži byli postupně v prvních dubnových dnech shromážděni, aby se 11. 4. dozvěděli, že jejich pluk byl na základě svého selhání v boji u Stebnické Huty rozpuštěn, jeho prapor bude odevzdán do vojenského muzea a zbylí příslušníci rozděleni mezi jiné jednotky III. sboru. Toto nařízení bylo provedeno 14. 4. a týkalo se i II/28, který bojoval v sestavě 9. pěší divize na úplně jiném úseku fronty, u Woly Michowe (asi 10 km východně od Lupkovského průsmyku).

Důvody tohoto rozhodnutí byly značně komplikované. Velkou roli v nich hrálo přesvědčení, v té době rozšířené u rakouských vojenských špiček, o nespolehlivosti českých vojáků. Případ pražského pluku, který se měl stát exemplárním, pak měl být použit k podpoře snahy rakouských vojenských kruhů o zavedení výjimečného stavu v Českých zemích a zvýšení pravomocí vojenské administrativy na úkor civilní. S tímto výkladem se setkáme jak v oficiálních rakouských dějinách první světové války, tak v prakticky veškeré meziválečné rakouské literatuře tématu věnované. Na druhé straně byla tato legenda, konstruovaná rakouskými orgány, paradoxně převzata prakticky beze změny československým odbojem a používána jako příklad uvědomělého odporu českého člověka proti rakouskému útlaku. S tímto výkladem se setkáme jak v Domovu za války, tak prakticky v celé československé meziválečné legionářské literatuře.

Proti oběma těmto mýtům však stojí ještě mýtus opačný – tvrdící, že český voják uvědoměle a odhodlaně bojoval za Rakousko-Uhersko, a speciálně v případě zajetí IR 28 u Stebníku se snažící ukázat, že i zde Pražské děti podlehly ruskému útoku až po krvavém boji. Tyto snahy začaly už za války, kdy důstojníci pluku hájili svou jednotku a její výkony; dokonce v oficiálních výkazech ztrát pluku z boje u Stebnické Huty byla dodatečně více než stovka nezvěstných nepodloženě označena za pravděpodobně mrtvé... V současnosti je představitelem tohoto směru v ČR autor Josef Fučík.

Po sto letech je možná načase shodnout se na vyrovnaném pohledu, který neupadá do žádného z extrémů – i ten má svou tradici už od meziválečné doby, kdy se o něj pokoušel ve svých textech Dr. Jaroslav Kunz. Dnes se za jeho představitele dá označit Dr. Richard Lein, z jehož bádání z velké části vychází i tento text.

Epilog

Po rozpuštění pluku zůstal nadále v činnosti jeho náhradní prapor v Szegedu, k němuž byli odesíláni vojáci spadající do doplňovacího obvodu bývalého 28. pěšího pluku. Zde byli vycvičeni a posíláni v rámci pochodových formací na frontu (k různým jednotkám). Když 23. 5. 1915 vyhlásila válku Rakousku-Uhersku Itálie, připravoval se právě k odchodu na východní frontu XI. pochodový prapor. Vzhledem ke vzniklé situaci byl však namísto východní fronty odeslán počátkem června na nově otevřenou frontu italskou.

Jeho velitel Alexander von Helly, který u 28. pěšího pluku sloužil už od roku 1907, po příchodu na frontu požádal velitele divize, do jejíhož sektoru byla jednotka přidělena, aby prapor nerozděloval a umožnil mu bojovat jako celku. Této žádosti bylo vyhověno. Prapor se pak vyznamenal během první bitvy na Soči v červnu 1915 a obzvláště během druhé bitvy na Soči v červenci 1915 v bojích na Monte San Michele. Na základě toho mu bylo nejen nadále umožněno existovat jako samostatné jednotce, ale 26. 12. 1915 byl na základě jeho výkonů na italském bojišti znovuoobnoven celý 28. pěší pluk. Zatímco původní XI. pochodový prapor se už jako I/28 od počátku roku 1916 až do konce války účastnil bojů na balkánské frontě v Albánii, zbylé tři prapory obnoveného pluku bojovaly od června 1916 až do konce války na frontě italské.

Působení 81. pěšího pluku v Karpatech na jaře 1915

Pěší pluk č. 81

Pěší pluk č. 81 (dále IR 81) byl před první světovou válkou doplňován z doplňovacího obvodu Jihlava, tvořeného tehdejšími politickými okresy Nové Město, Velké Meziříčí, Jihlava, Třebíč a Dačice. Jednalo se tedy o pluk s převážnou většinou mužstva české národnosti – v roce 1914 ho tvořilo 69 % Čechů, 30 % Němců a 1 % ostatních. Tento poměr se v průběhu války zásadně neměnil¹. Většina pěších pluků rakousko-uherské armády měla už před válkou jeden odloučený prapor, který byl posádkou na území Bosny a Hercegoviny (okupované Rakousko-Uherskem od roku 1878). Z těchto praporů byly sestavovány horské brigády, které tvořily v případě mobilizace rakousko-uherskou armádu určenou k boji proti Srbsku. Ve válce proto nesloužily společně se zbytkem pluku, ale byly po celou dobu součástí jiných jednotek než hlavní těleso pluku a působily mnohdy na úplně jiném bojišti. V případě IR 81 to byl případ jeho IV. praporu dislokovaného v Bileci, který byl takto součástí 6. horské brigády. Ta byla na počátku války zařazena do rakouské 6. armády určené proti Srbsku. Působení IV. praporu 81. pěšího pluku (dále IV/81) během celé první světové války ve stručnosti postihuje následující přehled:

- od srpna 1914: srbská fronta
- od května 1915: italská fronta
- od listopadu 1915: albánská fronta
- od dubna 1916: italská fronta
- od července 1916: rumunská fronta
- od 15.6.1918: součástí nově vzniklého 108. pěšího pluku, italská fronta

Statisticky vzato tedy zhruba čtvrtina příslušníků IR 81 prožila první světovou válku na úplně jiných místech a zúčastnila se úplně jiných operací, než hlavní těleso pluku. V celém následujícím textu budeme hovořit pouze o tomto hlavním tělese, složeném z ostatních tří praporů (I/81, II/81 a III/81). IR 81 byl na počátku války zařazen do 7. pěší brigády společně se znojemským IR 99. Tato brigáda tvořila společně s 8. pěší brigádou složenou z brněnského IR 8 a dolnorakouského IR 49 (doplňovací obvod Sankt Pölten) 4. pěší divizi, zařazenou do II. armádního sboru, 4. armády. Ta byla určena na ruské bojiště, kam také všechny tři prapory IR 81 z Jihlavy 7. 8. 1914 železnicí odjely.

¹ Tvrzení autora vzniklé na základě jemu známých údajů o zařazování náhradních praporů jednotlivých pluků během války a prostudovaných seznamů ztrát je v rozporu s tvrzením některých jiných autorů, kteří uvádějí, že v průběhu války docházelo k „rozřeďování“ národnostně českých pluků zařazováním vojáků cizích národností.

Působení IR 81 v roce 1914

Pro porovnání působení IR 81 v Karpatech v prvních měsících roku 1915 uvedme nejprve stručně údaje o jeho působení na východní frontě od počátku války do konce roku 1914. Pluk se aktivně zúčastnil v rámci 4. pěší divize těchto operací²:

– Bitva u Komarówa (24. – 30. 8. 1914) – vítězství rakouské 4. armády

Místa působení pluku: Gorajec, Siedliska, Stary Zamość,

– Bitva u Rawy Ruské (3. – 13. 9. 1914) – porážka armádní skupiny arcivévody Josefa Ferdinanda

Místa působení pluku: Hostynne, Tomaszów Lubelski, Łukawiec, Kolonyci, Radymno, ...

– Ústup za Dunajec (15. – 25. 9. 1914) – všeobecný ústup rakouských armád,

– Boje na Sanu (8. 10. – 4. 11. 1914) – poziční boje rakouské 4. armády

Místa působení pluku: Medynia Glogowska, Grodzisko, Leżajsk, Stare Miasto,

– Bitva u Krakówa (14. – 26. 11. 1914) – aktivně vedené obranné boje rakouské 1. armády.

Místa působení pluku: Lgota Murowana, Parkosowice, Morska, Pradła,

– Postup rakousko-uherských armád k Dunajci (11. – 31. 12. 1914) – pronásledování ustupujícího nepřítele, zastavení pronásledování po nepřátelském průtoku

Místa působení pluku: Limanowa, Tymbark, Łososina, Pleśna, Sczepanowice, Janowice.

Ztráty IR 81 v těchto operacích uvádí následující tabulka³:

Operace	Padlých	Raněných	Nezvěstných	Zajatých	Ztráty celkem
Komarów	33	310	66		<u>409</u>
Rawa Ruska	9	54	571	1	<u>635</u>
Ústup za Dunajec		1	88		<u>89</u>
Boje na Sanu	21	155	84		<u>260</u>
Kraków	63	305	294	95	<u>757</u>
Postup po Limanowe	22	135	512	266	<u>935</u>
CELKEM	<u>148</u>	<u>960</u>	<u>1 615</u>	<u>362</u>	<u>3 085</u>

K těmto údajům je nutno podotknout, že většina vojáků vedených jako nezvěstní byla ve skutečnosti zajata (neboť po zajištění části oddílů zpravidla nebyl k dispozici nikdo, kdo by mohl tuto skutečnost prokazatelně potvrdit). Samozřejmě jistá – menší – část z nich připadá i na padlé, kteří v bitevní věřavě prostě zmizeli a nenašel se žádný svědek jejich smrti, nicméně pro další úvahy nad počty ztrát

² Všechny údaje o účasti pluku v operacích první světové války v roce 1914 dále uvedené vycházejí z analýzy seznamu ztrát IR 81: Kriegssachiv Wien, Kriegsverluste (VL) – Verlustlisten der Truppenkörper (VLI) – Kt. 11 a 52

³ Všechny údaje o výši ztrát pluku dále uvedené pocházejí z analýzy seznamu ztrát IR 81 – Kriegssachiv Wien, Kriegsverluste (VL) – Verlustlisten der Truppenkörper (VLI) – Kt. 11 a 52.

budeme počty nezvěstných a zajatých s vědomím této drobné nepřesnosti sdru-
žovat do jedné skupiny. Podíváme-li se na celkovou výši ztrát pluku v roce 1914
(něco málo přes 4 měsíce války) v absolutních číslech, činí přes 3 000 mužů, což je
počet odpovídající zhruba početnímu stavu celého pluku. Tento poměr platí i pro
rakousko-uherskou armádu na ruském bojišti jako pro celek⁴.

Přesun do Karpat⁵

Na konci roku 1914 se linie východní fronty (přesněji její rakousko-uhersko-rus-
ká část) táhla severo-jižně od řeky Nidy k soutoku s Wislou, odtud podél Dunajce
do Tarnówa a ke karpatskému sedlu Dujava. Zde se lámala a pokračovala ve směru
západo-východním zhruba po hlavním hřebeni Karpat až k rumunské hranici. Obě
armády byly po čtyřech měsících plných tvrdých bojů, během nichž se fronta po-
souvala o desítky kilometrů na jednu i druhou stranu, vyčerpány a s přicházející
zimou jejich aktivita výrazně polevila. Generální štáby obou mocností však neměly
v plánu nechat svá vojska vydechnout a začaly intenzivně plánovat další fázi války.

Ruské vrchní velení se rozhodovalo mezi dvěma variantami – buď se držet pů-
vodního záměru svého „parního válce“ a napnout síly k dalšímu útoku směrem na
Berlín (což v praxi znamenalo nejdříve konečně vytlačit německou armádu z Vý-
chodního Pruska), nebo koncentrovat své úsilí naopak proti Rakousku-Uhersku
a pokusit se ho rozhodnou porážkou vyřadit z války. Nakonec své síly i pozornost
víceméně rozdělilo mezi oba strategické směry. Co se Rakouska-Uherska týče, zna-
menal tento plán, že ruské armády se pokusí překročit Karpaty a proniknout znač-
nými silami do Podunajské nížiny, čímž ohrozí Budapešť i Vídeň.

Rakousko-uherské vrchní velení rozhodlo, že prioritou jeho válečného úsilí
zůstane i v následujícím období porážka ruských armád. Jelikož od 5. 11. 1914
zůstávala v ruském obležení pevnost Přemyšl, v níž bylo uzavřeno přes 100 000
vojáků (obdobný počet ruských sil však svým odporem vázala), a bylo zřejmé, že
zásoby postrádající pevnost nevydrží déle než do března, rozhodlo se rakouské
velení napřít své síly právě k vyproštění Přemyšlu. Nejkratší cesta k němu vedla
rovněž přes Karpaty.

A tak obě armády během ledna soustředily své síly na tom nejnehostinnějším
úseku fronty – v horském terénu považovanému dosud za jen velmi omezeně způ-
sobilý k vojenským operacím, obzvláště v zimě. Rakouské velení sem přesunulo
většinu jednotek rakouské 5. armády ze srbského válčiště a německý spojenec
vyslal jednotky v síle armádního sboru, které byly pod názvem německá Jižní ar-
máda zasazeny východně od Užockého průsmyku. Krom toho stahovalo rakousko-
uherské velení do Karpat množství jednotek od svých ostatních armád, nachá-
zejících se na jiných, nyní klidných úsecích fronty, především ve středním Polsku.
Tento osud postihl i IR 81, dosud stojící v sestavě 4. pěší divize na severním křídle
rakouské 1. armády na Nidě. Nyní byl tedy ze sestavy své mateřské divize vyjmut,

⁴ Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Band 2, Beilage 1.

⁵ Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Band 2.

aby společně s IR 88 (doplňovací obvod Beroun) vytvořil tzv. Kombinovanou brigádu, která byla na konci ledna navagónována a odeslána z relativně přívětivé polské roviny do zamrzlých Karpat.

Boje u Sukova⁶

Ačkoliv Kombinovaná brigáda byla původně určena do východních Karpat, vzhledem k vývoji na bojišti byla nakonec zasazena v Karpatech západních. Konkrétně na pravém křídle rakouské 3. armády, která nesla hlavní tíhu bojů, jež se v Karpatech na počátku roku 1915 rozhořely. 23. 1. byl totiž zahájen postup rakouských armád, jehož cílem bylo během několika dní vyjít z Karpat do otevřeného terénu na jejich severní straně. Ten však nejen že uvízl (více působením přírodních sil, než působením sil nepřítele), nýbrž po několika dnech navíc narazil na útok ruský, vedený opačným směrem. Ten byl zahájen 27. 1. a jeho těžištěm byl západní úsek karpatské fronty, kde byly rakouské síly oslabeny přesouváním záloh k útočícím jednotkám na východě. Ty nedokázaly ruskému náporu vzdorovat a postupně vyklízely pozice na karpatském hřebeni – během několika dní ztratily jak Dukelský, tak Lupkovský průsmyk. A právě do této oblasti, kde byl 5. 2. 1915 ráno obsazen ruskými silami důležitý železniční uzel Medzilaborce a tím přerušeno železniční spojení na severní stranu Karpat, byla zasazena Kombinovaná brigáda a IR 81.

Hned 5. 2. se rakouské velení pokusilo o protiútok, jehož cílem bylo získat Medzilaborce zpět, v němž využilo i právě přibývší IR 81. Pluk, který ve 3 hod ráno dorazil do Krásného Brodu, dostává rozkaz k přesunu na výšiny mezi obce Bystrá a Havaj. Pochod na vzdálenost zhruba 10 km zabírá některým částem pluku na úzkých zledovatělých cestách až 6 hodin a jakmile jednotky do přikázaného prostoru dorazí, okamžitě se dostávají pod ruskou palbu. Nepřítel, který v noci obsadil Medzilaborce, totiž postupuje dále na jih. Během 6. a 7. února se rakouské jednotky snaží provést přikázaný protiútok, nicméně výsledek je přesně opačný – jsou nuceny k dalšímu ústupu. IR 81 je zatlačen asi 3 km na jih, na hřeben mezi obcemi Sukov a Repejov. Za toto nasazení do nezdařeného pokusu o protiútok pluk však zaplatil relativně vysokými ztrátami: 15 padlých, 60 raněných, 452 nevědětých a 15 zajatých.

V následujících dnech pluk zůstává v pozicích na hřebeni Sukov – Repejov. 18. 2. přichází rozkaz k útoku – pluk vyráží ve 13.45, v 15.20 h zahajuje útok proti nepřátelským pozicím. Ty se ukazují jako velmi silně opevněné a jednotky IR 81 jsou zastaveny na 300 kroků před nimi, kde se zakopávají. V nevhodných pozicích jsou však v následujících hodinách terčem těžkého ostřelování nepřítele a utrpí značné ztráty. Ve 20 hodin je konečně nařízen ústup do původní linie, okolo 22. hodiny je pluk ve výchozích postaveních. Ztráty, které utrpěl při tomto neúspěšném pokusu o útok, obnáší 25 padlých, 102 raněných, 47 nevědětých a 3 zajaté.

Po tomto nezdaru už na úseku IR 81 k žádnému dalšímu pokusu o útok nedochází a pluk až do 19. 3. drží své pozice mezi obcemi Sukov a Varechovce. Během

---

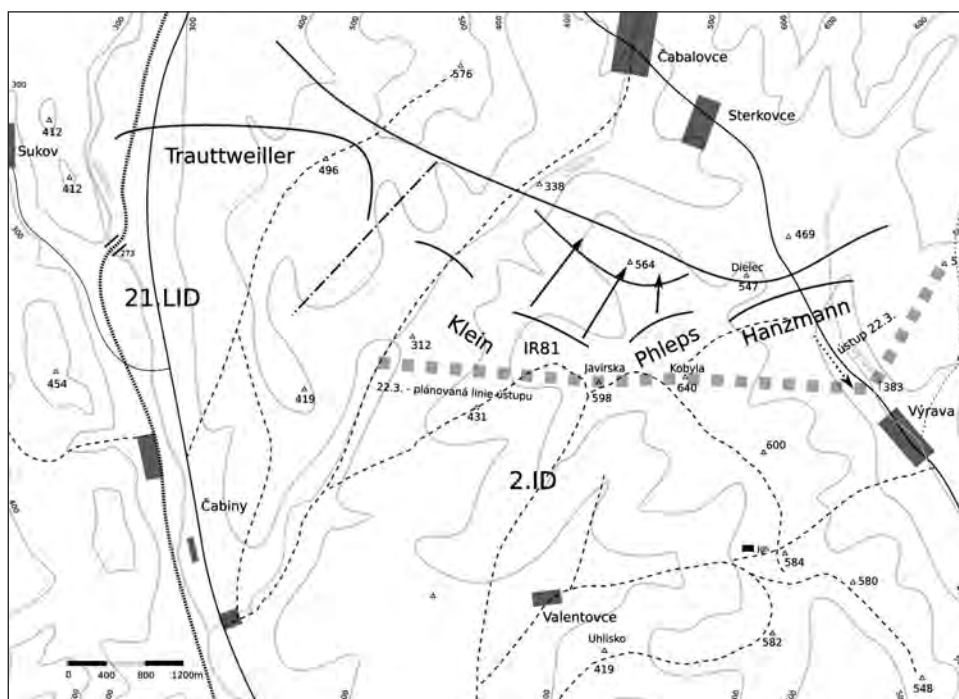
⁶ Popis bojové aktivity pluku u Sukova vychází z plukovního deníku (VHA Praha).

část IR 40 k podpoře levého souseda, jednak protiútokem znovu získat kótu 564. Za tímto účelem jí podřídlilo zpět 4. pěší brigádu (IR 89 a IR 90, respektive jejich zbytky), tvořící dosud levé křídlo sousední 24. pěší divize, části LIR 28, FJB 4, jeden prapor IR 77⁸ a celý IR 81, který jí byl právě podřízen.

Síly určené k protiútku na kótu 564 byly rozděleny do dvou útočných skupin: skupina Obst. Phleps (zbytky IR 89 a IR 90, FJB 4) napravo a skupina Obst. Klein (IR 81 a jeden prapor IR 40) nalevo. IR 81 se tak stal nejsilnější a nejkompaktnější jednotkou obou útočných skupin a hlavní tíha útoku spočívala na něm. Plán požadoval, aby skupina Obst. Klein obsadila z jihozápadu kótu 564 a prostor na západ od ní (až k napojení na současné pozice IR 40), skupina Obst. Phleps pak ke kóte dorazila od jihovýchodu a obsadila prostor východně od ní. Na jejím pravém křídle pak měla postupovat skupina Obst. Hanzmann (prapor IR 77, části LIR 28), která měla obsadit prostor mezi výšinou Dielec a kótou 469 (který byl rovněž ztracen předchozího dne) – o situaci na svém novém krajním pravém křídle však velitelství divize nebylo informováno a během celého dne se spíše snažilo získat přehled o situaci, než boj na tomto úseku skutečně řídit.

IR 81 dorazil do Čabin 21. 3. ve 3 hodiny ráno. V 7.25 mu byla nařízena pochodová pohotovost. V 9.20 dostal dispozice k útoku na kótu 564 a v 10.35 vyráží do výchozích pozic, které mají být zaujaty v 15 hodin. Okolo poledne přišel z divize dotaz, zda by bylo možno útok zahájit už ve 13.30, jelikož skupina Obst. Phlepse

Protiútok 2. pěší divize na kótu 564 21. 3. 1915

⁸ Doplňovací obvody jmenovaných jednotek: IR 89 – Gródek Jagielloński, IR 90 – Jarosław, LIR 28 – Písek, FJB 4 – Przemysł, IR 77 – Sambor.

bude připravena dříve. Obst. Klein nejdříve souhlasil, po zjištění skutečného stavu však musel souhlas odvolat – prapory IR 81 postupovaly v neschůdném, silně rozměklém terénu velmi pomalu a nemohly být připraveny dříve než v 15 hodin. Nakonec musel být začátek útoku naopak ještě o další hodinu odložen.

V 16. 10 tedy zahájily II/81 a III/81 (zatímco I/81 byl v záloze) útočný postup proti kótě 564. Na největší odpor narazil II/81 na pravém křídle, nicméně po 17. hodině se mu podařilo kótu 564 dobýt, přičemž nepřátelské síly ustoupily severovýchodním směrem. Do 19. hodiny se podařilo i III/81 prakticky bez boje obsadit hřeben na západ od kóty 564. Rovněž skupina Phleps obsadila přikázaný prostor východně kóty 564 bez větších obtíží, neboť zde nepřítel nekladl výraznější odpor. Ztráty IR 81 z tohoto útoku obnášejí u II/81 10 padlých a 40 zraněných, III/81 vykázal ztráty způsobené nikoliv nepřítelem, ale obtížným pochodem – 1 mrtvého, který zemřel vyčerpáním, 2 nemocné a 55 opozdinců, kteří nedokázali s postupující jednotkou držet krok. II/81 zajal při útoku 160 ruských vojáků a ukořistil jedno dělo, III/81 získal 66 zajatců.

Okolo 19. 30 zavládl na frontě klid a vojáci obou útočných skupin zaujali pozice přikázané dispozicemi k útoku – kóta 564 tvořila rozhraní mezi skupinou Phleps, která obsadila linii východně od ní (včetně kóty samotné) a skupinou Klein (tedy IR 81 a jeden prapor IR 40), která obsadila linii západně od ní. Jelikož tímto postupem vznikla mezera mezi levým křídlem 2. pěší divize a pravým křídlem sousední 21. zeměbranecké pěší divize, kterou vyplňoval pouze jeden prapor IR 40 v údolí potoka Olšava, byl v záloze se nacházející I/81 během noci posunut k zajištění levého křídla pluku. Po celou noc pak probíhalo zajišťování a opevňování dobytých pozic.

Teprve večer se vyjasnila situace na pravém křídle divize, kde skupina Obst. Hanzmann měla postupovat proti kótě Dielec a kótě 469. Ukázalo se, že tyto pozice jsou už obsazeny nepřítelem a Obst. Hanzmann nemá k protiútku dostatek sil. Večer mu tedy byl odeslán FJB 4, stojící dosud jako divizní záloha v úseku Obst. Phlepse, nicméně Obst. Hanzmann následně po zjištění stavu svých jednotek odložil útok až na ráno 22. 3., přičemž doufal, že nepřítel prostor po ztrátě kóty 564 během noci sám vyklidí.

Ruské velení však rozhodlo jinak – své pozice na kótě Dielec dále posilovalo a v 5 hodin ráno zahájilo naopak pokus znovu dobýt i kótu 564. Útok vedený dvěma prapory se soustředil proti úseku drženému III/81. Ten byl po zasazení jedné roty I/81 ze zálohy ze západního křídla odražen, přičemž nepřítel utrpěl těžké ztráty (50 mrtvých a přesně neurčený počet zraněných a zajatých). Rusové se však následně před linií III/81 zakopali a prapor s nimi po celý zbytek dne sváděl střelecký boj. (O tom, že v žádném případě nešlo o střelbu symbolickou, svědčí to, že prapor během nich vykázal ztráty 12 padlých a 28 raněných). Nepřítel navíc shromažďoval další síly v okolí kóty 338 před levým křídlem pluku a byl proto očekáván další útok. Divizní dělostřelectvo dostalo rozkaz tento prostor ostřelovat a velitelství X. sboru dalo divizi k dispozici dvě roty IR 40 stojící dosud ve sborové záloze u Čabin. Ta je okamžitě dala k dispozici Obst. Kleinovi, který je posunut na kótu 312 do údolí Olšavy, kde očekával další ruský útok.

Zhruba ve stejné době, kdy byl zahájen ruský útok proti pozicím IR 81, vyrazil na pravém křídle Obst. Hanzmann proti kótám Dielec a 469. Po celé dopoledne se jeho jednotky snažily proniknout do ruských pozic, nicméně v 11.45 musel Obst.

Hanzmann hlásit, že útok uvízl 40 kroků před nepřátelskou linií a pro těžké ztráty a nedostatek záloh musí být přerušeno. Krátce na to Rusové vyrazili do protiútoků a zahnali jednotky Obst. Hanzmanna až do Výrav.

Pevné usazení nepřítel na kótě Dielec vystavilo skupinu Obst. Phleps východně od kóty 564 nebezpečí napadení z pravého křídla. Velitelství 2. pěší divize však nechťelo kótu 564 předčasně opustit a rozkázalo Obst. Phlepsovi zajistit se proti tomuto nebezpečí a ustoupit jen v případě naprosté nezbytnosti. Aby ho posílilo, vyčlenilo ze zálohy skupiny Obst. Klein 2 roty IR 81 a odeslalo je do jeho úseku. Byly umístěny jako jeho záloha na výšinu Kobyla (kóta 640), kam dorazily ve 14 hodin.

Jelikož však Obst. Hanzmann definitivně potvrdil, že dobytí výšiny Dielec a kóty 469 je s aktuálními silami nemožné (své ustupující jednotky stěží zadržel na okraji Výrav u křížku na kótě 383, když k tomu použil pracovního oddílu a dalších mužů, které se mu podařilo ve Výravě narychlo sehnat) a X. sbor zamítl žádost divize o přidělení posil, stal se ústup celé divize nevyhnutelným. Podle dispozic z velitelství X. sboru, které dorazily v 15. 25, měla divize ustoupit na linii (ze západu na východ) kóta 312 – Javirská – Kobyla – křížek 383 – kóta 518. Velitelství divize vydalo rozkazy k ústupu okamžitě. Zároveň Obst. Hanzmannovi, který se nacházel v kritickém postavení, odeslalo další dvě roty IR 81 (o síle 100 a 110 mužů), kterými posílil svou linii na přístupech do Výrav.

Obst. Klein informoval, že provedení ústupu jeho jednotek, které byly v tak těsném kontaktu s nepřítelem, za denního světla by si vyžádalo velké ztráty a požadoval jeho odložení až po setmění. Sousední skupina Obst. Phleps však ústup již zahájila, a proto nakonec i zbylé síly IR 81 musely pozice opustit ještě za dne. Nejprve se stáhly záložní roty a poté se postupně po jednotlivých četách stáhly síly z první linie. Manévr se nicméně přece jen podařilo provést tak, že ho nepřítel nezpozoroval, a byl dokončen beze ztrát. Za celý tento den přišel IR 81 celkem o 19 padlých, 47 raněných a 61 pohřešovaných.

Večer 22. 3. 1915 byla celá 2. pěší divize v nové obranné linii. IR 81, sestávající stále ze 12 rot, byl nyní organizován do dvou praporů, jednoho odděleného půlpraporu a dvou oddělených rot a rozmístěn takto:

- I. prapor na vrchu Javirská (kóta 598),
- III. prapor nalevo od něj, na hřebeni mezi Javirskou a kótou 312 v údolí Olšavy,
- 2 roty na vrchu Kobyla (kóta 640),
- 1 rota na svahu západně od křížku 383 (proti vrchu Dielec),
- 1 rota na svahu severovýchodně od křížku 383 (proti kótě 469).

Jelikož nepřítel ustoupivší jednotky 2. pěší divize nepronásledoval, následovaly u praporů IR 81 na Javirské i půlpraporu na Kobyle tři dny relativního klidu, které byly využity hlavně k budování a opevňování pozic. Na pravém křídle divize u Výrav byla však situace dramatičtější. I přes to, že nadřízená velitelství se snažila skupinu Obst. Hanzmanna posílit všemi dostupnými zálohami (kterých se však zoufale nedostávalo), ta ruskému tlaku neodolala a musela obec vyklidit. 24. 3. bylo proto postavení pravého křídla 2. pěší divize ohnuto dozadu a vedlo přes kótu 600 na kótu 584 (kde navazovaly pozice 24. pěší divize). Obě oddělené roty IR 81 nasazené u Výrav byly staženy na výšiny nad obcí a posléze se připojily ke zbytku pluku. Pluk během těchto tří dnů vykázal 7 padlých, 8 raněných a 2 neznámé.

Boje nad Výravou (26. 3. – 1. 4. 1915)

Ke 26. 3. 1915 činil celkový početní stav IR 81 zhruba 1 600 mužů a byla mu přidělena souvislá linie táhnoucí se od Kobyly (kóta 640) na Javirskou (kóta 598) a pokračující ještě několik set metrů západně za ni. Pluk tak obsadil nejexponovanější úsek divize – vlevo na něj navazovaly pozice IR 40, které ubíhaly mírně dozadu na kótu 431 a pak do údolí Olšavy, vpravo pak úsek obsazený zbytky IR 90 a IR 80, který se stáčil prudce dozadu na kótu 600 a pokračoval na kótu 584. Fronta IR 81 tak čelila nepříteli nejen čelně (z prostoru Dielec), ale i zprava (z prostoru Výrava) a částečně i zleva (z prostoru kóty 312 v údolí Olšavy) (viz mapa 3).

Podmínky rakouských jednotek na úseku 2. pěší divize byly mimořádně obtížné. Její obranná linie se táhla v délce téměř 6 km obtížným lesním terénem. K jejímu obsazení měla celá divize k dispozici pouze 5 000 mužů ve zbrani, a proto nebylo možno pomýšlet na vyčlenění silnějších záloh – podařilo se vytvořit jen ty nejnужnější zálohy jednotlivých úseků a minimální divizní zálohu. Jednotky tak stály nepřetržitě v boji s nepřítelem, který se často přiblížil bezprostředně k jejich pozicím. Ani krátké přestávky v boji jim nepřinesly oddech, neboť jich muselo být využíváno k intenzivnímu budování pozic. Vojáci navíc trpěli nepřízní počasí, když se střídala dešť a sněžení. Při tom museli být téměř neustále v bojové pohotovosti, neboť nepřátelské útoky následovaly jeden za druhým.

Už 25. 3. nepřítel vysunul své dělostřelectvo tak, aby mohl vysunuté postavení rakouských sil mezi Kobylou a Javirskou – tedy právě úsek IR 81 – ostřelovat křížovou palbou. Ostřelování těchto výšin začalo 26. 3. dopoledne. Po poledni pak ruské síly zahájily první ze série pěchotních útoků na tyto pozice, které měly v následujících dnech následovat, když jednotky o síle minimálně jednoho praporu zaútočily na pravé křídlo pluku na vrchu Kobyla (kóta 640). Nepřátelské síly byly zpozorovány asi 200 kroků před pozicemi 7. roty, načež byla zahájena intenzivní pěchotní a kulometná palba, kterou byly po 15 minutách donuceny k ústupu. Okamžitě byly vyslány hlídky, které potvrdily, že se nepřítel stáhl do původního postavení.

Následujícího dne (27. 3.) se nepřítel za svítání pokusil o výpad proti levému křídlu pluku. Útok byl po půl hodině odražen, ale ruští vojáci se pokusili zakopat před pozicemi 11. roty. Ta proto provedla výpad, kterým je donutila ustoupit. Přes den pak panoval relativní klid, dokud nepřítel večer nezahájil další bojovou aktivitu. Nejprve provedl po setmění průzkum bojem, který se soustředil na úsek Kobyla – kóta 600 (tedy na pravé křídlo IR 81 a jeho pravé sousedy), aby po 20. hodině zahájil v tomto úseku silnější útok, který trval opět zhruba půl hodiny. Slabší útok směřoval i proti IR 40 v údolí Olšavy a levému křídlu IR 81. Oba byly odraženy. Ztráty IR 81 za 26. – 27. 3. činily 5 padlých, 8 zraněných a 2 nezvěstné.

Před rozedněním dne 28. 3. přichází od brigády rozkaz k nejvyšší bojové pohotovosti. Očekávání silného nepřátelského náporu se následně ukazuje jako oprávněné – po svítání zahajuje nepřítel postup proti IR 40 v údolí Olšavy, do boje se zapojuje i 11. rota IR 81 na levém křídle pluku. Prvotní ruský nápor je odražen, po celé dopoledne však dochází na levém křídle pluku k přestřelkám s nepřátelskými hlídkami a jeho pozice jsou ostřelovány ruským dělostřelectvem. Nepřítel se totiž chystá na nový útok proti pozicím IR 40 v údolí Olšavy, který zahajuje po poledni. IR 40 však své pozice na kótě 431 opět udrží.

V podvečer 28. 3. vyrazí ruské síly do mohutného náporu na kótu 600 a podaří se jim vrch dobýt. V reakci na to přichází po 19. hodině rozkaz, aby 5. rota IR 81, stojící dosud v záloze, společně s 2. rotou bosensko-hercegovinského pěšího pluku č. 4 kótu dobyla zpět. Jejich útok je však ruskými silami, které se mezitím na kótě 600 uchytily, odražen. O dvě hodiny později vyráží proto za stejným cílem divizní záloha včetně 9. roty IR 81. Velitel roty, kapitán Ullrich v čele své jednotky při samostatném útoku ze západní strany výšiny padl. Stejně tak jeho zástupce, por. Doležal. Nepřítel navíc shromáždil posily a rakouské jednotky z kóty 600 opět brzy vyhnal. Novou obrannou linii se nicméně podařilo ustavit ve svahu cca 100 kroků od nepřitelem obsazených pozic a 9. rota se následujícího dne vrátila k pluku. Ztráty IR 81 za tento den činily 5 padlých, 16 zraněných, 2 neznámých a 1 zajatého.

29. 3. od rána probíhají přestřelky po celé délce fronty pluku, doprovázené dělostřelbou. Po setmění pak nepřítel provádí krátce po sobě dva silné útoky proti levému křídlu pluku na Javirské (kóta 598) a na sousední pozici IR 40 v údolí Olšavy. 9. rota je ze zálohy posunuta k podpoře levého křídla, oba útoky jsou odrazeny. Pravé křídlo pluku (především 7. rota) se zároveň zapojuje do bojů, které pokračují okolo kóty 600. Ve 22 hodin následuje dělostřelecký přepad namířený proti Kobyle (kóta 640), a po celou noc pokračují boje po celé délce fronty. Ty vyvrcholí před svítáním útokem nepřitele v síle 3 praporů vedeným proti pozicím III/81 na Javirské (kóta 598).

V místě, kde se na styku 11. a 10. roty IR 81 frontová linie pluku lámala, se nacházel na nepřátelské straně výčnělek lesa, končící jen 10 kroků před linií IR 81. Ruským vojákům se zde podařilo během noci přiblížit nepozorovaně k drátěným zátarasům před frontou a přestříhat je. Prudkým výpadem pak pozice 10. a 11. roty prolomili a pronikli na 100 kroků za ni. 10. i 11. rota v důsledku toho ustoupila a přenechala část zákopů nepříteli. Po rozednění byli ustupující vojáci zadrženi a shromážděni k protiútku. Ten vedl osobně velitel III/81, kpt. Stanislicki a podařilo se jím původní pozice znovu dobýt a frontovou linii obnovit. Kpt. Stanislicki při tom však padl. Během dne (30. 4.) pak následuje ještě pět dalších silnějších nepřátelských útoků proti pozicím IR 81, většinou soustředěných proti úseku kóta 431 – Javirská (kóta 598). Ztráty IR 81 za tyto dva dny vykazují 41 padlých, 63 raněných a 86 neznámých.

31. 3. a 1. 4. je bojová činnost na úseku 2. divize o poznání slabší. Pouze v noci nepřítel vyvíjí aktivitu v prostorech sousedících s oběma křídly pluku – na kótě 431 u IR 40 nalevo a na kótě 600 u zbytků IR 89 a 90 napravo. IR 81 přišel během těchto dvou dnů o 1 padlého, 11 zraněných a 27 neznámých. Naděje, že se ruské síly mnoha většinou bezvýslednými útoky v předchozích dnech konečně vyčerpaly a do krajnosti vyčerpané jednotky rakouské 2. pěší divize by mohlo čekat klidnější období, však neměla dlouhého trvání.

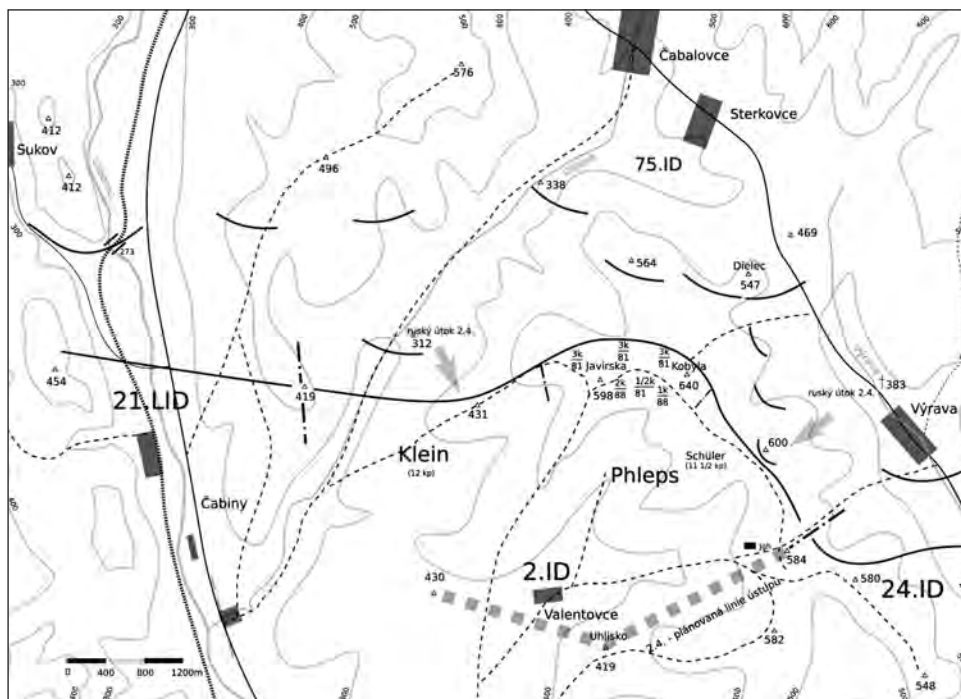
Už 31. 3. odpoledne byly pozorovány přesuny čerstvých sil na silnici Medzilaborce – Čabalovce. Z výpovědí zajatců bylo zjištěno, že do Medzilaborců dorazila celá nová ruská divize (později se ukázalo, že se jedná o ruskou 81. divizi od Přemýšlu). 1. 4. pak velitelství došla k závěru, že byly prisunuty nejméně 3 ruské pluky (přičemž momentální reálný početní stav celé rakouské 2. pěší divize nebyl o mnoho vyšší než tabulkový početní stav jednoho ruského pluku) a že již večer tohoto dne byly dva ruské pluky vysunuty do údolí Olšavy. Velitelství divize bylo

proto přesvědčeno, že už v noci na 2. 4., nejpozději však během dne dojde k novému náporu nepřítele. Jelikož všechny jeho žádosti o posily byly X. sborem pro nedostatek jakýchkoliv volných jednotek oslyšeny, nemohla učinit nic jiného než přikázat dělostřelectvu ostřelovat všechny zjištěné oblasti soustředění ruských sil a vypracovat dispozice pro případný ústup. Na plánovanou ústupovou linii byly již vyslány čtyři pionýrů, aby začaly s budováním krytů a opěrných bodů.

Zajetí pluku (2. 4. 1915)

Noc i ráno dne 2.4. proběhly oproti očekávání klidně. V 11 hodin však nepřítel zahájil masivní útok směřující údolím Olšavy proti pozicím IR 40 na kótě 431. Během půl hodiny bylo toto postavení i přes okamžité zasazení slabých záloh dobyt. Ve 12 h pak své pozice musela opustit i obě křídla IR 40, která se po proražení středu obranné linie pluku ocitla v nebezpečí obklíčení. Tím vznikla ve frontové linii hrozivá mezera, kterou se ruští vojáci valili do údolí východně kóty 431, tedy do zad zbytku 2. pěší divize. Velitelství divize okamžitě nařídilo stažení dělostřelectva z Javirské a kóty 475. Ve 12 hodin začal zároveň ruský útok proti kótě 600 (a pozicím sousední 24. pěší divize), který se rovněž úspěšně rozvíjel. Ve 12.45 h zahájily proto všechny rakouské jednotky na Javirské (kóta 598), Kobyle (kóta 640) a kótě 600 všeobecný ústup ve směru Valentovce – Zbudská Belá.

Situace 2. pěší divize od 31. 3. 1915 a ruský útok 2. 4. 1915

Z ruského obklíčení se však podařilo uniknout jen části z nich. V případě IR 81 většina padla do zajetí – pluk vykázal 1. 4. ztráty ve výši 28 padlých, 53 raněných, 4 zajaté a 700 nezvěstných a byl de facto zničen. Do večera 3. 4. se podařilo shromáždit 445 mužů pluku a jeden kulometný oddíl, kteří byli zorganizováni do 4 rot. Byl jim v nové obranné linii přidělen úsek na pravém křídle skupiny Obst. Kleina, nalevo od kóty 326 na silnici Valentovce – Zbudská Belá. Následujícího dne do oblasti dorazily jednotky německého Beskidenkorpsu, s jejichž pomocí byl ruský průnik definitivně zastaven. 5. 4. pak nastoupily do protiútoků, kterým se jim podařilo za cenu obrovských ztrát zahnat ruské jednotky zpět a znovuobsadit původní rakouské pozice nad Výravou – včetně Javirské (kóta 598) a Kobylky (kóta 640). Zbytky IR 81 se účastnily tohoto útoku na křídle německých jednotek, s nimiž obsadily Javirskou, a posléze podporovali i jejich útok na Kobylku. O tom, že šlo o účast spíše symbolickou, vypovídá výše jejich ztrát, které 5.4. činily 2 padlé, 7 zraněných a 2 nezvěstné.

I přes to, že pluk byl při ruském útoku 2. 4. 1915 téměř celý zajat, nikdy nepadlo ze strany rakouských orgánů žádné obvinění z nedostatečně loajálního chování jednotky nebo dokonce ze zrady – na rozdíl od případů zajetí pražského IR 28, ke kterému došlo jen o den později u Stebníku, pražského LIR 8, ke kterému došlo jen několik kilometrů západně od Výrav, u Sukova dne 20. 3. 1915, nebo mladoboleslavského IR 36, ke kterému došlo 27. 5. 1915 u Sieniawy⁹. Základní rozdíl, který lze v případě IR 81 vysledovat, spočívá v tom, že zajetí IR 81 nebylo náhlou a pouze místní operací, tak jako ve všech třech výše zmíněných případech. Naopak, došlo k němu po dvou týdnech těžkých bojů, během nichž se pluk mnohokrát osvědčil (a utrpěl těžké ztráty), a v rámci velké ruské ofenzivy, která postihla nejen tento pluk, ale celou divizi (resp. dvě divize).

Bojová zpráva 2. pěší divize o událostech 2. 4. 1915 u Výravě několikrát zdůrazňuje, že chování všech jednotek bylo v bojích u Výravě po celou dobu příkladné a vinu za neúspěch připisuje jednoznačně obrovské nepřátelské přesile a nedostatku a vyčerpání vlastních sil. O ústupu pak dokonce tvrdí: „Od skupiny Obst. Phlepse ustupovaly již zmíněné části IR 81 a bh 4 [bosensko-hercegovinský pluk č. 4], dále jen slabé části IR 89 a IR 90 tlačené nepřítelem směrem na Izbugyabéla [Zbudská Belá]. Osud zbytku této skupiny byl velitelství divize neznámý. Její vojáci byli z velké části Rusy zastřeleni a probodeni, když se statečně bránili. Pouze relativně nečetné, zcela odříznuté části padly do zajetí. Podle později obdržovaných zpráv musely některé oddíly, které byly atakovány zepředu i zezadu, vytvořit frontu na obě strany, když se každý druhý muž otočil a střílel po nepříteli postupujícím od týlu.“ Ačkoliv lze s úspěchem pochybovat o podloženosti tvrzení, že velká část nezvěstných byla „zastřelena a probodena“ Rusy, je zjevné, že velitelství divize ani nenapadlo uvažovat o nějakém selhání pluku.

⁹ IR 28 i IR 36 byly v důsledku těchto událostí rozpuštěny, u LIR 8 rakouské orgány v prvním okamžiku uvažovali dokonce o decimaci... Případy IR 28 i LIR 8 konečně podrobně popisují samostatné příspěvky v tomto sborníku.

Zhodnocení účasti IR 81 v jarních bojích v Karpatech

Abychom zhodnotili význam bojů v Karpatech pro 81. pěší pluk, uvedme nejprve tabulku ztrát analogickou s tabulkou pro rok 1914:

Operace	Padlých	Raněných	Nezvěstných	Zajatých	Ztráty celkem
Sukov – protiútok 5. - 7. 2.	15	60	451	15	<u>541</u>
Sukov (8. 2. - 19. 3.)	38	122	51	11	<u>222</u>
Výrava (20. 3. - 1. 4.)	87	184	196	1	<u>468</u>
Výrava – ruský průlom 2. 4.	28	53	700	4	<u>785</u>
CELKEM	<u>168</u>	<u>419</u>	<u>1 398</u>	<u>31</u>	<u>2 016</u>

Podrobného srovnání se ztrátami v roce 1914 je jistě každý čtenář schopen sám, na tomto místě bych rád podotkl pouze to, že únorové nasazení u Sukova je co do počtu ztrát srovnatelné s listopadovým nasazením u Krakova a dva týdny trvající boje u Výravy překonávají co do počtu ztrát všechny ostatní operace IR 81 od počátku války. A také to, že počet padlých za dva měsíce bojů v Karpatech je vyšší, než počet padlých za celé úvodní 4 měsíce války.

Další působení pluku v první světové válce

Na závěr se ještě velmi stručně podíváme na další působení IR 81 v první světové válce po událostech u Výravy. Po doplnění početního stavu byl pluk během tažení na jaře a v létě 1915, které začalo průlomem u Gorlic a skončilo zaháním ruských armád až hluboko na Ukrajinu, zařazen do sestavy německé Jižní armády (nebyl v ní jedinou rakouskou jednotkou). Nejvýznamnější místa, u nichž pluk sváděl během postupu na Ukrajinu boje, jsou Halyč, Perivci, Seret, Terebovla. Na podzim 1915 pak postup pro IR 81 skončil v pozicích u Zolotníků a Burkaniva. V roce 1916 bojoval IR 81 v rámci letní ruské Brusilovovy ofenzivy u Bučače.

V roce 1917 ho zastihla tzv. Kerenského ofenziva u Koniuch – pluk se de facto účastnil (na rakouské straně) slavné bitvy u Zborova, i když jeho boj není součástí „oficiálního“ výkladu zborovské bitvy. Po neúspěchu Kerenského ofenzivy postupoval pluk společně s dalšími jednotkami rakouské i německé armády na Ukrajinu, a to až do 24. 8., kdy byl (v souvislosti se svou účastí v bitvě u Zborova, hodnocenou rakouskými orgány jako neuspokojivou) převelen z východní fronty na italskou. Zde byl nasazen na Planině sedmi obcí. V roce 1918 se pak v této oblasti účastnil bojů na Piavě (Asiago, Monte Grappa).

Účasť „slovenských“ plukov rakúsko-uhorskej armády v karpatskej kampani 1914/1915

V júli 1914 otriasali celou Európou búrlivé politické udalosti. Od krvavého atentátu v Sarajeve, ktorý ukončil život rakúskeho arcivojvodu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželky v Sarajeve, celý svet balansoval na pokraji vojny. Neko- nečné diplomatické stretnutia sa skončili neúspechom a rokovania politikov začali postupne nahrádzať porady generálnych štábov. Zvyšujúce sa napätie a blízkosť konfliktu vytvárali tlak na politických vodcov, aby vystihli pravý moment na spustení komplikovaných mobilizačných plánov. Rozhodnutie o spustení čiastočnej mobilizácie rakúsko-uhorskej armády prišlo 26. júla 1914.¹ Boli vydané príkazy na mobilizáciu polovice zborov rakúsko-uhorskej armády. Už za niekoľko dní bolo jasné, že rakúsko-uhorskú armádu nečaká iba „trestná expedícia“² proti Srbsku, ale kolosálny zápas s mohutnou ruskou armádou. Z tohto dôvodu bola 31. júla 1914 vyhlásená všeobecná mobilizácia.³ Rakúsko-uhorský generálny štáb mal pripravených niekoľko mobilizačných plánov. Rakúsko-uhorská armáda si pripravila plán na nástup proti Srbsku⁴, druhý plán mal byť použitý v prípade vojny proti Rusku⁵ a tretí plán počítal súčasne s vojnou proti Rusku a Srbsku, samozrejme, za účasti spojeneckej nemeckej armády.

V rámci mobilizácie boli do armády povolané aj tisícky mužov z územia dnešného Slovenska. Práve ich účinkovanie v radoch rakúsko-uhorskej armády na frontoch „Veľkej vojny“ je ústredným problémom tejto štúdie. Tu je namieste vysvetliť označenie „slovenské“ pluky rakúsko-uhorskej armády v názve tohto príspevku. Pod označením „slovenské“ pluky chápeme tie rakúsko-uhorské pechotné jednotky, ktoré dopĺňali svoje stavy z teritória dnešnej Slovenskej republiky. V žiadnom prípade nemá toto označenie evokovať, že ide o bojové jednotky zložené výhradne zo slovenského etnika.⁶ Postupne si uniformu rakúsko-uhorskej armády ob-

¹ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna: *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 25. ISBN 80-967113-0-X.

² Strafexpedition – v ponímaní náčelníka generálneho štábu generála Conrada von Hötzendorfa, ale aj ďalších členov rakúsko-uhorskej generality, bola vojenská kampaň proti Srbsku iba trestnou výpravou. Toto obmedzené zmýšľanie, neúnosné preceňovanie vlastných síl a brutálne podceňovanie protivníka zaplatila rakúsko-uhorská armáda krvavými stratami. FUČÍK, Josef. *Generál Podhájsky*. Praha: Paseka, 2009, s. 39. ISBN 978-80-7185-962-8.

³ Vojenskú službu v tom čase konali ročníky 1890-1892. Okrem nich boli povolané záložné ročníky 1882 – 1889, nováčikovia z ročníka 1893 pre spoločnú armádu. Záložníci z ročníkov 1882 -1889 boli povolaní aj pre jednotky vlastibrany (landwehr, honvedség). ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 25. ISBN 80-967113-0-X.

⁴ V podstate to bol plán súčasnej vojny proti Srbsku a Čiernej Hore. Plán niesol označenie Prípad B. DANGL, Vojtech. Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. In *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 2, s. 6. ISSN 1335-3314.

⁵ Plán bol označený názvom Prípad R. Plán paralelnej vojny proti Srbsku a Rusku niesol označenie Prípad B – R. DANGL, Vojtech. Vojnové plány Rakúsko-Uhorska a ich modifikácie v lete 1914. In *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 2, str. 6. ISSN 1335-3314.

⁶ Etnické zloženie rakúsko-uhorskej armády bolo mimoriadne pestré. V roku 1914 tvorili armádu z asi 25% Nemci, 23 % Maďari, 13 % Česi, 9 % Srbi a Chorváti, 8 % Poliaci, 8 % Rusíni, 7 % Rumuni, 4 % Slováci, 1 % Taliani. ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 26. ISBN 80-967113-0-X.

lieklo zhruba 400-tisíc mužov z územia dnešného Slovenska, čo bola asi sedmina vtedajšieho obyvateľstva.⁷ V priebehu vojny bojovali naši predkovia na mnohých bojiskách prvej svetovej vojny. Na začiatku vojny sa niektoré odlúčené prápory peších plukov zúčastnili prvých bojov proti Srbom.⁸ Väčšina jednotiek zložená z vojakov z územia Slovenska začala vojnu na východnom fronte v Haliči a Ruskom Poľsku.⁹ Do konca vojny sa tieto jednotky podľa potreby presúvali medzi východným, talianskym a balkánskym bojiskom. Vojaci z nášho územia však nezomierali iba v zahraničí. Bojové operácie od novembra 1914 do mája 1915 zasiahli aj región severovýchodného Slovenska. Tieto boje vošli do dejín pod názvom Karpatská zima.¹⁰ Z pohľadu slovenskej vojenskej historiografie je to zaujímavá situácia, pretože pri skúmaní karpatských bojov sa prelína problematika účasti vojakov z nášho územia v bojoch prvej svetovej vojny s problematikou bojov na území dnešnej Slovenskej republiky. Práve toto sú nosné prvky tejto štúdie.

Bojová cesta našich predkov v uniformách rakúsko-uhorskej armády je zrekonštruovaná len z malej časti. Táto dôležitá časť našich vojenských dejín si žiada oveľa väčšiu pozornosť. Aj keď rakúsko-uhorská monarchia tento konflikt neprežila a ďalší politický vývoj na našom území sa dial v kontexte československej štátnosti, netreba zabúdať na utrpenie a obete tisícov vojakov našich predkov v rakúsko-uhorských uniformách počas „Veľkej vojny.“ O ich statočnosti sa vyjadrovali nielen dobové noviny, ale tiež významné osobnosti rakúsko-uhorskej armády.¹¹

Vojenské jednotky dopĺňané z územia Slovenska podliehali v rámci rakúsko-uhorskej armády do podriadenosti dvoch armádnych zborov. V Bratislave sídlilo veliteľstvo V. zboru a v Košiciach veliteľstvo VI. zboru.¹² Územná dislokácia vojenských jednotiek podriadených jednotlivým zborom sa kryla s územnými obvodymi doplňovacích vojenských oblastí. Drvivá väčšina vojakov narodených na území dnešného Slovenska nastúpila na začiatku vojny k vojenským jednotkám podriadeným týmto zborom a v rámci nich absolvovala aj svoj bojový krst.

V čase vojny bol každý zbor tvorený dvoma – troma divíziami, či už spoločnej armády alebo vlastibrany.¹³ Okrem nich boli súčasťou každého zboru delostrelec-

⁷ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 26. ISBN 80-967113-0-X.

⁸ Z niektorých peších plukov bol vždy jeden prápor dislokovaný na Balkáne, na území najnovších zborov rakúsko-uhorskej armády XV. zbor (Sarajevo) a XVI. zbor (Dubrovnik), kde tvorili mužstvo tamojších peších alebo horských brigád.

⁹ Od roku 1915 sa časť jednotiek dopĺňaných z nášho územia presúva na taliansky front.

¹⁰ METZGER, Josef. Der Karpathenwinter. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

¹¹ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 34. ISBN 80-967113-0-X.

¹² Armádne zbory boli v mierovom čase najväčšie operačno-taktické zoskupenia rakúsko-uhorskej armády. Na území monarchie bolo postavených pred vojnou 16 armádnych zborov. Na území Uhorska bolo dislokovaných 6 zborov. DANGL, Vojtech. Organizačný rozvoj rakúsko-uhorskej pechoty pred prvou svetovou vojnou. In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 15. ISSN 1335-3314.

¹³ Štruktúra rakúsko-uhorskej armády bola veľmi zložitá. Od roku 1868 sa ozbrojené sily monarchie členili do 3 zložiek: 1) Cisárska a kráľovská armáda (Kaiserliche und königliche Heer) — tzv. spoločné vojsko. Bola riadená Ministerstvom vojny vo Viedni a mala posádky po celej monarchii. 2) Cisársko-kráľovská vlastibrana (Kaiserliche-königliche Landwehr) — teritoriálna armáda rakúskej časti monarchie. Jej útvary boli dislokované v rakúskej časti monarchie. V priebehu vojny sa rozdiely medzi jednotkami vlastibrany a spoločnej armády postupne stierali a v roku 1917 boli všetky pešie jednotky landwehru označované ako strelce (schützen).

Uhorská kráľovská vlastibrana (Magyar királyi honvédség) — teritoriálna armáda uhorskej časti monarchie. Jej útvary boli dislokované v uhorskej časti monarchie. 3) Cisársko-kráľovská domobrana (Kaiserliche-königliche Landsturm) - úlohou domobrany bolo organizovať mužov (od 19 do 40 rokov), ktorí nepodliehali službe v spo-

Mapa doplňovacích oblastí peších plukov a zborov spoločnej cisársko-kráľovskej armády a uhorskej kráľovskej vlastibrany v Uhorsku

ké, jazdecké či technické jednotky. Každá divízia sa skladala z niekoľkých brigád. Dve z nich boli pešie, jedna delostrelecká. Okrem nich boli súčasťou divízie podporné jazdecké a delostrelecké jednotky.

Každá pešia brigáda bola tvorená dvoma pešími plukmi. V niektorých prípadoch bol k brigáde ešte pričlenený samostatný strelecký prápor.¹⁴

Vojaci z územia Slovenska slúžili v rôznych druhoch vojenských jednotiek, ale väčšina z nich absolvovala nasadenie na fronte v rámci peších plukov a streleckých práporov, ktoré dopĺňali svoje stavy na území súčasného Slovenska. Zo spomínaných dôvodov je zoznam jednotiek dopĺňaných z územia Slovenska rozmanitý. V prvom rade je zoznam tvorený pešími plukmi spoločnej armády: Peší pluk č. 12 (IR 12) – Komárno, Peší pluk č. 25 (IR 25) – Lučenec, Peší pluk č. 26 (IR 26) – Ostrihom, Peší pluk č. 34 (IR 34) – Košice, Peší pluk č. 66 (IR 66) – Užhorod, Peší pluk č. 67 (IR 67) – Prešov, Peší pluk č. 71 (IR 71) – Trenčín, Peší pluk č. 72 (IR 72) – Bratislava.¹⁵ Tento počet ďalej dopĺňujú vlastibranecské pešie pluky: Honvédskejší pluk č. 9 (HIR 9) – Košice, Honvédskejší pluk č. 11 (HIR 11) – Mukačevo, Honvédskejší pluk č. 12 (HIR 12) – Satu Mare, Honvédskejší pluk č. 13 (HIR 13) – Bratislava, Honvédskejší pluk č. 14 (HIR 14) – Nitra, Honvédskejší pluk č. 15 (HIR 15) – Trenčín, Honvédskejší pluk č. 16 (HIR 16) – Banská Bystrica, Honvédskejší pluk č. 31 (HIR 31) – Veszprém. Okrem nich do tejto skupiny môžeme zaradiť tri strelecké prápory: Prápor poľných strelcov č. 19 (FJB 19) – Komárno, Prápor poľných strelcov č. 29 (FJB 29) – Lučenec, Prápor poľných strelcov č. 32 (FJB 32) – Prešov.

Aj keď sa spočiatku vôbec nepočítalo s nasadením domobrany na fronte, vojnová realita donútila rakúsko-uhorské velenie aj k nasadeniu týchto jednotiek. Domobranecské pluky mali rovnaké čísla, ako vlastibranecské. Z územia dnešnej SR teda dopĺňali mužstvo tieto jednotky: Domobranecský peší pluk č. 9 (LstIR 9) – Košice, Domobranecský peší pluk č. 11 (LstIR 11) – Mukačevo, Domobranecský peší pluk č. 12 (LstIR 12), Domobranecský peší pluk č. 13 (LstIR 13) – Prešporok, Domobranecský peší pluk č. 14 (LstIR 14) – Nitra, Domobranecský peší pluk č. 15 (LstIR 15) – Trenčín, Domobranecský peší pluk č. 16 (LstIR 16) – Banská Bystrica, Domobranecský peší pluk č. 31 (LstIR 31) – Veszprém. Okrem týchto jednotiek bojovali muži z územia dnešného Slovenska v 14 delostreleckých jednotkách,¹⁶ siedmich jazdeckých jednotkách¹⁷ a v siedmich technických jednotkách¹⁸. V podmienkach vojnovkej reality bolo dopĺňanie jednotiek ešte zložitejšie a jednotlivcov z územia dnešného Slovenska nájdeme aj v mnohých iných jednotkách.

¹⁴ Tzv. Feldjägerbataillon (Prápor poľných strelcov). Tie nepodliehali žiadnym plukom, ale boli podriadené priamo brigádam.

¹⁵ V zátvorke je uvedená oficiálna nemecká skratka názvu jednotky a za pomlčkou je uvedená doplňovacia oblasť pluku.

¹⁶ Išlo o Pluk poľného delostrelectva č. 14 (FKR 14), Pluk poľného delostrelectva č. 15 (FKR 15), Pluk poľného delostrelectva č. 17 (FKR 17), Pluk poľného delostrelectva č. 18 (FKR 18), Pevnostný delostrelecký prápor č. 3 (FAB 3), Pevnostný delostrelecký prápor č. 7 (FAB 7), Pluk poľných húfníc č. 5 (FHR 5), Pluk poľných húfníc č. 6 (FHR 6), Pluk horského delostrelectva č. 6 (GAR 6), Pevnostný delostrelecký pluk č. 6 (FAR 6), Jazdecký delostrelecký oddiel č. 6 (RAD 6), Jazdecký delostrelecký oddiel č. 5 (RAD 5), Oddiel ťažkých húfníc č. 5 (SchHD 5), Oddiel ťažkých húfníc č. 6 (SchHD 6), Honvédskejší pluk poľného delostrelectva č. 3 (HFKR 3), Honvédskejší pluk poľného delostrelectva č. 4 (HFKR 4),

¹⁷ Boli to Honvédskejší husársky pluk č. 5 (HHR 5), Husársky pluk č. 5 (HR 5), Husársky pluk č. 6 (HR 6), Husársky pluk č. 9 (HR 9), Husársky pluk č. 11 (HR 11), Husársky pluk č. 12 (HR 12) a Husársky pluk č. 15 (HR 15).

¹⁸ V tomto zozname nájdeme Vozotajský oddiel č. 5 (TD 5), Vozotajský oddiel č. 6 (TD 6), Zákopnícky prápor č. 5 (SB 5), Telegrafný pluk (TR), Železničný pluk (ER), Oddelenie vzducholodi a automobilové oddelenie.

Genéza karpatskej kampane

Po prvých bojoch na prelome augusta a septembra,¹⁹ v ktorých rakúsko-uhorská armáda dosiahla úspechy, sa situácia v Haliči začala postupne meniť. Po porážke 3. rakúsko-uhorskej armády pri Gnilej Lipe (29. — 30. 8. 1914) sa začal ústup z východnej Haliče. Rakúsko-uhorské jednotky opustili hlavné mesto Haliče, Ľvov a aj na úsekoch ďalších armád sa začala prejavovať ruská presila. Rakúsko-uhorská 4., 3., a 1. armáda za neustálych bojov ustupovali. Rozsah strát, ktoré priniesli prvé boje bol šokujúci.²⁰ Práve v tomto období ustúpila 2. rakúsko-uhorská armáda na hlavný hrebeň Karpát. Zvyšné rakúsko-uhorské armády (4., 3., a 1.) po krátkych bojoch na Sane ustúpili až na líniu riek Nida – Dunajec – Biala (26. 9. 1914). Po príchode nemeckých posíl začali rakúsko-uhorské a nemecké vojská začiatkom októbra postup na riekou San. Ich postup však netrval dlho. Rakúsko-uhorská 4. armáda bola zastavená v tvrdých bojoch na Sane (14. - 17. 10. 1914) a 2. rakúsko-uhorská armáda bola zastavená pri Starom Sambore. O niekoľko dní boli nemecké a rakúsko-uhorské sily porazené v bitke pri Iwangozode²¹ a 26. októbra sa 1. rakúsko-uhorská armáda z tohto priestoru stiahla na líniu Opatów – Kielce. Tu ju však prenasledovala presila ruských jednotiek a 2. novembra sa 1. armáda začína sťahovať k rieke Nida. To si vynútilo aj ústup ostatných rakúsko-uhorských armád z Haliče. Na riekou Dunajec sa stiahla 4. armáda a 3. a 2. armáda ustúpili do Karpát. Karpaty však ostala brániť iba 3. armáda, pretože 2. rakúsko-uhorská armáda bola presunutá ku Krakovu, kde v tomto období hrozilo najväčšie nebezpečenstvo zo strany ruských jednotiek.

Od 10. novembra 1914 sa začali ťažké obranné boje 3. armády v Karpatoch. Táto armáda bránila široký úsek od mesta Bardejov až po Užocký priesmyk na dnešnej Ukrajine. Za každú cenu bolo potrebné zabrániť ruskej armáde v obsadení karpatských priesmykov.²² Tlak ruskej armády bol enormný a do 18. novembra 1914 do ruských rúk padol Užocký priesmyk, Ruské sedlo a Lupkovský priesmyk bol držaný z posledných síl. Prienikom do údolia Cirochy sa Rusom podaril najhlbší prielom, keď 24. novembra 1914 vstúpili ruské vojská do Humenného.²³ Rakúsko-uhorské sily reagovali protiútokom od Veľkého Berezného na Sninu, aby odrezali ruským jednotkám ústupové cesty. Po striedavých úspechoch bolo nakoniec 28. novembra obsadené aj mesto Snina aj Humenné a ruské jednotky boli vytlačené do priestoru hlavného karpatského hrebeňa. V tom istom čase však padol do ruských rúk Lupkovský priesmyk, Duklianský priesmyk aj sedlo Dujava. Ruským jednotkám to umožnilo okupovať Bardejov. Na začiatku decembra tak boli všetky

¹⁹ Ide o bojové strety pri Krasniku a Komarówe. ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 29. ISBN 80-967113-0-X.

²⁰ V pohraničných bitkách v auguste a septembri 1914 stratila rakúsko-uhorská armáda skoro polovicu nasadených mužov, z toho 324-tisíc mužov bolo padlých, či zranených a ďalších 130-tisíc mužov skončilo v ruskom zajatí. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 I*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 380. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StanaHanna/>

²¹ Dnes poľské mesto Debřin v Lubelskom vojvodstve.

²² V tomto priestore sa nachádza 5 priesmykov využiteľných pre vojenské operácie väčších jednotiek. Ide o sedlo Dujava, Duklianský priesmyk, Lupkovský priesmyk, Ruské sedlo a Užocký priesmyk.

²³ Humenné bolo obsadené jednotkami generála Kornilova. Išlo o najväznejší prielom v roku 1914. DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny I*. Humenné: Redos, 2008. s. 8. ISBN: 978-80-969233-8-0.

priesmyky v ruských rukách. Okrem nich boli okupované mestá Bardejov, Stropkov a Medzilaborce.²⁴

Kritický vývoj v Karpatoch bol na chvíľu zažehnaný víťazstvom rakúsko-uhorských síl pri Limanowej (1. — 13. 12. 1914).²⁵ Ruské armády porazené v západnej Haliči ustupovali na líniu rieky Dunajec. Rakúsko-uhorské jednotky ich prenasledovali, pričom 3. armáda mala z Karpát vpadnúť ustupujúcim ruským jednotkám do boku. Rusi sa však obratne bránili a 3. armáda mala príliš málo síl, aby sa jej podarilo postúpiť natoľko, aby oslobodili obklúčenú pevnosť Przemysl. Do konca 21. decembra ruské jednotky prešli do protiútok a zahnali 3. armádu naspäť do Karpát.²⁶ Na konci roka 1914 začali mať boje na východnom fronte statickú podobu.

V januári sa všetky zúčastnené strany snažili vylízať z ťažkých strát utržených v jesennej kampani. Rakúsko-uhorské velenie stiahlo do Karpát posily z Balkánu a snažilo sa obnoviť bojaschopnosť svojich jednotiek. Životnou nutnosťou pre rakúsko-uhorské velenie sa stalo odblokovanie pevnostného komplexu Przemysl, obklúčenom ruskou armádou. Pevnosti sa postupne míňali zásoby a 100-tisíc vojakov a dôstojníkov mohlo každú chvíľu skončiť v zajatí. Obklúčenie Przemysla nútilo rakúsko-uhorský generálny štáb plánovať nové útoky v Karpatoch, pričom sa vôbec nehládalo na stav jednotiek a klimatické pomery, ktoré v karpatských horách panovali. Výsledkom boli boje v strašných podmienkach karpatskej zimy, ktoré priniesli obrovské utrpenie tisíciam vojakov a nutne museli viesť k ťažkým stratám všetkých zúčastnených jednotiek.

O prvý útok sa pokúsila 3. rakúsko-uhorská armáda dňa 23. januára 1915²⁷ na celej dĺžke svojho postavenia od sedla Dujava po Užocký priesmyk. Hlavný tlak mali viesť jednotky na pravom krídle armády. Útok bol vedený v hrozných mrazoch.²⁸ Masa snehu paralyzovala postup po biednych karpatských komunikáciách. Ruské jednotky v týchto podmienkach účinne brzdili útok a rakúsko-uhorské pluky sa len pomaly prebíjali vpred. Po štyroch dňoch zúfaleho útočenia prišla katastrofa v podobe ruského útoku na ľavé krídlo 3. armády.²⁹ Tento priestor bol slabo bránený, pretože väčšina síl sa pripojila k vlastnému útoku na pravom krídle armády. Do 5. februára Rusi opäť obsadili Dukliansky a Lupkovský priesmyk, čo definitívne zastavilo rakúsko-uhorskú ofenzívu.³⁰ Situácia si vynútila zmeny v zostave rakúsko-uhorskej armády. Celé ľavé krídlo 3. armády bolo podriadené veleniu 2. armády,

²⁴ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 72. ISBN 978-80-970040-6-4.

²⁵ Tamže, s. 74.

²⁶ Tamže, s. 74.

²⁷ Už príprava ofenzívy a postup jednotiek do nástupných pozícií si vybral krutú daň na fyzickom stave rakúsko-uhorských vojakov. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 159. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

²⁸ Strašné podmienky vládli v celom priestore útočiacej 3. armády. Nebolo možné ani na chvíľu uľahčiť vojakom útočiacich jednotiek ich utrpenie. Výsledkom bolo rýchle pribúdanie strát a celkové opotrebovanie jednotiek. Napr. LIR 20 nastúpil do ofenzívy so stavom 60 dôstojníkov a 3 400 mužov. Po niekoľkých dňoch bojov v pluku zostalo 9 dôstojníkov 250 mužov. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 177. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

²⁹ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 59-60. ISBN 978-80-971688-0-3.

³⁰ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 178. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

Príslušníci rakúsko-uhorského 72. pešieho pluku pri presune cez Ruské sedlo (www.regionalnedejiny.sk)

ktorá sa po bojoch v Poľsku opäť vracala do Karpat. Žiadne úspechy však neprichádzali. 3. armáda zastavila ruské jednotky pred Stropkovom, ale nedokázala ich zatlačiť späť a k strateným priesmykom sa nedokázala ani priblížiť. Rovnako na tom bola aj 2. armáda a nemecká Južná armáda. Iba najvýchodnejšie postavená skupina Pflanzler-Baltin dokázala určitý čas postupovať vpred.

3. rakúsko-uhorská armáda nakoniec prešla do obrany a časť síl odoslala 2. armáde, ktorá mala uskutočniť ďalšiu ofenzívu.³¹ Napriek vyčerpaniu jednotiek rakúsko-uhorské velenie hnalo svoje jednotky do ďalšej ofenzívy, pretože zásoby v pevnosti Przemysl hrozivo ubúdali a za každú cenu bolo potrebné pevnosť oslobodiť.³² Problémom bolo, že 2. rakúsko-uhorskej armáde zostala pre ofenzívu len jedna zásobovacia cesta cez Ruské sedlo. Ofenzíva sa začala 27. februára 1915 náporom na oblasť Lupkovského priesmyku v smere na Ustrzyky Dolne.³³ Ofenzíva postupovala zúfalo pomaly, napriek tomu, že aj ďalšie rakúsko-uhorské armády začali demonštratívne útoky s cieľom zabrániť Rusom sťahovať posily proti 2. rakúsko-uhorskej armáde.

Ruské velenie však opäť zhatilo ofenzívne plány rakúsko-uhorských armád. Dňa 2. marca začali ruské jednotky svoju vlastnú protiofenzívu, ktorá čoskoro donútila celú 3. rakúsko-uhorskú armádu prejsť do defenzívy.³⁴ 2. rakúsko-uhorská armáda sa zúfalo snažila postúpiť k Lupkovu a Baligrodu až do 15. marca, kedy definitívne vyčerpala svoje sily. Zúfale pokusy odblokovať pevnosť Przemysl stáli rakúsko-uhorskú armádu desaťtisíce životov. Pevnosť nakoniec kapitulovala 22. marca 1915, predtým však obrancovia pevnosti zničili všetky forty, delostrelecký a ďalší materiál, ktorý by mohol poslúžiť nepriateľovi.³⁵ Nič to však nezmenilo na fakte, že viac než 100-tisíc rakúsko-uhorských vojakov odpochodovalo do ruského zajatia.

³¹ Januárová ofenzíva 3. armády bola totálnym neúspechom. Armáda utrpela viac než 50 %-né straty, čo znamenalo asi 89-tisíc mužov. V daných podmienkach bol akýkoľvek bojový výkon od nasadených jednotiek zázrakom. Jednotky museli odolávať nielen nepriateľovi, ale aj krutej zime, vyčerpaniu, hladu, pri celkovom nedostatku zásobovacích komunikácií a záloh. To všetko muselo viesť k neuveriteľným stratám. Smutné prvenstvo si odniesol Vlastibranec peší pluk č. 20 (LIR 20), ktorý utrpel 90 % straty. HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 62-63. ISBN 978-80-971688-0-3.

³² Zásoby v obklúčenej pevnosti mali vydržať do polovice marca. Záležalo na každom dni a vojaci v Karpatoch podávali nadľudské výkony.

³³ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014, s. 70. ISBN 978-80-971688-0-3.

³⁴ Tamže, s. 72.

³⁵ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 16. ISBN 80-967113-0-X.

Šialené útoky v Karpatoch sa skončili pádom Przemýšľa, ale to najhoršie vyčerpané rakúsko-uhorské jednotky v Karpatoch ešte len čakalo. Ruské jednotky posilnené o 11. armádu generála Selivanova, ktorá doposiaľ držala v obklúčení Przemýšľ, sa pripravovali uštedriť rakúsko-uhorskej monarchii na karpatskom fronte posledný úder. Ten prišiel v podobe ruskej ofenzívy, ktorá sa začala už 21. marca na úseku 3. a 2. rakúsko-uhorskej armády. Ruská armáda sa snažila preraziť do údolia Ondavy i údolia Laborca. Aj preto sa najťažšie boje odohrávali na oboch krídlach 3. armády. Do dejín karpatských operácií sa navždy zapísali tvrdé boje o kótu Kaštielik³⁶ nad obcou Nižná Polianka (okres Bardejov) i boje nad obcou Výrava (okres Medzilaborce).

Počty mužov v rakúsko-uhorských jednotkách klesali na kritickú úroveň. Nemecký spojenec prisľúbil posily, ale prvé nemecké jednotky mali do údolia Laborca doraziť až začiatkom apríla. Viac, ako týždeň odolávali rakúsko-uhorské jednotky ruskému náporu. Vrchol ruskej ofenzívy je známy pod názvom Veľkonočná bitka v Karpatoch. Od 1. apríla útočili ruské jednotky na pozície 3. rakúsko-uhorskej armády. Najnebezpečnejšia situácia vznikla pri Výrave, kde sa Rusom podaril prielom. Túto krízu vyriešil príchod troch divízií nemeckého Beskydského zboru, ktorý zastavil ruský postup. Čerstvé nemecké divízie dobyli stratené pozície a spevnili styčný priestor medzi 3. a 2. rakúsko-uhorskou armádou.³⁷ Ťažisko ruského útoku sa následne prenieslo na pozície 2. armády a nemeckej Južnej armády.³⁸ Tieto útoky trvali až do konca apríla, ale k žiadnemu výraznému prielomu už nedošlo. Krvavé karpatské boje sa skončili.

Celú karpatskú epizódu uzavrela víťazná ofenzíva nemeckých a rakúsko-uhorských síl pri poľskom meste Gorlice.³⁹ Útok z 2. mája ruské jednotky úplne prekvapil. Porazené ruské sily sa začali sťahovať smerom na východ, a to spečatilo aj osud ruských armád v Karpatoch. Aby sa tieto sily dostali spod hrozby obklúčenia, museli karpatský hrebeň opustiť. Dňa 6. mája 1915 sa posledné ruské jednotky stiahli z územia dnešného Slovenska. O niekoľko dní sa bojová vrava vytratila z Karpát aj na území dnešného Poľska a Ukrajiny.⁴⁰ Karpatská kampaň sa stala definitívne históriou.

Boje v Karpatoch predstavujú jedno z najťažších ťažení, ktoré rakúsko-uhorské jednotky museli absolvovať v priebehu prvej svetovej vojny. V priebehu niekoľkých mesiacov od novembra 1914 do mája 1915 čelili rakúsko-uhorské jednotky rozsiahlej škále problémov, ktoré dramatickým spôsobom preverili ich bojové schopnosti. Vojaci týchto jednotiek museli prejavíť výdrž a odolnosť len ťažko predstaviteľnú dnešným ľuďom. Po skončení vojny napísal poľný podmaršal Josef Metzger⁴¹ štúdiu, v ktorej analyzoval karpatské boje. Podrobne vykreslil hlavné

³⁶ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 253. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StannaHanna/>

³⁷ Tamže, s. 275.

³⁸ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014, s. 89. ISBN 978-80-971688-0-3.

³⁹ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 83.-85. ISBN 978-80-970040-6-4.

⁴⁰ BURAL, Miroslav — DROBŇÁK, Martin — KORBA, Matúš — TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny II*. Humenné: Redos, 2009. s. 8. ISBN: 978-80-969233-7-3.

⁴¹ Josef Metzger (19. 1. 1870 – Berežany, Ukrajina – 28. 7. 1921 Ollersbach, Rakúsko), poľný podmaršál rakúsko-uhorskej armády. Zvolil si vojenskú kariéru a absolvoval Vojenskú akadémiu Márie Terézie. Po skončení štúdia nastúpil v roku 1888 službu v Pešom pluku č. 3. V rokoch 1891-93 absolvoval Vojnovú školu, ktorej zvládnutie

problémy rakúsko-uhorskej obrany. Okrem neustávajúcej presily ruských vojsk, veľké problémy spôsobovali nedostatočné komunikácie, ktoré vyvolávali permanentné logistické problémy. Jednotky sa dlhý čas nachádzali v nehostinnom horskom teréne a počas zlých klimatických podmienok museli zvädzať ťažké boje. Hlad, zima, vlhko a všadeprítomný stres z bojového nasadenia brutálnym spôsobom nahľadávali fyzické a psychické sily každého jednotlivca. Veľmi trefne vyjadril situáciu účastníkov karpatských bojov rakúsko-uhorský dôstojník Honvédskeho pešieho pluku č. 15 (Trenčín) Arthur Šimko: „Prežil som v Karpatoch asi dvanásť dní takého strádania, zimy a hladu, že tých ďalších asi šesťnásť mesiacov, ktoré som strávil na fronte, by som bol snád ešte raz vydržal, ale tých dvanásť dní v Karpatoch veru nie.“⁴² V takýchto ťažkých podmienkach museli vojaci niektorých jednotiek stráviť celé mesiace.

Rakúsko-uhorské velenie malo o obranu Karpát oprávnené starosti. Jozef Metzger označil za kľúčové problémy: klimatické podmienky,⁴³ malý počet zásobovacích komunikácií,⁴⁴ obavy vojakov pochádzajúcich z Rusmi okupovanej Haliče,⁴⁵ panslavistická propaganda,⁴⁶ hrozbu otvorenia nových frontov.⁴⁷ Katastrofálne dopady mal fakt, že sa vojaci ani po splnení svojich povinností na fronte nemohli skryť do teplých úkrytov. Pričom bojovali v regióne, ktorý mal dreva na výstavbu krytov a pálenie dostatok. Pri vojenských jednotkách však neprichádzalo do úvahy, aby oslabovali riedko obsadené línie o vojakov, ktorí by pilili drevo a stavali kryty. Pracovné jednotky za frontom mali zase plné ruky práce s neustálou opravou nekvalitných ciest.⁴⁸ Každodenné problémy bežného vojaka a boj o prežitie, ktorí tisíce mužov zvädzali každú minútu v tejto kampani si AOK⁴⁹ v Těšíne vôbec neuvedomovalo. Hlavné velenie chcelo za každú cenu zabrániť pádu pevností Przemysl, čím nútilo oslabené jednotky v ťažkých horských podmienkach viesť jeden útok za druhým. Takéto útoky nutne museli viesť k obrovským a často zbytočným stratám.

---

dávalo predpoklady na vynikajúcu kariéru. Postupne zastával viacero významných štábných funkcií. Od augusta 1914 do apríla 1917 pôsobil na prestížnom poste šéfa operačného oddelenia generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády. V apríli 1917 prevzal velenie 1. pešej divízie, s ktorou absolvoval 10. a 11. bitku na Soči. Za svoje vynikajúce výkony vo velení tejto divízie bol vyznamenaný Rytierskym krížom Rádu Márie Terézie. Joseph Metzger zomrel 28. júla 1921. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_M/Metzger_Josef_1870_1921.xml

⁴² VHA Bratislava, f. Špeciálna zbierka 10: Osobné spomienky ŠZ X-154 (Arthur Šimko).

⁴³ Mnohí vojaci rakúsko-uhorskej armády pochádzajúci z nížin boli otratení zo zimných podmienok v karpatských horách. V podmienkach, kde vojaci denno-denne zomierali na podchladenie, znamenala aj malá omrzlina dôvod hlásiť sa v lazarete a lákavú možnosť dostať sa z frontovej línie. Pri všeobecnom nedostatku záloh museli velitelia prísne dbať o to, aby sa vojaci nepokúšali spôsobiť si omrzliny a oslabiť jednotku.

METZGER, Joseph: *Der Karpathenwinter*. [cit. 08.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

⁴⁴ Nekvalitné horské cesty mali nedostatočnú kapacitu a presun veľkého počtu ľudí a materiálu mal na nich devastujúci účinok. Tamže, s. 3.

⁴⁵ Vojaci z oblasti Haliče, okupovanej ruskou armádou nemali už celé mesiace správy o svojich rodinách, čo malo ťažký vplyv na ich psychiku počas tvrdých karpatských bojov. Tamže, s. 3.

⁴⁶ Z tejto hrozby boli obviňovaní najmä vojaci pochodových práporov českých plukov, ktoré podľa velenia armády prinášali na frontovú líniu nebezpečnú panslavistickú propagandu o blížiacom sa ruskom víťazstve, ktorá mala rozložiť morálku českých vojakov. Tamže, s. 3.

⁴⁷ V čase vrcholiacej karpatskej kampane si už rakúsko-uhorské velenie plne uvedomovalo hrozbu vzniku ďalších frontov, pretože Taliansko a Rumunsko začali svoje neutrálne postoje meniť na nepriateľské.

⁴⁸ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, str. 194. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StannaHanna/>

⁴⁹ AOK (Armee-Oberkommando), teda Hlavné velenie armády malo v tom čase sídlo v Tešíne. Funkciu veliteľa zastával arcivojvoda Friedrich a šéfom štábu bol poľný maršal Franz Conrad von Hötzendorf.

„Slovenské“ pluky v karpatskej kampani

Krvavé boje v Karpatoch patrili nesporne medzi najťažšie vojenské kampane, ktorých sa zúčastnili vojaci z územia dnešného Slovenska v období prvej svetovej vojny. Mnohí z nich sa z Karpát nikdy nevrátili. Ďalší si priniesli trýznivé spomienky na dni a týždne strávené v karpatských zákopoch. Je naozaj zvláštne, že ani po sto rokoch nedokážeme verejnosti bez problémov vymenovať najdôležitejšie miesta späť s účasťou našich predkov v týchto bojoch. Na dôsledné zmapovanie bojovej činnosti jednotlivých plukov si ešte musíme trochu počkať, pretože si to vyžaduje podrobný archívny výskum.⁵⁰ Ale aj bežne dostupnejšie zdroje informácií nám umožňujú v základných rysoch zachytiť účasť rakúsko-uhorských plukov. Aby mal tento výskum logiku, mali by sme najprv zmapovať väčšie vojenské formácie, ktoré boli vytvorené z jednotiek dopĺňaných z územia dnešného Slovenska. Sledovanie bojovej cesty armádnych zborov nemá pre túto problematiku veľký význam.⁵¹ Omnoho dôležitejšie je zamerať sa na jednotlivé divízie, ktoré boli zostavené z nižších jednotiek dopĺňaných na našom území. Operačné nasadenie jednotlivých divízií v Karpatskej kampani nám umožní určiť miesta pôsobenia plukov z územia Slovenska. Samozrejme, podľa toho môžeme aj časovo ohraničiť účasť jednotlivých plukov v karpatskej kampani.

Zaujímavým zdrojom, ktorý nám pekne určuje kľúčové bojiská a pietne miesta späť s bojmi vojakov z územia Slovenska, sú plukovné matriky strát.⁵² Z tohto pohľadu sú zaujímavé najmä matriky padlých.⁵³ V takejto matrike sú zachytené základné údaje o vojakovi, mieste jeho smrti a dátume smrti, prípadne pochovania. Samozrejme nie vždy sú údaje úplné. Matrika obsahuje údaje o všetkých vojakoch, to znamená, že aj o vojakoch, ktorí zomreli v zázemí, vo vojenských nemocniciach a podobne. Pre tento výskum však majú hlavný význam záznamy o vojakoch padlých na fronte. Ak takéto záznamy prepíšeme do elektronickej podoby, získame tým databázu údajov, z ktorej pomocou rôznych filtrov môžeme vyselektovať zaujímavé údaje.⁵⁴ Tieto záznamy nám potvrdia, či sa jednotka zúčastnila statických či mobilných bojov i aká bola ich intenzita.⁵⁵ Podľa počtu záznamov, ktoré sa viažu

⁵⁰ Časť archívnych fondov týkajúcich sa jednotlivých plukov rakúsko-uhorskej armády uložených vo viedenskom Kriegsarchive zhorela počas bombardovania v období druhej svetovej vojny a je teda nenávratne stratená.

⁵¹ Na začiatku vojny boli všetky jednotky dopĺňané z územia Slovenska zaradené v V. armádnom zbore z Prešporku a VI. armádnom zbore z Košíc. V priebehu jednotlivých bojových kampaní dochádza k postupnému pre-radovaniu jednotlivých divízií k iným zborom. To znamená, že už po prvých mesiacoch bojovali niektoré divízie z územia Slovenska na iných miestach, než materský V. a VI. zbor. Prešporský V. zbor vyrazil do vojny v zostave: 14. ID (14. pešia divízia), 33. ID (33. pešia divízia) a 37. HID (37. vlastibranecká pešia divízia). Každá z týchto divízií absolvovala väčšinu vojny v podriadenosti iných zborov. Košický VI. zbor mal pod sebou 15. ID, 27. ID a 39. HID. Aj divízie tohto zboru boli čoskoro prevelené. Výnimku z pravidla tvorí 39. HID, ktorá takmer celú vojnu absolvovala ako súčasť VI. armádneho zboru.

⁵² VHA Bratislava, f. Zbierka vojenských matrík, Matriky z územia SR do roku 1918.

⁵³ Ide o tzv. Sterb-Registre.

⁵⁴ Od roku 2015 členovia výskumného tímu občianskeho združenia Klubu vojenskej histórie Beskydy prepisujú záznamy o padlých vojakoch rakúsko-uhorskej armády pochádzajúcich z územia Slovenska. Zo získaných údajov vytvárajú zoznamy, ktoré pravidelne publikujú na webe www.kvhbeskydy.sk V súčasnosti pracujú na zoznamoch z Pešieho pluku č. 12 (Komárno), č. 34 (Košice), č. 66 (Užhorod), č. 67 (Prešov), Honvédskeho pešieho pluku č. 9 (Košice), č. 13 (Bratislava), č. 14 (Nitra), č. 15 (Trenčín), č. 16 (Banská Bystrica), Prápora poľných strelcov č. 29 (Lučenec) a č. 32 (Prešov). Do týchto chvíľ bolo do databázy prepísaných viac, než 4 300 záznamov.

⁵⁵ Napr. ak sa v databáze objavuje každý deň vojny záznam o úmrtí jedného-dvoch vojakov, ktorí zomreli na inom mieste, tak z toho môžeme usúdiť, že sa jednotka niekoľko dní za sebou zúčastnila mobilných bojov s nízkou intenzitou.

k jednému dátumu a miestu si môžeme uvedomiť intenzitu bojov, ktoré vojenská jednotka absolvovala. Obdobným spôsobom nám môžu poslúžiť aj úmrtné lístky vojakov, ktoré sú v súčasnosti už zdigitalizované a zverejnené.⁵⁶ V súčasnej dobe je samozrejme spracovaná len časť údajov z matrik strát, čiže ešte ani zďaleka nemôžeme hovoriť o kompletných výstupoch. Ale vzorka údajov, ktorými v súčasnosti disponujeme, nám už umožňuje vytýčiť miesta dôležitých bojov, ale i pietne miesta, kde by mali byť pochovaní vojaci zo „slovenských“ plukov.

Mobilizačné plány určili osem peších plukov spoločnej armády, ktoré svoje mužstvo dopĺňali z územia dnešného Slovenska do zostavy štyroch peších divízií. Tieto pluky v rámci svojich divízií pôsobili nielen počas karpatskej kampane, ale počas celej vojny. V nasledujúcich riadkoch si účinkovanie týchto štyroch peších divízií pripomenieme.

14. pešia divízia (Prešporok)

Táto pešia divízia bola sformovaná v auguste 1914 v Prešporoku. V rámci divízie pôsobil Peší pluk č. 71 (IR 71) z Trenčína a Peší pluk č. 72 (IR 72) z Prešporoku.⁵⁷ Trenčiansky IR 71 bol dopĺňaný mužmi z vtedajšej Trenčianskej, Oravskej a Turčianskej župy.⁵⁸ Prešporský IR 72 bol dopĺňaný z obvodu Prešporok, čo predstavovalo územie Prešporskej župy a časti Nitrianskej župy.⁵⁹ Do prvých bojov vyrazila pod velením poľného podmaršala Huga Martinyho.⁶⁰ Ten divízii velil aj v období karpatských bojov.⁶¹ Od začiatku vojny do konca októbra 1916 bojovala divízia na východnom fronte. Od tohto času do konca vojny bola divízia na talianskom fronte.⁶² Bojový krst zažila divízia v bitke pri Krasniku vo vtedajšom Ruskom Poľsku.⁶³ Do februára 1915 bojovali jednotky divízie v Ruskom Poľsku a Haliči. Začiatkom marca 1915 bola divízia prevelená k 2. rakúsko-uhorskej armáde, ktorá sa práve chystala k ofenzíve. Ofenzíva 2. armády sa začala už 27. februára a 14. divízia mala túto ofenzívu podporiť. Do 2. marca 1915 mala divízia po železnici doraziť cez

⁵⁶ Úmrtné lístky vznikli druhotným odpisom z matrik padlých. Obsahujú iba najdôležitejšie údaje o pôvode vojaka a mieste jeho smrti, prípadne pochovania. Tieto lístky používali vojenský úradníci, ako zdroj informácií pre právny úkon – uznania za mŕtveho a vystavovania úmrtných listov pre pozostalé rodiny. Veľký register úmrtných lístkov je zverejnený na webe českého Vojenského historického archívu. VUA Praha, Kartotéka padlých v 1. svetovej válce. Dostupné na internete: <http://vuapraha.cz/node/69>

⁵⁷ Samozrejme, že súčasťou divízie boli aj ďalšie jednotky, napr. 14. delostrelecká brigáda, divízne jazdeckto, technické a logistické jednotky, ale hlavným objektom nášho výskumu sú pešie pluky, v ktorých slúžil najväčší počet mužov zo sledovaného územia.

⁵⁸ To znamená, že v pluku slúžili muži z dnešných okresov Tvrdošín, Námestovo, Dolný Kubín, Martin, Turčianske Teplice, Čadca, Kysucké Nové Mesto, Žilina, Bytča, Považská Bystrica, Púchov, Ilava, Trenčín, Bánovce nad Bebravou a časť okresu Nové Mesto nad Váhom.

⁵⁹ Tento obvod tvorili súčasné okresy Bratislava, Senec, Dunajská Streda, Pezinok, Malacky, Trnava, Galanta, Senica, Skalica, Myjava, Piešťany a časť okresu Nové Mesto nad Váhom.

⁶⁰ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 - Registerband*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 375. [cit. 07.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StanHanna/>

⁶¹ S výnimkou obdobia od konca decembra 1914 do polovice februára 1915, kedy 14. pešej divízii velil generálmajor Rudolf von Willerding. Tamže, s. 375.

⁶² Tamže, s. 375.

⁶³ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 29. ISBN 80-967113-0-X.

Humenné, Sninu a Stakčín k 2. armáde. Divízia nestihla začiatok ofenzívy a 8. marca sa hlavné sily nachádzali v priestore Cisny.⁶⁴ Tu mala divízia podporiť viaznuci útok. Veliteľ 14. divízie poľný podmaršal Martiny dostal pod svoje velenie aj ďalšie jednotky, z ktorých bola vytvorená Skupina Martiny.⁶⁵ Divízia bola vrhnutá do bojov počas záverečných dní ofenzívy. Zaujímavé informácie nám poskytujú matriky padlých Pešieho pluku č. 71.⁶⁶ Už 12. marca bojuje IR 71 v okolí obce Lopienka.⁶⁷ V dňoch 12. – 21. marca utrpel tento pluk silné straty v bojoch na kóte Korbania (Kóta 894), severovýchodne od obce Tyskowa.⁶⁸ Od 22. marca pluk bojoval v údolí pri obci Radziejowa.⁶⁹ Práve v ten deň kapitulovala pevnosť Przemysl, o čom ešte zúrivo bojujúce jednotky v Karpatoch nevedeli. Od 28. mája sa pluk zase nachádza na pozíciách pri obci Lopienka.

Nasadenie 14. pešej divízie v Karpatoch – 20. marec 1915
(www.kvhbeskydy.sk)

Začiatok Veľkonočnej bitky zachytáva tento pluk na svahu kóty Lopienik (Kóta 1069). Potom dochádza k ústupu na územie dnešnej Slovenskej republiky. Medzi 5. a 12. aprílom pluk bojuje v katastri obce Veľká Poľana.⁷⁰ Veľmi dôležité boje zvädzala celá 14. divízia v závere apríla 1915. Matriky Pešieho pluku č. 71 vykazujú straty v oblasti od kóty Skury ku kóte 814.⁷¹ Je to jeden z mála prípadov, keď pluky dopĺňané

z územia Slovenska bojovali na území dnešného Slovenska. Mnohé z obetí padlých v týchto bojoch sú pochované na vojnových cintorínoch v Parihuzovciach a Hostoviciach. V tomto priestore bojovala 14. pešia divízia ešte v prvý májový týždeň. Po víťaznej ofenzíve pri Gorliciach začali ruské jednotky z Karpát ustupovať a v priebehu niekoľkých dní už 14. pešia divízia bojovala hlboko v Haliči. Podobné údaje vykazuje aj matrika Pešieho pluku č. 72, čo dokazuje dôležitosť spomínaných lokalít pre rekonštrukciu bojovej cesty 14. pešej divízie v období karpatských bojov.⁷²

⁶⁴ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 72. ISBN 978-80-971688-0-3.

⁶⁵ Do Skupiny Martiny patrili aj časti 43. vlastibraneckej divízie (43. LID). GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 225. [cit. 05.06.2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

⁶⁶ VHA Bratislava, f. Zbierka vojenských matrik, Matriky z územia SR do roku 1918, Matriky Pešieho pluku č. 71.

⁶⁷ Lopienka je obec gminy Solina, v okrese Lesko, Podkarpatské vojvodstvo, Poľsko.

⁶⁸ Tyskowa je obec gminy Solina, v okrese Lesko, Podkarpatské vojvodstvo, Poľsko.

⁶⁹ Zaniknutá obec severne od obce Tyskowa.

⁷⁰ Veľká Poľana, obec v okrese Snina, ktorá zanikla kvôli výstavbe vodnej nádrže Starina.

⁷¹ Kóta Skury sa nachádza v katastri obce Hostovice (dobový názov Vendégi) v okrese Snina a kóta 814 sa nachádza v katastri obce Parihuzovce (dobový názov Juhos) v rovnakom okrese.

⁷² Veľké straty plukovní matrika vykazuje v marci 1915 v katastri obcí Lopienka, Radziejowa, Tyskowa.

15. pešia divízia na karpatskom fronte

15. pešia divízia bola zmobilizovaná v auguste 1914 v Miškovci. Súčasťou tejto divízie bol Peší pluk č. 66 z Užhorodu. V tomto pluku slúžili chlapi zo Zemplínskej a Užskej župy.⁷³ Na začiatku vojny divízii velil poľný podmaršal Friedrich Wodniansky von Wildenfeld.⁷⁴ V čase ťažkých karpatských bojov divíziu viedol poľný podmaršal Alfred von Schenk. Takmer celú vojnu táto formácia strávila na východnom fronte. Ako súčasť 4. armády sa táto divízia veľmi dlho pohybovala mimo hlavného karpatského bojiska. V období medzi 15. — 26. februárom 1915 bola táto divízia použitá pri odľahčovacích úderoch, ktoré mali za cieľ zadržať ruské jednotky pred postaveniami 4. armády a zabrániť odchodu posíl do priestoru oproti 2. armáde.⁷⁵ Tieto boje však boli rýchle prerušené, pretože 15. pešia divízia dostala príkaz na presun k Armádnej skupine Pflanzer-Baltin.⁷⁶ Takže táto divízia, ako jediná z nášho územia, bojovala ako súčasť najjužnejšej rakúsko-uhorskej formácie na východnom fronte. Napriek určitému zdržaniu sa divízia v niekoľkých ešalónoch prepravila cez Delatyn⁷⁷ a Kolomyju⁷⁸ k Ottynii.⁷⁹ V tomto priestore sa 15. divízia okamžite zapojila do bojov.⁸⁰ Od 10. marca sa začala prudká snehová búrka, ktorá prerušila na dva dni bojové operácie,

Nasadenie 15. pešej divízie v Karpatoch – 4. apríl 1915
(www.kvhbeskydy.sk)

ale už od 13. marca sa začali prudké ruské útoky na pozície nielen 15. pešej divízie, ale aj celej Armádnej skupiny Pflanzer – Baltin. Zúrivé obranné boje zastihli 15. divíziu blízko obce Osmoloda.⁸¹ Pri podrobnejšom skúmaní matrik tohto pluku sa nepodarilo určiť zásadnejšie lokality, pri ktorých by IR 66 zvädzal dlhotrvajúce boje, ktoré by sa samozrejme nezaobišli bez výraznejších strát.

⁷³ Tento pluk dopĺňali muži z dnešných slovenských okresov Stropkov, Medzilaborce, Snina, Humenné, Vranov nad Topľou, Michalovce, Sobrance, Trebišov.

⁷⁴ Generál spáchal samovraždu na bojisku po ťažkých stratách v prvých bojoch, ktoré boli zavinené aj chybami velenia. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 - Registerband*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 376. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

⁷⁵ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 192. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>, príloha Lage südlich der Weichsel am 5. Jänner 1915

⁷⁶ Táto armádna skupina bola najjužnejšou formáciou na východnom fronte a presun k nej trval do začiatku marca 1915.

⁷⁷ Dnes Deljatin, mesto v rajóne Nadvirna, oblasť Ivanofrankivská.

⁷⁸ Dnes Kolomyja, mesto je strediskom rajónu Kolomyja v Ivanofrankivskej oblasti.

⁷⁹ Dnes Ottynia (Отинія), mesto v rajóne Kolomyja, oblasť Ivanofrankivská, Ukrajina.

⁸⁰ V tomto priestore prebiehali bojové operácie medzi 6. až 10. marcom 1915. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, s. 210. [cit. 05.06. 2016].

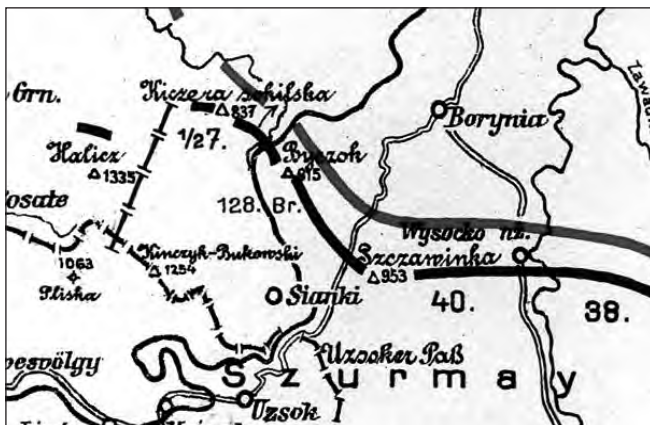
⁸¹ Osmoloda (Осмолода) je obec v rajóne Rožnjativ, oblasť Ivanofrankivská, Ukrajina.

27. pešia divízia na karpatskom fronte

27. pešia divízia bola zmobilizovaná v auguste 1914 v Košiciach. Tejto divízii bol podriadený Peší pluk č. 34 z Košíc a Peší pluk č. 67 z Prešova. Peší pluk č. 34 bol dopĺňaný z doplňovacieho obvodu Košice, ktorý bol tvorený územím Abovsko-turnianskej župy.⁸² Prešovský IR 67 bol dopĺňaný z doplňovacieho obvodu Prešov, ktorý bol tvorený územím Liptovskej, Šarišskej a Spišskej župy.⁸³ Do vojny divíziu viedol poľný podmaršal Friedrich Gerstenberger von Reichsegg und Gerstberg. Nielen počas karpatskej kampane, ale podstatnú časť vojny divízii velil poľný podmaršal českého pôvodu Ferdinand Kosak.⁸⁴ Takmer celú vojnu bojovala divízia na východnom fronte, ale v marci 1918 bola prevelená na taliansky front.

Divízia do Karpát dorazila ako súčasť posíl pre 2. rakúsko-uhorskú armádu pred začiatkom februárovej ofenzívy.⁸⁵ Polovica divízie bola hneď po príchode pričlenená k Bojovej skupine Szurmay, zvyšné jednotky divízie, ktoré dorazili neskôr sa stali súčasťou novovytvorenej Bojovej skupiny Schmidt.⁸⁶ Hlavný útok celej druhej armády sa začal 28. februára 1915. Jednotky 27. pešej divízie sa snažili postupovať smerom na Wolu Michowu a Baligród.⁸⁷ Najväčším protivníkom bol spočiatku zasnežený terén. Aj účinkovanie tejto divízie môžeme sledovať podľa matrik podriadených plukov. Z matriky IR 67 vyplýva, že sa pluk zúčastnil intenzívnych bojov od konca februára 1915, čo sa kryje so začiatkom ofenzívy 2. armády.⁸⁸ Prakticky celý marec zomierali vojaci prešovského pluku v okolí obce Wola Michowa.⁸⁹ Matriky okrem samotnej obce vo veľkom počte spomínajú lokality ako Sedlo Žebrák, prípadne kóta Maguryczne, ktorá sa nachádza severne od obce. V týchto miestach pluk krvácal do polovice marca.

Nasadenie 27. pešej divízie v Karpatoch – 2. marec 1915
(www.kvhbeskydy.sk)

⁸² Tento obvod v súčasnosti predstavuje hlavne územie okresov Košice I.-IV., Košice – okolie, Rožňava.

⁸³ V súčasnosti je to územie okresov Svidník, Bardejov, Sabinov, Prešov, Stará Ľubovňa, Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Gelnica, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, časti okresu Vranov nad Topľou a Košice – okolie.

⁸⁴ Väčšina divízií dostala zhruba po mesiaci nových veliteľov. Mesiac nemilosrdných bojov dokonale odhalil generálov, ktorí dokázali robiť iba prehliadky a inšpekcie posádok, ale v poli preukázali neschopnosť veliť v boji.

⁸⁵ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 - Registerband*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931, str. 388. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

⁸⁶ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 69. ISBN 978-80-971688-0-3.

⁸⁷ Tamže, s. 71.-72.

⁸⁸ Tamže, s. 71.

⁸⁹ Wola Michowa je obec z gminy Komancza, v okrese Sanok a Podkarpatskom vojvodstve.

Ruská protiofenzíva v druhej polovici marca tvrdo dopadla aj na 27. pešiu divíziu. Svoje si vytrpel najmä prešovský IR 67, ktorý bránil kótu 906, východne od obce Mików.⁹⁰ Pluk utrpel obrovské straty. Z celého pluku po týchto bojoch zostalo asi 300 mužov a pluk musel byť urýchlene doplnený novými silami.⁹¹ V druhej polovici apríla sa aj tento pluk zatúlal na naše územie, pretože matriky uvádzajú vojakov zabitých v boji v katastri obce Veľká Poľana, na známych lokalitách, ako je kóta Hodošík⁹², prípadne kóta Kučalata.⁹³ Podobne si viedol v týchto bojoch aj IR 34. Najťažšie boje viedol pluk začiatkom marca v okolí obce Jablonka. Do dejín nielen IR 34 sa zapísali boje na kóte Manilowa.⁹⁴ Aj vojaci tohto pluku bojovali v závere apríla v katastri obcí Veľká Poľana, Parihuzovce, či Osadné. Začiatkom mája, keď sa začal ústup ruských jednotiek z územia Karpát patrila divízia k jednotkám, ktoré prenasledovali nepriateľské jednotky do Haliče.

33. pešia divízia na karpatskom fronte

33. pešia divízia bola zmobilizovaná v auguste 1914 v Komárne. V tejto divízii bol zaradený Peší pluk č. 12 z Komárna, Peší pluk č. 25 z Lučenca a Peší pluk č. 26 z Ostrihomu. Komárňanský IR 12 bol dopĺňaný z obvodu Komárno.⁹⁵ Lučenecký IR 25 bol dopĺňaný z obvodu Lučenec.⁹⁶ Ostrihomský IR 26 bol dopĺňaný z obvodu Ostrihom.⁹⁷ Obvody všetkých troch plukov zasahovali do územia dnešného Maďarska. Na začiatku vojny velil tejto divízii poľný podmaršal Karl von Rebracha, ale počas bojov v Karpatoch divíziu viedol skúsený poľný podmaršal Ferdinand Goglia. Takmer celú vojnu strávila 33. pešia divízia na východnom fronte, ale v septembri 1917 bola prevelená na front taliansky.

Pre 33. pešiu divíziu sa karpatské boje začínajú v januári 1915. Začiatkom januára bola divízia súčasťou V. zboru a bola rozmiestnená v priestore mesta Snina. Celý V. zbor sa nachádzal na pravom krídle 3. armády a mal byť súčasťou hlavného náporu v smere na Cisnu a Baligród. Ešte v dňoch 3. – 11. 1915 sa divízia nachádzala v okolí mesta Snina.⁹⁸ Divízia sa zúčastnila ofenzívy od prvých hodín.

⁹⁰ Mików je obec v gmine Komancza, v okrese Sanok, v karpatskom vojvodstve. Najtvrdšie útoky tu IR 67 odrážal 21. - 22. marca 1915. VHA Bratislava, f. Zbierka vojenských matrík, Matriky z územia SR do roku 1918, Matriky Pešieho pluku č. 67.

⁹¹ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 29. ISBN 80-967113-0-X.

⁹² Na tejto kóte sa nachádza najvyššie položený vojnový cintorín na našom území Veľká Poľana II. – Hodošík.

⁹³ Kóta Kučalata je spätá najmä s bojom Honvédskeho pešieho pluku č. 15 z Trenčína. Tieto bojové akcie mali v dejinách pluku veľký význam. Dobový Názov Kučalaty – Koziolata sa dostal aj na čapicový odznak pluku a pluk získal čestný názov kučalatský.

⁹⁴ Kóta 810 medzi obcami Rabe a Lubne. Obe obce sa nachádzajú v gmine Baligród, v okrese Lesko, v Podkarpatskom vojvodstve.

⁹⁵ Tento obvod tvorilo územie súčasných okresov Prievidza, Partizánske, Nitra, Topoľčany, Nitra, Hlohovec, Šamorín a Nové Zámky.

⁹⁶ Územie tohto obvodu tvorili dnešné okresy Banská Bystrica, Brezno, Rimavská Sobota, Detva, Poltár, Lučenec, Zvolen, Veľký Krtíš a časť okresu Krupina.

⁹⁷ Tento obvod bol tvorený územiami dnešných okresov Levice, Banská Štiavnica, Zlaté Moravce, Žiar nad Hronom, Žarnovica a časť okresu Krupina.

⁹⁸ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 167. [cit. 07.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StannaHanna/>

Celý V. zbor pod vedením poľného zbrojmajstra Puhalla von Brlog začal svojím postupom na Ustrzyki Dolne ofenzívu 3. armády. Pred nimi nemali ruské jednotky súvislo bránenú líniu. Tento priestor kryli iba jazdecké hliadky.⁹⁹ Postup V. zboru spomaľoval viac terén, než aktivita nepriateľa. Na pravom krídle V. zboru sa už menej darilo Skupine Szurmay, ktorá sa snažila dobyť Užocký priesmyk. Vďaka odlišnému postupu oboch formácií sa medzi V. zborom a Skupinou Szurmay začala zväčšovať medzera. Práve do tejto medzery bola nasadená 33. divízia. Momentálna situácia si vyžiadala rošádu medzi podriadenými jednotkami.¹⁰⁰

33. pešia divízia spolu s celým V. zborom patrila k jednotkám, ktorým sa podarilo najviac postúpiť počas januárovej ofenzívy. Niekoľko dní neustálych ofenzívnych akcií totálne vyčerpali útočiace jednotky. Vojaci trávili vonku celé dni a noci, čo sa odrazilo na ich stave a morálke. Hromadne sa šírla apatia a ľahostajnosť.¹⁰¹ Od 29. januára museli divízie V. zboru odrážať nepriateľské protiútoky. O žiadnej ofenzíve už nemohlo byť ani reči.¹⁰² V priebehu 14 dní bojov stratil V. zbor 16 600 mužov.¹⁰³ Zaujímavo opisuje bojové podmienky, v ktorých museli vojaci bojovať, plukovník Dr. Georg Veith: „*Vojaci 66. pešej brigády¹⁰⁴ sa počas svojho postupu dostali 25. januára do snehovej búrky. V týchto podmienkach nie nepriateľ, ale ľadový severovýchodný vietor tlačil jednotky späť do východiskových pozícií. Počasie otupilo hrot nášho postupu.¹⁰⁵ Koncom januára sa oteplilo a cez deň vojakov zalial výdatný dážď. V noci teploty klesali pod nulu a mokrý výstroj na vojakoch zmrzol na kosť. Celé týždne museli v týchto podmienkach vojaci plniť bojové úlohy. Do dejín pluku sa navždy zapíšu boje na kóte Kinczyk Bukowski, východne od obce Wolosate koncom januára 1915.*“¹⁰⁶ Podobne, ako aj iné pluky, aj vojaci z IR 12 zažívali strastiplné chvíle počas ruskej ofenzívy v závere marca. Komárňansky pluk mal svoje postavenie v katastri obce Dzwiniacz Górny. V bojoch pri tejto obci utrpel pluk veľké straty. Najmä 25. marec 1915 je výrazne zapísaný v štatistikách pluku.¹⁰⁷ Matriky IR 26 vykazujú vysoké straty na konci januára 1915, keď pluk bojuje v okolí obce Boberka.¹⁰⁸ Začiatkom februára pluk bojoval v priestore obcí Smolnik¹⁰⁹ a Lutowiska.¹¹⁰ V tom istom priestore pluk bojuje aj v marci 1915. V priebehu bojov bol

⁹⁹ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 57. ISBN 978-80-971688-0-3.

¹⁰⁰ 66. pešia brigáda, ktorá patrila pod 33. pešiu divíziu a v rámci ktorej bojoval aj Peší pluk č. 12 z Komárna bola dočasne pričlenená k Skupine Szurmay a 71. pešia brigáda bola pridelená, ako záloha k V. zboru. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 160. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

¹⁰¹ Tamže, s. 167.

¹⁰² HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 59. ISBN 978-80-971688-0-3.

¹⁰³ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 173. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

¹⁰⁴ Teda brigády, ktorej súčasťou bol aj Peší pluk č. 12 z Komárna (poznámka autora).

¹⁰⁵ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 176. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

¹⁰⁶ Wolosate dnes obec v gmine Lutowiska, v okrese Bieszczady, v Podkarpackom vojvodstve.

¹⁰⁷ VHA Bratislava, f. zbierka vojenských matrik, Matriky z územia SR do roku 1918, Matriky Pešieho pluku č. 12.

¹⁰⁸ Kedysi obec v Gmine Lomne, neďaleko obce Lutowiska, dnes obec na Ukrajine, v okrese Turka, v Lvovskej oblasti.

¹⁰⁹ Obec v gmine Lutowiska, v okrese Bieszczady, v kraji Podkarpackom.

¹¹⁰ Sídlo gminy v okrese Bieszczady, v kraji Podkarpackom.

postupne pluk zatlačený južnejšie a bojoval v katastri obce Stuposiany¹¹¹ (13. – 26. marec 1915). Začiatkom apríla pluk ustupuje cez Ustrzyky Górne a Wolosate na dnešný poľsko-ukrajinský hraničný hrebeň hôr. Pluk v dňoch 12. – 29. apríla viedol tvrdé boje v katastri obce Zahorb¹¹², najmä v priestore kóty Čeremcha.¹¹³ Čo sa týka lokalít, v ktorých bojoval lučenecký IR 25, nemáme bližšie údaje, nakoľko sa zatiaľ nezačalo spracovávanie tohto pluku. Vzhľadom na fakt, že pluk bol zaradený v tej istej divízii, tak sa značná časť lokalít bude pravdepodobne opakovať.

Nasadenie 33. pešej divízie a 37. honvédskej pešej divízie v Karpatoch – 31. marec 1915 (www.kvhbeskydy.sk)

Účasť vojakov z územia dnešného Slovenska v karpatskej kampani je zaiste dôležitou a významnou súčasťou našich vojenských dejín. Táto štúdia si rozhodne nekládla za cieľ dôkladne zmapovať účasť vojenských jednotiek doplnených z územia dnešného Slovenska v karpatských bojoch. Veď v rámci nej bola iba stručne priblížená bojová cesta peších plukov spoločnej armády. Karpatských bojov

sa tiež zúčastnili vlastibranecké pešie pluky, prápory poľných strelcov, jazdecké, delostrelecké, technické a logistické jednotky dopĺňané z územia súčasného Slovenska. Aj tie v týchto bojoch zanechali výraznú stopu. Táto štúdia má byť jedným z prvých krokov na dlhej ceste objavovania stôp našich predkov na miestach bojov „Veľkej vojny.“ Zároveň ukazuje, aký význam majú spracované matriky a zoznamy strát pre skúmanie dejín jednotlivých vojenských telies rakúsko-uhorskej armády.

Ako už bolo spomínané, z územia dnešného Slovenska dopĺňalo väčšinu svojho mužstva päť vlastibraneckých plukov. Mobilizačné plány ich začlenili do dvoch vlastibraneckých divízií, v rámci ktorých bojovali počas celej vojny. Menšie skupiny vojakov z územia Slovenska bojovali aj v ďalších vlastibraneckých plukoch.¹¹⁴ V priebehu vojny boli vytvorené ďalšie vlastibranecké pluky. Z teritória dnešného Slovenska boli z nových plukov dopĺňané najmä Honvédske pluky č. 313, 314 a 315. Jadro honvédov z územia Slovenska však slúžilo v 37. honvédskej pešej divízii (37. HID) z Prešporku a 39. honvédskej pešej divízii (39. HID) z Košíc.

¹¹¹ Obec v gmine Lutowiska, v okrese Bieszczady, v kraji Podkarpatskom.

¹¹² Obec v okrese Veľký Berezný, v Priekarpatskej oblasti.

¹¹³ Kóta Čeremcha (1038 m.n.m) v katastri obce Zahorb bola jednou z kľúčových pozícií rakúsko-uhorskej obrany počas vrcholiacej Veľkonočnej bitky v apríli 1915. Kóta Čeremcha sa nachádzala v bode dotyku 2. rakúsko-uhorskej armády a nemeckej Južnej armády. HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 85. ISBN 978-80-971688-0-3.

¹¹⁴ Zastúpenie mužov z nášho územia nachádzame v Honvédskom pešom pluku č. 10 - Miskolc, Honvédskom pešom pluku č. 11 - Mukačevo, Honvédskom pešom pluku č. 12 - Szatmárnémeti (Satu Mare), Honvédskom pešom pluku č. 18 - Šopron, Honvédskejší pluk č. 31 - Veszprém.

37. honvédska pešia divízia (37. HID)

Divízia bola zmobilizovaná v auguste 1914 v Prešporku. V rámci divízie pôsobil Honvédskejší peší pluk č. 13 z Prešporka (HIR 13), Honvédskejší peší pluk č. 14 z Nitry (HIR 14) a Honvédskejší peší pluk č. 15 z Trenčína (HIR 15). Prešporský pluk bol dopĺňaný z vlastibraneckého doplňovacieho obvodu Prešporok.¹¹⁵ Na začiatku vojny bolo národnostné zloženie pluku takéto: Slováci 51 %, Maďari 28 %, Nemci 20 %, ostatní 1 %.¹¹⁶ Honvédskejší peší pluk č. 14 bol dopĺňaný z honvédskejškeho doplňovacieho obvodu Nitra a Levice.¹¹⁷ Na začiatku vojny bolo národnostné zloženie pluku takéto: Slováci 85 %, 15 % iní. Honvédskejší peší pluk č. 15 bol dopĺňaný z honvédskejškeho doplňovacieho obvodu Trenčín.¹¹⁸ Národnostné zloženie tohto pluku na začiatku vojny bolo rovnaké ako v prípade HIR 14: Slováci 85 %, 15 % iní. Do konca vojny sa národnostné zloženie plukov zmenilo. Do vojny divízia odchádza pod vedením poľného podmaršala Adriana Wiebera, ktorý divízii velil až do marca 1915. V závere karpatskej kampane divíziu prevzal poľný podmaršal Koloman Tabajdi. Takmer celú vojnu bojovala táto divízia na východnom fronte, ale v septembri 1918 bola prevelená na západný front, kde už však do väčších bojov nezasiahla.

Karpatská kampaň sa pre túto divíziu začala v závere decembra 1914. Divízia prišla do Karpát v rámci V. zboru koncom decembra. Prvých bojov v Karpatoch sa táto divízia zúčastnila od začiatku januárovej ofenzívy 3. armády. Bližšie je pôsobenie celého zboru charakterizované v stati o 33. pešej divízii z Komárna. V krátkosti môžeme povedať, že 37. honvédska pešia divízia patrila v rámci karpatských bojov medzi najvyťaženejšie jednotky dopĺňané z územia Slovenska. Od 24. januára sa vojaci tejto divízie spolu s jednotkami celého zboru zúčastnili postupu v smere Cisna – Ustrzyki Dolne. Ako už bolo spomínané, terén a klimatické podmienky pôsobili pri postupe oveľa väčší odpor než nepriateľ. Až v priestore Berežki – Lutowiska narazila divízia na silnejší odpor.¹¹⁹ Od 29. januára čelil V. zbor tvrdým ruským protiútokom. Práve iba 37. honvédska pešia divízia ešte chvíľu postupovala v priestore Lutowiska, ale aj tu útok postupne uviazol. Podobne, ako celá januárová ofenzíva 3. armády aj snaha vojakov všetkých plukov z 37. HID sa skončila neúspešne. Oblasť okolo obce Lutowiska sa krvavým spôsobom zapísala do dejín honvédskejškejších peších plukov tejto divízie. Svedčia o tom aj záznamy strát. Aj počas ďalších dní jednotky zboru odrážali ďalšie ruské útoky a platili za to výraznými stratami. Napriek vyčerpaniu sa divízia zúčastnila aj ďalších bojov počas ofenzívy 2. armády, ktorá sa začala 28. februára.¹²⁰ Ani tieto boje neboli úspešné a stáli nielen 37. HID, ale aj celý V. zbor mnoho síl. Všetky obeť boli zbytočné a ofenzíva skrachovala. Bolo jasné, že pevnosť Przemysl sa už nepodarí zachrániť a začínalo byť otáznne, či vyčerpané jednotky ubránia Kar-

¹¹⁵ Asi polovica tohto doplňovacieho obvodu ležala na maďarskom území. Z nášho územia do tohto obvodu patrilo územie okresov Bratislava I.-V., Malacky, Pezinok, Senec, Dunajská Streda, Galanta, Senica, Trnava, ale aj časti území ďalších okresov.

¹¹⁶ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 27. ISBN 80-967113-0-X.

¹¹⁷ Aj doplňovacia oblasť tohto pluku siahala na maďarské územie. Z nášho územia patrili do tohto obvodu územia okresov Nitra, Levice, Nové Zámky, Komárno, Zlaté Moravce, Topoľčany, ale aj časti ďalších okresov.

¹¹⁸ Tento doplňovací obvod bol tvorený dnešnými okresmi Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, Brezno, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Žilina, Bytča, Kysucké Nové Mesto, Čadca, Námestovo, Dolný Kubín, Tvrdošín.

¹¹⁹ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014, s. 57. ISBN 978-80-971688-0-3.

¹²⁰ Tamže, s. 72.

paty. Počas marcového protiútoky ruských vojsk mala 37. HID bojovú silu sotva vo veľkosti jedného pluku. Jednotky divízie sa zúfalo bránili na línii Smerek – Polonina Wetlińska.¹²¹ Tlak ruských jednotiek bol čoraz silnejší a zvyšy 37. HID zatlačené až na územie dnešného Slovenska a časti divízie bojovali v priestore obce Veľká Poľana. Do pamäti vojakov Honvédskeho pešieho pluku č. 15 sa navždy vryli boje na kóte Kučalata. Zoznamy strát všetkých troch plukov, ktoré nás zaujímajú¹²², vydávajú desivé svedectvo o hroznom utrpení ich vojakov v tvrdých karpatských bojoch. Tieto boje majú pre slovenskú vojenskú historiografiu veľký význam a bude potrebné zmapovať bojovú činnosť týchto plukov v rámci karpatskej kampane deň po dni.

39. honvédska pešia divízia (39. HID)

Táto divízia bola zmobilizovaná v auguste 1914 v Košiciach. Z plukov, ktoré tvorili túto divíziu, boli z nášho územia dopĺňané Honvédske peší pluk č. 9 z Košíc (HIR 9) a Honvédske peší pluk č. 16 z Banskej Bystrice (HIR 16). Honvédske peší pluk č. 16 bol dopĺňaný z honvédskeho obvodu Banská Bystrica.¹²³ Národnostné zloženie pluku na začiatku vojny bolo takéto: Maďari 56 %, Slováci 41 %, ostatní 3 %.¹²⁴

Honvédske peší pluk č. 9 bol dopĺňaný z obvodov Košice a Spišská Nová Ves.¹²⁵ Veľkou záhadou je uvádzané národnostné zloženie pluku pred prvou svetovou vojnou. Dostupné zdroje uvádzajú, že v roku 1914 bolo v pluku 91 % Maďarov a 9 % ostatných národností.¹²⁶ Je zvláštne, že v pluku, ktorého doplňovacím územím je celé dnešné východné Slovensko a časť stredného Slovenska nemá vo svojich radoch taký počet Slovákov, ktorý by stálo za to uvádzať v národnostnom prehľade. Samozrejme, národnostné rozdelenie obyvateľstva na tomto území bolo v roku 1914 iné, než v súčasnosti, ale to by sme museli pripustiť, že tu žiadni Slováci nežili. Zaujímavé je, že táto anomália nevzbudila pozornosť vojenských historikov a vo všetkých zdrojoch sa stále opakuje národnostné rozdelenie v HIR 9 bez Slovákov.¹²⁷ Pritom pri letmom pohľade na údaje získané z úmrtných lístkov padlých príslušníkov pluku, musíme zistiť, že počet slovenských vojakov v pluku musel byť výrazný. Je to o to zvláštnejšie, že u ostatných honvédskejších plukov sú uvádzané vierohodné percentá: HIR 13 – 51 % Slovákov, HIR 14 – 85 % Slovákov, HIR 15 – 85 % Slovákov a HIR 16 – 41 % Slovákov, len štatistika HIR 9 Slovákov vô-

¹²¹ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. s. 80. ISBN 978-80-971688-0-3.

¹²² HIR 13, HIR 14 a HIR 15.

¹²³ Tento obvod zahŕňal územie dnešných okresov Banská Bystrica, Brezno, Detva, Lučenec, Poltár, Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, Veľký Krτίš, a Zvolen.

¹²⁴ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 27. ISBN 80-967113-0-X.

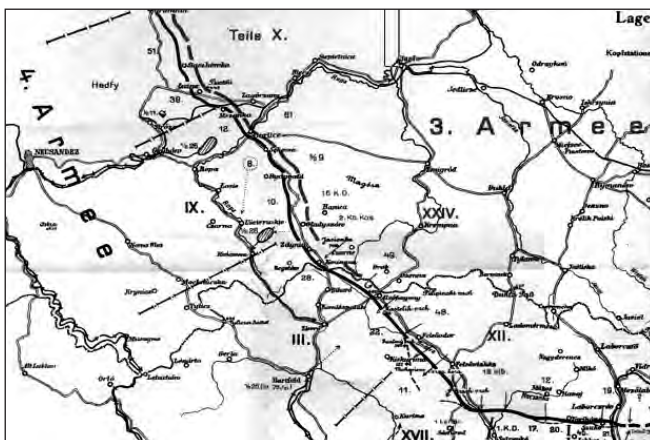
¹²⁵ Tento pluk bol dopĺňaný zo skutočne rozsiahlej oblasti. Táto oblasť siahala až do Maďarska a zaberala celé východné Slovensko a časť stredného Slovenska. Do obvodu patrili územia dnešných okresov Košice I.-IV., Košice – okolie, Gelnica, Spišská Nová Ves, Levoča, Poprad, Liptovský Mikuláš, Ružomberok, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Prešov, Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Humenné, Snina, Vranov nad Topľou, Sobrance, Michalovce a Trebišov.

¹²⁶ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 27. ISBN 80-967113-0-X.

¹²⁷ Okrem Vojenských dejín Slovenska IV. sa tento údaj opakuje pomerne pravidelne aj v ďalších odborných a popularizačných prácach.

bec neuvádza. Iná štatistika z roku 1918 už uvádza, že v Honvédskom pešom pluku č. 9 slúžilo už 37 % Slovákov. Košický HIR 9 je jedinou honvédskou jednotkou, kde je zaznamenaný výrazný nárast Slovákov. Naproti tomu tá istá štatistika uvádza, že v roku 1918 v HIR 13 slúžilo už len 37,5 Slovákov, v HIR 15 70 % Slovákov, v HIR 16 22 % Slovákov a v HIR 14 dokonca iba 18 % Slovákov, čo je od 85 % z roku 1914 najvýraznejší pokles.¹²⁸ Takže vo všetkých plukoch sa počet Slovákov v rokoch 1914 až 1918 výrazne znižuje, len v HIR 9, kde sa na začiatku vojny podľa štatistík, takmer žiadni Slováci nevyskytujú, sa zrazu počet Slovákov výrazne navyšuje. Táto anomália by si určite žiadala podrobnejší pohľad a vysvetlenie.

Od začiatku vojny, ale aj po celý čas karpatskej kampane, viedol divíziu poľný podmaršal Emmerich Hadfy von Livno. Až do marca 1918 táto divízia pôsobila na východnom fronte. V marci 1918 bola stiahnutá do vnútrozemia. V júli 1918 bola odoslaná na taliansky front, kde pôsobila do konca vojny. Karpatská kampaň sa začala pre túto divíziu, až koncom decembra 1914. Divízia bola v zostave 4. armády.¹²⁹ Vzhľadom na uda-

Nasadenie 39. honvédskej pešej divízie
v Karpatoch – 31. marec 1915 (www.kvhbeskydy.sk)

losti v Karpatoch hrala 4. armáda podružnejšiu pomocnú rolu. V závere decembra 1914 jednotky tejto armády zvädzali obranné boje na ľavom krídle 3. armády, ktorá bránila Karpaty. Koniec roka zachytil 39. honvédska pešia divízia severne od obce Ťuzna.¹³⁰ Začiatkom januára sa jednotky 3. a 4. armády pokúšali zastaviť ruský tlak na styčnú oblasť oboch armád. Pokusy oboch armád však neboli koordinované a nedosiahli vážnejší úspech. Koncom januára bola táto armáda oslabovaná, pretože posielala posily 3. armáde v Karpatoch, ktorá to zúfalo potrebovala. 39. honvédska divízia absolvovala od konca februára do konca marca boje, ktoré v širšom kontexte mali súčasťou úsilia 4. armády prispieť k ofenzíve, ktorá prebiehala v Karpatoch. V zásade je možné povedať, že výraznejšiu rolu zohrala táto divízia po skončení karpatskej kampane, pri víťaznej ofenzíve pri Gorliciach. 39. divízia bola súčasťou VI. zboru, ktorý bol podriadený nemeckej 11. armáde, ktorá ofenzívu začala.¹³¹ Divízia viedla veľmi dôležitý útok na výšinu Pustki, ktorá mala dôležitý význam pre celú ofenzívu pri Gorliciach. Ale to už je súčasť ďalšej kapitoly tragického konfliktu, ktorý vošiel do dejín pod menom Veľká vojna.

¹²⁸ ČAPLOVIČ, Miloslav – HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna. *Vojenské dejiny Slovenska IV*. Bratislava: MO SR, 1996, s. 27. ISBN 80-967113-0-X.

¹²⁹ Divízii v tomto období velil generál pechoty arcivojvoda Jozef Ferdinand.

¹³⁰ Obec Ťuzna je súčasťou rovnomennej gminy v okrese Gorlice.

¹³¹ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 83. ISBN 978-80-970040-6-4.

Operácie 3. rakúsko-uhorskej armády v priebehu bitky pod Gorlicami (2. – 8. mája 1915)

Úvod

Májová ofenzíva Centrálnych mocností v roku 1915 úplne zmenila situáciu na východnom fronte. Priebeh bojov v tom čase je jednou z lepšie opísaných epizód východného frontu Veľkej vojny. Najviac pozornosti bolo venované nemeckej 11. armáde generálplukovníka Augusta von Mackensena, pretože prelomila ruské pozície v hlavnom smere ofenzívy. Samotný príchod nemeckých divízií do Haliče umožnil dosiahnuť značnú prevahu na kľúčovom úseku frontu. O niečo menej sú známe činnosti dvoch rakúsko-uhorských armád, operujúcich na krídlach 11. armády, ktorými boli 4. armáda generála pechoty arcivojvodu Jozefa Ferdinanda a 3. armáda generála pechoty Svetozara Boroeviča von Bojna. Tá posledná – hoci najsilnejšia zo všetkých doteraz uvedených¹ – sa v prvých, rozhodujúcich dňoch aktívne zúčastnila ofenzívy iba malou časťou svojich síl, a pravdepodobne z tohto dôvodu nepúta pozornosť historikov. V tejto skici chcem načrtnúť vklad tejto armády ku gorlickému víťazstvu a prelomenie ruského frontu v máji 1915.

V polovici apríla 1915 3. rakúsko-uhorská armáda obsadila pozície od Lupkovského sedla na východe po haličsko-uhorskú hranicu v okolí Wysowej na západe. Pozerajúc od východu, front na tomto úseku obsadili: nemecký Beskydský armádny zbor (Beskidenkorps), následne VII., XVII. a III. rakúsko-uhorský armádny zbor. 3. armáda mala značné straty v nedávnej tzv. Veľkonočnej bitke. V tejto bitke utrpeli najťažšie straty oddiely X. armádneho zboru vrátane 21. pešej divízie Landwehru (*vlastibrany*), ktorá bola od určitého času podriadená jeho veliteľovi, a preto sa nachádzali mimo frontu, v blízkosti mesta Varannó (Vranov nad Topľou), kde ustúpili s cieľom oddýchnuť si a doplniť počet vojakov.² Na východe armáda hraničila s 2. rakúsko-uhorskou armádou generála jazdeckta Böhm-Ermolliho a na západe s už spomínanou 4. armádou.

Dôkladné predstavenie zloženia jednotlivých armádnych zborov, ktoré tvorili armádu Boroeviča na prelome apríla a mája 1915 presahuje rámec tejto štúdie, preto som ich obmedzil na nevyhnutné minimum. Nemecký Beskydský armádny zbor pod velením generála jazdeckta Georga von der Marwitz, mal koncom apríla

¹ 3. rakúsko-uhorská armáda mala 114 807 pušiek, 8 616 šabiel a 644 kanónov; pre porovnanie: 11. nemecká armáda mala 104 173 pušiek, 2 957 šabiel, 604 kanónov a 70 mínometov, 4. rakúsko-uhorská armáda – 87 334 pušiek, 4 339 šabiel a 443 kanónov. Pozri: HORSTENAU-GLAISE, E. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, t. II, Wien 1931, Beilage 14.

² HORSTENAU-GLAISE, E. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, t. II, Wien 1931, Beilage 11. V priebehu troch týždňov, od 21. marca do 11. apríla, teda o. i. v období Veľkonočnej bitky, klesol stav jednotlivých divízií X. armádneho zboru takto: v prípade 2. divízie pechoty – zo 6 500 na 1 563 pušiek, v prípade 24. pešej divízie – zo 7 200 na 2 100 pušiek, a v prípade troch plukov 45. divízie pechoty Landwehru (chýbajú údaje o štvrtom pluku) – zo 4 400 na 1 740 pušiek – pozri: URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 8.

takmer 20 000 pušiek, pribl. 1 000 šabiel a 156 kanónov (30 prápórov, 10 švadrón 30 batérií, 4 technické roty), a tvorili ho 25. rezervná pešia divízia, 35. rezervná pešia divízia a 4. pešia divízia.³ O málo slabší, disponujúci cca 18 000 puškami, viac ako 2 000 jazdcami a 115 kanónmi, bol VII. rakúsko-uhorský armádny zbor pod velením generála pechoty arcivojvodu Jozefa. V jeho zložení boli: 20. honvédska pešia divízia, 17. pešia divízia a 1. jazdecká divízia. Armádny zbor mal 25 peších prápórov, 20 švadrón, 22 delostreleckých batérií, 3 technické roty). XVII. rakúsko-uhorský armádny zbor pod velením generála pechoty Karla Křitka mal viac ako 20 000 pušiek, 3 500 šabiel a 75 kanónov (24 a ½ prápóra, 27 švadrón, 15 batérií a 2 technické roty). Tvorila ho 4. jazdecká divízia, jedna pešia divízia (11. pešia divízia) a uhorská 1. brigáda husárov Népfelkelés. Pozoruhodné je, že 4. jazdecká divízia pod velením generálmajora Otta Berndta mala okrem jazdeckých jednotiek aj dve silné pešie skupiny/brigády a mala k dispozícii takmer 10 000 pušiek a 2 500 šabiel, vďaka čomu sa vyrovnala silnej pešej divízii, dodatočne posilnenej nemalým počtom jazdcov. Posledný z armádných zborov nachádzajúcich sa na fronte – III. rakúsko-uhorský armádny zbor generála divízie (Feldmarschall-Leutnanta) Josepha Krautwalda sa skladal z 26. pešej divízie Landwehru, 28. pešej divízie a 22. pešej divízie Landwehru. Mal o niečo viac ako 27 000 pušiek, necelých 1 000 šabiel a 134 kanónov v 36 a ½ prápóroch, 8 švadrónach, 24 batériách a 2 technických rotách.

Viac pozornosti by sa malo venovať X. rakúsko-uhorskému zboru, ktorý mal zohrať hlavnú úlohu v snahe 3. armády vyprovokovať nepriateľa v prvých dňoch ofenzívy.⁴ Veliteľom tohto armádného zboru bol generálporučík Hugo Martiny. Armádny zbor spolu s jemu podriadenou 21. pešou divíziou Landwehru mal 41 prápórov, 13 švadrón, 33 a ½ batérií a 5 technických rôt – 29 137 bajonetov, 1 130 šabiel a 144 kanónov. Veliteľom 24. pešej divízie bol generálmajor Josef Schneider Edler von Manns-Au; mala 6 698 pušiek, 250 šabiel, 14 strojových pušiek a 34 kanónov, v jej zložení boli hlavne pešie pluky spoločnej armády (9., 10., 45 a 77. peší pluk, 4.). 2. pešia divízia generálporučíka Antona Lipoščaka mala 5 869 pušiek, 333 šabiel, 11 strojových pušiek a 52 kanónov. Vo svojom zložení mala aj jednotky spoločnej (c. k) armády (89., 90. peší pluk, 4. bosniansko-hercegovinský peší pluk, 4. strelecký prápór). Veliteľom 45. pešej divízie bol generálmajor Joseph Nemezcsek. Tvorili ju štyri pešie pluky Landwehru (pluky č.: 17., 18., 33. a 34.). Divízia mala

**Generál jazdeckva
Johannes Georg von der Marwitz**

³ Jednotlivé divízie uvádzam v tom istom usporiadaní, ako armádne zbory, a teda od východu podľa pozícií obsadených tesne pred májovou ofenzívou. Údaje o počtoch na základe: HORSTENAU-GLAISE, E. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, t. II, Wien 1931, Beilage 14 oraz URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 14.

⁴ Účasť tohto armádného zboru v bitke pod Gorlicami som rozsiahlejšie predstavil v článku Zapomniane skrzydło bitwy gorlickiej: działania CK X Korpusu pod Małastowem, Ropicą Ruską i Bartnem [v:] K. Ruszała (red.) *Znaki Pamięci VI – Ziemia Gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny. Materiały z konferencji naukowej Gorlice, 01.05.2014*, Gorlice 2014.

k dispozícii tieto zbrane: 6 131 pušiek, 337 šabiel, 18 strojových pušiek, 59 kanónov. Najsilnejšou divíziou, pridelenou k X. armádnemu zboru, bola 21. pešia divízia Landwehru generálmajora Aloisa Podhajskeho (7 171 pušiek, 210 šabiel, 14 strojových pušiek, 19 kanónov), v ktorej zložení boli 6., 7., 8. a 28. peší pluk Landwehru. Po príchode armádneho zboru na východiskové pozície pre ofenzívu bol v jeho zložení — rezervný oddiel — 30. peší pluk Landwehru s takmer 3 000 vojakmi.

Ako vidno na základe uvedených čísel, divízie X. armádneho zboru mali veľmi znížený počet vojakov, väčšina peších plukov sa skladala iba z dvoch práporov. Výnimkou bola 21. pešia divízia Landwehru, v ktorej mala väčšina plukov 3 prápory (okrem 8. pešieho pluku Landwehru, ktorý sa skladal iba z jedného práporu). Delostrelectvo armádneho zboru sa môže zdať pomerne početné. Húfnic bolo sotva 32 a všetky mali kalibru 10 cm, čiastočne starého typu; armádný zbor mal sotva dve húfnice kaliber 15 cm. V hornatom teréne však boli užitočné horské a protiletadlové kanóny (dovedna 14 kusov).⁵

Oproti 3. rakúsko-uhorskej armáde pozície obsadila väčšia časť (ľavé krídlo a stred) ruskej 3. armády pod velením generálporučíka Radka Dimitrieva. Pozerajúc od východu, pozície medzi Balnicou a Łupkowom boli obsadené XXIX. armádnym zborom generála pechoty Dimitra Zujeva (81. pešia divízia, 3. strelecká divízia). Tento armádný zbor bol zrušený začiatkom mája. Od Łupkowa do Medzilaboriec obsadil pozície XXI. armádný zbor (generál jazdectva Jakov Škinskyj — 44. a 33. pešia divízia), ďalej na západ, až po Czerniny obsadil front XII. armádný zbor (generálporučik Leonid Leš — 19. pešia divízia, 12. pešia divízia, 12. sibírska strelecká divízia), od Czerniny po Gładyszów a Banicu — XXIV. armádný zbor (generál jazdectva Afanasij Curikov — 48. i 49. pešia divízia). Celkovo sa z 16 peších divízií, ktoré mala armáda Dimitrieva na fronte a ako rezervné oddiely, polovica nachádzala na prvej línii oproti 3. rakúsko-uhorskej armáde. Je potrebné dodať, že táto časť ruskej 3. armády bola mimoriadne posilnená v niekoľkých predchádzajúcich mesiacoch v súvislosti s konajúcimi sa karpatskými ofenzívami. Krátko pred májovou ofenzívou Centrálnych mocností bol spomínaný XXI. armádný zbor premiestnený na karpatský front v okolí Tarnowa. Z úsekov na sever od Karpát boli tiež prizvané jednotlivé pluky, ktoré týmto spôsobom posilnili ľavé krídlo a stred.⁶ Časť armády Dimitrieva, nachádzajúca sa oproti 3. rakúsko-uhorskej armáde, bola teda pomerne silná. Nenašiel som presné údaje týkajúce sa počtu vojakov jednotlivých divízií a armádných zborov, ale môžeme predpokladať, že boli porovnateľné s armádou Boroeviča, alebo iba zanedbateľne menšie.

Preskupenie pred bitkou

V plánovanej ofenzíve Centrálnych mocností mala byť úloha 3. rakúsko-uhorskej armády podporná, ale veľmi dôležitá. Predovšetkým mala väčšina jej síl viazať

⁵ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 14.

⁶ Горлицкая операция, Москва 1941, s. 401-402, 406-408; schéma 4; HORSTENAU-GLAISE, E. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, t. II*, Wien 1931, s. 318, Beilage 11, 16.

protivníka na karpatskom fronte a znemožniť mu premiestnenie oddielov z Karpát na úsek hlavného útoku 11. armády. Okrem toho mala 3. armáda svojím ľavým krídlom zabezpečovať útok vojsk Mackensena, a teda musela súčasne s nimi útočiť a vytláčať ruských obrancov. Dodatočnou prekážkou pre štáb Borojeviča bola potreba predĺženia frontu smerom na sever. Robiac miesto pre nemecké divízie prichádzajúce na front, 4. rakúsko-uhorská armáda skrátla svoje línie – teraz mala byť južným okrajom jej úseku oblasť Gromnika a Ciężkowic (na sever od Gorlíc). Východiskové pozície nemeckej 11. armády sa mali nachádzať od Ciężkowic na severe po obec Ropica Ruska na juhu. Oddiely 3. armády museli teda nahradiť jednotky 4. armády na pravom krídle a dodatočne obsadiť úsek medzi uhorsko-haličskou hranicou a Ropicou Ruskou.

Generálplukovník arcivojvoda
Jozef August

Pretože v prítomnosti silného protivníka nebolo možné stiahnuť z prvej línie akékoľvek väčšie jednotky, na obsadenie nového úseku a súčasne na aktívnu ochranu krídla ofenzívy bol určený X. armádny zbor generála Martinyho, ostávajúci v zázemí frontu, a jemu podriadená 21. pešia divízia Landwehru. Dňa 17. apríla dostal armádny zbor rozkaz od AOK (Armee-Oberkommando), v súlade s ktorým mal byť premiestnený do oblasti na severozápad od Bardejova. Pechota z 2. a 24. divízie mala byť premiestnená vlakmi, lebo bolo potrebné čo najskôr nahradiť oddiely 4. armády, ktoré museli ešte pred začiatkom ofenzívy pochodovať do okolia Tarnowa, kde boli určené ich východiskové pozície. V dôsledku preťaženia železničných tratí sa obe divízie Landwehru a delostrelectvo, ako aj podporné jednotky armádneho zboru, museli dostať na miesto určenia pochodom cez horské sedlá.⁷

Večer 22. apríla prišiel do štábu Borojeviča v Košiciach rozkaz AOK č. 9354⁸, týkajúci sa o. i. nahradenia krídla 4. armády a východiskových pozícií X. armádneho zboru. V súlade s jeho obsahom: „*Na juh od kopca 591, na ktorom je cintorín,⁹ na východ od Rychwałdu (dnes: Owczary – poznámka autora) na pozície 10. a 8. pešej divízie prichádza, ako rezerva, X. armádny zbor s i 2. a 24. pešou divíziou Landwehru. Výmena oddielov sa začína od 25. apríla pri úzkej spolupráci velení 3. a 4. armády (...). 3. armáda zabezpečuje južné krídlo 11. armády, ktorá má svojím pravým krídlom útočiť na sever cez kopce od doliny Przegoniny. Okrem toho 3. armáda odo dňa 30. apríla premiestňuje všetky oddiely nepotrebné na fronte vrátane 21. pešej divízie Landwehru na ľavé krídlo, aby pred začatím útoku 11. ar-*

⁷ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 10.

⁸ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, Beilage 4.

⁹ Na mapách Spezialkarte je kopec 591 označený tromi symbolmi krížov, pri príprave tohto rozkazu boli tieto znaky chybné interpretované ako označenie cintorína, v neskoršom čase boli symboly správne interpretované a v dokumentoch sa vyskytuje názov *Kopec troch krížov*.

mádou útočila šikmo od severu, na juh od doliny Przegoniny a hrebeňa Magury.¹⁰

Predné oddiely 2. pešej divízie sa ocitli v prvej línii frontu v masíve Małastowskej Magury už dňa 24. apríla. Do 27. apríla bola ukončená výmena jednotiek 4. armády.¹¹ Nasledujúci deň vydal štáb 3. armády dôkladné pokyny pre X. armádny zbor (rozkaz Op. r. 3907/21):

„Ľavé krídlo 3. armády (generál divízie Martiny s 2. a 24. pešou divíziou, 45. a 21. pešou divíziou Landwehru – tá posledná sa zoskupuje 30. apríla v okolí Hańczowej) – zabezpečuje južné krídlo nemeckej 11. armády a s týmto cieľom pri úzkej spolupráci s 11. bavorskou divíziou šikmo útočí od severného krídla na juh od línie: kopec 591 na východ od Rychwałdu (dnes: Owczary – poznámka autora) – sútok potokov v doline 363 – kopce 532 – 693 – 542 – 701 – 837 – hrebeň Magury 689. Delostrelecká príprava 1. mája, začiatok útoku 2. mája.“¹²

Generál Martiny pôvodne predpokladal realizáciu útoku presne v pruhu určenom vyššie uvedenými pokynmi, plánoval využiť celok síl 45. pešej divízie Landwehru (nachádzajúcej sa na východiskových pozíciách medzi vrcholom Małastowskej Magury, t. j. kopcom 814 a kopcom 591 na styku s bavorskou divíziou a aspoň polovicu 2. pešej divízie (nachádzajúcej sa v masíve Małastowskej Magury).¹³ Avšak po konfrontácii týchto plánov s plánmi bavorskej divízie sa ukázalo, že tá chce od južnej strany obmedziť svoj pruh útoku, čo si vynútilo rozšírenie oblasti

útoku X. armádneho zboru a využitie ďalšej divízie. Veliteľ armádneho zboru prikázal 21. pešej divízii Landwehru urýchliť pochod a určil dátum príchodu do prifrontovej oblasti na 30. apríla. V určený deň divízia skutočne prišla do Rychwałdu, vďaka čomu bolo možné využiť ju v bojových činnostiach na severnom krídle armádneho zboru a zaplniť medzeru, ktorá by mohla vzniknúť medzi oddielmi gen. Martinyho a 11. bavorskou divíziou.¹⁴

Generálplukovník Karl Křitek

Útok X. armádneho zboru mal byť nasmerovaný na ľavé krídlo ruskej 9. pešej divízie (generálmajor Josif Losunov), ktoré bolo súčasne ľavým okrajom obranných pozícií ruského X. armádneho zboru. Pásmo kopcov na východ od dediny Małastów, ktoré malo byť hlavným cieľom útokov vojakov Martinyho, bolo obsadené 36. orlovským peším plukom, jeho pododdiely obsadili aj zákopy pretínajúce východné rameno Małastowskej Magury v okolí

¹⁰ Ide o Wątkowskú Maguru na sever od Bartného.

¹¹ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 11-12; M. Hoen, *Geschichte des salzburgisch-oberösterreichischen K. u. k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer Nr. 59 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914 – 1918*, Salzburg 1931, s. 244; E. Wisshaupt, *Die Tiroler Kaiserjäger im Weltkrieges, 1914-1918*, Wien 1935-36, s. 392.

¹² URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 30, Beilage 6.

¹³ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, Beilage 7.

¹⁴ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 13; Beilage 10.

kopca 623. Na prvej línii sa nachádzali dva prápory pluku, dva zvyšné boli spolu so štábom umiestnené v Bartnom. Ďalej na sever, za dolinou riečky Bartnianky, kopca 501 (Piwane) a 532 na východ od Ropice Ruskej boli pozície obsadené časťou 34. sievského pešieho pluku. Na juh od hrebeňa Małastowskej Magury, na Popowych Wierchoch nad Gładyszowom sa nachádzali obranné pozície 176. perevoločenského pešieho pluku, ktorý už bol podriadený susednému XXIV. armádnemu zboru. Na hlavnom smere rakúsko-uhorského útoku X. armádneho zboru sa teda nachádzalo sotva niekoľko peších práporov podporených pomerne slabým delostrelectvom. Naviac, prakticky neexistovala druhá línia obrany, na tomto mieste nebola zriadená, iba na vrchu Wątkowa (kopec 847 v pásme Magury Wątkowskej) existovala mala obranná pozícia. Dodatočne orlovský pluk nemal na svojom úseku dobré cesty smerom k zázemiu, po ktorých by bolo možné uskutočniť organizovaný ústup, najväčším problémom bola doprava kanónov a táborov.¹⁵

Činnosť počas 2. mája. Úspech pod Małastówom

Divízia Podhajskeho, ktorá prišla do frontovej oblasti ako posledná, mala najskôr prelomiť obranu ruských oddielov, práve preto by sme od nej čakali, že začne opisovanú činnosť X. armádneho zboru počas prvého dňa gorlickej ofenzívy. Na rozdiel od susedných jednotiek, ktoré na východiskových pozíciách strávili niekoľko dní, 21. divízia začala bojovať po jednodňovom oddychu, priamo z miesta ubytovania neďaleko dediny Bielanka. Ako prvé sa pohli 8. a 28. peší pluk Landwehru, ktoré dostali rozkaz odchodu 1. mája o 19.00. hodine.¹⁶ Vojak druhého z uvedených plukov Bedřich Kebert v denníku napísal:

*„.....sobota 1. máje 1915 - probuzen střelbou děl, jež namířena byla na němec-
ký eroplán. Připravujeme se na další pochod, vzpomínám si na 1. máje minulého
roku, kdy jsem se s manželkou a dětmi hřál na slunci na břehu Dunaje. Bože, jak
se mohlo vše tak rychle změnit za rok, kdo by si byl pomyslel, že za rok budu dívat
se na 1. máje smrti v tvář. Večer po celodenním rastu nastoupili jsme cestu do
bitvy. Pomoz bůh! Milovaná ženo! V posledním tomto okamžiku, loučím se s Te-
bou, kráčím do boje, v noci se srazíme s Rusy blízko Bialonky. Líbám Tě vřele a děti,
s bohem.....“¹⁷*

O hodinu neskôr dostal 6. peší pluk Landwehru rozkaz na odchod, za ním mal ísť 7. peší pluk Landwehru, ktorý dostal za úlohu obsadiť pozície na kopci 591, a jeden z jeho práporov mal byť rezervným oddielom divízie.¹⁸

Zhodou okolností začali vojaci Podhajskeho priamy útok na zákopy protivníka pred určenou hodinou. Túto úlohu vykonával 28. pluk, pod velením plukovníka Ottokara Chwosteka. Pluk prešiel cez Rychwałdské sedlo, po čom okolo polnoci z 1. na

¹⁵ Горлицкая операция, Москва 1941, dok. 110, s. 92-94, schéma: 3, 4, 7, 10, 12, s. 405, 407-408; KA, NFA, 10. AK, k. 1281, Skizze der Stellungen des 36-ten Orlowschen Infanterie Regiments.

¹⁶ KA, NFA, 21SchD, k.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g)

¹⁷ <http://hynek.domalip.sweb.cz/kebert.html>, citované: 20.05.2016.

¹⁸ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.K.LIR „Eger“ Nr. 6, Gefechtsbericht, Absendungszeit: 4. Mai 1915. (Blg 3672c); K.K. 41.LIB. Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5. 1915 (Blg. 3672e). KA, NFA, 21SchD kt.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g); KA, NFA, 21SchD k.1196, K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915.

2. mája zišiel do doliny, v ktorej sa nachádzala dedina Maľastów, a následne jeho dva predné prápory (I/28 a II/28) sa pomaly priblížili k ruským zákopom. Priblíženie sa na vzdialenosť umožňujúcu priamy útok bolo naplánované na 6. h ráno, keď sa mala začať delostrelecká príprava. Českí vojaci Landwehru prinútili k ústupu z Maľastova predsunutú ruskú hliadku, a následne sa priblížili smerom k cieľu útoku – vrcholu kopca Konruta. Avšak v tme ľavokrídlový II. prápor majora Jakoba Piterku nemohol dodržať určený smer a zašiel príliš ďaleko na sever, zatočil do doliny riečky Bartnianska. Týmto spôsobom sa ocitol na plochom teréne, na ktorom bol z oboch strán obklopený krídlami ruských vojsk nachádzajúcimi sa vo väčšej výške. Už o 3. h ráno obrancovia Kornuty spustili paľbu na útočiacich českých vojakov. Tma sa postupne rozjasňovala a pozorovatelia rakúskeho delostrelectva si všimli, že Chwostekovi vojaci sa už nachádzajú blízko zákopov protivníka, preto ich účinne podporili paľbou. Onedlho sa k ostreľovaniu pripojili – na žiadosť velenia divízie – batérie susednej bavorskej divízie. Vďaka tejto podpore sa hlavné sily 28. pešieho pluku Landwehru priblížili až k drôteným zátarasom pred pozíciami Orlovského pluku.¹⁹

Už spomínaný Bedřich Kebert v denníku napísal:

„.....neděle 2. května 1915 - jsme již v ohni. Pušky i děla pracují. Každý z nás pociťuje úzkost, leč naděje na vyvážnutí se k ní druží.....“²⁰

Avšak II. prápor sa ocitol v tragickej situácii. Vojaci ležiaci na otvorenom teréne – zbavení už ochrany noci – boli ľahkým cieľom pre ruských strelcov. Padol veliteľ práporu, major Piterka a straty rástli. Bolo očividné, že čakanie na určenú hodinu útoku nie je možné. Chwostek zvažoval vykonať útok celou silou pluku vrátane pripojených rezervných oddielov a rezervného oddielu brigády, čiže jednoráporového 8. pešieho pluku Landwehru), ale situáciu vyriešila iniciatíva kapitána Schöffera, ktorý prevzal velenie II. práporu po padlom Piterkovi. Zmobilizoval svojich vojakov do útoku, v priebehu ktorého ešte pred 8. h vtrhli do prvých ruských pozícií.²¹

Vojaci Chwosteka pokračovali v útoku pozdĺž hrebeňa Kornuty a ďalej smerom ku kopcu 643. Zapojenie sa pododdielov 18. pešieho pluku Landwehru zo susednej 45. pešej divízie Landwehru do boja nebolo veľkou podporou. Celkový útok tejto divízie sa zastavil a českí vojaci Landwehru nemohli počítať s väčšou podporou z jej strany. Po 13. h bola do boja zapojená batéria horských kanónov, ich umiestnenie na dobytých pozíciách umožnilo účinne podporovať útok zvyšnej časti divízie, ktorá útočila na kopce na sever od Bartniansky. O 15.20 h zmiešaná útočiaca skupina, zložená z vojakov 8., 18. a 28. pešieho pluku Landwehru pod velením kapitána Gottfrieda Lekescha vpadla do ruských zákopov na kopci 643. Týmto spôsobom dobyli českí vojaci Landwehru takmer samostatne nielen vlastné ciele útoku na Kornute, ale – idúc pozdĺž horského hrebeňa – dobyli aj nepriateľské pozície takmer v celom pruhu útoku susednej 45. divízie. Na kopci 643 dobyli jednu strojovú pušku, do zajatia bolo vzatých 250 nepriateľských vojakov, vrátane jedného podplukovníka. Ranný záznam vojaka Keberta bol jeho posledným – padol kvôli guľke, ktorá prepichla denník v ľavom vrecku bundy uniformy.²²

¹⁹ KA, NFA, 21SchD kt.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g); KA, NFA, 21SchD k.1196, K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915.

²⁰ <http://hynek.domalip.sweb.cz/kebert.html>, citované: 20.05.2016.

²¹ KA, NFA, 21SchD kt.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g); KA, NFA, 21SchD k.1196, K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915.

²² KA, NFA, 21SchD kt.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g);

Úspechom sa skončil aj útok zvyšnej časti divízie na ľavom krídle. Vojaci 6. pešieho pluku Landwehru, ktorej veliteľom bol plukovník Willibald Sauer, sa vydali na prvú líniu krátko po návrate skupiny Chwosteka. V ich prípade bol však samotný prechod na východiskové pozície ťažký. Cesta cez Rychwałd na Rychwałdské sedlo bola zablokovaná voľmi susednej bavorskej divízie. Na kopec Troch krížov (591) prišiel pluk až o 3. h ráno, potom začal zostupovať do doliny, čo mu sťažovali drôtené zátarasy pred vlastnými líniami. V tomto čase boli ruskí obrancovia kopcov na druhej strane doliny plne pripravení, upozornení akciou pravého krídla 21. divízie. Preto sa už presun do doliny konal pod ostreľovaním. Keď roty 6. pluku dosiahli dno doliny, začali prekračovať riečku Sękówka. Premiestnenie na pozície útoku trvalo dlho. Až o 10. h ráno prekročil prápor idúci vpredu cestu z Małastowa do Ropicy Ruskej (v súčasnosti: Ropica Górna), pri čom jeho vojaci sa premiešali so susedným bavorským 13. rezervným peším plukom. Prápor rozťahol svoje línie ďaleko naľavo, až po most v severozápadnej časti Ropice. V priebehu ďalších dvoch hodín sa pripojili zvyšné dva prápory pluku. Ostreľovanie nepriateľom slablo, hlavne vďaka vytláčaniu obrancov z masívu Kornuty vojakmi susedného pluku Chwosteka. 6. peší pluk Landwehru, zmiešaný s Bavormi, systematicky pokračoval vpred, až nakoniec hneď popoludní ľavé krídlo (prápor I/6) rýchlo zaútočilo, prekonávajúc drôtené zátarasy pred ruskými zákopmi, málopočetní vojaci na týchto pozíciách sa vzdali. Jeden ruský prápor sa pokúšal o protiútok od Wierszka (kopec 587), ale bol odrazený a aj 14 ruských pozícií na kopci 523 bolo nakoniec obsadených plukovníkom Sauerom.²³

Polný podmaršal Otto von Berndt

Zvyšné divízie X. armádneho zboru, ktoré v ten deň útočili, nedosiahli také jednoznačné úspechy ako 21. pešia divízia Landwehru. 45. divízia zaútočila takmer celou svojou silou. Ľavé krídlo divízie, 89. pešia brigáda Landwehru (pluky 18. a 33.) zišli zo severného ramena Małastowskej Magury do doliny Małastówky, obsadzujúc v noci východiskové pozície na sever od chrámu v Małastówe. Pravé krídlo (90. pešia brigáda Landwehru, pluky 17. a 34.) sa ocitlo viac vpravo, na juh od chrámu. Cieľom útoku boli ruské pozície na oboch stranách kopca 643. Napriek zapojeniu značných síl a napriek značným stratám sa útok divízie rozvíjal pomaly. 18. peší pluk Landwehru, ktorý sa posúval na ľavom krídle, sa istý čas premiestňoval zároveň so susednými oddielmi Chwosteka, neskôr však ustúpil do doliny. Cieľ útoku divízie – kopec 643 – bol nakoniec dobytý až popoludní, ako sa zdá hlavne vďaka akcii susednej divízie Podhajskeho.²⁴

KA, NFA, 21SchD k.1196, K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; <http://hynek.domalip.sweb.cz/kebert.html>, citované: 20.05.2016.

²³ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.K.LIR „Eger“ Nr. 6, Gefechtsbericht, Absendungszeit: 4. Mai 1915. (Blg 3672c); K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; K.K. 41.LIB.Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5. 1915 (Blg. 3672e); R. Wagner, Geschichte des ehemaligen Schützenregimentes Nr. 6 (K.k. Landwehr-Infanterie-Regiment Eger Nr. 6), Karlsbad-Eger, 1932, s. 149.

²⁴ KA, NFA, 90.SchBrig, Kt. 1043, Situation der 90.LIBrig am 1/5 12h mtgs, 12h nmtgs; KA, NFA, 45.SchD, Kt. 2345,

Najslabšia z útočiacich, 2. pešia divízia, musela dodatočne rozdeliť svoje sily, lebo vykonávala súčasne tri úlohy. Jej ľavé krídlo – časť 3. pešej brigády – oba prápory 4. bosniansko-hercegovinského pešieho pluku a jeden (1/40 prápor 40. pešieho pluku pod spoločným vedením veliteľa bosnianskeho pluku – plukovníka Arnolda Barwika malo útočiť súbežne so 45. divíziou na ruské zákopy na hrebeni medzi kopcami 643 a 671. 4. pešia brigáda, ktorej velil plukovník Julius Phleps, časťou síl zaútočila na začiatku šiestimi rotami 89. pešieho pluku, ku ktorým sa neskôr ešte pridal 4. strelecký prápor – z pozícií na východ od Mařastowského sedla (kóta 604) smerom na kopec 623. Na zabezpečenie pravého krídla divízie, ktoré bolo krídlom útoku armádneho zboru a súčasne celej ofenzívy Centrálnych mocností, bol v tento deň určený slabý 90. peší pluk, ktorý zišiel z oblasti Mařastowskej Magury na okraj dediny Gładyszów. Útok vojakov Barwika sa zastavil až okolo 17. h. Ešte horšie to bolo v prípade 4. pešej brigády, ktorá uviazla v boji o kopec 623, ktorý trval do neskorej noci.²⁵

Prvé ruské pozície boli teda dobyté. Avšak veliteľ armádneho zboru rozkázal pokračovať v útoku: o 17.00 poslal pokyny, aby bolo ešte v tento deň obsadené ďalšie horské pásmo, čiže kopce 657 (HOLA), 735 (Ostra Góra), kopec 757 (Dziamera) – spojnica medzi už dobytým horským hrebeňom a druhým pásmom, ktoré delilo oddiely armádneho zboru od obce Bartne, ako aj kopec 522 (Wierszok) na severnej strane potoka Bartnianka. 24. pešia divízia dostala rozkaz, aby súčasne za každú cenu pújala nepriateľa pred svojím frontom, aby z tohto úseku nemohol premiestniť žiadne oddiely.²⁶

V súlade s rozkazmi pokračovali oddiely X. armádneho zboru večer v pochode napred. Ľavé krídlo 21. divízie obsadilo bez väčších problémov kopec 522 a posunulo časť oddielov na sever s cieľom udržať kontakt s bavorskými oddielmi. Pravé krídlo – vedené plukovníkom Chwostekom – nestihlo pred polnocou dosiahnuť všetky stanovené ciele. Jeho vojaci sa okolo 23. h priblížili na vzdialenosť niekoľko krokov k vrcholu Holy, avšak nevedeli, či je obsadený a aké silné sú prípadné sily obrancov. Kapitán Lekesch, ktorý tam velil, nechcel riskovať nočný boj. Rozhodol sa, že počkajú do úsvitu, tým viac, že vojaci boli úplne vyčerpaní. Vyrazili predsa pred viac ako 24 hodinami z Bielanky a celý čas bojovali. 45. pešia divízia Landwehru tiež ostala vzadu, a nerobili priveľké pokroky. Ľavé krídlo 2. pešej divízie – dva prápory 4. bosniansko-hercegovinského pluku a dva prápory 40. pešieho pluku sa v noci priblížili k pásu drôtených prekážok, ktoré chránili kruhovej obrane prispôsobený ruský bod odporu na vrchole Dziamery. Bosnianski vojaci

---

Situation der 45.L.I.T.D. am 1.Mai 15; KA,NFA, 21SchD, Kt.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g), URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3.Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 16. Dôkladná rekonštrukcia priebehu útoku 45. pešej divízie Landwehru je náročná vzhľadom na absenciu operačnej dokumentácie 89. pešej brigády Landwehru z tohto obdobia vo fondoch Kriegsarchiv a veľmi obmedzený počet operačných dokumentov 90. pešej brigády Landwehru a samotnej divízie; vo fondoch Kriegsarchiv som tiež nenašiel bojové hlásenia plukovníkov tejto divízie.

²⁵ KA, NFA, 2.ID, Kt. 111: Beabsichtigte Situation der Grp. Obst. Barwik mit Tagesanbruch des 2./5; Beabsichtigte Situation der 4.IBrig ab 2 h nachts zum 2. Mai 1915, Situation der 2. ITD vom 1./5. auf 2.5; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3.Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 16-18. Rekonštrukcia činnosti tejto divízie naráža na podobné prekážky, ako v prípade 45. pešej divízie, napr. v Kt. 111. sa nachádzajú iba prílohy k operačným dokumentom divízie, ale samotné hlásenia za opisované obdobie chýbajú.

²⁶ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 16-17, Beilage 13.

začali tieto pozície obchádzať od severu.²⁷

V štábe ruskej 3. armády a X. armádneho zboru si celkom neuvedomovali situáciu na úseku frontu pod Maľastowom. Veliteľstvo ruskej 3. armády až o 20.30 h vydalo operačný rozkaz, podľa ktorého na predmetnom úseku frontu mal armádny zbor Protopopova brániť líniu od Męciny Wielkiej po Banicu, kopec 612 nad Banicou a ďalej, po spojení so susedným XXIV. armádnym zborom. Veliteľ armádneho zboru v noci (dňa 3. mája o 2.30 h) nahlásil štábu armády, že plánuje brániť líniu od Męciny Wielkiej cez Pstrążne, kopec 522 na severovýchod od Pstrążného, Holy, Ostrú Góru, Banicu a kopec 612. O 5. h zasa hlásil, že oddiely 9. pešej divízie obsadili pozície na kopcoch 522, 657, 735 a 757. Ako už bolo skôr spomenuté, prvý z uvedených kopcov bol už niekoľko hodín obsadený rakúsko-uhorskými vojakmi a ostatné nimi mali byť rýchlo obsadené.²⁸

Generál pechoty
Josef Krautwald von Annau

Na ostatných úsekoch frontu 3. armády vládol v prvý deň ofenzívy relatívny pokoj. Ruský útok proti strednej a pravému krídlu VII. armádneho zboru v oblasti na juhovýchod od Stropkova podniknutý v noci z 1. na 2. mája bol odrazený. Popoludní 2. mája leteckí prieskumníci zistili prítomnosť veľkého ruského zoskupenia – v počte približne armádneho zboru – v oblasti Jasła a Biecza. Preto sa predpokladalo, že tieto jednotky boli povolané z frontu v oblasti Duklianskeho priesmyku. AOK prikázalo 3. armáde využiť všetky možnosti, aby zaútočila na protivníka a vtiahla ho do boja. Okrem tohto letci nahlásili, že videli kolónu zloženú z 2 – 3 práporov, pochodujúcich smerom na Žmigród a Krempnu, ktorá mohla byť poslaná proti X. alebo III. armádnemu zboru. Na východnom krídle 3. armády sa situácia celý deň nemenila.²⁹

Činnosť dňa 3. mája. Ostra Góra a Dziamera

Nad ránom 3. mája sa obe divízie Landwehru z armádneho zboru Martinyho opäť pohli dopredu. O 4.00 h vojaci 21. divízie vyhnali z vrchu Holy slabú ruskú posádku, pripojil sa k nim aj jeden prápor 18. pešieho pluku Landwehru z 45. divízie.

²⁷ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.K.LIR „Eger“ Nr. 6, Gefechtsbericht, Absendungszeit: 4. Mai 1915. (Blg 3672c); K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; K.K. 41.LIB. Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5. 1915 (Blg. 3672e); KA, NFA, 21SchD k.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g); URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3.Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 17; KA, NFA, 2.ID, Kt. 111: Situation der 2.I.T.D. 2./5. 10h nachm.

²⁸ Горлицкая операция, Москва 1941, dok. 144, s. 107, dok. 150, s. 112-113, dok. 151, s. 113, dok. 153, s. 113-114.

²⁹ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 15-16, 18.

Následne začali dobýjať Ostrú Góru. Spomenutý prápor 45. divízie sa pohyboval jej smerom od Holy, a teda od severu. Iné oddiely ľavého krídla divízie útočili na Holu od západu. Od 6.30 h vyvolal v radoch haličskej divízie veľký zmätok ruský prápor, ktorý prešiel do protiútoky zo smeru Przegoniny. Cárski vojaci nielenže odrazili pododdiely 45. divízie, ale aj zaútočili na vojakov plukovníka Chwosteka, ktorí boli na Holi.³⁰ Plukovník predstavil tieto udalosti týmto spôsobom:

„Časť oddielov nepriateľa zaútočila na moje pravé krídlo (1. a polovicu 2. roty). Avšak tí chrabří vojaci si uvedomili nebezpečenstvo, nielenže sa bránili, ale z vlastnej iniciatívy začali bojovať na bodáky, odrazili slabé sily nepriateľa, ktoré sa nachádzali pred nimi a s krikom „Hurrá“ napadli krídlo a zadné pozície nepriateľa, kde vzali nepriateľský prápor – 500 ľudí – do zajatia, a následne (...) – sa pohli smerom na Ostrú Góru a obsadili tento vrch. Aj 10. rota sa z vlastnej iniciatívy zúčastnila protiútoky, keď uvideli nepriateľský prápor, obrátili front napravo a silne ho ostreľovali...“³¹

Ruský prápor, ktorý zaútočil na niekoľkokrát silnejšie rakúsko-uhorské zoskupenie, bol porazený – do zajatia padlo 300 vojakov, a Ostra Góra bola okolo 10.30 h dobytá útočníkmi. Obe divízie Landwehru si pripísali tento úspech – každá sa v hlásení iba zmienila o podpore zo strany susedných jednotiek.³²

Ľavé krídlo 21. pešej divízie Landwehru sa tiež presúvalo na východ, ale divízne jazdeckvo išlo dolinou cez Przegoninu smerom na Bartne, a bralo do zajatia všetkých ruských oneskorených vojakov. V oblasti hory Kornuty boli zistené ruské oddiely (kopec 837 v západnej časti Magury Wątkowskiej) a v okolí vrcholu Magury Wątkowskiej. Predné oddiely 7. pešieho pluku Landwehru sa v neskorý večer priblížili pod vrch Kornutov a hlásili, že tam nie je nepriateľ. Ruská obrana tejto hory v dôsledku presného ostreľovania ustúpila smerom ku kulminácii masívu Magury. Na krajnom severnom krídle divízie sa premiestňoval 6. peší pluk Landwehru, ktorý udržiaval kontakt s bavorskou divíziou.³³

2. pešia divízia (4. bosniansko-hercegovinský peší pluk) spolu s časťou 45. pešej divízie Landwehru predpoludním tiež obsadili vrchol Dziamery. Armádny zbor zajal od začiatku ofenzívy približne tisíc zajatcov.³⁴ Tým bolo celé horské pásmo, rozdeľujúce útočiacie oddiely X. armádneho zboru od dediny Bartne, dobyté. V dôsledku toho sa zvýšilo riziko obklúčenia ruského XXIV. armádneho zboru nachádzajúceho sa na pozíciách v okolí Regetowa a Stebníka. Všimol si to jeho veliteľ – generál Curikov a okolo poludnia 3. mája navrhol skrátenie frontu svojich oddielov prostredníctvom ich ústupu na východ. Veliteľstvo armády to však odmietlo, a prikázalo mu udržať kontakt so severným susedom a v prípade potreby – za-

³⁰ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; KA, NFA, 21SchD k.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g)

³¹ KA, NFA, 21SchD k.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g)

³² KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; KA, NFA, 21SchD k.1196: K. u. K. LIR 28., Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 1. - 3. Mai 1915. (Blg 3672g); KA, NFA, 21SchD k.1196: Blg 3699, 3701.

³³ KA, NFA, 21SchD k.1196: Blg 3705, 3706, 3709; KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; K.K. 41.LIB.Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5. 1915 (Blg. 3672e); Горлицкая операция, Москва 1941, dok. 166, s. 119; R. Wagner, *Geschichte des ehemaligen Schützenregimentes Nr. 6 (K.K. Landwehr-Infanterie-Regiment Eger Nr. 6)*, Karlsbad-Eger, 1932, s. 150.

³⁴ KA, NFA, 90.SchBrig, Kt. 1043, Situation der 90.LIBrig am 2./5. 6h nachm, 3./5. 6h vormtg, 3./5. 10h30 vormtg bis 5./5. 2k30 vmtg.; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3.Armee an der Durchbruchschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 20.

hnúť pravé krídlo dozadu, súčasne Curikovovi odporučili, aby podporil kamarátov bojujúcich v okolí Bartného a s týmto cieľom vykonal miestny protiútok. Curikov popoludní hlásil pripravenosť na vykonanie takéhoto protiútku 3 — 4 prápormi 195. orovajského pešieho pluku. Predtým však tieto prápory museli byť stiahnuté z frontového úseku, ktorý obsadzovali v oblasti Stebník – Stebnicka Huta, a pochodovať do Wołowca. Plánovaná akcia sa mohla začať najskôr ráno 4. mája.³⁵ Boli to však iba polovičaté opatrenia, a boli podniknuté príliš neskoro.

Dňa 3. mája boli na ostatných úsekoch frontu 3. armády podniknuté ukážkové činnosti v okolí Jaworzynky a Stebníka (III. armádny zbor). XVII. armádny zbor obsadil obec Ohrúhle v doline Radomky. 22. pešia divízia Landwehru bola vyťahovaná zo zloženia tohto zboru a premiestnila sa do okolia Smerekowca, kde mala ostať ako rezervný oddiel armády. Nikde doposiaľ neboli zaznamenané znaky ústupu nepriateľa, a najmä nebolo spozorované, že by jeho ťažké delostrelectvo opustilo svoje pozície. Počasie, ktoré bolo horšie ako v predchádzajúci deň, malo vplyv na možnosť vykonať letecký prieskum, čo tentoraz neumožnilo dôkladnejšie určiť nepriateľské pozície. Podarilo sa iba identifikovať kolónu ruskej pechoty – v počte približne dvoch brigád – pochodujúcu od železničnej stanice v Iwoniczi smerom na Duklu.³⁶

Činnosť dňa 4. mája. Magura Wątkowska

Počas tretieho dňa ofenzívy hlavnú úlohu mala naďalej zohrávať 21. divízia Landwehru. Susedné 2. a 45. divízia mali ostať na doterajších pozíciách v okolí Ostrej Góry a Dziamery. Do Przegoniny bol premiestnený rezervný oddiel armádného zboru – 30. peší pluk Landwehru. Rozkazy Martinyho, vydané večer 3. mája, prikazovali 21. pešej divízii Landwehru obsadiť kopec 837 (hora Kornuty) a ďalšie vrchy v masíve Wątkowskej Magury.³⁷

Tentokrát viedol útok 21. divízie plzenský 7. peší pluk Landwehru, ktorý podoporený zrýchleným jazdectvom, a batériou horských kanónov obišiel Przegoninu od severu a o 4.00 h začal postupovať smerom na vrch Kornutov. Naľavo od neho mal 6. pluk obsadiť kopec 701 a križovatku lesných ciest neďaleko od neho, a následne poslať útočiacu skupinu smerom na Folsz, aby udržal kontakt so susednými nemeckými oddielmi. 42. brigáda (8. a 28. pluk) sa premiestňovala cez Przegoninu na kopce nachádzajúce sa na sever od Bartného.³⁸

Útok, vedený hlavným hrebeňom, sa rozvíjal úspešne, uskutočnili sa iba malé zrážky s nepriateľom. Prispel k tomu určite zmätok na ruskej strane, lebo vojaci, ktorí obsadili kopec 847 (Wątkowa – hlavný vrch Wątkowskej Magury), v noci opustili pozície a odišli smerom na Folsz. Kvôli tomu bol tento dôležitý bod ne-

³⁵ Горльская операция, Москва 1941, dok. 159, s. 115-116, dok. 160, 161, s. 116, dok. 169, s. 119, dok. 171, s. 119-120, dok. 177, s. 122, dok. 178, s. 122-123.

³⁶ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 18 - 20.a

³⁷ KA, NFA, 21SchD k.1196: Błg 3701, 3702, 3711; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 20.

³⁸ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915.

jaký čas neobsadený. O 7. h ráno sa rakúsko-uhorskí vojaci ocitli na Kornutoch, a protivník prejavil vážnejší odpor až v blízkosti kopca 833. Tento odpor bol však prelomený útokom 6. pluku plukovníka Sauera, vedeným zo severnej strany. Na kopci 833 bolo do zajatia vzatých 150 vojakov protivníka.³⁹ Kvôli tomu, že útok 42. brigády vedený dolinou pokračoval pomaly pod ruskou paľbou z vrcholov Mareszky a kopca 617 nad sedlom Majdan, sa Podhajský rozhodol pokračovať v útoku hlavným hrebeňom Magury. Okolo 14.00 h plzenský pluk pod velením plukovníka Karla Schwandu sa pohol smerom k Wątkowej. Vzhľadom na citelné ostreľovanie ruského delostrelectva z okolia sedla Majdan, sa plzeňskí vojaci Landwehru zoskupili na severnom svahu, v hluchom priestore streľby protivníka. Skôr opustené pozície už obsadili noví obrancovia – vojaci Orovajského pluku, ktorý pôvodne mal byť v tejto oblasti určený na útok. Keď sa okolo 17.00 h Schwandovi vojaci priblížili pod samý vrchol hory, cárski vojaci – využijúc oslabenie pravého krídla útočníkov, vystaveného ostreľovaniu delostrelectva – začali protiútok. 7. pluk bol odrazený a mal značné straty, o. i. bol ranený plukovník Schwanda. Avšak vďaka účinnému strieľaniu strojových pušiek poručíka Mayera a podpore delostrelectva 45. divízie, ktorá strieľala z Ostrej Góry, bol protiútok Orovajského pluku veľmi rýchlo zastavený. Plzenskí vojaci si teraz pod velením podplukovníka Jakuba Zdeňka neďaleko vykopalí zákopy a do oblasti Wątkowej prichádzali ďalšie prápory divízie vrátane časti 6. pluku a jeden prápor z rezervného 30. pluku. Napriek tomu, že prišli ďalšie nepriateľské posily, po niekoľkých hodinách boja, bol vrchol Wątkowej o 19.45 h dobytý.⁴⁰

Dňa 4. mája bol na úsekoch ostatných armádnych zborov 3. armády pokoj, neboli tiež spozorované znaky ústupu nepriateľa. Naopak, nepriateľ všade posilňoval svoje pozície a iba III. armádny zbor spozoroval pohyb ruských táborov, ale ťažké ruské kanóny naďalej ostali na pozíciách. Pred polnocou dostala 3. armáda rozkaz AOK, v súlade s ktorým malo ľavé krídlo armády (väčšina X. armádneho zboru) útočiť smerom na Krempnu a Tylawu. Z juhu mala spolu s ním postupovať novozriadená skupina Krautwalda (28. pešia divízia z jeho armádneho zboru a 24. pešia divízia z X. armádneho zboru). Stred armády, ako doposiaľ, mal na seba viazať nepriateľa. Pravé krídlo – Beskydský armádny zbor, zo západu podporovaný VII. armádnym zborom – mal onedlho začať útok. Za vhodný moment na začatie tohto útoku bolo považované dosiah-

**Generálplukovník
Hugo Martiny von Malastów**

³⁹ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; KA, NFA, 21SchD k.1196: K.K. 41.LIB.Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5. 1915; Горлицкая операция, Москва 1941, dok. 188, s. 131.

⁴⁰ KA, NFA, 21SchD k.1196: K.u.K. 21. LITD. Komdo. Gefechtsbericht für die Zeit vom 1. bis 5. Mai 1915; KA, NFA, 21SchD k.1196: K.K. 41.LIB.Komdo, Gefechtsbericht über die Kämpfe von 2./5-6./5; Горлицкая операция, Москва 1941, dok. 201, s. 135, dok. 208, s. 139; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3.Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 22; R. Wagner, Geschichte des ehemaligen Schützenregimentes Nr. 6 (K.K. Landwehr-Infanterie-Regiment Eger Nr. 6), Karlsbad-Eger, 1932, s. 151.

nutie Krempnej ľavým krídlom armády. Na základe rozkazu AOK velenie armády prikázalo obom armádnym zborom, aby v nasledujúci deň ráno začali intenzívnu delostreleckú prípravu.⁴¹

Činnosť dňa 5. mája. Ofenzíva na celom fronte

V tomto čase však v noci zo 4. na 5. mája oddiely ruského XII. a XXIV. armádneho zboru opustili doterajšie pozície oproti 26. pešej armáde Landwehru na juhovýchod od Smilna:

„Keď prišiel slnečný, bezoblačný 5. máj, vojakom zo zákopov sa ukázal prekvapujúci obraz. Uvideli sedliakov túlajúcich sa pred a za ruskými pozíciami nachádzajúcimi sa oproti. Ťahali odtiaľ dosky a trámy, a na ceste z Cigla viedli civilni stáda dobytky smerom k Csarnó (Šarišskému Čiernemu). Nepochybne Moskáli v noci opustili svoje pozície.“⁴²

Podobné to bolo na mnohých iných úsekoch frontu 3. armády. Práve to, že miestne obyvateľstvo rabovalo opustené zákopy, svedčilo o tom, že protivník ustúpil. Rakúsko-uhorskí vojaci vyhodili do povetria vlastné mínové polia a postupovali vpred na celom fronte, na niektorých miestach ešte nachádzali horiace ohniská ruských táborísk.⁴³

V mimoriadne ťažkej situácii sa ocitol ruský XXIV. armádný zbor, jeho ústupové cesty – cez Polany a Mszanu a cez Smereczne – sa zbíjali v okolí Tylawy. Z tohto dôvodu jeho oddielom hrozilo, že budú obkľúčené, pretože bavorské oddiely sa v okolí Žmigrodu vysunuli značne dopredu, a od juhu prichádzali rakúsko-uhorské armádne zbory. Jediná ústupová cesta pre viac ako dve pešie divízie, jazdeckú divíziu spolu s delostrelectvom a tábormi, ako sa ukázalo, nestačila.⁴⁴ Velenie rakúsko-uhorskej 3. armády hnalo svoje oddiely a rozkázalo X. armádnemu zboru čo najskôr zaútočiť cez Krempnu na Tylawu, XVIII. armádnemu zboru smerom na Dukliansky priesmyk až po Krajnú Poľanu, a VII. armádnemu zboru smerom na sedlo Czeremcha (na juh od Jašliskov). Na úseku armádneho zboru Martinyho ráno, medzi 8.00 a 9.00 h zapríčinil útok 21. divízie Landwehru rýchle vytláčenie ruských obrancov z kopcov na východ od Bartného. Pred večerom 5. mája III. armádný zbor dosiahol sedlo Beskúd a Czeremcha (pri Ožennej), XVII. armádný zbor pochodoval na sever dolinou Ondavy, a VII. armádný zbor poslal jazdectvo s podporou delostrelectva smerom na Tisinec.

⁴¹ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 23-24.

⁴² E. Wissaupt, *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkriege 1914-1918. Nach den Feldakten des Wiener Kriegsarchiv bearbeitet*. Reichenberg 1928. s. 257.

⁴³ A. Winzor. *Weißer Dragoner im Weltkrieg. Die Geschichte des k. u. k. Dragoner-Regimentes Erzherzog Joseph Nr. 15 1891-1918*, Wien 1935, s. 118; O. Feith v. Ostringen, *Das k.u.K. Dragoner Regiment Nr. 9 im Weltkriege 1914 – 1918. Erster Teil. Nach amtlichen Quellen und kameradschaftlichen Beiträgen zusammengestellt und bearbeitet*. 1931, strojopis, Kriegsarchiv Wien, s. 43; F. Dredina, *Der Heldenweg des Zweier-Landsturm 1914-1918. Geschichte des oberösterreichisch-salzburgischen k.k. Landsturm-Infanterieregiments Nr. 2 und der selbständigen Landsturm-Feldbataillone*. Rok vydania neuvedený [s. a.]. s. 42.

⁴⁴ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 25-27.

Generálporučík A. A. Curikov

Dňa 5. mája začal útočiť aj Beskydský armádny zbor, avšak na jeho úseku sa nepriateľ nechcel vzdať bez boja a bránil doterajšie pozície.⁴⁵ O 6.30 h začali kanóny armádneho zboru delostreleckú prípravu, v masíve vrchu Javirska boli tiež použité mínomety. 4. pešia divízia zaútočila na kopce na východnej strane doliny Laborca, ale bez úspechu, v dôsledku čoho nemal ani útok ľavého krídla 35. rezervnej pešej divízie na západnej strane rieky šance na úspech vzhľadom na ostreľovanie z pravej strany. Večer bol pluk odrazený silným ruským protiútokom na východiskové pozície. Aj útok nemeckého 2. pešieho pluku Landwehru z tej istej divízie sa zastavil v oblasti drôtených zátarás chrániacich ruské zákopy. Útok teda napriek veľmi silnej delostreleckej podpore neprelomil ruskú obranu.⁴⁶

Popoludní 21. divízia vedúca útok na severnom krídle armády vytlačila slabé ruské oddiely z línie kopcov na severovýchod od obce Kotaň a dosiahla cestu Žmigród – Krempna. Najpravdepodobnejšie to bola časť z juhu ustupujúcej 48. pešej divízie. Protivník plánoval udržať tieto pozície, lebo chránili ústupovú cestu zo smeru Oženna. Z tohto dôvodu Martiny prikázal prelomiť ruský odpor ešte v ten istý deň. Časť pozícií obrancov sa podarilo večer dobyť v boji na bodáky českým vojakom Landwehru. Od juhu začali Krempnu obchádzať jednotky 2. divízie – vyčlenený oddiel (rota z 4. bosniansko-hercegovinského pluku, neskôr posilnená jazdectvom) neskoro večer sa dostal pod Žydowskie. Ráno 6. mája cárski vojaci opustili pozície pod Krempnou. Boje pod Krempnou boli poslednou dôležitou epizódou bojov divízie Podhajskeho v Beskydoch, dočasne mala ostať pri tejto obci, ako rezervný oddiel armády.⁴⁷

Činnosť dňa 6. mája. Katastrofa ruskej 48. pešej divízie

V noci z 5. na 6. mája boli veliteľstvom armády vydané ďalšie rozkazy, v súlade s ktorými sa znova premiestnili vojenské formácie, lebo v dôsledku úspechov sa front 3. armády významne skrátil. Skupina Krautwalda (v zložení: 28., 22. pešia di-

⁴⁵ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 27-28.

⁴⁶ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 27-28; H. Herrfahrd, E. Geißler, Königlich Preußisches Landwehr-Infanterie-Regiment König Wilhelm II. von Preußen. Oldenburg-Berlin 1924, s. 49; G. Schramek, Das Res.Feldartillerie-Regiment Nr. 35 im Weltkrieg 1914-1918. Nach amtlichen Unterlagen. Oldenburg-Berlin 1925, s. 62-64.

⁴⁷ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 29; KA, NFA, 3.IBrig, Kt. 16; KA, NFA, 2.ID, Kt. 111, Situation 5./5. ab 10h nachm.

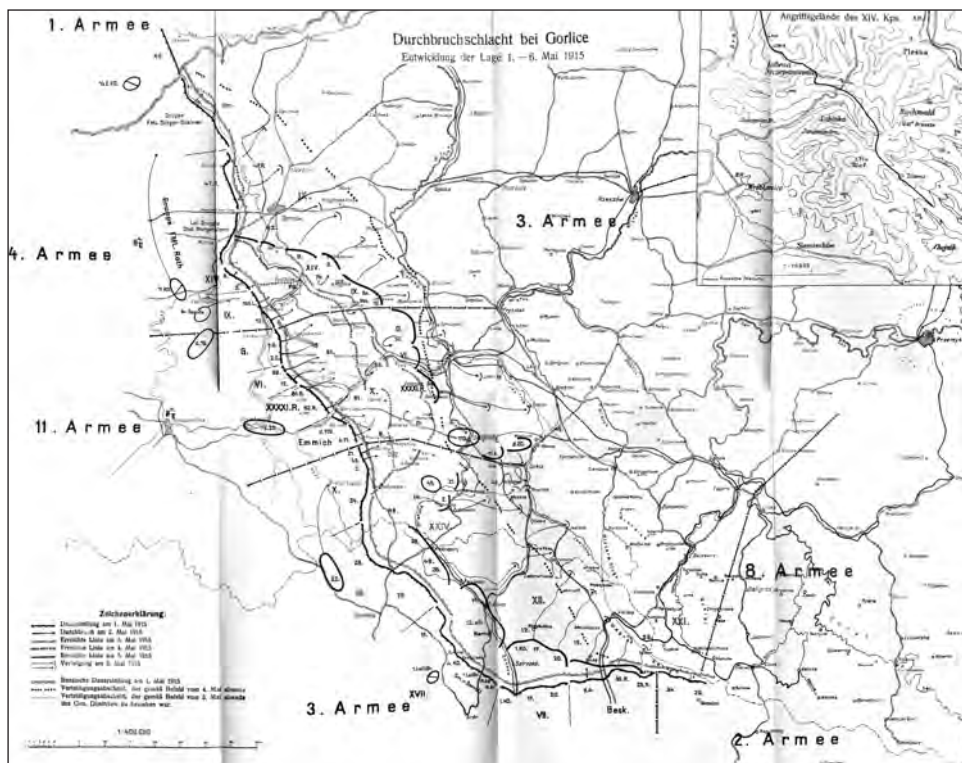
vízia, 4. peší pluk Landwehru) bola presunutá do tyla, do už obsadeného Svidníka a Vyšného Orlíka. VII. armádny zbor dostal rozkaz zmeniť smer útoku, tzn. priblížiť sa k obci Habura, súčasne XVII. armádny zbor, ku ktorému bola pripojená 26. pešia divízia Landwehru, mal rozšíriť oblasť útoku na východ. Armádne zbory umiestnené na krídlach mali energicky útočiť: X. armádny zbor naďalej smerom na Tylawu, a Beskydský armádny zbor na Vydraň a Łupków.⁴⁸

Pokroky útočiacich vojsk Boroewiča vážne ohrozili ruský XXIV. armádny zbor, ktorý obsadil pozície medzi Studeným vrchom (na uhorsko-haličskej hranici na západ od Barwinka) cez Myscowú do Samokłeskov a mal chrániť ústup v dôsledku bojov málopočetného X. armádneho zboru spod Gorlíc. Na týchto pozíciách bol ruský armádny zbor schopný vykonávať spomaľujúce činnosti a na určitý čas zdržať od západu prichádzajúce jednotky Martinyho, ale jeho ľavé krídlo, ktoré začínal obkľučovať XVII. armádny zbor nebolo zabezpečené a pravé krídlo už predbehli nemecké vojská. Potenciálna ústupová cesta na Duklu už bola pod paľbou delostrelectva. 49. pešia divízia sa oslobodila z pasce, ale nepodarilo sa to druhej z divízií XXIV. armádneho zboru – 48. pešej divízii generála Lavra Kornilova. Rozkaz na ďalší ústup dostala divízia 5. mája o 22. h, a jednotlivé oddiely začali ustupovať až na ďalší deň nadržanom. Pôvodne mali ustupovať na sever cez Chyrowu na Iwlu, ale ukázalo sa, že táto obec je už obsadená nemeckým vojskom. Kornilov zmenil smer ústupu, lebo sa chcel prebiť na východ zo vznikajúceho obkľúčenia.⁴⁹

Na ďalší deň sa kotol uzatvoril pod Chyrówou a Mszanou. Ráno 6. mája pokračovala 45. pešia divízia Landwehru smerom ku Mszane a k Ropianke, kde nečakane rozbila ruskú zadnú stráž veľmi posilnenú delostrelectvom a vzala mnohých zajatcov. 2. divízia smerovala na Wilszniú a Tylawu, a 24. divízia na Polany a Olchowiec. Od juhu prichádzala predsunutá základňa XVII. armádneho zboru – skupina Berndta. Hliadky z 9. pluku dragúnov sa na úsvite vydali smerom k Duklianskemu priesmyku, za nimi išli oba (9. a 15.) pluky dragúnov, ktoré s podporou jazdeckého delostrelectva, pod spoločným vedením generála Johanna Kopečka, obsadili Duklianský priesmyk a nadviazali kontakt s hliadkami hulánov zo 45. pešej divízie Landwehru. Jazdectvo išlo ďalej na sever, a malo zrážky s nepriateľom pri Barwinku a Tylawe. Jazdeckých dragúnov zdržala ruská obrana na kopci Kanásówka (kopec 513) hneď pred samotnou Tylawou. Rakúsko-uhorské jazdectvo zaútočilo teda na protivníka pešo, dosiahli úspech a o 13.00 obsadili Kanásówku. V tomto okamihu bola spozorovaná ruská kolóna – okolo 22 kanónov a mnoho táborových vozov – ktorá sa snažila precvárať cez Tylawu, aby sa vyhla rozbitiu. Dragúni ostreľovali výrazný cieľ, ale sami sa stali cieľom pre ruskú pechotu, ktorá išla spolu s kolónou. Jazdectvo sa zrazilo s časťou 192. rymnického pešieho pluku pod velením jeho veliteľa plukovníka Kuźmu Piotrowského. Po prechodnej patovej situácii dragúni pod velením rotmajstra Malburga zaútočili a prelomili obranu cárskeho vojakov. V dobytej Tylawe vzali 300 zajatcov, a spomenuté kanóny sa stali ich korisťou. Zvyšok Rusov stíhali už na koňoch, a vďaka tomu chytili ešte 150 vojakov. Dragúni pokračovali v pochode na sever a za súmraku sa v Trzciane stretli s čelom X. armádneho zboru, ktorým bol 34. peší pluk Landwehru (45. divízia). Za

⁴⁸ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 29.

⁴⁹ W. Juszkó, *Zagłada dywizji Kornilowa* [v:] J. Centek, S. Kutacz, K. Ruszała (red.), *Bitwa pod Gorlicami. Studia z perspektywy stulecia*, Gorlice 2015, s. 54-56.

Bitka pri Gorliciaciach 1. – 6. máj 1915

jazdectvom išla aj pechota XVII. armádneho zboru a večer sa na Duklianskom priesmyku ocitla aj Skupina Bolzano (plukovník Heinrich Bolzano, 81. a 88. peší pluk).⁵⁰

Týmto spôsobom stratila 48. pešia divízia svoju poslednú možnosť organizovaného ústupu. Pravdepodobne v okolí Tylawy vzali Berndtovi vojaci do zajatia generálmajora Arnolda Schulmanna, veliteľa divízneho delostrelectva (48. brigády delostrelectva). Straty divízie v období od 6. do 12. mája predstavovali 11 000 dôstojníkov a vojakov, z čoho viac ako dvetisíc boli padlí a ranení, a zvyšok tvorili nezvestní a tí, ktorí sa dostali do zajatia. Z divízie sa podarilo zachrániť viac ako 2 500 vojakov, ale iba Largo-Kagulský peší pluk ukončil bitku ako viacmenej organizovaná jednotka, z ostatných plukov ostalo len niekoľko sto vojakov. Samotný veliteľ divízie – generál Kornilov sa spolu s dôstojníkmi svojho štábu snažil takmer týždeň prebiť na východ. Do zajatia sa dostal až 12. mája v obci Wernejówka nad Wisłokom, a zajali ho vojaci muničnej jednotky 17. pešej divízie.⁵¹

⁵⁰ KA, NFA, 17.KA, Kt. 2254, Gruppe Obst. Bolzano, Situation von 5h nachm.; KA, NFA, 45SchDiv, Kt. 2345, meldunek I/3.LwUR z godziny 11:15 6 maja 1915 r.; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 31, 33-34; O. Feith v. Ostringen, *Das k.u.K. Dragoner Regiment Nr. 9 im Weltkriege 1914 – 1918. Erster Teil. Nach amtlichen Quellen und kameradschaftlichen Beiträgen zusammengestellt und bearbeitet.* 1931. Strojopis Wien, s. 43-44; A. Winzor. *Weißer Dragoner im Weltkrieg. Die Geschichte des k. u. k. Dragoner-Regimentes Erzherzog Joseph Nr. 15 1891-1918.* Wien 1935, s. 119.

⁵¹ W. Juszczo, *Zagłada dywizji Kornilowa* [v:] J. Centek, S. Kułacz, K. Ruszała (red.), *Bitwa pod Gorlicami.* Studia

Dňa 6. mája pokračoval na pravom krídle 3. armády útok. Na úseku Beskydského armádneho zboru, po tvrdom odpore v predchádzajúci deň, opustili ruské oddiely v noci svoje pozície a ustúpili na ďalšiu obrannú líniu v pásme Magury (horský hrebeň rozprestierajúci sa od Medzilaborciac po hraničný vrch Szczotb). Beskydský armádny zbor sa posúval k Medzilaborciam a svojím ľavým krídlom dosahoval (4. pešia divízia a väčšina 35. rezervnej pešej divízie) líniu Varechovce – Vyšné Čabiny a zaútočil na nepriateľské zadné stráže na západ od rieky Olšava. Východné krídlo armádneho zboru – na východ od tejto rieky – nabralo smer na hrebeň Magury a obsadilo kopec Dzielec (564) na juh od Sterkoviec. Boli spozorované znaky ústupu ruských oddielov v okolí Habury a Łupkowa – pravdepodobne to nebolo iba východné krídlo XII. armádneho zboru, ale aj jednotky XXI. armádneho zboru. Naľavo od nemeckých jednotiek pokračoval VII. armádny zbor smerom k sedlu Czeremcha (17. pešia divízia) a k Čertižnému (20. pešia divízia honvédov, generálmajor Pál Nagy). V tento prvý deň večer – kvôli postupnému skracovaniu frontu 3. armády – prišli rozkazy AOK, aby z prvej línie ustúpil III. armádny zbor v zložení: 22. pešia divízia Landwehru, 28. pešia divízia, 26. pešia divízia Landwehru (podriadené XVII. armádnemu zboru) a už spomenutá Skupina Bolzano. Tieto jednotky mali byť premiestnené do Východných Karpát.⁵²

Činnosť dňa 7. mája. Polanka a Weretyszów

V ďalší deň ofenzívy – 7. mája – sa pravé krídlo vojsk Boroevića malo stretnúť so silným odporom protivníka, čoho dôsledkom boli úporné boje, často sa predlžujúce do noci.⁵³

Ruskému XII. armádnemu zboru sa v predchádzajúci deň podarilo odpútať od prenasledujúcich rakúsko-uhorských oddielov. Teraz obsadil rozsiahle pozície od vrchu Weretyszów (kopec 742 v hlavnom hrebeni Karpát) k severu, cez pozície na Kiczere Długej (horský hrebeň medzi Jasiolem a Surowicou) a ďalej cez Dział

---

z perspektywy stulecia, Gorlice 2015, s. 56-59; HORSTENAU-GLAISE, E. Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, t. II, Wien 1931, s. 337; URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 40, 46. V Österreich-Ungarns letzter Krieg sa nachádza informácia o vzatí štábu Kornilova do zajatia neďaleko Svidníka, opakuje ju aj W. Juszko; v literatúre sa uvádza aj Nižný Komárnik (pozri: pozície uvedené v 117, s. 450 v knihe A. Olejku *Karpacká vojna trzech cesarzy. Z dzieł wojennych I wojny światowej na lądzie i w powietrzu*, Rzeszów 2013). Ale v štúdiu T. Uriela (s. 46, poznámka) sa nachádza popis dvoch rôznych situácií: zajatia viac ako 700 ruských vojakov neďaleko Svidníka dňa 8. mája a vzatie do zajatia Kornilova spolu so štábom, ktorých zajala muničná jednotka 17. pešej divízie pri Wernejówke dňa 12. mája. Pravdepodobne sa tie dve informácie zmiešali počas prác pri Österreich-Ungarns letzter Krieg. Wernejówka sa nachádza presne na východ od miesta obkľúčenia 48. divízie, a ostatné uvedené obce sa nachádzajú na juh, a pokus dostať sa na južnú stranu Karpát sa nezdá logický.

⁵² URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 31-32, 35; H. Herrfahrd, E. Geißler, *Königlich Preussisches Landwehr-Infanterie-Regiment König Wilhelm II. von Preußen*. Oldenburg-Berlin 1924, s. 49; G. Schramek, *Das Res.Feldartillerie-Regiment Nr. 35 im Weltkriege 1914-1918*. Nach amtlichen Unterlagen. Oldenburg-Berlin 1925, s. 63-64; H. v. Selle, W. Gründel, *Das 6. Westpreussische Infanterie-Regiment Nr. 149 im Weltkriege*. Nach amtlichen Kriegstagebüchern und Berichten von Mitkämpfern. Berlin 1929, s. 108; E. Wisshaupt, *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkriege 1914-1918*. Nach den Feldakten des Wiener Kriegsarchiv bearbeitet. Reichenberg 1928. s. 259.

⁵³ URIEL, T.: Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 35.

(kopec 666) až do Sieniawy na juhovýchod od Rymanówa. Na juh od neho, od Weretyszówa po kopce na sever od Medzilaboriec, obsadil pozície ruský XXI. armádny zbor.⁵⁴

Na pozície oboch uvedených armádných zborov zaútočili Beskydský armádny zbor, VII. armádny zbor (11. pešia divízia) a X. armádny zbor (2. pešia divízia).

Na úseku vojsk Marwitza 25. rezervná divízia obsadila kopec 764 (Brincova) na južnom okraji Magury. Zvyšné dve divízie armádneho zboru od rána útočili na zvyšné ruské pozície na hrebeni Magury (35. rezervná pešia divízia), ako aj na kopec 497 nachádzajúci sa na severovýchod od Medzilaboriec (4. pešia divízia) – Uboč a na Polanku (kóta 450). Polanka bola dobytá spoločne 14. peším plukom a rakúsko-uhorskými husármi zo susednej 1. jazdeckej divízie hneď po 11. h.⁵⁵ Večer divízia pokračovala v útoku na kopec 583. Veliteľ práporu I/14 pruského pešieho pluku vo svojom denníku boje opisoval takto:

„Šturm na silne opevnenú kótu Spravodlivý 538⁵⁶ a udržanie tohto kopca napriek štyrom útokom nepriateľa boli pre prápor ťažkými, ale hodinami plnými chvály. O 18.00 schádzame z Uboča a lezieme na spomenutú horu, potom šturm troch rôť na silné pozície nepriateľa v hustom lesnom poraste, ktorý sa skvele podaril. Oba prvé protiútoky boli nasmerované proti môjmu ľavému krídlu, zakaždým som na ne poslal jednu čatu, oba ďalšie útoky boli nasmerované na celú moju pozíciu. Ľudia sa znovu správali skvele, spôsobom, ktorým si zaslúžili najvyššiu pochvalu. Pretože II. prápor zľava a 149. peší pluk sprava nestíhali, musel som ostať na kopci bez akejkoľvek podpory. Na pozíciách sme našli 250 ruských pušiek, a samotní Rusi boli neskôr v doline zatiaľ do zajatia iným oddielom.“⁵⁷

Na druhej strane Vydranky dobylo pravé krídlo 4. pešej divízie okolo 18. h Kiczeru (kopec 542), a tým narušilo krídlo ruskej obrannej pozície na Magure. Jedna z rôť 140. pešieho pluku sa dostala až do Vydrane a vzala tam 70 zajatcov. Napriek tomu samotný boj o hrebeň Magury trval celé popoludnie a o niektoré časti masívu sa bojovalo ešte večer. Ruské sily neboli veľké, ale bojovali na veľmi dobre pripravených pozíciách. Až v nočných hodinách zo 7. na 8. mája oddiely XXI. armádneho zboru úplne opustili pozície oproti beskydskému armádnemu zboru. Avšak celodenný odpor týchto jednotiek umožnil ústup zadných oddielov a táborov armádneho zboru na haličskú stranu hlavného hrebeňa Karpát.⁵⁸

Ďalej na sever bojovala o ruské pozície na hraničnom hrebeni 20. pešia divízia honvédov, ktorá útočila na kopec (Weretyszów) a na juh od neho sa nachádzajúcu Revajku (752 m). Na Weretyszów bránený sibírkymi strelcami útočil 4. peší pluk

⁵⁴ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 37, Beilage 18, 19.

⁵⁵ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 38; H. v. Wartensleben, *Infanterie-Regiment Graf Schwerin (3. Pommersches) Nr. 14 im Weltkriege 1914-1918. Nach amtlichen Kriegstagebüchern und Berichten von Mitkämpfern*. s. 63.

⁵⁶ Kopec na juh od Kalinova.

⁵⁷ H. v. Wartensleben, *Infanterie-Regiment Graf Schwerin (3. Pommersches) Nr. 14 im Weltkriege 1914-1918. Nach amtlichen Kriegstagebüchern und Berichten von Mitkämpfern*. s. 63.

⁵⁸ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č.30, s. 38 -39; G. Schramek, *Das Res.Feldartillerie-Regiment Nr. 35 im Weltkriege 1914-1918. Nach amtlichen Unterlagen*. Oldenburg-Berlin 1925, s. 66-67; P. v. Mülmann, *Geschichte des 4. Westpreußischen Infanterie-Regiments Nr. 140*. Berlin 1930, s. 62.

honvédov, sprava útočil 17. peší pluk honvédov.⁵⁹ Gergely Sárközy bojujúci v tej prvej jednotke spomínal na útok:

„Po piatich minútach sme už boli v lese, kde sme sa mohli prebíjať vpred. Ale aký to bol pochod? Miestami na kolenách a na iných miestach plaziac sa na bruchu sme prekonávali husté, pichľavé kríky a trne, pričom sme seba navzájom nevideli, a kričať sa nesmeli. (...) Keď sme prišli na druhú stranu úzkeho lesíka, nachádzajúceho sa pred nami, dostali sme sa pod paľbu. V tomto čase nás bolo sotva dvadsať. Prišli sme tam oveľa skôr, ostatní ešte ostali vzadu. Preto sme aj my ustúpili na druhú stranu lesa. Vtedy sme už mali troch ranených. V čase, keď sme tam ležali, v jednom momente štekot pušiek prehlušil hlasný zvuk „Vpred, do útoku!“ Pozerám dopredu naľavo a vidím, že – ako som sa neskôr dozvedel – 3. a 4. rota dostali rozkaz útočiť na plochom teréne na Rusov, ktorí sa nachádzali na kopci. Bože môj, akoby to bolo dnes, vidím, že naľavo a napravo naši padajú pod paľbou strojových pušiek a guliek z ruských pušiek. Kapitán Dombi [Sándor Dombi, veliteľ práporu 1/4. pešieho pluku Honvédov – poznámka autora] bol ranený guľkou do hrudníka a padol na mieste po tom, keď vyskočil z úkrytu a so šablou vytiahnutou z pošvy viedol útok.“⁶⁰

Kapitán Dombi padol okolo 14.00 h. Nakoniec bol Weretyszów dobytý po celodenných bojoch o 21.30. h. Peší pluk honvédov stál tento úspech 130 padlých a 170 ranených. Na sever od hlavného hrebeňa Karpát zaútočila 17. pešia divízia zo VII. armádneho zboru spolu s časťou 11. divízie (XVII. armádny zbor) neskoro večer na Kiczere (kopec 641 v centre pásma Kiczery Długej), ktorá bola dobytá v noci. 11. divízia podporovaná oddielmi 2. pešej divízie vytlačila ruských obrancov z predsunutej pozície na východ od Woli Nižnej, a následne zaútočila aj na pozície nepriateľa na Kiczere Długej a na sever od doliny Wisłoka (kopec 666 – Dział). O 13:00 h bol aj tu dosiahnutý úspech. V dôsledku celodenných bojov bol ruský XXI. armádny zbor vytlačený alebo prinútený k ústupu, tieto boje mali tiež vplyv na južné krídlo XII. armádneho zboru.⁶¹

Na ďalšom úseku nenarazil útok 3. armády na taký organizovaný odpor protivníka. Skupina Berndta sa rýchlym pochodom presúvala na sever, pretínajúc pruh útoku 45. divízie a už o 13.30 h obsadila Rymanów. Jej delostrelectvo rozmiestnené na kopcoch na sever od mesta začalo ostreľovať ruské kolóny ustupujúce z Wróblika a Bzianky na sever. Smelý manéver Berndta prekvapil nielen protivníka, ale aj spojeneckú nemeckú 119. pešiu divíziu (11. armáda), ktorá sa približovala k Rymanóvu od severozápadu. Nemecké delostrelectvo ostreľovalo mesto už obsadené rakúsko-uhorským jazdectvom, spôsobovalo straty a narúšalo činnosť skupiny. 45. pešia divízia Landwehru, pochodujúca z Trzciany smerom k obciam Królik Polski a Królik Wołoski musela prelomiť odpor zvyšku 48. pešej divízie, ktorý obsadil vrch Cergowa (na juh od Dukly). Výsledkom bojov, trvajúcich od skorých ranných hodín, bolo obsadenie uvedeného vrchu 34. peším plukom Landwehru o 13.00 h.⁶²

⁵⁹ P. Makkay, *Négyes honvédek fegyverben*. Budapest 1934, s. 76-82; http://nagyhaboru.blog.hu/2015/06/10/b_sarkozy_gergely_visszaemlekezese_1-85_resz. mapy pripojené k spomienkam G. Sárközyho, citované: 24. 05. 2016

⁶⁰ Spomienky G. Sárközyho http://nagyhaboru.blog.hu/2015/06/10/b_sarkozy_gergely_visszaemlekezese_1-85_resz, citované: 24. 05. 2016, preklad do poľštiny Danuta Weltrowska.

⁶¹ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 37-38, Beilage 19; P. Makkay, *Négyes honvédek fegyverben*, Budapest 1934, s. 82.

⁶² URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 37-38, Beilage 19; P.

Ešte predpoludním sa veliteľstvo ruskej 3. armády rozhodlo ustúpiť na líniu Szczucin (nad Wisťou), Brzostek, Jasionów (na juhovýchod od Brzozowa), vrch Tokarnia (kopec 777 v pásme Bukowicy na juh od Bukowska), Komańcza, Mikówka. 3. rakúsko-uhorská armáda plánovala v nasledujúci deň poslať Beskydský armádny zbor smerom na Zagórz, VII. armádny zbor na Bukowsko, a XVII. a X. armádny zbor mali smerovať do okolia Odrzechowej. Dva posledné armádne zbory mali byť pripravené na ďalší pochod smerom na Sanok (s cieľom podporiť susednú nemeckú 11. armádu). 4. jazdecká divízia Berndta mala útočiť smerom na Sanok. Pred večerom 7. mája začali aj úvodné útoky jednotky ľavého krídla susednej 2. armády, ktorej 34. pešia divízia po ťažkých bojoch na bodáky obsadila vrchol Košarka (kopec 795 na juh od Łupkowa).⁶³

Činnosť dňa 8. mája. Pravé krídlo armády prekračuje hraničný hrebeň

Dňa 8. mája Beskydský armádny zbor viedol prenasledovacie činnosti. Okolo poludnia oddiely armádneho zboru vkročili na územie Haliče cez Stredný Hrb a sedlo Beskyd nad Radoszycami. Pokusy o odpor podniknuté nepriateľom boli prelomené tak, ako to bolo napr. v Komańczy, kde vstupujúce čelo 35. rezervnej divízie (jazdeckto, a potom prápor III/2. pešieho pluku Landwehru) zaútočili na ruské oddiely, ktoré sa bránili na kopcoch na východ od dediny. Pravé krídlo (nemecká 25. pešia divízia Landwehru) sa popoludní ocitla v okolí Łupkowa, nepochodovala však ďalej, aby nestratila spojenie so susednými oddielmi 2. rakúsko-uhorskej armády, ktorá tiež útočila na ruské pozície. V obsadenej Komańczy horeli sklady podpálené ustupujúcim protivníkom. Nemeckí vojaci sa z nich snažili zachrániť, čo sa dalo. Podarilo sa zachrániť značné množstvo potravín vrátane mnohých ton lososov, čo na nejakú dobu obohatilo jedálniček vojakov.⁶⁴

Naľavo do Beskydského armádneho zboru naďalej útočili VII. a XVII. armádny zbor, ktoré smerovali k ruským pozíciám v pásme Bukowice, kde sa plánoval brániť XII. armádny zbor. Divízie VII. armádneho zboru (17. pešiu divíziu a 20. pešiu divíziu honvédov, ako aj 1. jazdeckú divíziu) čakal šturm na protivníkom obsadenú Bukowicu vrátane jej východného okraja – kopca Tokarnia (777 m), ale XVII. armádny zbor (11. pešia divízia, 26. pešia divízia Landwehru) popoludní obišiel západný okraj pásma Bukowice a obsadil tam sa nachádzajúci Zruban (kopec 778). Pravé

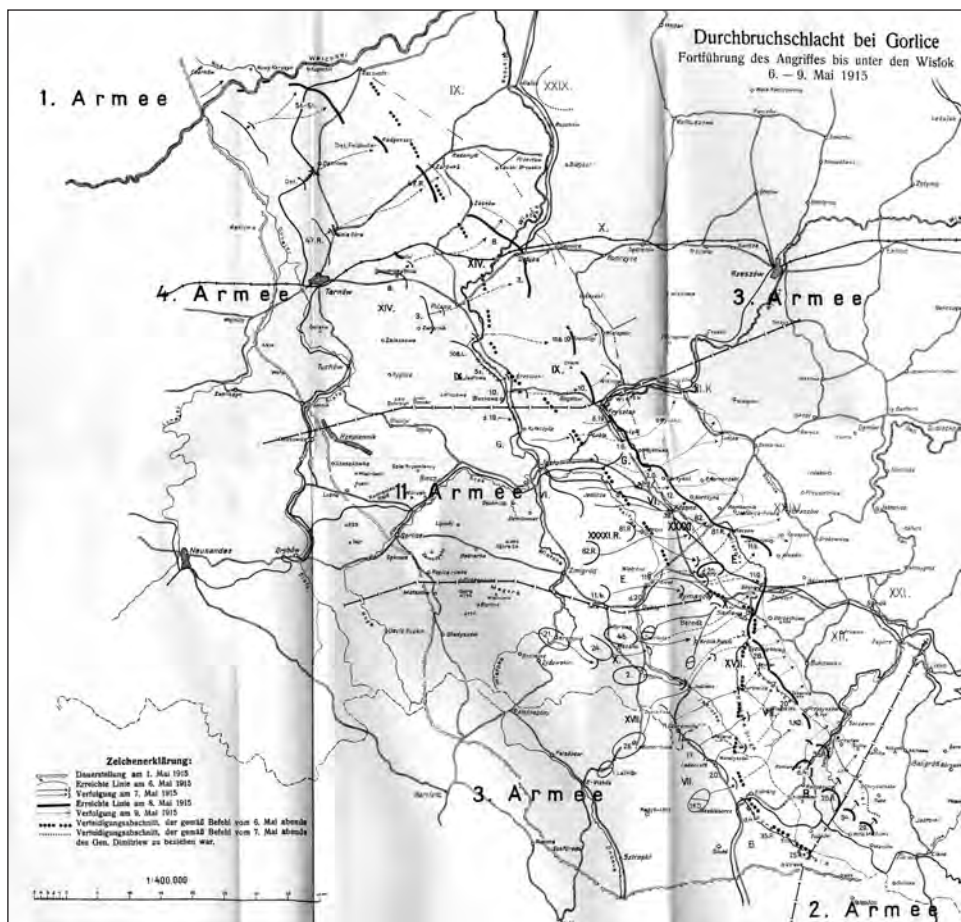

Makkay, *Négyes honvédek fegyverben*, Budapest 1934, s. 82.

⁶³ KA, NFA, 90.SchBrig, Kt. 1043, hlásenie I/LIR.34 z hodiny 11:15 zo dňa 7. mája 1915 r.; URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 35-36; O. Feith v. Ostringen, *Das k.u.K. Dragoner Regiment Nr. 9 im Weltkriege 1914 – 1918. Erster Teil. Nach amtlichen Quellen und kameradschaftlichen Beiträgen zusammengestellt und bearbeitet*. 1931. Strojopis, Kriegsarchiv Wien, s. 44; K. Wais, *Wspomnienia z pierwszego roku wojny światowej*. Łwów 1930, s. 87-88.

URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 39-40.

⁶⁴ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 č. 30, s. 40; H. Herrfahrd, E. Geißler, *Königlich Preussisches Landwehr-Infanterie-Regiment König Wilhelm II. von Preußen*. Oldenburg-Berlin 1924, s. 50; G. Schramek, *Das Res.Feldartillerie-Regiment Nr. 35 im Weltkriege 1914-1918. Nach amtlichen Unterlagen*. Oldenburg-Berlin 1925, s. 68-69; P. v. Müllmann, *Geschichte des 4. Westpreussischen Infanterie-Regiments Nr. 140*. Berlin 1930, s. 62.

Bitka pri Gorliciach 6. – 9. máj 1915

krídlo 11. divízie následne začalo tlačiť pred sebou ruské obranné pozície v tomto pásme a ľavé – vrátane 26. divízie – prelomilo po silnej delostreleckej príprave tesne pred nocou obranu cárskych oddielov na kopci Polany (689 m, nad dedinou Puławy). Mimoriadne sa tu vyznamenal litoměřický 9. peší pluk Landwehru z 26. divízie, ktorý počas včasného popoludnia dobyl Zrubañ, a následne kopec Kiczera (639), prešiel rieku Wisłok a s významnou podporou delostrelectva i pri značných stratách dobyl okolo 19.00 h vrchol kopca Polany. V tento deň vzal pluk do zajatia 400 ruských vojakov.⁶⁵

Na ľavom krídle armády útočil X. armádny zbor, ktorého stred a ľavé krídlo (45. pešia divízia Landwehru, 24. pešia divízia) ťažko bojovali v okolí Beska a o. i. útočili na silne obsadené kopce nad obcou Mymoń. Silný odpor ruských vojsk na

⁶⁵ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 41-42, 45, Beilage 20; E. Wisshaupt, *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkrieg 1914-1918. Nach den Feldakten des Wiener Kriegsarchiv bearbeitet*. Reichenberg 1928. s. 262-263.

tomto mieste zničil plány jazdectva (4. divízie Berndta) ešte v ten istý deň zaútočiť smerom na Sanok.⁶⁶

Letecký prieskum hlásil ústup ruských vojsk na celom fronte nachádzajúcom sa oproti 3. rakúsko-uhorskej armády. Bola spozorovaná dlhá kolóna, zložená hlavne z táborov, tiahnuca sa od Sanoka cez Lesko na východ, ako aj viac ako 10 km dlhá kolóna pechoty, pochodujúca cestou na Tyrawę Wołoską (zo Sanoka smerom na Przemysł). Ešte väčšia kolóna bola spozorovaná ráno na sever od Radoszyc – mala 16 km a smerovala na Zagórz, pričom sa snažila vyhnúť obklúčeniu Beskydským armádnym zborom prichádzajúcim spoza hraničného hrebeňa. Železničné stanice na východ od Sanoka boli plné vlakov, táborov a ľudí.⁶⁷

Záver

Do konca 8. mája sa všetky frontové jednotky 3. armády generála Boroeviča ocitli na území Haliče. Týmto spôsobom sa skončila účasť tejto armády v gorlickej ofenzíve – rakúska historiografia považuje 8. máj za posledný deň bitky pri Gorliciach a udalosti z ďalších dní už považuje za bitku pri Sanoku a Rzeszówe.

Dobová ilustrácia znázorňujúca vojakov nemeckej a rakúsko-uhorskej armády v bitke pri Gorliciach

Symbolickým spôsobom týždeň bojov zavŕšil tiež rozkaz, ktorý prišiel na štáb 3. armády večer 8. mája. 21. pešia divízia Landwehru, ktorá zohrala takú chvályhodnú úlohu v prvých dňoch ofenzívy a rozhodla o úspechu X. armádneho zboru, mala byť premiestnená na úplne iný úsek frontu – po preprave železnicou mala posilniť 4. armádu nad dolným Sanom.⁶⁸

Rakúsko-uhorská 3. armáda sa ešte mala zúčastniť bojov v oblasti Sanoka, a následne bojom o opätovné získanie Przemysła. Obsadenie tohto mesta (3. júna 1915) malo byť jej poslednou epizódou na ruskom fronte. Ar-

⁶⁶ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 s. 30, s. 42, 45.

⁶⁷ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, s. 43-44; G. Schramek, *Das Res.Feldartillerie-Regiment Nr. 35 im Weltkriege 1914-1918. Nach amtlichen Unterlagen*. Oldenburg-Berlin 1925, s. 68.

⁶⁸ HORSTENAU-GLAISE, E. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918*, t. II, Wien 1931, s. 315, 350.

mádné zbory a divízie boli rozdelené medzi susedné armády, a štáb spolu s generálom Boroevičom bol premiestnený na novootvorený taliansky front. 3. armáda bola obnovená po niekoľkých mesiacoch, ale na úplne inom fronte a v úplne inom zložení.

Úlohy postavené pred armádu Boroeviča v gorlickej ofenzíve boli splnené. Ľavé krídlo útoku, od samého začiatku účinne chránilo hlavné sily prielomu z juhu, a ostatné armádné zbory vhodne dlhý čas viazali polovicu ruskej 3. armády, čím jej znemožnili, aby poskytla pomoc úsekom frontu, na ktoré bol vedený útok. Vo vhodnom momente celok armády zaútočil, účinne prenasledoval ustupujúceho nepriateľa, a pravé krídlo prelomilo odpor v oblasti hraničného hrebeňa, vytlačiac protivníka za haličskú hranicu.

Dôkladné určenie strát rakúsko-uhorskej 3. armády v skúmanom období nie je možné. Iba v prípade dvoch divízií (21. pešej divízie Landwehru a 45. pešej divízie Landwehru) existujú údaje týkajúce sa počtu vojakov na fronte (Frontfeuergezähl) v dňoch 1. a 9. mája. Pre 21. divíziu sú to primerane čísla 6 600 vojakov (1. mája) a 5 447 vojakov (9. mája), pričom to druhé zohľadňuje 30. peší pluk Landwehru, ktorý mal štyri prápory (stav ku dňu 1. mája 2 860 vojakov), a neobsahuje detašovaný prápor 6. pešieho pluku Landwehru. Predpokladajúc, že tento detašovaný prápor mohol mať pribl. 800 vojakov, úbytok počtu vojakov divízie a zohľadňovaného spolu s ňou počtu 30. pešieho pluku Landwehru musel predstavovať minimálne 3 000 vojakov. Pre 45. divíziu predstavoval stav ku dňu 1. mája v tomto porovnaní 5 230, a ku dňu 9. mája 3 900, a teda straty predstavovali viac ako 1 400 ľudí. Je možné tiež vypočítať straty 2. pešej divízie v období 1. – 5. mája, porovnanie počtu vojakov pre oba tieto dni (5 120 a 4 050) svedčí o tom, že straty predstavovali niečo vyše 1 000 vojakov. Pre ostatné divízie 3. armády chýbajú porovnanie, ktoré by umožňovali podobné výpočty.⁶⁹

---

⁶⁹ URIEL, T.: *Die Mitwirkung der ö. u. 3. Armee an der Durchbruchsschlacht bei Gorlice – Tarnów und ihre anschließenden Operationen bis zur Erreichung des San*, strojopis, KA, Ms, WK. 1915 nr 30, Beilage 24.

Rakúsko-uhorská 10. pešia divízia v bitke pri Brzostku 7. mája 1915

Úvod¹

Na vojnových cintorínoch nachádzajúcich sa v blízkosti malého mestečka Brzostek² je pochovaných takmer tisíc vojakov rakúsko-uhorskej armády. Prevládajúca väčšina z nich – až 804 – padla v máji 1915. Navštevujúc vojenské cintoríny v tejto časti doliny rieky Wisłoka (Pozn. zost.: Wisłok a Wisłoka sú dve rôzne rieky v Poľsku) je ťažké vyhnúť sa otázke, za akých okolností všetci títo ľudia obetovali život. V doposiaľ publikovaných štúdiách môžeme predsa nájsť stručné zmienky o bojoch, ktoré sa uskutočnili v dňoch 7. – 8. mája 1915 pri Brzostku. Základné rakúske dielo, týkajúce sa prebiehu veľkej vojny, uvádza názov „Brzostek“ iba niekoľkokrát a udalostiam v okolí mestečka venuje doslova štyri vety.³ V poľskej literatúre tiež nebolo možné donedávna nájsť akékoľvek podrobnejšie informácie. Namiesto toto sa vyskytovali chybné konštatácie, podľa ktorých bolo toto mestečko dobyté už dňa 6. mája.⁴ Táto štúdia je pokusom o priblíženie priebehu týchto krátkych, ale krvavých bojov.⁵

Hlavné ťažisko májových bojov pri Brzostku niesla na rakúsko-uhorskej strane 10. pešia divízia zložená z českých plukov. Zaujímavé je, že sa medzi nimi nachádzali vojaci z Horného Rakúska a Salzburgu, zmobilizovaní do 59. pešieho pluku⁶, ľudovo nazývaného „Rainer“, ktorý bol na fronte pridelený k českému 36. pešiemu pluku.⁷ Zachované spomienky dvoch účastníkov bojov⁸ – pochádzajúcich z Horného Rakúska – umožňujú získať dodatočné informácie o priebehu bojov pri Brzostku a postojoch nemeckojazyčných vojakov k českým spolubojovníkom.

¹ Srdečne ďakujem Jaroslavovi Centkovi, Sławomirovi Kułaczovi, Mirosławowi Łopatovi a Wacławowi Szczepankovi za pomoc pri hľadaní materiálov.

² Zohľadnil som cintoríny č. 217 Januszkwice, 218 Bukowa, 219 Błażkowa, 220-221 Klecie, 222-225 Brzostek, 226 Zawadka Brzostecka, 227 Gorzejowa, 228 Przeczyca a 229 Skurowa; Drogomir J. P., *Polegli w Galicji Zachodniej 1914-1915 (1918)*, Tom II, Tarnów 2002, s. 336-382; údaje týkajúce sa počtu pochovaných na jednotlivých cintorínoch som tiež našiel v tom istom zdroji.

³ HORSTENAU-GLAISE, E. (red.) *Österreich-Ungarns letzter Krieg, t. II*, Wien 1931, s. 331, 332, 334, 338.

⁴ DĄBROWSKI, J. *Wielka Wojna 1914-1918 na podstawie najnowszych źródeł, Część II*, Warszawa 1937, s. 72; Zgórnjak M., *1914-1918 Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków, 1987, s. 171; Olejko A., *Karpacka wojna trzech cesarzy. Z działań wojennych I wojny światowej na Łądzie i w powietrzu*, Rzeszów 2013, s. 451.

⁵ Autor už načrtnol túto problematiku vo svojom článku Działania 4. Armii austro-węgierskiej w czasie bitwy gorlickiej (2-8 maja 1915r.) [In] Baczkowski M., Ruszała K., *Front wschodni I wojny światowej. Studia z dziejów militarnych i polityczno-społecznych*, Kraków 2013, s. 69-71.

⁶ Salzburg-oberösterreichisches Infanterieregiment Nr. 59 „Erzherzog Rainer.“

⁷ Böhmisches Infanterieregiment Nr. 36 „Reichsgraf Browne.“

⁸ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené)

10. Pešia divízia a brigáda Szende v májovej ofenzíve

V prvých dňoch mája 1915 sa medzi Karpatami a Vislou začala mohutná ofenzíva Centrálnych mocností. Najsilnejšia nemecká 11. armáda idúca v strede bola hlavnou útočiacou silou. Po oboch stranách ju mali v priebehu ofenzívy podporovať a zabezpečovať jej krídla oddiely rakúsko-uhorskej 3. a 4. armády. V rámci tejto činnosti na sever od 11. armády útočila rakúsko-uhorská armáda pod velením generála pechoty arcivojvodu Jozefa Ferdinanda. Jej pravým krídlom, ktorého povinnosťou bolo zabezpečovať nemecký útok, bol IX. armádny zbor generála Rudofa Králička. Skladal sa z dvoch peších divízií – 10. pešej divízie a 106. pešej divízie Landsturmu. Neskôr na jeho úseku bojovala aj rezervná jednotka armády – tzv. Brigáda Szende (31. pešia brigáda).⁹

Generál pechoty Rudolf Králiček

XI. armádnemu zboru bola zverená ťažká úloha, aby súčasne sprevádzal nemecké oddiely (premiestňujúce sa na východ) a udržiaval kontakt s naľavo sa nachádzajúcim XIV. armádnym zborom, útočiacim pri sútoku Bielej a Dunajca na Tarnów (čiže na sever). Postupne s pokračovaním ofenzívy to znamenalo potrebu vejavitého rozmiestnenia útočiacich jednotiek na stále širšom fronte. Túto úlohu v značnej miere niesla 10. pešia divízia.

10. pešia divízia sa skladala z dvoch peších brigád, v ktorých sa nachádzali po dva pešie pluky a okrem nich dva strelecké prápory.¹⁰ 19. pešiu brigádu majora Artura Iwanského tvorili: už spomínaný 36. peší pluk (podplukovníka Georga Hohenbergera) a 98. peší pluk¹¹ (plukovníka Maaga), ako aj 2. strelecký prápor (majora Otomara Bräunlicha, pozn. zost.).¹² V týchto jednotkách pred vypuknutím vojny prevládali vojaci českej národnosti, ktorí v 98. pešom pluku predstavovali 68 % (pri 28 % nemecky hovoriacich vojakoch), a v 2. streleckom prápore 74 %. Predvojnové národnostné zloženie spôsobilo, že 36. peší pluk bol jednou z dvoch jednotiek spoločnej armády s najčeskejším charakterom – až 95 % vojakov bolo tejto národnosti. V 20. pešej brigáde generálmajora Huga Reyman-

⁹ HORSTENAU-GLAISE, E. (red.) *Österreich-Ungarns letzter Krieg*, t. II, Wien 1931, Beilage 14.

¹⁰ Zloženie 10. pešej divízie a 31. pešej brigády uvádzam na základe HORSTENAU-GLAISE, E. (red.) *Österreich-Ungarns letzter Krieg*, t. II, Wien 1931, Beilage 14 ako aj KA, Sammlung Balaban, k. 1915 3 a 4 Armee, Ordre de bataille (Kriegsgliederung) der 4. Armee, a veliteľov oddielov podľa: Zivkovic G., *Regiments-, Bataillons-, Divisions-, Abteilungs-Inhaber und Kommandanten des K.u.K. Heeres und der K.K. Landwehr (1880-) 1898 bis 1918. Eine Ergänzung zu Wredes Geschichte der k.u.k. Wehrmacht zusammengestellt von Georg Zivkovic*. Strojopis v zbierkach KA. Národnostné zloženie jednotlivých oddielov uvádzam na základe: Ehn M., *Die österreichisch-ungarische Landmacht nach Aufbau, Gliederung, Friedensgarnison, Einteilung und nationaler Zusammensetzung im Sommer 1914, Ergänzungsheft 9 zum Werke „Österreich-Ungarns letzter Krieg“*, Wien 1934, Tabelle II.

¹¹ Böhmisches Infanterieregiment Nr. 98 „von Rummer.“

¹² Nepodarilo sa mi zistiť, akú hodnosť mal v priebehu opisovaných bojov; v decembri 1914, keď sa stal veliteľom práporu, mal hodnosť kapitána, a v roku 1917, keď mu prestal veliť, bol podplukovníkom.

na sa nachádzali: 18. peší pluk¹³ (plukovníka Otta Kicka), 21. peší pluk¹⁴ (plukovníka Franza Schöbla) a 12. strelecký prápor (podplukovníka Danté Bondatiho). Aj tieto oddiely patrili k jednotkám so silným českým charakterom – pred vypuknutím vojny predstavovalo percento vojakov, ktorí v nich slúžili a hovorili českým jazykom primerane: 75 %, 87 % a 67 %. Tri z vyššie uvedených peších plukov mali v čase opisovaných bojov na haličskom fronte po tri prápory, a 36. peší pluk mal štyri prápory.

Nezávisle od formálnej štruktúry oboch brigád, boli v priebehu ofenzívy zriaďované viac alebo menej krátkodobé bojové skupiny rôznej veľkosti a premenlivým zložením. Bol to jav príznačný pre rakúsko-uhorskú armádu. Veliteľom skupiny sa najčastejšie stával veliteľ brigády nachádzajúci sa na mieste alebo veliteľ pluku spolu so svojím štábom. Pod ich velenie boli odovzdané oddiely prítomné na danom frontovom úseku alebo potrebné na vykonanie konkrétnej úlohy. Formálne podriadenie jednotiek brigádam alebo divíziám vtedy strácalo význam. Najvýraznejším príkladom toho bola Skupina Iwanského v zložení zo dňa 2. mája 1915, v ktorej mal veliteľ 19. pešej brigády jeden oddiel z divízie, ku ktorej patril (12. strelecký prápor z „bratskej“ 20. pešej brigády) a jeden – zo susednej divízie (80. peší prápor zo 106. pešej divízie Landsturmu). Vlastné, t. j. oddiely patriace k 19. pešej brigáde, nemal vôbec.¹⁵ Štruktúra velenia v priebehu bojov o Brzostek sa tiež nekryla s tým, ku ktorej z oboch brigád patrili pluky alebo samostatné prápory.

Iba pre poriadok je potrebné uviesť, že delostreleckú podporu divízie mala zaisťovať 10. delostrelecká brigáda plukovníka Augusta Blahu, ktorá mala 18 batérií. V priebehu bojov nad Wisłokou sa ukázalo, že väčšina delostreleckých jednotiek nedorazila na delostrelecké pozície, ktoré by umožňovali účinné ostreľovanie ruských stanovísk na druhej strane rieky, preto nebola ich účasť v bitke o Brzostek významná.¹⁶

K divízii bola pridelená 4. rota 9. ženijného práporu. Divízne jazdeckto tvorili 5. a 6. švadróna 2. pluku hulánov Landwehru. V deň, keď sa začala bitka pri Gorliciach, mala 10. pešia divízia 11 848 pušiek, 298 šabieľ, podporovaných 87 kanónmi.

Bojov pri Brzostku sa aktívne zúčastnila aj časť 31. pešej brigády generálmajora Franza Szende von Füleккеlecsényho, ktorá nepatrila k 10. pešej divízii. Hneď pred gorlickou ofenzívou bola 4. armáde susednou 1. armádou, stojacou za Wisłou, požiadaná brigáda – sotva dva pluky – mala až 11 peších práporov, 9 614 pušiek a 138 šabieľ, a preto vzhľadom na počet vojakov bola primeraná priemernej rakúsko-uhorskej pešej divízii. 62. pešiemu pluku (5 práporov) velil plukovník Josef Engerlein. Zloženie pluku bolo zmiešané, asi z polovice sa skladal z maďarsko- a z polovice rumunskojazyčných vojakov. 82. pešiemu pluku (6 práporov) velil plukovník Wilhelm Teutsch. Táto jednotka bola takmer čisto uhorská. Jazdeckto brigády tvorili 8. švadróna a 2. pluk husárov.

Na jar 1915 bol veliteľom 10. pešej divízie generálmajor Artur Mecenseffy. Začal veliť divízii v ťažkom období zimných bojov v Nízkych Beskydoch a snažil sa zvládnuť situáciu v českých oddieloch, ktoré neboli považované za príliš spoľahlivé. Zaviedol vtedy radikálne a často veľmi prísne prostriedky s cieľom zvýšiť bojovú hodnotu svojich vojakov. Okrem prísneho vyžadovania povinností a ochotného

¹³ Böhmisches Infanterieregiment Nr. 18 „Erzherzog Leopold Salvator.“

¹⁴ Böhmisches Infanterieregiment Nr. 21 „Graf v. Abensperg u. Traun.“

¹⁵ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 1.

¹⁶ URIEL, T.: Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów [v:] *Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915*, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, strojopis z roku 1925, s. 86.

využívania najvyššieho trestu pre dezertérov, ponúkol veleniu armády, aby v jemu podriadených jednotkách urobilo „zlúčeninu“ svojho druhu. Malo to spočívať vo výmene práporov medzi jednotlivými plukmi, aby sa medzi menej hodnotnými jednotkami ocitli vojaci z regimentov, ktoré boli hodnotené lepšie. V rámci takejto výmeny odovzdal „nemecký“ 59. peší pluk jeden zo svojich frontových práporov 21. pešiemu pluku, okrem tohto bol jeho VIII. pochodový prápor začlenený k 36. pešiemu pluku. Na toto miesto do 59. pešieho pluku prišli: frontový prápor 21. pešieho pluku a pochodový prápor z 36. pešieho pluku.¹⁷

Kadet-ašpirant Guido Judi pochádzajúci z Neukirchen an der Vöckla sa ocitol v spomínanom VIII. pochodovom prápore Salzburského pluku. Na moment príchodu do oblasti frontovej línie spomínal takýmto spôsobom:

O 16.00 prápor prichádza do Rychwaldu.¹⁸ A tu sme spoznali náš osud. Dostatočne krutý: VIII. pochodový prápor (Rainerov) bol pridelený k c. k. pešiemu pluku č. 36! K smutne známemu českému pluku! Horké sklamanie. Ale to ešte nie je všetko. Prápor bude rozdelený a začlenený do celého pluku [tzn. k jednotlivým frontovým práporom – poznámka autora]. Ani chvíľu sme nepochybovali, hoci sme sa to snažili skryť: čerstvá krv – z nemeckej krvi!¹⁹

Postoje českých vojakov na fronte boli veľmi rôznorodé a uvedený názor Judiho vyplýval z krivdiacich úsudkov, ale 36. peší pluk skutočne bol málo spoľahlivou jednotkou. Iná vec je, že pred príchodom pochodového práporu zo Salzburgu, sa vo všetkých frontových práporoch 36. pešieho pluku nachádzalo sotva 600 vojakov. Vojaci pochádzajúci zo Salzburgu a z Horného Rakúska mali teda zakrátko tvoriť takmer 2/3 pluku.²⁰ Potom, postupne spolu s príchodom ďalších pochodových jednotiek, sa tieto proporcie otočili. Na vojakov bývalého VIII. pochodového práporu neurobil postoj českých spolubojovníkov z 36. pešieho pluku dobrý dojem.

Mimoriadnou „elitou“ bol, ako sa ukázalo, pochodový prápor tridsaťšestkárov, ktorý sa pripojil 20. apríla. Niektorí z tohto práporu už počas presunu na front vyhodili svoje pušky. Sebapoškodzovania Čechov počas pozíčných bojov boli každodennosťou. Že bolo veľmi ťažké ísť do bitky s takýmito oddielmi, nie je potrebné ďalej odôvodňovať. V každom prípade bojovať v takomto pluku – bolo pre Rainera najväčším nešťastím.²¹

10. Divízia doráža nad Wisłoku

Na začiatku gorlickej ofenzívy 10. pešia divízia – prevelená z Nízkych Beskýd na Ciężkowické pohorie – účinne útočila na ruské pozície na sever od Rzepiennika Strzyżewského, následne sa presúvala na východ hrebeňom pásma Branky a na sever od neho. Vytlačala pre sebou južné krídlo ruského IX. armádneho zboru

¹⁷ Reiter Ch.E., *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012. Doktorská dizertácia v zbiarkach KA, s. 316-317.

¹⁸ Súčasný názov Owczary, obec položená na juh od Gorlíc.

¹⁹ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 3.

²⁰ Hoen M., *Geschichte des salzburgisch-oberösterreichischen K. u. k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer Nr. 59 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914 – 1918, Salzburg 1931*, s. 233.

²¹ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 6.

(3. ruská armáda). Po niekoľkých dňoch sa pred frontom divízie Mecenseffyho objavila kombinovaná ruská skupina generálmajora Volodčenka, zriadená zo 16. jazdeckej divízie, ku ktorej bolo pridaných niekoľko peších plukov. S týmito oddielmi malo pravé krídlo divízie dlhé, ale koniec-koncov víťazné boje o oblasť v pásme Branky. Boje prebiehajúce počas štyroch prvých dní ofenzívy, hoci v niektorých okamihoch veľmi ťažké, spôsobili relatívne malé straty. Naproti tomu jednotlivé prápory brigády Szende sa v prvých dňoch bitky využívali ako akútna podpora pre rôzne úseky 4. armády (o. i. na fronte XIV. armádneho zboru), nakoniec však boli usporiadané do jedného celku a presunuli sa smerom k Wisłoke.²² Večer 6. mája dorazila k línii tejto rieky za ustupujúcimi oddielmi Volodčenka 10. pešia divízia spolu so skupinou Szende.²³

Ruský IX. armádny zbor naďalej ostával na západnom brehu Wisłoky, ustupoval severovýchodným smerom a skracoval svoj front. Na východnej strane rieky, pod ochranou Skupiny Volodčenka sa sústreďovala časť X. armádneho zboru generálporučika Nikolaja Protopopova tej istej ruskej 3. armády, porazeného pred niekoľkými dňami v okolí Gorlíc. Veliteľom tohto zoskupenia bol generálporučik Polykarp Kuznecov, veliteľ 31. pešej divízie.²⁴

Boli to predovšetkým zvyšky 31. a 61. pešej divízie. Front od Brzostka do Zawadky Brzostowskej mali brániť oddiely 16. jazdeckej divízie, a ešte ďalej na sever sa začínali pozície 3. donskej kozáckej divízie. V oblasti bojov sa tiež vyskytovali prvky 63. pešej divízie a do boja boli zavedené armádne rezervné oddiely.²⁵ Ruské hlásenia umožňujú odhadovať počet vojakov samotného zoskupenia Kuznecova na 10 500 – 13 000²⁶, a toto číslo nezohľadňuje 16. jazdeckú divíziu a donsú divíziu.

Na rakúsko-uhorskej strane 10. pešia divízia a brigáda Szende mali v deň začatia májovej ofenzívy približne 21 500 vojakov. Určite sa tento počet značne zmenšil v priebehu piatich dní bojov. Nie je teda vylúčené, že jednotky, ktoré začali prekonávať rieku Wisłoka mali iba nepatrnú prevahu nad obrancami, alebo ju nemali vôbec.²⁷ Rakúsko-uhorské jednotky útočiace zo západu museli zísť z pásma kopcov pri Błażkowej, Skurowej a Przeczyci, prekonať plochý terén, rieku a následne zaútočiť na pozície ruských obrancov na kopcoch na východnej strane rieky. Preto bol útok veľmi nebezpečný, čo lákalo ruskú stranu k energickému protiútok.

Na juh od kopcov nad Bukowou mala útočiť nemecká 19. pešia divízia smerom na Frysztak.²⁸ Preto, ak by bol v čase ofenzívy cieľom samotný Brzostek, stačilo

²² Podrobnejšie pozri: Woźny T., Działania 4. Armii austro-węgierskiej w czasie bitwy gorlickiej (2-8 maja 1915r.) [v:] Baczkowski M., Ruszała K., *Front wschodni I wojny światowej. Studia z dziejów militarnych i polityczno-społecznych*, Kraków 2013, s. 63-68

²³ HORSTENAU-GLAISE, E. (red.) *Österreich-Ungarns letzter Krieg, t. II*, Wien 1931, s. 334; URIEL, T.: *Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów* [v:] *Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA/ Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr*, strojopis z roku 1925, s. 77.

²⁴ Горлицкая операция, Moskva, 1941, s. 406; schéma 16.

²⁵ Горлицкая операция, Moskva, 1941, dok. 301, s. 181; dok. 311, s. 186; schéma 18.

²⁶ V hlásení Protopopova zo dňa 7. mája pre veliteľa 3. a 4. armády je počet vojakov zoskupenia uvedený ako 10 400 bajonetov, ale súčet v ňom uvedených vojakov jednotiek divízie a jednotlivých plukov predstavuje 13 000. Горлицкая операция, Moskva, 1941, dok. 311, s. 186.

²⁷ Z tohto dôvodu nemá pravdu S. Błażewicz ukážujúc, že zvyšky X. armádneho zboru bránili líniu Wisłoky pri Brzostku „pri mnohonásobnej prevahu nepriateľa.“ Pozri.: S. Błażewicz, *3. Armia rosyjska generała Radko Dimitriewa w bitwie gorlickiej* [v:] *Militarne i polityczne znaczenie operacji gorlickiej w działaniach wojennych I wojny światowej*, Gorlice 1995, s. 66.

²⁸ URIEL, T.: *Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów* [w:] *Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów*

by, aby nemecké oddiely po prekonaní Wisłoky na úrovni obce Kołaczyce zatočili na sever, obsadili pásmo kopcov a obišli ruské obranné pozície. Taktická situácia si vôbec nevynucovala čelný útok na Brzostek. Avšak konzekventne realizovaným predpokladom celej ofenzívy bol silný a nepretržitý útok 11. armády smerom na východ. Jej úlohou nebolo rozbitie síl na hlavnom smere útoku a likvidácia ohrozenia na krídlach. To patrilo ku kompetenciám sprievodných rakúsko-uhorských síl, a v tomto prípade pravému krídlu 4. armády, čiže 10. pešej divízie. Keď sa protivník opevnil na kopcoch obklopujúcich Brzostek, rakúsko-uhorské oddiely ho z nich mali odraziť silným útokom a umožniť nemeckému spojencovi posunutie sa na východ bez prekážok a ohrozenia z boku. Z tohto dôvodu bolo prekonanie Wisłoky a rýchle dobytie Brzostka zo strategického hľadiska nevyhnutné.

Prekonávanie Wisłoky

Neskoro večer 6. mája, keď oddiely 10. pešej divízie dorazili na kopce nad Wisłokou, boli vydané pokyny útočiť. Priradenie jednotlivých oddielov a pododdielov sa znovu nemalo prekrývať s rozdelením divízie na brigády. Na pravom krídle pôsobila skupina pod velením Reymanna. Predsunutou základňou útoku bol 98. peší pluk plukovníka Maaga posilnený oboma divíznymi streleckými prápormi. Priamo na Brzostek mal útočiť Iwanski s celým 21. a 36. peším plukom. Jeho skupina bola rozdelená na dve ďalšie, obe pod velením veliteľov uvedených plukov. Na pravom krídle mala útočiť skupina pod velením podplukovníka Hohenbergera – I., II. a III. prápor 36. pešieho pluku a II/21. pešieho pluku, smerom na veľkostatok Klecie.

Plukovník Franz Schöbl

Na ľavej strane plukovník Schöbl mal viesť III. a IV/21 ako aj IV/36 prápor priamo na mestečko. V Błażkowej sa zoskupil 18. peší pluk, ako rezervný oddiel divízie.²⁹

Divízia začala útočiť ešte v noci. Skupina Maaga mala útočiť v poradí, pozerajúc od juhu: II/98, III/98. peší prápor (styk oboch práporoch sa vyskytoval pri písmene „Ł“ v názve „Wisłoka“ na mape Spezialkarte). Ešte ďalej na severe útočili obidva strelecké prápory – 12. strelecký prápor mal prekonávať Wisłoku presne smerom k zákrute cesty vedúcej z Brzostka na juh a ku kaplnke, ktorá sa tam nachádza. Prápor IV/98 pešieho pluku bol rezervnou jednotkou skupiny. O 2.00 h Maagove prápory v bojovom usporiadaní začali prekonávať rieku. Poľné hliadky protivníka podpálili dva domy na východnom brehu, čím osvetlili bojisko a spustili paľbu. Ukázalo sa, že väčšina

v. 2.5. – 3.6.1915, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, strojopis z roku 1925, s. 78.

²⁹ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.Ibrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 3; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915; Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 9.

ruského obsadenia hlavnej línie bola ubytovaná v domoch na svahoch kopcov – teraz sa cárski vojaci ponáhľali, aby obsadili pozície na ich hrebeni. Po premiestnení začali Maagovi vojaci hneď po prekonaní rieky útočiť. Boja sa zúčastnila aj rezervná jednotka, prápor IV/98. pešieho pluku. Energická činnosť a prekvapenie protivníka rozhodli o úspechu útoku. O 4.00 hodine bol kopec 363 dobytý 98. peším plukom, a strelecké prápory útočiace na jeho ľavej strane sa nachádzali v rovnakej výške.³⁰

Hneď na začiatku sa podarilo vykonať základnú úlohu divízie – skupina na pravom krídle obsadila ruské pozície, ktoré mohli z boku od severu ohroziť útok nemeckých oddielov. Nad ich krídlom visiaci hrozný pilier ruskej obrany bol porazený. V tento deň to však mal byť jediný výrazný úspech divízie Mecenseffyho.³¹

Útok Skupiny Iwanského bol omnoho komplikovanejší. Guido Judi si to zapamätal takto: „*V tento deň (6. mája) o 6. večer boli velitelia našich rôť prizvaní veliteľom skupiny – podplukovníkom Hohenbergerom – na kopec nad Skurowou. Ten vydal rozkazy prekonať Wisłoku. Bolo zdôraznené, že rieka je hlboká len 35 až 45 centimetrov, mali sme ísť rojnicou, a v takej formácii prekonať rieku. Na druhom brehu bolo potrebné spustiť krátku paľbu a s krikom „Hurrá“ útočiť na nepriateľské pozície.*“³²

Pododdiely vyrazili o 23. h. Už samotné zidenie do doliny – z miesta sústreďenia v Skurowej – bolo problémom, a prekonávanie Wisłoky malo úplne pokaziť nekomplikovaný plán útoku.

*Naša cesta viedla tesnou úžľabinou, ktorá končila priamo v doline Wisłoky (...) prekážali pri tom korene stromov, vodné toky a mokrade. Mimoriadne to oneskorilo pochod oddielu strojových pušiek (...) Čelo skupiny dorazilo na ploché dno doliny medzi 1.30 a 1.45. Oddiely sa veľmi dlho zbierali. Prešla už tretia (hodina), blížil sa úsvit. Čelný prápor vyrazil, hoci zmena miest ešte nebola ukončená. Napravo od nás útočila skupina generála Reymanna. Z tohto smeru sme mali nepresné bočné ostreľovanie. Pri pokuse prekonať rieku rojnicou sa ukázalo, že rieka je široká 25 až 30 metrov, ale vo dvoch tretinách sa nedá prejsť, lebo je hlbšia ako výška človeka a má rýchly prúd. Ľudia išli dopredu rojnicou, ako bolo prikázané. Keď sa prví najnižší začali topiť, útok sa zastavil. Hnaní šli opäť ďalej, pri čom sa utopilo niekoľko ďalších. Vyskytla sa panika a všetci začali ísť naspäť. Vďaka tomu sa Rusi dozvedeli, že útočíme. Časť vojakov sa doplazila ku krikom na brehu a tam si vykopali zákopy. Boli to hlavne Česi z 36. pešieho pluku, ktorým úplne chýbala vôľa bojovať.*³³

Vedúca 8. rota 36. pešieho pluku však našla miesto, na ktorom sa rieka dala prekonať, ale iba jednotlivo. Vpred šiel prápor III/36. pešieho pluku, za ním kapitán Hugo von Trinks hnal do útoku svojich vojakov z práporu II/21. pešieho pluku. Ako prvý do Wisłoky skočil poručík Albin Pfoser, veliteľ 8. roty, dôstojník pluku „Rainer“, pridelený k 36. pešiemu pluku. Padol v čase tohto presunu alebo hneď

³⁰ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 98, IR.98, Gefechtsbericht über das Gefecht am 7. Mai 1915 bei Bukowa; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 2.FJB, Gefechtsbericht für das Gefecht am 7/5 1915; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 12. FJB, hlásenie za obdobie 1. - 21. mája 1915, bez názvu.

³¹ URIEL, T.: *Die ö. u. 4. Armee bei Gorlice-Tarnów [w:] Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA/MS.-Wk.R/30 1915 Jahr, strojopis z roku 1925, s. 79; Dziennik por. Lehovca, Vojenský historický archív, kópia v zbierkach Miroslawa Łopatu, zošit II, k. 42.*

³² Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 9.

³³ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 9-10.

po ňom pri útoku na ruské pozície. Začínal sa už jasný deň a čo bolo ešte horšie, dvihli sa ranné hmlý a obrancovia sa zaktivizovali.³⁴

„Spzoa rieky sa začalo ťažké ostreľovanie z pušiek Rusov, nasmerované na miesto prekročenia rieky a súčasne sme boli nepretržite ostreľovaní z boku z kopcov napravo. Ľudia inštinktívne išli dopredu k strmému brehu, a verili, že tam nájdu úkryt. Breh, ako sa ukázalo, bol hlinený a klzký, mnohí padli do vody, bolo počuť volanie o pomoc, mnohí sa utopili. Rusi ostreľovali húštinu ľudských tiel zo strojných pušiek a puškových granátov. Poručík v zálohe Wagner (36. peší pluk), veliteľ 7. roty zakričal „Hurrá“. Celá rojnica, tá časť, ktorá už bola na druhom brehu, začala útok.“³⁵

Nedostatočná bola, ako sa ukázalo, podpora delostrelectva, lebo dva pridelené horské kanóny strieľali nie viac ako desaťkrát každý. Wisłoku do tejto doby prekročila malá časť Skupiny Hohenbergera, približne 1 a 1/2 práporu. Dosiahli však úspech, vytlačiac protivníka z prvých pozícií vzali do zajatia 50 vojakov. Predmostie bolo dobyté, rieku postupne prekonal ďalšie oddiely Skupiny Hohenbergera. Zdalo sa, že paľba protivníka slabne. Mnohí vojaci boli vylúčení z boja, lebo svoju zbraň stratili pri prekračovaní rieky. Vojaci zo Salzburgu bojujúci v radoch 36. pešieho pluku boli presvedčení, že zbraň stratili predovšetkým českí vojaci.³⁶

V tejto situácii na slabé oddiely Skupiny Hohenbergera na východnom brehu silne zaútočili Rusi. Podľa správy Iwanského sa to uskutočnilo už o 3.45 h.³⁷ V tejto správe bolo tiež uvedené, že ruský protiútok zasiahol ľavé krídlo skupiny. Guido Judi – ktorý sa v tomto okamihu sám dostal do zajatia – spomína na protiútok na pravé krídlo oddielov, ktoré už boli na druhom brehu. Najpravdepodobnejšie však ide o protiútok na celom úseku Klecie – Brzostek, vykonaný v súlade so správou Protopopova 194. Troicko-sergejevským peším plukom, ktorý mal 2 800 bajonetov. V každom prípade bol výsledok ohromujúci. Takmer všetky oddiely, ktoré prekonal Wisłoku, boli zničené počas tohto protiútku. Viac ako 500 rakúsko-uhorských vojakov sa vzdalo. Do zajatia sa o. i. dostali velitelia oboch práporov bojujúcich na predmostí – major Robert Lippmann (III./36. peší pluk) a kapitán Hugo von Trinks (II/21. peší pluk). Protiútok sa podarilo zastaviť, až keď bola do boja povolaná zvyšná časť Skupiny Hohenbergera.³⁸

**Kadett Alexander Bergmann (IR 98)
z Českej Lípy, padol v čase postupu
v doline rieky Wisłok.**

Ruským vojakom sa nepodarilo celkom zničiť predmostie. Po odrazení útoku bolo predmostie

³⁴ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 10, 11.

³⁵ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 10.

³⁶ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 10-11.

³⁷ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19. IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2. Mai 1915, Bogen 3.

³⁸ Горльская операция, Москва, 1941, док. 311, с. 186.

obsadené celou skupinou Hohenbergera.³⁹ Ďalší ňou podniknutý útok bol brzdený bočným ostreľovaním z ručných zbraní a delostrelectva obrancov. Napriek tomu, o 6.30 h dosiahli vojaci Hohenbergera líniu cesty z Bukowej do Brzostka a vzali ďalších zajatcov.⁴⁰

Boje o Brzostek a kopce nad obcou Bukowa

Iba o niečo lepšia bola situácia skupiny Schöbla útočiacej priamo na mestečko. Pri odchode na východiskové pozície nebolo možné nájsť prápor IV/36. pešieho pluku, ktorý jej bol pridelený a ktorý bol potom rezervnou jednotkou skupiny. Z tohto dôvodu útok začali iba dva prápory 21. pešieho pluku. O 1.45 h Wisłoku prekročili hliadky, a o štvrt hodinu neskôr hlavné sily skupiny. Protivník nekládol pri prekonávaní rieky prekážky, ale pri príchode k mestečku jeho silné čelné a bočné ostreľovanie prinútilo útočiacich, aby sa zastavili.⁴¹ Vedúci útoku Schöbl, „otec pluku“, bol o 7.00 h ranený do lýtka, bolo to už jeho druhé zranenie v rozpätí niekoľkých dní, pretože úplne na začiatku ofenzívy bol ohlušený blízkym výbuchom ruského granátu.⁴² Veliteľ susednej skupiny, podplukovník Hohenberger bol tiež predpoludním ranený – postrelený do hlavy.⁴³ Velenie pravého krídla skupiny lwanského prechodne prevzal podplukovník Alois Hajek (36. peší pluk), a ľavého krídla kapitán Robert Senfter (21. peší pluk).⁴⁴

O 8.40 hodine velenie divízie hnalo lwanského, aby útočil smerom na kopce 292 (medzi obcami Klecie a Nawsie Brzosteckie) a 296 (na severovýchod od Brzostka). Samotné mestečko však bolo naďalej bránené protivníkom. Zmiešané pododdaily oboch plukov sa však nemohli pohnúť z toho dôvodu, že boli bočne ostreľované obrancami. Koniec-koncov okolo 12.30 h vojaci 21. pešieho pluku – podporovaní jedným z práporov 62. pešieho pluku – vrazili do Brzostka a dostali sa ku kostolu. Cárski vojaci sa naďalej bránili a hlavným bodom odporu bol miestny cintorín (na kopci na východ od kostola), kde boli stanovišťa ruských strojových pušiek. O 14.00 h sa vojakom 21. pešieho práporu – pod velením podporučíka Landsturmu Sigmunda Leina – prvý raz podarilo dostať do areálu opevneného cintorína. Sotva však skupinka útočiacich obsadila ruské pozície, bola zničená paľbou delostrelectva (možno, že vlastného), a podporučík Lein padol.⁴⁵

Naľavo od 10. pešej divízie pôsobila časť brigády Szende, ktorá prekonávala Wisłoku a útočila smerom na Zawadku a Gorzejowu. Veliteľom skupiny, zloženej

³⁹ Judi, ktorý sa v tejto potýčke sám dostal do ruského zajatia, uvádza počet zajatcov 700 - Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 11, ale Protopopov v spomínanej správe – 8 dôstojníkov a pribl. 500 poddôstojníkov a vojakov - Горлицкая операция, Москва, 1941, dok. 311, s. 186.

⁴⁰ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 3.

⁴¹ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915.

⁴² Trenkler K., *Válečné děje 21. pěšího pluku česlavského 1914 – 1919*, Praha 1936, s. 33, 36; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 1842, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915

⁴³ REITER, CH. E. *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012. Doktorská dizertácia v zbierkach KA, s. 329.

⁴⁴ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 3.

⁴⁵ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 3; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915.

z praporov II/82 a III/82, bol major Egon von Waldstätten. Rakúsko-uhorskí vojaci tu mali menšie problémy s prekročením rieky – na tomto mieste bola voda hlboká na cca 80 cm. Skupina sa však zapojila do tvrdých bojov o kopec 384 na sever od Zawadky. Na zalesnených kopcoch narazila na protiútoky protivníka. Boja na tomto mieste sa zúčastnila značná časť 62. pešieho pluku. Bol dobytý hrebeň vrátane kopca 384 a podarilo sa ho udržať.⁴⁶ Kvôli silnému odporu protivníka nebolo možné rátať s tým, že oddiely brigády Szende obídu Brzostek zo severu a odľahčia 10. pešiu divíziu.

V tomto čase Skupina Reymanna zvädzala ťažké boje na kopcoch na východ od Bukowej. Na prvú líniu prišli dva prápory 18. pešieho pluku (II/18 a III/18. pešieho pluku; prápor IV/18. pešieho pluku, ako posledná rezerva divízie, ostal v Błażkowej). Vojaci týchto praporov skoro ráno prešli Wisłoku po dočasnej kladke, a následne sa dostali medzi kamarátov z 98. pešieho pluku, už nie na to, aby ďalej útočili, ale aby bránili doteraz dobyté pozície. V rakúsko-uhorských rukách sa nachádzali body 363, 383 a 296.⁴⁷

Aj tu protivník podnikol pokus o protiútok. Už ráno bol spozorovaný pohyb nepriateľa od kopca 266 nad Kleciami smerom k hrebeňom kopcov nad Bukowou. Od tejto strany mali krídlo skupiny Reymanna chrániť oba strelecké prápory. Potom však okolo 7.00 h ruské oddiely začali ustupovať smerom ku kopcu 292 a z Januszkowic na Opacionku. Za nimi mal útočiť 18. peší pluk, zabezpečujúci sa pred prípadnými protiútokmi od východu prostredníctvom obsadenia kopca 404 svojím pravým krídlom. Predtým, ako došlo k tomuto útoku, sa zmenila situácia na ruskej strane. Okolo 8.00 h sa cárski vojaci vrátili, presunuli sa na juh smerom ku kopcu 266 a Januszkowiciam. Akcia 18. pešieho pluku sa nestihla rozvinúť kvôli tomu, že jeho pravé krídlo bolo ostreľované z kopca 404 a muselo si vykopať zákopy. Vojaci pluku dorazili ku hrebeňu s krížom, viacmenej 500 m na juhovýchod od kopca 383. Napravo od kopcov vykonávalo prieskum divízne jazdeckvo, ktoré posielalo hliadky k Sowine a hľadalo spojenie so susednými nemeckými oddielmi. Vojaci nemeckého 78. pešieho pluku sa okolo 11. h ocitli na kopci 356, hneď pri pravom krídle skupiny Reymanna.⁴⁸

Na hlavnom hrebeni, v blízkosti kopcov 363 a 383, sa rakúsko-uhorskí vojaci ocitli pod ťažkou paľbou ruského delostrelectva. Okolo poludnia bol spozorovaný pohyb ruských oddielov smerom od Januszkowic, Sowiny, a tiež zo strany kopca 404. Cárski vojaci pod ochranou delostreleckej paľby prichádzali čoraz bližšie k rakúsko-uhorským pozíciám. O 16.30 h sa začal bezprostredný útok na nepriateľa. Ruskí vojaci na niekoľkých miestach prelomili obranné pozície – na východ

⁴⁶ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 95, 82.IR, Gefechtsbericht über die Tätigkeit des III. bezw. II. u. III. Baons am 6. u. 7. Mai 1915.⁴⁵ URIEL, T.: *Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów* [w:] *Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915*, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, strojopis z roku 1925, s. 80.

⁴⁷ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 18.IR, Gefechtsbericht vom 7./5.1915 (Gefecht bei Bukowa); *Dziennik por. Lehovca*, Vojenský historický archív, kópia v zbierkach Miroslawa Łopaty, zošit II, k. 42; Dulíček L., *Východočeší pod císařským praporem. C. a k. pěší pluk č. 18 v 1. světové válce*. Hradec Králové 2015, s. 79.

⁴⁸ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 18.IR, Gefechtsbericht vom 7./5.1915 (Gefecht bei Bukowa); KA, NFA, Gefechtsberichte, IR.98, Gefechtsbericht über das Gefecht am 7. Mai 1915 bei Bukowa; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 2.FJB, Gefechtsbericht für das Gefecht am 7/5 1915; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 12. FJB, hlásenie za obdobie 1. - 21. mája 1915, bez názvu. *Dziennik por. Lehovca*, Vojenský historický archív, kópia v zbierkach Miroslawa Łopaty, zošit II, k. 42; Dulíček L., *Působení hlavního svazku rakousko-uherského pěšího pluku č. 18 v první světové válce*. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2014., s. 75-76

od kopca 383 na kopci s krížom, rýchlo však boli vyhodení zo zákopov, a samotný útok bol odrazený. Pravé rakúsko-uhorské krídlo podporilo aj susedný nemecký prápor, paľbou z bokov zastavujúc naň útočiace ruské oddiely. Ďalší útok protivníka sa uskutočnil o 17.30 a tentoraz bol nasmerovaný predovšetkým na kopec 383. Ruskí vojaci sa dostali na útočnú vzdialenosť, útok bol odrazený výlučne paľbou zbraní pechoty. 18. peší pluk zajal v tejto zrážke 90 zajatcov a stratil 69 vojakov, medzi ktorými bol kapitán Oskar Olbrich, ktorý v dôsledku zranení zomrel o päť dní neskôr. Podľa ruských vojakov vzatých do zajatia, sa protiútok zúčastnili tri pešie pluky.⁴⁹

Boje o samotný Brzostek mali pokračovať až do noci. Na bojisko prichádzali nové rezervné oddiely, vrátane práporu IV/36. pešieho pluku, ktorý už mal v Skurowej straty spôsobené nepriateľským delostrelectvom. Franz Huemer z Timelkam v Hornom Rakúsku, vojak 10. roty tohto pluku, takto spomínal na začiatok boja:

„O 17.00 rota prekračuje Wisłoku. Rieka je na tomto mieste hlboká na 1 - 1,20 m a široká 40 - 50 m. Nepriateľ vidí toto prekračovanie a nachádzame sa v dosahu paľby jeho pechoty. Začína sa silné ostreľovanie zo strojových pušiek a pušiek pechoty. Šrapnely vybuchujú nad rotou. Sú padlí a ranení. Wisłoka si vyžaduje obeť. Mnohí Raineri z 3. roty miznú potichu vo vlnách. Rieka je hlbšia, ako sa pôvodne predpokladalo.“⁵⁰

Poručík Heinrich Kaukol z IR 98, padol na čele svojej roty počas útoku na výšiny nad obcou Bukowa.

Nové oddiely zapojené do boja posilnili 21. peší pluk. Poddôstojníci a vojaci rezervných oddielov sa o muníciu podelili s kamarátmi - 21. peší pluk, ktorý bojoval od rána, asi už vôbec nemal vlastnú. Paľba protivníka pokračovala.

O 19.00 rakúsko-uhorskí vojaci bojujúci o mestečko zo zmiešaných oddielov vyrazili na ďalší útok medzi horiacimi domami. Ruskí obranci nechceli vydať terén, zaviedli do bitky rezervné oddiely. Brzostecký cintorín bol dobytý, ale o 20.00 bol opätovne získaný cáorskými vojakmi. Útok sa zastavil.⁵¹ Franz Huemer si tieto udalosti zapamätal takto:

„Kadet Maschke zbiera svojich päťdesiatdeviatkárov v zahĺbení terénu poniže násypu cesty. Znie krik: „Kde je päťdesiaty deviaty?“ „Tu!“; rozlieha sa z rôznych strán. V krátkom čase sa schádzajú Raineri z rôznych pododdielov. „Nedôverujeme tým z tridsiateho šiesteho“, hovoria, „prechádzajú na stranu Rusov.“ A opäť nanovo vpred.“⁵² V tvrdom boji útočiaci znovu dorážajú k múru cintorína, boj sa

⁴⁹ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 18.IR, Gefechtsbericht vom 7./5.1915 (Gefecht bei Bukowa); *Dziennik por. Lehovca*, Vojenský historický archiv, kopia w zbiorach Mirosława Łopaty, zeszyt II, k. 42-43; Dulíček L., Východočeší pod císařským praporem. C. a k. pěší pluk č. 18 v 1. Světové válce. Hradec Králové 2015, s. 79.

⁵⁰ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 12.

⁵¹ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915; Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 12; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19. IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2. Mai 1915, Bogen 4.

⁵² Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 13.

teraz koná medzi náhrobkami. Rakúsko-uhorskí vojaci sa už nedajú odraziť mimo cintorína, pri jeho múre dobyté pozície udržia do konca boja.⁵³

Tvrdo bránené pozície na kopcoch nad Bukowou a v Brzostku opustili ruskí obrancovia v noci alebo na úsvite. Rozkaz na ústup bol vydaný veliteľom 3. armády už o 17.00 h v predchádzajúci deň. Vynútila si ho situácia na iných úsekoch frontu. Ráno bol celý Brzostek v rukách rakúsko-uhorských vojakov.⁵⁴ Na južnom krídle 10. pešej divízie vošli hliadky medzi stavby opustených Januszkowic a vzali do zajatia niekoľko ruských oneskorených vojakov. O 10.00 h prápor IV/18. pešieho pluku obsadil kopec 404, a celý pluk išiel po hrebeni na východ, kde na kopci 459 už boli viditeľné prvé hliadky nemeckej divízie.⁵⁵

Záver

Bitka o Brzostek dňa 7. mája 1915 je príkladom ťažkých a krvavých bojov, ktoré sa uskutočňovali mimo hlavného smeru útoku, ale boli nevyhnutné pre zabezpečenie veľkej ofenzívy. Zdá sa, že 10. pešia divízia dobre splnila túto úlohu, a viazala značné sily nepriateľa, čo mu znemožnilo premiestnenie jednotiek a účinný odpor na dôležitej pozícii, ktorá uzatvárala ďalšiu cestu na kopce pri Bukowej. V dôsledku tohto zvyšky ruského X. armádneho zboru, sústredené pri Brzostku neboli schopné vážne ohroziť krídlo nemeckej 11. armády.

Taktické úspechy 10. pešej divízie v opisovaných bojoch neboli príliš veľké. Najlepšie to zvládol 98. peší pluk, ktorý správne prekonal Wistoku a získal riadne zázemie na kopcoch nad dolinou, vďaka čomu zabezpečil predmostie pre ďalšie jednotky, ktoré prekonávali rieku. Veľký význam mala nepochybne prítomnosť nemeckých oddielov na jeho strane, ktoré už skôr prekonali rieku, a vďaka tomu nehrozili útočiacemu pluku protiútoky z pravého krídla. Samotný reliéf terénu vylučoval ruský útok na miesto prekročenia rieky z ľavej strany. Eduardovi Maagovi bol za tento úspech udelený šľachtický titul „von Bukowa“.⁵⁶ Úspešné prekročenie Wistoky sa stalo prvkom tvoriacim tradíciu pluku, na koncom vojny vydanéj pohľadnici je Bukowa uvedená ako jedna z dvoch bitiek, popri IX. bitke na Soči, v ktorej sa oddiel vyznamenal.

Oveľa menšie úspechy mala skupina lwanského. Určite na to mal vplyv oveľa ťažší terén, na ktorom bolo mnoho plochých miest ostreľovaných z boku, zlé prieskumy brodov, chýbajúca delostrelecká podpora a silné ruské protiopatrenia už v čase prekročenia rieky. Mal na to vplyv aj nespoľahlivý postoj českých vojakov z 36. pešieho pluku. Zdá sa, že sa veľmi negatívne odlišovali od ostatných, tiež čes-

⁵³ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons*, (dátum a miesto vydania neuvedené), s. 13; Uriel, URIEL, T.: *Die ö.u. 4. Armee bei Gorlice-Tarnów [v:] Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr*, strojopis z roku 1925, s. 86.

⁵⁴ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 44, 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915, Bogen 4; URIEL, T.: *Die ö.u. 4. Armee bei Gorlice-Tarnów [w:] Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr*, strojopis z roku 1925, s. 86; Горлицкая операция, Moskva, 1941, dok. 326, s. 190-191.

⁵⁵ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 18.IR, Gefechtsbericht vom 7./5.1915 (Gefecht bei Bukowa); *Dziennik por. Lohovca*, Vojenský historický archiv, kópia v zbierkach Miroslawa Łopaty, zošit II, k. 43.

⁵⁶ Steiner J., *Schematismus der Generale und Obersten der K. u. K. Armee*, Viena 1992, s. 175.

kých plukov divízie. Samotné velenie Iwanského bolo veliteľom divízie zhodnotené, ako veľmi slabé („schwächliche Führung“); Mecenseffy kritizoval tiež frontálny útok na dobre opevnené ruské pozície.⁵⁷

V krátkych bojoch o Brzostek zaznamenala 10. pešia divízia veľmi vysoké straty. Nedostal som sa k všetkým výkazom, týkajúcich sa celých strát v jej radoch, ale aj čiastkové informácie umožňujú predstaviť si ich rozmery. 98. peší pluk v hlásení z bojov pri Bukowej uviedol nasledujúce straty: padlo 7 dôstojníkov a 116 vojakov, pri prekročení rieky sa utopilo 28 vojakov, ranených bolo 7 dôstojníkov a až 428 vojakov, nezvestných bolo 14 ľudí.⁵⁸ Na okolitých vojnových cintorínoch je možné identifikovať 137 padlých z tohto pluku.⁵⁹ Medzi pochovanými sa nachádzajú vojaci zo spolu s ním bojujúcich streleckých práporov 2. a 12. – primerane 31 a 32 padlých.⁶⁰ Tieto čísla sa líšia od čísel uvedených v bojových hláseniach bezprostredne po bojoch o Bukowu. Napríklad 2. strelecký prápor hlásil stratu: 25 padlých (vrátane až 5 dôstojníkov) a 114 ranených.⁶¹ V hlásení 12. streleckého práporu bolo uvedené, že padli 2 dôstojníci a 25 strelcov, okrem tohto sa z tohto práporu utopilo vo Wistoke 14 vojakov. Ranených bolo 6 dôstojníkov a 105 strelcov.⁶² 18. peší pluk, ktorý sa do bojov zapojil ako posledný, mal relatívne najmenšie straty – môžeme nájsť desať padlých z tohto oddielu a pluk hlásil, že straty spolu predstavovali 69 ranených a padlých.⁶³

Veľmi ťažké straty mali oba pluky, ktoré útočili na Klecie a Brzostek. V okolí je pochovaných 157 vojakov 21. pešieho pluku.⁶⁴ Bojové hlásenie pluku neobsahuje

výkaz jeho strát. Ukazuje iba, že boli také veľké, že po bitke boli dve rotý spájané do jednej, aby bol zaistený vhodný bojový stav. Okolo 500 vojakov tohto pluku padlo. Môžeme nájsť 130 padlých, ktorí patrili k 36. pešiemu pluku (vrátane formálne k nemu začlenených vojakov pluku Rainer). Avšak pri zostavovaní výka-

Cintorín č. 222 a pohľad na Brzostek. (Foto: Tomasz Woźny)

⁵⁷ Reiter Ch.E., *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, doktorská dizertácia v zbierkach KA, s. 329.

⁵⁸ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 98, IR.98, Gefechtsbericht über das Gefecht am 7. Mai 1915 bei Bukowa.

⁵⁹ Pochovaní na cintorínoch č.: 217 (33), 218 (85), 219 (4), 220 (13), 223 (2) a 229 (2).

⁶⁰ Padlí z 2. streleckého práporu sú pochovaní na cintorínoch č.: 217 (4), 218 (17), 219 (7), 220, 225 a 229 (po jednom vojakovi). Vojaci z 12. streleckého práporu sú pochovaní na cintoríne č. 218 (29) a jednotlivci na cintorínoch 217, 219 a 223.

⁶¹ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 2.FJB, Gefechtsbericht für das Gefecht am 7/5 1915.

⁶² KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 103, 12. FJB, hlásenie za obdobie 1. - 21. mája 1915, bez názvu.

⁶³ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 18.IR, Gefechtsbericht vom 7./5.1915 (Gefecht bei Bukowa); Na cintoríne 217 bolo pochovaných 6 vojakov tohto pluku, a na cintorínoch č. 218 a 223 – po dvoch.

⁶⁴ Pochovaní na cintorínoch č. 218 (2), 219 (1), 220 (60), 221(24), 222 (23), 223 (10), 224 (34) a 225 (3).

zov padlých bolo zohľadnené „pôvodné“ začlenenie vojakov z Horného Rakúska a zo Salzburgu k 59. pešiemu pluku, čo umožňuje oceniť podiel ich strát v stratách celého pluku. Ukazuje sa, že českých vojakov z 36. pešieho pluku pochovaných v Brzostku a v okolí môžeme nájsť 4 765⁶⁶ a českých vojakov z 59. pešieho pluku a padlých v zložení 36. pešieho pluku nachádzame až 83.⁶⁷ Vojaci pluku „Rainer“, ktorých mohlo byť v máji 1915 v 36. pešom pluku 30 %, v opisovanej bitke predstavovali 60 % strát tohto regimentu. Zdá sa, že to potvrdzuje veľmi zlú povesť 36. pešieho pluku, ktorú – s určitou nadsádkou – spomínal Franz Huemer, opisujúci ráno 8. mája: „*Trubač trúbi nástup. Čatár Pöllmann podáva hlásenie. Rady Rainerov sú preriedené. (...) Vyhýbame sa tým z tridsiateho šiesteho, keď vidíme ich nenarušené* [dosl. Vollzählig – poznámka autora] *rady.*“⁶⁸

Samozrejme, účastník bojov, neskrývajúci svoju nechúť voči Čechom, nadsadzoval. Pluk nahlásil 134 padlých, 722 ranených a až 660 nezvestných,⁶⁹ najpravdepodobnejšie zajatcov, teda jeho straty – aj medzi vojakmi českej národnosti – boli obrovské. Väčšina padlých však boli vojaci pripojení k pluku spolu s VIII. pochodovým práporom zo Salzburgu. Pluk ako celok bojoval veľmi slabo a o niekoľko týždňov neskôr mal úplne zlyhať v bojoch pri Sieniawe.⁷⁰ Ostatné oddiely divízie bojovali dosť dobre. Príklad nešťastného 36. pešieho pluku je extrémny a nemal by byť zovšeobecňovaný. Postoj značnej časti českých vojakov, napríklad v ostatných plukoch bojujúcich pod Brzostkom, bol oveľa lepší. Podplukovník August Fischer von See, ktorý prechodne velil 21. pešiemu práporu, opísal bitku o Brzostek ako „Ein Ehrentag des Regts. 21“. Plukovník Maag považoval deň bitky pod Bukowou za podobne významný pre dejiny svojho pluku.⁷¹

Ako doplnenie je potrebné uviesť straty tej časti brigády Szende, ktorá sa zúčastnila bojov na Wisłoke. V blízkosti tu opisovaného bojiska bolo pochovaných 100 vojakov 62. pešieho pluku, ktorého iba malá časť priamo podporovala útok 10. pešej divízie pri Brzostku a zúčastnil sa bojov pri Brzosteckej Zawadke.⁷² Skupina Waldstättena (dva prápory 82. pešieho pluku) hlásila stratu okolo 95 padlých (vrátane 1 dôstojníka), 368 ranených (vrátane desiatich dôstojníkov) a 46 nezvestných.⁷³

Analýza opisovaných bojov ukazuje pre toto obdobie vojny charakteristické vysoké straty medzi vyššími dôstojníkmi. Obaja velitelia plukov skupiny Iwanského boli ranení pri útoku na Brzostek. V niekoľkých prvých mesiacoch tohto obdobia

⁶⁵ Dulíček L., *Východočeši pod císařským praporem. c. a k. pěší pluk č. 18 v 1. světové válce*. Hradec Králové 2015, s.

⁶⁶ Sú pochovaní na cintorínoch č.: 219 (1), 220 (17), 221 (3), 222 (5) 223 (7), 224 (9) i 225 (5).

⁶⁷ Vojaci začlenení do 36. pešieho pluku z 59. pešieho pluku sú pochovaní na cintorínoch č.: 220 (47), 221(4), 222 (9), 223(3), 224 (9), 225 (6) a 228 (5).

⁶⁸ Judi G., Huemer F., *Die Tragödie eines Rainer – Bataillons, (dátum a miesto vydania neuvedené)*, s. 13.

⁶⁹ Reiter Ch.E., *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012. Doktorská dizertácia v zbierkach KA, s. 329.

⁷⁰ Reiter Ch.E., *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012. Doktorská dizertácia v zbierkach KA, s. 348-423; Dąbrowski J., *Wielka Wojna 1914-1918 na podstawie najnowszych źródeł, Część II*, Warszawa 1937, s. 84; Kułacz S., *Okolice Leżajska i Sieniawy w przededniu i podczas I wojny światowej*, Leżajsk 2008, s. 24; Kułacz S., *Czeskie epizody z walk nad Dolnym Sanem* [v:] *Biuletyn.DWS.org.pl nr 7 – zima 2010*, s. 43-44.

⁷¹ Trenkler K., *Válečné děje 21. pěšího pluku čáslavského 1914 – 1919*, Praha 1936, s. 36; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 85, 21.IR, Gefechtsberichte vom 2. bis 26. Mai 1915; KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 98, IR.98, Gefechtsbericht über das Gefecht am 7. Mai 1915 bei Bukowa.

⁷² Na cintoríne č. 223 je pochovaných 28 vojakov tejto jednotky, na cintoríne č. 225 – 5, a na cintoríne č. 226 – 77.

⁷³ KA, NFA, Gefechtsberichte, Kt. 95, 82.IR, Gefechtsbericht über die Tätigkeit des III. bezw. II. u. III. Baons am 6. u. 7. Mai 1915. J.

Cintorín č. 218 – pohľad z kopcov nad obcou Bukowa v doline Wisłoty (Foto: Tomasz Woźny)

vojny to nebola výnimkou a svedčí to o aktívnej účasti vysokých šarží v bojoch na prvej línii.⁷⁴

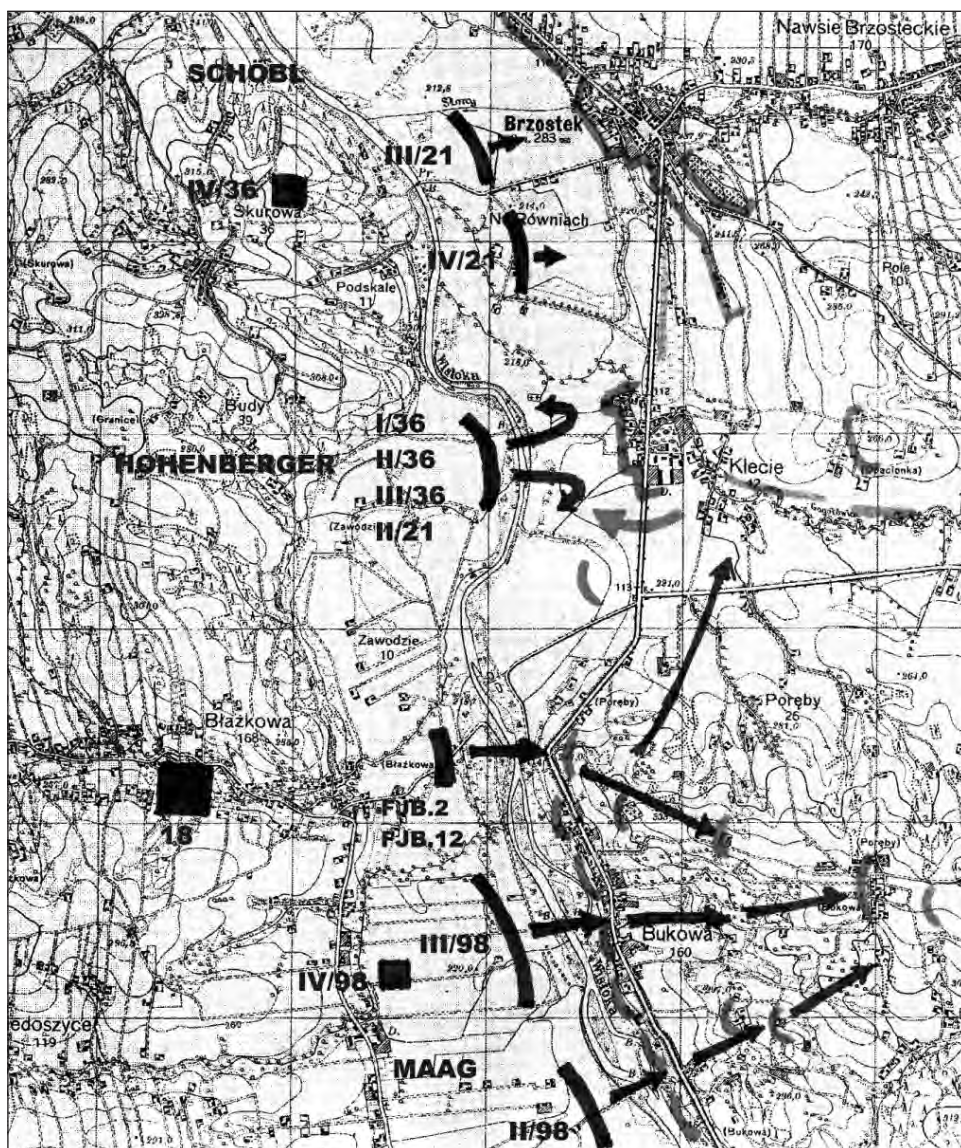
Spolu celá 10. pešia divízia nahlásila v dňoch od 2. do 10. mája straty 3 800 vojakov.⁷⁵ Môžeme predpokladať, že ich prevládajúca časť je práve zo dňa 7. mája, pretože v tento deň takmer celá divízia bojovala bez vhodnej delostreleckej podpory a v nepriaznivej taktickej situácii. Navyše bojovali s protivníkom oveľa silnejším ako v prvých dňoch ofenzívy. Dokonca sčítanie potvrdených strát, t. j. uvedených v hláseniach – alebo absencia takýchto – čísel týkajúcich sa pochovaných vojakov divízie a počtu zomrelých zajatcov predstavuje okolo 1 200 osôb. Celkový počet padlých vojakov divízie vyplýva z bojových hlásení, počet ranených bol niekoľkonásobne vyšší ako padlých.

Nie je možné podobným spôsobom zhodnotiť straty ruskej strany. Na cintorínoch č. 217, 218, 219, 220 a 223 je spolu pochovaných 335 vojakov cárskej armády, ale chýbajú – s výnimkou jednotlivých prípadov – údaje o dátume ich smrti a informácie o tom, z akej boli formácie. V blízkosti Brzostka sa bojovalo aj v decembri 1914, ale boje boli oveľa slabšie. Môžeme teda predpokladať, že väčšina z týchto 335 ruských vojakov padla v priebehu májovej obrany línie Wisłoty. Celkové straty ruskej strany zrejme boli veľmi ťažké a silne oslabili bojovú silu X. armádneho zboru. Zostavujúc čiastkové údaje – hlásenie Protopopova zo 7. mája

⁷⁴ V prvom roku vojny – medzi augustom 1914 a augustom 1915 – zomrelo v bitke alebo v dôsledku zranení v bitke 48 plukovníkov a 4 generáli rakúsko-uhorskej armády, vo všetkých ďalších rokoch padlo sotva 15 plukovníkov a 2 generáli, veliteľ 10. pešej divízie v bitke pri Brzostku Artur von Mecenseffy padol – v hodnosti generálporučíka – dňa 6. októbra 1917 na talianskom fronte, ako najvyšší rakúsko-uhorský dôstojník, ktorý padol v priebehu tejto vojny na bojisku. Pozri: Steiner J.C., *Schematismus der Generale und Obersten der k.u.k. Armee, Stand: 31 Dezember 1918*, Wien, 1992, s. 218-223.

⁷⁵ URIEL, T.: *Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów [w:] Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA/Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, strojopis z roku 1925*, s. 118.

a hlásenie „brzosteckej skupiny“ z nasledujúceho dňa môžeme určiť straty niekoľkých oddielov. V 252. chocimskom pešom pluku z 1 700 ľudí ostalo na fronte sotva 600; v 322. Soligackom pešom pluku z počtu 2 800 ostalo 2 000; 194. trojicko-sergijevského peší pluk, ktorý sa vyznamenal v rannom protiútok, 7. mája mal už len 1 500 ľudí a predchádzajúceho dňa mal 2 800 bajonetov. Za podmienky, že hlásenie z 8. mája neobsahuje písárske chyby to znamená, že celkové straty iba v týchto troch ruských oddieloch predstavovali 3 000 vojakov.⁷⁶

Celková situácia 7. mája 1915 o 4. hodine ráno

⁷⁶ Горлицкая операция, Москва, 1941, док. 311, с. 186; док. 357, с. 203.

Karpatská zima 1914/1915 v spomienkach poľného podmaršala Josepha Metzgera

Priebeh prvej svetovej vojny na území Slovenska je ešte stále málo známou a neprebádanou problematikou, voči ktorej má slovenská vojenská historiografia veľký dlh. Ide pritom o jednu z najdôležitejších kapitol našich dejín. Jedna z oblastí, o ktorých máme ešte stále iba dosť všeobecné informácie, je priebeh samotných bojových operácií v priestore severovýchodného Slovenska. Boje, ktoré tu prebiehali, rozhodne neboli žiadnymi marginálnymi záležitosťami a zastávajú dôležitú pozíciu medzi významnými udalosťami v období prvej svetovej vojny. V období rokov 1914/1915 sa na našom území odohrávali ťažké boje, ktorých priebeh bol dôležitý pre osud celej rakúsko-uhorskej monarchie. Veľmi dobre si tento fakt uvedomovala aj rakúsko-uhorská generalita. Vývoj na Karpatskom fronte takmer pol roka zamestnával velenie rakúsko-uhorskej armády. Skoro celé obdobie od novembra 1914 do mája 1915 nedávala situácia v Karpatoch pre monarchiu žiadny dôvod na optimizmus. Až májová ofenzíva pri poľských Gorliciach¹ ukončila trápenie v Karpatoch a zlikvidovala akútnu hrozbu ruskej invázie do vnútrozemia Karpát.

Po ústupe ruských armád z Karpát si rakúsko-uhorské velenie vydýchlo, pretože práve generalita si najlepšie uvedomovala ako blízko bola rakúsko-uhorská armáda od katastrofálnej porážky. Aj z tohto dôvodu zaujíma problematika karpatských bojov v spomienkach mnohých rakúsko-uhorských dôstojníkov dôležité miesto. Komplexným spôsobom sa nad problematikou bojových operácií v Karpatoch zamyslel poľný podmaršál Joseph Metzger.² Po vojne napísal svoje hodnotenie bojov v Karpatoch pod názvom

Poľný podmaršál Joseph Metzger
(www.kvhbeskydy.sk)

¹ Úspešná ofenzíva sa začala 2. mája 1915 pri meste Gorlice. Nemecká 11. armáda generálplukovníka Mackensena a rakúsko-uhorská 4. armáda arcivojvodu Jozefa Ferdinanda prelomili slabé línie ruskej 3. armády generála Radka Dmitrieva. V dôsledku tohto prielomu došlo k výraznému ústupu ruských jednotiek. V dôsledku ofenzívy Gorlice-Tarnow museli ustúpiť aj ruské armády z Karpát, pretože im hrozilo obkľúčenie.

² Joseph Metzger sa narodil 19. januára 1870 v mestečku Brzezany (v súčasnosti Berežany v Ternopilskej oblasti, Ukrajina). Zvolil si vojenskú kariéru a absolvoval Vojenskú akadémiu Márie Terézie. Po skončení štúdia nastúpil v roku 1888 službu v Pešom pluku č. 3. V rokoch 1891-93 absolvoval Vojnovú školu, ktorej zvládnutie dávalo predpoklady na vynikajúcu kariéru. Postupne zastával viacero významných štábných funkcií. Od augusta 1914 do apríla 1917 pôsobil na prestížnom poste šéfa operačného oddelenia generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády. V apríli 1917 prevzal velenie 1. pešej divízie, s ktorou absolvoval 10. a 11. bitku na Soči. Za svoje vynikajúce výkony vo velení tejto divízie bol vyznamenaný Rytierskym krížom Rádu Márie Terézie. Joseph Metzger zomrel 28. júla 1921. http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_M/Metzger_Josef_1870_1921_wml

Karpathenwinter.³ Tento materiál opisuje základné mílniky karpatských bojov, ale predovšetkým sa venuje kľúčovým problémom, ktoré ovplyvňovali výkon rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch.

Bojové operácie počas Karpatskej zimy 1914 – 1915 zhodnotil v hlavných obrysoch a dôsledkoch, ktoré priniesli. Za základný problém tejto zimnej bitky pokladá poľný podmaršal početnú prevahu nepriateľa. Suchý výpočet zúčastnených divízií, pritom naplno nevystihuje skutočný rozsah problému ruskej prevahy: „K 30. decembru 1914 mali všetky rakúsko-uhorské ozbrojené sily na východnom fronte k dispozícii asi 270-tisíc zbraní (rozumej bojujúcich mužov). Z toho asi 90-tisíc mužov 1. a 2. armády bolo v ruskom Poľsku. Teda na fronte od prednej Vistry po rumunské hranice bolo k dispozícii asi 180-tisíc pušiek. Mnohé divízie mali silu plukov a celé mesiace trvalo, kým jednotlivé pešie brigády obnovili svoje sily. Napriek prichádzajúcim náhradám bolo ťažké nahradiť straty prvých 5 mesiacov v nerovnom boji proti ruskej presile. Ruským útokom bolo možné odolať iba zduplovaním svojich síl, využitím vysokej mobility a použitím tých istých vojakov na rôznych miestach.“⁴

Ruské sily v Haliči a Bukovine mali asi 500-tisíc mužov, čo predstavovalo dvojnásobnú presilu. Tento pomer platil pre obdobie Nového roka 1915. V nasledujúcom zimnom období sa situácia postupne zlepšovala v prospech spojencov (rozumej Rakúsko-Uhorsko a Nemecko). Aj keď počty Rusov navzdory ťažkým stratám po presune 100 000 mužov z Poľska koncom januára a ďalších 100 000 do konca apríla narástli, tak aj c. a k. armáda zaradením posíl, presunom 2. armády a časti 1. armády do Karpát, prísunom troch zborov balkánskych síl do 10. 3. 1915 v Galícii a Bukovine dosiahla počet 380 000 mužov, ku ktorým spadalo aj ďalších 50 000 nemeckých vojakov. Tento počet takto jasne naznačuje nevýhodnosť situácie začiatkom roka 1915.“ Tieto obavy nezdieľa vo svojich spomienkach iba poľný podmaršal Metzger, ale plne si to uvedomovali aj mnohí ďalší významní velitelia. Zostaviť presné štatistiky strát, ktoré dovtedy rakúsko-uhorská armáda utrpela, nie je jednoduché. Každá armádna jednotka na východnom fronte bola aspoň raz preložená k inej armáde. Zostavovanie nových armád, preberanie jednotiek z iných bojísk, či pomoc nemeckého spojencu, to všetko skresľuje celkovú situáciu. Z týchto dôvodov ani mesačné či týždenné porovnávanie stavov neposkytujú presný obraz situácie.⁵ V každom prípade početné stavy jednotiek vzbudzovali u poľných veliteľov veľké obavy.

V úvode svojej štúdie analyzuje Metzger celkovú situáciu na karpatskom fronte v decembri 1914: „Zdalo sa, že vpád ruskej armády cez Karpaty vyzerá vážne. Západné krídlo 3. armády muselo ustupovať pri obrane údolia rieky Ondavy. V Duklianskom priesmyku jednotky stupňovali tlak na nepriateľa, ale na Silvestra bol stratený Užocký priesmyk.“⁶ Východne od tejto oblasti skupina Hofmann, ktorá sa

³ V origináli je táto spomienka dostupná na internete. <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

⁴ Využitie vysokej mobility pri aktívnej obrane zdôrazňuje Metzger vo svojej štúdii viackrát. Je to podľa neho základný predpoklad udržania ruského tlaku. METZGER, Josef. Der Karpathenwinter. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

⁵ Ratzenhofner: „Truppentransporte beim Winterfeldzug in den Karpathen“ (Přesuny jednotek za zimního tažení v Karpatech). „Wissen und Wehr“, ročník 1929, sešit 8 a následující: „Nástup za Karpaty v zimě 1915.“ Mill. [itarischen?] wiss.[?] Mitteilungen[zprávy], sešit červenec-srpen 1930

⁶ Počas silvestrovskej noci sa jednému práporu pechoty podarilo infiltrovať pozície rakúsko-uhorskej pechoty.

v jeseni úspešne púšťala do Podkarpattia a držala Verecký priesmyk, musela takisto ustúpiť za hlavný hrebeň. Vo východných „Lesných Karpatoch“ sa držala armáda Pflanzler-Baltin. Skladala sa z nových jednotiek a provizórnych formácií miestnej milície. Tieto rôznorodé jednotky držal svojou pevnou rukou pohromade ich veliteľ, ale nebolo možné očakávať, že by v dlhodobom horizonte dokázali plniť svoje úlohy bez rozsiahleho posilnenia. V Bukovine obsadil plukovník Fischer so svojou hŕstkou žandárov (Gendarmen) a zväzom dobrovoľníkov (Freikorps) v októbri i na priek mnohonásobnej presile Černovici a zdržiaval sa tam až do 26. novembra, avšak v priebehu mesiaca december bol predsa len zatlačený naspäť do južnej časti krajiny.⁷

V karpatskej bitke sa nemohli slabé sily v žiadnom prípade vyrovať obrane protivníka len čírym pasívnym správaním. Koniec koncov by sa raz Rusom, pokiaľ by len naďalej zachovali tento postup, muselo s ich prevahou podariť preraziť úzke línie, kde by sa im len zapáčilo. Ako hlavný smer nepriateľskej ofenzívy bola už teraz rozpoznateľná Duklianska dolina. Tam ponúkalo pohorie najmenšie ťažkosti, tadiaľ viedla najbližšia cesta do Budapešti. Keď sa na toto miesto cez Karpaty úspešne dostal útok, bolo pre nepriateľa veľmi ľahké vytlačiť východne odtiaľ stojace rakúsko-uhorské armády zo srdca (stredy) štátu. Keďže tie Rusom v tomto nijako nebránili, bola porážka neodvratná, o to viac, keď si čistá obrana so slabou silou na veľkom fronte vyžadovala neustále presuny a snahy o upchatie medzier. Zamedzenie nepriateľských prienikov kládlo časom na oddiely čoraz vyššie nároky. Napriek tomu vtedajšie boje nepriateľskú presilu nenechali až tak nápadne vyniknúť a zachovali obrancom pocit vnútornej prevahy.“

Pomerne veľký priestor venuje Metzger komentovaniu všetkých vonkajších vplyvov, ktoré vplývali na bojovú morálku jednotiek. Ako už bolo povedané, odmieta pasívny spôsob vedenia obrany, ktorý jednotky čeliace presile totálne opotrebuje. Okrem neustálej početnej prevahy nepriateľa museli rakúsko-uhorské jednotky v karpatskej kampani čeliť nepriaznivým klimatickým podmienkam.⁸ Karpatské hory vystavili vojakov bojujúcich jednotiek drsným podmienkam. Nedostatočný výstroj len veľmi slabo chránil vojakov, od ktorých sa v zimných podmienkach bez možnosti oddychu očakávali nadľudské výkony. Vojaci niektorých jednotiek sa celé dni nedostali pod strechu, či do tepla, čo malo samozrejme katastrofálne dôsledky na ich morálku. Vojaci prespávali v snehových dierach bez možnosti rozložiť si oheň, aby neprilákali nepriateľskú paľbu. Zamrznutá zem znemožňovala vykopať si zákopy a úkryty. Tento fakt výrazne zvyšoval straty. Obrovské utrpenie spôsoboval vojakom mrazivý vietor.

Bojové aktivity a presuny počas hustého sneženia boli veľmi komplikované a spôsobovali, že jednotky blúdili, čo v bojovom priestore viedlo často k veľkým stratám. Niekedy dochádzalo počas dňa k otepleniu, čo spôsobilo roztápanie časti

---

HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014, s. 55. ISBN 978-80-971688-0-3.

⁷ METZGER, Josef. Der Karpathenwinter. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

⁸ K dojmu bezohľadného nasadenia ruskej presily sa pripojili ťažké muky a núdza zimného obdobia v tomto pohorí a iné vplyvy, ktoré naozaj museli zanechať následky na odolnosti mnohojazyčnej rakúsko-uhorskej armády, pokiaľ sa tieto vplyvy občasne neznižili nejakým pozitívnym skutkom alebo nejakým úspechom. METZGER, Josef. Der Karpathenwinter. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/weltkampf/wer0512.html>

snehovej pokrývky. Vojaci sa celý deň pohybovali v blate a mokrom snehu a následne večer dochádzalo k prudkému poklesu teploty. Vojaci v premočenom výstroji trpeli strašnou zimou.⁹ Ochladenie tiež spôsobilo, že sa horské svahy pokryli ľadovou pokrývkou, čo taktiež komplikovalo akékoľvek aktivity. V týchto podmienkach bolo hotovou katastrofou pokúšať sa o evakuáciu ranených, ktorí húfne zomierali. Vo svojich spomienkach poľný podmaršal Metzger hodnotí situáciu takto: „V nehostinných lesných oblastiach, kde ubytovanie len vlastnými silami vytvorený nocľah poskytoval provizórnu ochranu, v neodvratiteľnom trápení zo zimy a vlhka boli požiadavky na dlhodobé sebazaprenie a odolnosť jednotlivca príšerné. Pokusy vymaniť sa spod nebezpečenstva a rovnakej miery potláčaného utrpenia boli rôznorodé a veľké. Kde denne zomierali stovky vojakov na následky zmrznutia, tam postačovala aj jedna priemerná omrzlina na ruke alebo na chodidle, aby sa dostali

Rakúsko-uhorskí vojaci v zákopoch (www.kvhbeskydy.sk)

do lekárskej starostlivosti, do teplej nemocnice a snád' i na týždne domov, kým sa hrozná zima pominie!“ Táto situácia prinášala veľký tlak na dôstojníkov, ktorí museli za každú cenu dbať o zachovanie bojaskopnosti vojakov a museli zabrániť sebapoškodzovaniu, ktoré by ešte viacej oslabilo početné stavy jednotky.

Rakúsko-uhorskému veleniu nedalo spať ani rozširovanie defetistických myšlienok a vplyv nepriateľskej propagandy. Takáto propaganda vplývala napr. na vojakov z Haliče, ktorí už celé týždne nevedeli, čo je s ich rodinami, ktoré zostali na území okupovanom ruskou armádou. Výrazná časť rakúsko-uhorského dôstojníckeho zboru nedôverovala najmä slovanským jednotkám. Osobitne vo svojich komentároch spomína české jednotky, ktoré podľa jeho slov na front prinášali

⁹ GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 221. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/StanaHanna/>

defetistické nálady: „Mnohé tisícky bojovníkov, ktorých vlasť ležala v Rusmi obsadených oblastiach, nevedeli často nič o svojej žene, deťoch či majetku za nepriateľskou líniou. Prostredníctvom letákov, ruských zajatcov a prebehlíkov sa dozvedali, že tam, na druhej strane, nechajú každého vrátiť sa domov, do svojho domu, na svoj dvor za ruským frontom, pokiaľ sa nechajú zajať. Zálohy českých regimentov prinášali na front v zázemí všetkými prostriedkami zásoby propagovaných sloganov, podľa ktorých Rus prichádza ako osloboditeľ, patrón všetkých Slovanov, ako brat a priateľ! Tu bolo nevyhnutné vynaložiť všetko úsilie na zabránenie toho, aby propaganda oslabil obranyschopnosť rakúsko-uhorských jednotiek. Táto propaganda mohla rozbiť akcieschopnosť armády a tým viesť aj k rozpadu monarchie.“

Na situáciu v Karpatoch vplývali aj momentálne globálne strategické podmienky. Vo svojich spomienkach vyjadruje Metzger obavy z ďalšieho vývoja, v ktorom by monarchii už tak ťažko sužovanej ťarchou vojny pribudli ďalší protivníci: „Situácia na vlastnom fronte, čestná povinnosť pomôcť obklúčenej pevnosti Przemysl, vnútorný stav armády a celková situácia Centrálnych mocností bola znakom toho, že treba konať. Keď už o sebe dávala intervenčná politika Talianska¹⁰ vedieť, strata Bukoviny a neúspech proti Srbsku ovplyvnili očividne postoj Rumunská.¹¹ Títo dvaja bývalí spojenci sa evidentne vzdávali od svojej neutrality. Dohoda posilnila svoje loďstvo pred Dardanelami a útok na Turecko bol už len otázkou času. Na západe boli po neúspechu ofenzívy pri meste Ypres síce všetky nepriateľské protiútoky odrazené a tiež veľká ofenzíva generála Joffreho v druhej polovici decembra bola na celom fronte víťazne rovnako odrazená, možnosť dosiahnuť ozaj rozhodujúci úspech však ležala v nedohľadne.“

Podstatnú časť Metzgerovho hodnotenia karpatskej kampane tvorí stručný výpočet najvýznamnejších bojových aktivít tejto kampane. Venuje sa najmä ofenzívnym pokusom o vyslobodenie obklúčenej pevnosti Przemysl: „Na začiatku januára vyšlo z rozhodnutia veliteľstva armády podporiť na karpatskom fronte ľavé krídlo 3. armády pre obranu Duklianskej doliny a východne odtiaľ v smere na Przemysl, Sambor a Stryj viesť útok, ku ktorému sa mala pripojiť tiež ofenzíva armády Pflanzer-Baltin vo východných lesnatých Karpatoch. Ako sily na tento účel boli čiastočne odvelené časti 1. armády z Poľska a časti balkánskych oddielov. Okrem toho boli do tejto skupiny zaradené i tri nemecké pešie divízie, ktoré poskytlo k dispozícii nemecké velenie spoločne s rakúsko-uhorskými silami medzi armádou Pflanzer-Baltin a armádou Boroevič ako nemecká „južná armáda“ (Südarmee) pod velením generála pechoty von Linsingena. Tejto armáde pripadla úloha zaútočiť cez Stryj a Dolinu, zatiaľ čo západne od nich pravé krídlo rakúsko-uhorskej 3. armády malo útočiť cez Užocký priesmyk v smere na Sambor a ktorej stred mal postupovať cez Sanok proti Przemyslu. Armáda Pflanzer-Baltin, ku ktorej bol z Balkánu pripojený chorvátsky XII. armádny zbor mala opäť obsadiť Bukovinu a preniknúť do ruských línií tiahnučích sa na východ, aby tak uľahčila prechod nemeckej Južnej armády.“

¹⁰ Taliansko, ktoré bolo pred vojnou súčasťou Trojspolku sa pod vplyvom prevahy štátov Dohody, ale hlavne kvôli motivácii zisku rakúsko-uhorského územia začalo pripravovať na vstup do vojny od septembra 1914. Na jar 1915 počas karpatských bojov talianske prípravy na vojnu vrcholili. Rakúsko-uhorské velenie o týchto aktivitách vedelo a muselo vykonať prípravy pred blížiacou sa vojnou s ďalším protivníkom. Nakoniec vojna s Talianskom vypukla 24. mája 1915. HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 90. ISBN 978-80-970040-6-4.

¹¹ Aj Rumunsko sa začalo pod vplyvom vojnových udalostí prikláňať na stranu Dohody, na koniec do vojnového konfliktu vstúpilo Rumunsko až 27. augusta 1916.

Zaujímavým spôsobom hodnotí Metzger získavanie posíl pre operácie v Karpatoch. Súhlasne schvaľuje iniciatívne presuny posíl z Balkánu a prevelenie častí jednotiek od 1. armády z Haliče. Na druhej strane veľmi servilne komentuje neochotu nemeckého spojencu podporiť výraznejším spôsobom vyčerpané rakúsko-uhorské jednotky v Karpatoch. Dávno po karpatskej kampani Metzger schvaľuje úsporné narábanie nemeckého velenia so svojimi jednotkami, ktoré si museli držať v zálohe kvôli viacerým potenciálnym hrozbám. Je otáznе, či tento názor zastával Metzger aj na jar 1915, keď ako šéf operačného oddelenia hlavného štábu veľmi dobre vedel, že v karpatských horách sa môže rozhodnúť o osude celej monarchie. Pritom o stave a sile rakúsko-uhorských jednotiek na fronte v Karpatoch si nemohol robiť ilúzie. Spomínanú problematiku komentuje takto: „Príchod menovaných posíl trval celé tri prvé januárové týždne. S veľkou zodpovednosťou a radosťou urýchlilo velenie balkánskeho zoskupenia pod vedením arcivojvodu Eugena a obzvlášť jeho náčelníka generálneho štábu poľného podmaršala Alfreda Kraußa odvoz oddielov z Balkánu. Tieto sily boli ochotne ponúknuté ako náhrada pre dejisko hlavnej vojny. Len XV. a XVI. armádny zbor zostali na balkánskej hranici, aby tie nezostali pre prípad srbského útoku alebo konfliktu s Talianskom úplne nebránené. Aj 1. armáda na rieke Nida ako aj neskôr 4. armáda v západnej Haliči, urobila všetko čo bolo možné, aby prostredníctvom vylepšenia svojich postavení a prostredníctvom prepojení formácií mohli uvoľniť divízie pre boje v Karpatoch, od ktorých záviselo bytie či nebytie. Nikde sa nepochybovalo o potrebách karpatského frontu.“¹²

Najvyššie nemecké vojenské veliteľstvo, ktorého starosti boli naozaj pestré, zaobchádzalo s prostriedkami úsporne. Muselo poraziť presilu západných protivníkov vo Francúzsku a zároveň muselo rátať s nutnosťou otvoriť násilím prostredníctvom novej balkánskej ofenzívy cestu do Turecka, ktoré bolo len biedne zásobené vojenským materiálom a nemohlo tak vo svojej izolácii byť dlhodobo vystavené napospas nepriateľským útokom. Nakoniec stálo nemecké vojenské veliteľstvo pred hrozbou, že Rusi od jesene opäť preniknú do východného Pruska. Velenie nemeckých východných armád (Oberkommando des deutschen Ostheeres) tam teraz chcelo začať veľký útok proti ruskému severnému krídlu, na to poskytlo najvyššie vojenské veliteľstvo do začiatku februára 4 armádne zbory. Pre Karpaty zostali spočiatku len 3 divízie nemeckej Südarmerie a následne bola nemecká kavaléria pričlenená k Armáde Pflanzer-Baltin. O tieto jednotky bolo zo strany Nemecka kvôli zime v nezvyčajných horských podmienkach a kvôli neprispôsobenej výbave postarané. Obavy boli zohľadnené tým, že sa týmto jednotkám tiež prideliť horské delostrelectvo, ľahké trény a ťažné zvieratá. Úspornosť najvyššieho nemeckého vojenského veliteľstva (Die deutsche Oberste Heeresleitung)) sa zo spätného pohľadu určite dobre vyplatila. Ponechalo si pre obdobie prvých mesiacov nového roka silné zálohy, ktoré boli nevyhnutné na to, aby zasadili vo vojne proti Rusku rozhodujúci obrat prostredníctvom veľkého útoku. Aj keď na začiatku roka 1915 ešte plán na túto veľkú ofenzívu nedozrel.“

Ťarchu januárovej ofenzívy niesla najmä 3. armáda. Je známym faktom, že už po troch dňoch útokov ruské jednotky podnikli svoju vlastnú ofenzívu, ktorá

¹² Po preskupení a doplnení začali rakúsko-uhorské jednotky svoju ofenzívu 23. januára 1915. Ofenzíva postupovala pomaly, kvôli strašnému počasiu, nedostatku komunikácií, či nedostatočnej delostreleckej podpore, pretože delostrelci v komplikovanom teréne nedokázali včas dopraviť delá do potrebných postavení. HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 79. ISBN 978-80-970040-6-4.

nepríjemne prekvapila rakúsko-uhorské velenie. Tiesnené ľavé krídlo 3. armády ustupovalo. Zvlášť bolestivá bola strata Medzilaboriec, najmä kvôli strate železničného spojenia do Haliče. Tento fakt spôsobil zásobovacie problémy značnej časti 3. armády. Nepodarenú ofenzívu Metzger komentuje takto: „V ruskom Poľsku nebolo možné uvoľniť 2. armádu skôr než vo februári. Tak musel byť januárový útok v Karpatoch vedený len silami, ktoré boli práve k dispozícii. 23. januára a v najbližších dňoch obsadili rakúsko-uhorské oddiely Užocký a Verecký priesmyk, nemecké oddiely dobyli za strašného počasia Wyskovské sedlo. V strede zostavy 3. armády bol V. zbor pod vedením poľného zbrojmajstra Puhalla von Brlog a XVIII. zbor poľného podmaršala v. Tschurtschenthalera. Tieto jednotky to víťazne dotlačili až k hornému Sanu. Ťažké snehové búrky a početné horské pozície Rusov spomaľovali ďalší postup.

Ešte pred koncom januára sa Rusi pripravili na hlavný útok v Duklianskej doline a cez Medzilaborce. Prípravy prebiehali už od Nového roka. Ľavé krídlo 3. armády bolo zatlačené k Stropkovu a za Medzilaborce. Tiesnené ľavé krídlo potrebovalo posilu rýchlo uvoľneného XVII. zboru Křitek zo 4. armády v západnej Haliči, aby stabilizovalo svoju situáciu. Silný nepriateľský tlak sa rozširoval teraz aj proti stredu 3. armády nasadenej v útoku až pri hornom Sane. 3. armáda bola ohrozená útokmi zo západného smeru a musela sa uchýliť k hlavnému hrebeňu Karpát. Ako predtým vlastný, tak aj ruský útok v strede februára vyšiel veľmi draho. Lokálne získanie priestoru v mieste útoku Zboru Hofmann z Južnej armády nezmenilo nič na celkovej situácii. Znova obsadiť Medzilaborce sa 3. armáde generála Boroeviča nepodarilo...“

V tom istom období sa o postup vpred snažila aj Armádna skupina Pflanzler – Baltin. Na tomto úseku spočiatku postupovala ofenzíva úspešnejšie. Bojom tejto armádnej skupiny venuje vo svojich spomienkach Metzger rozsiahly priestor: „Medzitým sa od 1. februára vyvíjala ofenzíva armády Pflanzler-Baltin. V meter hlbokom snehu prekročili jednotky tejto armády východné Karpaty. Skupina generálmajora von Lilienhofs prenikla cez Kirlibabu a Jakobeny do Bukoviny. Iná skupina pod vedením poľného podmaršála Czibulku napredovala cez Tatársky priesmyk pozdĺž oboch strán v smere cesty/ železnice na Delatyn – Stanislav. Skupina z Bukoviny (Bukowinagruppe) pohotovo vyhánala Rusov z pozície na pozíciu. 17. februára boli Černovice opäť obsadené, bolo zajatých viac ako 30 000 zajatcov. Postupom na západ podporovala táto skupina susedný zbor. Postup tohto zboru na Delatyn bol spomaľovaný vytrvalým odporom. Šikovná spolupráca útočných kolón otvorila cestu cez Kolomeu – Nadworna do Stanislavova, ktorý bol obsadený 20. februára.

Veliteľ armády generál Pflanzler-Baltin nechal bezodkladne napredovať ľavé krídlo na západ v smere Kalusz – Dolina, aby tak zozadu otvoril cestu nemeckej Južnej armáde na Wyszkw. Tento cieľ však už nebol dosiahnuteľný. Starosť o svoje ohrozené východné prepojenia (spojenia) podnietila Rusov k tomu, že posilnili doterajšiu Dnesterskú skupinu (Dnjestrgruppe) prostredníctvom silnej zostavy pechoty a jazdeckva, čiastočne zo západných Karpát a zo západnej Haliče, čiastočne z ruského Poľska. Z týchto síl vytvorili 9. armádu, veliteľom ktorej sa stal energický generál Letschitzky. Ten okamžite pristúpil k protiútokom zo severu na Stanislavov a zo západu obkľučujúc cez Dolina. Stanislavov bol opäť stratený, ale už po jednom dennom pochode južne sa podarilo odraziť útok. Posily boli privedené zo 4. armády a všetky ďalšie útoky Rusov boli krvavo odrazené.

Ťaženie armády Pflanzler-Baltin na východe dosiahlo nielen oslobodenie Bukowiny, územné zisky, zisk 60000 zajatcov a veľké množstvo koristi. Odľahčilo vo veľkej miere aj napätú situáciu v západných Karpatoch, odlákalo nepriateľské sily a znemožnilo dosiahnutie hlavných cieľov nepriateľa. Vytrvanie armády Pflanzler Baltin v postavení južne od Stanislavova pociťovali ako hrozbu ich krídla a nasadili v tomto smere trvalé sily, aby tomuto nebezpečenstvu predišli. Dnester bol neistou prekážkou s veľmi kolísavým stavom vody; ponúkal len neistú ochranu a medzi Dnestrom a Prutom mohlo byť východné krídlo citlivo zasiahnuté. Veliteľ armády vzal toto nebezpečenstvo na vlastnú zodpovednosť.“

Po príchode 2. armády do Karpát sa urýchlene schýľovalo k ďalšej ofenzíve v Karpatoch.¹³ Nápor 2. armády mal byť posledným pokusom o vyslobodenie pevnosti Przemysl. Aj tentokrát nekvalitné komunikácie a klimatické podmienky brzdiли prípravu k začiatku útoku: „V polovici februára boli ruské útoky proti 3. armáde zastavené a protiúder vedene proti ruským pozíciám spočiatku priniesli miestne úspechy. Aj pravé krídlo 4. armády viedlo južne od Gorlice odľahčovacie útoky, na prelomenie nepriateľského frontu však neboli k dispozícii dostatočné sily. Situácia na prielom ešte nedozrela. Tak rýchlo, ako to úbohá výkonnosť karpatských železníc dovoľovala, bola z ruského Poľska prisunutá 2. armáda¹⁴ generála Böhm-Ermolliho a bola vsunutá medzi 3. armádu a nemeckú Južnú armádu od Lupkowského priesmyku až po Užocký priesmyk. XII. Armádny zbor Köveß zostal trvalo pridelený armáde Woysrch v Poľsku.

Dažde, odmäk a nespevnené cesty¹⁵ bohužiaľ zabránili prísunu veľkej časti delostrelectva a oneskorili prípravu k útoku, ktorý bol s ohľadom na situáciu pevnosti Przemysl nanajvýš nutný. So zabezpečením posádky (myslia sa zásoby v Przemysle) sa dalo počítať len do začiatku marca. Zníženie potravinových prídelov a pobitie koní umožnilo dostatok zásob predĺžiť len cez polovicu marca. Až 25. februára sa mohol konečne začať priamy oslobodzujúci útok na Przemysl. Na čele 2. armády postupovali jednotky generála Tersztyanského. K tomuto útoku sa pridalo aj pravé krídlo 3. armády pri Lupkove, východne smerom na Stryj sa pripojila i nemecká Südarmee. V ťažkých bojoch bol opäť dosiahnutý horný San, ľavé krídlo 2. armády zaútočilo na viaceré horské postavenia Rusov neďaleko cesty cez Baligrod. Pri Lupkove boli pokroky malé, aj počiatkové úspechy Südarmee nepriniesli rozhodujúci výsledok. Hlboké prehnutie ruského frontu, ktoré dosiahla 2. armáda nasadením silných jednotiek v smere na Baligrod, nebolo možné premeniť na prielom frontu. Už v prvom marcovom týždni prudký pokles teplôt a snehové búrky spôsobili ochabnutie útočnej sily, ktoré sa prejavilo prechodom k namáhavému zákopovému boju.¹⁶“

¹³ Rakúsko-uhorská 2. armáda je vsunutá medzi 3. armádu a nemeckú Južnú armádu. Zároveň 2. armáda prevzala velenie nad jednotkami pravého krídla 3. armády.

¹⁴ Veliteľ 2. armády Böhm-Ermolli začal pripravovať ofenzívu za ťažkých okolností. Velitelia všetkých zborov s výnimkou poľného podmaršala Szurmaya hlásili totálne vyčerpanie svojich mužov. Problémom bol tiež nedostatok horského delostrelectva. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 199. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

¹⁵ Do opráv a zlepšenia stavu ciest vrhla druhá armáda obrovské množstvo síl. Na údržbe ciest pracovalo viac než 7-tisíc civilných pracovníkov. GLAISE-HORSTENAU, Edmund. *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918 II*. Wien: Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930, s. 199. [cit. 05.06. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.comroestudios.com/Stanhanna/>

¹⁶ Dňa 10. marca prudké snehové búrky prerušili postup a znemožnili akúkoľvek ofenzívnu činnosť 2. a 3.

Zúfalé útoky a obetovanie tisícov mužov v karpatských horách boli zbytočné. Po krachu ofenzívy 2. armády bola pevnosť Przemysl definitívne odpísaná. Veliteľ pevnosti generál Kusmanek po vyčerpaní zásob a krachu akýchkoľvek pokusov o prienik z obklúčenia vedel, že prišiel koniec. Do 21. marca začala posádka likvidovať delá, pevnostné objekty a zvyšky vojenského vybavenia. Pevnosť kapitulovala a do zajatia putovalo 120-tisíc mužov. S odstupom času hodnotí Metzger obranu pevnosti heroicky a vyzdvihuje jej úspešnosť oproti obranám iných pevností v priebehu vojny: „Od 10. marca vedený útok Brusilovovej armády proti najďalej postupivším silám 2. armády zastavil následne celú ofenzívu. Przemysl už nebolo možné zachrániť. Posledný pokus posádky o prielom obklúčenia z 19. marca smerom na východ zlyhal na nepriateľskej presile a na vyčerpaní hladom oslabených jednotiek. 22. marca bola zvyšná munícia vyhodенá do vzduchu, závery zbraní znehodnotené a trosky pevnosti odovzdané nepriateľovi. Aj keď už roky neboli údržbe Przemysla venované dostatočné prostriedky, aj keď delostrelecký materiál nebol dostatočne účinný a jednotky určené k obrane neboli dostatočne početné, Przemysl sa držal tak statočne, ako žiadna iná pevnosť vo vojne. Liège bola zabraná z chodu¹⁷, Antverpy¹⁸ padli po silnom útoku, malé francúzske pevnosti na severovýchodnej hranici boli ovládnuté v priebehu niekoľkých dní. V Rusku padli Nowogeorgiewsk¹⁹ a Kowno²⁰, Iwangorod²¹ a Brest²² v krátkom čase. Bukurešť²³ bola Rumunmi vydaná bez boja.

Przemysl bránený generálom pechoty Kusmanekom a poľným podmaršalom Tamásym, vzdoroval počas obliehania v septembri a októbri 1914 ruskej 3. armáde, ktorá za márne útoky v prvom októbrom týždni platila nepredstaviteľnými stratami. Pri druhom obliehaní začiatkom novembra viazala pevnosť počas piatich mesiacov 11. ruskú armádu. Úspešnými výpadmi obmedzoval Przemysl voľnosť pohybu Rusov tesne za ich Karpatským frontom a ohrozovala ich komunikácie až

---

armády. Napriek pokusom 4. armády o pomocný útok, ktorý by odpútal ruské sily od hlavného smeru ofenzívy 2. armády sa žiadne úspechy nedostavili. Začínalo byť jasné, že pevnosti Przemysl už niet pomoci. HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 80. ISBN 978-80-970040-6-4.

¹⁷ Pevnosť Liège mali dobyť jednotky pod velením generála von Emmericha. V noci z 5. na 6. august sa nemecké jednotky pokúsili dobyť pevnosť z chodu, ale belgickí obrancovia ich odrazili. Po niekoľkých dňoch nemecké jednotky pod velením generála von Ludendorffa prenikli do mesta, ale pevnostné objekty sa držali ďalej. Nemecké velenie prehodnotilo situáciu a nechalo pritiahnúť k pevnosti ťažké delostrelectvo. Bombardovanie od 12. augusta do 16. augusta stačilo pevnostné objekty ťažko poškodiť a pevnosť sa vzdala. WESTWELL, Ian. *I. svetová vojna*. Bratislava: Fortuna Libri, 2009, s. 22. ISBN 978-80-89379-16-3.

¹⁸ Pevnosť Antverpy mala slúžiť pre celú belgickú armádu, kde by sa sústredila po ústupe z pohraničných bojov. Táto pevnosť je teda jedna z najväčších na svete. Na začiatku vojny ešte nebola celkom dokončená. Po páde pevnosti Lutych a Namur sa sem stiahla takmer celá belgická armáda. Pevnosť v čase nemeckého útoku bránilo asi 135-tisíc mužov. Odtiaľto belgické jednotky podnikli tri protiútoky, ktoré znepríjemnili Nemcom postup do Francúzska. Dňa 28. 9. 1914 sa začalo ostreľovanie pevnosti ťažkým nemeckým a rakúsko-uhorským delostrelectvom. Vonkajší prstenec pevnosti bol prelomený do 6. októbra a belgická armáda pevnosť opustila.

¹⁹ Pevnosť Nowogeorgiewsk, dnes Modlin v Poľsku bola najsilnejšou a najmodernejšou ruskou pevnosťou. O páde pevnosti aj tu rozhodol masívny útok ťažkého delostrelectva a podlomená morálka ruskej armády. Pri kapitulácii mala posádka asi 90-tisíc mužov. HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 88. ISBN 978-80-970040-6-4.

²⁰ Pevnosť Kowno, dnes Kaunas v Litve nemohla nemecká armáda obklúčiť, pretože bola v kontakte s poľnou armádou. Pevnosť bola podrobená ťažkému ostreľovaniu a po desiatich dňoch ju posádka opustila. WESTWELL, Ian. *I. svetová vojna*. Bratislava: Fortuna Libri, 2009, s. 52. ISBN 978-80-89379-16-3.

²¹ Pevnosť Iwangorod, dnes Deblin v Poľsku padla 6. augusta 1915, po relatívne ľahkom útoku.

²² Pevnosť Brest – Litevsk bola obklúčená 17. augusta 1915. Zaujímavé je, že úlohou dobyť pevnosť bol poverený košický VI. zbor. Pevnosť padla pri rozhodnom útoku 26. augusta 1915. HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-uhorskej monarchie*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2008, s. 88. ISBN 978-80-970040-6-4.

²³ Bukurešť bola obsadená v decembri 1916 vojskami Centrálnych mocností.

pokým hlad zlomil silu statočnej posádky.“ Pri porovnaní s obranou iných pevností naozaj vyzerá obrana Przemysla ako úspešný podnik. V porovnaní s posádkami iných pevností odvieďa rakúsko-uhorská posádka dobrú prácu. Otázkou je, ako by obstála, ak by ruská armáda dokázala sústrediť také množstvo ťažkého delostrelectva ako nemecká armáda. Celkový dojem však kazí fakt, že sa napriek úspešnej obrane musela posádka vzdať. Nehovoriac o obrovských stratách pri pokusoch vyslobodiť pevnosť z obklúčenia.

Práca telegrafistov rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch (www.kvhbeskydy.sk)

Záver Metzgerovej štúdie ešte tvorí krátke zhodnotenie dôsledkov pádu pevnosti Przemysl na dianie v Karpatoch. Je zaujímavé, že Veľkonočnej bitke nedáva vo svojich spomienkach veľký priestor. Ruská 11. armáda, ktorá do pádu pevnosti uviazla pod Przemyslom, prichádzala do Karpát posilniť ruské jednotky. Pre vyčerpané rakúsko-uhorské jednotky začínala ďalšia kríza: „20. marca Rusi začali nový veľký útok proti 3. armáde. Po úspešnom obliehaní pevnosti Przemysl sa do tlaku na rakúsko-uhorské pozície zapojila tiež celá 11. armáda. Tento tlak skomplikoval situáciu na celom fronte 2. armády. Ruské jednotky sa vytrvale snažili masovými útokmi vo dne a v noci za veľkých strát roztrhnúť húževnato bránené Karpatské línie. Na južnom východe z Duklianského priesmyku sa z posledných síl držalo ľavé krídlo 3. armády generála Borojeviča, ktorej na pomoc prišli niektoré útvary tyrolských cisárskych strelcov od 4. armády. Ťažko ohrozený bol stred a obzvlášť pravé krídlo 3. armády pri Medzilaborciach. V týchto bojoch sa osvedčila statočná viedenská domobranecká brigáda. V tvrdých bojoch sa podarilo zabrániť prielomu Rusov, ale opakované nepriateľské vlny v priestore X. armádneho zboru gen. Huga Meixnera južne od Medzilaboriec stupňovali napätie zo dňa na deň. Nebezpečenstvo sa zvýšilo ešte viac, keď sa 2. armáda po opakovaných útokoch v posledných marcových dňoch na karpatské hrebene a ich južné svahy musela stiahnuť. Teraz bol obchvatom ohrozený aj Užocký priesmyk.

V poznaní, že každou novou trhlinou v tenkej frontovej línii obrancov sa približuje konečný cieľ, teda prelomenie frontu, nepriateľ nasadil v nešetných útokoch

čerstvé jednotky a rozširoval svoj tlak. Vedel, že jednotiek k uzatvoreniu týchto trhlín je nedostatok a konečné roztrhnutie fronty sľubovalo nevídané výsledky. V tom čase už začali na hlavnom veliteľstve prípravy protiútoky na najcitlivejšom mieste blízko železnice vedúcej cez Medzilaborce. Tento protiútok mal zvrátiť doterajšiu nepriazeň osudu. Nemecké velenie (Oberste Heeresleitung) dalo na tento účel k dispozícii Beskydský zbor (tri pešie divízie) pod vedením gen. von der Marwitz. Beskydský zbor bol zhromaždený severne od Humenného a spoločne s X. zborom nasadený do protiútoky, ktorý plne uspel. Rusi boli vrhnutí späť po najťažších krvavých bojoch s množstvom zajatcov. Súčasne odrazila 2. armáda všetky ďalšie nepriateľské útoky. Nemecká Súdarmee ovládla 9. apríla Cwinin a 24. apríla spolu so Zborom Hofmann ovládla Ostry. Veľkonočnou bitkou konečne zlyhal ruský pokus o prielom do Uhorska. Karpatská bitka skončila.“

Hodnotenie zimného ťaženia v Karpatoch očami poľného podmaršala Josepha Metzgera je nesporne zaujímavým pohľadom na túto vojenskú kampaň. V tomto období pôsobí Metzger v hlavnom štábe, takže istým spôsobom môžeme povedať, že jeho závery vystihujú názory hlavného velenia na dianie v Karpatoch. Jeho spomienky na karpatskú kampaň nám sprostredkujú, ako ťažkú zimu v Karpatoch aj po rokoch vnímal predstaviteľ rakúsko-uhorskej generality. Zaiste tento dokument patrí do širokého spektra prameňov, ktoré nám môžu pomôcť lepšie pochopiť krvavé bojové udalosti známe pod názvom Karpatská zima.

Veľká vojna v Karpatoch. Pohľad na vojnovú matematiku, geografiu, klímu a medicínu z hľadiska Rakúsko – Uhorska počas „Karpatskej vojny – Zimnej vojny“ 1914/1915

„Karpaty! Divoká a očarujúca príroda. Strmé svahy, kľukaté potoky, rozmočené úžľabiny. V zime všetko zavalené hlbokým snehom. Karpaty! Zalesnené hory, ktorých výška prekonáva tisíc metrov a ktoré videli stovky bojov. Tieto výšiny dobýjali hrdinovia našej statočnej armády a stáli desiatky tisícov ruských životov. Zlovestné Karpaty! Pripravili nás o najlepších kádrových dôstojníkov a vojakov, ktorých si ruská armáda starostlivo vycvičila v mierových časoch. Spôsobili, že vojna sa natiahla na niekoľko rokov a vytvorila podmienky pre nešťastnú februárovú revolúciu a kataklizmu bolševického prevratu. Popri tom nám však Karpaty dali možnosť ukázať celému svetu slávu a chrabrosť dôstojníkov a vojakov cárskej armády. Krvou týchto mužov sú zaliate svahy karpatských výšin a ich nespočetnými hrobmi sú posiate karpatské lesy. V nich pod nenápadnými pravoslávnyimi krížmi ležia nezvestní ruskí vojaci...“¹

Takto zmysel karpatských bojov Veľkej vojny (1. svetovej vojny) a jej zimných mesiacov 1914/1915 výnimočne výstižne charakterizujú slová ruského dôstojníka 9. pluku strelcov (PS – v minulosti gardové pluky) 3. brigády strelcov – K. Keľnera, ktorý sa zúčastnil bojov na území súčasného poľsko-slovenského pohraničia. A ako nepredvídateľné boli a môžu byť Karpaty?

„Neexistuje svetlo bez tieňa“ - čiže hovoriac inak „všetko má svoje svetlé a tmavé stránky“ - aj každé ročné obdobie, či je to jar, leto, jeseň, či zima, má svoj pôvab, ale aj svoje vrtochy. Zaľubení básnici slávia jar a jej prekrásny voňavý máj..., ale úplne inak to vyzerá, keď sa vyskytujú pretrvávajúce dažde, blato a niekedy aj fujavica, ako napr. v roku 1898 v Karpatoch, keď 17. mája [1898] napadalo snehu po kolená a teplota bola 3 stupne pod nulou; - to akoby bolo vidieť uplakané a usmrkané i najkrajšie dievča. To isté sa stáva aj v iných ročných obdobiach, najmä v zime.“²

Javisko vojnových aktivít – horská časť severovýchodného frontu

Stratégovia rakúsko-uhorského Hlavného velenia (*Armee Oberkommando - AOK*) a stratégovia generálneho štábu vrchného veliteľa ruskej armády (*Ставка Верховного Главнокомандующего*) a nemeckého Generálneho štábu (*Oberste Heeresleitung - OHL*), opisovali pred a po roku 1914 karpatský región ako územie, ktorý by malo byť scenériou pre jednu z najväčších konfrontácií na súčasnom bo-

¹ M. Drobnák, M. Korba, R. Turik, *Mementá prvej svetovej vojny, Diel II*, Humenné 2008, s. 33; „Časovoj“ No.178 (15.11.1936), Paryž: Russkoje vojninstvo i nacionalnoje dvizenije za rubežom, 1936 - tlmočenie dr D. Hanik

² *Zimowe spostrzeżenia myśliwskie w Karpatach*, „Łowiec“ nr 13 z 1. 7. 1914 r. s. 157-158.

jisku. Státisíce vojakov, ktorí tu bojovali v zime roku 1914/1915, hlavne cárskej a c. k. armády, ale aj nemeckého Beskydského zboru (nem. „Beskidenkorps“) a Južnej armády (nem. Südarmee) sa stalo v tomto teréne v zimných podmienkach *objektom extrémnej deprivácie, vo svojich súčasných bojoch proti dvom nepriateľom: ruskej armáde v presile a krutému, horskému podnebiu*.³ Fujavice a rýchle otepľovanie, mimoriadne rýchle zmeny teplôt, chýbajúce dodávky potravín a liekov katastrofálne oslabili nielen morálku, ale aj vojenskú činnosť jednotiek v prvej línii. V zimných mesiacoch prelomu rokov 1914/1915 nebolo možné zaistiť stále zásobovanie pravidelnými dodávkami potravín pre bojujúcich, zásobovanie muníciou a zabezpečiť delostreleckú podporu. Obrana Haliče, ako prirodzeného obranného pásma Uhorského kráľovstva (Zalitavska) bola pre AOK a velenia poľných armád podunajskej monarchie mimoriadnou výzvou, a obrana pred vkročením nepriateľa na územie Horného Uhorska (v súčasnosti Slovenskej republiky) a uhorskej nížiny, si vyžadovala úplnú kontrolu piatich hlavných karpatských priesmykov, bohužiaľ, v čase, ktorý si vynútil nepriateľ. V zime roku 1915 bolo premiestnenie jednotiek a zásobovania do Karpát vážnou logistickou výzvou pre administratívu a štáby, ktorú AOK nezvládalo! Cesty, ktoré boli ľahko dostupné v letných mesiacoch, vyžadovali v zime oveľa dlhší čas na prekonanie, a často na to boli potrebné aj dni, napr. v okolí Ruského sedla (poľský názov Przełęcz nad Rostokami). Sledujúc myšlienku G. A. Tunstalla⁴, autora rozsiahlej štúdie o zimných bojoch v Karpatoch na prelome rokov 1914/1915, je potrebné zvážiť, či karpatská kampaň musela byť pre poľné cisársko-kráľovské (c. k.) armády taká vyčerpávajúca a či bolo trvanie AOK na zimných bitkách vôbec opodstatnené? Z dnešnej perspektívy sa rozhodnutie náčelníka Generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády, gen. Franza Conrada von Hötzendorfa o realizácii kampane v husto zalesnenom horskom teréne, počas mimoriadne prudkej zimy 1914/1915, zdá veľmi neprimerané až neuskutočniteľné, predovšetkým preto, že bolo potrebné útočiť dolinami, alebo sa snažiť dobýjať strategicky dôležité vrchy najčastejšie v extrémnych poveternostných podmienkach. Krátkozrakosť AOK a urputné odhodlanie náčelníka Generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády rozhodli o hlavnej ofenzíve v horskej oblasti, čo stálo zdravie, slobodu (zajatie) a najväčšiu hodnotu – život – viac ako 800-tis. vojakov mnohonárodnostnej c. k. armády!⁵

Javiskom vojnových činností vyššie uvedených strán zimnej kampane v roku 1915 boli:

- Bieszczady – západná časť pásma Východných Beskýd, medzi Lupkovským sedlom (640 m n. m.) a Toruňským priesmykom (930 m n. m.). Najvyšším vrchom Bieszczad je Pikuj (1405 m n. m. na území Ukrajiny) na území Poľska je to Tarnica (1 346 m n. m.). Bieszczady sa delia na: Západné Bieszczady (na území súčasného Poľska, Slovenska a Ukrajiny) a Východné Bieszczady (na území súčasnej Ukrajiny).

Bieszczady patria k pásmu Východných Beskýd, ktoré sú časťou Vonkajších Východných Karpát, a napriek tomu, že v ich najvyšších oblastiach sa nachádzajú poloniny, priradzujú sa k pásmu Lesných, a nie Poloninských Beskýd. Poľský

³ G. A. Tunstall, *Blood on the Snow: The Carpathian Winter War of 1915 (Modern War Studies)*, University Press of Kansas, 2010, s. 3.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

názov „Bieszczady“ sa spravidla používa ako synonymum pásma Bieszczad na území Poľska (ktoré sú iba časťou Západných Bieszczad).⁶

- Nízke Beskydy – pásmo v Karpatoch rozprestierajúce sa medzi Lupkovským sedlom na východe a Kurovským sedlom na západe. Východná hranica Nízkych Beskyd je súčasne hranicou Východných a Západných Karpát. Nízke Beskydy hraničia na východe s Bieszczadami, na severovýchode s poľským Bukovským pohorím, od západu so Sądeckou kotlinou, od juhozápadu so Sądeckými Beskydami a na juhu splyývajú s Ondavskou vrchovinou (hranica má konvenčný charakter a tvorí ju línia Bardejov – Svidník – Medzilaborce). Nízke Beskydy sa nachádzajú na území dvoch štátov: Poľskej republiky a Slovenskej republiky. Najvyšším vrchom na poľskej strane je Lackowa (997 m n. m., na niektorých mapách až 999 m n. m.), a na slovenskej Busov (1 002 m n. m.). Tu sa tiež nachádza najväčšia zníženie v Karpatskom oblúku – Dukliansky priesmyk (500 m n. m.).⁷

V súčasnosti sú Karpaty územím, ktoré láka každého pešieho turistu. Sú to hory, ktoré dokázali byť, a naďalej môžu byť, nebezpečné, lákali a naďalej lákajú svojím divným čarom, tichom nedostupných lesných miest, množstvom lovej zveri. A ako vyzerala posledná mierová zima v tejto poľovnickej oblasti v roku 1914?

Zima, to pre ľudí hrozné ročné obdobie, ničiaca všetku zeleň a kvety, vyzerá desivo počas svojho živelného zmätku, fujavice a silných mrazov - ale má výnimočné kúzlo v slnečné, lahodné, bezveterné dni, najviac na karpatských vysočinách! Dokáže to oceniť iba ten, kto žije v neustálom kontakte s prírodou karpatských výšin, ako lesníci, a v súčasnosti turisti-lyžiar, ktorí keď sa dostanú na svojich lyžiach, na vrchy hôr dotýkajúce sa neba, majú možnosť sledovať a obdivovať majestátny veľkolepých hôr a prírody zabalenej do cukrového snežného rúcha, lesknúcej sa nespočetným množstvom snežných briliantov, trblietajúcich sa ako hviezdy na oblohe, v ktorých slnko odráža svoje lúče. Lyžiarske hnutie, prípadne tento šport, ktorý slávny polárny bádateľ Nansen pomenoval „športom nad športy“ - sa dnes v Haliči rozvinul veľmi silno, a pokiaľ ide o jeho pohybovú techniku smelo môže súperiť so športmi tohto druhu z Mürzsteg, Mürzschlag, alebo St. Moritz [alpské centrá zimných športov a odpočinku] tým viac, že pre vyúčbu tohto športu boli zamestnaní najsmelší škandinávski odborníci, a kurzy v Sławsku [športové stredisko v súčasnosti na území Ukrajiny] sa konajú podľa všetkých lyžiarskych zásad a pravidiel. Preto môžeme Karpatskému lyžiarskemu spolku iba gratulovať k takému energickému a rýchlemu rozvoju. Tento šport, pokiaľ ide o odvahu a smelosť asi môžem porovnať iba so súčasným športom letectva, lebo hoci nie je taký nebezpečný, v rovnakej miere posilňuje a zvyšuje odolnosť ducha a ľudského organizmu. Úžasné zimné snímky z kúzelných vrchov karpatských vysočín, vydané pod názvom: Zima i narty (Zima a lyže) vydavateľstvom Karpackiego Towarzystwa Narciarzy we Lwowie, pod redakcją Dra R. Kordysa. Lwów 1913/14 (Karpatského spolku lyžiarov vo Lvove zostavené dr. R. Kordysom. Lvov 1913/1914), spolu s veľmi smelo a s ozajstným elánom lyžiarskeho ducha spracovanými popismi z týchto

⁶ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Bieszczady> - citované: 1. 1. 2014. Autor vedel, aké rozsiahle sú pramenné materiály týkajúce sa Bieszczad, a preto si zámerne zvolil tento populárny a všeobecne dostupný informačný zdroj.

⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Beskid_Niski - citované: 1. 1. 2014. Autor vedel, aké rozsiahle sú pramenné materiály týkajúce sa Nízkych Beskyd, a preto si zámerne zvolil tento populárny a všeobecne dostupný informačný zdroj.

podnikavých a bravúrnych exkurzií našich lyžiarov, poskytujú najlepší obraz prekrásneho pôvabu zimy. Lyžiar sa opája kúzлом úžasných výhľadov zimnej krajiny horských potentátov, čerstvým, čistým, mrazivým vzduchom a šialeným zjazdom dole, poľovníkovi je však to všetko málo: jeho zaujíma každý tmavší bod snehu, každá stopa a pohyb halúžky. Poľovník v Karpatoch, ktorý sa naučil lyžovať, má až teraz možnosť spoznať a sledovať v zimnom období, v obrovských lesných priestoroch karpatského pralesa, život a pohyb horskej fauny, ako sú: jelene, medvede, rysy, vlky, lesné mačky, kuny, líšky a pod. Zdalo by sa, že v zimnom období mráz utlmuje všetky sexuálne pocity, a predsa je to naopak, máme mnohých predstaviteľov fauny, ktorí si nechávajú rozkoš svojich svadobných rituálov na zimu. Prvý začína diviak na prelome novembra a decembra, potom vydra v decembri a v januári, ďalší je vlk hlavne v januári, a až vo februári: líšky, kuny, rysy a pod. Mimochodom spomeňme, že svadobné rituály poľovnej zveri trvajú celý rok, v závislosti od jednotlivých druhov zvierat... Husté ihličnaté lesy Karpát poskytujú v zimnom období poľovníkovi veľa materiálu na sledovanie pohybu a života fauny. Avšak nie je to v tomto období taká ľahká úloha, ako by sa zdalo. Okrem mrazov, snehových fujavíc, kolosálnych nedostupných lesných terénov, je najväčšou prekážkou hrubá vrstva snehu, dosahujúca niekedy výšku niekoľko metrov, ktorá sa pešo jednoducho nedá prekonať. Vďaka lyžiam je však možné tieto prekážky zvládnuť. V revíroch správy Komorského úradu Mizuň a Sołotwina Mizuńska, kde je prístup aj k najnedostupnejším zákutiam, k rozbitým cestám a vrchom, umožnený rozumne postavenými takmer stovkami kilometrov cesty so sklonom 0 až 10, a viac ako 15 %, umožňuje ľahké lezenie hore na lyžiach, a vôbec chodenie po lese, aj pri niekoľkometrovej hrúbke snehu, ani nehovoriac o šialenom zjazde dolu, ktorý je skutočnou rozkošou. Pri dobrých snehových lyžiarskych podmienkach a sklone trás 1 %, ak sa ide hore 6 hodín, naspäť sa tento priestor prekonáva za pol a maximálne za hodinu – možno si dovoliť prekonať za deň značnú vzdialenosť a vždy väčšiu ako v letnom období. Aby bolo možné prepátrať čo najväčší priestor, odporúča sa odviezť sa na saniach asi 15-20 kilometrov, a potom, dostanúc sa na vrchy hôr, po vhodných cestičkách sa vrátiť na lyžiach. Pokiaľ v zime častejšie navštevujeme lesy, v tomto období nedostupné pre obyčajného pešieho turistu, stretneme sa so sezónnym pohybom a zmenou sídiel a priestoru na pastvu jednotlivých zvierat. Ako vieme jelene a lane sa po ruji rozptyľujú po lese a je ťažké ich stretnúť. Na pastvu vychádzajú zvlášť jednotlivo jelene, a zvlášť lane, spravidla s mláďatami, alebo v malých skupinkách po niekoľko laní. Táto sezóna trvá v októbri a v novembri. Od decembra a začiatku januára sa začínajú lane a niekedy aj jelene sústredovať do väčších stád, najmä keď vo vyšších oblastiach spadne viac snehu a začne silný mráz. Vtedy je často možné stretnúť stáda dosahujúce niekoľko desiatok zvierat, najčastejšie laní a mláďat, špičiakov a slabších jeleňov, lebo statné jelene, podobne ako diviaky, rady chodia samy, od čoho vraj v prípade diviakov pochádza poľský názov „odyńce“, lebo chodí po jednom (možno z rusnáčtiny „oden“, „odyniec“ – „jedinec“). Nemal som príležitosť vidieť, čo také stádo jeleňov počas pastvy, najčastejšie na južných svahoch hôr a hlavne na porubách bohatých na ostružiny robí, ale stopy a rôzne klukaté vzory nabádajú premýšľať. Stopy zadných nôh jeleňa nachádzajúce sa medzi týmito stopami laní, ako tiež točenie na mieste na jednu alebo na druhú stranu svedčia o tom, že sa to konalo nejaký čas po ruji. Nie je to koniec: dňa 3. a 4. januára [roku 1914], pri oblačnom nebi, pomerne hrubej sne-

hovej pokrývke a slabom štvorstupňovom mraze som čo najjasnejšie, spolu s lesnými strážnikmi: Ivanom a Jurkom Neumom, počul napoludnie, a najneskôr o 3-tej popoludní, ako jeleň ručal. Čo ho k tomu primälo si neviem vysvetliť, lebo niečo podobné som v tomto období, t. j. 3. a 4. januára roku 1914 spozoroval prvý raz. Zdá sa, že si jeleň pripomenul bezstarostné chvíle lúboštných hier z minulej jesene. Ručanie trvalo krátko, iba niekoľkokrát, a potom sa skončilo. Napriek tomu, že sme ihneď vyrazili tým smerom, som nič nemohol spozorovať, pretože na rúbanisku boli husté kriaky a pod nohami silno vŕzgal sneh. V každom prípade je to čudný jav. Už som počul silno ručiace jelene v novembri, a jemne ručiace začiatkom decembra, ale nikdy v januári – je to fenomén. Na konci decembra a začiatkom januára, sa vyššie spomínané stáda jeleňov vydávajú na vandrovku svojho druhu tak, že deň alebo niekoľko dní prepátrávajú určitú lesnú oblasť, prechádzajú do druhej, tretej atď., alebo sa niekedy uložia do stohov sedliackeho sena ponechaných na zimu na poliach a lesných poliankach, kde robia skutočné pohromy, a nie tak veľa sena zjedia, ako rozbijú. Vyberajú čo najlepšie, a zvyšok udupú nohami. Najviac škody v stohoch so senom spôsobujú jelene až na jar, najmä v marci a začiatkom apríla, keď v horách spadnú veľké snehy a južné svahy sú už vyjedené, ostružiny úplne vyškriabané, lebo celú zimu je zelená, a preto je hlavnou stravou pre jelene ako v lete, tak aj v zime. V mesiacoch február a marec [roku 1914], a u niektorých starších jedincov aj v januári, sa začína obdobie zhadzovania parožia. V tomto čase jelene dostávajú svrbenie svojho druhu pri kmeni parohov, a kvôli tomu každú chvíľu otierajú parohy o kríky a tenšie stromy, pokým ich nestratia úplne. Toto otieranie parohov, prípadne stromov sa však líši od letného otierania tým, že na jar jelene prevažne otierajú parohami kríky a tenšie stromy a v lete hrubé stromy, Jeleň otiera parohy o hrubý strom a aj jeho parohy sú hrubšie. Videl som už odreté smreký s priemerom 25 cm, a raz odretý buk, kde konce parohov odreli kôru vo výške 3,30 m. V Karpatoch som tiež veľmi často stretával jelenie hermafroditu, najčastejšie už roztrhané vlkami.⁸

Takto vyzerala posledná mierová poľovnícka sezóna v Karpatoch tesne pred vypuknutím Veľkej vojny. Keď táto vypukla, začal sa v Karpatoch iný druh poľovačky...

Severovýchodný front a rakúsko-uhorská armáda

„Vojenský zákon“ vydaný v roku 1868 ukladal občanom habsburskej dualistickej monarchie všeobecnú povinnosť vykonávať vojenskú službu (každý pluk mal nastálo pripísaný doplňovací odvod, čo bolo praktickým riešením, vzhľadom na mnohonárodnostné zloženie c. k. monarchie).⁹ Vo chvíli vypuknutia Veľkej vojny

⁸ *Zimowe spostrzeżenia myśliwskie w Karpatach*, „Łowiec“ č. 13 z 1. 7. 1914 s. 157-158.

⁹ V roku 1913 26,7 % stavu rakúsko-uhorskej armády tvorili Nemci, 22,3 % Maďari, 13,5 % Česi, 8,5 % Poliaci, 8,1 % Ukrajinci, 6,7 % Chorváti a Srbi, 6,4 % Rumuni, 3,8 % Slováci, 2,6 % Slovinci, 1,4 % Taliani – por. A. Chwalba, *Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914-1918*, Kraków 2014, s. 76. Branná povinnosť do ozbrojených síl Rakúsko-Uhorska sa vzťahovala na mužov medzi 19. a 50. rokom života, a v uhorskej časti monarchie do 55 rokov. Obdobie vojenskej služby bolo vymedzené na tri roky aktívnej služby a sedem rokov v zálohe, podľa nového zákona z roku 1912 bola dĺžka trvania služby presne určená pre všetky druhy ozbrojených síl (v pozemných silách dva roky aktívnej služby, 10 rokov v zálohe, v pojazdnom delostrelectve - tri roky aktívnej služby a sedem v zálohe;

v roku 1914 základnými územnými jednotkami podriadenými c. k. Ministerstvu vojny (*K.u.K. Kriegsministerium*) boli obvody veliteľstva armádneho zboru (bolo ich 16).¹⁰ Vzhľadom na vek a na to, že nemal úplnú dôveru k náčelníkovi generálneho štábu podunajskej habsburskej monarchie – gen. F. Conradovi von Hötzendorfovi, na čelo armády František Jozef I. v roku 1914 vymenoval arcivojvodu Fridricha Habsburga.¹¹ Vo chvíli vypuknutia Veľkej vojny malo Rakúsko-Uhorsko 52 mil. obyvateľov, z ktorých 23,5 % boli Nemci, 19,5 % Maďari, 12,5 % Česi, 9,9 % Poliaci, 8 % Rusíni, 6,5 % Rumuni, 6,4 % Chorváti, 5 % Srbi, 3,9 % Slováci, 2,5 % Slovinci a 1,5 % Taliani.¹² Kvôli tejto pomerne veľkej národnostnej pestrosti boli vo vnútornej štruktúre armády tri samostatné druhy vojsk: cisársko-kráľovské vojsko, kráľovská uhorská armáda a cisárska rakúska armáda.¹³ Líniové vojská, ktoré tvorili „spoločnú“ cisársko-kráľovskú armádu, mali nemecké velenie a popri nich existovala v Rakúsko-Uhorsku vlastibrana (v Predlitavsku to bola K.u.K. Landwehr, populárny Landwehr) s nemeckým veliteľstvom, a v Uhorsku (Zalitavsko) Kráľovská uhorská vlastibrana (A Magyar királyi Honvédség, – K.u. Honvédség bežne nazývaní Honvédi) s maďarským veliteľstvom, a v Chorvátsku s chorvátskym).¹⁴ Pozemné ozbrojené sily Rakúsko-Uhorska sa teda skladali zo spoločnej armády, uvedených vlastibrán a domobrán (tzv. Landsturm a Népfelkelés), okrem ktorých existovalo tiež vojenské námorníctvo (K.u.K. Kriegsmarine). Rakúsko-uhorský mobilizačný plán predpokladal zriadenie 16 Armádných zborov (v každom boli dve pešie divízie a dodatočne 1 – 2 divízie Landwehru alebo Honvédov), 48 peších divízií, 37 peších práporov, 15 peších pochodových plukov a domoobrany (Landsturm a Népfelkelés) a 11 jazdeckých divízií (delostrelectvo malo spolu 2 538 diel rôzneho kalibru).¹⁵ V rámci všeobecnej mobilizácie bolo naplánované povolať do armády 3 350 000 osôb, z toho sotva 1 421 000 vojakov v poľných vojskách! Proti

---

v K.u.K. Kriegsmarine: štyri roky aktívnej služby, päť v zálohe a tri roky záložnej brannej povinnosti; v doplňujúcej zálohe 12 rokov) – por. M. Baczkowski, *Pod czarno-zólytymi sztandarami. Galicja i jej mieszkający wobec austro-węgierskich struktur militarnych 1868-1914*, Kraków 2003 - passim; T. Nowakowski, M. Lewik, *Armia austro-węgierska 1908-1918*, Warszawa 1992 – passim.

¹⁰ Baczkowski, op. cit.; T. Nowakowski, M. Lewik, op. cit. V júli a v auguste roku 1914 v 16 obvodoch Veliteľstiev Armádneho zboru velenia šiestich poľných armád bolo zmobilizovaných 18 armádných zborov (armádne zbory I. – XVII. a jedna Armádna skupina – AS), 50 peších divízií (pešia divízia – 102 peších plukov [pp], štyri bosnianske pp, štyri pluky tirolských cisárskych strelcov; 32 práporov strelcov, tri bosnianske práporov strelcov, šesť bosnianskych rôt pohraničných strelcov, 37 p. pl. vlastibrany, tri pluky strelcov vlastibrany, 32 pp Honvédov, 41 pp domobrany [Landsturm], 47 pp uhorskej domobrany [Népfelkelés], 19 peších brigád (PB – mimo zloženia divízií), päť horských brigád (mimo zloženia divízií), 14 pochodových brigád, päť brigád Landsturm a 11 jazdeckých divízií [DK – 15 plukov dragúnov [pdr], 16 plukov husárov [ph], 11 plukov hulánov [pul], šesť plukov hulánov Landwehru, jeden prápor tirolských jazdeckých strelcov, prápor dalmatinských jazdeckých strelcov, 10 plukov husárov Honvédov, 47 eskadron uhorskej domobrany). V septembri roku 1914 bolo zriadených ďalších 26 peších práporov Landsturm. Letecké formácie – K.u.K. Luftschifferabteilung, tak ako vojská spojov sotva vznikali. A. Livesey (Wielkie bitwy I wojny światowej, Warszawa 1998, s. 39) uvádza, že jadrom armády bolo 169 líniových pp, štyri pluky Kaiserjäger (cisárskych strelcov), 33 práporov ľahkej pechoty a bosnianske pp. Jazdectvo tvorili 15 pdr, 26 ph i 29 pul. Delostrelectvo pozostávalo z plukov pojazdného delostrelectva (pjd), plukov poľného delostrelectva (ppd), plukov horského delostrelectva (phd) a pluky pevnostného delostrelectva (pfd).

¹¹ S. Grodziski, *Franciszek Józef I*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1990, s. 173.

¹² Z. Palski, *Działania na ziemiach południowo-wschodnich w latach I wojny światowej*, [v:] *Działania militarne w Polsce południowo-wschodniej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2000, s. 235; H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 1986, s. 10

¹³ A. Livesey, op. cit.

¹⁴ Z. Palski, op. cit. s. 228; M. Zgórnjak, *1914-1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków 1987, s. 83; I. Карпинец, Галичина. Військова історія 1914-1921, Львів 2005, s. 38-39. A. Livesey (op. cit.) uvádza, že v období mieru predstavoval počet c. k. armády 415 tis. vojakov 11 národností, ktoré tvorili podunajskú monarchiu a po vyhlásení mobilizácia sa tento počet mal zvýšiť viac ako štvornásobne na stav 1 800-tis. vojakov.

¹⁵ Z. Palski, op. cit.; H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Kraków 1986, s. 10.

ruským silám plánoval gen. Conrad von Hötzendorf zriadiť 40 peších divízií a 11 jazdeckých divízií sústredených v 22. dni mobilizácie na východ od línie rieky San a rozdelených do štyroch poľných armád.¹⁶

V okamihu vypuknutia Veľkej vojny, po niekoľkých mesiacoch trvania sa jej výnimočne krutou časťou stala karpatská zimná vojna roku 1914/1915 („Karpathenkrieg“, „Winterkrieg“). Bola to jedna z najvýznamnejších, najtragickejších a zabudnutých kapitol Veľkej vojny¹⁷ a 20. storočia. V srbskej kampani v roku 1914 c. k. armádne zbory bojujúce na juhovýchodnom fronte na Balkáne nad Sávou a Drinou rýchlo vykrvácali v bojoch hlavne na území Srijemu, Bosny a Hercegoviny. Na Východnom fronte boli armádne zbory c. k. 1. a 4. poľnej armády do 20. 8. 1914 pripravené na ofenzívne činnosti. V Haliči a v pohraničí s Kongresovým poľským kráľovstvom neboli dostatočne využité taktické úspechy, akými boli víťazné augustové bitky pri Krašniku a Komarówe. Tieto úspechy boli onedlho zničené v dôsledku septembrovej porážky poľnej c. k. 3. armády (dve bitky pri Lvove). Vo chvíli, keď poľná c. k. 1. armáda začínala ofenzívu na území Kongresového poľského kráľovstva, ruská 8. poľná armáda, ako predsunutá základňa juhozápadného frontu, dňa 21. 8. 1914 prešla riekou Zbruč a 22. 8. 1914 ruská 3. poľná armáda zaútočila a porazila slabú pohraničnú obranu protivníka. V týchto dvoch bitkách pri Lvove bola poľná c. k. 3. armáda porazená a bola prinútená k ústupu na západ. Pokusy o zastavenie ofenzívy oboch spomínaných ruských poľných armád neboli úspešné a 3. 9. 1914 AOK muselo evakuovať Lvov. Z dôvodu neúspechu AOK dňa 11. 9. 1914 prikázalo ustúpiť za riekou San všetkým c. k. poľným armádam, oslabeným veľkými stratami. V dôsledku tohto 1. poľná c. k. armáda obsadila úsek frontu nad dolnou Nidou a dolným Dunajcom po Tarnów, a 4. poľná c. k. armáda úsek od Tarnówa po Gorlice. 3. poľná c. k. armáda obsadila úsek od Gorlic po hranice Zalizavka (súčasný územie Slovenska) v okolí Koniecznej. Od tohto miesta front obsadený 2. poľnou c. k. armádou bol zahnutý smerom na východ a prebiehal pozdĺž severných svahov Karpát v oblasti Duklianskeho priesmyku, Lupkovského a Užockého sedla. Ruská armáda, ktorá mala v doterajších bojoch rovnako ťažké straty ako ustupujúce c. k. poľné armády, ich príliš rýchlo neprenasledovala. Ruské úspechy v Kongresovom poľskom kráľovstve vážne zhoršili situáciu c. k. poľných armád v Haliči a pevnosť Przemysl – naplánovaná ako ochrana zadržávajúca prvý útok - bola obliehaná ruskou 3. poľnou armádou. Tak tvorcovia plánov pred rokom 1914, ako aj AOK a jej velenie predpokladali, že úlohou tejto pevnosti, nazývanej „Brána Uhorska“ bude čo najdlhšie bojovať v obklúčení v tyle ruských oddielov, ktoré útočili na Moravskú bránu. Vo chvíli, keď sa ruským silám podarilo pri obci Nisko prelomiť poľné pozície c. k. 4. armády, ústupy susedných c. k. 3. a 2. poľnej armády smerom ku Karpatom boli nevyhnutné, a ďalšia pevnosť 1. triedy – pevnosť Krakov, sa mala v tomto čase stať najdôležitejším bodom obrany na línii bojov prebiehajúcej oblúkom od Karpát do Krakova – „Mesta kráľov“.¹⁸

¹⁶ Z. Palski, op. cit. s. 228; M. Zgórnjak, 1914-1918. *Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków 1987, s. 83; I. Карпинец, op. cit., s. 38-39; A. Livesey, op. cit.

¹⁷ *Wielka Wojna w Galicji. Album fotografii archiwalnej*, Przemysl 2008, s. 3.

¹⁸ М. В. Оскин, Галицийская битва - Август 1914, Москва 2006, s. 11-16, 25-31, 40-43; С. Г. Нелипович, Варшавское сражение – октябрь 1914, Москва 2006, s. 4-8, 15-18, 31-34; А. А. Брусиллов, Мои воспоминания, Москва 2013, s. 77-84, 90-97, 99-101. Autor by rád poďakoval za významnú pomoc pri zostavovaní tejto štúdie dr. С. Г. Нелиповичови (S. G. Nelipovičovi) z moskovského Ruského štátneho vojensko-historického archívu.

**Straty c. k. poľných armád na severovýchodnom fronte v období
20. 9. (3. 10.) – 24. 10 (6. 11.) roku 1914**

Poľná armáda, poľná skupina	Dôstojníci Vojaci	Padlí Zomrelí v dôsledku zranení	Ranení Invalidi	Nezvestní Zajatci	Spolu
1. armáda	Dôstojníci	108	340	158	606
	Vojaci	3 858	20 091	28 798	52 747
4. armáda	Dôstojníci	136	256	45	437
	Vojaci	6 802	24 094	14 667	45 563
3. armáda	Dôstojníci	162	485	95	742
	Vojaci	6 403	20 949	20 679	48 031
2. armáda	Dôstojníci	215	416	100	731
	Vojaci	6 052	22 314	23 393	51 759
Poľná skupina gen. K. von Pflanzer-Baltina	Dôstojníci	21	34	34	89
	Vojaci	894	3 549	5 094	9 557
Pevnosť Przemysl	Dôstojníci	10	30	4	44
	Vojaci	533	2 330	1071	3 934
Spolu	Dôstojníci	652	1 561	436	2 649
	Vojaci	24 542	93 327	93 702	211 571

Zdroj: С. Г. Нелипович, Потери сторон в кампании 1914 года, на Русском фронте первой мировой войны – kópia zo zbierky autora; Потери сторон в кампании 1914 года на Русском фронте первой мировой войны, [v:] Первая мировая война: дискуссионные проблемы и перспективные направления ее изучения, Москва 2014, s. 44-131 via С. Г. Нелипович.

November roku 1914 bol mesiacom najväčších úspechov ruských poľných armád v Haliči a v Kongresovom poľskom kráľovstve, lebo na centrálnom úseku Východného frontu sa smerom na západ rozbehol ruský „parný valec“, na juhu sa ruské vojská priblížili ku Krakovu a línii Nowy Sącz – Limanowa. Ruská poľná 8. armáda začala ofenzívu v Karpatoch. Vo vzniknutej a pre AOK ťažkej situácii bol o pomoc požiadaný nemecký spojenec, ale OHL posilnilo východný front sotva niekoľkými pešími divíziami. V dôsledku pre východný front prelomovej lapanowsko-limanovskej operácie v decembri roku 1914 („Marne východného frontu“) predstavovali straty c. k. poľných armád 10 265 padlých (vrátane 229 dôstojníkov), 36 875 ranených (vrátane 642 dôstojníkov) a 59 332 nezvestných a v zajatí (vrátane 458 dôstojníkov). V tejto bitke, v období približne dvoch týždňov, mali ruské poľné armády juhozápadného frontu straty: dôstojníkov – 142 padlých, 730 ranených a 157 nezvestných a v zajatí; poddôstojníkov a vojakov: 13 958 padlých, 62 618 ranených a 67 043 nezvestných a v zajatí.¹⁹ V neskorú jeseň 1914 sa stalo zrejme nielen pre AOK, že Karpaty sú jedinou, a zároveň poslednou líniou obrany Rakúsko-Uhorska.²⁰

¹⁹ Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv (SAW-KA) Wien, KA-VL (Verlustlisten) 1914-1915, Kartons 1-86; Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА) Москва,

²⁰ *Front Wschodni 1914-1920. Od Tannenbergu do wojny polsko-bolszewickiej*, Poznań 2010, s. 47-49, 51-53.

**Straty oboch strán v období bojov v lete
a na jeseň roku 1914 (na ruskom juhozápadnom fronte)**

	Padlí		Ranení		Nezvestní		Spolu	
	dôstojníci	vojaci	dôstojníci	vojaci	dôstojníci	vojaci	dôstojníci	vojaci
Ruské poľné armády juhozápadného frontu	782	24 659	3 093	117 244	489	80 343	4 364	222 246
C. k. poľné armády na severovýchodnom fronte	944	22 394	2 796	117 638	871	121 378	4 689	267 082
Nemecký armádny zbor Landwehru	46	496	71	2 460	53	4 605	170	7 561
Celkové straty poľných armád centrálnych mocností	990	22 890	2 867	120 098	924	125 983	4 859	274 643

Zdroj: С. Г. Нелипович, Потери сторон в кампании 1914 года, на Русском фронте первой мировой войны – kópia zo zbierky autora; Потери сторон в кампании 1914 года на Русском фронте первой мировой войны, [v:] Первая мировая война: дискуссионные проблемы и перспективные направления ее изучения, Москва 2014, s. 44-131 via С. Г. Нелипович.

Línia vojenských aktivít na úseku útoku ruského juhozápadného frontu sa v jeseň roku 1914 postupne približovala ku Karpatom, ktoré tvorili prirodzenú hranicu Zalitavska. Podľa poznámok náčelníka generálneho štábu gen. F. Conrada von Hötendorfa ruské sily v októbri roku 1914 pokračovali karpatským smerom takto:

Začiatkom októbra 1914: *Nowy Sącz, 1. októbra* [1914]. *Nepriateľ veľkými silami 3. armády obkľučil Przemysl a posunul 5. armádu na pohorie na západ od Przemysla s predsunutou základňou až k hornej Wisloke. 8. armáda najpravdepodobnejšie v oblasti Stary Sambor – Lisko [Lesko] – Sanok. Od 28. septembra [roku 1914] tri ruské armádne zbory (XVIII., XIV. a gardový) ustupujú od dolného Wisloka za San, pravdepodobne do okolia ústia Sanu v blízkosti Józefowa – Krašnika.*²¹

[C. k. poľná] *4. armáda, bez IX. armádneho zboru, hlavný smer Rzeszów, napravo od [c. k. poľnej] 1. armády až do Rzeszowa s výnimkou cesty Biecz - Jasło - Strzyzów - Błazowa. Začiatok útoku 4. októbra* [roku 1914].

[C. k. poľná] *3. armáda, ktorej bol podriadený [c. k.] IX. armádny zbor, napravo od [c. k. poľnej] 4. armády prechádza do útoku hlavným smerom na Krosno, pravé krídlo s výnimkou cesty Tylawa – Jaśliska – Rymanów – Sanok – Trzcianiec.*

Začiatok ofenzívy 4. októbra [roku 1914].

[C. k. poľná] *2. armáda sa pripravuje na ofenzívu tým spôsobom, že jej ľavé krídlo 5. októbra [roku 1914] bude schopné zaútočiť cez Dukliansky priesmyk [500 m n. m.], Tylawu, Jaśliska, Rymanów, Sanok. [C. k.] 7. armádny zbor sa má umiestniť na pravo na ceste Mezo-Laborcz [maď. Mezőlaborc, slov. Medzilaborce], Szczawne – Lisko a Roztoki Górne – Baligród. [C. k.] IV. armádny zbor musí čo najrýchlejšie*

²¹ Feldmarschall Conrad, *Aus meiner Dienstzeit 1906-1908*, Bd V. Wien/Leipzig/München 1925, s. 24 – preklad Mgr. S. Kulacz.

obsadiť Užocké sedlo [853 m n. m. (niektoré ukrajinské zdroje uvádzajú 889 m n. m.)], aby následne zaútočil s cieľom obklúčiť cez Turku, Starý Sambor a čiastočne cez Lutowiska.²²

Začiatkom novembra roku 1914 [C. k.] XII. armádny zbor 1. novembra [roku 1914] o 9. [hodine] predpoludním, južným krídlom zaútočil na železničnú stanicu Busowisko [C. k. poľná] Skupina Krautwald pri nej, na východnom svahu Holowne a pod Horným Luzkem (3 prápory a [c. k.] 40. LstBg. [Pešia brigáda Landsturmu]). Neďaleko Strzylek - Tysowice bola zriadená rezerva skupiny pod velením gen. Rösslera. [C. k.] 4. KD [jazdecká divízia] v okolí Ławrowa nad riekou Leninou. [C. k.] IV. armádnemu zboru boli opäť podriadené [c. k.] 5. a [c. k.] 8. KD [jazdecké divízie]... O 2. hodine popoludní velenie armády hlásilo, že porazený nepriateľ odišiel zo Starého Sambora a začal ustupovať smerom do Sambora. Bol vydaný rozkaz prenasledovať, teda [c. k.] XII. armádny zbor mal dosiahnuť líniu Stara Sól – Bzany - Sozań. [C. k. poľná] Skupina Krautwald v spojení s nimi mala obsadiť líniu Kundieska - Lisyj, [c. k.], 38. ID [pešia divízia] líniu Lisyj – Sprynia. Úlohou [c. k.] 31. ID [pešej divízie] bolo odraziť nepriateľa smerujúceho z Kropiwnika na Bystrzyca. Večer velenie [c. k.] 2. armády hlásilo, že nepriateľ asi naďalej drží v strede svoje pozície pred severným krídlom [c. k.] XII. armádneho zboru [c. k.], 31. ID [pešia divízia] a [c. k.] 76. LIBg [pešia brigáda Landwehru] informovali, že od 9. [novembra roku 1914] ráno sa posunuli z línie Turka – Jasionka Masiowa smerom Bystrzyca – Świdnik, aby tam zaútočili na nepriateľa. Dňa 2. novembra [roku 1914] bol vydaný rozkaz: [c. k.] 4., [c. k.] 5., [c. k.] 8. KD [jazdecká divízia] na juh od Dnestra na Sambor, [c. k.] XII. armádny zbor má obsadiť kopce na juh od Staroropy – na sever od Baczyny a na sever od obce Wola Koblańska. Ostatné zložky [c. k. poľnej] 2. armády majú útočiť až po líniu Kobło Stare – Sprynka – Podbuż – Zaťokieć – Rybnik, teda: [c. k. poľná] Skupina Krautwald kopce na oboch stranách obce Błażów a na východ od obce Sprynia, [c. k.] 31. ID [pešia divízia] Podbuż – Zaťokieć [c. k.] Skupina Birkenhain na Świdnik, [c. k.] 1. LstBg [pešia brigáda Landsturmu] Rybnik, [c. k.] 1. KD [jazdecká divízia] na Borysław. Velenie [c. k. poľnej] 2. armády vyzvalo [c. k.] 55. ID [pešiu divíziu], ktorá 1. novembra [roku 1914] bola posilnená [c. k.] 12. LstBg [pešou brigádou Landsturmu] a jadro [c. k. poľnej] Skupiny gen. Karla von Pflanzera-Baltina k totálnej ofenzíve a [c. k. poľnú] 3. armádu k súčinnosti.

[C. k. poľná] armádna Skupina gen. Karla von Pflanzera-Baltina: [c. k. poľná] Skupina plukovníka Sárkány drží sa – účinne podporovaná svojím delostrelectvom – bez strát aj 1. novembra [roku 1914] v Czerniowciach. [C. k.] 54. ID [pešia divízia] obsadila po krátkych bojoch Śniatyń, odkiaľ nepriateľ v zmätku ustupoval. Divízia 31. [10. 1914] pochodovala na Czerniowce, aby zaútočila na Rusov pod velením generála Artiunova, musela sa však v súlade s rozkazom vrátiť do okolia Kutov – Kosowa. Počas ústupu nebola napádaná nepriateľom, preto viedla kvázi partizánsku vojnu proti ruskej línii postupu Kołomyja – Śniatyń. [C. k.] 56. ID [pešia divízia] ostávala na juh od Delatynia, [c. k.] 52. ID [pešia divízia], ktorá sa 30. [10. 1914] nezúčastnila bitky, sa nachádzala v rajóne Jamna – Mikuliczyn. Na úseku [c. k.] 55. ID [pešej divízie], na sever od mesta Skole a na juh od Starého Muzuna. Dňa 1. novembra [roku 1914] sa uskutočnili iba potýčky. Máme informácie, že na juhozápad od Czerniowiec sa zbierajú silné nepriateľské jednotky. Od velenia

²² Ibidem, s. 25.

[c. k. poľnej] 2. armády prišlo nasledujúce hlásenie (z Op. (operačný rozkaz) č. 3780/10.): „Sanok, 1. novembra [roku 1914], Op. č. 1070/19. V nadviazaní na Op. 1062/21 zo dňa 31. októbra 1914 sa predkladá na posúdenie nasledujúci návrh: Posun úspechu vybojovaného pod Starým Samborom na susednú [c. k. poľnú] 3. armádu, a tým vplyv na celkovú situáciu sa zdá možný iba, ak [c. k. poľná] 2. armáda celou silou zaútočí čo najskôr na severovýchod. Realizácia tejto požiadavky je možná za podmienky, že [c. k. poľná] Skupina Hofmann opäť podnikne ofenzívu, a bude ju podporovať 12. LstBg [pešia brigáda Landsturmu], ktorá 1. novembra prišla do mesta Skole. Do jej činnosti by sa však musela zapojiť aj [c. k. poľná] armádna skupina baróna gen. K. von Pflanzler-Baltina, ktorá by rýchlo a v dohode s generálmajorom Hofmannom opätovne začala spomalený útok smerom na Dnester. Velenie [c. k. poľnej] 2. armády plánuje podporiť [c. k. poľnú] Skupinu Hofmann takým spôsobom, že [c. k. poľná] 1. LstBg [pešia brigáda Landsturmu] by bola odoslaná z Rybnika do Orowa, a [c. k.] 1. jazdecká divízia cez Schodnicu na Drohobycz. Prosíme o nariadenie, ktoré bude uceleným spôsobom regulovať celú našu akciu.“ Ak by [c. k. poľná] 2. armáda skôr dosiahla úspech taký, ako teraz, je možné, že by sa rozhodne zmenila situácia nad Sanom; teraz však, pretože [c. k. poľná] 1. armáda ustupovala a bol naplánovaný ústup ostatných armád, už nie je predpokladaná taká veľká zmena. V každom prípade, žiada sa o zabezpečenie akcie [c. k. poľnej] 2. armády na jej východnom krídle.²³

28. 10 (10. 11.) 1914 začali ruská 3. a 8. poľná armáda juhozápadného frontu útok smerom na horské hrebene Beskýd a Východných Karpát, ktorých obranu organizovala poľná c. k. 3. armáda (podľa stavu z 29. 10. [11. 11.] 1914) počet v oddieloch poľnej c. k. 3. armády vyzeral takto: 111 484 bajonetov, 6 889 šablí, 255 guľometov a 555 kanónov, a v poľnej Skupine gen. Karla von Pflanzler-Baltina vo Východných Karpatoch sa vtedy nachádzalo 40-tis. vojakov a 16 delostreleckých batérií), zasa ruská 11. poľná armáda zablokovala pevnosť Przemysl. Zloženie útočiacej ruskej 3. poľnej armády podľa stavu zo dňa 1. (14.) 11. 1914 predstavovalo 60 903 bajonetov, 17 830 šablí, 258 guľometov, 421 kanónov a 10 lietadiel, v susednej rovnako silno útočiacej poľnej 8. armáde bolo (bez Dnestrianskej skupiny) 100 016 bajonetov, 16 181 šablí, 335 guľometov, 506 kanónov a 10 lietadiel.²⁴

Koncom novembra 1914 [c. k. poľná] 3. armáda: Miestni obyvatelia informujú, že cez Grybów neustále prechádzajú ruské oddiely smerom k Nowému Sączu a Tarnowu. [23. 11. 1914] bola zistená prítomnosť ruskej pešej brigády a veľmi silnej kaválie v Nowom Sączu. Pred oddielmi c. k. IX., III. a VII. armádneho zboru bol celý deň pokoj. [C. k.] VII. armádny zbor nebol schopný opätovne dobyť pahorky pri Mezólaborc [Medzilaborciach] (na západ) a teraz stál spojený s [c. k.] 28. ID [pešou divíziou] pod kopcom kóta 687 cez kótu 551 Kimcze, kopca na východ od Variháza [Varechovce]. [C. k. poľná] Skupina Krautwald mala pod Homonnou [Humenným] slabého protivníka, velenie armády dúfalo, že Humenné bude obsadené 25 [11. 1914]. Generálmajor Kornhaber, veliteľ novej kombinovanej divízie Honvédov mal k dispozícii už 4 prápory s oddielmi pod Órmező [Strážskym]. [C. k.] Skupina Szurmay (v minulosti Karg) pod Takcsány [Stakčinom] robila pokroky.

²³ Ibidem, s. 346, 355, 357.

²⁴ SAW-KA-NFA. AOK. Kriegsgliederungen. Karton 4. 3. Armee am 11 XI 1914; Oesterreich-Ungarns letzter Krieg, Bd.1,Wien 1929, s. 565-567; РГВИА, Ф.2003. Оп.2. Д.360. Л.191-195, 335-337 via С. Г. Нелипович, Потери сторон в кампании 1914 года на Русском фронте первой мировой войны – kópia v zbierkach autora.

[C. k. poľná] 3. armáda: V [c. k.] 4. jazdeckej divízii a v [c. k.] IX. armádnom zbore situácia bez zmien. Noc bola pokojná, a v priebehu dňa neboli žiadne významnejšie zrážky. [C. k.] III. armádny zbor 25. [11. 1914] neskoro popoludní všade odrazil útoky na svoj front. 26. [11. 1914] bol pokoj. [C. k.] nevyskytli sa útoky na VII. armádny zbor. [C. k.] Skupina Krautwald zaútočila od východu a juhu na nepriateľské opevnenia a plánovala pokračovať v útoku 27. [11. 1914]. [C. k.] Skupina Szurmay obsadila Nagy Polány [Veľkú Poľanu] – Cirókaófalú [Starinu nad Cirochou] a Takcsány [Stakčín]. Útok na Užocké sedlo bol stále neúspešný.²⁵

[C. k. poľná] 3. armáda: Situácia [27. 11. 1914] c. k. 4. KD [jazdecká divízia] bez zmien, podobne ako [c. k.] IX. armádny zbor. V [c. k.] III. armádnom zbore v [c. k.] 6. i 28. ID [pešej divízii] pokoj, avšak [c. k.] 22. LID [pešia divízia Landwehru] bola vystavená silnému útoku a miestami prinútená k ústupu. Výborný útok troch pochodových rôt z [c. k.] LIR 4. [4. pp Landwehru] odrazil nepriateľa. Do [c. k.] VII. armádného zboru prišiel novovymenovaný veliteľ arcivojvoda Jozef Habsburg). Na armádny zbor bol popoludní vedený silný útok, ktorý bol odrazený v boji zblízka (na bodáky). Vlastný protiútok trval. Boje [c. k.] Skupiny Krautwald prinášali úspechy. [C. k.] 1. [jazdecká divízia] KD bojovala pri Szopkóc [Sopkovcoch], jeden oddiel podpory smerom na Szinna [Sninu] dosiahol 2. hodine popoludní Ciróka-hosszúmező [Dlhé nad Cirochou]. [C. k.] Skupina Szurmay, ktorá útočila na Szinna [Snina], podporovaná zložkami [C. k. poľnej] Skupiny Lehmann, robila pomalé pokroky. Jadro [c. k.] 76. LIBg [pešia brigáda Landwehru] zabezpečujúcej Užocké sedlo 27. [11. 1914] nemalo žiadnu zrážku s nepriateľom.²⁶

[C. k. poľná] 3. armáda: [28. 11. 1914] v [c. k.] 4. KD [jazdeckej divízie] nič sa nezmenilo. Ale v [c. k.] IX. armádnom zbore odpojenie sa od nepriateľa na doterajšom fronte prebehlo hladko, ale na skupinu (1 pluk [c. k.] 26. LID [pešej divízie Landwehru]) určenú na ochranu cesty do Koniecznej nečakane zaútočil silnejší nepriateľ a v priebehu popoludnia bola zatlačená až na kopce na juh od obce Biharó [Becherov]. Preto nepriateľ celú noc útočil na [c. k.] VII. armádny zbor. Napriek veľkým stratám, armádny zbor udržal svoju pozíciu, podobne ako [c. k.] 28. a [c. k.] 22. ID [pešia divízia] svoje. Kvôli značným vlastným stratám a pomerne veľkému rozťahnutiu oboch armádných zborov generál pechoty Emil Colerus von Geldern 28. novembra [1914] ráno rozkázal ich ústup na skôr určené a technicky pripravené pozície na línii kopcov na západ od Viravy [Výravy] cez kopce na západ od Peszternye [Pstriny] – Mérfalva [Miroľu] – Felsőhunkóc [Hunkovce] – Alsóhímes [Nižnú Pisanú] – Dolgonya [Dlhoňu], kde sa pozície spájali s [c. k.] XI. armádnym zborom. V priebehu dňa 28. novembra roku 1914 bol tento manéver vykonaný. Nepriateľ ich neprenasledoval. [C. k. poľná] Skupina Krautwald, ktorá už 27. [11. 1914] večer takmer úplne obkľúčila Homonnu [Humenné] zaútočila od východu a obsadila mesto. Dňa 28. novembra [1914] o 11. hodine predpoludním, jej stred dosiahol 1. decembra 1914 popoludní obec Udva [Udavské]. Jeden pododdiel dobyl útokom Szinna [Sninu]. Generálporučík Krautwald plánoval 29. 11. 1914 pokračovať v útoku, ktorého stred bol v doline Laborca a na kopcoch na západ smerom k nepriateľským pozíciám nachádzajúcim sa najpravdepodobnejšie pri Laborcmező [Zbudskom Dlhom] a poslať jeden oddiel do Papháza [Papína]. C. k. poľná Skupina Szurmay 28. 11. 1914 obsadila aj Szinna [Sninu]; nepriateľ ustúpil cez Méhesfalva

²⁵ Feldmarschall Conrad, op. cit., s. 605.

²⁶ Ibidem, s. 616.

[Pčoliné]. *Generál Szurmay plánoval, po nevyhnutnom obnovení počtu vojakov, zaútočiť 29. 11. 1914 smerom cez Méhesfalva. 28. 11. 1914 [c. k.] 76. pešia brigáda zastavila nepriateľský útok. Velenie [c. k.] 3. armády hlásilo, že vpád ruského XXIV. armádneho zboru hlavným smerom na Homonnu sa zdá dočasne odrazený vďaka úspechom [c. k. poľných] Skupín Krautwald a Szurmay.*²⁷

[C. k. poľná] 3. armáda: *Situácia [c. k.] 4. KD [jazdeckej divízie] bez zmien. [C. k.] IX. armádny zbor udržal silnými zadnými strážami kopce na severovýchod od Alsópagony [Nižnej Polianky] a zoskupil hlavnú časť [c. k.] 26. ID [pešej divízie] v ôkol Zboró [Zborova] - Komlóspatak [Chmeľovej]. Nepriateľ, ktorý prelomil front pod Koniecznou, ďalej nepostupoval. Noc bola pokojná. Popoludní 29. novembra [roku 1914] bol na krídlo [c. k.] 10. ID [pešej divízie] vedený útok zo smeru Váradka [Varadka] a potom bola divízii odovzdaná k dispozícii rezerva armádneho zboru. [C. k.] 3. a [c. k.] VII. armádny zbor 28. novembra [roku 1914] obsadili nové pozície, nepriateľ za nimi nepostupoval. [C. k. poľná] Skupina Krautwald začala v súlade s rozkazom útok. Na úseku [c. k. poľnej] Skupiny Szurmay noc prebehla bez dôležitých udalostí. V dôsledku zlého spojenia 29. novembra [roku 1914] sme nemali bližšie správy o oboch týchto skupinách.*²⁸

[C. k. poľná] 3. armáda: *Od [c. k.] 3. armády prišli nasledujúce hlásenia: O 11. hodine predpoludním [c. k.] „4. KD [jazdecká divízia] bez zmien. [C. k.] IX. armádny zbor: [c. k.] 10. KD [jazdecká divízia] bola včera počas neskorého popoludnia po ťažkej bitke v oblasti na juh od Alsópagony [po slovensky Nižná Polianka] odrazená, v dôsledku čoho [c. k.] 26. ID [pešia divízia] ustúpila na úsek na oboch stranách Zboró [Zborova]. [C. k.] 3. a [c. k.] VII. armádny zbor: ťažká situácia unaveného [c. k.] IX. armádneho zboru, a najmä nestabilita jeho ľavého krídla, nútia velenie armády k tomu, aby [c. k.] IX. a [c. k.] III. armádny zbor ustúpili na líniu Bártfa [Bardejov] – Felsőköcsény [Kučín] – Kerekkrét [Okrúhle] – Minyevágása [Miňovce]. [C. k.] VII. armádny zbor sa preformuje tak, že sa bude môcť pripojiť k bitke [c. k. poľnej] Skupiny Krautwald. [C. k. poľná] Skupina Krautwald včera v doline Laborca zaútočila na nepriateľské pozície na sever od Koskóc [Koškoviec]. Protivník ustúpil na sever. Laborcbér [Brestov nad Laborcom] obsadený vlastnými oddielmi.“ O 8.15 večer: „[c. k.] III. armádny zbor sa odpútal od nepriateľa. Nepriateľ za nimi nešiel. Na [C. k.] IX. armádny zbor bol napoludnie vedený silný útok na oboch stranách obce Zboró [Zborov]. [C. k. poľná] Skupina Krautwald od poludnia útočila na nepriateľské pozície pri obci Gödrösolyka [Krivá Olka] - Óbajna [Zbojné], kde sa pravdepodobne nachádzalo jadro [ruskej] 49. divízie. Zdá sa, že útok úspešne pokračuje. [C. k. poľná] Skupina Szurmay je usporiadaná na útok takto: [c. k.] 38 ID [pešia divízia] smerom na Užocké sedlo v oblasti Havasköz [Ljutý] – Sóhát [Čorno-holovy] – Sósلاك [Siľu] – Révhely [Zabrid'a]. Dňa 1. decembra [roku 1914] bol vydaný rozkaz: [c. k.] IX. armádny zbor udržiava Bártfu [Bardejov]. [C. k.] III. armádny zbor utočí na ruskú 13. pešiu divíziu. [C. k. Skupina] Krautwald pokračuje v útoku na sever a severovýchod. [C. k.] VII. armádny zbor podporuje [c. k. poľnú Skupinu] Krautwald. [C. k. poľná Skupina] Szurmay pokračuje v útoku.“²⁹*

²⁷ Ibidem, s. 623.

²⁸ Ibidem, s. 629, 632.

²⁹ Ibidem, s. 633-634; М. В. Оскин, Штурм Карпат - зима 1915, Москва 2007, s. 9-12, 14-16. Autor ďakuje Martinovi Drobňákovi za pomoc s prekladom názvov obcí z maďarského do slovenského jazyka.

Straty bojujúcich strán na ruskom západnom fronte (východnom fronte) v roku 1914

Armáda	Dôstojníci Vojaci	Padlí, Zomrelí v dôsledku zranení	Ranení, Invalidi	Nezvestní, Zajatci	Spolu
Rakúsko-uhorská armáda	Dôstojníci	1 928	5 298	1 835	9 061
	Vojaci	66 527	284 500	340 638	691 665
Nemecká armáda	Dôstojníci	1 752	3 452	309	5 513
	Vojaci	34 918	129 925	45 232	210 075
Ruská armáda	Dôstojníci	2 709	11 032	4 302	18 043
	Vojaci	138 378	604 958	674 711	1 418 047

Zdroj: С. Г. Нелипович, Потери сторон в кампании 1914 года, на Русском фронте первой мировой войны – kópia zo zbierky autora; Потери сторон в кампании 1914 года на Русском фронте первой мировой войны, [v:] Первая мировая война: дискуссионные проблемы и перспективные направления ее изучения, Москва 2014, s. 44-131 via С. Г. Нелипович.

Hrôza „Winterkrieg“ – medicína a psychológia vojny

Zimná kampaň 1914/1915 v Karpatoch, ktorej sa zúčastnili c. k. a nemecké poľné armády bojujúce proti ruským poľným armádam je bezprecedentná v epoche *rodiacej sa totálnej vojny*. Karpatské divadlo vojnových aktivít rýchlo odhalilo nedostatok množstva železničného spojenia s frontom, vhodného počtu spevnených ciest a iných komunikačných prepojení, nevyhnutných na premiestňovanie veľkého počtu vojakov. Na troch zimných ofenzívach AOK, ktoré sa uskutočnili od polovice januára do začiatku apríla roku 1915 na východnom fronte, sa zúčastnilo viac ako milión vojakov na každej z bojujúcich strán. Bojujúci protivníci sa hneď ocitli uväznení v nepriaznivom horskom zimnom prostredí a viac ako tri mesiace dlhá kampaň, ktorá sa skončila na jar roku 1915 gorlickým prelomením frontu zruinovala c. k. poľné armády, ale ani na ruskej strane to nevyzeralo lepšie. Straty, ktoré mali v Karpatoch obidve strany v období od januára do apríla roku 1915, boli porovnateľné s krvavými bojmi na západnom fronte pri Verdune a nad riekou Somme v roku 1916. Karpatská zimná vojna 1914/1915 si plne zaslúžila názov „Stalingrad 1. svetovej vojny“.³⁰ „Winterkrieg“ trvajúca viac ako päť mesiacov sa stala jednou z najbrutálnejších kampaní Veľkej vojny a krv takmer pol milióna vojakov rakúsko-uhorskej a nemeckej armády vsiakla do zasnežených karpatských dolín a vrchov, hoci pre väčšinu Európanov sú to zabudnuté udalosti.³¹ Pojem „Winterkrieg“ sa v ruskej historiografii nevyskytuje, ale používa sa v nej pojem Karpatská bitka. Počas nej dosiahli straty 3., 8., 9. a 11. poľnej armády ruského juhozápadného frontu v období od januára do apríla roku 1915 na území na juh od

³⁰ G. A. Tunstall, *Blood...*, op. cit., s. 1-2; idem - *The Habsburg Command Conspiracy: The Falsification of Historiography on the Outbreak of World War I*, *Austrian History Yearbook* 27 (1996), s. 181-198; H. Strachan, *The First World War*, London-NewYork-Sydney-Tokyo-Singapore-Toronto-Dublin 2003, s. 29.

³¹ G. A. Tunstall, *Blood ...*, op. cit.; SAW-KA, Karl Mayern, *Die k.uk. 2. Armee in der Karpatenschlacht, 1914/15*.

Wisły: padlých – 501 dôstojníkov, 61 613 poddôstojníkov a vojakov; nezvestných a zajatcov – 297 dôstojníkov, 122 613 poddôstojníkov a vojakov; ranených: 3 040 dôstojníkov, 235 512 poddôstojníkov a vojakov.³²

Straty poľných c. k. armád na severovýchodnom fronte v období 10. (23.) 11. 1914 – 10. (23.) 1. 1915

Poľná armáda Poľná skupina	Dôstojníci Vojaci	Padlí Zomrelí v dôsledku zranení	Ranení Invalidi	Nezvestní Zajatci	Spolu
2. armáda a Armádna skupina Woynsch	Dôstojníci	50	101	65	216
	Vojaci	2 243	7 336	9 587	19 166
1. armáda	Dôstojníci	128	399	194	721
	Vojaci	4 624	24 763	31 632	61 019
4. armáda	Dôstojníci	144	386	172	702
	Vojaci	6 052	24 289	26 137	56 478
Pevnosť Krakov	Dôstojníci	14	83	72	169
	Vojaci	968	3 520	10 227	14 715
3. armáda	Dôstojníci	77	224	161	462
	Vojaci	4 281	14 362	36 950	55 593
Poľná skupina gen. K. von Pflanzler-Baltina	Dôstojníci	2	21	3	26
	Vojaci	615	2 088	4 040	6 743
Pevnosť Przemysł	Dôstojníci	2	19	5	26
	Vojaci	808	3 143	2 791	6 742
Spolu	Dôstojníci	417	1 223	612	2 252
	Vojaci	19 591	79 501	121 364	220 456

Zdroj: С. Г. Нелипович, Потери сторон в кампании 1914 года, на Русском фронте первой мировой войны – kópia zo zbierky autora; Потери сторон в кампании 1914 года на Русском фронте первой мировой войны, [v:] Первая мировая война: дискуссионные проблемы и перспективные направления ее изучения, Москва 2014, s. 44-131 via С. Г. Нелипович.

Súkromné denníky a spomienky vojakov, správy AOK alebo denné hlásenia Tagebücher (napr. pobočníka c. k. šéfa generálneho štábu gen. F. Conrada von Hötzendorfa, plukovníka Rudolfa Kundmanna, ako aj plukovníka Karla Schnellera z AOK) majú po rokoch výnimočnú hodnotu ako svedectvo účastníkov tejto tragickej kapitoly histórie veľkej vojny. plukovník Georg Veith z c. k. 43. pešej divízie opísal protivenstvá osudu a „náladu počasia“, s ktorými sa stretli jemu podriadení vojaci bojujúci s ruskými oddielmi v karpatskej *Hellhole – pekelnéj pasci* v januári roku 1915 takto:

³² Из истории Карпатской операции 1915. Сборник документов, Москва-Санкт-Петербург, Нестор-История 2016, s. 10 via С. Г. Нелипович. Wg M. В. Оскина (Штурм... op. cit., s. 46) počas východoprúskej operácie v roku 1914 predstavovali straty cárskej armády 245-tis. vojakov, v haličskej bitke v roku 1914 – 235-tis., v bojoch na línii Warszawa – Dęblin – 120-tis., v bojoch pod Lodiou 110-tis., a straty na strane centrálnych mocností boli v rámci vyššie vymenovaných operácií porovnateľné a predstavovali: 900-tis., 45-tis., 400-tis., 110-tis. a 50-tis. vojakov.

23. januára [roku 1915] sa na zľadovatených [karpatských] kopcoch rozpúta-
la Karpatská bitka. Útokom boli dobyté Lupkovské, Užocké sedlo a Toruňský pries-
myk, ale na severnom svahu hôr oddiely privítala snehová búrka. 25. januára
[roku 1915] brigáda generálmajora Lieba, víťazne smerujúca dopredu, sa v dô-
sledku ľadovej víchrice prichádzajúcej zo severu, opäť musela vrátiť na východisko-
vé pozície. Prišiel príznak záhuby... Každý deň zamrzali na smrť stovky vojakov, kaž-
dý ranený, ktorého nebolo možné prepraviť za líniu frontu, bol odsúdený na smrť.
Celé hromady sa s plačom vzdávali do [ruského] zajatia, aby sa vyhli krutému utr-
peniu; v [c. k.] 21. pluku strelcov [pp – Schützen Regiment 21.] hliadky poslané
večer na službu našli ráno... zamrznuté do posledného vojaka. Kvôli obrovskému
množstvu snehu sa ani jeden voz, ani jedno nosné zviera nepohlo dopredu, vojaci
si sami museli nosiť na pozície zásobníky so stravou. Nosiči z dôvodu prenikajú-
ceho chladu zamrzali po ceste na smrť, v dôsledku čoho bojujúci pri teplote -25°C
nedostávali žiadne jedlo; tzv. „železná“ dávka potravín, ktorú mal každý vojak,
bola taká zamrznutá, že sa nedala jesť; celá [c. k.] 43. [pešia divízia strelcov - Schü-
tzen Division] bola pri intenzívnych snehových zrážkach nepretržite sedem dní na
pozíciách bez teplej stravy a stále bojovala s nepriateľom. V priebehu posledných
tridsiatich dní ani jeden vojak tejto divízie nebol pod strechou. Podobné to bolo
na celom fronte. Nebolo možné myslieť na výmenu bojujúcich vojakov, ktorých
počet sa každý deň zmenšoval. V [c. k.] 20. streleckom pluku klesol počet vojakov
na 9 dôstojníkov a 250 vojakov (podľa predpísaného počtu by ich malo byť pribl.
60 dôstojníkov a 3 400 vojakov), peší prápor v prvej línii frontu mal menej ako 200
vojakov. Línie sa stávajú čoraz menej početné, sme donútení sťahovať smrteľne
unavených vojakov z iných úsekov frontu, aby sme zaplnili vzniknuté medzery...
Nálada v oddieloch, napriek úspechom v bojoch, je ponurá až zúfalá, pocit istoty
sa rozplýva v bitke a znemožňuje veriť vo víťazstvo. Vyšší velitelia robia všetko, aby
zvýšili morálku mužstva a musia sa uspokojiť s tým, že sú pri akejkoľvek príležitosti
schopní predchádzať panike. Nemožno zabrániť tupej apatii a ľahostajnosti, ktorá
sa čoraz viac šíri na fronte. Koncom januára [1915] sa náhle začali lejaky. Všetko
bolo premoknuté do poslednej nitky a neboli žiadne možnosti vysušiť uniformy,
ktoré zamrzali v noci na vojakoch a tvorili ľadové panciere. Ten, kto nemá charak-
ter zo železa, sa teraz určite zlomí. Nastupuje ruský protiútok. Pološialení vojaci
s tupou rezignáciou ustupujú na východiskové pozície... tam, kde boli v polovici
januára. V tomto období došlo k záhube armády.³³

V poľných oddieloch c. k. poľných armád bojujúcich na severovýchodnom fron-
te sa v zime 1915 vyskytol medzi vojakmi mimoriadne silný pokles bojovej morálky,
hlavne v českojazyčných jednotkách. Napr. 27. 1. 1915 dôstojníci spozorovali, že
v jednom z českojazyčných oddielov, vojaci do svojich preukazoch písali azbukou
(rusínskou abecedou) texty, ktoré im v prípade vzatia do zajatia mali zaistiť lepšie
zaobchádzanie. Texty uisťovali, že vlastník legitimácie je dobrým Slovanom a, že
je pripravený dezertovať! Vyskytovali sa tiež neformálne stretnutia vojakov oboch
armád – vojak c. k. armády, Čech F. Sajler, spomínal: Tu [v oblasti Duklianskeho
priesmyku] sme si vykopali zákopy, tu som prvý raz stál na stráží v húštine a striehol
na „Moskál'ov.“ Tam sme sa prvý raz s nimi tajne stretli pri vode a pýtali sme sa, ako
je u nich, či nezabíjajú zajatcov a pod. Tam sme si hneď začali plánovať útek.³⁴

³³ G. A. Tunstall, Blood ..., op. cit.; F. Forstner, Twierdza Przemyśl, Warszawa 2000, s. 171-172.

³⁴ I. Slepcev, I wojna światowa na wschodniej Słowacji w latach 1914-1915, [v:] Prvá svetová vojna – pozabud-

V priebehu Karpathenkrieg, AOK dodalo do horskej oblasti s rozmarným počasím a z vojenského hľadiska náročným reliéfom davy pechoty ale... bez vhodnej zimnej výbavy! Obuv – pre vojaka veľmi dôležitá časť výbavy – hlavným dodávateľom obuvi pre c. k. armádu bola česká firma Baťa – sa rýchlo opotrebovala v daždivo-jesenných a zimných podmienkach, iba málokto štastlivec dostal zimné oblečenie z domu. Horské, zľadovatené bralá boli príčinou masových úrazov predovšetkým chodidiel, a to nielen u vojakov z prvej línie. Na rozdiel od oficiálnych vojenských hlásení z terénu bojov posielaných AOK, väčšina obetí „Karpathenkrieg“ nebola priamo spojená s bitkou, tisíce vojakov c. k. armády boli obeťami tzv. „der Weisse Tod“, čiže „bielej smrti“ – ležania v otvorenom poli, bez úkrytu, pri nízkej teplote. Medický termín opisujúci takýto stav – hypotermia, neodzrkadľuje celú hrôzu situácie. Značné zníženie teploty ľudského tela má vplyv na schopnosť správneho hodnotenia situácie a ľahko možno prehliadnuť okamih, keď zmrznutý stráca orientáciu a vtedy sa musí spoliehať na iné osoby schopné spozorovať jeho iracionálne správanie a spomalené reakcie; ak mrznutie pokračuje, dezorientácia sa mení na stav ľahostajnosti, obzvlášť nebezpečný, pretože sa nezaujíma o svoj osud. Štádium vyčerpania, znásobené hladom, sa vyskytuje, keď je teplota tela 27-32°C. Vtedy prestáva zimnica, vyskytuje sa kŕčovitité trpnutie svalov končatín, dych sa stáva plytší a povrchnejší, vyskytujú sa prestávky v dýchaní, spomaľuje sa pulz a vyskytuje sa arytmia srdcového rytmu, zaniká pocit bolesti, začína sa stav apatie. V tomto stave sa človek ponára do spánku, a keď organizmus dosiahne teplotu 30°C, človek upadá do bezvedomia. Ďalšie mrznutie spôsobuje kŕčovitité trpnutie svalov, ktoré sa postupne mení na paralýzu. Nereagujúce zrenice, absencia dýchacích pohybov, nepozorovateľný pulz, ak sa najneskôr v tejto etape človek nezačne postupne zohrievať a resuscitovať, prichádza smrť. AOK v jeseni 1914 odmietlo možnosť, že vojnové operácie sa môžu predĺžiť na zimné mesiace, a kvôli tomu c. k. oddiely posielané na karpatské javisko vojnových aktivít nemali napr. základnú zimnú výbavu (zimné oblečenie, zimné topánky alebo postačujúci počet tak potrebných sekier, krompáčov, ručných píl). Oddiely pechoty rakúsko-uhorskej armády napr. z jadranských oblastí alebo z južného Uhorska posielané na karpatské vojnové javisko si nevedomovali, že ich vlastné uniformy môžu spôsobiť smrť. Horské jednotky, oboznámené so zimnými podmienkami používali voľné nohavice typu „pumpy“ zapínané pri členku. Tento strih, na rozdiel od tesných onúc všeobecne používaných v pechote, nespôsoboval poruchy prietoku krvi v končatinách. Pri silnom mraze onuce zabraňovali prietoku krvi, a tým spôsobovali vznik omrzlín. Všetky tri zimné ofenzívy c. k. poľných armád, tzv. karpatskej bitky sa uskutočnili v období január – apríl 1915, a boli vo veľkej miere závislé od prvku prekvapenia, ktorý príliš často kazili zlé podmienky terénu a počasia zaistujúce ruskej strane dostatočne veľa času, aby sa mohla pripraviť na protiútok. C. k. poľné armády sa stali ľahkým terčom pre svojich cárskech protivníkov rozmiestnených v dobre opevnených, výhodnejších pozíciách, v období od konca decembra roku 1914 do začiatku roka 1915. Z tohto dôvodu boli útočiaci najčastejšie prinútení útočiť smerom hore a oddiely cárskej armády (sibírske divízie) boli lepšie ako ich protivníci, zvyknuté na chlad a prispô-

---

nuté cintoriny, Svidník 2005, s. 134; O. Kypr, *Na vojne v Karpatech a v Haliči. Dojmy českého vojáka*, Pardubice 1917, s. 110.

sobené zimným poveternostným podmienkam.³⁵ Krakovské noviny „Czas“ 1. decembra 1914 písali:

Keď sme sa pozerali na zajatcov, spozorovali sme, že ruskí vojaci sú výborne vybavení na horskú kampaň. Mnohí z nich, pre ľahšie prekonávanie snehových závejov, mali k topánkam pripevnený druh okrúhlych krátkych lyží. Kabáty vojakov sú podšité kožušinou a majú vysoké kožušinové goliere. Aj sáry čižiem sú hrubo podšité.³⁶

Presun rakúsko-uhorského delostrelectva v Karpatoch (www.kvhbeskydy.sk)

V zime roku 1914/1915 AOK nemalo predstavu o stave v prvej línii bojov a rozhodovalo ďaleko od frontu. Mráz pod -20°C a hlboký sneh na fronte spôsobili, že mnohotisícové c. k. 2. a 3. poľné armády prišli do karpatskej oblasti v stave, ktorý znemožňoval generálnu konfrontáciu s cárskou armádou. Nemali tiež vhodné množstvo potravín a odevov. Vyčerpanie bitkou bolo čoraz všeobecnejšie, a v dôsledku nedostatočného počtu vojakov v oddieloch, boli nútení tráviť na línii frontu celé mesiace, bez času nevyhnutného na fyzickú a psychickú rehabilitáciu! Kombinované následky vyčerpania, hladu a boja sa kumulovali v dave vojakov, ktorí nosili rovnošaty farby blau (modrá) a navyac trpeli psychologickým vplyvom bojového stresu. Nedostatok spánku, primálo stravy, dážď, chlad, mráz, tma noci spoluvytvárali stav permanentného a veľkého vysilenia. Stres vyvolaný bojom spôsobil, že nervová sústava každého vojaka potláčala inštinkt prežitia! Z medicínskeho hľadiska permanentné vyčerpanie, na rozdiel od iných chorôb veľmi často sa vyskytujúcich medzi vojakmi bojujúcich armád, ako sú: zákopová horúčka (päť-

³⁵ G. A. Tunstall, *Blood...*, op. cit., s. 4-5; údaje zo súkromného archívu dr. K. Mroczkowského.

³⁶ „Czas“ z 1.12. 1914, s. 1.

dňová horúčka)³⁷, škvrnitý týfus³⁸, dyzentéria³⁹, cholera⁴⁰ nevedlo priamo k smrti. Ak sa pridali k najčastejšie sa vyskytujúcim chorobám aj veľmi rozšírené infekčné pohlavné choroby, fyzický zdravotný stav vojakov určite nebol uspokojujúci. Psychický stav po niekoľkých týždňoch na bojovom poli nebol lepší. Emócie bojujúcich veľmi často stúpali a klesali, čím spôsobili stavy obrovského emocionálneho a fyzického vyčerpania. Choroby, ktoré sa vtedy vyskytovali masovo a ktoré sú v súčasnosti klasifikované ako akútna stresová porucha (angl. ASD – *acute stress disorder*) a posttraumatická stresová porucha (PTSD – *post-traumatic stress disorder*), zapríčinené neurózami spojenými so stresom a vyskytujúce sa v somatickej podobe, boli bežným javom. Stav omámenia vyvolaný stresom, strachom a hladom bol vtedy považovaný za zlomenie pod vplyvom nepriateľa, simulovanie a v hraničných prípadoch aj za príčinu dezercie. Katastrofálny nedostatok spánku bol príčinou ďalších psychických porúch vojakov. Nedostatok stravy, alebo malé a nechutné porcie mali obrovský vplyv na účinnosť vojakov v bitke, kedy boli vojaci c. k. armády, ich spojenci a ich protivníci vydaní na milosť a nemilosť „matky prírody.“ Najhoršie poveternostné podmienky boli v zimných mesiacoch, keď vyčerpaní vojaci trávili dlhé noci bdením, aby sa vyhli omrzlinám alebo zamrznutiu na smrť. Pre účastníkov zimnej „Karpatischenkrieg“ sa život v horách stal desivou rutinou, najmä v noci. Psychológia vojny, hlasy prírody – vytie vlkov, svišťanie vetra, hra tieňov – bičovali nervy vojakov, ktorí dlhé zimné noci ležali na otvorenom priestore bez úkrytu. *Všetci ľudia sa boja, všetci múdri ľudia sa boja...* – strach vojakov bol mimoriadne intenzívny, a prežitie v horách si vyžadovalo fyzickú a psychickú sebaistotu, hoci v mnohých prípadoch znamenalo zanechať civilizovaný svet a spoliehať sa na základný inštinkt. Na inštinkt, ktorý v čase školenia v kasárňach nebol potrebný, pretože v armáde panoval značný pocit nadnárodnej jednoty a spoločný kult cisára. Etnické zloženie armády odzrkadľovalo mnohonárodnostný charakter habsburskej monarchie. Bez ohľadu na to, či vojaci pochádzali z českej Prahy, poľského Krakova, maďarskej Budapešti či bosnianskeho Sarajeva – všetci museli jesť. C. k. armáda mala svoj systém potravinových dávok vydávaných vojakom v poli. Základom bola „Volleportion“, o niečo menšia bola „Normalportion“, ale poriadkom stanovená výživová norma bola v podmienkach karpatského bojska iba teóriou.

Korešpondent „*Kölnische Ztg.[Zeitung]*“ nachádzajúci sa v oblasti bojov v Karpatoch písal: *Vojak na jeden deň dostáva nasledujúce veci: 400 gramov mäsa, 700 gramov chleba alebo suchárov, 30 gramov soli, pol gramu čierneho korenia, 0,2 litre nápojov čiže ľahkých maďarských alebo tírolských vín, čo znamená, že teraz dostáva liter. Ďalej 0,2 litre octu, 5 gramov príchuti do polievky, 140 gramov zeleniny čiže ryže, hrachu alebo mamaligy (kukuričnej kaše), 92 gramov kávovej konzervy a nie menej žiadaných 36 gramov fajkového tabaku alebo 10 cigariet. Okrem týchto každodenných náležitostí vojaci dostávajú ako tzv. dodatok – striedavo podľa množstva zásob a dopytu - nasledujúce veci: mydlo, sviečky, zápalky, náustky do cigariet, cigaretové papieriky, čiernidlo na čistenie topánok, prostriedky na čistenie zubov, sardinky, sušené ovocie, suchú salámu, čaj, rum, cukor, su-*

³⁷ *Medycyna doświadczalna i mikrobiologia*, Tom 2, PZWL, Warszawa 1950, s. 43-47, 288.

³⁸ W. Żabicki, *Organizacja, bezpieczeństwo i higiena pracy*, Warszawa 2005, s. 26.

³⁹ A. J. Weil, *Czerwonka bakteryjna*, Warszawa 1948, passim.

⁴⁰ B. Dzierżawski, *Cholera, jej dawniejsze epidemie u nas, przyczyny, objawy, zapobieganie i leczenie*, Lwów 1892, passim.

šené mlieko, kakao, čokoládu, ementálsky a liptovský syr, bravčovú masť, perníky, rezance, halušky, škoricu, klinčeky (na varenie vínnej polievky v streleckých zákopoch!), koňak, lieh, naftu.⁴¹

Karpatská skutočnosť Winterkrieg bola úplne odlišná od týchto... pokynov. Vojnová idyla tvorená prostredníctvom tlačových správ nemala absolútne nič spoločné so zimnou horskou realitou, ktorá vojakov obklopovala stále viac. Veteráni po rokoch spomínali na pocit hladu, obklúčenia smrťou, depresívny pocit prehry – tri prehrané zimné bitky a veľké straty – a desivé výjavy. Mnohí vojaci to nezvládali a spacháli samovraždu. Horské bojové pole, na ktorom sa uskutočnili tri karpatské zimné bitky 1915 sa veľmi líšilo od vojny v zákopoch s prevládajúcim blatom na západnom fronte. V neskorú jeseň roku 1914 boli stále lejaky a rozťapávajúci sa sneh a nepohodlie sa stalo každodennou normou, bojujúce oddiely stratili odolnosť proti chorobám (zápaľ pľúc, infekcie, dehydratácia a omrznutia, syndróm tzv. zákopovej nohy). Príchod zimy už v novembri 1914 znamenal veľké zrážky snehu, kvôli čomu bol pohyb oddielov bojujúcich strán v strmom horskom teréne mimoriadne náročný. Karpatská horská oblasť bola vnímaná, ako nevhodná pre boje veľkých formácií aj v letných mesiacoch, komplikovala vojenské operácie a dodávky zásobovania. Bola tiež pre vojakov fyzicky namáhavá. Každodenná rutina vyžadujúca údržbu ciest a rekonštrukciu pozícií zničených v dôsledku bojov, ako aj povetnostné podmienky, fyzicky a psychicky zoslabovali c. k. oddiely, preto sa v pramenných materiáloch často vyskykujú slová – úplne vyčerpaný. Fyzické a psychické vyčerpanie vojakov bolo znásobené hladom. Ignacy Krowiak, ktorý bojoval v radoch rakúsko-uhorskej armády, spomína na skutočnosti týkajúce sa stravovania v zákopoch takto:

Pred večerom obe delostrelectvá prestali ostreľovať predné línie, preniesli svoj oheň na vzdialené pozície protivníka. Ešte nebol rozkaz Vorwärtz [Vorwärts]. Ležali sme v tichu. V noci kuchyne neprišli, napriek tomu, že na fronte bolo ticho. Celkom jasne som počul ruské rozhovory. Znamenalo to, že sme sa priblížili k ruským zákopom. Preto bolo zastavené ostreľovanie. Preto neprišli kuchyne... Nevideli sme, že sme prišli tak blízko k nepriateľovi. Vznikla patová situácia. Nemohli sme sa zdvihnúť na spiatočnú cestu. Po prvé kvôli tomu, že bolo škoda dobytého terénu, po druhé - nebol rozkaz, a po tretie - nikto sa nechcel vystavovať nepriateľským guľkám. Konečné víťazstvo sme nemohli dosiahnuť, lebo sme už nemali postačujúce sily na útok na bodáky. Oddiely boli značne preriedené. Podobne vraj bolo aj u Moskál'ov. U nich však situácia bola lepšia, o čom sme sa neskôr presvedčili. Oni sedeli v skôr pripravených zákopoch so spojovacími streleckými zákopmi, a my sme útočili v šírom poli. Oni mohli týmito zákopmi dostávať zásobovanie. V noci k nám prichádzala vôňa polievky. My sme sedeli vo vyhrabaných dierach hladní a smädní. Čakali sme na posily. Po 24 hodinách hladovania som zjedol poslednú konzervu a zvyšok suchárov. Zapíť som nemal čím. V noci som olizoval rosu z pušky a z listov.⁴²

Dodávky potravín často neprichádzali na front, a tie ktorí sa tam dostali, boli často zamrznuté. Vojakov, ktorí mali často halucinácie o jedle, hlad privádzal na pokraj šialenstva. Je potrebné mať na pamäti, že rakúsko-uhorská armáda bola dobre

⁴¹ „Dziennik Poznański“ z 27. 3. 1915; údaje zo súkromného archívu dr. K. Mroczkowského.

⁴² Kópia spomienok v súkromnom archíve autora a dr. K. Mroczkowského.

živená, mala svoj stanovený systém fungovania (vojenský rok sa začínal 1. 10. a trval do 15. 9.). Horská každodennosť, napr. poruchy kompasov, boli príčinou častých pádov, že oddiely boli nútené pochodovať dookola v hustých lesoch počas fujavíc. Zamrzajúce chladiče spôsobili, že ťažké guľomety zle strieľali alebo nestrieľali vôbec a bolo potrebné zohrievať pušky nad ohňom z ohnísk, aby zbraň správne fungovala! V AOK nebolo správne zohľadnené výškové a priestorové usporiadanie, ktoré obmedzovalo slobodný pohyb a logistickú podporu pre plánované ofenzívne činnosti takých veľkých formácií. S výnimkou jesennej kampane v novembri – decembri roku 1914 neexistovali žiadne praktické skúsenosti, na ktorých by mohli byť založené štábne porovnávacie štúdie pre budúcu kampaň!⁴³

Zásobovacie trény rakúsko-uhorskej armády v Karpatoch (www.kvhbeskydy.sk)

Vojnové aktivity v karpatskom regióne boli ukončené spolu s posunutím sa línie východného frontu na východ v lete roku 1915, hlbšie na územie dnešnej Ukrajiny, a vrátili sa spolu s vypuknutím poľsko-ukrajinskej vojny v jeseni 1918. V ľudskej pamäti udalosti tej tragickej zimy prakticky neexistujú. V ruskojazyčnej literatúre je veľmi málo literatúry k tejto problematike. Nemeckojazyčná literatúra sa k bieszcadskej kampani tiež správa macošsky, v historickom vedomí medzi sebou bojujúcich národov zatienili spomienky karpatských bojov iné udalosti. A obyvatelia tejto krajiny? Sekvencie „zabúdania“ alebo radšej „vytláčania“ z historickej pamäti sa vyskytli trikrát. Prvý raz v roku 1918, keď boli národnostné otázky a nezávislosť dôležitejšie ako vojna cudzích štátov, ktoré si medzi seba rozdelili Poľsko. Nebolo to tiež spojené so zakladateľským mýtom poľských légii (vojenskej formácie, ktorá vznikla v roku 1914 pri rakúsko-uhorskej armáde a bojovala za obnove-

⁴³ G. A. Tunstall, *Blood ...*, op. cit.; D. Grossman, *On killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in war and Society*, New York 2009, s. 68-69.

nie poľského štátu – pozn. prekladateľa). Druhý raz v roku 1945, keď nedávne boje zatienili spomienky z rokov 1914 – 1915. Posledný raz bol najpríkrejšou okolnosťou – bola to tzv. akcia „Wista“ z roku 1947. Operácia, ktorú organizoval Centrálny výbor Poľskej robotníckej strany, bola zameraná proti štruktúram Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA) a Organizácii ukrajinských nacionalistov (OUN) a stala sa veľkou akciou vysídlenia s cieľom odstrániť z tohto územia o. i. Bojkov, Lemkov, Dolinianov a Ukrajincov, ako aj zmiešané rodiny. Uvádza sa, že trvala od 28. 4. do konca júla roku 1947, hoci posledné vysídlenia sa odohrali v roku 1950. Vysídľovaním bolo dotknutých viac ako 140-tis. osôb. Týmto spôsobom sa spomienky tých, ktorí prežili dve svetové vojny, ktoré sa odohrali na území Bieszczad a Nízkyh Beskýd, nenávratne stratili. Dnes sú názvy mnohých dedín vyskytujúcich sa v tejto štúdii iba prázdnyimi slovami, nepodarí sa nájsť domy, alebo hoci len náčrt ich základov... vycvičené oko zaregistruje stopy sadu – stromy sa stali svedkami drámy. Karpatské stromy... keby vedeli hovoriť... Hľadanie pravdy o časoch, ktoré sú už dávno pokryté prachom, je ťažké a niekedy bolestné, lebo vojnové kroniky zimy rokov 1914 – 1915 sú „písané mrazom a krvou“, ktorá pomaly tiekla po zamrznutom snehu... Listy vojakov boli prísne cenzurované, ale napriek tomu ich obsah umožňuje rekonštruovať každodenný život v zákopoch a predovšetkým emócie tých mladých mužov, ktorí stáli proti sebe v zákopoch. Doterajší stav vedomostí o genéze, priebehu a dôsledkoch svetového konfliktu v beskydsko-bieszczadskom pásme neumožňuje komplexne spoznať dejiny tohto regiónu v rámci cestovania po bojových poliach. Iba drevorubači a zamestnanci píl sa stále sťažujú, že ... sa im otupujú píly, lebo stromy obsahujú kovové prvky z rokov 1914 – 1915 a neskorších.

A krajina po bitke? Krakovský Czas zo dňa 25. 5. 1915 uvádzal: *Okres Gorlice po vojne. Okres, ktorý sa v posledných rokoch, vďaka odvahe občanov, vďaka iniciatíve a starostlivosti ľudí, ktorí sa ním zaoberajú, pomaly, ale neustále, rozvíja. Zdalo sa, že v neďalekej budúcnosti bude vzorom a školou sociálnej a občianskej práce. Okres, v ktorom myšlienka družstevníctva vytvorila hlboké korene a týmto vznikli základy pre rozvoj, blahobyt a dôveru vo vlastné sily. Tento okres po šiestich mesiacoch vojny trvajúcej na jeho území takmer neexistuje. Trikrát sa tu uskutočnili ústupy vojska, dvakrát nepriateľské útoky, 126-dňové zákopové boje a nakoniec hrozná bitka dňa 2. mája [roku 1915]. To stačilo, aby sa krajina stala púšťou, a ľudia chudákmi. Na základe autentických rozprávání sedliakov si dovoľím v stručnosti predstaviť ruskú okupáciu, zákopovú bitku a túto bitku zo dňa druhého mája [roku 1915]. Ruská okupácia – 126-dňová zákopová bitka - evakuácia obyvateľstva – obrovská bitka dňa 2. mája [roku 1915] – krvavá nedela – najťažšie boje – víťazstvo. Prvý raz sa Rusi na Gorlicku objavili 15. novembra [roku 1914]. Smerom od Jasta pri zvukoch poľskej hymny prišli svorky rozmanitých druhov zbraní – všetkým vôkol a každému zvlášť oznamovali slobodu a spravodlivú moc cára Mikuláša II. Romanova. Okamžite začali túto „slobodu“ ukazovať bitím pažbami pušiek, hadzaním pokojných občanov do blata, vyzliekaním z nich oblečenia a pravidelným [lúpením] hodiniek. „Vyznamenali sa“ pri tom všetkom tí, ktorí všade a v každom čase hľadali „Awstrijców (Rakúšanov)“ [prepis zhodný s originálom] v posteliach, v skrinách, truhliciach, pivniciach, komínoch, fľaškách a konieckoncov i vo vreckách. Čokoľvek malo nejakú hodnotu, rabovali, zvyšok demolovali. Najhoršie boli náhle nočné prehliadky. Hliadky vpadli v noci do domácností, budili všetkých a „revidovali“*

čiže kradli všetko, čo bolo možné. Zdesené obyvateľstvo z tohto dôvodu celé noci nespalo. Obyvatelia skrývali majetok, ako mohli, ale pred očami lupičov sa nič nedalo skryť. Keď už zmizol chlieb, maslo, vajcia, sliepky a všetka hydina, ruskí vojaci začali mlátiť obilie na „halušky“ [slovenské národné jedlo] a variť „kartošky“ [zemiaky]. Kone, kravy a svine brali najčastejšie bez úhrady alebo platili tak, že za býka, ktorý vážil 600 kg, dávali 30 rubľov. Po víťaztve pri Limanowej dňa 6. decembra [roku 1914 – bitka sa konala v dňoch 2. – 12. 12. 1914] zasadili okupantom úder. Rakúske vojská prišli od Grybowa a po šťastných bitkách na poliach Sękowej, Sokola a Gorlic vytlačili nepriateľa smerom na Jasło. Bohužiaľ, okres sa radoval zo slobody sotva dva týždne. V dôsledku toho, že sem Rusi stiahli značnú presilu, rakúska armáda trochu ustúpila a obsadila obranné pozície na línii obcí Rzepienniky [Strzyżewski, Biskupi, Suchy] až po uhorskú hranicu [po hranicu Haliče - v súčasnosti je to poľsko-slovenská hranica]. Stred tvorili Gorlice. Od tejto chvíle sa obce Rzepiennik Marciszewski a Strzyżewski, Staszkówka, Turza, Łuźna, Moszczenica, Ropica Polska, Szymbark, Sokół, Kobylanka, Sękowa, Siary a ďalej smerom k uhorskej hranici po Koniecznu stali územím štvormesačných zákopových bojov. Rusi obsadili silné pozície a pripravili si zákopy so svojou obvyklou starostlivosťou. Priemerná vzdialenosť medzi nepriateľskými pozíciami bola jeden a pol kilometra. Územie bojov siahalo za jednu a druhú líniu zákopov v primeranom polomere.⁴⁴

Je potrebné si toto všetko uvedomiť, keď najedení v termoaktívnom oblečení a pohodlných topánkach putujeme po Bieszczadoch a Nízkyh Beskydoch.

---

⁴⁴ „Czas“ z 25. 6. 1915, s. 1-2.

HOSPODÁRSKE, EKONOMICKÉ A SPOLOČENSKÉ ASPEKTY

Odraz vojnových udalostí na severovýchodnom Slovensku na prelome rokov 1914/1915 v materiáloch uhorského kráľovského ministerstva vnútra, v orgánoch verejnej správy a samosprávy

*„Počujte, počujte, kamarádi moji, budem vám vyprávjať o téj ruskej zemi...
Hluboký kvartýr je pro nás nachystaný, ne jeden voják leží všem nevinný.“*

Vojenská pieseň z Lopašova na Záhorí, 1914

Úvod

Prvá svetová vojna sa bezprostredne územia Slovenska dotkla len na prelome rokov 1914/1915 a týkala sa jeho severovýchodných regiónov, kam prenikli ruské jednotky do okresov Humenné, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Svidník a Bardejov. Aj keď väčšina historikov považuje západný front medzi francúzsko-britskými a nemeckými vojskami za rozhodujúci, východný front bol nemenej dôležitý. Ruské sily tam viazali na seba značný počet rakúsko-uhorských a nemeckých vojsk, a tým pomohli jednak Srbsku dlhšie odolávať rakúsko-uhorským ofenzívam a jednak pomohli odbremeniť Francúzsko od sústredeného nemeckého náporu. Nemci nemohli na francúzsky front nasadiť toľko divízií, koľko by boli chceli a aj preto sa nemecký plán na bleskovú vojnu, teda rýchlu porážku Francúzska, nepodaril. Takto muselo Nemecko bojovať inak, ako to predvídali

Mobilizačná príručka pre slúžnovské okresy v Uhorsku (Štátny oblastný archív Bytča, fond Trenčianska župa, Podžupan)

strategický plán Alfreda von Schlieffena, modifikovaný Helmuthom Moltkem ml. Rusko napriek tomu, že ešte nedokončilo mobilizáciu, začalo vo Východnom Prusku vojnové operácie proti Nemecku už v prvých týždňoch augusta 1914. Tak isto Rakúsko-Uhorsko muselo zo srbského frontu presunúť do Haliče väčšinu svojej 2. armády, ktorá tam potom tak chýbala, že to umožnilo nepomerne slabšej srbskej armáde odolávať rakúsko-uhorskej invázii, aj keď koncom roku 1914 nakrátko museli Srbi Belehrad opustiť a strpieť niekoľkodňovú okupáciu svojho hlavného mesta.

Táto štúdia prináša informácie o tom, ako sa priblíženie východného frontu k hraniciam Uhorska a boje na slovenskom, haličskom a čiastočne aj na podkarpatskoruskom území odrazili v materiáloch kráľovského uhorského ministerstva vnútra v Budapešti a v orgánoch verejnej správy a samosprávy.¹

Ruské prípravy na vojnu

Aké boli ruské plány na veľkú konfrontáciu? Ruské impérium sa plánovite začalo zaoberať prípravou na vojnu so svojimi budúcimi nepriateľmi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom už v roku 1880. V tomto roku náčelník ruského generálneho štábu generál N. N. Obručov predložil cárovi Alexandrovi II. predstavy ruského vojenského velenia pre prípad vojny s protivníkmi, ktorí v roku 1879 uzavreli vojenskú dohodu – Dvojspolok, namierený v prvom rade proti Rusku.² Rusi v nasledujúcich desaťročiach svoje plány v súvislosti s modernizáciou svojej armády (zvýšenie počtu vojsk, zmeny v dislokácii jednotiek, modernizácia zbraní atď.) a v súvislosti s intenzívnym rozvojom železničnej siete ešte trikrát upravili. Mobilizačné plány ruskej armády boli modifikované v rokoch 1890, 1900 a 1913. Tento posledný mobilizačný plán z roku 1913 nebol ešte v roku 1914 dokončený, preto ruská mobilizácia v lete roku 1914 prebiehala podľa starého plánu z roku 1900. Ten predpokladal zriadenie veliteľského medzistupňa na bojiskách – velenie frontmi. Všetky armády na západných hraniciach Ruska sa v prípade vojny delili na dve zoskupenia – Severný (Severozápadný) front proti Nemecku a Južný (Juhozápadný) front proti Rakúsko-Uhorsku.

V prípade, že Nemecko a Rakúsko-Uhorsko nasmerujú svoje hlavné sily proti Rusku, mala ruská armáda pôsobiť podľa plánu „G“ (Germanija – Nemecko). Pri tomto variante mala veľká časť ruskej armády útočiť vo Východnom Prusku v smere na Königsberg (Kráľovec) a potom z rusko-pruského a poľského nástupiska mala ďalej rozvíjať útok na Berlín.

Ak by Nemecko svojimi hlavnými silami zaútočilo na Francúzsko, Rusko malo postupovať podľa plánu „A“ (Avstria – Rakúsko). V tom prípade by hlavný smer

¹ Fond Uhorské kráľovské ministerstvo vnútra v Budapešti (1886–1918) je uložený v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, a Československo jeho 1. časť získalo v 20. rokoch minulého storočia v rámci dohody o archívnej rozluke č. 160/1927 Zb. z. a n. z 3. júna 1927 medzi Maďarskom a Československom. Druhú časť fondu získalo Československo v roku 1960 z Rumunska. Ide len o torzo písomností ministerstva, ktoré predstavuje písomný materiál z činnosti ministerstva pred vznikom Československej republiky a vzťahuje sa prevažne na územie Slovenska a čiastočne aj Podkarpatskej Rusi. Vo fonde sa nachádzajú ako materiály ministerstva, tak aj hlásenia nižších orgánov – policajných kapitanátov, žandárskych staníc, žúp, službových úradov atď.

² CHAVKIN, Boris Lvovič. Russkij front pervoj mirovoj vojny (1914–1918 gody). In *Novaja i novejšaja istorija*, roč. 57/2014, č. 1, s. 3–16, 3.

útoke ruskej armády po jej sústredení južne od Polesia smeroval na Rakúsko-Uhorsko. Podľa tohto variantu bolo konečným cieľom ruského útoku obsadenie Budapešti a Viedne. Preto bolo nevyhnutné najprv zničiť rakúsko-uhorské vojská sústredené v Haliči. Ruské vojská mali smerovať z frontu Ivangorod – Kovel na Krakov a obísť Karpaty zo západu. Tak by sa odrezali ústupové cesty rakúsko-uhorským jednotkám.³ Ruské ofenzívne plány podľa variantov „G“ a „A“ teda smerovali súčasne v dvoch rôznych smeroch.

Cár Mikuláš II. podpísal rozkaz na čiastočnú mobilizáciu 16. (podľa nového kalendára 29.) júla po začatí útoku Rakúsko-Uhorska na Srbsko. Už na druhý deň, po doručení telegramu od nemeckého cisára Viliama II., ktorý cár pochopil v takom zmysle, aby obaja panovníci vyvinuli úsilie a spoločne zabránili vojne, toto svoje rozhodnutie zrušil. V konečnom dôsledku však ruský minister zahraničných vecí Sergej D. Sazonov cára Mikuláša II. presvedčil o tom, že je lepšie skôr nebojačne vyvolať vojnu ruskými prípravami, ako sa zo strachu dať prekvapiť a byť na konfrontáciu nepripravený. A tak predtým váhajúci Mikuláš II. ešte ten istý deň 17. (30. júla) podpísal rozkaz na všeobecnú mobilizáciu ruskej brannej moci.⁴ Ako je známe, ďalší priebeh udalostí mal potom už rýchly spád. Nemecko predložilo Rusku ultimátum požadujúce, aby zrušilo svoju mobilizáciu. Keďže ruská odpoveď bola negatívna, nemecký vyslanec v Petrohrade F. Purlalès, hoci bol sám osobne oponentom vojny proti Rusku, doručil ministrovi Sazonovovi 19. júla (1. augusta) nemeckú nótu, ktorej obsahom bolo vyhlásenie vojny Rusku.

Boje na východnom fronte na prelome rokov 1914/1915

Vzápätí sa už začali na nemecko-ruských hraniciach aj ozbrojené potýčky (vrátane prieskumov bojom, ktoré robili prevažne jazdecké kozácke hliadky), pretože ruské pohraničné jednotky tým kryli sústredovanie ruských mobilizovaných vojsk. Ruská armáda v roku 1914 začala svoje operácie podľa variantu „A“. Cieľom bola pomoc Srbsku a „pravoslávny bratom“, teda bojové operácie proti Rakúsko-Uhorsku, ale v dôsledku vývoja na západnom fronte Rusko súčasne útočilo aj vo Východnom Prusku na Nemecko. Podľa plánu ruského velenia mala ruská armáda na 15. deň mobilizácie sústrediť okolo 800 000 vojakov proti Nemecku. Strategickým cieľom bolo odpútať časť nemeckých síl z francúzsko-nemeckého frontu a tým pomôcť spojencom v Dohode (Francúzsko a Veľká Británia).

Podľa variantu „A“ sa proti Nemecku na hraniciach Šavli – Kovno a riek Neman – Narev – Západný Bug rozvíjal Severozápadný front (1. a 2. armáda – 19 peších poľných, 11 druhosledových peších a 9,5 jazdeckých divízií). Proti Rakúsko-Uhorsku na línii Ivangorod – Ľublin – Cholm – Dubno – Proskurov sa vytvoril Juhozápadný front (3., 4. a 8. armáda – 33,5 peších poľných, 13 druhosledových peších a 18,5 jazdeckých divízií). Ruské jednotky mali za úlohu od začiatku útočiť a preniesť bojové operácie na územie Nemecka a Rakúsko-Uhorska.

³ CHAVKIN, ref. 2, s. 4–5.

⁴ IGNAŤJEV, Anatolij Venediktovič. *Rossija i proischozdenije Velikoj vojny*. In MALŤKOV, Viktor Leonidovič. *Pervaja mirovaja vojna. Prolog XX veka*. Moskva: Nauka, 1998, s. 92–105.

Ruská mobilizácia sa naplno dokončila až na 45. deň, čiže v polovici septembra. V jej priebehu sa sústredilo 3 milióny 915-tisíc mužov, z toho vojakov, dôstojníkov, lekárov, príslušníkov tylovej služby a kozákov bolo 3 milióny 115-tisíc, domobrancov (Gosudarstvennoje opolčenie) 1. sledu bolo 800 000.⁵ K tomu treba pripočítať mierový stav ruskej armády, ktorý bol 1 milión 423-tisíc mužov. Dovedna teda mala ruská armáda na začiatku vojny 5 miliónov 338-tisíc mužov. Vytvoril sa Severozápadný front (velil mu generál Jakov Grigorjevič Žilinskij) a Juhozápadný front (veliteľom bol generál delostrelectva Nikolaj Judovič Ivanov) a okrem nich ešte osobitná 6. armáda (Petrohradská) na ochranu pobrežia Baltského mora a osobitná 7. armáda (Odeská) na ochranu pobrežia Čierneho mora. Najvyšším ruským veliteľom bol do 23. augusta 1915 generál jazdeckta veľkoknieža Nikolaj Nikolajevič Romanov a náčelníkom generálneho štábu generál Nikolaj Nikolajevič Januškevič.

Územie východného Slovenska bolo dôležitým regiónom, cez ktorý prebiehalo zásobovanie, doplňovanie bojujúcich armád, odsun ranených atď. Cez železničné stanice v Stakčine a Snine mali ísť štyri vlakové transporty denne.⁶ Zatiaľ čo v hláseniach miestnych orgánov väčšinou prevláda realita (aj keď niekedy sa predsa len viac vychvaľujú vlastné víťazstvá a úspechy ako rozoberajú neúspechy), v úradných správach z bojísk sa vyskytujú len stručné zmienky a podľa nich vôbec nemožno hodnotiť reálnu situáciu. Najmä v rôznych letákoch, brožúrach, novinách a časopisoch dostávala veľký priestor aj propaganda. Napríklad *Národné Noviny* dňa 15. augusta 1914 napísali, odvolávajúc sa na Budapester Korrespondenz,⁷ že „*Na severe pokúsily sa ruské konné patroly ísť k rieke Sane, ale boli všade zahnané. Proti Brodom chceli Rusi vtrhnúť s tromi eskadronami, ale boli nazad hodení za hranicu.*“⁸ Viedenský *Fremdenblatt* 2. septembra 1914 podľa prekladu v *Národných Novinách* takto „podrobne“ informoval svojich čitateľov: „*Z Haliče došli zprávy dajú zakľučovať, že polozenie našich vojsk je veľmi priaznivé. Možno počítať na to, že hrdinské námahy našich vojakov povedú k dôkladnému úspechu.*“⁹

V oficiálnych oznámeniach, ktoré noviny prinášali, sa sústavne opakujú spojenia, ako „*zahnali sme Rusov nazad*“, „*odvrátili sme ruský útok*“, „*rozptýlili sme silnú ruskú konnicu*“, „*od Visly na sever spojené armády viacero konných divízií ženu pred sebou*“, atď. Rusku sa podarilo pomôcť Francúzsku za vysokú cenu – porážky v súbojoch s nemeckými armádami vo Východnom Prusku pri Tannenbergu (dnes Olsztyn v Poľsku, 26. – 30. augusta 1914) a Mazurských jazerách (8. – 11. sep-

⁵ V Rusku sa domobranci delili na dva sledy: 1. sled tvorili tí, ktorí si vykonali vojenskú službu v príslušnom čase podľa roku narodenia a potom boli evidovaní ako záložníci. Po dovŕšení 42 rokov boli zapísaní v Gosudarstvennoje opolčenie (Štátna domobrana) 1. sledu. Pri mobilizácii z nich tvorili Opolčennyje (domobranecké) družiny. 2. sled ruských domobrancov tvorili tí muži, ktorí v príslušnom čase neabsolvovali základnú vojenskú službu (boli oslobodení na základe úľav, nevytiahli si žreb atd.). Takýchto domobrancov začali povolávať do aktívnej služby až začiatkom roku 1915. Bola to obdoba rakúsko-uhorskej domobrany – Landsturm v rakúskej a népfőlkéles v uhorskej časti monarchie. Keďže sa aj v odbornej literatúre pojmy vlastibrana (honvédség, Landwehr) zamieňajú s domobranou (Landstrum, népfőlkéles), pripomínam, že sa v tejto štúdii dôsledne pridrižavam uvedenej terminológii.

⁶ BURAL, Miroslav – MAKARIV, Jozef – MOLNÁR, Martin (zost.). Snina: Elinor Snina, 2003, s. 140–148, s. 14.

⁷ Budapesti Tudósító, v nemeckej mutácii Budapester Korrespondenz. Polooficiálne noviny prinášajúce okrem vlastného spravodajstva a politických správ z územia Uhorska aj úradné tlačové správy a vládne vyhlásenia.

⁸ V citátoch je zachovaný pôvodný pravopis (pozn. F. V.). *Europejská vojna*. In *Národné Noviny*, roč. XLV, sobota 15. augusta 1914, č. 95 (33.), s. 1.

⁹ Svetová vojna. In *Národné Noviny*, roč. XLV, sobota 5. septembra 1914, číslo 104 (36), s. 1.

tembra 1914). Rusi stratili 250 000 vojakov a dôstojníkov (padlí, zranení, zajatí a nezvestní). Naopak, v Haliči proti Rakúsko-Uhorsku, boli ruské jednotky úspešnejšie. Po sérii bitiek pri Krašniku, Komarowe, Ľvove a Rawe Ruskej obsadili Rusi 21. augusta (3. septembra) Ľvov, prenikli až za riekou San a dostali sa ku Karpatom. Rusi posilnili haličský front premiestnením svojich jednotiek od Varšavy, vzdali sa plánov útočiť na Berlín a hlavným dejiskom ich operácií sa stali akcie proti Rakúsko-Uhorsku. Ofenzíva sa zastavila 12. (25.) septembra 1914; v jej priebehu Rusi postúpili o 280 – 300 km, obklúčili pevnosť Przemysl a obsadili veľkú časť Bukoviny. Rakúsko-uhorská armáda stratila okolo 400 000 mužov a 400 diel.¹⁰ Po doplnení jednotiek monarchie mala 3. armáda pod velením generála Svetozara Boroeviča útočiť na strednú Halič a oslobodiť Przemysl. Mala jej pri tom pomáhať nemecká armáda presunutá z východného Pruska, ktorá mala útočiť údolím Visly v oblasti Ivangorodu. Rusi porazili Nemcov pri Ivangorode už 21. októbra a Boroeviča odrazili jednotky 8. armády generála jazdeckva Alexeja Alexejeviča Brusilova.¹¹

Rusi začali bezprostredne ohrozovať územie Uhorska a už v závere roka 1914 prenikli cez karpatské priesmyky aj na severovýchodné Slovensko. Na ofenzíve sa podieľala 3. armáda Radka Dimitrijeva a 8. armáda A. A. Brusilova. Na ľavom krídle 8. armády pôsobil XXIV. armádny zbor generálporučíka Afanasia Andrejeviča Curikova, ktorý vydal 48. pešej divízii generálmajora Lavra Georgijeviča Kornilova rozkaz na útok z priesmyku Ruské sedlo cez Stakčín a Sninu na Humenné. Útok na rakúsko-uhorskú 34. pešiu divíziu generálporučíka Josefa Krautwalda sa začal 20. novembra 1914.¹² Rusi obsadili obce Ruské, Veľkú Poľanu a Starinu, 22. novembra Sninu a 23. novembra Humenné. Rakúsko-uhorské vojská generála J. Karga začali protiofenzívu 25. novembra, obsadili Stakčín a postupovali na Sninu, kde došlo k pouličným bojom. Ešte v ten deň Karga vystriedal generálporučík Sándor Szurmay a do konca novembra tu front stabilizoval.

Jednotky ruského XII. armádneho zboru generálporučíka Leonida Vilhelmoviča Leša, ktorý podliehal 8. armáde generála Brusilova, dobyli v dňoch 28. – 29. novembra 1914 Duklianský priesmyk a prekročili Karpaty. Po strate priesmyku ustúpil rakúsko-uhorský III. armádny zbor generála pechoty Emila Colerusa k Stropkovu. Veliteľ 3. rakúsko-uhorskej armády, generál pechoty Boroevič, po víťazstve pri Humennom a Snine (27. – 28. novembra 1914) preskupoval svoje sily k Bardejovu a III. armádny zbor súčasne ustúpil ku Giraltovciam a Stropkovu.¹³ 29. a 30. novembra ustúpil 9. armádny zbor po veľkých stratách až k Bardejovu. 30. novembra Rusi obsadili Zborov a 1. decembra aj Bardejov. Rusi do 3. decembra obsadili 125

¹⁰ HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, s. 15 uvádzajú straty 250 000 padlých a 100 000 zajatých rakúsko-uhorských vojakov.

¹¹ LUKÁČ, Gabriel – ADAM, Ján. *Zborov. Dejiny obce a makovického panstva*. Zborov: Obecný úrad, 2005, s. 118 – 123.

¹² BURAL – MAKARIV – MOLNÁR, ref. 6, s. 141.

¹³ O vojenských operáciách v tomto regióne pozri podrobnejšie GALÁNTAI, József. *Magyarország az első világháborúban 1914 – 1918*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974, s. 171 – 175, HRONSKÝ, Marián. *Slováci a vznik Československa*. Bratislava: Veda 1984, s. 67 – 74, HRONSKÝ – KRIVÁ – ČAPLOVIČ, ref. 10, s. 14 – 16, ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, České země a velká válka 1914 – 1918*. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 71–84, a podstatne konkrétnejšie aj s miestnymi detailmi BURAL, Miroslav – DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav. *Mementá prvej svetovej vojny (diel 2) – cintoríny v okresoch Snina a Stropkov*. Humenné: Jana Fedičová – REDOS, 2009, s. 7 – 32 a pokiaľ ide o boje v Humennom a jeho okolí DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav. *Stopy prvej svetovej vojny*. Humenné: Jana Fedičová – REDOS, 2009.

slovenských obcí v troch okresoch. Rakúsko-uhorské jednotky prešli o niekoľko dní do protiútok a Rusi sa 8. až 9. decembra stiahli z Bardejova aj Zborova a opevnili sa v Beskydách.

Nový ruský postup sa na slovenskom území začal vo februári 1915 a pokračoval až do marca. Rusi sa 5. februára zmocnili obcí Vyšná Polianka, Varadka a Nižná Polianka. V Zborove došlo k novým bojom 25. marca 1915. Evakuácia obce prebiehala už za silnej delostreleckej paľby. V Zborove bolo zničených 340 domov.¹⁴ Boje v Karpatoch prebiehali za ťažkých podmienok a veľkých strát na oboch stranách. Aj keď Rusi rozhodujúci úspech nedosiahli, pevnosť Przemysl sa im v dôsledku vyčerpania posádky a nedostatku potravín vzdala 9. (22. marca) 1915. Do zajatia v nej padlo 9 rakúsko-uhorských generálov, 2500 dôstojníkov a 120 000 vojakov; Rusi získali 900 diel, veľa munície a ďalšieho materiálu. Ale ruský postup sa už 29. marca (11. apríla) 1915 zastavil pre nedostatok síl, vojenského materiálu a zásob. Začiatkom mája 1915 sa ruské jednotky stiahli za hranice. Posledné obce v oblasti Lupkovského priesmyku Rusi vyprázdňili 7. mája.¹⁵

Boje v Karpatoch v zrkadle materiálov uhorských civilnosprávnych úradov

Uhorské úrady (policajné stanice, hlavné slúžni, podžupani a hlavné župani, vládni komisári a ministerstvá) venovali v rokoch 1914 – 1915 svoju pozornosť širokej škále problémov, ktoré so sebou od samého začiatku vojna priniesla. Išlo o otázky osôb podliehajúcich vojenskej povinnosti, ktoré sa vyhýbali mobilizácii a nástupu k svojim jednotkám, rozmiestnenia vojakov a dôstojníkov v civilných objektoch, utečencov z Haliče, zásobovania, sledovania podozrivých osôb, následkov bojov – evidencii škôd, spolupráce civilných, policajných a vojenských orgánov atď. Významnú časť týchto materiálov tvoria hlásenia slúžnych o frontových udalostiach v severovýchodnej časti Uhorska, informácie o sledovaní panslavistických a rusofilských nálad medzi slovenským, rusínskym, ale niekedy v ojedinelých prípadoch aj maďarským obyvateľstvom. Vyskytuje sa viacero materiálov o podozrivom správaní sa niektorých gréckokatolíckych duchovných, aj anonymné udania, ktoré sa následne dôkladne prešetrovali, ale často s negatívnym výsledkom. Časť agendy tvoria aj informácie o cenzúre slovenskej a rusínskej tlače v Uhorsku ako aj správy o zákaze distribúcie niektorých tlačovín zo zahraničia, najčastejšie z USA (české, slovenské a rusínske noviny, kalendáre, brožúrky, letáky a pod.). Z hľadiska témy tejto štúdie sa však obmedzím len na oblasť hlásení o vojnových operáciách a na s nimi súvisiace otázky.

Už v auguste – septembri 1914 sa uhorské orgány museli vysporiadať s veľkým prílevom utečencov z Haliče, o tom, že čelili nemalým problémom, svedčí mnoho situačných hlásení, žiadosti nižších orgánov o usmernenie, ako majú nakladať s utečencami, kde ich majú umiestňovať a ako zabezpečiť ich životné potreby. S tým súvisia aj časté žiadosti o finančné príspevky na vydržiavanie nemajetných

¹⁴ LUKÁČ – ADAM, ref. 11, s. 123, SLEPCOV, Igor. *Boje ruskej armády v Karpatoch v r. 1914 – 1915*. In *Historica Carpatica* 13. Košice 1982, s. 106.

¹⁵ SLEPCOV, Igor. Z histórie karpatskej ofenzívy ruských vojsk v rokoch 1914 – 1915. In *Vojenská história*, roč. 4, 2 000, č. 2, s. 3–13, 12.

utečencov alebo tých utečencov, ktorí si so sebou nestihli nič zobrať a boli odkázaní na podporu štátu.

Spočiatku prichádzali utečenci do rôznych miest a delili sa na dve veľké skupiny – majetných a nemajetných. Po príchode museli utečenci preukázať svoju osobnú totožnosť, finančné prostriedky a museli sa podrobiť aj lekárskej prehliadke. Päť dní ich pozorovali a len potom mohli zdraví pokračovať ďalej do vnútrozemia. Majetní utečenci mali vlastné prostriedky na cestovné a aj na životné náklady a často odchádzali ďalej do vnútrozemia, kde sa usadzovali vo väčších mestách (napríklad v Debrecíne, Budapešti atď.), často aj v rôznych kúpeľoch a rekreačných zariadeniach. Inak to bolo s nemajetnými utečencami, ktorí si nemali za čo kúpiť ani cestovné lístky a ani potraviny. Pre nich sa postupne vytvorili sústreďovacie, internačné tábory. Ak to boli rakúski občania, majetní mohli cestovať hocikam v rakúskej časti monarchie a nemajetných prepravovali do Uhorského Hradišťa a Mikulova. Ak to boli uhorskí občania, sústreďovali ich v Szatmárnémeti (skrátene Szatmár – rumunsky Satu Mare), pričom podozrivých a neznámych, resp. tých, ktorí nemali doklady, dávali pod policajný dozor. Ale aj nemajetní utečenci sa často snažili dostať ďalej do vnútrozemia, kde boli väčšie šance nájsť si aj nejakú prácu a tak získať prostriedky na životné náklady. V tom im však často kládla prekážky železničná správa, ktorá ich odmietala prepravovať zadarmo a vysadzovala ich z vlaku. Napríklad 4. septembra 1914 hlásil telegramom hlavný slúžny z Kisváradu podžupanovi do Nyíregyházy, že utečencov z Haliče, ktorí nemajú cestovné lístky, železničiarri vysadzujú z vlakov.¹⁶ Najvyššie miesta nemali jasno, ako v takýchto prípadoch postupovať, hoci si zúfalá situácia nemajetných utečencov, často mnohodontých rodín, vyžadovala urýchlené riešenie. Len v prvých septembrových dňoch 1914 dochádza k vyjasňovaniu postupu medzi uhorským ministerstvom obchodu (do rezortu patrili aj železnice) a uhorským ministerstvom vnútra.¹⁷ Problémy s utečencami hlásili nižšie stupne štátnej správy vystahovaleckému úradu uhorského kráľovského ministerstva vnútra v Budapešti.

O rapídne sa zhoršujúcej situácii a silnejúcom prúde utečencov svedčia telegramy a hlásenia o príchode nových utečencov a zároveň aj usmernenie ministerstva vnútra Jánosa Sándora, že utečencov treba prepravovať pod policajným dozorom.¹⁸ Aj keď úrady vyzývali obyvateľstvo na solidaritu s utečencami, nie všade boli vítaní, dokonca ani vtedy nie, ak mali peniaze. Týkalo sa to najmä veľkej skupiny židovských utečencov z Haliče. Napríklad bardejovský pohraničný policajný kapitanát takýchto utečencov z Bardejova vyhostoval a to aj napriek tomu, že mesto Bardejov im bolo pripravené poskytnúť prístrešie. Predstaviteľ Židovskej

¹⁶ Slovenský národný archív v Bratislave, fond Uhorské kráľovské ministerstvo vnútra 1886–1918 (ďalej len SNA – UMV), škatuľa (ďalej len šk.) č. 15, inventárne číslo (ďalej len inv. č.) 85.

¹⁷ Podľa spisu uhorského kráľovského ministra obchodu č. j. 1642/B zo 6. septembra 1914 uhorskému kráľovskému ministrovi vnútra môžu železnice zadarmo prepravovať len tých nemajetných utečencov z Haliče, u ktorých minister vnútra uzná za potrebné vyhostiť ich z krajiny. SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 85. Podobne aj spis ministerstva vnútra č. j. 4514/1914 res. z 15. septembra 1914 o utečencoch v Debrecíne alebo spis ministerstva vnútra č. j. 4574/1914 res. zo 16. septembra 1914 o utečencoch – zamestnancoch železnice z Przemysłu, ktorí boli rakúskymi občanmi a prišli do Medzilaboriec. Tu si uhorské orgány vyžiadali stanovisko od rakúsko-uhorského ministerstva vojny vo Viedni. SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 85.

¹⁸ Telegram čj. 435701914 res ministra vnútra z 13. septembra 1914 pohraničným policajným kapitanátom v Bystrici, Marmarošskej Sihoti, Mukačeve, Užhorode, Bardejove, Lipt. Sv. Mikuláši a Žiline o tom, že utečencov treba prepravovať v sprievode polície. Podľa telegramu – hlásenia pohraničného policajného kapitána v Bystrici bolo 18. septembra 400 utečencov, ktorí čakali na ďalšiu prepravu. 22. septembra ich tam bolo už 600. SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 85.

náboženskej obce v Bardejove Ivan Bano sa obrátil na uhorského ministra vnútra so sťažnosťou, v ktorej poukázal na prenasledovanie a šikanovanie Židov napriek tomu, že preukázali, že majú aj peniaze a doložili aj svoju osobnú totožnosť. Ministri chcú o tom Židia doručiť dôkazy, pri ktorých „vstávajú vlasy dupkom.“ V tejto vážnej dobe sa Židia správajú vlastenecky, krvácajú za vlasť a vynakladajú veľké prostriedky na ochranu svojich zákonných práv. Prosia o upokojenie svojho pobúrenia a o dodržanie humánneho postupu voči Židom. V tomto prípade sa 19. septembra 1914 s prosbou o pomoc na ministra vnútra obrátil aj predseda Židovskej náboženskej obce v Košiciach Šimon Scharman s odôvodnením, že sa blížia veľké židovské sviatky (židovský Nový rok – Roš Hašana a Deň zmierenia – Jom Kippur), aby jeho súverci neboli počas sviatkov bez prístrešia a nemuseli cestovať. Minister J. Sándor obom sťažovateľom odpovedal, že bardejovského policajného kapitána usmernil, aby sa k Židom správal vhodne.¹⁹

Utečenci predstavovali problém aj pre vojenské orgány. Jednak mohli šíriť poplašné správy o tom, čo v prirfrontových oblastiach videli, a jednak mohli byť medzi nimi vyzvedači. Medzi obyvateľstvom na oboch stranách hraníc sa vždy našlo dosť ľudí ochotných riskovať aj život „za pár rubľov“, teda vyzvedať v prospech Rusov. *„Hneď počas večere hlásil poručík stráže, že zadržali troch ľudí, ktorí chceli opustiť dedinu. Napokon ich prepustili, no neskôr vyšlo najavo, že špióni sa zverbovali práve z týchto jednoduchých ľudí, ktorí kvôli niekoľkým trblietavým rubľom boli ochotní aj zradiť. Darmo: 'paupertas maxima meretrix est'“*, napísal vo svojom Denníku zo severného frontu poľný kurát 71. pešieho pluku Jozef Tiso.²⁰

Župan Marmarošskej župy poslal ministrovi vnútra 15. septembra 1914 telegram, v ktorom mu oznamuje, že vojenské velenie v župe požiadalo podžupana, aby odsunul utečencov, s prihliadnutím na „dôležité vojenské záležitosti.“ Podľa župana možno „spoľahlivé elementy“ z toho odsunu vynechať. V ten istý deň požaduje pohraničný policajný kapitán v Marmarošskej Sihoti, aby minister vnútra nariadil vyprázdnenie mesta od utečencov z Haliče aby sa zabránilo špionáži, lebo miestni policajti utečencov nestíhajú kontrolovať. Aj podľa písomného záznamu telefonátu policajného kapitána v Liptovskom Svätom Mikuláši Tihaméra Ghyczyho na ministerstvo vnútra z 23. septembra 1914 sa v severnej časti Spiša zdržiava veľa inteligentnejších a majetnejších utečencov z Haliče, čo vojenské orgány nepovažujú za vítané. Utečenci totiž nechcú odísť ďalej od hraníc, a preto by ich bolo treba vykázať ďalej do vnútrozemia napríklad do kúpeľných miest vo Vysokých Tatrách. Podľa pokynu z ministerstva vnútra ich tam možno internovať. Väčšie sústredovanie utečencov predstavovalo aj zdravotné riziko – nebezpečenstvo rôznych nákazlivých nemocí a epidémií. Napríklad župan z Nového Mesta pod Šiatrom oznamoval koncom septembra 1914 ministerstvu vnútra, že je tam veľa utečencov, lebo ich vykladajú z vlakov a nedovolia im ďalej cestovať, keďže nemajú peniaze na cestovné lístky. Požaduje, aby takýmto nemajetným utečencom povolili cestovanie aj bez cestovných lístkov, lebo hrozia epidémie. O tom, že to

¹⁹ Podľa spisu ministerstva vnútra č. j. 4776/1914 res, z 19. septembra 1914 sa majetní utečenci z Haliče môžu zdržiavať v Bardejove, napr. manželka Kálmána Scharfa a verejný notár Debicki Zmigrodi s rodinou. Za Scharfovú sa zaručil veľkoobchodník s múkou v Bardejove Rubin Izrael a za Debického bardejovský verejný notár. Aj pre ostatných majetných to platí, že v meste môžu zostať, ak sa za nich zaručia dôveryhodní jednotlivci. SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 85.

²⁰ TISO, Jozef. Denník zo severného frontu. In FABRICIUS, Miroslav – SUŠKO, Ladislav. *Jozef Tiso. Prejavy a články zv. I (1913–1938)*. Bratislava: AEP, 2002, s. 22.

neboli zbytočné obavy, svedčia viaceré novinové správy o výskyte cholery v dôsledku zlých hygienických pomerov už na jeseň 1914 napríklad vo Veľkej Štiavnici na Liptove, na juhu Nitrianskej župy, vo Zvolenskej aj Spišskej župe alebo aj v Považskej Bystrici v Trenčianskej župe. V Lučenci sa v tom čase tiež vyskytli 3 prípady ochorenia na cholera, ďalšie v Budapešti a Debrecíne. Noviny si v rubrike „Chýrnik“ zaviedli zvláštny oddiel pod názvom „Cholera“.²¹ Oveľa hroznejšie následky však mala epidémia cholery v armáde. Na cintorínoch v Snine, Stropkove a Prešove pochovali stovky vojakov, ktorí podľahli úplavici (dyzentérii) alebo cholere.²²

V rámci ofenzívnych aj ústupových pohybov vojska sa vojaci pochopiteľne dostávali aj do kontaktu s obyvateľstvom. Tieto styky neboli vždy bezkonfliktné ani v prípade vlastnej armády. Svedčí o tom prípad z Berežskej župy na Podkarpatskej Rusi.²³ Podľa hlásení pohraničnej polície z Užhorodu sa rakúski vlastibranci (príslušníci Landwehru, t. j. rakúskej armády)²⁴ dopúšťajú násilia a krádeží. Často oberajú obyvateľstvo o majetok, vlámu sa aj do obchodov a vykradli napríklad obchod úverového družstva v Galambosi (obec Golubyne, okres Svaljava). Minister požaduje v takých prípadoch energický zákrok proti páchatelom. Jednotlivé prípady sa mali hlásiť najbližšiemu vojenskému veliteľstvu. 8. októbra 1914 bol o prípade informovaný aj uhorský premiér gróf István Tisza, ktorý vydal vládnemu komisárovi v Košiciach Viktorovi Molnárovi pokyn, aby nadviazal vo veci kontakt s vojenským veliteľom v Mukačeve s cieľom, aby sa podobným rabovačkám zabránilo. Páchatelov treba čo najprísnejšie potrestať, naliehal Tisza.

Radca pohraničnej polície z Užhorodu 7. októbra 1914 ministerstvu vnútra oznámil, že *„podľa hlásení vyslaných spravodajcov naše vojská zahnali nepriateľa z oblasti Vereckého priesmyku za hranice Berežskej župy. Počet ruských padlých a ranených je veľký. Naše straty sú bezvýznamné. V blízkosti bojiska postavili rakúsku líniu príslušníkov domobrany (népfölkelő), stráže rabujú. Upovedomil som o tom aj kapitanát v Mukačeve.“*

Po ústupe Rusov sa obyvateľstvo podľa týchto hlásení upokojuje a 7. októbra už civilné úrady posielajú telegramy ministerstvu vnútra, že po stiahnutí sa Rusov sa vrátili na svoje úradné stanovištia, z ktorých sa predtým evakuovali a obnovujú svoju činnosť. Niekedy sa zdá, že časť najvyšších predstaviteľov a úradníkov najmä v Budapešti robila pri priblížení sa nepriateľa preventívne kroky predčasne. A to aj napriek vydaným pokynom o tom, že sa úrady majú evakuovať zo svojich sídel len v prípadoch najvyššej/najkrajnejšej núdze resp. nebezpečenstva: *„csak a legvég-ső sükségben szabad [a székhelyeiket] elhagyniok.“* Nasvedčuje tomu pochvala uhorského ministra vnútra podžupanovi Berežskej župy z 3. októbra 1914 za to, že zabránil odvezeniu pozemkových kníh z Okresného súdu v Iršave a predišiel tým

²¹ Cholera. In *Národné Noviny, ročník XLV, utorok 10. novembra 1914*, č. 132, s. 4, Cholera. In *Národné Noviny, ročník XLV, sobota 14. novembra 1914*, č. 134 (46), s. 3.

²² SLEPCOV, ref. 15, s. 3.

²³ Spis ministerstva vnútra č.j. 6031/1914 zo 7. októbra 1914, SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 86.

²⁴ Keďže sa pojmy vlastibrana a domobrana a ich príslušníci v literatúre často zamieňajú, pripomínam, že v tomto texte sa pod pojmom vlastibranci rozumejú príslušníci Landwehru v rakúskej časti monarchie (teda vojaci rakúskej armády) a honvédségu v Uhorsku (teda honvédi, vojaci uhorskej armády) a pod pojmom domobrana príslušníci Landsturmu v rakúskej časti monarchie a népfölkelés v Uhorsku. Pre úplnosť dodávam, že spoločná rakúsko-uhorská armáda sa označovala pojmom közös haderő. Na népfölkelés, v novej podobe népfelkelés (domobrany), sa vzťahoval zákonný článok XLII. *törvénycikk a népfölkelésről* z roku 1868. In *Magyar törvénytár. 1836 – 1868. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin-társulat, 1896, s. 485 a *XX. törvénycikk a népfölkelésről* z roku 1886. In *Magyar törvénytár. 1884 – 1886. évi törvénycikkek*. Budapest: Franklin – társulat, 1897, s. 363 – 367.

panike. Nariadenie o evakuácii vydal minister spravodlivosti a preto ho minister vnútra požiadal o zrušenie tohto opatrenia.²⁵

Noviny niekedy prinášajú správy ovplyvnené snahami vojenských miest o zakrývanie skutočnej situácie na bojisku: „*Na severnom bojišti vojenské operácie vyvíňujú sa dľa plánu, nemýlené nepriateľom. Rusi v strednej Haliči nami dobrovoľne opustené teritoria prejdúc cez Nivnyč, Vyslok, Rsezov pokračujú na Lisko a okolie. Przemysel je zase obkolesený. V doline Stryja nepriateľské oddelenie prekvapené opancierovaným vlakom s konnicou bolo prinútené sa utiahnuť s veľkými stratami.*“²⁶ Podľa úradnej správy generálneho štábu zo 17. novembra 1914 ide obrana pevnosti Przemysl „s veľkou aktivitou“ a „včerajší väčší výpad odtisol nepriateľa až po výšku Rokietnice. Naše vojská mali pri tom podniku minimálne ztraty. V Karpatoch jednotlivé nápady nepriateľských oddelení boli ľahko odklonené. Na ostatnom fronte ruský vyzvedačský nápad nemohol preniknúť...“²⁷

Župní aj okresní úradníci sa snažili obyvateľstvo upokojovať. Koncom novembra 1914 boje na hraniciach Spišskej župy primáli župana baróna Artura Wielanda a podžupana Lajosa Neográdyho, aby podnikli výjazd automobilom po hraniciach a pritom konštatovali, že vraj „pre stolicu Spišskú a Šarišskú niet nebezpečenstva. Plakátmi to oznámili obecenstvu. Už je všetko utišené. (Pozn. To isté urobil i turčiansky župan a kráľ. komisár barón Kürthy vzhľadom na Oravu. I on precestoval pohraničné mestečká a dediny a priniesol upokojujúce zvesti...)“²⁸ Tieto upokojujúce správy však len o trošku ďalej vyvracajú tie isté noviny informáciami, že „V Karpatoch na Humenné prišlé sily boli zbité a nazad sotené. Naše vojsko zajalo 1500 mužov... Na severe Zemplína trvajú bitky. Naše vojská vydobyli viacero nepriateľských pozícií.“²⁹ „Vojenské položenie v Karpatoch je natoľko nepremenené, že nikde nebadat nové pokusy vlámania sa do krajiny. V Zemplíne pokračujeme prenasledovať nepriateľa smerom k severu, v Laborca-doline ku hraniciam. Počet zajatcov rastie... Pred Przemyslom nepriateľ pokúsil sa blížiti sa k pevnosti, ale bol odklonený. Boje v Karpatoch trvajú...“³⁰ Obyvateľ Humenného, gróf Alexander Andrassy, informoval, že jeho kaštieľ v Humennom ostal nepoškodený a ani okná neboli povybíjané, hoci Rusi táborili okolo kaštieľa. Domy, ktorých majitelia zostali doma, neboli poškodené. Po ruskej invázii zostali stopy len v tých domoch, ktorých obyvatelia utiekli.³¹

Župan Spišskej župy Wieland 2. decembra vydal vyhlásenie, že z okolia Spišskej Starej Vsi a Lublova dostal informácie, že je tam pokoj a Rusi ustupujú. Z Prešova a Bardejova dostal správu, že „chýry o invázii a úteku nemajú nijakého základu... Na hranici Spišskej stolice v Javorine stojaci žandár oznamuje: Tu na hranici je ticho. My nevidíme nijakého Rusa. Naše srdce, náš rozum, naša smelosť je na pravom punkte. Naše nervy a naša najlepšia priateľka: manlicherovka sú v poriadku.“³²

²⁵ Spis ministra vnútra č. j. 5940/1914 z 3. októbra 1914 podžupanovi Berežskej župy. SNA – UMV, šk. č. 15, inv. č. 86.

²⁶ Svetová vojna. In *Národné Noviny, ročník XLV, sobota 14. novembra 1914, č. 135, s. 4.*

²⁷ Najnovšie. In *Národné Noviny, ročník XLV, utorok 17. novembra 1914, č. 134(46),*

²⁸ Pre obdobie po roku 1849 je správny výraz župa, ale keďže sa v *Národných Novinách* používa stále starší výraz stolica, ponechávam ho v citátoch tak, ako ich používala redakcia. (Pozn. F. V.) Svetová vojna. In *Národné Noviny, ročník XLV, utorok 1. decembra 1914, č. 141, s. 3.*

²⁹ Tamže.

³⁰ Svetová vojna. In *Národné Noviny, roč. XLV, štvrtok, 3. decembra 1914, č. 142, s. 2.*

³¹ Chýrnik. In *Národné Noviny, ročník XLV, štvrtok, 3. decembra 1914, číslo 142, s. 3.*

³² Svetová vojna. In *Národné Noviny, ročník XLV, sobota 5. decembra 1914, č. 143. (49.), s. 1.*

Obyvateľstvo pohraničných žúp sa 2. decembra 1914 pokúsil upokojiť aj premiér Tisza, ktorý v telegrame zaslanom županom tých žúp, ktoré boli najviac ohrozené ruským vpádom a varoval pred útekem obyvateľstva. Tisza žiadal županov, aby upozornili na nebezpečenstvo takého pokračovania: „*Odhliadnuc od toho, že v krátkom čase i tento druhý ruský nápad odrazíme, je i pre obyvateľov miest a dedín, ktoré sú vystavené eventuellnej okupácii Rusov, o mnoho užitočnejšie, keď ostanú doma. I príležitosťou prvého ruského nápadu ukázalo sa (ako na pr. v Mar-maroshi), že len majetok uprchlíkov je vystavený zkaze. Rusi nenapadli ostavších doma ani osobne, ani nemárnili ich majetok...*“³³ „*Nepriateľ v Zemplíne a v Šariši sa utahuje, tak že už teraz len veľmi malá časť hranice týchto dvoch stolíc nachádza sa v rukách nepriateľa.*“³⁴ Podľa úradnej správy z 2. decembra „*Pred Przemyslom boli Rusi pasívny vlivom posledného výpadu... Operácie v Karpatoch ešte nie sú zakončené...*“³⁵ Budap. Korresp. 3. decembra 1914 informovalo o tom, že vraj „*Celkovité víťazstvo nad nepriateľom do Zemplína vtrhnuvšieho a jeho vyhnanie z uhorského teritoria ide úspešne napred. Silná ruská kolonna obsadila severovýchodnú hranicu stolice Spiša. Všetky poriadky sú urobené, aby bola odrazená. Obecenstvo nech sa neplaší a nedá klamať, lebo niet nijakej príčiny k obavám.*“³⁶

V polovičke decembra úradné správy sa usilovali upokojiť obyvateľstvo nie celkom podloženými, resp. korektnými informáciami: „*Prenasledovanie Rusov v západnej Haliči pokračuje a my vyhrávame v menších-väčších bitkách na terraine k severu. Priesmyk Dukla je v našich rukách. Naše cez Karpaty preniknuté kolonny zajaly 9000 mužov a 10 strojných pušiek...*“³⁷ „*V Haliči a južnom Poľsku prenasledujeme nepriateľa na celom fronte. - Pri Pisku, Krosne, Jasle a Bjaltale ruské sily sa zprotivily. - V doline Dunajca naše sily prešly bojujúc po Zakličíň. - Bochnia je zase v našich rukách... V Karpatoch Rusi ešte vždy napredujú v doline Latorce. - V doline Bystrice bol nepriateľský nápad odklonený...*“³⁸

V čase preniknutia ruských vojsk na územie severovýchodného Slovenska a Podkarpatskej Rusi bolo podľa uhorských úradov najväčším nebezpečenstvom pôsobenie špiónov. Preto sa ostro sledovali utečenci, železničné stanice, reštaurácie a krčmy atď. Svedčia o tom napríklad hlásenia detektíva Imre Zselyiho z pododdelenia pohraničnej polície v Užhorode z 31. decembra 1914 alebo zo 16. júna 1915.³⁹ Pátralo sa aj po zbehoch a osobách vyhýbajúcich sa vojenskej povinnosti. Keď túto oblasť 30. decembra 1914 navštívil následník trónu, robili sa rozsiahle razie, sledovali sa prichodiaci a odchodiaci na železničných staniaciach. Dňa 2. januára sa kvôli približujúcemu sa frontu evakuovali spisy z Veľkého Berezného a Zselyi súčasne sledoval istú Máriu Hamovú, ktorú podozrievali zo špionáže. Sústavná pozornosť sa venovala aj ubytovacím zariadeniam a sledovaniu obchodníkov, ktorí často cestovali a pohybovali sa na staniaciach. Napríklad 4. mája sledoval obchodníka s dobytkom Pinkasa Schiffmanna a jeho troch druhov. Stále neprestávali prichádzať utečenci z Haliče. Tých evidovali a potom odosielali do Uherského Hradišťa. Sledovali sa aj gréckokatolícki duchovní, ktorých podozrievali zo sympatií k Rusom.

³³ Tamže.,

³⁴ Svetová vojna. In *Národné Noviny, ročník XLV, utorok, 8. decembra 1914, číslo 144, s. 1.*

³⁵ Svetová vojna. In *Národný Hlásnik, ročník 47, v piatok 11. decembra 1914, číslo 50, s. 1.*

³⁶ Tamže.

³⁷ Najnovšie. In *Národný Hlásnik, ročník 47, v piatok 18. decembra 1914, číslo 51, s. 4*

³⁸ Najnovšie. In *Národný Hlásnik, ročník 47, v piatok 25. decembra 1914, číslo 52, s. 4.*

³⁹ Spis uhorského ministra vnútra č. j. 2516 /1914 res. B. M. SNA – UMV, šk. č. 17, inv. č. 90.

Pošty a telegrafické úrady „na území vojenských operácií sú povinné vojenským orgánom na prezretie vydať nezatvorené poštové zásielky a dovoliť im, aby si mohli prezrieť obsah balíkov.“⁴⁰ Poštový styk sa ostro sledoval aj vo vnútrozemí. Okrem iného o tom svedčí aj udanie Dr. Imre Hetényiho (zástupcu vedúceho pošty?) hlavnému kapitanátu z 24. novembra 1914 o tom, že mu Hugo Wadiámer, majiteľ domu vo Városligeti fasor č. 45 v Budapešti, v ktorom je ruský generálny konzulát oznámil, že konzulát udržiava kontakty s panslávami a podporuje korešpondenciou, ktorá neslúži len na vydávanie cestovných pasov do Ruska, ale podnecuje protirakúsko-uhorské nálady. Konzulát je vraj v stálom kontakte s národnostnými (panslávskymi) župami a je známy ako agitačné hniezdo. Okrem iných lokalít sa spomínajú Turzovka, Dlhé Pole, Turčiansky Svätý Martin, Ružomberok, Veľké Rovné, Kláštor pod Znievom, Huta, atď. Po prešetrení udania komisár Trenčianskej stolice oznámil ministrovi vnútra 21. decembra 1914, že notári Veľkého Rovného a Dlhého Poľa si s konzulátom dopisovali len kvôli pasom pre drotárov. Podozrenie zo špionáže alebo panslávskej agitácie je teda neopodstatnené.

Aj zo skromného výberu dokumentov uhorského kráľovského ministerstva vnútra vidieť ešte aj po sto rokoch, ako kruto a vo všetkých oblastiach zasiahla vojna obyvateľstvo aj v zázemí, predovšetkým však v oblastiach, ktoré sa stali bezprostrednými dejiskami bojov, alebo susedili s územím, na ktorom bojové operácie prebiehali. V dokumentoch sa odrážajú rozsiahle úlohy, ktoré museli v strese a niekedy aj v priamom ohrození zvládať orgány samosprávy aj verejnej správy jednak pri podpore vojska na fronte, a jednak aj v záujme uľahčenia života utečencov, čelenia zásobovacím ťažkostiam, hrozbe nemocí a epidémií a zabezpečení základných funkcií štátnej správy na nižších úrovniach.

---

⁴⁰ Nebezpečenstvo vojny. In *Národné Noviny, ročník XLV, utorok, 28. júla 1914, č. 87, s. 1 - 2.*

Šarišská župa 1914 – 1915

Jednou z niekoľkých uhorských žúp, ktoré boli markantne poznamenané udalosťami prvej svetovej vojny, bola aj Šarišská župa. Rozhodujúcim deštruktívnym činiteľom, ktorý zasiahol všetky oblasti života tejto územno-správnej jednotky, bola operačná činnosť nepriateľských armád na jej území v rokoch 1914 – 1915. Tieto udalosti vojenského a vojnového charakteru predstavujú v dejinách Šarišskej župy i vo vojenských dejinách Slovenska mimoriadne zaujímavú kapitolu. Cieľom tohto príspevku je stručne priblížiť význam a vplyv spomínanej niekoľkomesačnej kataklizmy na túto župu.

Uvedená téma sa stala predmetom záujmu publicistov už počas trvania prvej svetovej vojny.¹ Pri hlbšom interpretovaní uvedených skutočností a zachytení množstva nuáns tejto frapantnej disproporcie v živote župy sa pre nás ako kardinálny ukázal využiteľný písomný materiál bývalej Šarišskej župy archivovaný v Štátnom archíve v Prešove. Okrem tohto materiálu sme vychádzali aj z administratívnej produkcie vyšších vojenských jednotiek rakúsko-uhorskej armády operujúcich na sledovanom území (archivovaných v Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien). Paletu nami využitých archívnych materiálov ďalej dopĺňajú dokumenty z iných archívov. Nezanedbateľným, hoci čiastkovým alebo naopak všeobecným zdrojom informácií bola pre nás aj dobová tlač a odborná literatúra.

Na úvod je potrebné konštatovať, že Šarišská župa mala v sledovanom období rozlohu 3821,81 kilometrov štvorcových.² Administratívne bola tvorená zo siedmich okresov (Prešov, Bardejov, Sabinov, Gíraltovc, Lemešany, Lipany a Vyšný Svidník³) a troch slobodných kráľovských miest (Prešov, Bardejov a Sabinov). Podľa posledného predvojnového sčítania ľudu v roku 1910 mala 174 620 obyvateľov. Nadpolovičnú väčšinu obyvateľstva tejto župy pritom tvorili Slováci (53,3 %, teda 101 855). Rusínov, druhej najpočetnejšie zastúpenej národnosti, bolo 22%, teda 38 500. Na treťom mieste nasledovali Maďari s 18 808 obyvateľmi (10,4%).⁴ V čase vypuknutia vojnového konfliktu stál na čele Šarišskej župy hlavný župan, šľachtic István Szinyei – Merse. Post podžupana zastával József Tahy. Obaja menovaní predstavitelia verejnej správy svoje funkcie zastávali aj v roku 1915.

Vyhlásenie čiastočnej a následne, po vypuknutí vojny, aj všeobecnej mobilizácie rakúsko-uhorskej armády navonok v župe prebehlo v ovzduší rozličných demonštračných pochodov a manifestácií s dôrazom na prezentáciu prejavov miestnych maďarských verejných činiteľov. Tento moment bol typický aj pre iné mestá a obce na území vtedajšieho Uhorska. Napríklad renegátske noviny *Naša zastava*, vychádzajúce vo východoslovenskom nárečí, o reakciách ľudu v okresnom mes-

¹ Z širšie koncipovaných propagandistických prác vydaných v maďarskom jazyku ide predovšetkým o nasledovné publikácie: Emlékalbum az orosz betörés által sújtott sáros nép fölsegitésére. B. m., 1916. Takisto: DVORTSÁK, G.: Sáros földje 1914 – 1915. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézete, 1916.

² DVORTSÁK, G.: Sáros földje 1914 – 1915. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézete 1916, s. 39.

³ V súčasnosti Svidník.

⁴ DVORTSÁK, G.: Sáros földje 1914 – 1915. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézete 1916, s. 31.

tečku Lipany na vyhlásenie všeobecnej mobilizácie, vo vydaní z 11. augusta 1914 uviedli: „Calu noc od najmenšieho až do najväčšieho všicko na nohoch bulo, spac ničto ňe ľehnu!“⁵ V podobnom duchu sa konali rôzne obdobné oslavy a manifestačné zhromaždenia napríklad aj v Prešove, Bardejove⁶ a inde.

Mobilizácia samotná bola v Šarišskej župe následne uskutočnená bez väčších problémov. Dôkazom toho bolo napríklad aj poďakovanie veliteľa VI. rakúsko-uhorského zboru, generála pechoty (neskôr poľného maršala) Svetozara Boroviča von Bojna, ktorý 6. augusta 1914, pred odchodom na front, ocenil hladký priebeh mobilizácie a lojalitu ľudu v uvedenej zborovej oblasti.⁷ Prejavy odporu voči mobilizácii sa síce v Šarišskej župe takisto vyskytli, no boli skôr izolované a najmä verbálneho charakteru.⁸

Na druhej strane však treba zdôrazniť, že do istej miery iná situácia a názorová polarita vládla u obyvateľstva župy, ktoré nepodliehalo mobilizácii. Napriek tomu, že civilné obyvateľstvo bolo vyzývané, aké zásady treba v čase vojnového konfliktu dodržiavať,⁹ boli už v prvej dekáde augusta 1914 v niektorých obciach zaznamenané prejavy nedostatku lojality voči štátu. Napríklad, už 6. augusta 1914 hlavný slúžny okresu Giraltovce dôverne informoval šarišského podžupana v Prešove na politickú nespoľahlivosť miestneho gréckokatolíckeho obyvateľstva v údolí toku Radomky. Upozorňoval, že v prípade ruského úspechu – pričom k tomu nezabudol emocionálne zdôrazniť „nedajbože“ – dá obyvateľstvo svojmu presvedčeniu aj konkrétne vyjadrenie. Zároveň navrhol posilnenie žandárskych staníc v uvedenom regióne.¹⁰

Prechod na vojnový stav priniesol pre administratívny aparát župy v prvom rade výrazné zaťaženie v podobe požiadaviek a nariadení vojenskej správy. Išlo predovšetkým o realizáciu zákonných článkov LXIII (o výnimočných opatreniach v prípade vojnového konfliktu) a LXVIII (o službách poskytnutých vojsku) vydaných v roku 1912. V intenciách spomínaného zákonného článku LXIII prebehla napríklad aj inštalácia vládneho komisára Viktora Molnára na teritóriu VI. zboru (so sídlom v Košiciach), o čom bol šarišský hlavný župan písomne informovaný 2. augusta 1914.¹¹

⁵ Naša zastava, roč. 8, 1914, č. 34, s. 5.

⁶ Situáciu v Bardejove krátko po publikovaní správ o všeobecnej mobilizácii podrobne charakterizuje napríklad úryvok z týždenníka Felsősárosi hírlap zo 7. augusta 1914: „Večer o 7. hodine došli telegramy nariaďujúce všeobecnú mobilizáciu; obecnstvo mesta a kúpeľov sa o tejto dôležitej udalosti dozvedelo zakrátko. V meste sa v priebehu krátkeho času pozbieral dokopy veľký dav, ktorý pod zástavami v národných farbách a spievajúc od vypuknutšieho nadšenia vlastenecké piesne poprechodil mesto, prevolával nech žije vlasť, kráľ a armáda a o to viac 'pereat' na Srbsko. Na tisíce vzrastuší nadšený dav šiel pred radnicu, kde si žiadali počuť mešťanostu. Náš mešťanosta Elemér Fekete učiniac zadosť túžbe nadšeného obecnstva mesta v nasledujúcej plamennej a vlasteneckým pocitom hlboko predchutej reči dal obecnstvu najavo, že v ťažkých časoch, cítiac spolu s obyvateľstvom tak ako doposiaľ, vedie správu mesta podľa jeho [obyvateľstva] uznávaných, oprávnených záujmov.“ Felsősárosi hírlap, roč. 14, 1914, č. 32, s. 1.

⁷ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky Štátny archív (ďalej len MV SR ŠA) Banská Bystrica, f. Hlavný župan Zvolenskej župy, šk. 68.

⁸ Napríklad istý klampiarsky pomocník v Prešove sa pred zmobilizovanými vojakmi 10. augusta 1914 vyjadril nasledovne: „Somár bol ten, kto vás povolal do armády, a aj ten, ktorému slúžite.“ Bližšie pozri: MV SR ŠA Prešov, Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 109.

⁹ Napríklad 3. augusta 1914 bola (dokonca aj vo východoslovenskom nárečí) publikovaná vyhláška podžupana, týkajúca sa jednak mobilizácie koní a jednak nutnosti zachovávať pokoj a diskretnosť vo vzťahu k pohybu rakúsko-uhorskej armády. MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 32.

¹⁰ MV SR ŠA Prešov, Šarišská župa, Podžupan, šk. 9.

¹¹ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 109.

Vzhľadom na odchod zmobilizovaných mužov k svojim vojskovým telesám sa ako prvý problém v zázemí ukázalo dokončenie žatevných prác a finančná podpora rodín narukovaných osôb. Napríklad 18. augusta 1914 bol v okresoch župy realizovaný „vojenský deň“, výťažok ktorého bol použitý na podporu rodín narukovaných vojakov.¹² Aj takýmto spôsobom boli položené základy finančných fondov na ich podporu.

Mestá zároveň brannej moci poskytovali voľné ubytovacie kapacity. Spočiatku sa tak dialo dokonca z ich vlastnej iniciatívy. Napríklad mesto Bardejov dalo už 7. augusta 1914 armáde k dispozícii budovu hotela Otthon v Bardejovských kúpeľoch s 50 izbami.¹³ Napriek tejto ponuke a iniciatívne konaniu tamojších úradníkov (podobné aktivity prebehli aj v ďalších župách), sa poskytnutý počet lôžok pre zranených a chorých ukázal vzhľadom na rozsah vojnového konfliktu a pohyb severného (ruského) frontu ako marginálny a nedostatočný.

Po porážke rakúsko-uhorských armád v Haliči význam teritória Šarišskej župy pre ich operačné pôsobenie výrazne vzrástol. Už začiatkom tretej dekády septembra 1914 sa do tohto priestoru presunuli viaceré vyššie jednotky.¹⁴ Tento presun priniesol opäť výrazný tlak na úradníkov, aby pomerne veľké množstvo vojska ubytovali a poskytovali im ďalšie služby. Negatívnou stránkou tohto fenoménu bolo, že v tomto mesiaci sa zároveň pozdĺž dôležitej komunikačnej tepny Prešov – Orlov začal aj prílev vojenských osôb prichádzajúcich z frontu, ktoré boli nakazené infekčnými chorobami. Nakazení, podľa prípisu ministra vnútra, nemali byť umiestňovaní v Prešove (ani v iných lokalitách štátu) ale v špecializovaných infekčných nemocniciach v širšom regióne, ako napríklad v Košiciach, Michalovciach, Užhorode atď.¹⁵ Následne došlo pri riešení tohto problému k ďalšiemu direktívnemu zásahu zo strany štátu. V októbri 1914 tak boli konštituované pozorovacie (epidemiologické) stanice. V pomernej blízkosti Šarišskej župy vznikli dve (išlo o spomínané Košice a Užhorod).

Ak sa vrátíme k prítomnosti rakúsko-uhorskej armády v župe, jednou z prvých významných frapantných udalostí, ktorá doposiaľ symbolizuje problematickú a komplikovanú interakciu tejto inštitúcie vo vzťahu k miestnemu civilnému obyvateľstvu, bola poprava richtára obce Šarišské Čierne Michala Baču. Ten napriek opakovaným výsluchom žandárstva a poľného žandárstva odmietal vypovedať, kto bol zodpovedný za poplašné (signálne) bitie na zvon v obci 21. septembra 1914. Dôsledkom toho bola poprava zastrelení, ktorá bola vykonaná na poli v katastri obce o niekoľko dní neskôr (24. septembra 1914). Nie je bez zaujímavosti, že o túto tragickú udalosť prejavil záujem dokonca aj samotný uhorský minister vnútra.¹⁶

Vzhľadom na ďalší ústup rakúsko-uhorských vojsk, ako aj spomínaný zväčšujúci sa operačný význam sledovaného teritória, sa situácia Šarišskej župy začala zhoršovať vo všetkých ohľadoch. V polovici novembra 1914 sa medzi civilnými obyvateľmi pohraničných obcí na hranici s vtedajšou rakúskou Haličou začali prejavovať

¹² MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 32.

¹³ MV SR ŠA Prešov, Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 109.

¹⁴ Napríklad veliteľstvo 2. rakúsko-uhorskej armády malo k 30. septembru 1914 stanovište veliteľa v Bardejove, zatiaľ čo veliteľstvo tyla tejto armády sa nachádzalo v Bardejovských kúpeľoch. Bližšie pozri: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien (ďalej len ÖSA – KA Wien), f. NFA, 2. Armee (Altes AEK), šk. 313.

¹⁵ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 32.

¹⁶ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

prvé známky paniky. Napríklad 16. novembra 1914 vyvolala medzi civilným obyvateľstvom pohraničnej obce Frička paniku správa o rýchlom postupe ruskej armády k štátnej hranici. Je pritom paradoxné, že túto informáciu rozširovali príslušníci žandárskej stanice pôvodne dislokovanej v obci Uście Ruskie¹⁷ (Halič) – ktorí sa cez obec len presúvali do Starej Ľubovne.¹⁸

Dôsledkom šírenia panických informácií boli prvé úteky obyvateľov župy do bezpečnejších (vzdialenejších) regiónov Uhorska.

Za uvedených okolností prebiehali aj ďalšie presuny veliteľstiev poľných jednotiek a úradov vojenskej správy z ohrozeného teritória župy. Napríklad prezidiálne oddelenie štábu operujúcej 3. rakúsko-uhorskej armády sa v spomínaný deň (18. novembra 1914) presunulo vlakovou a automobilovou dopravou do Vranova nad Topľou, aby sa už v nasledujúci deň (19. novembra 1914) ďalej presunulo do Košíc.¹⁹

Kritická strategická situácia rakúsko-uhorských vojsk v relevantnom úseku frontu vzhľadom na teritórium župy dosiahla svoj vrchol 1. decembra 1914. Jednotky ruskej armády po predchádzajúcom úspešnom prekonaní pohraničných horstiev a obsadení viacerých pohraničných šarišských obcí prenikli do Bardejova.²⁰ IX. (v dokumentoch označovaný aj ako 9.) rakúsko-uhorský armádny zbor po vytlačení z postavení na prístupoch k mestu ustúpil do priestoru (Uhorských) Raslavíc.²¹ Vzhľadom na túto skutočnosť a stratu kontaktu so susednou vyššou jednotkou bol následne z Duklianskeho priesmyku smerom na Giraltovcu prinútený ustúpiť aj III. (3) rakúsko-uhorský zbor. Pohraničný región Šarišskej župy sa týmto stal frontovým územím.

Tento významný úspech ruskej armády podnietil na strane rakúsko-uhorskej armády okrem zintenzívnenia defenzívnej činnosti ďalšie evakuačné presuny. 1. decembra 1914 boli písomne vydané inštrukcie na evakuáciu prešovskej a košickej vojenskej posádky.²² Takto bolo napríklad premiestnené aj Vojenské veliteľstvo z Košíc do mesta Székesfehérvár, náhradný prápor pešieho pluku 67 z Prešova začal po presunoch svoju činnosť v obci Füzesabony, náhradná sotina 32. práporu poľných strelcov z Prešova v obci Kál atď.²³ Okrem posádok stálej armády boli v chvate evakuované aj viaceré úrady verejnej správy a napríklad aj súdne orgány z Prešova. V konfrontácii s postupom a úspechmi nepriateľskej armády sa reálne ukazovalo málo relevantné, že uhorský minister vnútra už 18. novembra 1914 apeloval na obozretnosť, zdržanlivosť a chladnokrvnosť pri evakuácii vojenských a civilných úradov.²⁴

Pod vplyvom dobytia Bardejova a správ o ďalšom ofenzívnom postupe „Rusa“²⁵ (neraz zveličovaných) dosiahol exodus relevantnej časti obyvateľstva (najmä zámožnejšieho) svoj vrchol. Vo viacerých prípadoch sa tak dialo impulzívne a v panike.

¹⁷ V súčasnosti Uście Gorlickie v Poľsku.

¹⁸ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

¹⁹ ÖSA – KA Wien, f. NFA, 3. Armeie Konzepte und Res. Akten, šk. 278.

²⁰ ÖSA – KA Wien, f. NFA, 3. Armeie (Op. Akten), šk. 254.

²¹ ÖSA – KA Wien, f. NFA, 3. Armeie (Op. Akten), šk. 254.

²² ÖSA – KA Wien, f. NFA, 3. Armeie (Op. Akten), šk. 254.

²³ Bližšie pozri rozkazy evakuovaného Vojenského veliteľstva v Košiciach: Vojenský historický archív Bratislava, f. EBK Prešov, šk. 1 a 2.

²⁴ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

²⁵ V dokumentoch administrovaných v maďarskom jazyku sú Rusi periodicky označovaní pejoratívnym označením „muszka.“

Na začiatku druhej dekády decembra 1914 (11. decembra 1914) sa do Prešova na štáb žandárskeho krídla (veliteľstva) dostali informácie o tom, že niektoré obce v okrese Svidník boli vypálené vlastnou – rakúsko-uhorskou armádou.²⁶ Vypálenie niektorých obcí v tomto okrese vlastnou armádou zo „strategických zreteľov“ napokon potvrdil v periodickom hlásení z 23. decembra 1914 aj podžupan József Tahy.²⁷

Ruka v ruke s vypaľovaním obcí a stratou kontroly nad situáciou zo strany verejnej správy v postihnutom regióne dochádzalo dokonca aj k rabovaniu obcí vlastnou armádou. Zaujímavé je napríklad hlásenie hlavného slúžneho okresu Giraltovce, ktorý 10. decembra 1914 uviedol, že „*Rusmi spáchané násilenstvá nedosahujú mieru násilenstiev spáchaných našimi vlastnými vojakmi.*“²⁸ S týmto údajom korešpondovala aj sťažnosť kňaza v obci Ľubotín z nasledujúceho dňa (11. decembra 1914). Ten v úvode listu hlavnému županovi vyjadril katastrofálnu situáciu miestneho obyvateľstva, ktoré „*už teraz hladí v ústrety úplnému hladomoru v dôsledku strašného vyčíňania vlastných vojakov.*“²⁹ Postihnuté však boli aj obce vzdialenejšie od frontu. Napríklad už 3. decembra 1914 došlo k vyrabovaniu jednej usadlosti (pohostinstva a obchodu) v Solivare pri Prešove príslušníkmi vozatajstva rakúsko-uhorského IX. zboru.³⁰ V opise tejto konkrétnej udalosti boli zaznamenané viaceré naratívne vektory, ktoré sa potom objavujú pri konfrontáciách medzi vojakmi a civilnými

osobami v obdobných prípadoch (predovšetkým ignorancia a arogantné správanie sa príslušníkov armády voči žiadostiam civilných osôb).

Počas prvého vpádu ruskej armády do Šariša sa do ruských rúk dostalo slobodné kráľovské mesto Bardejov (konkrétne od 1. decembra do 9. decembra 1914)³¹ a okrem neho aj 125 obcí z okresov Bardejov, Vyšný Svidník (celý okres) a Giraltovce.³²

Rakúsko-uhorskí vojaci na námestí v Bardejove
(www.kvhbeskydy.sk)

²⁶ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

²⁷ Overený opis hlásenia bližšie pozri: MV SR ŠA Prešov, Sáros vármagyé alispánjától, 10018/1914 szám. Mássalat, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 109.

²⁸ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

²⁹ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

³⁰ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

³¹ Podľa záznamu v denníku spomínaného prezidiálneho oddelenia 3. armády z 12. decembra 1914 boli po odchode ruskej armády byty a obchody v Bardejove nájdené vyrabované. Konkrétne: „Hlási [ubytovateľ nadporučík Olsewski], že mesto je spustošené, byty a obchody vyrabované.“ ÖSA – KA Wien, f. NFA, 3. Armee, Konzepte und Res. Akten, šk. 278.

³² Nižný Komárnik, Nižná Pisaná, Nižná Jedľová, Nižný Mirošov, Nižný Orlík, Nižný Svidník, Krajná Bystrá, Belejovce, Duplín, Cigla, Šarišské Čierne, Dubová, Dlhoňa, Dobroslava, Vyšná Pisaná, Cernina, Vyšná Jedľová, Vyšný Komárnik, Vyšný Mirošov, Hunkovce, Vyšný Orlík, Vagríneec, Rakovčiek, Vyšný Svidník, Jurkova Voľa, Hrabovčiek, Kapišová, Gribov, Mestisko, Svidnička, Havranec, Kurimka, Medvedie, Oľšavka, Vislava, Kečkovce, Korejovce, Krušinec, Kožuchovce, Krajná Poľana, Ladomirová, Príkra, Miroľa, Nová Polianka, Vápeník, Mlynárovce, Potoky,

Už počas krátkeho intermezza po dočasnom ústupe ruskej armády sa podarilo aspoň približne zhodnotiť škody na majetku v postihnutom regióne.

Ako dôsledok opätovného úspešného ofenzívneho postupu z konca decembra 1914 sa ruskej armáde podarilo získať opäť celý okres Svidník a zároveň niekoľko obcí z okresov Bardejov a Giraltovce (spolu 83 obcí).³³

O správaní sa civilného obyvateľstva vzhľadom na prítomnosť ruskej armády existuje pomerne dostatok informácií. Svoju rolu tu zohrala aj príslušnosť k národnosti, náboženstvo a stupeň politickej lojality k uhorskému štátu, pričom za daných okolností bol relevantný najmä charakter kontaktu s ruskou armádou. Treba ďalej zdôrazniť, že do priameho kontaktu s ruskou armádou sa dostala predovšetkým vidiecka populácia.

V tejto súvislosti je zaujímavý prípad, ktorý sa odohral v obci Roztoky 2. decembra 1914. Niekoľko miestnych obyvateľov informovalo ruskú vojenskú jednotku, že v obci je rakúsko-uhorská hliadka, časť ktorej bola následne Rusmi zajatá.³⁴ Po ústupe ruskej armády z tohto priestoru boli niekoľkí spomínaní obyvatelia zaisťení a postavení pred vojenský súd. Táto udalosť bola následne prezentovaná aj v dobovej tlači pod titulkom „Vlastizradní šarišskí Slováci“, pričom v článku bolo zdôraznené, že richtár uvedenej obce bol odsúdený na trest smrti.³⁵

Obdobný charakter mala aj kauza Vasila Židišina a spol. z Bardejova, ktorý riešila kráľovská prokuratúra v Košiciach, pričom jej priebeh sledoval aj uhorský minister spravodlivosti. Menovaný bol spolu so svojimi druhmi obvinený, že počas prítomnosti ruskej armády v meste rozširoval proklamáciu k jej podpore.³⁶ Rakúsko-uhorská armáda pritom bola informovaná aj o špiónoch v zázemí (napríklad v Prešove).³⁷

Na nespoľahlivosť rusínskeho obyvateľstva z regiónu Svidník, ktoré je údajne využívané ruskou armádou na spravodajské účely, ba dokonca slúži aj ako pros-

---

Pstriná, Rovné, Bodružal, Kružľová, Šarbov, Šemetkovce, Suchá, Stročín, Tisinec, Krajné Čierno, Krajná Porúbka, Roztoky, Vyškovce, Nižná Polianka, Nižná Voľa, Zlaté, Nižný Tvarožec, Bardejovská Nová Ves, Beloveža, Brezovka, Becherov, Bogliarka, Jedlinka, Cigelka, Andrejová, Richvald, Stebník, Stebnická Huta, Komárov, Frička, Vyšná Voľa, Vyšná Polianka, Vyšný Tvarožec, Sveržov, Gaboltov, Gerlachov, Hrabské, Hažlín, Hervartov, Dlhá Lúka, Hutka, Vaniškovce, Chmelová, Livov, Kurov, Kríže, Lukavica, Kľušov, Kružľov, Lenartov, Kobyly, Lukov, Malcov, Mikulášová, Ondavka, Ortuťová, Hrabovec, Rešov, Regetovka, Rokyty, Šašová, Krivé, Smilno, Šiba, Lipová, Mokroluh, Tarnov, Venecia, Varadka, Petrová, Zborov, Beňadikovec, Kučín, Okružle, Kurima, Šarišský Štiavnik, Dubinné. Zoznam obcí bližšie pozri: DVORTSÁK, G.: *Sáros földje 1914 – 1915*. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet 1916, s. 5 – 7. Podobu viacerých názvov uvedených obcí v súčasnosti pozri: MAJTÁN, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava: Veda, 1998.

³³ Nižný Komárnik, Nižná Pisaná, Nižná Jedľová, Nižný Mirošov, Nižný Orlík, Nižný Svidník, Krajná Bystrá, Belejovce, Duplín, Cigla, Šarišské Čierne, Dubová, Dľhoňa, Dobroslava, Vyšná Pisaná, Cernina, Vyšná Jedľová, Vyšný Komárnik, Hunkovce, Vyšný Mirošov, Vyšný Orlík, Rakovčík, Vagrinec, Vyšný Svidník, Hrabovčík, Jurkova Voľa, Gribov, Mestisko, Svidnička, Havranec, Kapišová, Kurimka, Medvedie, Olšavka, Vislava, Kečkovce, Korejovce, Kružinec, Kožušovce, Krajná Pofana, Ladomirová, Prikra, Miroľa, Nová Polianka, Vápeník, Mlynárovce, Potoky, Pstriná, Rovné, Bodružal, Kružľová, Šarbov, Šemetkovce, Suchá, Stročín, Tisinec, Krajné Čierno, Krajná Porúbka, Roztoky, Vyškovce, Nižná Polianka, Becherov, Jedlinka, Stebník, Stebnická Huta, Vyšná Polianka, Hutka, Chmelová, Mikulášová, Ondavka, Regetovka, Smilno, Lipová, Varadka, Zborov, Beňadikovec, Okružle, Kožany, Radoma, Šapinec, Šarišský Štiavnik, Dubinné, Valkovce. DVORTSÁK, G.: *Sáros földje 1914 – 1915*. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet 1916, s. 11 – 12.

³⁴ Bližšie pozri: MV SR ŠA Prešov, 57/915 számhoz, Jegyzőkönyv, felvettett Felsővízközön, 1915. évi január hó 23-án a felsővízközi járás főszolgabírája által. f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 34.

³⁵ Felvidéki ujság, roč. 10, 1915, č. 12, s. 3.

³⁶ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 34.

³⁷ V spravodajských hláseniach 3. rakúsko-uhorskej armády z 20. marca 1915 sa napríklad uvádzajú špióni Samuel Rosenberg a Alexander Békássy z Prešova. Bližšie pozri: ÖSA – KA Wien, f. NFA, 7. Korps, šk. 759.

triedok možných diverzií na železničných tratiach v zázemí, upozorňoval uhorský minister vnútra 3. januára 1915.³⁸

Na druhej strane sa udiali aj prípady, keď miestni obyvatelia, a to aj Slováci, prejavili v čase trvania vojnových operácií lojalitu k štátu napríklad poskytovaním spravodajských služieb pre rakúsko-uhorskú armádu.

Pomer k akejkolvek armáde bol u obyvateľstva župy ovplyvnený frapantnou vojnovou skúsenosťou spojenou s devastáciou hodnôt všeobecne.

Prítomnosť enormného množstva vojska bojujúcich strán a taktiež samotný priebeh vojnových operácií mali výrazný devastačný dopad na všetky oblasti života v postihnutej časti župy. Sekundárne sa prejavil aj v zostávajúcom regióne, ktorý nebol priamo postihnutý vojnovými operáciami.

Ak sa zameriame na cestnú sieť v župe, ktorá optimálne uspokojovala nároky cestujúcich v mieri, vypuknutie konfliktu a priebeh vojnových udalostí poukázali na jej slabú rozvetvenosť práve v mieste operácií. Udržanie komunikačnej tepny a zároveň línie Prešov – Bardejov sa stalo pre rakúsko-uhorskú armádu v regióne i v operačnom pásme prioritou.

Pálčivo sa však napríklad pociťovala absencia už pred vojnou požadovanej cestnej komunikácie Bardejov – Lenartov – Orlov a takisto nevybudovaných cestných spojnic medzi regiónmi Stropkov a Giraltovcie, resp. Svidník a Kurima.³⁹ Netreba azda zdôrazňovať výrazné poškodenie všetkých ciest a deštrukcie viacerých mostov v sledovanom priestore operujúcim vojskom.

Zničený most v obci Zborov (osobný archív Csaba Czimra)

³⁸ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 34.

³⁹ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

Čo sa týka železničnej dopravy, tá, podľa citovaného hlásenia výboru verejnej správy z 15. februára 1915 napriek mnohým urgenciám neuspokojovala nároky cestujúcich ani v mieri.⁴⁰ Od vypuknutia konfliktu sa bežným stalo meškanie vlakov pre civilné osoby, nakoľko bola dávaná prednosť vojenským transportom, a teda „všemocnej“ armáde. Vojnové udalosti, rovnako ako v prípade cestnej siete, poukázali na absenciu železničných tratí strategického významu Bardejov – Zborov⁴¹ a Podolínec – Orlov. Nie je bez zaujímavosti aj dobové periodické poukazovanie na absenciu priameho spojenia so Zemplínom a na iniciatívu, aby bol Prešov priamou súčasťou Košicko-bohumínskej dráhy. Komplikované bolo aj spojenie s Budapešťou, vyžadujúce prestupovanie v Obišovciach. Charakterizujúci stav železničnej siete v župe možno použiť nasledovné dobové konštatovanie: „*Naše krivdy, pretrvávajúce na poli železničnej dopravy roky, neboli napravené ani v minulom roku*“ (1914 – pozn. aut.).⁴²

Čo sa týka priemyslu a poľnohospodárstva, situácia sa vplyvom vypuknutia vojny zhoršila. Ak hlavný župan na poli rozvoja priemyslu vo februári 1915 nemohol konštatovať žiadne zmeny k lepšiemu s výnimkou poznámky, že obce sú chudobné, aby k sebe pritiahli priemyselných investorov, situácia v poľnohospodárstve bola priam katastrofálna. Už k februáru 1915 boli stavy dobytku vybité, pričom v niektorých obciach úplne chýbali kone, ktoré boli predtým takisto zmobilizované. Krmoviny a iné zásoby poľnohospodárskych komodít boli takmer úplne spotrebované.⁴³ Polia, „preorané“ poľnými opevneniami, boli poškodené s perspektívou slabších výnosov v nasledujúcich rokoch. Napriek tomu, resp. práve preto vedúci činitelia župy dúfali v intervenciu vlády po skončení konfliktu, pričom uvažovali nad možnosťami etablovania niektorých vybraných priemyselných podnikov. Tie by poskytovali zamestnanie napríklad aj vojnovým invalidom a vdovám.⁴⁴

Osobitnou kapitolou zostáva interakcia školstva, školských budov vo vzťahu k vojne. Školy a škôlky boli využité ako ubikácie pre vojakov, resp. záložné nemocnice. Mnohí učitelia zároveň museli narukovať do armády. Keď sa prihraničná časť župy stala dejiskom frontových udalostí, školy v okresoch Bardejov a Svidník prerušili svoju činnosť a neskôr aj veľká časť škôl v okresoch Giraltovec a Lipany. Budovy viacerých škôl boli vplyvom bojovej činnosti a ubytovania vojska poškodené alebo dokonca zničené, to isté sa dá konštatovať aj o školskom nábytku a učebných pomôckach.⁴⁵ Kvôli tomuto stavu sa vo viacerých školách v Šariši nezačalo školské vyučovanie ani v septembri 1915.

Čo sa týka finančných záležitostí, vznikol od vypuknutia vojny aj v tejto sfére nedostatok pracovných síl. Za okolností, keď boli jednotlivé obce rakúsko-uhorským vojskom opustené, sa obeťou plameňov stali napríklad všetky hlavné účtovné knihy, listiny týkajúce sa vyrubenia daní a iné daňové doklady vrátane archívu

⁴⁰ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

⁴¹ Táto železničná trať nebola nikdy postavená.

⁴² MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

⁴³ Na „krmovinovú mizériu“ v obci Becherov upozorňoval hlavného župana v sťažnosti zo dňa 14. januára 1915 aj tamojší kňaz a predtým poslanec uhorského parlamentu Dr. M. Artim. V otvorene kritickom liste k rekviráciám krmovín vlastnou armádou napísal, aby si ich zaobstarala „od takých obcí a žúp, ktorých sa takéto vojnové ťarchy zatiaľ nedotkli, a kde seno a slama v stohoch rok čo rok hnijú.“ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 33.

⁴⁴ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

⁴⁵ Tamže.

spisov na verejných notárstvach v Nižnom Komárniku, Hunkovciach, Ladomirovej a vo Vyšnom Orlíku. Riešenie tejto disproporcie sa ukázalo ako veľmi vážny problém a o jeho riešenie bol požiadaný aj uhorský minister financií.⁴⁶ Informácie, ktoré sme uviedli, sa týkali stavu vo februári 1915. Nedostatok niektorých artiklov spôsobil všeobecnú drahotu, na ktorú sa sťažovali viacerí súčasníci.⁴⁷

Ukončenie bojových operácií na území Šarišskej župy 6. mája 1915 zároveň znamenalo priestor na vyčistenie škôd a postupný návrat evakuovaného obyvateľstva, ktoré nachádzalo svoje opustené domovy v rôznom stave. Domov sa vracali aj niektoré osoby, ktoré boli

vzaté ako rukojemníci ruskou armádou (napríklad aj spomínaný kňaz M. Artim).

Neodmysliteľnou, no zároveň frapantnou súčasťou návratu do mierových pomerov, majúcou charakter mementa, bolo nachádzanie telesných pozostatkov padlých vojakov, budovanie cintorínov, exhumácie a presuny hrobových miest atď.⁴⁸ Regionálny nábor pracovníkov na exhumáčny prácu (aj pre pracovné oddiely v Šariši – Zborov a Svidník) prebiehal dokonca ešte v júni 1917.⁴⁹

Naďalej zároveň prebiehal napríklad proces refundácie využitia civilných vozov a ťažných zvierat miestneho obyvateľstva rakúsko-uhorskou armádou, ďalej zber nájdeného výstroja a výzbroje, zahladzovanie poľných opevnení v teréne atď.

Pre usporiadanie intravilánov zničených a poškodených obcí v Šariši a Zemplíne obcí bol menovaný ministerský radca Károly Téglás. Po jeho úmrtí túto funkciu prevzal Gábor Kovács.⁵⁰ Ohľadom zisťovania fyzického stavu cirkev-

**Poškodený gréckokatolícky kostol v obci Stebník
(www.kvhbeskydy.sk)**

⁴⁶ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

⁴⁷ Bližšie pozri napríklad list učiteľa zo šarišskej obce Ortuťová, ktorý sa 23. júla 1916 sťažoval hlavnému županovi na stratu majetku počas ruského vpádu a na drahotu, pričom žiadal o finančnú podporu. MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 135.

⁴⁸ Bližšie pozri: DROBNÁK, M. – KORBA – M. TURIK, R.: *Mementá prvej svetovej vojny, Diel III, Cintoríny v okresoch Bardejov a Svidník. Humenné: Redos, 2010.*

⁴⁹ MV SR ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. Magistrát Banská Bystrica, šk. 508.

⁵⁰ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 132.

ných (gréckokatolíckych) budov a vyčísl'ovaniu ich škôd bol angažovaný architekt Antal Hofhauser.⁵¹ Poškodenie niektorých verejných budov z hľadiska financií dosahovalo astronomické rozmery. Napríklad v zozname budov vo vlastníctve mesta Bardejov, poškodených vlastným vojskom, nachádzame napríklad dolný mlyn (poškodenie v sume 40 000 korún), základná škola (25 000 korún), budova divadla (10 000 korún).⁵² Predpokladáme teda, že vo viacerých prípadoch stáli odborníci pred dilemou, či vzhľadom na mieru poškodenia nebude lepšie konkrétnu budovu zbúrať a postaviť na jej mieste novú.

Úradné hlásenie z 26. júla 1916 uvádza, že sa v Šariši podarilo postaviť, resp. je vo výstavbe 511 domov, pričom na týchto prácach sa podieľa aj 1000 vojnových zajatcov, 45 vojenských povozov, 4 nákladné autá a 250 odborných majstrov zamestnaných na zmluvu.⁵³ Pri týchto číslach treba brať do úvahy prebiehajúci vojnový konflikt, ktorý možnosti poskytnutia pracovných síl, v čase, keď bola na fronte a vo vojnovom priemysle potrebná každá mužská ruka, limitoval. Akcia obnovenia zničených obcí bola patrične propagandisticky využitá a napríklad pod zborovským hradom bola vybudovaná nová obytná lokalita pod názvom „Debrecezenfalva.“⁵⁴ Poukazovalo sa pritom napríklad na význam Bardejova, Zborova, Prešova a iných miestnych lokalít pre dejiny Uhorska.

Postupná rekonštrukcia vojnou zničených obcí Šariša prebiehala aj v nasledujúcich rokoch prvej svetovej vojny a vzhľadom na rozpad monarchie a vznik Československej republiky aj po jej konštituovaní.

Záverom treba zdôrazniť, že pre miestne civilné obyvateľstvo Šarišskej župy znamenala prítomnosť „muža v uniforme“ v rokoch 1914 – 1915 všeobecne negatívnu skúsenosť. Vojnové udalosti z rokov 1914 – 1915 zasiahli všetky oblasti jej života a spôsobili výrazný regres regiónu, ktorý bol už pred vypuknutím vojny hospodársky i sociálne zaostalý.

---

⁵¹ MV SR ŠA Prešov, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 112.

⁵² MV SR ŠA Prešov, Hozzávető költségszámítás a Bártfa város tulajdonán képező építményeken 1914/1915 évében a saját katonáink okozott károk és rongálásokról, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 109.

⁵³ Bližšie pozri: MV SR ŠA Prešov, Sárosvármegye alispánjától, 6193 – 1916 szám., A közigazgatás állapotáról szóló alispáni negyedévi jelentés, f. Šarišská župa, Hlavný župan, šk. 132.

⁵⁴ DVORTSÁK, G.: *Sáros földje 1914 – 1915*. Eperjes: Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézete 1916, s. 31.

Drahý nevlastný otec (Úloha Jágerskej arcidiecézy pri obnove Hunkoviec v rokoch 1915 – 1916)

Ruský vpád v rokoch 1914 – 1915 postihol viac ako 100 obcí v 5 krajoch. Územie Šarišskej, Zemplínskej, Užskej, Marmarošskej a Berehovskej župy sa skoro na pol roka stalo bojiskom. V Šarišskej župe bolo 15 dedín zničených tak, že tam neostal stáť ani jeden dom a dokopy 54 usadlostí utrpelo nejaké škody.¹

„Pod Duklianskym priesmykom zmizlo z povrchu zemského vskutku dvadsať obcí, – písal Albert Berzeviczy, predseda Uhorskej akademie vied, ktorý ako člen komisie na pomoc obnovy pochodil zničené časti Šarišskej župy – *na ich miestach nevidíme nič iné, len uhlie, čierne kmene spálených ovocných stromov a ruiny spustošených kozubov. V sprievode takýchto pozoruhodností sa dostávame ku Duklianskej úžine a nad ňou ku Duklianskemu priesmyku. Na ceste vidíme prechádzať celé karavány: náhradné kone, skupiny trénu, mobilné poľné pece a vozy vojenských pekárni, koče Červeného kríža prevážajúce ranených, vojenské automobily ... Skrátka vojna spôsobila v šarišskej župe miliónové škody. To, čo spáchala ukrutnosť vojny, musí napraviť milosrdná láska!*“²

Hevešská župa bola ďaleko od hrôz vojny, ale jej obyvatelia vzrušene pozorovali a v miestnych novinách zvedavo čítali udalosti karpatských bojov. Viac reportáží sa zo severovýchodného regiónu v župných novinách objavilo aj po vyhnaní Rusov, čo vzbudilo sympatie a solidaritu čitateľov voči obyvateľstvu spomínaných žúp. Začiatkom augusta 1915 dostal poslanecký zbor Hevešskej župy oficiálny list od poslaneckého zboru mesta Debrecín, ktorý prosil správne úrady, župy a mestá, aby pred vojnou ušetrené správne úrady, spoločne nanovo vybudovali zničené obce šarišskej župy. „Hevešská župa si priała zároveň vyjadriť svoju vďaku a hlbokú lásku voči jej hlavnému pastierovi, jágerskému arcibiskupovi Lajosovi Szmrecsányimu, keďže na seba vzal ťarchu obnovy jednej zo zničených obcí jeho rodného kraja šarišskej župy. ...hevešská župa okrem toho opatrí budujúcu sa obec Kostolom, školou a obecným úradom, aby zabezpečila kultúrny vývin obyvateľstva a aj ľahšie osvojenie si maďarského jazyka.“³

„Malý zvon veže nech má taký zvuk, akoby znel niekde blízko riečky Tarna.“⁴ – písali noviny *Egri Újság*⁵, keď ešte obyvatelia župy Heveš Hunkovce nevideli.

Členovia poslaneckého zboru župy oduševnene prijali túto prosbu, pretože takto chceli vyjadriť svoju vďaku jágerskému arcibiskupovi Lajosovi Szmrecsányimu za jeho doterajšiu dobročinnosť. Toto je oveľa dôležitejšie, než by sme si mysleli, veď nie vždy bol vzťah medzi biskupmi, arcibiskupmi zastávajúcimi dedič-

¹ Khuen-Héderváry Károly: *Feldúlt tűzhelyeinkért! - Beszámoló a Hábóruiban Feldúlt Tűzhelyeket Újrafelépítő Országos Bizottság eddigi munkájáról*, - výzva – manifest, Budapest, Dick, 1916, 2. V tlači po celé mesiace uvádzali počet zničených šarišských dedín na číslo 15-25.

² A pusztulás Sáros megyében, *A Világháború Képes Krónikája*, 46.füzet, 22. augusta 1915. S. 200-201.

³ Egri Újság, 4. novembra 1915. S. 1-2.

⁴ Potok tečúci cez hevešskú župu.

⁵ Egri Újság, 22. augusta 1915. S. 1.

ný úrad hlavného župana a samosprávou župy harmonický, čo malo najčastejšie vnútorné príčiny. Veľkňazi zastávali vo všeobecnosti konzervatívnejšie názory, než drvivá väčšina župnej šľachty.

Deputácia úradnej moci Hevešskej župy navštívila Šarišskú župu 29.-30. októbra 1915, aby vybrala dedinu, ktorú nanovo vybudujú. Vlakom prišli do Prešova, kde sa stretli s predstaviteľmi šarišskej úradnej moci. Členmi hevešskej deputácie boli hlavný župan, podžupan, poslanec uhorského snemu za mesto Jáger, župný školský inšpektor, župný technický radca a tajomník hlavného župana. Aj šarišskú župu zastupovali hlavný župan, podžupan, hlavný notár, vedúci stavebného úradu, tajomník hlavného župana a školský inšpektor, v mene vlády bol prítomný *Károly Téglás*⁶, vládny zmocnenec pre obnovu.⁷

„Po dlhšej výmene názorov – písali župné noviny Heves – sa dohoda uzatvorila v obci Hunkovce, ležiacej pri vstupe do duklianskej úžiny. V obci Hunkovce bolo spustošených štyridsaťdva domov. Úplne zhorela štátna škola aj byt obvodného notára. Na kopci medzi stromami osamotene stojí ozdobný drevený kostol z čias Rákocziho, ktorý sa zachoval spolu s dvoma domami stojacimi ďalej od obce. Cez obec Hunkovce prechádza hlavná cesta Miškolc – Dukla, obec je teda ľahko dostupná. Obec ležiaca v úzkej doline obkolesujú nižšie hory ovenčené lesmi, a tak má krajinkársky malebné okolie.

Na druhý deň si komisia na mieste pozrela miesto vybratej obce a pochodila ruiny. Smutný obraz pustošenia zanechal v každom hlboký dojem, no zároveň ukludnili obyvateľstvo utiahnuté do drevených chatrčí: nablízku je pomoc, ktorá dedinu privinie ku jednému z najmaďarskejších krajov krajiny teplým putom príbuzenskej lásky. Po miestnych skúsenostiach komisia s veľkým uspokojením skonštatovala, že dedina vyhovuje ich požiadavkám vo všetkých ohľadoch.“⁸

Gréckokatolícky kostol v Hunkovciach v skutočnosti postavili roku 1799 v lemkovskom štýle a nesie meno Ochrany Panny Márie Bohorodičky. Boje prvej sveteovej vojny prežil vskutku zázračne, roku 1922 ho zrenovovali, no vtedy už pravdepodobne nevyhovoval požiadavkám, lebo v roku 1931 začali stavať z kameňa druhý kostol v pseudobyzantsko-barokovom štýle.⁹ Vzácné obrazy ikonostasu previezli do Šarišského múzea v Bardejove.

Dňa 30. októbra 1915 vítal vo Svidníku spoločnosť *Imre Szepesházy*¹⁰, poslanec svidníckeho okresu a vyjadril radosť, že výber delegácie hevešskej župy padol na jednu z obcí jeho obvodu. Na rokovaní sa objavil *András Martényi*¹¹ rímskokatolíc-

⁶ Károly Téglás (1864-1916) lesný inžinier. V rokoch 1882 – 1885 študoval na Lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici. Službu začal na lesnom úrade v Žarnovici, potom pracoval na lesnom úrade v Buštíne (Ukrajina). V rokoch 1890 – 1892 bol asistentom na katedre botaniky Lesníckej akadémie, potom lesný správca v Câmpeni (Rumunsko), neskôr slúžil v Brašove (Rumunsko). V rokoch 1903 – 1907 bol učiteľom na katedre lesnej ťažby Lesníckej akadémie. Potom až do svojej smrti 30. júna 1916 vykonával službu na ministerstve pôdohospodárstva v Budapešti.

⁷ Egri Újság, 4. novembra 1915. S.2.

⁸ Tamže

⁹ <http://www.saris.eu.sk/hunkovce/> citované: 2016.05.11.

¹⁰ Imre Szepesházy sa narodil v Prešove r. 1857 do starej prešovskej šľachtickej rodiny, po štúdiách práva pracoval ako okresný sudca a sudca súdnej tabule, r. 1907 sa stal čestným občanom Svidníka, dostal predikát „Felsővízközi“, potom od r. 1910 ako politik vládnej strany bol poslancom parlamentu za zborovský obvod. (https://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/425.htm) citované: 2015.10.29.

¹¹ Meno *Andreasa Martényiho* prekladal Magyar Katolikus Lexikon ako *András*, noviny Egri Újság zasa ako *Andor*. Narodil sa r. 1864 v Pečovskej Novej Vsi, r. 1892 ho vysvätili za farára, bol kaplánom v Zborove a Ražňanoch,

ky dekan a plebán z Duplína. Martényi sa narodil v Pečovskej Novej Vsi, po vysviacke za farára r. 1892 bol duchovným viacerých šarišských obcí, potom ho košický biskup poslal do Duplína, takže veľmi dobre poznal náboženské a národnostné pomery župy.¹² Keďže Svidník bol aj centrom obvodu obyvateľov rímskokatolíckeho náboženstva, tak dekan prosil,¹³ aby plánovaný kostol postavili tam, pretože pozemok na tento účel aj 2 000 korún už majú k dispozícii. Aj z Hunkoviec by tamjší obyvatelia mali kostol skôr v dosahu, vravel Martényi, keďže do Duplína, kde je v okrese jediný rímskokatolícky kostol, je aj vo veľké sviatky ťažšie cestovanie. Hevešský podžupan Viktor Majzik¹⁴ prijal prosbu s pochopením a prisľúbil, že vo veci výstavby kostola budú rozhodovať s dobrým úmyslom.

Fara šarišskej obce Duplín bola v obvode toplianskeho dekanátu košickej cirkevnej diecézy.¹⁵ Je trochu zvláštne, že jágerské arcibiskupstvo sa chcelo stať patrónom usadlosti patriacej do košického biskupstva, no podľa cirkevného práva bolo košické biskupstvo sufragánom jágerskej arcidiecézy.¹⁶ Zdá sa, že rímskokatolícke arcibiskupstvo v Jágrí by si bolo chcelo zahrať rolu akéhosi „drahého nevlastného otca“: chcelo sa stať opatrovníkom gréckokatolíkov z Hunkoviec tak, ako chcela správna moc hevešskej župy ovplyvňovať budúci život svetskej obce z rusínskym jazykom.

Cirkevnú obec v Duplíne založili v roku 1788, jej druhý kostol postavili v roku 1861. Jeho patrónom bol od r. 1880 cirkevný fond, materinským jazykom bola r. 1840 ešte slovenčina, r. 1910 sa ním stala rusínčina.¹⁷ *András Martényi* navštevoval v roku 1915 44 (!) filií, čiže dcérskych cirkevných obcí v 30-km okruhu, medzi nimi aj Hunkovce, takže prosba plebána bolo naozaj opodstatnená.

V roku 1910 mala Šarišská župa 174 620 obyvateľov, z ktorých bolo 10 % maďarskej, 59 % slovenskej, 22 % rusínskej, 5 % nemeckej a 3 % inej národnosti. Z náboženského hľadiska obyvateľstva v roku 1910 bolo 54 % rímskokatolíkov, 30 % gréckokatolíkov, 9 % evanjelikov a 7 % izraelitov.¹⁸ Z 15 úplne zničených šarišských dedín bolo 10 v okruhu rímskokatolíckej fary v Duplíne. Podľa košického rímskokatolíckeho schematizmu v roku 1915 žilo v duplínskom obvode 865 rímskokatolíckych, 9 144 gréckokatolíckych, 11 evanjelických, 9 reformovaných a 992 osôb izraelskej viery.

Košický schematizmus zverejšoval údaje sčítania ľudu z roku 1910, preto nevedno, ako sa v skutočnosti zmenil pomer národností a vierovyznaní kvôli bojom z obdobia od novembra 1914 do mája 1915. Spomedzi 45 obcí bol rímskokatolícky kostol v Duplíne, Stročíne a Tisinci. V prvej žilo 188, druhej 98 a v tretej obci

---

potom administrátorom najprv v Kobylách a od r. 1896 v Duplíne. R. 1899 sa stal plebánom obce, od r. 1904 zástupcom dekana, od 1912 dekanom. *Schematismus cleri dioecesis Cassoviensis ad annum Jesu Christi 1915*, Kassa, 1915. S. 232.

¹² Tamže. S. 223.

¹³ „Felsővízköz [Svidník, pp.] (predtým: Felsőszvidník), malá obec vo svidníckom okrese šarišskej župy, (1910) má 685 rusínskych a nemeckých obyvateľov, je sídlom okresného slúžnovského úradu, okresný súd, pozemková kniha, policajná stanica, stanica pohraničnej stráže, pošta a telegrafný úrad“ in Révai Nagy Lexikona, Révai Testvérek Irodalmi Részvénytársaság, Budapest, 1913. 7. zv. S. 344.

¹⁴ Viktor Majzik (1866-1945) statkár v hevešskej župe, študoval právo a r. 1889 začal svoju úradnícku kariéru. V rokoch 1901-1916 bol podžupanom župy Heveš, *Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000*, szerk. Bán Péter, Eger, 2011. S. 487-488.

¹⁵ Topľa je prítokom Ondavy na severovýchode Slovenska.

¹⁶ Biskupská diecéza podriadená arcibiskupskej arcidiecéze..

¹⁷ Bányavölgy [slov. Duplín], <http://lexikon.katolikus.hu/B/B%C3%A1nyav%C3%B6lgy.html> citované: 2016.05.18.

¹⁸ A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, M.Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. S. 246-247.

95 rímskokatolíkov. V Krajnej Poľane nemalo 98 a vo Svidníku 139 obyvateľov latinského rítu vlastný kostol. Avšak v 35 obciach v obvode duplínskej plebánie sa nachádzali väčšie či menšie gréckokatolícke kostoly. Ponaučením je to, že rímskokatolícke cirkevné obce v Krajnej Poľane a Svidníku by boli viac potrebovali vlastný kostol.

Delegácia z Hevešskej župy pokračovala v ceste 30. októbra a zo Svidníka dorazili skrz spálené, zničené dediny do Hunkoviec. Obec ležiaca sotva 6 km od hraníc bola už v novembri 1914 dejiskom najprudších bojov a takmer celá obec sa premenila na rumovisko. Avšak drevený gréckokatolícky kostol z 18. storočia, postavený na kopci opodiaľ, akoby zázrakom ostal neporušený. Podľa prešovského gréckokatolíckeho sche-

Dobová pohľadnica znázorňujúca Duplín pred 1. svetovou vojnou (postcards.hungaricana.hu)

matizmu z roku 1908 mali Hunkovce 255 gréckokatolíckych, 7 rímskokatolíckych a 13 obyvateľov izraelskej viery (spolu 275).¹⁹ Dedina patrila do gréckokatolíckeho dekanátu obce Bukovce a bola fíliou obce Bodružal. Podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo v dedinke ležiacej v údolí riečky Ladomirka 259 gréckokatolíkov, 27 rímskokatolíkov a 19 izraelitov, spolu 305 ľudí.²⁰

Jágerský arcibiskup a kapitula

Lajos Szmrecsányi sa narodil v obci Šarišské Dravce v Šarišskej župe, študoval v Prešove, Debrecíne a Jágri, r. 1873 ho vysvätili za farára, r. 1912 ho vymenovali za arcibiskupa.²¹ Dravce sa nachádzali v okrese Lipany, a tak jeho rodná dedina unikla od pustošenia vojny. Avšak arcibiskup aj vo svojom sídle nosil záležitosti vojnových invalidov a sirôt vždy na srdci. V lete 1914 zriadil vo svojom letovisku v obci Pusztaszikszó nemocnicu pre 40 zranených vojakov, ba postaral sa aj o vybavenie chorých knihami. Od 1. augusta 1914 do 1. júla 1917 pomohol sumou 58 612 korún tým, ktorých uznali za poškodených vojnou.²²

¹⁹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjesiensis pro anno Domini 1908*. Eperjes, 1908. S. 39.

²⁰ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*, Első rész, M.Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. S. 238-239.

²¹ Szmrecsányi Lajos, <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szmrecs%C3%A1nyi.html> citované: 2015.11.01.

²² Szecskó Károly: Dr. Szmrecsányi Lajos egri érsek (1851-1943) *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1995.3-4. 154. (http://real-j.mtak.hu/1002/1/MagyarEgyhaztortenetivazlatok_1995.pdf) citované: 2016.05.18.

Známe osobnosti verejného života narodené v Šarišskej župe a žijúce zväčša v Budapešti, 22. mája 1915 založili komisiu na pomoc šarišského ľudu „na pomoc statočného slovenského obyvateľstva, z ktorého sa stali žobráci bez domova“.²³ Jej predsedom sa stal *Albert Berzeviczy*, no členmi komisie boli aj jágerský arcibiskup *Lajos Szmrecsányi*, košický biskup *Augustín Fischer-Colbrie* a prešovský grécko-katolícky biskup *Štefan Novák*. O niekoľko dní neskôr poslal jágerský arcibiskup komisii 5 000 korún, čo iniciovalo zbierku na pomoc Šarišanom, poškodených ruským vpádom.²⁴ Láska arcibiskupa ku jeho rodnej zemi zohrávala v celoštátnej zbierke reprezentatívnu úlohu aj neskôr. To o ňom uznal aj podžupan Hevešskej župy: „...výnimočnosť jednotlivých jedincov stupňuje, ich ambície podnecuje, ich činy usmerňuje a vedie majestátny príklad dobrotivého vodcu s veľkým srdcom.“²⁵

V júni 1915 vznikla aj v Prešove župná komisia, ktorej patronátu sa ujali jágerský arcibiskup a prešovský biskup.²⁶ V auguste 1915 vznikla v delegačnej sále budovy parlamentu Krajinská komisia pre obnovu rodinných krbov zničených vo vojne (*Háborúban Feldült Tűzhelyeket Újraépítő Országos Bizottság*) pod predsedníctvom grófa Karola Khuen-Héderváryho. Prítomný bol aj jágerský arcibiskup *Lajos Szmrecsányi*. Gróf Karol Héderváry oboznámil verejnosť s doterajšou činnosťou výkonnej komisie a jej úlohami do budúcnosti.²⁷

Neskôr arcibiskup medziiným napísal predslov do tzv. *Šarišského pamätného albumu*²⁸, publikovanom v marci 1916, z ktorého príjmy takisto vynaložili na obnovu. Podľa jedného jágerského spravodajcu „... aj zo svojich bohatých pokladov duše prispel peknou hodnotou na pomoc šarišského ľudu, ktorý sa stali bezdomovcami.“ Písmo arcibiskupa „...inšpiruje ma pocit vlastenectva, prežiaruje ma jas pobožnosti a zohrieva ma teplo lásky rodnej zeme.“ Rukopis vznikol 24. septembra 1915, na uhorský sviatok Svätého Gellérta, čo môže byť možno zaujímavý údaj z hľadiska národného ctenia. Podľa prvej časti počas vypuknutia vojny národ (a rímskokatolícka cirkev) úplne súhlasil s manifestom Františka Jozefa I. a veril vo víťazstvo, lebo si myslel, že spravodlivému boju pomôže aj Boh. Po nestálych vojenských úspechoch sa však každý vydesil, keď „severný divoký nepriateľ“, čiže ruská armáda vtrhla do Uhorska a spustošila aj svätyne, čiže kostoly. Z diela *Vörösmartyho Szózat* cituje „ohromnú smrť“, ale verí, že vojna môže priniesť aj morálne znovuzrodenie. Potom sa odvoláva na jedného zo stredovekých cirkevných otcov a osvetľuje, že vojna je vždy dôsledkom niečoho a môže mať dvojaký účinok. Buď pomáha nadobudnúť zásluhy na onen svet, alebo vychováva k veľkým obeťiam v pozemskom živote. Arcibiskup považuje za veľkú hodnotu to druhé: „... vždy sa vyjaví viac príznakov toho, že vojna je skutočne prostriedkom v rukách Boha na to, aby sa národy obrodili a pozdvihli vyššie.“²⁹

Myslí si, že aj v Rusínoch, nazývaných našimi krajanmi, začína horieť nádej a básnik *József Bajza* (1804 – 1858) cituje útechu z diela *Apotheosis* z r. 1834: „*Táto krásna*

²³ Budapesti Hírlap (BH), 23. mája 1915. 14.

²⁴ BH 25. mája 1915. 9.

²⁵ Majzik, Viktor: A magyar papság háborús tevékenysége, *Egri Katholikus Egyházi Tudósító*, 1. februára 1916. S. 39.

²⁶ BH 18. júna 1915. 14.

²⁷ BH 26. novembra 1915. 13.

²⁸ *Emlékalbum az orosz betörés által sujtott sárosi nép fölsegítésére*, szerk. Nádasdi Baán Achilles, Kiadja az orosz betörés által sujtott sárosi népet segítő bizottság, Budapest, 1916

²⁹ Főpásztorunk és a sárosi emlékalbum, *Egri Egyházmegyei Közlöny*, 1. apríla 1916. 1.

*domovina padlá do prachu/Ešte rozkvitne ...*³⁰ Szmrecsányi tvrdí, že Rusi – ktorých ani vtedy nenazýva menom – zdôrazňovali oslobodenie Rusínov, no pustošili podobne Tatárom a ich pamiatka bude naveky súčasťou našich dejín. Po tomto nasleduje odvodenie politického ponaučenia, ktoré je určené pre Rusínov a snáď pre všetky slovanské národnosti: „... na ceste pozdvihnutia, ktorá je dosiahnuteľná len veľkou silou jednoty s krajanmi, Rusi v tom nemajú a ani potom nemôžu hrať žiadnu rolu.“³¹ To dokazuje, že národ by rád prišiel na pomoc Rusínom („krajanov“) jednotne. Podľa arcibiskupa je zomknutie sa národností ako napr. znovupostavenie zruinovaných svätýň v záujme trpiacich také, ako bratská solidarita a potreba nových miestnych názvov znamená túžbu po užšej národnej jednote. Toto je citové odôvodnenie asimilácie. Podľa arcibiskupa je nádherné, že ľud strádajúci kvôli vojne je schopný priňať obeť, aby bola krajšia „spodná časť Beskýd.“³² Podľa neho solidarita znamená, že „... pocit silnej spolupatričnosti prameniaci z úrodnej pôdy maďarskej duše vykličil vo vojne z lásky, obetavosti a sebaobetovania, ktorá ho doviedla do rozkvetu.“³³ Nakoniec končí predslov písaný do pamätného albumu vierou v pomoc Boha.

Noviny *Budapesti Hírlap* pravidelne zverejšovali dobročinné príspevky a niekoľkokrát medzi dobrodincami figurovalo aj meno jágerského arcibiskupa. To spôsobuje neskorším bádateľom také problémy, že po 100 rokoch na základe toľkých prameňov ešte nevieme rozhodnúť, kedy poslal Szmrecsányi tieto peniaze ústrednej komisii a kedy ich poslal nadácii župy Heveš. V dole uvedenej tabuľke uvádzame príspevky ponúknuté v troch častiach sumarizovane.

Uprostred marca 1916 totiž arcibiskup na obnovu karpatských dedín znova prispel sumou 2 000 korún. Arcibiskup na ten istý účel už obetoval 5 000 korún a na šarišskej lotérii³⁴ si kúpil žreb za 1 000 korún, čiže za necelý rok venoval 8 000 korún na obnovu jeho rodnej zeme.³⁵ To bolo vtedy považované za veľkú sumu. Arcibiskup vydal pre obyvateľov diecézy 10. apríla 1915 veľkolepý obežník, aby veriacich povzbudil do obetavosti, solidarity, poskytnutia pomoci a práce. Svoje slová dal na papier práve po veľkonočných sviatkoch, kde odkazoval na najnovšie ruské útoky a vniesol paralelu medzi Kristom a maďarským národom: „Tak, ako viedla krížová cesta ku slávnemu vzkrieseniu, tak povedie sebaobetovanie krajanov k víťazstvu našej spravodlivej veci.“³⁶ Krajanov v texte predstavovali predovšetkým maďarskí vojaci, ale v ďalších častiach význam rozšíril na celý národ. Pisateľ reportáže považoval za dôležité, aby zvlášť opísal aj osobný príklad veľkňaza: „Odkedy nás zavalili vojnové dni pokúšania, arcibiskup nám svojimi činmi neustále ukazuje, čo treba urobiť pre víťazstvo našej správnej veci. Je nám vzorom v obetavosti, sebadisciplíne a sebazaprení.“³⁷

³⁰ Je charakteristické, že vznik jeho verša inšpirovalo poľské povstanie z roku 1830, no vtedajší súčasníci sa mohli s riadkami básnika, rodáka z Hevešskej župy, stretnúť aj na viacerých slávnostiach a pamätníkoch revolúcie 1848 a prvej svetovej vojny.

³¹ Közlöny 2.

³² Horstvo Východných Beskýd vtedy nazývali aj Severovýchodnými Karpatami alebo Lesnými Karpatami.

³³ Közlöny 2.

³⁴ „Sú také žreby, o ktorých v momente ich kúpy nemožno vedieť, či pomôžu majiteľovi žrebu, veď ich hodnota závisí od jednej alebo viacerých budúcich udalostí, žrebovania, avšak ich vydávanie slúži dobročinným cieľom.“ in Pálffy László: *A sorsjegyek múltja*, (http://mno.hu/migr_1834/a-sorsjegyek-multja-845843) citované: 2016.05.18.

³⁵ BH 18. marca 1916. 12.

³⁶ Főpásztori szózat a háborús idők kötelmeiről, Egri Újság, 1915. április 11. 1.

³⁷ Tamže

Štátna základná škola v Hunkovciach pred 1. svetovou vojnou
(postcards.hungaricana.hu)

Farnosti

Príspevky a zbierku jágerského arcibiskupstva možno analyzovať rozličnými spôsobmi. Ak prvých zoberieme klerikov, vysvätených farárov a rehoľníkov, tak aj ich možno nájsť v dvoch skupinách. Občas figurovali v oficiálnych výkazoch ako *plebáni*, inokedy ich uvádzali ako *súkromné osoby* (ako napr. kanonici) a len pomocou jágerských rímskokatolíckych schematizmov z rokov 1915 a 1916 možno zistiť, kde slúžili a akú funkciu zastávali. Ak ich nazývali *duchovnými*, tak sa zbierok zúčastňovali ešte iba ako kapláni alebo administrátori. Ak sa pozrieme na zdroje peňazí, môžeme sa stretnúť s príspevkami, ktoré znamenajú osobnú pomoc a obetavosť. Boli sumy podané viacerými osobami pochádzajúce zo *zbierky*, ktoré zaslali plebáni alebo pomocní duchovní alebo samotní veriaci. Zvláštnu skupinu tvoria výsledky *zbierok* cirkevných obcí bez pomenovania plebánov a bez ich pričinenia. Sú také zásielky z vidieka, ktoré pochádzali zo *zbierok a príspevkov*, no tu sa zatiaľ nedá určiť prínos farárov. Je zaujímavé, že občas v tomto výpočte figurujú také usadlosti, ktoré mali viac ako 1 500 obyvateľov rímskokatolíckeho náboženstva. Takými sú napr. Tiszafüred, Sarud, Felsőtárkány, Verpelét, Erdőtelek. Aj menšie cirkevné obce robili zbierku na tento účel, avšak tieto sumy jágerská tlač neuverejnila.

Do jari 1918 sa na obnovu Hunkoviec v župe Heveš vyzbieralo 124 533 korún a na základe toho môžeme povedať, že 14,24 % tejto sumy darovala Jágerská arcidiecéza. Pre porovnanie treba poznamenať, že samotná akciová spoločnosť cukrovaru v meste Hatvan (Hatvani Cukorgyár Részvénytársaság) v novembri 1915 venovala na tento cieľ 10 000 korún.

Správna komisia župy Heveš mala v apríli 1916 zasadnutie, kde podžupan Viktor Majzik referoval o výsledkoch zbierky. Vyjadril vďaka každému úradníkovi, ktorý sa zúčastnil tejto akcie a podľa jeho slov „*Na žiadosť adresovanú duchovenskému kléru v záujme kostolných zbierok, tento ochotne vyhovel.*“³⁹ Túto myšlienku

³⁸ BH 22. septembra 1915. 14.

³⁹ MNL Heves Megyei Levéltára, IV-402/a, 55.d. Hlásenie podžupana župy o príspevkoch na výdaje spojené

rozvinul aj skôr v istých miestnych novinách, kedy analyzoval 18-mesačnú činnosť katolíckych farárov počas vojny: „ ... ukázali obrovský príklad a vyvinuli agitáciu vtedy, keď sa jednalo o to, aby každý maďarský človek svoje našetrené haliere prepustil na účely národnej obrany, stali sa vlajkonosičmi rôznych dobročinných akcií liečiacich rany vojny ...“⁴⁰

Sklamane oznamoval, že obnovu karpatských dedín bude riadiť ústredná komisia z Budapešti, čiže sa pominie samostatnosť Hevešskej župy v tejto otázke, no zdôraznil, že na oplátku za obrovskú vyzbieranú sumu vyše 100 000 korún, by chceli mať vplyv na výstavbu obecného úradu, notárskeho úradu, škôlky a 47 obytných domov opatrených jednou vedľajšou budovou. Arcibiskupstvo však nevedelo svoj cieľ dotiahnuť ani na takúto úroveň, lebo podľa faktov by bola nereálna výstavba rímskokatolíckeho kostola v skoro čisto gréckokatolíckej dedine. Podžupan takto vysvetľoval dané rozhodnutie: „*Nakoniec – keďže príspevky a zbierky realizované zo strany duchovenstva boli poväčšine viazané k podmienke, aby boli využité na výstavbu rímskokatolíckeho kostola, s ohľadom na to, že pamätihodný kostol v Hunkovciach sa zázračne zachoval nepoškodený, no na výstavbu zničeného obecného úradu nie je dostatočné finančné krytie – prosí prispievateľov a realizátorov zbierky, aby svoje príspevky určené na kostol prepustili za účelom výstavby obecného úradu. S týmto oboznamuje všetkých zainteresovaných.*“⁴¹

Jágerská komisia nakoniec 14. mája 1918 previedla sumu 12 533 korún a 2 000 korún vo vojnových dlhopisoch na budapešťiansku komisiu a nové Hunkovce 28. mája aj oficiálne skolaudovali. Na valnom zhromaždení samosprávy hevešskej župy 10. júna bolo vytváranie vlády Sándora Wekerleho už oveľa dôležitejšou otázkou, než záležitosť šarišskej dediny. Podžupan Gyula Isaák⁴² vtedy oznámil, že Hunkovce sú úplne zrekonštruované, čo zobralo zhromaždenie na vedomie, schválilo prevod peňazí a uznalo, že „... v dnešných cestovných pomeroch a verejnej potreby sa na kolaudačnej slávnosti verejnosť župy nereprezentovala.“⁴³ Zhromaždenie však žiadalo podžupana, že keď sa vrátia normálne pomery, nech sprevádza komisiu zo župy Heveš na prehliadku Hunkoviec, skontroluje využitie financií a „ ... nech venuje pozornosť životu obce“. Nový podžupan mal informovať ministra vnútra, podžupana šarišskej župy a organizačnú ústrednú komisiu v Budapešti, že „Fond na výstavbu dedín v šarišskej župe“ bol v Jágri zrušený.

Žiaľ ešte nemáme dost informácií o tom, akú veľkú sumu presne vyzbierali farári jágerského arcibiskupstva a čo bolo jej osudom, ale je na zamyslenie, prečo chcela rímskokatolícka cirkev postaviť kostol v rusínskej skoro čisto gréckokatolíckej dedine. Nakoniec sa v Hunkovciach nepostavil rímskokatolícky kostol a aj vo Svidníku prvý vysvätili až v roku 1942.⁴⁴ Slová jágerského arcibiskupa však v inom význame možno považovať aj po sto rokoch za aktuálne: „ ... ak je vojna smútočným hromadným pohrebom, tak je súčasne aj budičom nového a mocnejšieho života.“

s výstavbou dediny v Šarišskej župe, o stavebných prácach a nasledovných povinnostiach. 17. apríla 1916. 2.

⁴⁰ Majzik Viktor: A magyar papság háborús tevékenysége, *Egri Katholikus Egyházi Tudósító*, 1. februára 1916. 38.

⁴¹ Hlásenie podžupana župy... 3.

⁴² Gyula Isaák (1858-1935) Právo študoval v Jágri, r. 1885 pracoval ako župný úradník, v rokoch 1916-1925 bol podžupanom, potom 2 roky aj županom.

⁴³ Heves Vármegeye Hivatalos Lapja, 1. júla 1918. 155.

⁴⁴ http://www.svidnik.rimkat.sk/articles.php?article_id=2 citované: 2016.05.04.

SPOMIENKY, DOBOVÁ TLAČ A PROPAGANDA

Ferenc Molnár vo „Veľkej vojne“

Pri výskume udalostí prvej svetovej vojny medzi primárnymi prameňmi samozrejme figurujú aj osobné správy očitých svedkov. Skrz nich dostávame o hrôzach aj o všedných dňoch vojny oveľa pestrejší obraz, než aký nám dáva suchý ráz sveta oficiálnych vojenských hlásení a spisov. Tieto denníky, črty, poznámky, spomienky v mnohom napomáhajú práci historikov pri rekonštrukcii jednotlivých udalostí. Avšak vo výskume nadácie „Nagy Háború“ existuje ešte aj istá tretia špeciálna skupina prameňov. Tou sú vojnové reportáže, ktoré sú niekedy založené na osobných zážitkoch, inokedy na informáciách získaných z druhej ruky. Ich pramennú hodnotu síce sponchybňuje to, že ich autori viac-menej nedisponovali vojenskými skúsenosťami, nie sú neomylní a nestránia sa zveličovania a vlasteneckého pátosu. No predsa predstavujú organickú súčasť celostného obrazu vojny. Cieľom vojnových reportáží bolo hlavne povzbudenie a burcovanie zázemia do boja. Podľa toho vytvárali aj personálnu databázu vojnových reportérov s tým, že viac-menej šlo už o uznávaných, overených novinárov, spisovateľov s „dobrým perom“, ktorých požiadali o túto dôležitú, v zásade propagandistickú úlohu. Tak sa na front dostal aj Ferenc Molnár, vtedy už medzinárodne uznávaný spisovateľ.

Vojnový reportér Ferenc Molnár
(www.nemzetikönyvtár.blog.hu)

Ale kto vlastne bol Ferenc Molnár?

Narodil sa 12. januára 1878 v Budapešti ako druhé dieťa Dr. Móra Neumana a Jozefy Wallfisch, pod menom Ferenc Neumann. Náležite postaveniu dieťaťa dobre situovanej židovskej meštianskej rodiny ho dávali do najlepších škôl, no predsa sa z neho stal pravý kozmopolitný „svetobežník“¹. Od skorého veku nosil monokel. Charakterizovala ho bezvýhradná elegancia a inteligentný humor. Jeho

¹ Györgyey Klára: *Molnár Ferenc* Budapest, 2001. (Pôvodne: Clara Györgyey: *Ferenc Molnar* Boston, 1980. preložila Szabó F. Anna) S. 28.

ženské aféry, súkromné udalosti slúžili ako stála potrava pre dobovú bulvárnu tlač. V roku 1896 zaujal miesto novinára, kedy prijal meno Molnár.

V roku 1901 vydali jeho prvý román², potom v nasledujúcom roku uviedli aj jeho prvú divadelnú hru.³ Roku 1907 vyšlo jeho najznámejšie dielo *Chlapci z Pavlovskej ulice* (A Pál utcai fiúk), potom v roku 1909 hra s názvom *Lalia* (Liliom), čo mu prinieslo aj medzinárodnú slávu. Pritom jeho hry dosiahli väčší úspech v divadlách Európy a New Yorku, než doma v monarchii.

Svetový úspech mu spomedzi štyridsať hier priniesli diela *Lalia*, *Labuť* (Hattyú) a *Olympia*. Všetky tri diela boli aj sfilmované s hlavnou rolou Grace Kelly, respektíve Sophie Loren. Román *Chlapci z Pavlovskej ulice* preložili zhruba do šesťdesiat jazykov, bol aj dvakrát sfilmovaný. Vo viacerých krajinách je odporúčanou alebo povinnou literatúrou žiakov základných škôl. Zhrnúc to: Ferenc Molnár bol pravdepodobne najznámejším maďarským spisovateľom 20. storočia. V roku 1927 dostal francúzsky Rad čestnej légie. Od roku 1940 až do smrti v roku 1952 žil v New Yorku.

Jeho zážitky z prvej svetovej vojny sa odzrkadľujú na viacerých hrách, alebo sú priamo ich náplňou. Takými sú napríklad divadelné hry s názvom *Biely oblak* (A fehér felhő) alebo *Fašiangy* (Farsang). Z hľadiska výskumov prvej svetovej vojny sú však najzaujímavejšími jeho spisy činnosti vojnového reportéra od novembra 1914 do novembra 1915.

Ako vyslaný vojnový reportér denníka *Est* (Večer) písal skoro rok pravidelne o zážitkoch získaných na fronte. Od vynikajúceho, medzinárodne uznaného spisovateľa očakávali, že domácim čitateľom ponúkne hrôzy vojny prostriedkami spisovateľa krásnej literatúry. A okrem toho aj to, že využijúc svoje medzinárodné kontakty, bude propagovať hrdinský boj monarchie voči USA. Jeho spisy neskôr vydali zredigované do jedného vydania pod názvom *Egy haditudósító emlékei* (Denník vojnového dopisovateľa).⁴

Čo sa týka je pramennej hodnoty, musíme aj pri nej podotknúť dve veci. Molnár napísal svoje zážitky v privilegovanej pozícii, ďaleko od bojov, ktorých miesta prešiel až dodatočne, a nie zo streleckého zákopu! „Nejdem, ale ma nesú, nevidím, ale mi ukazujú ...“⁵ píše o tom aj sám. Na druhej strane sa o mnohých veciach dozvedel v zásade až z druhej ruky.

Ferenc Molnár a generálny štáb (Nagy Háború blog)

² Molnár Ferenc: Éhes város Budapest, 1901.

³ Molnár Ferenc: A doktor úr

⁴ Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei Budapest, 1916.

⁵ Molnár 1916. S. 23.

Svoju zbierkovú publikáciu, zostavenú na sklonku vojny zo spisov zaslaných z frontu domov, ponúkol generálovi Hoenovi⁶, vedúcemu a veliteľovi hlavného novinárskeho stanu. Význam diela *Denník vojnového dopisovateľa* spočíva v tom, že predstavuje Veľkú vojnu viac-menej z pohľadu generálneho štábu a oficiálnej skupiny vojnových reportérov. Okrem toho z ohľadu vojnových anekdot zozbieral nespočetné množstvo frontových príbehov. Vplyvom jeho nadania pre beletriu sú jeho vojnové reportáže veľmi pútavými dielami.

V decembri 1914 vykonával svoju činnosť, odrátajúc malú obchádzku v Srbsku, na karpatskom a haličskom fronte. Sledujúc stopy bojov bol prítomný aj pri pochovávaní padlých bitky o Limanowu. Tu prvýkrát zočil pravú tvár vojny. „*Nikdy v živote som doposiaľ nevidel mŕtveho človeka. Teraz zrazu, ich tam na prvý pohľad ležalo päťdesiat a všetci boli Rusi. [...] medzi nimi to ešte akotak šlo zachytiť sa mi do kopca. Ale keď na mňa pozrel prvý v poľnej šedej, bol koniec tomu, že pán spisovateľ pozoruje ohromné divadlo vojny. Ak by tam nebol pán Karol Hollitzer, viedenský maliar obrazov z bojísk a nepodržel ma pod pazuchou, tak ani neviem, ako by to dopadlo. V nasledujúcej chvíli zasa trebalo prejsť medzi dvoma husármi, ktorí k sebe ležali veľmi blízko vo vlastnej krvi, alebo sa obrátiť späť. Tu pri všetkej literatúre trebalo zastaviť a privrieť oči. Pán Hollitzer už bol za nimi. Ako požehnaný, dobrosrdečný človek bol aj on úplne bledý, ale vystrel späť po mne svoju ruku. Ja som ju chytil, a tak som prešiel pomedzi nemými husármi, so zavretými očami, ako na úzkej lávke ponad hlbokú priepasť.*“⁷

Na východnom fronte sa vojna premiestnila do Karpát, a tak sa sťahovali aj vojnoví spravodajcovia. Od decembra 1914 do jari 1915 prechádzal kraje severovýchodného Slovenska postihnuté vojnou. Zverejňoval tiež dobre použiteľné informácie o vojnovom stave Košíc, Prešova a Bardejova. Po nich dorazil 7. februára 1915 na saniach do Zborova. Beletristickým štýlom namaľoval dojímavý obraz obce rozstrieľanej Rusmi. O jednom zhorenom krídle rákociovského kaštieľa referoval podrobne. Molnár dostal ubytovanie v jeho druhom krídle, kde sa zariadilo veliteľstvo divízie. Okná hrkotali od neustáleho dunenia 4 km vzdialeného ťažkého delostrelectva. Na veliteľstve divízie je svedkom vypočúvania ruských dôstojníkov. O niekoľko dní neskôr ho vezú na Smilno, kvôli veľkému snehu opäť na saniach. O bojoch pri Becherove napísal nasledovné: „*Sneh je taký hlboký, že polovica mŕtvych stojí, nemohli padnúť, sneh je po prsia. Stojí ich tam asi štyristo a pozerajú k nám.*“⁸

Na kraji cesty stáli 4 húfnice: „*Schuss! Myká sa jedno lano za druhým. Štyri obrovské rany. Je skoro komické, že tie štyri obrovské delá, ešte vždy zazerajú do neba, sa zatackajú dozadu, ako štyri voly, ktoré ovalili toporom. Chvíľočka, a delostrelci nabehnú na delá ako mäsiarski tovariši, vylezú na nich, zaplavia ich ako muchy, posúvajú ich, obracajú, ani nevidno od nich delá, iba ich ústie, ktoré sa nahaňuje ponad delostrelcov ...*“⁹ Pred Smilnom stáli v susedstve krčmy aj dve ťažké poľné húfnice 15-ok. „*Ako dva veľké, krotké ťažné kone, kým ich kočiš vo vnútri vypije jeden pollitrák.*“¹⁰

⁶ Maximilian von Hoen (1867-1940), v rokoch 1914-1917 stál na čele K.u.K. Kriegspressequartier.

⁷ Molnár 1916. S. 74.

⁸ Molnár 1916 S. 197.

⁹ Molnár 1916 S. 199.

¹⁰ Molnár 1916 S. 211.

Postupne sa blíži k frontu. Aj tu podal detailný popis o stavoch za frontom. O to, kto každý sa premáva v pozadí bojov. V ten deň sa dostal po batériu postavenú na cintoríne v Smilne. Cintorín využili na zamaskovanie batérie. Telefónna miestnosť bola vytvorená v jednej krypte. Po zhliadnutí práce delostrelcov sa znova vrátil do Bardejova. Zaujímavé príbehy podával o živote ranami vojny poznačeného rušného mesta, okorenené popisom krásy slovenských čašníčok. Neskôr s čitateľmi zdieľa príbeh rozstrelenia ruských jednotiek, ktoré vtrhli do Nižnej Polianky. Ruské rojnice sa pokúsili ku dedine priblížiť v obrovskom snehu od vrchov. *„Prvá a druhá boli v snehu odsúdené na smrť, pretože cestu si kniesili svojimi telami, no ich tmavé rovnošaty boli na bielom snehu dobrým cieľom.“*¹¹

Z troch útočiacich ruských plukov ostalo v paľbe štajerských poľných strelcov nažive dovedna 600 osôb. Rusi sa napriek stratám pokúšali znova a znova. V jednu noc prenikla dole do Nižnej Polianky po serpentínovitej ceste jednotka o sile 800 mužov, ale rakúsko-uhorské ťažké delostrelectvo ich okolo 11-tej vzalo pod paľbu. Skoro nikto sa nezachránil. Po bojoch sa opäť vrátil do Bardejova. Koncom marca ho znova vezú do blízkosti bojov, no pre veľkú ruskú ofenzívu ich aj veľmi rýchlo vyslobodzujú z čoraz horšieho pekla „veľkonočnej bitky“. Tak sa dostali do hlavného vojenského stanu v Košiciach, pred veliteľa armády Svetozara Borooviča. Tu mohol urobiť rozhovor s Boroovičom, v ktorom ho generál upokojil, že *„naším najväčším protivníkom nie je nepriateľ, ale počasie!“*¹² Naše jednotky sú samozrejme *„tak vynikajúco vystrojené v každom ohľade“*¹³, že nič nehrozí. Prirodzene, tieto slová sa dostali do vojnových správ na upokojenie peštianskych čitateľov, trasúcich sa pred ruským vpádom.

Na konci marca zverejnil rozhovor s leteckým kapitánom Lehmannom, ktorý ako posledný opustil 22. marca 1915 pevnosť v Przemysli. V apríli úzkostlivo mlčí. Vtedy prebiehali hore v Karpatoch tie najkritickejšie boje. A tak nie je náhoda, že z tohto obdobia napĺňa hlad čitateľov husárskymi historkami. Príkladom takej je aj výjazd husárskeho nadporučíka Lászlóa Korbulyho, ktorý s desiatimi mládencami vykonáva prieskum až po Vislu. V ruskej rovnošate a na typickom Konikovi, dobre znášajúcom chlad. Maďarskí husári tieto kone nazývali len „Pišta“ kvôli pokriku *„Hista! Hista!“*, ako beskydskí Poliaci poháňali kone. Cestou späť sa chladnokrvne vracali skrz štyristo ruských pešiakov, ktorých vyslali na ich dolapenie. Ako opatrovaný spisovateľ a známa osobnosť sa v najnebezpečnejších časoch zdržiaval v Žiline, tu ho zastihla aj zvesť Gorlického prielomu. Tým sa uzatvorila aj reportáž Ferenc Molnára o bojoch v Karpatoch.

Napriek tomu, že Ferenc Molnár sa len málokedy dostal do blízkosti palebnej línie a jeho reportáže sú hlavne o územiach za frontom, poslúži dobrými dodatkami na hlbšie spoznanie vojny, respektíve k dejinám vojnovnej propagandy.

---

¹¹ Molnár 1916 S. 227.

¹² Molnár 1916 S. 242.

¹³ Molnár 1916 S. 243.

Boje v Karpatoch (príklady vojnovej propagandy na stránkach *Národných novín* júl – december 1914)

Prvou obeťou vojny je pravda.

Rudyard Kipling

Podľa definície propagandy¹ je to rozširovanie názorov a informácií s cieľom zmeny názorov, ovplyvnenia, vyvolania alebo zosilnenia určitých postojov alebo konaní. Sprievodným javom propagandy je často skresľovanie faktov. Propaganda zvykne vytvárať zdanie vyššieho cieľa, využíva ľudské vášne, strach a nenávisť. Aj keď propagandisti môžu rôznym spôsobom skresľovať fakty, snažia sa prezentovať ako objektívni pozorovatelia skutočnosti. Vzdelávanie, napriek tomu, že je vo svojej podstate objektívne, sa môže použiť ako jej nástroj. Z psychologického pohľadu je propaganda formou brainwashingu – čiže vymývania mozgov.²

Počas prvej svetovej vojny mala propaganda slúžiť na upevnenie bojovej morálky vlastných vojakov na frontoch a vyvolávanie optimistických nálad u obyvateľstva v zázemí. To bola pozitívna propaganda, propaganda vo vlastný prospech. Zároveň mala propaganda vytvárať negatívny obraz o nepriateľovi (antipropaganda, či negatívna propaganda) a psychologicky pôsobiť na jeho armádu a obyvateľstvo a oslabovať jeho odhodlanie bojovať.³ Každá z bojujúcich strán zdôrazňovala, že bojuje za spravodlivú vec, za slobodu a nezávislosť, že sa stavia proti neoprávneným a agresívnym snahám protivníka, pričom sa do propagandy zaťahoval aj Stvoriteľ. Zdôrazňovalo sa totiž, že „Boh je na našej strane“, siahalo sa k náboženským symbolom a sloganom (Gott mit uns). Propaganda o prvej svetovej vojne pretrvala koniec vojny a v podstate siaha až do našich čias. Stačí len pripomenúť zvažovanie príčin vypuknutia vojny na druhú stranu (diskusia o „vine“ za vojnu tzv. Kriegsschuldfrage) a množstvo publikácií, kníh, štúdií i propagandistických brožúr vydávaných ako na bežiacom páse.⁴

Ako jeden z najúčinnějších a najpôsobivejších prostriedkov propagandy sa využívali plagáty.⁵ Do propagandy sa počas vojny vo zvýšenej miere zapájala aj tlač. Nemecká a maďarská tlač v Rakúsko-Uhorsku (Neue Freie Presse, Pester Lloyd, Magyar Hírlap, Népszava a iné) prinášali materiály o tom, s akým nadšením ví-

¹ Z latinského propago, propagare – rozširovať.

² <https://sk.wikipedia.org/wiki/Propaganda>, stiahnuté 4. apríla 2016.

³ Podrobnejší prehľad pozri: BYSTRICKÝ, Valeriál – ROGULOVÁ, Jaroslava. *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava: AEPRESS, 2005, DUDEKOVÁ, Gabriela. *Hrdinskí vlastenci a barbarskí nepriatelia. Propaganda za prvej svetovej vojny*. <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2005dudekova3> O výstave propagandistických vojnových predmetov: http://www.snm.sk/swift_data/source/historicke_muzeum/pedagog/Propaganda.pdf, stiahnuté 2. apríla 2016.

⁴ KEIGER, John F. V. *The War Explained: 1914 to the Present*. In HORNE, John (ed.). *A Companion to World War I*. Oxford: Wiley- Blackwell Publishing, 2012, s. 19 – 31.

⁵ <http://www.moderne-dejiny.sk/clanek/propaganda-pocas-1-svetovej-vojny/>, stiahnuté 2. apríla 2016.

ganda zavádzala už pri správach o mobilizácii, ktorá údajne išla rýchlym tempom, ale v skutočnosti v doprave vládli neuveriteľné problémy a aj zmätky, čo spôsobilo aj to, že Rakúsko-Uhorsko pôvodne posielalo svoje armády proti Srb-
sku, ale po vstupe Ruska do vojny muselo čiastočne svoje plány pozmeniť a na-
smerovať vojenské vlaky aj do Haliče na rusko-rakúsko-uhorské hranice: „*U nás
ide mobilizácia svojím urýchlenným tempom. Vojská ledva stačia zapisovať, želez-
nice zavrely pre obyvateľstvo kassy...*“⁸ O bojisku na západnom fronte priniesli
Národné noviny materiál generálneho kvartírmajstra von Steina, podľa ktorého
francúzska tlač o bojoch pri Luttych, kde malo padnúť 20 000 Nemcov a že pev-
nosť nie je v nemeckých rukách, klamali: „*Náš národ môže byť presvedčený, že
ani neúspechov nezamlčíme ani úspechov nezveličíme. My povieme len pravdu
a máme do národa plnú dôveru, že nám skôr uverí ako nepriateľovi, ktorý svoje
položenie usiluje sa postaviť do priaznivého osvetlenia. My musíme svoje správy
zadržat, pokým by mohli vyzradiť svetu naše plány.*“⁹ Noviny niekedy prinášajú
správy ovplyvnené snahami vojenských miest o zakrývanie skutočnej situácie
na bojisku: „*Podľa úradnej správy z 28. októbra 1914: 'V Haliči ani včera nesta-
lo sa ničoho vážneho. V niektorých častiach frontu sa protivníci zašiancovali.
Naše ťažké delá zničily viacero nepriateľských batterií a oporných punktov...'*“¹⁰
Z úradného prameňa vo Viedni: „*Nové grupovanie našich síl na rusko-poľskom
a haličskom bojišti stalo sa, lebo cieľ, ruskú armádu prinútiť rozvinúť sa a za-
držať hodiť sa na Nemecko bol vyplnený. Teraz príde nová fáza vojny. Metoda
rakúsko-uhorského boja je, radšej opustiť vydobyté malé prednosti, ako dať si
diktovať pri rozhodných krokoch...*“¹¹ Iný príklad: „*Na severnom bojišti vojenské
operácie vyvíňujú sa dľa plánu, nemýlené nepriateľom. Rusi v strednej Haliči
nami dobrovoľne opustené teritoria prejdúc cez Nivnyč, Vyslok, Rsezov pokračujú
na Lisko a okolie. Przemysel je zase obkolesený. V doline Stryja nepriateľ-
ské oddelenie prekvapené opancierovaným vlakom s konnicou bolo prinútené sa
utiahnuť s veľkými stratami.*“¹²

Niekedy sa uverejňovali aj rozporuplné správy, ktoré sa vzájomne vyvracali.
Napríklad Rusi obsadili Tarnov, Jaroslav a Krosno 12. novembra 1914. „*...západne
od Dunajca a v Karpatoch idú väčšie boje.*“¹³ „*Ruské sily, ktoré prešli cez nižný Du-
najec, nemôžu preniknúť. Položenie vojny zapríčinilo, že sme niektoré karpatské
priesmyky oddali predbežne nepriateľovi.*“¹⁴ Úradná správa rakúsko-uhorského
generálneho štábu z 26. novembra 1914 večer: „*V západnej Haliči bránia sa naše
vojská proti ruským silám, ktoré prekročili Dunajec. I boje v Karpatoch trvajú...*“¹⁵
Z depeše ministerského predsedu Istvána Tiszu županovi dr. Lajosovi Cicatricci-
sovi: „*Vo východných Karpatoch vydobyli sme nazad Užok. Do severných častí
Zemplínskej stolice vpadnutých Rusov sme víťazne odtisli.*“ Východne od Užoku
stojá naše vojská hlboko v Haliči. Naše hranice nie sú ohrozené...“¹⁶ „*V západnej
Haliči a v Karpatách idú boje. Rozhodnutia nikde nebolo. Naše vojská vyprázdnilo*

⁸ *Europejská kríza*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 92, 8. 8. 1914, s. 1.

⁹ *Europejská vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 95, 15. 8. 1914, s. 1.

¹⁰ *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 128, 31. 10. 1914, s. 1.

¹¹ *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 133, 12. 11. 1914, s. 2.

¹² *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 135, 14. 11. 1914, s. 4.

¹³ *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 138, 24. 11. 1914, s. 2.

¹⁴ *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 139, 26. 11. 1914, s. 2.

¹⁵ *Svetová vojna*. In *Národné noviny*, roč. XLV, č. 140, 28. 11. 1914, s. 2.

¹⁶ Tamže

Černovice. *Generálmajor v. Höfer, námestník šéfa generálneho štábu.* „Košice, 25. novembra. Starosta mesta Košíc dr. Béla Blanár, dal vyvesiť plakát: 'Základom zprávy komanda armádneho sboru oznamujem, že nieto príčiny mesto opustiť. Rozšiřovatelia poplašných chýrov budú vyhladaní a prisne potrestaní.'“¹⁷

Niekoľko ďalších príkladov:

Alebo: „*Vojenské polozenie v Karpatoch je natoľko nepremenené, že nikde ne- badať nové pokusy vlámania sa do krajiny. V Zemplíne pokračujeme prenasledovať nepriateľa smerom k severu, v Laborca-doline ku hraniciam. Počet zajatcov rastie...Pred Przemyslom nepriateľ pokúsil sa blížiti sa k pevnosti, ale bol odklonený. Boje v Karpatoch trvajú...*“¹⁸

„*V Karpatských priesmykoch nebolo väčšieho boja. Nepriateľ v Zemplíne a v Šariši sa utahuje, tak že už teraz len veľmi malá časť hranice týchto dvoch stolíc nachádza sa v rukách nepriateľa.*“¹⁹

Úradná správa z 5. decembra: „*V Karpatoch nestalo sa ničoho vážneho... Spišský župan barón Arthur Wieland dostal od vládneho komisára zvesť, že naše slávne bojujúce vojská v Zemplíne a Šariši Rusov až po hranice vytisly. Obec Stropkov, ktorá bola v ruských rukách, zase je v našich. Železničná premávka ide po Bardiov a Orlovu. Štátni úradníci sú povolaní do Prešova a Bardiova... Panika v Karpatoch prestala. V celej Magure panuje normálne ticho.*“²⁰

„*V Karpatoch byly drobné bitky. Do Beskidov vniknutého nepriateľa sme odrazili a 500 mužov zajali...*“²¹

„*Košice 7. decembra. Starosta mesta dr. Bela Blanár vyvesil plakát, ktorým tíši obecenstvo, že ruské vojská opúšťajú dobrovoľne stolicu Šarišskú a Zemplínsku. Železnica ide po Kočkovce a Takčany. Situácia v Karpatoch je priaznivá. Úrady v Prešove počaly účinkovať.*“²²

„*Dľa poloúradného „Pester Lloyd“ ruský nábeh do Zemplína sa nevydaril, bol zadržaný. I v Šariši už Rusov pristavili. V Beregu byly len neznačné sily, ktoré sa skoro utiahly za hranicu...*“²³ „*Našimi operáciami v Karpatoch dostali sme nazad veľké časti vlastného teritoria, Námestník šéfa generálneho štábu v. Höfer.*“²⁴

„*V Šariši a Zemplíne už majú pokoj. V Šariši Rusi chceli sa opevniť na hranici, ale operácie nášho vojska prinútily ich pozície opustiť. Cez Duklu opúšťajú Uhorsko a tiahnú do Haliče. Bardejov je od včera v našich rukách, netrpel pod ruskou okupáciou. Starosta mesta ostal na svojom mieste a primluvil sa u ruského komandanta za mesto. Všetky staviteľské pamiatky ostaly bez pohromy. Zemplín je od Rusov opustený. Stropkov a Medzilabor je zase v rukách nášho vojsky. V Ungu a Marmaroši sú len malé ruské oddelenia.*“²⁵

„*Úradná zpráva nášho generálneho štábu. 'Budap. Korr. oznamuje: „Hoci zimná krajina robí nám veľké ťažkosti naše vojská pokračujú v Karpatoch napredovať*

¹⁷ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 14, 1. 12. 1914, s. 2.

¹⁸ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 142, 3. 12. 1914, s. 2.

¹⁹ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 144, 8. 12. 1914, s. 1.

²⁰ Tamže, s. 2.

²¹ Svetová vojna. In Národné Noviny, roč. XLV, č. 145, 10. 12. 1914, s. 1.

²² Tamže, s. 2.

²³ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 146, 12. 12. 1914, s. 1.

²⁴ Tamže, s. 2.

²⁵ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 147, 15. 12. 1914, s. 1.

a víťaziť. 2000 mužov zajaly. Priesmyky západne od Lubkovského hôrneho sedla sú zase v našich rukách...“²⁶

„Úradná zpráva nášho generálneho štábu. 'Ung. Tel. Korr. B.' ohlasuje 14. decembra: „Prenasledovanie Rusov v západnej Haliči pokračuje a my vyhrávame v menších-väčších bitkách na terraine k severu. Priesmyk Dukla je v našich rukách. Naše čez Karpaty preniknuté kolony zajaly 9000 mužov a 10 strojových pušiek.“²⁷

Dobová pohľadnica vyobrazujúca boje v Karpatoch (www.kvhbeskydy.sk)

„V karpatskom horskom kraji urobili sme zodpovedajúce poriadky proti vpádu nepriateľských síl do doliny Latorca. Námetník šéfa generálneho štábu v. Höfer.“²⁸

„Úradná správa nášho generálneho štábu. 16. Decembra na poludnie: V Karpatoch Rusi ešte vždy napredujú v doline Latorce...Munkáč 17. Decembra. Úng. Tel. Korr. B'oznamuje že do Latorce vpadnutý nepriateľ sa rýchlo utahuje. V Munkáči prestala panika.“²⁹

„Pešťbudín, 20. decembra. V dnešnom čísle úradného časopisu ministerpredseda gróf Štefan Tisza uverejňuje nariadenie, vydané pod číslom 9103 – 1914. M. E. menom celej vlády, v ktorom premieňa skoršie nariadenie v tej samej veci. Dľa novšieho nariadenia verejný poriadok udržiujúci úradníci v páde nepriateľskej okupácie nesmú opustiť miesta svojho úradovania až potiaľ, kým nepriateľ nepriblíži sa bezprostredne k mestu. Toto sa vzťahuje v mestách na hlavného kapitána a na orgány ním označené. Starostovia, obecní rychtári a notári, poťažne ich námest-

²⁶ Tamže, s. 2.

²⁷ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 148, 17. 12. 1914, s. 1.

²⁸ Tamže, s. 2.

²⁹ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, č. 149, 19. 12. 1914, s. 1.

níci pre vyjednávanie s nepriateľom majú ostať na mieste i pod okupáciou po celý jej čas. Na mieste majú ostať ďalej lekári verejných nemocníc, nakoľko sú potrební ošetrovať chorých...Treba na to dbať, že pod časom okupácie len také osoby nech ostanú na mieste, ktoré prekročili 42. rok, teda termín vojovpovinnosti. Nik nie je povinný ostať na mieste, keď sa ono stane bojišťom.³⁰

„Úradná správa nášho generálneho štábu. 'Ung. Tel. Korr. Bur.' oznamuje 21. decembra o 6. hodine večer: V Karpatoch náš nápad od vyšnej Latorce robí pokroky. Severovýchodne Lupkovského priesmyku na fronte severne od Krosno Tuchova a na nižnom Dunajci sa silno bojuje... Náместník šéfa generálneho štábu v. Höfer.³¹

„Úradné správy nášho generálneho štábu zo dňa 23. decembra. Operácie v Karpatoch idú úspešne. V kraji Latorce ruský nápad pri Volovci bol odklonený. Vo vyšnej doline Ungu zajali sme 300 mužov... Náместník šéfa generálneho štábu v. Höfer.³²

„Úradná správa nášho generálneho štábu od 25. decembra: ...Pri Užockom priesmyku vzali sme pohraničnú výšinu.³³

„Úradné správy nášho generálneho štábu. Dňa 28. decembra na poludnie: Severne od Duklianskeho priesmyku naše vojská ustúpily pred ruským nápadom do pozícií, bližších ku karpatskému hrebeňu... Náместník šéfa generálneho štábu v. Höfer.³⁴

„Boje v Haliči a v Rusku. Vojenský odborník v N. fr. Presse 28. decembra vykladá: 'V tieto dni sú tuhé boje. Nápady Rusov boli namerené tak proti nášmu frontu Krosno-Tuchov, ako proti postaveniu pri dolnom Dunajci... Ruskú ofenzívu v južnom smere proti Karpatom treba síce považovať len ako vedľajšiu akciu. Ale, tak sa zdá, Rusi chcú si vybojovať svobodnú cestu pre iné svoje sily, ktorých by potom použili proti západu...'³⁵

„Podľa vojenského dopisovateľa 'Vossische Zeitung' mjr. Schreibershofena ústup rakúsko-uhorských vojsk je neželateľný, ale nie sú dôvody na obavu. Správy o pokroku spojencov sú dôležitejšie, než ustupovanie rakúsko-uhorských vojsk v Karpatoch.³⁶

Snahou úradov teda bolo aj upokojiť obyvateľstvo nie úplne podloženými, resp. korektnými informáciami. Pravdu sa obyvateľstvo dozvedalo spravidla od ranených vojakov, ktorí sa z frontov prichádzali liečiť do vnútrozemia. Niekedy sa aj napriek vojenskej cenzúre podarilo prepašovať aj listy alebo korešpondenčné lístky, ktorých texty medzi riadkami prinášali niekedy aj veľmi dôverné informácie. Tie potom obyvateľstvo konfrontovalo s tým, o čom písali noviny. Všeobecne možno konštatovať, že čím dlhšie trvala vojna, tým menej účinná bola vládna propaganda a často čitatelia už neverili ani pravdivým správam.

³⁰ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, číslo 150, 22. 12. 1914, s. 2.

³¹ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, číslo 151, 24. 12. 1914, s. 2.

³² Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, číslo 152, 29. 12. 1914, s. 1.

³³ Tamže, s. 2

³⁴ Svetová vojna. In Národné noviny, roč. XLV, číslo 153, 31. 12. 1914, s. 2.

³⁵ Boje v Haliči a v Rusku. Tamže, s. 3.

³⁶ Tamže, s. 3.

Karpatský front 1914/1915 v zemplínskej dobovej tlači (propaganda a realita)

Už 1. augusta 1914 uverejnila redakcia trebišovského týždenníka *Zempléni Hirlap*¹ článok o vojne, v ktorom ju prijali s veľkým oduševnením, dokonca ako vykúpenie z neblahého stavu, no zároveň ju prijímali len ako krátkodobý prechodný stav, po ktorom sa hospodárska situácia musí zlepšiť.² V Humennom čiastočná a všeobecná mobilizácia vyvolala takisto veľkú vlnu oduševnenia miestnych obyvateľov, ktorí za spevu v zástupe pod štátnou zástavou pochodovali k domu hlavného slúžneho Tomáša Malonyayho³, ktorý sa k nim následne pridal a celý dav v počte asi 1 200 ľudí prešiel smerom ku kaviarni Trefort, kde hlavný slúžny predniesol zanietený vlastenecký prejav. Na rovnakom mieste mali podobné prejavy aj Dr. Alexander Büchler⁴, ktorého tiež povolali do vojny a Samuel Lengyel⁵, riaditeľ miestnej školy.⁶ Keďže v tom čase ešte nevedeli predvídať priebeh a dôsledky prichádzajúcej svetovej vojny, tak si ju v porovnaní so všeobecnou hospodárskou krízou a chudobou bagatelizovali len ako epizódu zo života spoločnosti. V nasledujúcom čísle *Zempléni Hirlap* však už v rámci všeobecnej mobilizácie uverejnili výzvu pre všetky zložky spoločnosti, hlavne pre vrchnosť, duchovných, vedúcich predstaviteľov vo funkciách a všetkých, ktorí majú možnosti prispieť pre rodiny tých, ktorých živitelia narukovali do vojny.⁷ Pod názvom *Leszámolás* (Zúčtovanie) redakcia na jednej strane obviňuje Rusko z rozpútania veľkého konfliktu, tým, že sa rozhodlo brániť Srbsko a tým aj svoje záujmy na východe Európy, na druhej strane vyzdvihuje kvality maďarského (uhorského, p.a.) vojaka a armády nad svojho ruského nepriateľa.⁸ Veľké oduševnenie a starostlivosť o vojakov prechádzajúcich cez zemplínske mestá na ruský front vyjadrovali v lete 1914 obyvatelia ako v každom meste, tak aj v Trebišove a Humennom na vlakovej stanici, kde ich obyvatelia zahrňovali kvetmi, cigaretami a niektorí obchodníci aj pivom či vínom.⁹

¹ *Zempléni Hirlap* boli noviny určené pre okresy Trebišov, Sečovce, Vranov a ich okolie. Prestali vychádzať už 19. augusta 1914.

² In *Zempléni Hirlap*. Roč. 1, č. 17 (1. 8. 1914), s. 1-2.

³ Tomáš MALONYAY, malonyai (21. 1. 1876 nižný Hrabovec – 19. 3. 1928 Budapešť, Maďarsko). Úradník, veľkostatkár. V januári 1914 si kúpil tzv. Harmatov dom na rohu Kúpeľnej a Železničnej ulice v Humennom. Viac o ňom pozri In BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2013. S. 426-428.

⁴ JUDr. Alexander BÜCHLER bol právnikom a publicistom v Humennom, ktorý bol v čase vypuknutia prvej svetovej vojny známy svojimi ohnivými vlasteneckými prejavmi, agitáciou do vojny, kde vyzýval na tzv. „spravodlivú vojnu proti Balkánu.“ Pozri In Barriová, c. d., s. 111.

⁵ Samuel LENGYEL (aj Leitner) bol pedagóg, riaditeľ židovskej obecnej školy v Humennom. Bol zakladateľom „podpornej komisie“ a jedným z hlavných rečníkov na podporu vojny. Po vpáde Rusov do Humenného v novembri 1914 odišiel do Budapešti a vrátil sa až v roku 1916. Viac o ňom pozri In Barriová, c. d., s. 398-401.

⁶ In *Felvidéki Hirlap*. Roč. 7, č. 29 (2. 8. 1914) *Homonna a háboru mellet*, s. 2.

⁷ In *Zempléni Hirlap*. Roč. 1, č. 18 (8. 8. 1914), s. 1.

⁸ Tamtiež. S. 1-2.

⁹ In *Zempléni Hirlap*. Roč. 1, č. 22 (15. 8. 1914), s. 1.

Rendkívüli kiadás! Ára 10 fillér.

I. évfolyam

Töketeres, 1914. augusztus hó 9.

19. szám.

ZEMPLÉNI HIRLAP

TÖKETERES, GÁLSZÉCS, URBANHO ÉS VIDÉKENEK TÁRSADALMI HETILAPJA.

Előfizetés: évi 10 fillér, fél évi 5 fillér. Egyetlen példány ára 10 fillér. Előzetesen és utólag is a szerkesztőhöz megrendelhető. Töketeresben elszállítandó. Címzett: Elnököm: Csáfordi.

Feliratok szerkesztő: Dr. Fülöpthy Béla
Megjelenik néha szombaton.

Előzetesen és utólag is a szerkesztőhöz megrendelhető. Töketeresben elszállítandó. Címzett: Elnököm: Csáfordi.

Olvásóinkhoz.

Látva azon nagy késedelmet, mellyel a fővárosi lapok hozzánk érkeznek, lapunk kiadóhivatala elhatározta, hogy amennyiben új hírek lesznek, azokat naponként „rendkívüli kiadásban” hozza a közönség tudomására. Ezen rendkívüli kiadásokért természetesen nem bocsáthatjuk díjtalanul a t. előfizetőink rendelkezésére. Előfizetőink továbbra is a szombaton megjelenő rendes lapszámot kapják, a többit pedig olcsón megvehetik.

Megjegyezni kívánjuk még, hogy lapunk hírei autentikusak, mind eredeti távi-

rátok, melyek egyrészt a miniszterelnökségi sajtóiroda, másrészt pedig a „Magyar távirati iroda” szolgáltatja.

Azon hírek és táviratok, melyek alapunkban délután 2 órakor megjelennek, azok nagyobb része csak másnap délután posta után, tehát 6 órakor jutnának köz tudomásra.

Gondoskodni kívánunk arról is, hogy Gálszécs is már délután 2 órakor megvehesse lapunkat Birnbaum László könyvnyomdájában. Amennyiben a t. olvasó közönség ezen vállalkozásunkat támogatni rojja, úgy a háboru egész időtartama alatt folytatjuk ezen rendkívüli kiadásokat.

Montenegró hadizenete. Földértő harcok az orosz határon. Lovassági ütközetek. Az osztrák-magyar sereg győzelmes előre vonulása. Egyesülés a német sereggel. Az orosz-lengyelek csatlakozása. Utban Varsó felé. Varsó kiűritve. A déli harctérről. A német sereg rohammal bevette Lütticht. Egy angol cirkáló aknába ütközött. Tisza gróf a királynál. Nagy tanácskozás Bécsben.

Románia mellettünk!

Károly román király bizik fegyvereinkben és hűségünkben. Románok és olaszok inzultálása Párisban. 3 drb. gőzöst és 225 foglyot ejtettünk. A magyar-románok hűsége és lelkesedése. Svájc Franciavország ellen megszállja Savoyt.

Mimoriadne vydanie novín Zempléni Hirlap 9. 8. 1914 o začatí vojny

Noviny *Felvidéki Hirlap*¹⁰ uverejnili v rubrike správ z 30. augusta informácie o vlakoch prichádzajúcich z ruského frontu, ktoré vezú ruských zajatcov a vlastných zranených vojakov. Podľa informácií viezol prvý vlak z Lvova zhruba 300 zajatcov a druhý 350 zranených, medzi ktorými bol aj veliteľ 9. honvédskeho husárskeho pluku, podplukovník Virányi.¹¹ Ten vyzdvihol vysokú úroveň a odhodlanie ruskej jazdy, no zároveň kriticky zhodnotil slabý vojenský výcvik ruskej pechoty ako aj morálku jej vojakov, ktorí podľa neho nedostatočne ovládajú streľbu a vojenskú taktiku. Vojaci prichádzali predovšetkým z oblasti prvých bojov dňa 12. a 13. augusta 1914 v okolí ukrajinských miest Sokal, no hlavne z bitky o Sambor.¹²

Len pre porovnanie pozitivistickej propagandy, šírenej tlačou a skutočnými stratami vojsk rakúskouhorskej armády už hneď na začiatku vojny v bitke pri Komarówe v auguste 1914 sú straty 6. armádneho zboru, a to 39. honvédskej pešej divízie. Konkrétne 9. honvédskejší peší pluk z Košíc stratil 27 dôstojníkov a 1 233 vojakov a 11. honvédskejší peší pluk z Mukačeva dovedna až 1 786 členov mužstva.¹³ Ešte horšie dopadla 15. pešia divízia, ktorá v úplnom chaose a neporiadku unikajúc z bojiska zanechala za sebou väčšinu svojho delostrelectva, vrak svojho vlaku a nekontrolovateľne bez rázneho velenia sa rozsypala, kedy jej veliteľ¹⁴ spáchal v zúfalstve samovraždu, a tak dosiahli jej celkové straty strašidelných 70 % mužstva.¹⁵ O takýchto zlyhaniach rakúsko-uhorskej armády alebo jednotlivcov sa prirodzene v dobovej tlači len ťažko dalo dočítať.

Tie isté noviny 6. septembra uverejnili rozsiahlejšiu správu citovanú z tlačového oddelenia ministerstva obrany v Budapešti dňa 3. 9. 1914, podľa ktorej «z armád Dankla¹⁶ a Auffenberga¹⁷ hlásia 11 300 odvezených a 7 000 avizovaných ruských zajatcov, 200 ukoristených diel, 4 automobily, množstvo inej vojenskej techniky a poľných aj tajných dokumentov. Celkovo bojujú zatiaľ proti asi 40 peším a 11 jazdeckým ruským divíziám.»¹⁸ Správa tlačovej agentúry z Budapešti hlásila dňa 29. septembra sporadické pokusy ruskej armády o prelomenie frontovej línie v severovýchodnej časti Karpát, ktoré však neboli úspešné.¹⁹ 6. októbra uverejnili

¹⁰ *Felvidéki Hirlap* boli hospodársky, spoločensky a beletristicky zamerané noviny, vychádzali týždenne v Humennom až do roku 1918.

¹¹ Generál Ferenc VIRÁNYI, vencsellő (nar. 8. 1. 1868 Gávavencsellő, Maďarsko – po r. 1944) sa v roku 1914 ešte ako podplukovník preslávil útokom svojho jazdeckého pluku husárov na ruské delostrelecké pozície, pri ktorom „skosil“ niekoľko členov obsluhy jednej delostreleckej batérie a ukoristil ich delá. Pri útoku sa zranil a neskôr bol vyznamenaný radom železnej koruny 3. triedy. In *Magyar Hősök 1914-1916*. (Zost.) Kornel Tábóri. Budapest: A Pesti Napló Kiadása. 1916. S. 80. Viac o ňom pozri tiež online na:

¹² <http://www.gavavencsello.hu/gavavencsello/tortenelem>

¹³ In *Felvidéki Hirlap*. Roč. 7, č. 33 (30. 8. 1914 *Sebesültek és foglyok*), s. 3.

¹⁴ *A Világgháború 1914-1918 Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére, II. köt.* Budapest: A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1930. S. 236.

¹⁵ Veliteľom 15. pešej divízie bol v tom čase čerstvo povýšený generálporučík, barón Friedrich Wodniansky von Wildenfeld (12. 5. 1856 – 28. 8. 1914).

¹⁶ GERBERT, Károly. *A Kassai VI. Hadtest harcai 1914 Aug. 25-30. A 4. hadsereg jobbszárnyának válsága a Komarow találkozós csatában. Harcászati tanulmány a középső és felső vezetés szempontjából*. Budapest: A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1929. S. 76.

¹⁷ Generálplukovník Viktor Julius Ignaz Ferdinand Dankl, Gróf von Krásnik (18. 9. 1854 Udine, Taliansko – 8. 1. 1941 Innsbruck, Rakúsko) bol v tom čase veliteľom 1. rak.-uh. armády, bojujúcej v Haliči.

¹⁸ Generál pechoty Moritz von Auffenberg, Freiherr von Komarów (22. 5. 1852 Opava, Česko – 18. 5. 1928 Viedeň, Rakúsko) bol v tom čase veliteľom 4. rak.-uh. armády, bojujúcej v Haliči.

¹⁹ In *Felvidéki Hirlap*. Roč. 7, č. 34 (6. 9. 1914 *Legujabb! Sürgönyjelentések a háborúról*), s. 3.

²⁰ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 78 (29. 9. 1914 *A hétfői nap harcai. Visszavertük a határszélelig az oroszokat. Semmi aggodalomra nincs ok.*), s. 2. Z názvu článku vyplýva, že rakúsko-uhorské vojská odrazili a vytesnili útoky ruskej armády ku štátnej hranici a optimisticky aj naďalej ubezpečovali čitateľov o jej bezpečnosti pred ruským vpádom.

oficiálne hlásenie zástupcu veliteľa generálneho štábu, generálmajora Höfera²⁰, ktorý informoval o totálnej porážke Rusov v Užockom priesmyku a o spojenom úsilí rakúsko-uhorskej a nemeckej armády, ktoré vytlačili Rusov pri Opatówe a Klimontówe až k Visle.²¹ O dva dni nato hlásil Höfer odrazenie ruských útokov na pevnosť Przemysl a spätné dobytie mesta Sighetu Marmatiei. Nepriateľa zahnali k obci Veľký Bočkov (Velykij Byčkov, Ukrajina). Po bojoch v Užockom priesmyku hlásil práve prebiehajúce pochovávanie 8-tisíc mŕtvych ruských vojakov.²²

Palcové novinové tituly²³ z 10. 10. 1914 z prevzatého hlásenia gen. Höfera ohlasovali, „že nepriateľské obliehanie Przemyslu vrcholiace 8. októbra sa minulo účinkom a vyžiadalo si ohromné straty ruskej armády a tá 9. 10. začala s čiastočným ústupom svojich síl. Hlási boje so silným nepriateľom pri Ťańcutě a vyhnanie Rusov z Rozwadówa. V Karpatoch oznamujú rozbitie kozáckeho práporu pri Veľkom Bočkove. V bojoch sa vyznamenal aj dobrovoľnícky ukrajinský oddiel v postupe cez Beskydy skrz Verecký priesmyk smerom na Slavské a Tucholku. Nepriateľa vytlačeného z Užockého priesmyku naďalej držia pri Turke.“²⁴ 13. októbra Höfer hlásil oslobodenie pevnosti Przemysl a zároveň ústup ruských vojsk pri Sieniawe a obsadenie miest Jaroslaw a Ležajsk pri rieke San.²⁵ „V Karpatoch po štvordňovom boji rak.-uh. vojaci obsadili Toruň a prenasledujú nepriateľa k obci Vyškiv. Menšie boje s ustupujúcimi Rusmi prebiehali aj v údolí rieky Višeu“ (Rumunsko).²⁶ Oslobodením Przemysla sa končí prvá fáza bojov o Karpaty. Územie Uhorska sa dostalo vďaka úspešnej októbrovej ofenzíve mimo dosah ruských vojsk. Ťažisko bojov sa presunulo do stredného Poľska.²⁷

Oficiálne hlásenie generálneho štábu gen. Höfera z 23. 10. oznamuje o bojoch pozdĺž toku rieky San. „Pri Zarzece zadržali vyše tisíc zajatcov. Časť rak.-uh. armády pri Iwangorode porazila dve ruské divízie a zajala 3700 vojakov, ukoristila 15 guľometov a jednu zástavu.“²⁸ Zo stanu vrchného velenia prišla 30. októbra správa o stave bojov v Haliči v okolí rieky San, v ktorých domobranecké zložky armády opäť zajali množstvo ruských vojakov. K 28. 10. 1914 bol počet internovaných zajatcov v rakúsko-uhorskej monarchii nasledovný: 649 dôstojníkov a 73 179 vojakov mužstva, do čoho však nie sú zarátaní zajatci z posledných týždňov dvoch bojísk, ktorých ešte nestihli odviezť.²⁹ Avšak už 12. novembra hlásil Höfer z gen. štábu nové aktivity ruskej armády v strednej Haliči, kde sa Rusi vehementne tlačili po prekročení dolného toku rieky Wysłok smerom na Rzeszów a opäť obkolesili pevnosť Przemysl. V údolí rieky Stryj bola jedna skupina ruských vojakov napadnutá pancierovým vlakom a rak.-uh. jazdou a za veľkých strát sa dala na útek.³⁰

Hoci po prvýkrát prenikli ruské jazdecké jednotky na slovenské územie už

²⁰ Generálporučik Franz Ritter Höfer von Feldsturm (9. 7. 1861 Chomutov, Česko – 22. 1. 1918 Viedeň, Rakúsko), v roku 1914 generálmajor, bol v tom čase vo funkcii zástupcu generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády a tiež ako šéf sekcie na ministerstve vojny vo Viedni bol zostavovateľom oficiálnych hlásení armády.

²¹ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 80 (6. 10. 1914), s. 1.

²² In *Zemplén*. Roč. 45, č. 80-b (8. 10. 1914), s. 1.

²³ *Zemplén* boli noviny vychádzajúce v Sátoraljajúhely do roku 1918, počas prvej svetovej vojny 2x týždenne.

²⁴ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 81 (10. 10. 1914), s. 1.

²⁵ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 82 (13. 10. 1914), s. 1.

²⁶ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 82-b (16. 10. 1914), s. 1.

²⁷ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. S. 19.

²⁸ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 85 (24. 10. 1914), s. 1.

²⁹ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 87 (31. 10. 1914), s. 1.

³⁰ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 90-b (12. 11. 1914), s. 1.

v septembri, išlo len o rýchly nájazd. Po druhom ústupe cisárskej armády sa v priebehu novembra dostali vojská na Slovensko po druhýkrát. Išlo o armádu generála Brusilova, ktorá 13. novembra začala útok vo všeobecnom smere na Prešov.³¹

V tom istom čísle noviny informovali aj o odvodových konaniach v jednotlivých okresoch Zemplínskej župy, ktoré zahrňovali 24- až 36-ročných brancov povinných narukovať. Odvodové komisie v severných okresoch župy mali začať činnosť v dvoch mestách: v Humennom od 16. do 25. 11. a v Sečovciach od 26. 11. do 4. decembra. Pod Humenné spadali okresy Medzilaborce, Stropkov, Snina a Humenné. Členom komisie z radov verejnej správy mal byť hlavný slúžny sudca, Tomáš Malonyay. Pod Sečovce spadali Vranov, Michalovce a Sečovce. Z horeuvedených okresov sa malo pred komisie postaviť zhruba 3800 brancov, a tak spolu z celého územia Zemplínskej župy približne 9 800 — 10 000 domobrancov kategórie B.³²

Ďalšie hlásenie Höfera z gen. štábu velenia potvrdilo plánovanú cieľnú evakuáciu strednej Haliče. Rusi pokračujúc v ofenzíve vtiahli do Tarnówa, Jasła a Krosna. Noviny priniesli tiež štatistické údaje o doterajšom počte internovaných zajatcov, ktorý činil do 13. 11. 1914 867 dôstojníkov a 72 727 vojakov.³³ Podľa nasledujúceho hlásenia „*nemecké vojská prinútili hlavné ruské sily k boju a 18. 11. zajali 3 000 Rusov*“. Oproti tomu Rusi pokračovali v ofenzíve na Karpaty, ktorú však nepovažovali (noviny) za nebezpečnú. „*Silný oddiel ruskej jazdy vychádzajúci z Grybówa sa im podarilo rozložiť paľbou delostreleckých batérií.*“³⁴ 26. novembra však už noviny písali o tom, že ruské vojská, ktoré prenikli na územie užskej a zemplínskej župy sú zatláčané naspäť a že rak.-uh. vojaci opäť získali Užocký priesmyk, a tým očistili Užskú župu od nepriateľa a aj vojská preniknuté do severných oblastí Zemplínskej župy utrpeli ťažké straty a ustupujú.³⁵

Noviny Zemplén z 26.11.1914 informujú o ruskom ústupe z Užskej a Zemplínskej župy

³¹ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-Uhorskej monarchie*. Banská Bystrica, 2008, s. 71.

³² In *Zemplén*. Roč. 45, č. 90-b (12. 11. 1914), s. 2.

³³ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 91 (14. 11. 1914), s. 1.

³⁴ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 92-b (19. 11. 1914), s. 1.

³⁵ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 94-b (26. 11. 1914), s. 1.

ofenzívu na juh. Cisárske jednotky nasadili do obrany všetky možné prostriedky a dostupných mužov. Pretože tlak už nebolo možné udržať, začali jednotky 3. armády postupne ustupovať do údolia Laborca a Ondavy. Po tejto porážke museli rakúsko-uhorské vojská vyprázdniť Bardejov, ktorý bol vzápätí odsadený Rusmi.³⁶

Ako reakciu na ruský vpád na územie zemplínskej župy napísal do novín článok aj samotný župan Gyula Meczner³⁷, ktorý sa ešte 24. novembra vyjadril o ruskej invázii v umiernenom tóne a pozitivistickom duchu dôverujúc v schopnosti rakúsko-uh. armády. Obyvateľstvo kraja vyzýval na pokojnú a cielenú reakciu na prípadnú zmenu vojenskej situácie. Upozorňoval na závažnosť rozhodnutia ľudí opustiť svoje domovy vzhľadom na možné riziká a dôsledky. Zvlášť vyzýval menej majetné vrstvy obyvateľstva aby to vzážíli, vzhľadom na zimnú vodu a výskyt epidémií aj cestovanie a hľadanie si ubytovania. Zároveň ubezpečoval, že úradníctvo ostáva do poslednej chvíle na svojich postoch vykonávajúc si svoje povinnosti, pričom zvlášť vyzýval inteligenciu, aby šla ľudu príkladom v zachovaní si chladnej hlavy, poučila ho a zabránila tak prípadnej panickej reakcii a neuváženému konaniu. V stredu 25. novembra 1914 vydal župan nasledovný plagát: *„Oznamujem obyvateľstvu, že o vytlačení nepriateľa prišli tie najlepšie správy. Nemáme dôvod na strach, o to viac na bezhlavú preľaknutosť. V záujme ochrany, každého upozorňujem, aby neprikladal váhu všelijakým pochybným zvestiam a riadil sa podľa mojej výzvy zo včerajška. Unáhlenými rozhodnutiami každý škodí len sebe a takto len straší verejnosť bez akejkoľvek podloženej príčiny. Nech každý vytrvá v týchto krutých krízových časoch. Naša správna vec bude korunovaná víťazstvom. Sátoraljaújhely, 1914. nov. 25. Meczner Gyula, župan.“*³⁸

Nasledujúce číslo novín *Zemplén* prinieslo na základe listu zaslaného do redakcie aj informácie o stave uhorských vojenských zajatcov Rusku³⁹, kde pisateľ listu oznamuje, že v súčasnosti je už isté, že zajatcov odvádzajú vlakmi na Sibír. Cestou sa k nim na stanicach obyvateľstvo správa prívetivo a zaobstaralo ich dokonca jedlom, cigaretami a iným. Podobnú skúsenosť má pisateľ — zajatec aj z mesta Petropavlosk po 6 dňoch tamojšieho pobytu v zajatí, kde sa môžu do piatej populudní úplne slobodne prechádzať. *„Tamojšie obyvateľstvo je k nim veľmi srdečné a ponúka ich rôznymi dobrotami, cigaretami aj peniazmi. Sú vraj prípady, kedy dotyčného zavolali rodiny k sebe na obed. Všetko by bolo v poriadku, ak by mali poriadne lôžka.“*⁴⁰

Dňa 30. novembra oznamoval zemplínsky župan obyvateľstvu, že Rusov vyhna-
li z kraja a obyvateľstvu nehrozí žiadne nebezpečenstvo. Na úradnej výveske znel nasledovný oznam: *„V priebehu vytlačania nepriateľa po jeho vpáde bola očistená občina Humenné. Utečenci sa môžu vrátiť. Toto oznamujem v záujme informovanosti verejnosti. Sátoraljaújhely, 1914. nov. 30. Meczner Gyula, župan.“*⁴¹

³⁶ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-Uhorskej monarchie*. Banská Bystrica, 2008, s. 72.

³⁷ Július MECZNER, st. (deteki és tengerfalvi) (1841 Makkoshotyka – 29. 7. 1918 Sátoraljaújhely, Maďarsko) bol v čase vypuknutia svetovej vojny do roku 1915 županom Zemplínskej župy.

³⁸ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 94-b (26. 11. 1914), s. 2.

³⁹ Viac o živote vojnových zajatcov v Rusku je v dobovej knihe vtedajšieho nadporučíka vlastibrany Antala Szentgáliho s názvom *Szibéria s az ottani viszonyok* (Sibír a tamojšie pomery), ktorú vydal vo vydavateľstve *Keleti Kulturközpont* (Východné kultúrne centrum). Pozri SZENTGÁLI, Antal. *Szibéria s az ottani viszonyok*. Budapest: Hornyánszky Viktor Császári És Királyi Udvari Könyvnyomdája, 1917. 76 s.

⁴⁰ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 95 (28. 11. 1914 *Hogy bánnak a magyar foglyokkal?*), s. 2.

⁴¹ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 96 (1. 12. 1914 *Háborus világ. Vissza Homonnára!*), s. 1.

Noviny *Zemplén* chceli tiež vyvrátiť chýry o tom, že na odvodových konaniach odvedú skoro každého branca, tj. skoro 90 % z nich, čo dokumentovali záznamom posledného odvodového konania v Mukačeve z dňa 28. 11. 1914, kde mali naplniť stavy domobrancov kategórie B zo Sátoraljaújhely. Zaujímavé je, že na základe výsledkov konania bolo uznaných schopnými len 46,9 % brancov, kým väčšina 53,1 % ostala za bránami kasární.⁴²

Mimoriadne vydanie novín *Zemplén* z 2. decembra 1914 na základe oficiálneho telegrafického hlásenia zaslanému županovi kraja medzi inými vojnovými zvestami oznamovalo, že nepriateľské vojská, ktoré vpadli na územie Zemplínskej župy sú neustále zatlačané späť a Rusi porazení a s ťažkými stratami utekajú preč.⁴³

Dňa 6. decembra zverejnili noviny druhú výzvu župana Mecznera, ktorú adresoval obyvateľstvu na základe prípisu ministerského predsedu Istvána Tiszu jednotlivým krajom, zasiahnutým ruským vpádom. Župan v nej cituje slová ministerského predsedu: „*Keďže som sa dozvedel, že na základe správ o bojoch v karpatských priesmykoch sa chystá väčšina obyvateľstva opustiť svoje domovy, chcem apelovať na vašu urodzenosť (župana, p.a.), aby sa snažila cestou miestnych novín a inými spôsobmi presvedčiť verejnosť o nevýhodnosti a nebezpečí takéhoto konania. Odhliadnuc od toho, že dúfajúc v krátkom čase odrazíme aj tento druhý ruský vpád, tak aj to obyvateľstvo, ktoré bude vydané napospas obsadeniu územia, obíde lepšie, ak zostane vo svojich domovoch. Aj na základe posledného vpádu (napr. v Marmarošskej Sihoti) sa preukázalo, že hlavne majetky utečencov sú vystavené pustošeniu. Zostavším v domovoch neublížili ani fyzicky ani im nerozvrátili majetky. Teda tomu obyvateľstvu, nepodliehajúcemu vojenskej povinnosti, ktoré zostane doma a bude očakávať ruský vpád a bude sa chovať pokojne, hrozí menšia škoda, ako tým, ktorí utečú. Na základe týchto argumentov, ako to urobila aj pruská vláda vo východnom Prusku, odporúča aj uhorská vláda zostať v pokoji doma všetkým tým, ktorí nemajú nejaký zvláštny dôvod sa obávať hnevu nepriateľa.*“ K výzve min. predsedu sa pripojil aj župan slovami „*Nemáme dôvod sa na najbližšie dni pozerat s bezhlavým strachom.*“ Sátoraljaújhely, 1914. dec. 3. Meczner Gyula, župan.⁴⁴ Noviny vo viacerých príspevkoch ubezpečovali obyvateľstvo počas decembra o bezpečnosti situácie v kraji a tvrdili, že Rusov vyhánajú z celého územia Zemplínskej župy. Noviny priniesli článok o práci Jána Diószeghyho, ktorý slúžil ako štátny občiansky zmocnenec pri armáde na karpatskom fronte. Vo svojom liste z vojenského tábora opisuje každodennú pracovnú náplň a zážitky z frontovej línie dnešného severovýchodného Slovenska. Dával pochovať mŕtvolvy ľudí aj uhynuté kone. Označoval rukojemníkov z radov rusofilsky orientovaných dedín a dával pod dozor tých, ktorí by mohli ohroziť bezpečnosť vojakov a veliteľského zboru. Títo mali byť v prípade najmenšieho nepriateľského prejavu na mieste zastrelení bez akéhokoľvek vojenského súdu. Bol disponentom na pridelenie drevospracujúcich a pozemných prác, sprostredkovateľom medzi vojenským veliteľstvom a občianskymi úradmi, konal v prípadoch spisovania škôd.⁴⁵

⁴² Tamže. S. 2. (*Az ujhelyi népfelkelők sorozása.*)

⁴³ In *Zemplén*. Roč. 45, *Rendkívüli kiadás.* (2. 12. 1914), s. 1.

⁴⁴ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 97 (5. 12. 1914 *Háborus világ. A miniszterelnök és a főispán Zemplénvármegyére lakosáihoz.*), s. 2.

⁴⁵ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 99 (12. 12. 1914) s. 2-3.

Hlásenie gen. štábu rak.-uh. armády gen. Höfera z 15. decembra hovorilo o ďalších 9 000 ruských zajatých vojakoch a 10 ukoristených guľometoch pri ofenzíve v Karpatoch. Vojsko pokračovalo v prenasledovaní Rusov v západnej Haliči a dobyli späť Duklu.⁴⁶ Ako ďalej uviedol vo svojom hlásení, „v Zemplínskej župe už niet nepriateľa a celé jej územie je od Rusov vyčistené.“⁴⁷ Na druhej strane v inom hlásení o dva dni nato uvádza, že „Rusi v údolí Latorice stále neupustili od ofenzívy.“⁴⁸ Zaujímavé informácie o 18-dňovej ruskej okupácii Zemplína poskytol jeho podžupanovi vo svojom hlásení obvodný notár z Habury⁴⁹: „Rusi 24. novembra vťiahli do Borova a Habury, 26- teho o tretej popoludní do Čertižného. Všetky tieto obce opustili 11. decembra, kedy ich posledný vojak utiekol zo Zemplína. Z troch obcí boli najviac zničené Čertižné, kde spomedzi 214 domov zhorelo 164. Po tri noci na viacerých miestach vypuklo niekoľko požiarov vplyvom podpaľačstva. V Habure je skaza pomerne menšia, tu zhorelo len 36 domov v dôsledku strelby šrapnelmi, pretože dedina spadala práve do palebnej línie väčšej bitky. Obecní sudcovia ostali všade na svojich miestach a aj veľká časť obyvateľstva. V čase delostreleckej paľby sa ukryli do pivníc, podzemnic a utiekli do okolitých lesov. Avšak nie je pravdou tvrdenie, že Rusi neublížovali sedliackemu obyvateľstvu; ba práve naopak, spôsobili mu toľko škody, koľko vládali. Na druhej strane sa aj obyvateľstvo snažilo svoje straty vynahradiť tak, že si svoje veci lúpili a kradli navzájom, čím ešte umocnili pustošenie. Rusi boli násilní k ženám; všetky domy a obchody, či v nich bol majiteľ alebo nie, obrátili hore nohami a zničili; čo sa dalo odniesť odniesli. Škoda spôsobená na zhorených domoch, ukradnutých koňoch, hovädzom dobytku, úrode, vyrabovaných obchodoch atď. je podľa obvodného notára približne 1,2 mil. Korún.“ Ďalej vo svojom hlásení ešte uvádza príklady ľudí, ktorých Rusi pre rôzne obvinenia odvliekli nevedno kam. „V katastri týchto obcí sa nachádza množstvo tiel uhynutých zvierat a ruských mŕtvol; notár žiada o opatrenia na ich odstránenie, pretože ľud je nepoddajný a nechce pracovať. Vo všeobecnosti je poriadok narušený, obyvateľstvo je vykoľajené vojnovými udalosťami.“⁵⁰

Dňa 22. decembra uverejnili noviny výzvu hlavného slúžneho sudcu v Humennom, Dr. Ladislava Görgeyho⁵¹, ktorý žiadal obyvateľov o návrat do mesta, vzhľadom na to, že armáde sa podarilo Rusov vyhnať z mesta už 28. novembra, ubezpečoval ľudí o bezpečnosti situácie v meste ako aj na celom území Zemplína, ktorý je už očistený od nepriateľa. Výzvu adresoval verejnosti z dôvodu zabezpečenia normálneho chodu a poriadku v meste, ako aj v záujme ochrany majetku osôb a verejných inštitúcií.⁵²

Vianočné hlásenie rak.-uh. generálneho štábu od gen. Höfera z 24. decembra 1914 hovorilo o rozsiahlych bojoch na celej línii severného frontu. „Boje v Karpatoch prebiehali v povodí Latorice, kde bol ruský útok odrazený pri obci Volovec. V údolí horného Uhu pri obci Stavne rak.-uh. vojaci zajali 300 Rusov a napredovali.

⁴⁶ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 100 (15. 12. 1914 *Fényes siker a Kárpátokban. Ujabb 9000 orosz fogoly.*), s. 1.

⁴⁷ Tamže. S. 1. (Zemplénben nincs orosz.)

⁴⁸ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 100-b (17. 12. 1914). S. 2.

⁴⁹ Jozef FARKAS bol v rokoch 1907-1915 obvodným notárom v Habure.

⁵⁰ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 101 (19. 12. 1914 *November 24.-től – december 11.ig. Az orosz uralom Zemplén határszéli községeiben*). S. 2.

⁵¹ JUDr. Ladislav GÖRGEY (14. 4. 1882 – 1852) bol v roku 1914 počas neprítomnosti hlavného slúžneho Humenného Tomáša Malonyayho jeho zástupcom.

⁵² In *Zemplén*. Roč. 45, č. 102 (22. 12. 1914 *Háborus világ. Térjenek vissza a homonnaiak!*). S. 2.

Útoky smerovali na Liskow severovýchodne od Lupkovského priesmyku, kde získali priestor.“ Ruský gen. štáb vydal 18. 12. oficiálne hlásenie, že na tomto úseku bojov zajal 3000 vojakov rak.-uh. armády. Tieto správy však rak.-uh. gen. štáb poprel ako vykonštruované a uviedol svoje celkové údaje o mŕtvych, zranených a nezvestných v počte 2 dôstojníkov a 305 členov mužstva. „Nestratili sme jediné delo ani guľomet. Boje v okolí Krosna, Jasla a Tuchówa, resp. na dolnom toku Dunajca ešte prebiehajú, kde Rusi obnovili svoje útoky. V povodí rieky Nida sa nebojuje. Južne od Tomaszówa Lubelského naše vojská odrazili útok kaukazského pluku.“⁵³ V druhom hlásení z 29. 12. oznamuje rak.-uh. štáb ústup na Dukle do pozícií bližšie ku horskému hrebeňu Karpát. „V Haliči severovýchodne od Zakliczynu medzi Bialou a Dunajcom sme odrazili prudký útok nepriateľa.“⁵⁴ Rok 1914 uzatvárali noviny 31. decembra tým, že sa im podarilo zastaviť ruskú ofenzívu a naše vojská vykonali úspešný protiútok severne od Lupkówa a Užockého priesmyku. „Ruské útoky na sever od Gorlíc a severovýchodne od Zakliczynu na dolnom toku rieky Nida sa zrútili za ťažkých strát.“⁵⁵

V skutočnosti celková situácia obrancov Karpát vyzerala dosť neutešene. 3. armádu nakoniec zachránila bitka pod Krakówom a v priestore Limanowa-Lapanów. Rak.-uh. protiútok v tomto sektore si vyžiadal presun viacerých Brusilovových jednotiek, takže ofenzívna činnosť v Karpatách bola zastavená. 8. decembra sa začal taktický ústup ruských jednotiek do priaznivejších obranných pozícií. Rusi vyprázdnil veľký kus obsadeného slovenského územia.⁵⁶

V auguste 1914, keď sa boje začali, mala armáda na všetkých frontoch vo svojom stave 3 250 000 mužov a vprednej línii bolo z toho 1 180 000 vojakov a 53 000 dôstojníkov. Ku 1. januáru 1915 klesol počet mužov v prednej línii už len na 546 000 radových vojakov a 25 000 dôstojníkov! Obrovský úbytok v prvolíniových jednotkách pechoty, napriek ich dopĺňaniu pochodovými prápormi bol spôsobený namä veľkým množstvom chorých a zranených vojakov. Bez prehánania sa dá povedať, že na prelome rokov 1914 a 1915 dosiahli početné stavy cisárskej armády takú nízku úroveň, ktorá sa už neskôr počas vojny nikdy neopakovala.⁵⁷

Karpatský front v roku 1915

Podľa hlásenia gen.por. Hófera z rak.-uh. gen. štábu v Budapešti zo 4. 1. 1915 zajali od Vianoc 1914 vyše 12 000 vojakov. V karpatoch označili situáciu za nemennú. „Na hornom toku rieky Uh prebiehajú len menšie boje. Počas vianočného obdobia na severnom fronte zajali 37 dôstojníkov a 12 698 vojakov.“⁵⁸ Ďalej hlási, že vo východných Beskydách odrazili útok väčších ruských síl nachádzajúcich sa na výšinách východne od Čeremchy. Zajali pritom 400 Rusov a 3 guľomety.⁵⁹ Koncom januára sa v údolí Uhu pri obci Vezérszállás (Pidpolozzja, Ukrajina) rozvinula ruská

⁵³ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 102-b (24. 12. 1914 *Nagy küzdelem az északi harctér egész vonalán.*). S. 3.

⁵⁴ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 103 (29. 12. 1914). S. 1.

⁵⁵ In *Zemplén*. Roč. 45, č. 104 (31. 12. 1914). S. 1.

⁵⁶ HORVÁTH, Jakub. *Posledná vojna Rakúsko-Uhorskej monarchie*. Banská Bystrica, 2008, s. 72.

⁵⁷ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. S. 52.

⁵⁸ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 1 (5. 1. 1915), s. 1.

⁵⁹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 2 (9. 1. 1915), s. 2.

protiofenzíva na spätné získanie pozícií obsadených rak.-uh. armádou, ktorá bola krvavo odrazená. Pokusy Rusov o prielom pri Valachove (Viľ'khivka, UA) stroskotali a stiahli sa popri obci Zelena (UA). „V Karpatoch sa počet zajatých Rusov za dva dni vyšplhal na číslo 1 050.“⁶⁰ V hornej časti údolia Uhu sa cisárskym vojskám po trojdňovom boji podarilo 26. 1. vytlačiť Rusov z oboch strán pohraničných výšin Užockého priesmyku, ktorého ovládanie sa už doposiaľ zvädzalo viacero urputných bojov a ktorý Rusi od 1. januára držali v rukách, obzvlášť ho posilnili a tuho ho bránili vo viacerých za sebou nasledujúcich líniách bojových postavení. Boje ešte pretrvávali na severozápad od Užoku v údolí Latorice a rieky Nagy-ág (dnes Rika, UA).⁶¹ Na konci januára tak gen. štáb hlásil odrazenie ruských výpadov na západ od Užockého priesmyku a ukončenie bojov pri obciach Pidpolozzja a Volovec na Zakarpatí. „Nepriateľa sme zahnali na výšiny priesmykov a znova zajali 400 vojakov.“⁶²

V skutočnosti dopadla januárová ofenzíva 3. rakúsko-uhorskej armády katastrofálne. Celkové straty dosiahli asi 50 % nasadených síl, teda skoro 89 000 mužov. III. zbor prišiel o 9 000, VII. zbor o 13 000, X. zbor o 22 000, XIX. zbor o 5 400 a XVIII. zbor o 8 000 mužov. V. zbor stratil 16 000 a Bojová skupina Szurmay 14 000 mužov. Okrem strát spôsobených priamo v boji spôsobovali veľké výpadky ochorenia a celkové vyčerpanie a únava.⁶³

„Začiatkom februára odrazili cisárske vojská prudké útoky Rusov vo východných Beskydách a spôsobili im značné straty. Boje pokračovali v stredných častiach zalesnených horských oblastí o jednotlivé výšiny, kde zajali 1 000 vojakov a ukoristili viacero guľometov“, hlásil Höfer.⁶⁴ O dva dni nato hlásili v Karpatoch opätovné ruské dennodenné útoky aj za cenu obrovských strát a počet zajatých Rusov stanovili počtom 4 000 vojakov.⁶⁵ 9. 2. sa podarilo cisárskym vojskám po viacdňovom boji obsadiť Rusmi zanovito bránené pozície na sever od Voloveckého sedla. Zajali značný počet vojakov, vojenskej munície a zásob. „Aj na ostatných úsekoch karpatskej bojovej línie prebiehajú prudké boje. Na západnom úseku bolo zmarených viacero ruských útokov, pričom sme zajali 350 vojakov a ukoristili 3 guľomety.“⁶⁶ Zanovité boje pokračovali v celej prvej, druhej aj tretej dekáde februára. Ruské výpady sa aj za cenu ťažkých strát stupňovali severne od miest Nadvirna a Kolomyja (obe na Ukrajine).⁶⁷ „Nepriateľské útoky koncom februára smerovali voči pozíciám v údolí Ondavy, resp. severne od Voloveckého sedla, ktoré rak.-uh. armáda odrazila.“⁶⁸

Začiatkom marca 1915 vykonali inšpekčnú cestu po nemocniciach a vojenskom pozorovacom ústave pre chorých a nakazených v Sátoraljaújhely uhorskí ministri, a to min. obrany barón Samu Hazai⁶⁹ a min. vnútra János Sándor⁷⁰, ktorí do mesta

⁶⁰ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 9 (26. 1. 1915), s. 1.

⁶¹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 10 (28. 1. 1915), s. 1.

⁶² In *Zemplén*. Roč. 46, č. 11 (30. 1. 1915), s. 2.

⁶³ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. S. 61.

⁶⁴ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 12 (4. 2. 1915 *Fényes sikerek a Kárpátokban.*), s. 1.

⁶⁵ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 13 (6. 2. 1915 *Ujabb győzelmek a Kárpátokban.*), s. 1.

⁶⁶ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 14 (10. 2. 1915 *Fényes győzelem Volócnál.*), s. 1.

⁶⁷ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 17 (20. 2. 1915), s. 2.

⁶⁸ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 19 (27. 2. 1915), s. 2.

⁶⁹ Barón Samu Hazai (26. 12. 1851 – 10. 2. 1942). Do roku 1876 Samuel Kohn. Vojak z povolania. Honvédsy generálplukovník, v rokoch 1910-1917 uhorský minister obrany.

⁷⁰ János Sándor de Csikszentmihály (14. 11. 1860 – 16. 7. 1922). Politik. V rokoch 1913-1917 minister vnútra

pricestovali zvláštnym vlakom v noci 6. marca z Mukačeva. Na druhý deň ráno o 7.00 h ich na vlakovej stanici prijali ministerský tajomník gróf Jozef Majláth⁷¹, zemplínsky župan Július Meczner⁷², podžupan Gyula Dókus⁷³, zástupca tajomníka Béla Molnár a policajný kapitán Lajos Schmidt. V sprievode ministrov boli: šéf I. oddelenia ministerstva obrany, štábný plukovník Belicska⁷⁴, štábný major barón Láng⁷⁵, veliteľ korunnej stráže podplukovník Kubinyi⁷⁶, momentálne dočasne dôstojník osobnej stráže ministra obrany, ministerskí tajomníci Farkas a Dr. Hajós. Ráno boli na pozorovacej stanici pre chorých prítomní gróf J. Majláth a jej vojenský veliteľ plukovník Ödön Oláh⁷⁷. K nim sa pripojil aj hlavný inžinier štátneho stavebného úradu Leopold Gnädig. V čase návštevy bolo v nemocnici prítomných 2 158 chorých, z toho bolo 1 330 nakazených pacientov. Inšpekcia si najprv prezrela prijímaciu budovu, potom nasledovala prehliadka viacerých infekčných barakov. Potom si pozreli sklady lekárskeho vybavenia a bielizne. Nasledovala kuchyňa, umývacie a sterilizačné miestnosti zvlášť pre infekčných pacientov, sušiareň, žehliareň, kde už sprievodcovskú úlohu prebrala manželka grófa Majlátha. Odtiaľ smerovali do novo sa budujúcich častí barakov pre pacientov so škvrnitým týfusom a choleroou. Potom navštívila ministerská delegácia barak č. 39 vyhradený pre dôstojníkov trpiacich infekčnými chorobami. Ešte navštívili sklad liekov, budujúcu sa čakáreň a kúpele. Celkovo veľmi chválili celé pracovisko, ktoré je ešte stále pod výstavbou firmy Gedeon a Kont z Budapešti a zároveň vyjadrili poľutovanie, že toto výborne fungujúce špičkové a skvele zariadené pracovisko nemohol navštíviť minister vojny Krobotin, ktorý mal vtedy povinnosti inde.

Július Meczner, župan Zemplínskej župy

Z pozorovacej stanice delegácia odišla autami do nemocnice sv. Alžbety v Sátoraljaújhely, kde ju privítal a sprevádzal riaditeľ a primár v jednej osobe, Dr. Móric Chudovszky⁷⁸.

kabinetu druhej vlády Istvána Tiszu.

⁷¹ Jozef Majláth (11. 4. 1858 – 2. 9. 1940). Gróf. Veľkostatkár. Politik. V rokoch 1914–1918 bol riaditeľom Ústavu pre invalidov a pozorovanie chorých (Betegmegfigyelő és rokkantügy intézet) v Sátoraljaújhely.

⁷² Július Meczner, deteki és tengerfalvi (1841 – 1943). Statkár. Politik. Roku 1915 hlavný župan Zemplínskej župy.

⁷³ Dr. Gyula Dókus, csabacsüdi (15. 10. 1849 – 12. 10. 1928). Úradník. Podžupan Zemplínskej župy.

⁷⁴ Správne Sándor Belitska (1. 4. 1872 – 7. 12. 1939). Vojak z povolania. Generálporučík. Po vojne maďarský minister obrany. Počas prvej svetovej vojny bol vedúcim oddelenia a štábnym plukovníkom ministerstva obrany, dlhší čas aj veliteľom košickej 77. pešej brigády, potom vrchným veliteľom 1. armády na východnom fronte, kde slúžil v roku 1917.

⁷⁵ Boldizsár Láng (csanakfalvi, 11. 3. 1877 – 27. 4. 1943). Barón. Vojak z povolania. Generálporučík. Politik. Roku 1915 počas prvej svetovej vojny štábný major, neskôr v roku 1920 vedúci vojenskej kancelárie maďarského premiéra a člen maďarskej diplomatickej misie na mierových rokovaníach v Paríži.

⁷⁶ Gyula Kubinyi (1877 – 1944). Vojak z povolania. Generálporučík. Roku 1915 počas prvej svetovej vojny štábný podplukovník.

⁷⁷ Ödön Oláh (? - ?). Plukovník. Pred vojnou podplukovník, vedúci žandárskeho oddelenia uhorského ministerstva vnútra.

⁷⁸ Dr. Móric Chudovszky (15. 5. 1868 Rašov – 1941). Lekár, chirurg. Pôsobil v Budapešti, Michalovciach a v meste Sátoraljaújhely. Viac o ňom pozri In BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlačí (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 2013. S. 297–298.

Neskôr zamierili na stanicu odpočinku pre chorých organizovanú Červeným krížom pri tabakovej továrni. V prvej sále nemocnice ich privítal manželský pár Széchényiövcov, kým v druhej sále kňažná Windischgrätz. Potom si prezreli aj obväzovňu na železničnej stanici. Odtiaľ sa napokon pobrali do Miškovca na ďalšiu inšpekciu.⁷⁹

Počas dvoch mesiacov fungovanie pozorovacej stanice sa na nej vystriedalo skoro 6000 chorých vojakov, spomedzi nich bolo asi 30-40 % infekčných pacientov s týfusom a úplavicou, napriek tomu z celkového počtu 6 000 zomrelo len 120 jedincov, čo predstavuje 2%-nú úmrtnosť pacientov.⁸⁰

V článku s názvom *Malé obrázky z Veľkej vojny* opisuje jej vojenský účastník s iniciálami I. B., ktorý leží v jednej z nemocníc svojej spomienky z frontu a dojmy z Karpát. Opisuje všade viditeľné drobné hrobové návršia, ktoré sú viditeľné aj v Haliči a zem je nimi doslova posiatá. Hovorí o hroboch na pustom vrchu Opołonek⁸¹ na západ od Užockého priesmyku, ktoré by sa podľa neho po skončení vojnového konfliktu mohli stať pútnickým miestom. Hroby opisuje ako zelené návršia s bielymi drevenými krížmi s nápismi aj bez nich, kde na nich zväčša vidieť len nápis „honvéd“ alebo príslušnosť ku pluku ako napr. maďarský nápis „22-ös“ (príslušník IR 22, p.a.). Na inom hrobe je vidieť aj meno vojaka, atď. Opodiaľ popisuje aj rady ruských hrobov s krížmi alebo bez nich so sporadicky bodákom do zeme zapichnutými puškami namiesto náhrobka.⁸²

Noviny informovali aj o zaujímavom pokuse prebiehajúcom v Karpatoch s cieľom zabezpečiť zásobovanie vojakov pomocou grónskych psov, ktoré by im pomohli zdolať ťažkosti v zimnom zásobovaní zasnežených horských oblastí. Automom myšlienky bol polárnik Dr. Kőnig⁸³, ktorý sa naposledy zúčastnil v expedícii Filchnera a v ďalšej im zabránila vojna. Kőnig daroval vojenskému veleniu 19 grónskych psov, ktoré zapriahnuté saňami zásobovali vojakov potravinami. Podľa správ bol pokus úspešný a vyjadrili nádej na jeho ďalšie rozvinutie.⁸⁴

Na karpatskom fronte v marci i naďalej pokračovali väčšie-menšie ruské útoky. „Prudko útočiacim Rusom, ktorí sa dostali až ku zátarasom pritom spôsobili rak.-uh. vojaci ťažké straty a zajali 600 vojakov.“ Generálny štáb sa pochvalne vyjadril o vojakoch slúžiacich na karpatskom fronte, pretože tí musia od začiatku dlhšie a krutej zimy čeliť nielen nepriateľským vojskám, ktoré sú v početnej prevahe, ale aj nepriaznivým klimatickým podmienkam v silnom mraze a hlbokom snehu.⁸⁵

„Pri ceste z Cisny do Baligródu (obe Poľsko) rak.-uh. vojaci po tuhom boji obsadili jednu obec a okolité výšiny cez deň počas snehovej búrky očistili od nepriateľa.“

⁷⁹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 22 (10. 3. 1915 *A honvédelmi és a belügyminiszter Ujhelyben. A helybeli katonai kórházak megvizsgálása.*), s. 1-2.

⁸⁰ Tamže.

⁸¹ Opołonek (1028 m.n.m.) je vrch na hraniciach Poľska a Ukrajiny v najvýchodnejšom cípe poľského Národného parku Beskydy.

⁸² In *Zemplén*. Roč. 46, č. 23 (13. 3. 1915 *Kis képek a Nagy háboruból.*), s. 1.

⁸³ Dr. Felix Kőnig (28. 9. 1880 Graz – 1945) bol rakúsky polárnik a bádateľ. V čase prvej svetovej vojny bol od augusta 1914 do septembra 1915 poručikom špeciálnej lyžiarskej jednotky (Ski-Kompanie), kde bol pre jeho skúsenosti s lyžovaním a polárnymi psami zodpovedný za zásobovanie jednotiek v horách Haliče a tiež prevoz ranených a chorých s pomocou psích snežných záprahov. 7. septembra 1915 ho na misii Rusi postrelili do ruky, zajali a následne nato transportovali do zajateckého tábora v Krasnojarsku, kde bol až do júna 1918. Viac o ňom pozri v štúdiu dostupnej online na <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/2154896X.2014.913928>.

⁸⁴ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 23 (13. 3. 1915 *Grönlandi kutyák a Kárpátokban.*), s. 3.

⁸⁵ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 22 (10. 3. 1915 *Kárpáti csapataink discsérete.*), s. 2.

Medzitým na susednom úseku frontu zmarili ruský útok smerujúci od západu.⁸⁶ 14. marca severne od Užockého priesmyku boli pri ruskom útoku z jednotiek prvej línie zničené dva ruské prápory. Zajali 11 dôstojníkov a 650 vojakov, ukoristili 3 guľomety.⁸⁷

Takéto správy o čiastkových lokálnych úspechoch rak.-uh. armády absolútne nezobrazovali reálnu situáciu na karpatskom fronte v tomto období, ktorá bola v skutočnosti pre obrancov veľmi nepriaznivá a miestami až kritická. Zo 148 000 mužov, ktorými disponovala 2. armáda začiatkom marca, bolo len do 14. marca 24 000 mŕtvych alebo ranených, ďalších 10 500 padlo do zajatia alebo zostalo nezvestných. K tomu muselo byť 17 000 mužov odsunutých do tyla pre ochorenia. Nenávratné straty 15-dňovej bitky predstavovali pre 2. armádu skoro 35 000 mužov, pričom nebol dosiahnutý prakticky žiaden výsledok.⁸⁸

Gyula Dókus, podžupan Zemplínskej župy

Zemplínsky podžupan Gyula Dókus uverejnil 17. marca v novinách *Zemplén* pochvalné listy od vrchného veliteľa vojsk arcivojvodu Fridricha a od veliteľa 7. armádneho zboru arcivojvodu Jozefa, adresované vedúcim predstaviteľom Zemplínskej župy. Listy mu preposlal min. vnútra formou odpisov, kde v prvom z nich arcivojvoda Fridrich vyzdvihuje a oceňuje podžupana za rýchle a presné vybavenie všetkých vojenských požiadaviek adresovaných župe, čo sa týka dopravy, zásobovania, služby trénu a celkovú snaživú spoluprácu župných orgánov s vojskom. Ten toto jeho ocenenie rozšíril a adresoval ho aj hlavným slúžnym sudcom jednotlivých okresov, ktorí sa nemalou mierou pričínili na hladkom chode vecí a spolupráci s armádou. V druhom liste, ktorý arcivojvoda Jozef adresoval c. k. komorníkovi podžupanovi, mu vyjadruje svoju vďaku a pochvalu župným orgánom za podporu jeho 7. zboru, obzvlášť za

činnosť, ktorú vykonal občiansky zmocnenec poverený zostavením pracovnej jednotky na opravu miestnych ciest poškodených nepriaznivým počasím.⁸⁹

Podľa hlásenia z 19. marca „...v Karpatoch prebiehali delostrelecké útoky v blízkosti Lupkówa a Smolníka (oba Poľsko) a na výšinách juhozápadne od Baligródu. Severne od Užoku ako aj v celej juhovýchodnej Haliči Rusi takisto pokračovali v útokoch na ľavé a prostredné krídlo rak.-uh. pozícií. Bojiská sú všade pokryté mŕtvymi bojujúcimi. Zajali 5 ruských dôstojníkov a 500 vojakov.“⁹⁰ Boje pokračovali od Užockého priesmyku po sedlo pri Koniecznej (Poľsko), kde za pár dní zajali

⁸⁶ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 23 (13. 3. 1915 *Győzelmes támadásunk Mezőlaborc felett.*), s. 2.

⁸⁷ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 24 (17. 3. 1915 *Minden orosz támadást visszavertünk.*), s. 1.

⁸⁸ HORVÁTH, Jakub. *Boje v Karpatoch 1914-1915*. Banská Bystrica: Jakub Horváth, 2014. S. 73-74.

⁸⁹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 24 (17. 3. 1915 *A hadsereg elismerése vármegyénknek.*), s. 1.

⁹⁰ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 25 (20. 3. 1915 *Sikertelen orosz támadások az egész fronton.*), s. 1.

3 030 Rusov. V boji o výšiny nad obcou Vyškovo (UA) sa podarilo vojakom rak.-uh. armády vytlačiť nepriateľa zo svojich pozícií a zajali pritom 8 dôstojníkov a 685 vojakov.⁹¹

24. marca noviny uverejnili aj krátku správu o dobytí pevnosti Przemysl ruským vojskom, ktorá podľa správy padla do rúk nepriateľa 22. marca po 4-mesačnom obliehaní a desiatkach tisícov ruských obetí a až potom, čo ju cisárske vojská pre obliehateľov úplne znehodnotili.⁹²

„Medzitým pokračovala karpatská bitka, kedy museli cisárski vojaci čeliť viacerým ruským opakovaným útokom. Južne od obce Zališčiky (UA) obsadili rak.-uh. vojaci 11 ruských oporných bodov a zajali 500 Rusov.“⁹³

Redaktor novín *Zemplén* sa pokúsil urobiť rozhovor aj s ruskými vojakmi zajatými po boji o Duklu, ktorí sa dostali do nemocníc v Sátoraljaújhely. Z bojiska sem priviezli 137 prevažne ťažko zranených Rusov, ktorých sa pokúsil vyspovedať novinár. Zväčša negatívnou odpoveďou mu však bolo iba mlčanie, a to nie kvôli zraneniam alebo jazykovej bariére, ale pretože ruskí vojaci mali zakázané hovoriť s nepriateľom. Jedného sa mu napokon podarilo obmäkčiť a ako ten sám povedal, v prípade porušenia zákazu, by ich za to doma čakal prísny trest, možno poprava zastrelením.⁹⁴

V poslednom marcovom čísle noviny informovali o rozsiahlych prudkých bojoch na línii južne a východne od Lupkówa a tiež medzi Lupkovským sedlom a Užockým priesmykom. Rak.-uh. velenie zistilo, že Rusi v útokoch južne od obce Dwernik (Poľsko) do bojov nasadili aj jednotky divízie, ktorá bojovala pri obliehaní pevnosti Przemysl.⁹⁵

2. Apríla hlásilo velenie relatívne pokojnú situáciu na línii Východných Beskýd po odrazení viacerých ruských útokov, no na línii východne od Karpát, kde útočia väčšie ruské sily, hlásili stále prebiehajúce boje.⁹⁶ V nasledujúcich dňoch prebiehali v Karpatoch veľké boje na výšinách východne od údolia Laborca, kde „spojené nemecké a rak.-uh. oddiely obsadili silné ruské pozície a zajali 5 040 Rusov. Na susedných výšinách odrazili viacero ruských útokov a zajali ďalších 2 130 ruských vojakov.“⁹⁷ V tomto zalesnenom teréne pokračovali neustále útoky Rusov, ktorí „sa nehľadiac na najneohľadupľnšie využitie ľudskej masy vrhali do útokov. Miesta ruských útokov tak označujú skutočné kopy mŕtvol a zranených. Na území pod našou najúčinnejšou delostreleckou a guľometnou paľbou sme vo včerajších bojoch zajali 1600 nezranených Rusov.“⁹⁸ Podľa ďalšieho hlásenia sa ruská ofenzíva trvajúca už zhruba od 20. marca zastavila na celej bojovej línii v dôsledku zmareného ruského prielomu o ktorý sa pokúsili väčšími silami v oblasti údolí Laborca a On-

⁹¹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 26 (24. 3. 1915 *A kárpáti csata. Két nap alatt 4000 orosz fogoly.*), s. 2.

⁹² In *Zemplén*. Roč. 46, č. 26 (24. 3. 1915 *Przemysl.*), s. 3.

⁹³ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 27 (27. 3. 1915 *Tovább folyik a kárpáti nagy csata.*), s. 1.

⁹⁴ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 27 (27. 3. 1915 *Százharminchét orosz közt. A duklai orosz sebesültek.*), s. 2.

⁹⁵ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 28 (31. 3. 1915 *Nagy csata Lupkownál.*), s. 1.

⁹⁶ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 29 (3. 4. 1915 *Nagy csata a bukovinai orosz határon. Az ellenség óriási veszteségei. A Kárpátokban áll a harc.*), s. 2.

⁹⁷ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 30 (7. 4. 1915 *Nagy harcok a Kárpátokban és Galiciában. Ujabban ismét 7170 orosz foglyot ejtettünk.*), s. 2.

⁹⁸ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 31 (10. 4. 1915 *Győzedelmes küzdelmeink a Kárpátokban. Az ellenség holttesteit gar-madátkban fekszenek.*), s. 2.

davy. Odrazili aj najnovšie ruské výpady na oboch stranách Užockého priesmyku.⁹⁹

Dňa 17. apríla noviny uverejnili článok, v ktorom sa pokúsili analyzovať reakcie nielen miestnej a domácej tlače, ale aj znepriatelených a hlavne neutrálnych štátov európy na boje v Karpatoch, aby dokázali podporiť svoje tvrdenia o zlyhaní ruskej jarnej ofenzívy a ich postupnej porážke v Karpatoch. Ako píše, podľa vyjadrení zahraničných periodík je obdivuhodné, ako dokázali vydržať brániace sa rak.-uh. a neskôr aj nemecké vojská obrovský ruský tlak a veľkú početnú prevahu ich vojsk, a to najmä po kapitulácii pevnosti Przemysl. Samotná ruská tlač vraj tento neúspech sčasti pripísala členitému ťažkému terénu a nepriaznivému zimnému počasiu Karpát, kedy sa pre pokračujúce sneženie a neschodné cesty rozsiahla ruská ofenzíva spomalila alebo úplne uviazla pre nedostatočné zásobovanie a nemožnosť rýchlejšieho manévrovania väčších vojenských zoskupení, čo nahrávalo viac obrancom, ako útočiacim ruským vojskám. Noviny *Zemplén* zároveň označili 16. apríl za deň najvýznamnejšieho úspechu 19. pešieho pluku z Győru a 26. pešieho pluku z Ostrihomu, pod vedením baróna plukovníka a veliteľa brigády Dörfela¹⁰⁰, ktorým sa podarilo po urputnom boji znovu dobyť vrch Čeremcha v údolí rieky Uh a dať tým bodku ruskej ofenzíve.¹⁰¹

To isté číslo novín informovalo o „*sporadických bojoch v oblasti Karpát a ruských pokusoch o výpady, ktoré boli však odrazené, pričom zajali 450 Rusov.*“ Boje v bližšie neurčenom údolí rieky Stryj (UA) priniesli ďalších 268 ruských zajatcov.¹⁰² 23. apríla hlásilo velenie stále nemennú situáciu na viacerých frontoch. „*Na karpatskej bojovej línii boli občasné delostrelecké boje, keď rak.-uh. delostrelectvo bolo aktívne pri Veľkej Poláne a nemecké pri obci Koz'ova (UA). Po odrazení ruského útoku na pozície pri Užockom priesmyku bol relatívny klud. Všetci zajatci posilňujú veľké straty nepriateľa.*“ (Rusov, p.a.) „*Na druhý deň obsadili jeden nepriateľský oporný bod východne od priesmyku. V Haliči a Bukovine bola situácia nemenná.*“¹⁰³ Koncom apríla hlásili až na pár delostreleckých prestreliet na niekoľkých úsekoch na celej karpatskej bojovej línii relatívny klud. Rusi pozastavili aj svoje opakujúce sa útoky voči postaveniam východne od Užockého priesmyku.¹⁰⁴

5. mája už vydanie novín informovalo o „*veľkom víťazstve v západnej Haliči*“ a o „*pokračujúcom prenasledovaní Rusov*“ na základe hlásenia gen. štábu v Budapešti zo 4. mája 1915. Opisujú prelomenie a obsadenie celej bojovej línie v západnej Haliči od Visly po Karpaty, ktorú držali Rusi v rukách ešte od síce víťaznej bitky cisárskych vojsk pri Limanowej, ktorú však po nej museli pod ruským tlakom odstúpiť. Spojené rakúsko-uhorské a nemecké sily pod velením hlavného veliteľa vojsk, maršála arcivojvodu Fridricha postupovali ďalej na východ a donútili ruské sily ku generálnemu urýchlenému ústupu. „*Počet ruských zajatcov doposiaľ dosiahol 30 000. Podarilo sa ukoristiť množstvo vojenského materiálu, medzi inými 22*

⁹⁹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 32 (14. 4. 1915 *Az Erdős-Kárpátokban az oroszok támadásait visszavertük.*), s. 1.

¹⁰⁰ Správne ide o baróna Heinricha von Dörfela (28. 6. 1860 – 21. 10. 1924), v tom čase plukovníka a veliteľa 65. poľnej brigády, ktorá niesla najväčšiu zásluhu na víťazstve v bitke o Čeremchu. Za zásluhy bol 15. 5. 1915 povýšený na generálmajora. Pozri tiež *A Világgháború 1914-1918. Különös tekintettel a Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. VIII. Kötet*, Budapest: A M. Kir. Hadilevéltár, 1939. S. 639, 669-672.

¹⁰¹ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 33 (17. 4. 1915 *Az oroszok veresége a Kárpátokban.*), s. 1.

¹⁰² In *Zemplén*. Roč. 46, č. 33 (17. 4. 1915 *Élénkül a lengyelországi harcér. Szép sikerünk a Nida mellett. A Kárpátokban is győzelmesen küzdünk.*), s. 2.

¹⁰³ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 35 (24. 4. 1915 *Az oroszok nagy veszteségei.*), s. 2.

¹⁰⁴ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 36 (28. 4. 1915 *Az oroszok nagy veszteségei.*), s. 1.

*díel, 64 guľometov.*¹⁰⁵ V druhom článku toho istého čísla novin upresnilo nemecké vrchné vojenské velenie v Berlíne svoje údaje z juhovýchodného frontu nasledovne: „Prvý deň ofenzívy medzi zalesnenými Karpatami a Vislou dobre napreduje a ukoristili sme 25 500 zajatcov, 16 díel a 47 guľometov ako aj nepreberné množstvo munície.“¹⁰⁶

Výsledkom viacmesačných bojov v Karpatoch bolo spustošené územie horného Zemplína, ako aj širokého pásu na území dnešného Poľska a Ukrajiny. Dokumentuje to, i keď len sčasti aj článok v novinách *Zemplén* z 12. mája po úspešnom Gorlickom prielome frontu, kedy sa do opustených dedín a miest postupne vracalo obyvateľstvo aj úradnícky aparát župy, ktorí v svojich hláseniach z jednotlivých obcí postihnutých vojnovým frontom podávali informácie o celkovej situácii a miere ich poškodenia nadriadeným župným orgánom.

Ako vo svojom hlásení uvádza Hófer: „Na území Uhorska viac niet nepriateľa.“ To znamenalo aj očistenie zemplínskej župy od nepriateľských ruských vojsk. Po invázii a neustálych bojoch však ostali nezmazateľné stopy, ktoré miestami prirovnávali ku tatárskemu pustošeniu. No po víťaznom prielome badať v novinách aj náznaky neobvyklej objektivity vo vyhlásení redakcie „Aby sme boli spravodliví: že okrem ruského vandalizmu malo veľkú mieru na spustošení horných okresov zemplínskej župy aj to, že mnoho obcí spadalo do palebnej línie ..., kedy ich v boji častokrát poničila aj samotná rak.-uh. armáda.“ Podžupan Gyula Dókus po osobnej návšteve Stropkova realizovanej hneď po ústupe Rusov podal hlásenie aj na základne hlásenia ostatných slúžnych sudcov, kde redakcia uverejnila údaje získané od hlavného slúžneho sudcu okresu Snina. „Už z doteraz získaných údajov je zrejmy čierny obraz spustošenia...“ a uvádzajú konkrétne obce okresu: „Ruské (Zemplénoroszi) – obec nezaznamenala pomerne veľké škody, zhorelo len 8 domov, no počas delostreleckej paľby sa zranilo 5 civilných osôb. O to väčšie škody utrpela obec Zvala (Zellő), ktorá skoro úplne vyhorela. Veľa domov zhorelo aj v Smolniku (Ujszomolnok). Vo Veľkej Poľane (Nagypolány) sa zachovalo iba 12 domov, ostatné boli zničené a spálené granátmi a šrapnelmi. Aj tunajší gréckokatolícky chrám je úplne v ruinách. Z Runiny (Juhászslak) ostalo len čo-to zachované. V ruinách sú z veľkej časti tiež obce Zboj (Harcos) a Nová Sedlica (Ujszék) – z ktorých podľa hlásenia hlavného slúžneho odviekli ustupujúci Rusi aj mnoho civilov. Zaujímavý je aj jeho údaj o tom, že v okolí dediny Ruské je mimoriadne veľa povrchne zakopaných tiel, ktoré mŕtvolným zápachom robia vzduch nedýchatelným, preto si myslí že medzi tu táboriacimi ruskými vojakmi pustošila nejaká nákazlivá choroba.“¹⁰⁷

Konkurenčné opozičné noviny zo Sátoraljaújhely menom *Felsőmagyarországi Hirlap* prinášali vo svojich číslach pravidelne taktiež informácie z karpatského frontu, no tieto tu zámerne neuvádzame, pretože sa vcelku na základe tých istých oficiálnych správ prevzatých z vojenských hlásení, v podstate zhodujú s informáciami z novin *Zemplén*. Odlišovali sa skôr tým, že miestami možno častejšie prinášali aj rôzne úvahy, spovede, alebo zážitky jednotlivých účastníkov vojny alebo o problémoch s ňou spojených, ktoré neboli úplne v súlade s pozitivistickou propagandou šírenou v denníku *Zemplén*. Vo svojom vydaní z 30. apríla 1915 však

¹⁰⁵ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 38 (5. 5. 1915 *A nyugatgalíciai nagy győzelem. Az oroszok üldözése tart.*), s. 1.

¹⁰⁶ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 38 (5. 5. 1915 *21,000 fogoly a Kárpátokban. A német hadviselés sikerei.*), s. 1.

¹⁰⁷ In *Zemplén*. Roč. 46, č. 40 (12. 5. 1915 *A felszabadult Zemplén. Az oroszok pusztításai a felső járásokban.*), s. 2.

uverejnili v zemplínskych novinách dovtedy nepublikované informácie o oficiálnych zoznamoch strát rakúsko-uhorskej armády počas prvých 8 mesiacov trvania vojny do 27. marca 1915, kde boli nasledovné údaje:

Padlí:	dôstojníci – 3 549	mužstvo – 63 640	spolu – 67 189
Zranení:	dôstojníci – 12 275	mužstvo – 347 479	spolu – 359 479
Zajatí:	dôstojníci – 1 644	mužstvo – 44 919	spolu – 46 563
Celkové straty:	dôstojníci – 17 468	mužstvo – 458 038	spolu – 473 231

Celkové straty teda prakticky len za prvých 7 – 8 mesiacov trvania vojny predstavovali 17 468 dôstojníkov a 458 038 členov mužstva, spolu 473 231 vojakov.¹⁰⁸ Treba však poznamenať, že v týchto štatistikách neboli, ako to aj v samotných novinách píšiu, ešte zahrnuté údaje o stratách z obliehania a bojov o pevnosť Przemysl, ktoré celkové straty ešte značne navýšili.

Záver

Tlač bola v čase prvej svetovej vojny asi najrozšírenejším masovým oznamovacím a sčasti aj komunikačným prostriedkom tej doby, keďže moderný rozhlas bol ešte v plienkach, a tak bola významným zdrojom informácií, i keď bola podobne ako korešpondencia silno cenzurovaná a navyše zahľtená nánosom propagandy. V porovnaní s vojnovými denníkmi zas prinášala málo subjektívnych neokresaných informácií a aj hodnotenie objektivity a pravdivosti informácií je možné len na základe porovnania tlačou prezentovaných údajov s viacerými prameňmi, ktoré nepodliehali cenzúre a propagande.

Na základe analýzy článkov miestnych dobových novín a porovnania nimi popisovaného priebehu vojnových udalostí so skutočným priebehom operácií karpatského frontu v roku 1914 a 1915 možno skonštatovať, že dobová tlač sa snažila jednak v záujme štátom riadenej vlasteneckej propagandy, jednak v záujme ochrany miestneho obyvateľstva pred mnohokrát strašnými alebo nepriaznivými informáciami, ktoré by mohli v radoch ľudí vyvolať strach, paniku, či nevôľu, interpretovať priebeh vojenských udalostí v značne skreslenom pozitivistickom duchu, kedy tlač informovala pochopiteľne viacmenej len o úspechoch rakúsko-uhorskej armády a ústredných mocností, prípadne chcela poukázať na nedostatky nepriateľa, dvíhať morálku miestneho obyvateľstva alebo v ňom vyvolávať určitý druh nedôvery k nenávidenému nepriateľovi. Skutočné vojenské porážky, prehraté bitky a reálne počty padlých domácich vojakov sa preto v novinách neprezentovali, alebo iba v značne oklieštenej miere, zaručujúcej pozitívnu percepciu čitateľa. Aj napriek týmto skutočnostiam je v nich však množstvo štatistických, faktografických a hlavne personálnych údajov a osobných zážitkov, ktoré dopomáhajú vytvárať živý obraz o udalostiach prvej svetovej vojny na našom území.

¹⁰⁸ In *Felsőmagyarországi Hírlap*. Roč. 18, č. 37 (30. 4. 1915 150 *veszteségi lajstrom.*), s. 2.

Boje v Karpatoch v spomienkach vojakov

Po vypuknutí 1. svetovej vojny sa na jej frontoch ocitli milióny mužov rôznych národností. Po mobilizácii boli vojaci rakúsko-uhorskej armády nasadení na srbskom i ruskom fronte. Práve tu, v Karpatoch (a aj na území dnešného Slovenska), prebiehali na prelome rokov 1914 – 1915 ťažké boje. Niektorí vojaci, ktorí sa ich zúčastnili, si svoje zážitky zaznamenávali do denníkov, alebo neskôr po vojne spísali svoje spomienky. Tak nám aj v dnešnej dobe približujú ich autentické zážitky z vojny. Ich pohľad je osobitý a subjektívny, ale aj tak sú nezanedbateľným historickým prameňom. Niektoré z nich vyšli v knižnej podobe, iné sa zachovali v archívoch.

Jedným z autorov spomienok je aj Matej Šramo, ktorý opísal svoje zážitky z bojov a ruského zajatia.¹ Matej Šramo bol synom dedinského mlynára. Narodil sa 24. februára 1895 vo Vavrišove pri Liptovskom Mikuláši. Ako malý chlapec strávil niekoľko rokov v USA, odkiaľ sa však jeho rodina vrátila po smrti otca v roku 1910 späť na Slovensko – vtedajšiu časť Rakúsko-Uhorska. O rok nato Matej začal študovať na stavebnej priemyslovke v Budapešti. Po vypuknutí 1. svetovej vojny ako 19-ročný narukoval v Prešove k 4. rote 67. pešieho pluku. Na svoj vojenský výcvik a prvé nasadenie na front si spomína nasledovne:

„Chodili sme denne na cvičenie, len naraz sa začalo povravieť, že Rusi sú už pri Bardijove. Nato prišiel rozkaz, že budeme evakuovať niekam k Hatvanu.“ A tak nastal poplach a sťahovanie. Nás odťahovali do dedinky „Maklár.“ Tu sme postupne dostávali bojové uniformy a onedlho sme boli všetci na fronte. Z Makláru nás viezli v noci cez Humenné, Stakčín a do Karpatských hôr.“

Počas svojho prvého nasadenia na front sa so svojím plukom dostal počas prvej vojnovnej zimy dňa 24. februára 1915 k dedine Volové². Tu sa prvýkrát dostali do blízkosti vojnového diania: *„Ráno keď sme povstávali videli sme hrúzu nepopísateľnú. Trény, povozy s municiou, išli jedno za druhým po osy v blate zapadajúce vozidlá. Kde–tu kôň pri ceste zabitý a odhodený z cesty a taktiež i rôzne povozy. Pešo idúci ranení, poomrzaní, chorí.“* Večer sa dostali do prvej línie na vrchu „Žobrák“, kde dostal rady od starších skúsenejších vojakov, ako zostať čo najdlhšie na živu. Vojaci sa počas ruskej paľby tlačili v zákopoch, kde prežívali nefalšované hrôzy vojny. Po pár dňoch a sťažnostiach na únavu im bolo povolené si 48 hodín oddýchnuť v zázemí, čo aj náležite využili.

Počas ďalšieho bojového nasadenia sa dostal na vrch „Horovec“, kde zúrili ťažké boje. Nakoniec sa museli stiahnuť späť na vrch „Žobrák“, kde sa zakopali: *„Sme na vrchu „Horovci“, už tretí deň veľké boje prežívame. Delostrelecké boje zúria deň čo deň a nocí. Tuším tu zahynieme – všetci. Granáty a šrapnele sa trhajú nad našimi hlavami. Už sú znovu ranení a mŕtvi. Už tri dni sme ani žiadnu stravu nedostali. Sme značne preredení, utrpeli sme veľké straty posledné dni.“* „Rusi ich

¹ Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA Bratislava), Zbierka Spomienkových prác (ďalej ŠZ X), č. 145.

² Dnes mestečko Mižhirja na západnej Ukrajine.

však napadli z boku. Po tom, čo ich premohli, autor uvádza, že viacerých zabili priamo na mieste už po tom, čo ich odzbrojili. Sám Matej sa dostal do zajatia: „Keď som videl, že idú po nás z boku, začal som utekať dozadu. Gulky mi však pískali okolo uší a len som čakal, kedy ju už niektorú dostanem. V tom okamžiku som sa spamätal a skočil som do jamy, iste od granátu vyrytú. Jak som sa hodil do jamy, mal som však bajonet na puške a tým som sa poranil na ruke. Zakrvácanou rukou som operoval, že som ranený aby mne dali pokoj.“ Jeho cesta do zajatia trvala 28 dní a viedla cez Lvov³ až do zajateckého tábora pri meste Krasnoufimsk⁴ v Sverdlovskej oblasti na rieke Ufa⁵.

V radoch rakúsko-uhorskej armády bojoval v Karpatoch aj Dr. Artúr Šimko, ktorý po vypuknutí vojny narukoval do 15. honvédskeho pluku v Trenčíne. Po absolvovaní dôstojníckej školy bol v marci 1915 nasadený na východnom fronte. Podľa jeho spomienok⁶: „Dňa 20. marca 1915 bola naša rota nasadená do boja. Prežil som v Karpatoch asi 12 dní takého strádania, zimy a hladu, že tých ďalších asi 16

mesiacov, ktoré som strávil na fronte by som bol snáď ešte raz vydržal, ale tých 12 dní v Karpatoch veru nie. Rusi boli zakopaní na kopci vrchu Kozioláta⁷ nie viac ako 150 – 200 metrov od našej fronty. Žiadne opevnenie sme nemali. Pred nami žiadne prekážky, nemali sme vyťahnutý žiaden drôt, nakoľko sme ho ani nemali. Vykopali sme si každý primitívnu jamku a v nej ležali. Keď som zarána môj úsek prešiel, kopol som do ležiaceho vojaka už bol mŕtvy, buď strelený do hlavy alebo zamrznutý. Mŕtvoly sme neodpratávali. Keď nás vymenili, mal som v čate celkom 14 mužov. Rusi len sem tam vystrelili niekoľko rán, ináč neútočili. U carského Ruského vojska dôstojníci sa na front nedostali, velili iba poddôstojníci. Nijak nebol útočný ten ruský oddiel nasadený proti nám. Však keby boli prišli pre nás poddáme sa bez výstrelu. Nechcelo sa im asi bojovať, tak ako nám nie.

Keď sme sa dostali do údolia do dediny Fenyvesvölgy⁸ asi 60 km severne od Užhorodu /stretol som sa tam s Lacom Szántóm/ čítal som v maďar-

Čapicový odznak rakúsko-uhorského
15. honvédskeho pešieho pluku
(www.kvhbeskydy.sk)

³ Na území Ukrajiny.

⁴ Na území dnešného Ruska.

⁵ Na území dnešného Ruska.

⁶ VHA Bratislava, ŠZ X – 154.

⁷ Dnes výšina Kučalátá pri Veľkej Poľane.

⁸ Obec Stavne na území dnešnej Ukrajiny.

ských *Budapešťianskych novinách* „Az Est“, že okolo Budapešti vytiahli drôtené prekážky až 40 – 60 radov za sebou. „V Užhorode⁹ k nám dôstojníkom – už som bol kadet to je už šarža dôstojnícka – povýšenie za ten výkon, že sme tam ležali na kopci v Karpatoch bol náš prápor vyznamenaný a celý pluk dostal predikát *Koziolátay 15 honvéd ezred – Koziolátsky 15. honvédske pluk*. Ja som si mohol voliť buď vyznamenanie alebo mimoriadne povýšenie, volil som si to povýšenie a stal sa dôstojníkom.“

Účastníkom bojov v Karpatoch bol aj mladý český vojak Gustáv Hájiček. Narodil sa v roku 1895 v Krnove¹⁰ a v roku 1914 zmaturoval na reálke v Prostějove. V auguste 1914 bol počas mobilizácie povolán do pešieho pluku 54 v Olomouci. Po absolvovaní dôstojníckej školy v Opave sa ako podporučík dostal vo februári 1915 na východný front: „*To bolo začiatkom februára 1915. Išli sme transportom cez celé Slovensko, Jablonickým priesmykom cez Jasinu¹¹ dve stanice za priesmykom sme museli vystúpiť lebo tam už až tak ďaleko sa dostali ruské vojská. Všetko tam bolo vypálené, dediny vyhoreté a išli sme potom dva dni peši okolo Nádvornej. Tam sme večer prišli do lesa a už bolo počuť strieľanie vľavo, vpravo a tam už čakali spojky od rôt a celý prápor bol rozdelený a tie spojky nás viedli, každú skupinu krote. Ja som prišiel k 14.rote do zákopov. Tam sme si ľahli a ráno keď sme stáli sme boli prikrytí 30 cm vrstvou snehu. Ruské vojská boli zakopané pred nami asi 1 200 metrov v dedine Chorocholína. Dedina bola 12 km dlhá a bola rozdelená na tri časti. Na severnom diele boli ukrajinskí obyvatelia, v strede boli Nemci a vpravo boli Poliáci. Tam sme vyvíjali činnosť len výzvednú, posielali sme dopredu každú noc patroly a hlásili sme potom čo sme videli a sem tam sme spravili nejakých zajatcov, čo sa tam nám vzdali. Inak bojová činnosť nebola silná len nás z pravého krídla odstreľovalo ruské delostrelectvo. Tam bolo veľa mŕtvych a ranených. Tam som ostal až do apríla 1915.“*

V krátkosti si na svoje pôsobenie v rakúsko-uhorskej armáde spomínal aj Pavel Pagáč¹²: „*Na ruský front sme išli cez Ratibor¹³, Czenstochowu¹⁴ do Tomaszowa¹⁵, kde ma zadelili k 10. kompánii nášho pluku, Rusi obkolesili Przemysl a v Karpatoch prebiehali veľké boje na oslobodenie niekoľko tisíc mužov rakúsko-uhorskej armády. V januári celú našu divíziu premiestnili na karpatský okruh do Užhorodu. V dedinke Görbeszeg¹⁶ sme držali frontu až do júna 1915. Nepriateľ prestal útočiť a po Gorlickej ofenzíve sme cez užhorodský priesmyk pochodovali za Rusmi do Lvova a ďalej až po Tamanovice, kde nepriateľ zastal, ale len zadné voje. Potom sme pochodovali ďalej až po riekou Bug. Nepriateľ bol na druhom brehu rieky dobre opevnený. I tu v bojoch padlo veľa rakúsko-uhorských vojakov.“*

Svoj život vojaka počas bojov v Karpatoch po vojne opísal v kolektívnom diele o 1. svetovej vojne aj učiteľ Ladislav Košut, ktorý bol vo februári 1915 zaradený k 25. zeměbraneckému pluku v Brne.¹⁷ „*Jeli sme tudíš bez zastávek přes Pře-*

⁹ Mesto na území dnešnej Ukrajiny.

¹⁰ Mesto na území dnešnej Českej republiky.

¹¹ Mestočko na území dnešnej Ukrajiny.

¹² VHA Bratislava, ŠZ X – 234.

¹³ Mesto Racibórz na území dnešného Poľska.

¹⁴ Mesto Częstochowa na území dnešného Poľska.

¹⁵ Mesto Tomaszów Lubelski na území dnešného Poľska.

¹⁶ Obec Uličské Krivé na území Slovenskej republiky.

¹⁷ KOŠUT, L.: V Karpatech. In Žipek A.: *Domov za války*. II. díl. Praha: Pokrok, s. 176

rov¹⁸, Bohumín¹⁹, Osvětinu²⁰, Nowý Sacz²¹ do Grybova²². V Grybově vystoupili jsme z vlaku a ihned pochodovali směrem k východu, a druhého dne k severovýchodu. Třetího dne měli jsme jíti na vrch Jasonka doplnit prořídle řady našeho pluku. Již o páté byl alarm, a nedaleko nás ozývala se prudká střelba z pušek. To naši pětadvacátníci hrnuli se z Jasonky dolů, pronásledováni ruskou jízdou. Vzpoměl jsem si na své známé, ale nyní po nich pátrati bylo by pošetilým. Pochodový prapor dal se nyní s plukem na úprk, a nic nežárlil, že již utíká, aniž vystřelil. Večer téhož dne (dříve jsme na to potřebovali dvou dnů), byly jsme v Grybově.²³ Odtiaľ boli už večer pristavenými vlakmi odsunutí späť k Nowému Saczu a odtiaľ k Humennému: „Odpoledne zazněl signál nastupovat, a vyjížděli jsme opět. Ne však již směrem k západu, ale k jihu, podél řeky Poprad, přes Karpaty do Prešova, Košíc, Michalany a Michalovce do Humenného. Tam jsme málo potěšeni rozkazem vystoupit. V půl hodině stál seřazen celý náš pluk, napravo i nalevo viděli jsme pluky jiné. Přijel na bílém koni generál - brigádýr. Prohlédl pluk a zavolal k sobě stranou veškeré důstojnictvo. Kdo stáli jsme poblíže, uslyšeli jsme tato slova: „Naším úkolem jest proniknouti přes vrchy Poloninských Karpat k městečku Cisna²⁴, které jest již v rukou ruských, k Sanu²⁵ a přes něj k Chyrovu²⁶, a odtud k Přemyšlu²⁷. Nepodaří – li se nám tento úkol v deseti dnech, musí se Přemyšl vzdát.“²⁸ Autor spomienky ďalej pokračuje:

„Náš pluk dal se na pochod směrem severním podél Laborce, a odbočil pak směrem severovýchodním k Cisně. Přešli jsme jeden hřeben karpatský, na druhý stoupali jsme již v bitevní linii, a nahoře dán rozkaz zakopatí se. Byl směšným tento rozkaz v Karpatech, ve výši 900 m, za kruté zimy ve spoustě sněhu, ale co dělat, skrytí se chtělo nejen před střelami, ale i zimou, a proto vždy 4 až 5 mužů rukou společnou a nerozdílnou dalo se do práce. Vysekáno chrastí, odhozen sněh, a v nočním šeru bušili polní rýče do zmrzlé země. Ne sice nadarmo, ale zbytečně. Po dvouhodinné namáhavé práci dán rozkaz připravit se k odchodu. Po hodinovém pochodu byli jsme na sousedním vrchu, a tatáž práce měla začítí znova. Na štěstí byly zde jakési zákopy podoby hrobů. Očistil jsem si jeden od sněhu, rozestavil strážce a uleh jsem spokojeně do jednoho z hrobů, a pod celtovou příkrývkou brzy usnul. Spalo se dobře po namáhavém pochodu, i teplo bylo, ba čím dále tepleji, jen na obličej to občas chladilo, a ruka maně obličej rozehrávala. Ráno byl jsme i s druhy zasypán dosti značnou pokrývkou sněhovou. Tam ztrávili jsme ještě celý den. Navečer opět se stěhujeme na jiné místo. Tam v břehu byly vystavěny našimi předchůdci jakési boudy z chvojí.“²⁹

Tu sa autorova vojenská jednotka ubytovala s strávila tu niekoľko nasledujúcich dní. Ladislav sa však chcel vyhnúť boju s nepriateľom a dostať sa do zázemia. Na to

¹⁸ Na území dnešnej Českej republiky.

¹⁹ Na území dnešnej Českej republiky.

²⁰ Mesto Oświęcim na území dnešného Poľska.

²¹ Mesto Nowy Sacz na území dnešného Poľska.

²² Mestečko Grybów na území dnešného Poľska.

²³ Ref. 17, s. 176.

²⁴ Obec na území dnešného Poľska.

²⁵ Rieka na území dnešného Poľska a Ukrajiny.

²⁶ Mestečko Chyriw na území dnešnej Ukrajiny.

²⁷ Mesto Przemyśl na území dnešného Poľska.

²⁸ Ref. 17, s. 177.

²⁹ Ref. 17, s. 177.

chcel využiť nejaké vhodné onemocnění. Ako si spomína: „Tak míjel den za dnem. Bojů spočátku nebylo, jen tu a tam někdo, raněn šrapnelem, s úsměvem pospíchal do zázemí, šťasten, že opouští krásné sice, ale nehostinné hory. Za to více a více šířila se mezi vojíny úplavice, jež byla spočátku lékaři uznávána a nemocní posíláni do zázemí. V tu dobu dostal jsem od jedné kolegyně z domova lístek, v němž psala: > Slyšela jsem, že prý mezi vojíny zuří velice zlá nemoc, dysenterie. Prosím vás, nechte se jí nakazit...< . Ale mne se nákaza nechytila. Pravda, měl jsem sice z > vydatné stravy < po studenu silný katar střevní i žaludeční, ale to nebyla přec jen dysenterie.“³⁰ S úplavicou sa pokúsil dostať do zázemia, ale keďže mal len nízku teplotu, chceli ho poslať späť na front. Nakoniec sa mu však podarilo podplatiť jedného Čecha a dostať sa na určitý čas do bezpečia.

Rakúsko-uhorskí vojaci na železničnej stanici v obci Stakčín (www.kvhbeskydy.sk)

V Karpatoch bojoval aj Jozef Klempa z Moravského Svätého Jána. Pred vojnou v rokoch 1911 – 1914 absolvoval odbornú obuvnícku školu vo Viedni. Po vypuknutí 1. svetovej vojny narukoval v októbri k 13. honvédkemu pluku. Tak ako mnoho iných ľudí, aj on očakával, že sa vojna do konca roka skončí a on sa vráti domov. Boje však pokračovali ďalej a tak sa v roku 1915 aj on dostal na front.³¹ „Tak prišiel i nový rok 1915 a vojna trvala ďalej. Vtedy nastal i čas nášho odchodu. Obyvateľstvo nás vyprevádzalo, dávalo nám cigarety a kvetiny. Mne však bolo v mojej duši hrozne smutno, pretože sa mi nijako nezadalo, že idem bojovať za slovenskú vec. Išli sme smerom na Nové Zámky. Január bol síce daždivý, ale dosť teplý, a tak tak to bolo predsa trochu príjemnejšie. V nákladných vozňoch nás bolo až do štyridsať

³⁰ Ref 17, s. 177.

³¹ KLEMPA, J.: *Moje skúsenosti zo svetovej vojny. Denník československého legionára z rokov 1914 – 1920.* Bratislava, Slovart, s. 181.

mužov, jeden na druhom.³² Z Nových Zámkov pokračovali ďalej cez Budapešť, Hatvan³³, a Sátorajjáújhely³⁴ až do Humenného: „Navečer sa trochu vyjasnilo i slniečko začalo sa trochu usmievať, a keď sme sa zastavili v Humennom (Homona), bolo celkom teplo. Tam sme tiež dostali večeru. Bolo tam veľmi mnoho ruských zajatcov. Prezerali sme si všetkých, akí sú špinaví a zarastení, a v duchu som rozmýšľal, či aj ja tak budem vyzerat'. Dávali sme im zvyšky z jedál a kúsky chleba, čo oni s veľkou chuťou pojedali. Vtedy som ešte nevedel, čo je hlad. Keď sa stmievalo, prišli sme do stanice Senna (Sóna), [Snina]. Bola to stanica celá rozstrieľaná od Rusov, ktorí odtiaľ pred pár dňami ustúpili. Tu sme už celkom dobre počuli strelbu z diel i guľometov.³⁵ Ich cesta pokračovala ešte ďalej. „Úplne za tmy sme zastavili na stanici Stakčín (Takčáň). Tam sme vystúpili z vozňov, pretože to bola odbočka od hlavnej železnice, a tam sa trať končila. Ubytovali sme sa v dedine po stodo-
lách, šopách, maštaliach, niektorí i po domoch, kde sa dalo.“ Ďalej si spomína: „Rusi zatiaľ rýchlo ustupovali. Cesta nás viedla z kopca na kopec. Horských potokov, v ktorých sa voda veľkým rachotom valila dolu, bolo veľmi nahusto. Bolo vidieť tu a tam rozbitý voz alebo zdochnutého koňa.“³⁶

Jeho jednotka postupovala ďalej za Rusmi: „Takto sme pomaly postupovali za Rusmi. Strelba sa ozývala na všetky strany a stretávali sme mnohých ranených. Kto mohol ísť pešo, išiel sám, bol rád, že ide z frontu domov v nádeji, že už viac do vojny nepôjde. Tých ťažko ranených viezli na saniach na slame. Bol ich celý rad. Zajatých Rusov bolo na tisíce, a tak sme v našich ešte chlapčenských hlavách mysleli, že ich už máme všetkých, a naše hrdinstvo rástlo. Naša guráž však skoro prešla, pretože už na druhý deň začali Rusi hádzať granáty ako na ukážku blízko nás. Vtedy sa už naša bujnnosť úplne stratila, čo bolo poznať hlavne na Maďaroch.“³⁷ Za Rusmi postúpili až k mestu Lutowiska³⁸, kde sa ruské vojská zakopali. Prudké boje tu vypukli na Hromnice 2. februára. Autor píše:

„Ráno asi o deviatej hodine sme dostali rozkaz k nástupu. Kompánia sa pohla vo vyrovnaných radoch dopredu. Sotva nás Rusi zbadali, hneď spustili silný oheň z guľometov i z dvanástich diel, následky čoho boli okamžite vidieť. Mali sme niekoľkých ranených a mŕtvych. Veliteľ kompánie dal príkaz zastaviť. V snehu sme si vyhrabali zákopy a sme boli aspoň čiastočne chránení pred nepriateľskou strelbou. Tá zúrila celý deň, takže sme nemohli ani hlavu vystrčiť.“³⁹ Po zotmení sa jeho jednotka presunula ešte asi dvesto krokov ďalej, kde sa zakopala na nasledujúce dni. „Len čo sa ráno rozvidnelo, začali Rusi znovu strelbu. Granáty a šrapnely nám hádzali rovno do zákopov. Naša artiléria začala tiež strelbu, no tak nešťastne, že nám hneď dvoch mužov zabila. Bol to hrozný pohľad. Niekoľko kamarátov vedľa mňa už bolo mŕtvych. Každú chvíľu som čakal, kedy príde rad aj na mňa. Artiléria strieľala vo dne v noci, tak nebolo možné ani hlavu vystrčiť.“⁴⁰ Dňa 6. februára 1915 autor počas prudkých bojov padol do ruského zajatia: „6. februára nadrá-

³² Ref. 31, s. 15.

³³ Na území dnešného Maďarska.

³⁴ Na území dnešného Maďarska.

³⁵ Ref. 31, s. 15.

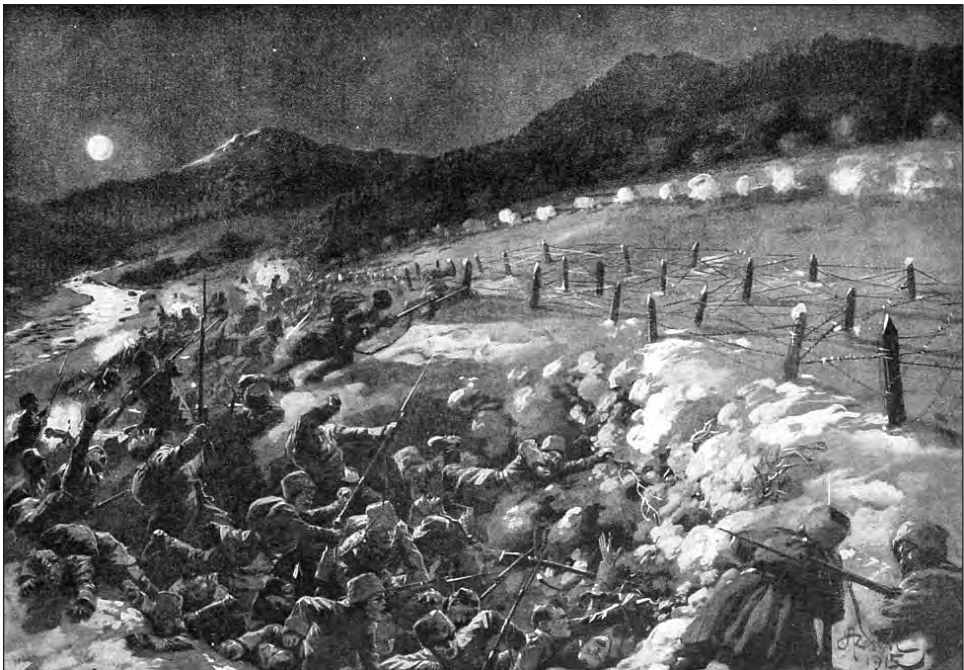
³⁶ Ref. 31, s. 16.

³⁷ Ref. 31, s. 17.

³⁸ Obec na území dnešného Poľska.

³⁹ Ref. 31, s. 19.

⁴⁰ Ref. 31, s. 20.

Dobové ilustrácie znázorňujúce boje v Karpatoch

nom strelba trochu utíchla. Niečo sa očakávalo. Každý z toho bol nervózny. Telefóny pracovali na všetky strany. Predpoludním začali Rusi nastupovať. Pretrhli naše ľavé krídlo a všetkých hnali pred sebou. Kto neutiekol, toho zabili alebo zajali. Rusi sa vo veľkom množstve valili ako veľká voda a zmietli všetko, čo sa im postavilo do cesty. A tak sa stalo, že skôr ako sme stačili utiecť, boli už Rusi pri nás. Dostali sme rozkaz strieľať do nich. Strieľalo sa až na vzdialenosť tridsať krokov, mali veľké straty a preto boli veľmi rozzúrení.“⁴¹ „Keď naši zbadali, že nás Rusi berú do zajatia, začali po nás strieľať z guľometov i diel. Zas padlo niekoľko ranených a mŕtvych. Guľky padali ako dážď, ale ja som nič nedbal. Bežal som ako rozumu zbavený po snehu vyše kolien. Každý utekal, aby zachránil svoj život. Pribehol, som k jednému malému, napoly zrúcanému domčeku a za ten som sa schoval, aby som mohol k ďalšiemu behu набраť trochu dychu. Avšak beda: sotva som sa zvalil za domom do snehu, už mi z druhej strany domu mieril ruský dôstojník revolverom na hlavu. Musel to však byť dobrý človek, lebo upustil od svojho úmyslu a ukázal mi cestu do jednej doliny, kde som sa mohol zachrániť. Nedbal som viac na to, že mi guľky hvízдали okolo hlavy a sneh bol od guľiek samá brázda. Najväčšou rýchlosťou som prebehol asi osemsto krokov a bol som v doline. Šrapnely a granáty síce lietali hodne husto, čiastočne som však už bol v bezpečí.“⁴² Dostal sa do ruského zajatia a v roku 1918 vstúpil do československých légii. Za svoje zásluhy dostal Rad sokola s mečmi. Domov do vlasti sa vrátil až v roku 1920.

V Karpatoch bojoval aj Josef Kliment z Větrušic⁴³. Pred vojnou sa vyučil za zámočníka a po jej vypuknutí narukoval k 28. pešiemu pluku, s ktorým sa dostal na front. Vo svojich spomienkach píše: „Druhého dne ráno jsme nastoupili další cestu, již mnohem schůdnější než včera. Vinula se karpatskou kotlinou, odkud bylo vidět na obou stranách ještě hodně vysokých hor. Ze svého pozorování jsem byl náhle vyrušen rachotem strojních pušek, ručnic a granátů. Mlčky jsme pohlédli jeden na druhého. Náš důstojník byl v rozpacích, protože sám nevěděl, kde je bojová čára. Zůstali jsme stát na místě, jeden dva jezdci byli vysláni prozkoumat okolí. Ale daleko nedojeli. Najednou jsme viděli, jak z protějšího vrchu jedou dva páry koní s dělem, a na to bylo vidět celou linii našich ustupujících vojáků. Jezdci dorazili až do vesnice Vola Michova, kde byl umístěn náš vojenský divizní štáb. Za 20 minut hlásili jezdci našemu veliteli, že máme jít rychle kupředu. Nepřítel prý nemá v úmyslu frontu prorazit. Byl to jen obranný boj. Ještě nějakou chvíli bylo slyšet rachocení, ale poznenáhlu vše utichlo.“⁴⁴

„Ještě byla tma, když na nás nahoru volá post: - Vstávat a rychle dolů! - Jeden po druhém jsme se spouštěli po chatrném žebříku a za půl hodiny jsme kráčeli na frontu, ještě za tmy, aby nás Rusové neviděli. Plně dvě hodiny jsme šlapali po bílých stráních, až jsme spatřili vojáky pobíhající ve sněhových zákopech. Dorazili jsme k nim, již se rozednívalo, všude byl klid a jen někde dál třeskla občas rána z pušky. Divil jsem se, jak vojáci byli zarostlí, černí a umazaní, ale přitom si počínali dost ležérně. Hned násobklopili a vyptávali se, jak je v Čechách, jaké tam prosakují zprávy o válce azda již nebude konec a podobně. Dostalo se jim různého vysvětle-

⁴¹ Ref. 31, s. 20.

⁴² Ref. 31, s. 21.

⁴³ Dnes obec v okrese Praha – východ.

⁴⁴ KLIMENT, J: *Zápisky legionářovy. Ze života a bojů na Rusi ve světové válce v letech 1914 – 1919.* Středokluky, 2005. s. 34.

ní. My jsme měli ještě dost kuřiva a jídla a tak jsme se s zuboženými kamarády dělili. Obcházeli jsme okopy, dívali se na druhou stranu, ale krčili jsme se přitom jako poplašení zajíci.⁴⁵ Jeho útrapy na bojisku pokračovali aj nadálej:

„Byli jsme již dva dni v dostřelu ruské artilerie. Zakusil jsem hudbu ruských granátů a šrapnelů, ale i rakouská děla jsem viděl chrlit oheň na nepřítele. Jinak se fronta v těchto místech zdála mrtvá, protože nedochádzelo k útokům ani z té, ani z oné strany. Šli jsme tři hodiny přímo na protilehlou horu. Cesta byla mizerná a nohy nám klesali slabostí. Nejvíce nás tížili patrony a puška, kterou jsme my Češi pokládali za nepotřebnou přítež. Snad každý druhý voják ukládal smrtící náboje do sněhu. Na novém místě byly již zákopy hotové a tak jsme se hned do nich nastěhovali. Časně ráno, ještě za tmy, vystřelili Rusové světelnou raketu nad naše okopy, aby se přesvědčili, jestli je tato část obsazena. Raketa osvítila okolí tak, že bylo vidět jako ve dne. Hned na to zarachotili pušky z ruské i z naší strany. Ale jen pro to, aby se jedni ani druzí neodvážili k útoku. Já jsme ani pušku do ruky nevzal, jen jsem bedlivě pozoroval protější stranu. Raketa dopadla a opět se po krajině rozhostila tma.“⁴⁶

„Často jsme se stěhovali z fronty na frontu, měnili jsme místa podla potřeby velitelství. Dostali jsme se na horu Medvědí, na Lupkov a na Dukelský průsmyk, až přišli Velikonoce. 2. dubna 1915 na Zelený čtvrtek jsme vystřídali 29. domobranec-ký pluk a hned 3. dubna na Velký pátek ve 4 hodiny ráno Rusové zahájili útok na našem úseku fronty. Rozpoutal se urputný boj a spousta zabitých Rusů ležela před našimi zákopy, před drátěnými překážkami. Já jsem nevystřelil ani jednu patronu a jen jsem boj pozoroval. Bitva trvala dvě hodiny. V sobotu na to nám oplácela ruská dělostřelba včerejší den. Dávali nám to tak horké, že jsme museli ustoupit z předních zákopů do zálohy. 7. dubna se rozpoutal boj na pravém křídle a my jsme měli jít jako posila. Postupovali jsme proti Rusům dosti rychle, ale já jsem se opožďoval, protože kvůli svým omrzlým nohám jsem nemohl tak rychle jít. Rusové nechali naši kompánii dojít až na sto kroků před své zákopy a pak začali do nás nemilosrdně pálit. Byl to úplný masakr a naši začali nejprve ustupovat, ale potom to byl přímo bezhlavý útěk. Já jsem byl od počátku vzadu. Bylo to v lese, lehl jsem si tedy za strom. Když naše kompanie ustupovala, neutíkal jsem, ležel jsem za stromem dál a odovzdaně, jak to dopadne.“⁴⁷ Ako zajatec v Rusku pracoval v elektrárni. V roku 1916 sa prihlásil do československých légii a zúčastnil sa napríklad bojov pri Bachmači. Do vlasti sa vrátil na jeseň 1919.

⁴⁵ Ref. 44, s. 36.

⁴⁶ Ref. 44, s. 40 - 41.

⁴⁷ Ref. 44, s. 46 - 47.

VOJNOVÉ CINTORÍNY A PAMÄTNÍKY

Pastoračná činnosť poľných duchovných slúžiacich v zložkách Uhorskej kráľovskej vlastibrany v prvej svetovej vojne

Rakúsko-uhorská monarchia disponovala zložitým vojenským systémom. V zmysle zákona o brannej moci, platného v čase vypuknutia vojny, tvorila prvú líniu pozemnej armády cisárska a kráľovská (kaiserliche und königliche, k. u. k.) spoločná armáda (Heer), ktorej vojenské doplňovanie prebiehalo z celého územia monarchie a jej veliacim jazykom bola nemčina. Druhú líniu tvoril Landwehr (kaiserliche-königliche, k. k.) doplňovaný z dedičných provincií s nemeckým veliacim jazykom a Magyar Királyi Honvédség, t. j. Uhorská kráľovská vlastibrana (königliches ungarische, k. u.), doplňovaná z krajín Svätej koruny s maďarským, resp. chorváckym veliacim jazykom u chorváckych jednotiek. Treťou líniou, zostavovanou len v čase vojny, bol v dedičných provinciách Landsturm, resp. na území Uhorského kráľovstva Népfőlkés (domobrana). Druhou zložkou ozbrojených síl bolo cisárske a kráľovské vojenské námorníctvo.¹

V monarchii platila všeobecná branná povinnosť, v zmysle ktorej muži podľa vyznačených ročníkov narodenia museli pred príslušnú obvodnú odvodovú komisiu. Toto nastávalo v časoch mieru podľa brannej povinnosti po dovŕšení veku 21 rokov, no postupom vojny a nárastom strát boli do vojenskej služby povolávané čoraz mladšie ročníky. Ak na odvodovej prehliadke mladý bravec zdravotne vyhovelo, tak narukoval do jednotky, ktorú pre neho vyžrebovali.²

V rámci možností danej doby pre opateru duchovného života vojaka prirodzene existovala služba poľných duchovných, ktorá bola prispôsobená organizačnej štruktúre a fungovaniu ozbrojených síl. Rámec cirkevného úradu od základov zmenila reorganizácia, ktorá vstúpila do platnosti od 1. februára 1869. V zmysle jednej z najdôležitejších zmien sa vojenská duchovná služba snažila vyhovieť náboženskej pestrosti obyvateľstva ríše, preto bola postavená podľa 21. paragrafu zbierky zákonov č. LIII. z roku 1868.³ Tento zákon rozlišoval rímskokatolícku, gréckokatolícku, pravoslávnu, evanjelickú, reformovanú a izraelitskú vieru a podľa tejto zákonnej úpravy sa v ozbrojených silách starali o zostavenie cirkevných úradov. Po okupácii Bosny a Hercegoviny v roku 1878 sa pri organizovaní tamojších bosniackych jednotiek robili opatrenia aj na duchovnú opateru vojakov islamskej viery.⁴

¹ Ravasz, István – Szijj, Jolán (eds.) 2000. S. 524. Ide o rozdelenie ozbrojených síl podľa zákona o brannej moci, platnom v čase vypuknutia vojny. Tibor Balla vo svojej štúdií *A militarista birodalom mítosza* (In *Hadtörténelmi közlemények* 127. évfolyam 3. szám, s. 628-643.) vysvetľuje, že organizácia, výcvik, možnosti nasadenia a úroveň výzbroje suchozemských ozbrojených síl sa delila na dve halvné časti. Do prvej patrili k. u. k., k. u., k. k. A do druhej Népfőlkés, resp. Landsturm.

² Ravasz, István – Szijj, Jolán (eds.) 2000. S. 711. Schopných nováčikov vyžrebovali do 13-členných skupín, z ktorých každý 4., 8., a 13. bravec narukoval k územne príslušnému pluku vlastibrany (Honvédség) alebo Landwehru, kým ostatní ku spoločným jednotkám.

³ Zákon to nariaďoval takto: „V armáde a štátnych verejných inštitúciách (vojenských školách), taktiež v občianskych a vojenských nemocniciach majú byť príslušníci každého vierovyznania účastní náboženskej výučby a všetkej duchovnej služby duchovnými ich vlastnej cirkvi.“ § 21 Zs. č. LIII. z r. 1868. Pozri [online] [cit. 2016-02-05]. Dostupné na internete <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5375>

⁴ V ozbrojených silách Habsburskej ríše, resp. monarchie Rakúsko-Uhorska slúžili popri rímskokatolíckej viere aj

Druhým dôležitým výsledkom reformných zmien bolo, že v tabuľkovom počte stavu rozlišovali mierový a vojnový stav. V mierovom čase u spoločnej armády fungovala poľná duchovná služba pod vedením poľného biskupa (apoštolského vikára) s podporou Poľnej Svätej stolice. Zároveň však v Uhorskej kráľovskej vlastibrane vykonávalo pastoračnú činnosť iba niekoľko skutočných duchovných.⁵ Takto nemožno hovoriť o vybudovanej duchovnej službe, avšak predsa pre nich vypracovali pravidlá a nariadenia, čo znamenalo prevzatie a výklad dokumentov používaných v spoločnej armáde. Podľa tohto, právomoci a služobné povinnosti duchovných vo vlastibrane presne určovali dekréty príslušných orgánov a služobné predpisy. Prvý dekrét pre poľných duchovných vlastibrany vydali v roku 1874.⁶ Nasledujúci prezidiálny obežník č. 6600 z roku 1898 zrušil jeho účinnosť.⁷ V ňom presne vymedzili štruktúru poľného duchovenstva vlastibrany v mierovom stave a v prípade mobilizácie. Podľa tohto sa stav poľných duchovných delil na skutočný stav a tých v zálohe. Napriek dovedna iba štyrom duchovným v riadnom pracovnom stave prirodzene ani v mierovom stave neostali honvédi slúžiaci u vlastibrany bez duchovnej podpory, farár či duchovný miestneho sídla príslušného k ich posádke dochádzal do kasární na zabezpečenie duchovného života tam slúžiacich vojakov.

Po mobilizácii odvelili ku každej mobilizovanej armáde po jednom hlavnom poľnom farárovi.⁸ Hlavný poľný farár napíňal u mobilizovanej armády tie isté právomoci, ako v čase mieru vojenský farár pri veliteľstve zboru. V cirkevných záležitostiach bol podriadený poľnému biskupovi, vo vojenských veliteľovi armády. Hlavnému poľnému farárovi boli podriadení rímskokatolícki duchovní, kým duchovní iných vierovyznaní boli vojensky podriadení veliteľstvu armády a z cirkevného hľadiska vedúcemu predstaviteľovi vysielajúcej cirkvi.

Dvojitá podriadenosť, ktorá bola príznačná pre mierové časy, zostala prítomná aj po odchode vojsk do boja. Takto zodpovedali poľní duchovní vojensky veliteľovi a cirkevne poľnému biskupovi, resp. vedúcemu predstaviteľovi ich vierovyznania. Rytier Géza Váradi si na to spomína takto: „*Môj plebán mi počas môjho krátkoho pobytu v Sarajeve prehovoril do duše, aby som si za svoju prvoradú povinnosť vytýčil študovanie vojenských predpisov, ich presné dodržiavanie, lebo len ich poznaním sa zo mňa môže stať svedomitý poľný farár.*“⁹

Po mobilizácii založili poľnú duchovnú službu Uhorskej kráľovskej vlastibrany spolu s tou od Landwehru a podriadili ich pod právomoc poľného biskupa spoločných ozbrojených síl. Nad rímskokatolíckou a gréckokatolíckou vierou mal právomoc poľný biskup a protetantský a pravoslávni poľní duchovní, resp. poľní rabíni dostávali jurisdikčné splnomocnenie od toho cirkevného úradu, odkiaľ dostali svoje poverenie.¹⁰

---

cirkevné osoby nasledovných vierovyznaní: gréckokatolíci od r. 1779, pravoslávni od r. 1834, evanjelickí od 1860, reformovaní od 1860, izraeliti od 1834 a moslimovia po r. 1878.

⁵ V Uhorskej kráľovskej akadémii Ludovika, v nemocnici miestnej posádky v Budapešti a dvoch kadetských školách.

⁶ Pozri Szervi *határozvány magyar királyi lelkészek számára*. In Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára 1874. december 15. 23. szám.

⁷ A-2, Szervi *Határozványok magyar királyi honvédlelkészek számára*. In Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára 1898. október 1. 49. szám.

⁸ Feldsuperior

⁹ Várady Géza, 1914. S. 30.

¹⁰ Borovi József, 1992. S. 94-95. Dr. Varga A. József 2010. S. 68. Stencinger Norbert 2011. S. 49-51.

Polní duchovní slúžili aj na veliteľstvách vyšej úrovne, ale tí, ktorí urobili naozaj veľa pre duchovnú opateru vojakov, boli cirkevné osoby na veliteľstvách divízií, v poľných a záložných nemocniciach, na opevnených miestach a pri hradných štáboch a plukoch.

Pri divíziách slúžili dvaja poľní duchovní, z ktorých bol jeden vždy rímskokatolíckym, kým vierovyznanie jeho spoločníka záviselo od toho, ktorá viera prevažovala v radoch slúžiacich vojakov daných jednotiek. Pri nižších podradených jednotkách slúžil jeden duchovný.¹¹ Ak boli pri niektorej divízii prípadne zaradení dvaja katolícki poľní duchovní, tak bolo úlohou služobne staršieho¹² popri vedení duchovnej služby aj vedenie duchovenstva divízie a matrík.¹³ Ak bola popri katolíckej ku divízii pridelená do služby aj cirkevná osoba inej viery, tak obe riadili svoj duchovný úrad danej viery samostatne.¹⁴

Ak bola brigáda patriaca do zväzku divízie povolaná do služby na väčšiu vzdialenosť alebo na dlhší čas, tak túto jednotku nasledoval duchovný pridelený na túto úlohu: „*ak je jedna brigáda vydelená na väčšiu vzdialenosť a dlhší čas (zvlášť pri divíziách operujúcich v horskom prostredí), tak je túto brigádu povinný nasledovať veliteľstvom divízie vybraný honvédske duchovný a vyžiadať si od duchovného divízie potrebné množstvo matričných zložiek.*“¹⁵ V poľných a záložných nemocniciach tak každopádne slúžil poľný duchovný, ako aj na opevnených miestach alebo pri hradných štáboch. To, aby na týchto miestach slúžiaci honvédi mali svojho poľného duchovného, bola potreba predovšetkým preto, lebo bojovali oddelene od svojej divízie.

V mierových časoch prijímali poľní duchovní službu na dobrovoľnej báze. Avšak v opatreniach vydaných pred vojnou upravovali aj službu v zálohe. V zmysle zákonných opatrení vydaných ministrom obrany 28. februára 1914 majú branci podliehajúci vojenskej povinnosti preradení do evidencie právo požiadať o svoje vymenovanie.¹⁶ Žiadateľ musí jednoznačne pomenovať, či chce svoju službu vykonať u cis. a kráľ. spoločných ozbrojených síl, alebo u maď. kráľ. vlastibrany. Ďalej bolo potrebné priložiť „*doklad o poslednom mieste zamestnania (pri katolíckych duchovných aj doklad o vysvätení) sú povinné dokumenty na zloženie predpísanej prísahy pri narukovaní do riadnej služby a na zaobstaranie si predpísaných služobných kníh – tieto dve dokumenty je výhodné zhrnúť do jedného dokladu – respektíve skrz príslušné veliteľstvo dopĺňovania vlastibrany dať jednu kópiu matrike.*“¹⁷ Odo dňa vymenovania boli uchádzači vymazaní z evidencie záložákov a dostali sa do stavu maďarskej kráľovskej vlastibrany.

Žiadosti boli adresované ministrovi obrany: „*Veľavážený Pán minister obrany! Ja dolepodpísaný sa obraciam na Veľaváženého Pána ministra obrany s tou poníženou žiadosťou, aby ste ma ráčili vymenovať za dolupodpísaného poľného duchovného v zálohe maďarskej kráľovskej vlastibrany. Zostávam poníženým slu-*

¹¹ Borovi József, 1992. S. 99

¹² V tom prípade, ak bol jeden z dvoch pri divízii slúžiacich poľných duchovných v riadnom stave a druhý v zálohe, tak bez ohľadu na hodnosť bol duchovný z povolania vedúcim duchovenstva divízie. Výnimku tvoril prípad, ak služobne starší duchovný pred svojim preradením do zálohy slúžil v riadnom stave.

¹³ Služobný predpis 1913. 27. §

¹⁴ Borovi József, 1992. S. 94-95. Dr. Varga A. József 2010. S. 68. Stencinger Norbert 2011. S. 49-51.

¹⁵ Služobný predpis 1913. 27. §

¹⁶ RK 1914.

¹⁷ Tamže. S. 53

žobníkom Veľaváženého Pána ministra obrany, rímskokatolícky duchovný Béla Muha.¹⁸ Ku žiadosti musel žiadateľ priložiť úpis, v ktorom sa vyjadruje, že si zaobstará dokumenty potrebné na vymenovanie za poľného duchovného, a že zloží písahu potrebnú ku službe.¹⁹

Ďalej bolo potrebné priložiť potvrdenie o tom, akú cirkevnú službu zastáva v čase podania žiadosti. V hore uvedenom príklade znelo nasledovne: „Potvrdenie. Ja dolepodpísaný týmto oficiálne dokazujem, že Béla György Muha sa ako vysvätený farár momentálne nachádza v kláštore Máriaradna. Ágoston p. Prieszter, predstavený kláštora.“²⁰ Odev honvédskejších poľných duchovných bol prispôsobený predpisom vydaným pre vlastibranu.

Oblečenie poľných duchovných slúžiacich v Uhorskej kráľovskej vlastibrane bolo rovnako ako ich honvédskejších druhov stanovené platnou vyhláškou *Predpis na ošatenie a výstroj pre uhorskú kráľovskú vlastibranu*.²¹ Honvédskejší poľní duchovní museli vyhovovať vojenským aj cirkevným normám, preto sa ich odev líšil vzhľadom na vierovyznanie. Katolícki duchovní a pomocní duchovní nosili kňazský oblek, ktorý pozostával s čiernej reverendy, kňazského perleťového kolárika a čierneho hodvábneho kňazského ornáta. V prípade, že sa zúčastňovali cirkevných obradov, „sa musí prispôbiť daným cirkevným pravidlám.“²²

Prirodzene sa rozlišovalo slávnostné a každodenné oblečenie. Vyzdobený, pri zvláštnych predstaveniach a slávnostiach, duchovný vyrazil v reverende, perleťovom koláriku, čiernom ornáte s kňazskou štólou a kňazským klobúkom. Pri hláseniach a vojenských slávnostiach nosil kňazskú atillu, perleťovú kravatu, čierne nohavice vťahnuté do čižiem a ozdobný klobúk. Mimo služby nosil kňazskú atillu, alebo tmavý meštiansky kabát, po krk zavretú čiernu vestu, perleťový kolárik, čierne nohavice vťahnuté do čižiem a meštiansky klobúk. Kňazská atilla siahajúca po kolená bola zhotovená z jemného súkna vysokej kvality, opatrená stojatým golierom. Podobne honvédskej pešej dôstojníckej atille mala čierne hodvábne náprsné šnúry a čierne hodvábne gombíky. Poľná čiapka a plášť poľného duchovného sa zhodovali, respektíve boli podobné tým, ktoré používali dôstojníci. Plášť sa odlišoval len tým, že hoci jeho strih sa zhodoval s modrosivým plášťom, tak ho zhotovovali bez manžiet a lemov.

Dôležitou súčasťou odevu bola štóla. Bola 10,5 cm široká prispôbená mieram pásu, zhotovená z dlhej hodvábnej stuhu a na oboch koncoch bola zdobená 8 cm dlhými zlatými strapcami. Určené bolo aj to, v akej miere majú dole visieť strapkaté konce počas nosenia.

Poľný plášť a čiapka pravoslávneho honvédskeho duchovného sa zhodovali s katolíckym kolegom, kým jeho reverenda a pokrývka hlavy boli prispôbené predpisom jeho cirkvi. Odev reformovaných duchovných sa líšil od katolíckych duchovných iba v tom, že namiesto perleťovej kravaty nosili bielu.²³ Čiapka a plášť

¹⁸ HIM HL 1914.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Tamže.

²¹ *Öltözeti és felszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére*, Budapest, 1876. Neskôr ho vydali v 1887-om, resp. aj v 1892-om; VII. Časť. Ďalšie citácie sa vzťahujú na predpis z r. 1892. V čase vypuknutia vojny bol v platnosti predpis A-26, *Öltözeti és felszerelési szabályzat a M. Kir. Honvédség számára*, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt, 1911. Tento však obsahuje iba doplnky.

²² Tamže. S. 364.

²³ Tamže. S. 364.

honvédskeho poľných rabinov boli rovnaké, ako u katolíckych, pravoslávnych a protestantských kolegov, ale nosili oblečenie a pokrývku hlavy prislúchajúce ich náboženstvu. Cirkevné osoby mohli prípadné vyznamenania nosiť na reverende alebo na kňazskej atille, v zmysle platných ustanovení.²⁴

Príspevok na rovnošatu upravoval obežník ministerstva vydaný 1. apríla 1911.²⁵ Podľa neho bol pre honvédskeho duchovných v riadnom stave, vymenovaných v mierovom stave alebo zo zálohy preradených, ustanovený príspevok na rovnošatu v sume 240 korún. Po začatí bojov upravovali v ministerskom obežníku oblečenie poľných duchovných idúcich do boja.²⁶ Podľa tohto mali zaradení honvédskeho duchovní povolené nosiť zvláštny poľný odev. V porovnaní s horeuvedenou VII. časťou Predpisu na ošatenie a výstroj vstúpili do platnosti nasledovné zmeny: manžety plášťov poľnej šedej odteraz zhotovovali zo zamatu. Čierne pantalóny bez límcovania sa počas vojny zmenili na poľné šedé s čiernym súkenným límcem. Okrem toho nastala zmena aj vo vzhľade kňazskej atilly. Pôvodne čiernu farbu časti oblečenia v mierových časoch pozmenili na poľnú šedú a povolili používanie vreciek a sklopiteľného goliera.

Nosenie oblečenia dopĺňalo Služobné nariadenie, ktoré takto ustanovovalo: „*honvédskeho duchovní sú povinní pred nepriateľom zakaždým pri sebe nosiť v koženej taške: štólu, jeden kríž, jednu škatuľku na vybavenie svätého pomazania a knihu cirkevných obradov. Každý honvédskeho duchovný pridelený do vojska idúceho do boja si musí tiež zaobstarať bielu ramennú pásku s červeným krížom.*“²⁷ Okrem toho od augusta 1915 mal pri sebe každý poľný duchovný svoju číslom registrovanú poľnú kaplnku, čo bola drevená debna, zvnútra polstrovaná plátnom, v nej skladoval svoje oblečenie, cirkevné šaty, kovové predmety, omšovú dosku a oltárny kameň.²⁸

Služba na fronte

Vo vojne, ktorá vypukla, si museli svoje miesto zastáť vojaci v mimoriadnych podmienkach a prekážku znamenalo aj to, ak ich po prehnane optimistickej nálade nečakane zastihli mnohé útrapy a strádanie súvisiace s vojnovým stavom. Technický pokrok priniesol oproti predošlým zbraniam ničivejšie a vytvorila sa nová, dosiaľ neznáma vojna, ktorá bojujúcim stranám priniesla obrovské straty a mimoriadne veľa rán. V danej dobe bola väčšia časť obyvateľov monarchie nábožensky založená a viedla aktívny náboženský život, čo v značnej miere určovalo ich rozmýšľanie a správanie sa. „*...naši vojaci sú krotkí a bohabojní, aj tí sa tam naučia modliť, ktorí už zabudli.*“²⁹ – referoval o svojej návšteve na bojisku v roku 1915 poľný biskup Imre Bjelik.³⁰ Myšlienky poľného biskupa o náboženskom živote dôs-

²⁴ Tamže. S. 365.

²⁵ RK 1911.

²⁶ RK. Szabályrendeletek, 1915.

²⁷ Služobný predpis 1913. 26. §

²⁸ Varga A. József 2010. S. 80.

²⁹ Bjelik Imre 1915.

³⁰ Bjelik Imre (1860 Ilava – 1927 Oradea). 1. júla 1911 ho menujú poľným biskupom Rakúsko-Uhorskej monarchie, úrad zastával do rozpadu monarchie.

tojníckeho zboru a mužstva podporujú aj slová katolíckeho poľného duchovného Menyhérta Zelényiho, slúžiaceho pri cisárskom a kráľovskom 26. pešom pluku: „...s veľkým uspokojením poznamenávam, že naši dôstojníci vykazujú na poli náboženského života bezchybné správanie. Na bohoslužby neposielali len mužstvo, ale boli na nich aj sami prítomní...“³¹

Poľný duchovný sa podobne vyjadruje aj o mužstve, vyzdvihuje, že ich správanie, vystupovanie a ich prítomnosť na bohoslužbách dokazujú, že „*silno veria v Boha, zbožňujú ho a dúfajú v jeho pomoc.*“³² S rozšírením náboženstva, v súvislosti s prežitím viery slová duchovného, slúžiaceho pri pluku, ladia so slovami jeho cirkevného nadriadeného: „...zvyklo sa vraviť, že kto sa chce učiť modliť, nech ide na more. Aj my môžeme povedať, že strelecký zákop je veľkým budičom božského strachu.“³³ Bolo by chybou zovšeobecňovať z dvoch spomienok, no v zmysle poznania zmyšľania danej doby a náboženského života môžeme odvodiť záver, že vojaci bojujúci v 1. svetovej vojne boli vo väčšej miere bohabojní ľudia, než bezbožní, a tak veľmi potrebovali pomoc poľných duchovných, ktorí im pomáhali aj v neľudských podmienkach a ťažkých chvíľach.

Najdôležitejším azda bolo, aby sa vojaci mali možnosť zúčastniť na svätej omši, bohoslužbe, čo bolo pre veriacich dôležité z týždňa na týždeň aj v civilnom živote, no v prestávkach bojov možno i viac. Takto na stránkach dobových novín spomína na jednu takúto znamenitú príležitosť istý poručík v zálohe: „*Bohoslužba na bojisku je dojímavá. Ak je to možné, tak oltár vojaci vyzdobia kvetmi a ozdobia ho podľa vkusu svojej duše a viery. Sú aj takí vojaci, ktorí ku zdobeniu oltára prispievajú tým, že pod obrázok Panny Márie vyvesia svoje zlaté a strieborné medaily chrabrosti. Farár bez prístrešku, napriek vetru a snehu káže – jeho hlas znie hutne, ako nádej, vzbudzujúca dôveru. Poľný farár je vtedy naším dvojnásobne dobrým pastierom, on sprostredkúva našu vďaku, pocity, pokoru pred Bohom.[...] Keď vraví: za vlasť, – poskočí nám srdce, a nebojíme sa, a zo silného vojaka sa stane plačúce dieťa, veru – to neplačú kresťania v kostoloch, ale vojaci na bojisku počas bohoslužieb.*“³⁴

Avšak výber miesta poľných omší a výkon bohoslužieb veľmi často narážal na prekážky.³⁵ Samozrejme najdôležitejším faktorom, zohľadňovaným pri oznamovaní obradov, bola bojová situácia, respektíve služobné zadelenie jednotky. V zmysle toho sa stávalo, že nie vždy vedeli usporiadať poľné omše v čase predpísanom cirkvou, no snažili sa pre to zabezpečiť možnosti.

Menyhért Zelényi si takto spomína na bohoslužby vykonávané na frontovej línii: „*V nedele a vo sviatočné dni sme vykonávali bohoslužby riadne na dvoch miestach, striedavo u rôznych skupín v zálohe alebo pozbieraných zo zákopov. Bohoslužba pozostávala riadne zo svätej omše a svätej reči.*“³⁶ Tieto príležitosti sa prispôbovali zvláštnej situácii. Cirkevné osoby totiž nevzbudzovali pozornosť iba na náboženské povinnosti, ale hovorili aj o vojnových okolnostiach, v mnohých prípadoch takto nabádajúc auditórium do ďalšieho vytrvania. „...záverom [svä-

³¹ Zelényi Menyhért.

³² Tamže.

³³ Tamže.

³⁴ Székesfehérvári Hírlap 1915.

³⁵ Podľa cirkevných predpisov mohli vykonávať obrady len na takom mieste, ktoré bolo posvätené. Do II. Vatikánskej synody bolo možné predniesť svätú omšu len na posvätenom oltárnom kameni, kalich a paténa spočívali na oltárnom kameni, ktorý niesol poľný duchovný so sebou.

³⁶ Zelényi Menyhért.

tej omše] som adresoval povzbudivé slová k členom mužstva, ktorí ešte neprešli krstom ohňom, pričom väčšina starých bojovníkov už zahynula sčasti v Srbsku a bojoch v Rusku.³⁷ – spomínal na jednu takúto udalosť Sándor Mándoki, poľný duchovný uhorskej kráľovskej 40. honvédskej divízie. Ak na to bola možnosť, tak pred plánovanými väčšími vojenskými operáciami alebo v čase zákopovej vojny pred výmenou jednotiek, sa snažilo vojenské velenie zabezpečiť možnosť účasti na svätej omši. „...uprostred veľkých ovácií som odcválal ku 46. pluku, kde prebiehala poľná omša pred celým odchádzajúcim plukom a po ktorej ide pluk do bojových postavení a my stojíme pred veľkou bitkou, tak celebrujúci farár po dušu povznášajúcej kázni dával všetkým Generalabsolutio.“³⁸ – písal arcivojvoda Jozef, veliteľ temešvárskeho VII. zboru, brániaceho planinu Doberdó vo svojich pamätiach publikovaných po vojne. Generalabsolutio znamená všeobecné rozhrášenie spod spáchaných hriechov, ktoré podľa katolíckeho kanonického práva mohli farári dávať a dávajú iba v mimoriadnych situáciách pre viac veriacich. To nenahrádzalo v plnej miere osobnú spoveď, ale znamenalo rozhrášenie v prípade smrti na bojisku. Ak sa však vojak z boja vrátil, tak na odpustenie hriechov sa musel z hriechov vyspovedať.³⁹

Z hľadiska duchovného života, udržania a posilňovania viery vojakov bolo veľmi dôležité prežívanie sviatkov. V ich príprave mali poľní duchovní dôležitú úlohu. V súčinnosti s veliteľom jednotky oni vypracúvali harmonogram duchovných príprav na sviatky a samotný priebeh sviatkov. Blížiac sa k Vianociam sa vojaci počas voľného času strávenom v zálohe pripravovali na betlehenské vystúpenia a chystali si darčeky pre svojich spolubojovníkov a drahých „z vystrelených kúskov granátov a šrapnelov“. Ako sa sviatok blížil, tak sa stupňovalo očakávanie. Dôstojnícky zbor a mužstvo sa aj duševne snažilo pripraviť na príchod Mesiáša. Každému zabezpečili možnosť na svätú spoveď a počúvanie svätej omše. To sa podarilo dosiahnuť presným a obozretným harmonogramom poľných duchovných. Zapaľovanie sviečok, ak to bolo možné, robili vojaci pamätným betlehenským predstavením: „Akonáhle sa začalo zmrákať, vyrazila brigáda na zasnežené pole. Tam na mužstvo medzi majestátnymi kulisami čakalo betlehenské predstavenie, réžie ktorého som sa ujal s väčšou vervou, než Reinhardt jeho cirkusových atrakcií. Overtúru dúchali trubači ukrytí na ďaleko opustených cintorínoch. Potom sa rozhorela vysoko do neba siahajúca betlehemská hviezda a dvesto ukrytých maďarských vojakov z druhej strany kopca zaspievalo dve betlehenské piesne. Akonáhle utíchla pieseň, začali svietiť poľné reflektory a osvetlili betlehenskú stajňu, ktorá sa doposiaľ ukrývala v tme. V stajni bola Mária s malým Ježiškom a pred nimi tam kľačali Traja králi. Vojenský orchester spustil oratórium. Po jeho skončení pozhasínali reflektory, namiesto nich sa v dohľadne rozpálili obrovské snopy raždia a v ich červenej žiare tam stála silueta ukrižovania.“⁴⁰ – písal jeden pamätník na stránkach denníka.

O to, aby na sviatky boli aj darčeky, sa postarali balíčky prichádzajúce z domova. Odosielatelia urobili všetko pre to, aby ich milovaný slúžiaci v diaľke, v ničom netrpel nedostatkom, ani vtedy, keď oni v zázemí trú biedu. Počas sviatkov prišiel rad aj na rozdeľovanie vyzbieraných vecí v dobročinných zbierkach organizova-

³⁷ Mándoki Sándor 1915. 10. októbra 1915. 39. zošit.

³⁸ József főherceg 1928. II. Kötet. S. 436.

³⁹ Stencinger Norbert 2011. S. 63-76.

⁴⁰ Az Est 1916.

ných v doplňovacích obvodoch jednotiek. No ani vojenské velenie nezabúdalo na svojich bojujúcich synov. Každý dôstojník a vojak dostal drobný darček, ktorého obstaranie a hospodárske pokrytie mal za úlohu zabezpečiť proviantný dôstojník pluku. Tabatierkam na cigarety, fajčivu do fajok sa mužstvo veľmi potešilo, kým dôstojníci dostávali do daru ušľachtilé vína a sekty.

Slávnostnú chvíľu sa snažili urobiť pamätnou aj výdajom zvláštneho jedla. Stávalo sa, že popri dennom menu to znamenalo „iba“ makové bobalky, ale našli sa aj také jednotky, kde okrem riadnej stravy každý dostal aj studenú pečienku, šunku, slaninu, syr, čiernu kávu, rum, cigary alebo dokonca čutoru vína. Samozrejme, ako sa vojna predlžovala, tak sa ponuka čoraz viac zužovala. Po konzumácii slávnostnej večere, ak to bojová situácia dovoľovala, trávili vojaci svoj voľný čas rozhovormi a písaním listov. Toto sa im počas vianočných sviatkov 24. decembra popoludní snažili zabezpečiť ich veliteľstvá, ďalej povoľovali v dňoch 25. a 26. dôstojníkom a mužstvu úplný odpočinok.

Atmosféra Svätého podvečera tých, ktorých povinnosť povolala do prvej línie, závisela od toho, aká bojová činnosť bola vyvíjaná na tom úseku frontu, ktorý bránili. Často sa stalo, že na sviatky milosti prebiehali závažné boje, ale boli aj zvláštne prípady. Z nich sa jeden z najzaujímavejších prihodil na Vianoce 1915 pri brehoch rieky Soča vojakom III. prápora cisárskeho a kráľovského 69. pešieho pluku zo Székesfehérváru. V blízkosti nimi bránených línií sa nachádzala kóta 240, na ktorej stála pekná viacmetrová borovica, čo dobre videli aj z nepriateľských línií. Maďarskí vojaci vyzdobili ten nádherný strom a na svätý večer na ňom zapálili rad žiaroviek. Akonáhle talianski vojaci zaznamenali jagajúce sa svetlá, tak na nich spustili paľbu. Avšak keď uvideli, čo na nich svieti, zastavili strelbu a celú noc na tomto úseku frontu panoval pokoj, ktorý zaručoval vianočný strom, dobre viditeľný z oboch strán frontu.⁴¹ Aj Veľká noc prebiehala s podobnými prípravami ako Vianoce. Pri nej považovali za dôležité, aby každý podľa svojich možností a vôle mohol držať veľký pôst, spovedať a mohol sa pripraviť na sviatok. Súčasťou príprav bolo aj zachovávanie podmienok veľkého pôstu. Pred Veľkou nocou sa snažili zabezpečiť taký jedálny lístok, ktorý dával možnosť zachovania veľkého pôstu. Jeho vytvorenie a zabezpečenie boli úlohou poľného duchovného a proviantného dôstojníka. Čoskoro po vypuknutí vojny regula vydaná Svätou stolicou zmierňovala abstinenciu, ale aj tak bol na jej dodržiavanie potrebný zvláštny postup. Vojakov bojujúcich v prvej línii v plnej miere oslobodili od zákazov. Bezmäsitú stravu pre nich nevedeli zabezpečiť, respektíve obmedzenie stravy, ktorú dostávali trikrát denne, by vojakov veľmi oslabilo. Pravdou je však aj to, že na frontovej línii rokov 1917-18 boli vážne ťažkosti, resp. sa stalo už aj skôr, že kvôli každodenným bojovým udalostiam sa strava nemohla dostať k bojovníkom.⁴²

Popri sviatkoch zohrávali v opatere viery vojaka a riešení jeho duševných problémov azda najväčšiu úlohu práve osobné rozhovory s poľným duchovným. Nevyhnutnou podmienkou tejto komunikácie bol spoločný jazyk. Istý dôstojník z okolia Soče píše nasledovne: - *Polovica mojej roty je maďarská, druhá polovica rumunská.*⁴³ To nebola zriedkavosť, preto bolo u poľných duchovných základnou podmienkou, aby popri znalosti maďarského a nemeckého jazyka disponovali aj

⁴¹ Crettier Ferenc 1937. S. 306.

⁴² Stencinger Norbert 2011. S. 67-76.

⁴³ Vitěz Imre 1916. S. 16.

znalosťou iného jazyka, predovšetkým takého, ktorým hovorili mnohí členovia mužstva. To potvrdzuje poľný duchovný Lajos Berta, ktorý o svojich bežných dňoch a dôležitej role osobných rozhovorov referoval v liste: „*Môj denný režim: ráno o 7:00 svätá omša, počas ktorej prijímajú členovia mužstva, ktoré sa spovedalo v predošlý deň doobeda, (riadne pol roty) od 7:30 do 10:30 spovede, 10:30 svätá omša: potom „cercle“ čiže rokovanie o domácich záležitostiach, politike, otázkach vysokej diplomacie; najčastejšie o možnostiach mieru a o hospodárskych veciach. Každý povie, čo má na srdci, rozpráva o svojich domácich a hľadia na mňa tak, akoby som bol rodený Sikul.*“⁴⁴

Popri osobných rozhovoroch bolo organickou súčasťou duchovnej opatery vojakov, že im obstarávali rozličné čítanie náboženského charakteru. Tieto publikácie im dávala k dispozícii armáda, alebo ich pre nich zozbierali rôzne civilné organizácie v zázemí. Honvédi vo svojom voľnom čase radi čítavali modlitebné knihy a Biblie. V prvých nachádzali nielen modlitby na rôzne príležitosti, ale aj popisy náboženského charakteru na riešenie problémov vyskytujúcich sa v bojovej situácii.

Zvláštnu úlohu zohrávalo v živote bojujúcich vojakov písanie listov. Pri nedostatku možnosti inej formy komunikácie, okrem osobnej návštevy, to bol jediný spôsob udržiavania kontaktu s domovom. Toto nebola vo všetkých prípadoch iba pozitívna vec, keďže vojaci v odlúčení sa tak mohli dozvedieť aj o domácich starostiach a problémoch, čo v nich v mnohých prípadoch len zvyšovalo napätie. No vo väčšine prípadov im dodávalo podporu. Obzvlášť pekným príkladom toho je manželský pár zo Szécsiszentlászló, korešpondencia Zsigmonda Jankóa a Matildy Kovács počas vojny. Z častej frekvencie výmeny dopisov, ich obsahu a tónu sa ukázalo, že ich vzájomný vzťah im mohol dodávať silu na zdlanie ťažkostí.⁴⁵ Keďže časť vojakov boli analfabeti, tak poľný duchovný zohrával veľkú úlohu aj pri korešpondencii, i keď to prísne vzaté nepatrilo k ich službe, v týchto prípadoch totiž oni pomáhali pri čítaní a písaní listov, čo znamenalo veľkú pomoc pre vojakov.

„*Počas boja sa divízni duchovní nachádzajú na obvázisku divízie. Akonáhle sa postaví obvázisko, sú povinní tam prísť bez očakávania ďalšieho príkazu a zostať tam dovtedy, kým sa neskončí ošetrovanie všetkých ranených.*“⁴⁶ – služobný predpis takto určoval miesto a úlohu honvédskeho duchovného počas boja. V 1. svetovej vojne signalizovali obváziská cez deň dve vlajky – jedna biela s červeným krížom a druhá čierno-žltá, v noci ich robili rozpoznateľnými signálnymi lampy s červeným krížom. Hlavná úloha službukonajúceho duchovného zdržujúceho sa na tomto mieste bola „*poskytnúť všetkým raneným náboženskú útechu bez ohľadu na to, ku ktorej jednotke patria.*“⁴⁷ Tu na duchovných čakala fyzicky aj psychicky vyčerpávajúca práca. Zo zranených bolo potrebné venovať zvýšenú pozornosť vážne zraneným, ktorí prípadne nemuseli prežiť traumu alebo prevoz do nemocnice, im poskytli posedné pomazanie a snažili sa im uľahčiť ich posledné hodiny. Na ťažkú a človeka skúšajúcu prácu si takto spomína arcivojvoda Jozef: „*Na Mikolí chcem ísť do kaverny zdravotného ústavu, ale neďaleko vchodu vidím farára, jedného chrabrého mladého farára, ktorého si ja zvlášť veľmi vážim, pretože on ako anjel poslednou sviatosťou opatruje umierajúcich aj*

⁴⁴ Hangok Hazulról 1917.

⁴⁵ Šövegeš Lipovšek, Gordana 2014.

⁴⁶ Služobný predpis 1913. 27. §

⁴⁷ Tamže.

v tej najdivokejšej bubnovej palbe. Stojí tam medzi tromi nosidlami, má na sebe štólu a modlí sa. Traja umierajúci – vitálny, kvitnúci mladíci – ktorí so zbožnosťou čakajú na najsvätejšie viatikum. Chudáci so zbožnosťou prijímajú a berú na seba posledné pomazanie a potichu sa prenášajú ako martýri na lepšie bytie, a ja tu stojím sám s farárom.“⁴⁸ Ranených, ak bola na to možnosť, prenášali odtiaľ do poľných nemocníc nachádzajúcich sa za prvými líniami, kde pokračovalo ich ošetrovanie: „toto je pravá samaritánska práca, ktorej podobná sa nikde inde nenaskytá. Ak niekto vo svojej dedine, meste vie pracovať, tak tu, v takejto nemocnici medzi vyčerpanými a zranenými vojakmi naozaj mohol pracovať.“⁴⁹ – zamýšľal sa o tom poľný duchovný Bertalan Kirner.

„Ak ostane bojisko v našich rukách a nariadi sa pochovávanie mŕtvych, tak divízny duchovný musí padlých posvätiť; a vôbec každý honvédsy duchovný nech myslí v každom prípade na posvätenie mŕtvych.“⁵⁰ – tak nakladá pasáž služobného predpisu o umiestnení obetí na posledný odpočinok.

Pri vypuknutí vojny nikto nepočítal s ťažiacimi sa bojmi a ako šiel čas, tak narastal aj počet padlých vojakov. Tomu priamo úmerne narastal aj problém v súvislosti s umiestnením zosnulých na posledný odpočinok. Vojenské velenie monarchie viedol dvojaký cieľ, keď robila opatrenia o pohreboch, zo zdravotného hľadiska predstavovali nepochovaní mŕtvi nebezpečenstvo epidémie, respektíve výjav mnohých mŕtvych spolubojovníkov mal zlý psychologický vplyv na bojujúcich. „Odpudivý dusivý mŕtvolný pach [...] príšerné je tak veľa hnijúceho mäsa a čiernej stuhutej krvi, čo sa všade povaluje a lepi; je to tak strašné, že mi od zdesenia mrzne duša [...] ležať nepohnuto medzi hnijúcimi spolubojovníkmi s ťažkým omamujúcim mŕtvolným pachom v pľúcach, z toho sa musia zblázniť.“⁵¹ – spomínal arcivojvoda Jozef, veliteľ VII. zboru z Temešváru, na dojmy získané počas jednej návštevy bojiska.

O umiestnenie mŕtvych na posledný odpočinok sa bolo treba postarať. Jednou z najdôležitejších úloh bolo určenie ich totožnosti. V armáde monarchie štandardizovali schránku totožnosti ako medenú pre dôstojníkov a železnú pre radových vojakov, táto obsahovala cedulku totožnosti zosnulého. Na nej boli zaznamenané údaje o mene zosnulého, jeho jednotka, hodnosť, vierovyznanie, miesto a dátum narodenia, jeho adresa, prijaté ochranné očkovania, ba v prípade smrti aj meno a adresa kontaktnej osoby. Ak sa cedulka totožnosti poškodila alebo stratila, často zosnulého identifikovali jeho druhovia. V prípade, že to nevedlo k výsledku, umiestnili jeho pozostatky do bezmenného hrobu. V tom prípade „sa prihodil smutný prípad, že sa tí doma o svojom rodinnom príslušníkovi nemohli dozvedieť nič isté.“⁵² Duchovní, spolupracujúc s predstaviteľmi rozličných náboženských vierovyznaní, viedli presnú evidenciu. Matričný formulár doručili vedúcemu duchovnému, ktorý sumarizoval došlé údaje v matričnom formulári.

Od počiatku bojov bolo na kopanie hrobov využité každé vhodné miesto. Veľmi často sa stávalo, že trebalo na večný odpočinok umiestniť nielen vlastných mŕtvych: „bezprostredne pri moste, vľavo som videl dvoch ruských mŕtvych, dvoch

⁴⁸ József főherceg 1928. III. Kötet. S. 217.

⁴⁹ Kirner Bertalan 1915.

⁵⁰ Služobný predpis 27. §

⁵¹ József főherceg 1928. III. Kötet. S. 314.

⁵² Zelényi Menyért.

chrabrých členov predsunutej hliadky, ktorí padli v bojoch 3. septembra. Jeden z nich spal v jame, na čele mal dve malé dierky spôsobené guľometom, na bledej tvári sa mu černeli stuhnuté potôčky krvi. Druhý ležal už na okraji jamy, zdá sa, že strela, ktorá mu vyhasila život ho zasiahla práve keď vyskočil. Chudákov sme ich pochovali.⁵³ Pokiaľ to bolo možné, využili aj verejné cintoríny obcí, nachádzajúcich sa v blízkosti frontovej línie. Miesta posledného odpočinku vojakov vytvárali oddelene od hrobových miest domácich. Na osobitné miesto pochovali dôstojníkov a oddelene hrdinov z radov mužstva. Bádajúc miesta niekdajších bojov sa aj dnes v povodí Soče nachádzajú na mnohých občianskych cintorínoch náhrobky z obdobia 1. svetovej vojny.

Kvôli ňaťahovaniu bojov a veľkému počtu zomrelých na každej frontovej línii zriadili aj zvláštne vojenské cintoríny. V mierových časoch o poriadku vojenských cintorínov hovorili zvláštne ustanovenia: „*Ohľadom pochovávaní na vojenských cintorínoch pripadajú v úvahu nasledovní: 1, a, zomrelí dôstojníci a vojenský úradníci, patriaci do spoločného riadneho a invalidného stavu armády a vlastibrany, ďalej do hodnostného rebríčka nezaradení s nárokom na mesačnú odmenu a ich rodinní príslušníci, b, mužstvo zaradené do riadneho stavu a ich rodinní príslušníci*⁵⁴, c, tí zomrelí dôstojníci v zálohe alebo mimo služobného pomeru, ktorí boli dôstojníkmi z povolania alebo sa zúčastnili nejakej mesačnej operácie.⁵⁵ Samozrejme, horeuvedený právny predpis neplatil pre vojenské cintoríny vytvorené na frontovej línii v priebehu bojov a v každom prípade na nich pochovali honvédov padlých v boji. Na pohrebiskách pre veľký počet padlých vytvárali aj masové hroby. Tieto používali postupne. Mŕtvolý ležiace v radoch, od seba oddeľovali hlinou a hrob uzavreli a posvätili až vtedy, keď sa ten naplnil.

Nie vždy mohol duchovný vyprevadiť mŕtveho na jeho poslednú cestu. V prípade prekážok posvätil hrob dodatočne. Hroby dôstojníkov boli na cintorínoch v samostatnej časti, oddelene od mužstva a na konečný odpočinok ich v každom prípade umiestňovali do drevených truhiel, kým radových honvédov kladli do hrobov zakrútiac ich do celtoviny. Zaujímavým dodatkom spojeným s pochovávaním posláži spomienka Menyhérta Zelényiho: „*Domácich azda trochu zarazí to, ak im dám na známosť, že z ich mŕtvych sme dali dole vrchné oblečenie, ak bolo dobré. Avšak teraz aj oni uznajú, že toto opatrenie vojenského velenia bolo správne, veď mŕtvi aj tak nepotrebujú šaty; oni potrebujú klúd a večný mier.*⁵⁶

Cintoríny pravidelne opatrovali na to vydelení vojaci. Hroby v blízkosti frontovej línie často navštevovali ich druhovia aj počas roka, ale obzvlášť v čase dňa Pamiatky zosnulých. Na hroby zbierali poľné kvety, ak na to mali možnosť alebo ak im to ročné obdobie umožňovalo. Často zhotovovali aj malé spomienkové predmety z nábojníc striel a granátov. Od roku 1916 boli vytvorené oddelenia na opateru vojnových hrobov, kde boli na starostlivosť o cintoríny vyčlenení architekti, maliari, fotografi, sochári, zememerači, skupiny záhradníkov a stavebníkov.

Mimoriadne presnú evidenciu viedli o pohrebiskách, o čom takto píše István Szabó vo svojej publikovanej práci: „...okrem toho sú hroby na celom výkrese cin-

⁵³ Mándoki Sándor 1915. 9. septembra 1915. 38. zošit.

⁵⁴ Pod rodinnými príslušníkmi sa rozumeli manželky a deti.

⁵⁵ HIM HL 1893.

⁵⁶ Zelényi Menyhért.

torína očíslované, v číselnej rubrike je zaknihované meno, dátum narodenia, príslušnosť k jednotke, miesto smrti každého mŕtveho, resp. aj to, kedy ho pochovali. Záležitosť vojenských cintorínov je tak usporiadaná, že hocikedy už aj dážd' zmyl meno napísané na drevený kríž, by sme našli hocikoho v geometricky usporiadanej, pekne očíslovanej záhrade.⁵⁷

Odoslanie oficiálneho oznámenia pre rodinu zosnulého bolo úlohou poľného duchovného alebo pisára jednotky. Stávali sa aj ojedinelé prípady: „...hrdinský chlapec bol mi dobrým kamarátom, milovaným členom pluku, po celý čas si vynikajúco plnil povinnosti. Jeho vojaci ho nadšene milovali. Veľmi nás bolí tá rana, ktorá Vás postihla, takže si vieme predstaviť Váš veľký ból. Ale dúfame, že Všemohúci Boh, ktorý nám dal tento kríž na plecía, nám dá silu na jeho unesenie. On dal, on vzal“⁵⁸ – písal Pál L. Hoitsy, poľný duchovný 17. pešieho pluku zo Székesfehérváru Emilovi Csokonaymu, po hrdinskej smrti jeho syna Lászlóa, namiesto oficiálneho oznámenia.

Zlý bol samozrejme aj duševný stav vojakov, ktorí sa dostali do zajatia. Túto náladu popri samotnom fakte zajatia stupňovala aj neistota. Zajatých dôstojníkov a mužstvo strážili v oddelených táboroch. To sťažovalo situáciu poľného duchovného padnutého do zajatia, ktorý ak chcel vykonávať pastoračnú činnosť v tábore mužstva, tak kvôli svojmu dôstojníckemu zadeleniu potreboval zvláštne povolenie svojich zadržavateľov, čo nevydávali v každom prípade. V rozličných táboroch žili zajatci podľa prísneho denného režimu, a ani to nebolo jedno, zajatcom ktorého národa sa vojaci stali. Pravdaže aj za neobvyklých okolností sa snažili zachovať a posilniť svoju vieru, ako to robili aj v službe na frontovej línii.⁵⁹

Poľní duchovní mali aj zvláštne povinnosti, o ktorých hovoril 19. paragraf Služobného predpisu, ktorého bod „i“ obsahoval úlohy vykonávanej služby cirkevných osôb počas popráv. Na jeden takýto prípad spomína Dr. Lajos Horváth, poľný duchovný cisárskeho a kráľovského 69. pešieho pluku: „Túto noc som spal na stohu sena tak, ako zvykli chorí s horúčkou. Mal som hrozné sny, budil som sa každú polhodinu. Snivalo sa mi, že môjho mladšieho brata, ktorý bol doma vtedy študentom VIII. ročníka gymnázia, vo vojne pre sebapoškodzovanie odsúdili na smrť zastrelením. Matka mi čítala o tom znejúci oficiálny list. Celý sa trasúc som od toho povyskočil. Pozrel som sa na hodinky, je ešte len 9:30 večer. No akoby som už spal tri noci. Konečne bude ráno. Chladné pochmúrne haličské ráno. Husto mrholí hmla. Na Hilfssplatzi stojí šesť vojakov obvinených zo sebapoškodzovania. Týchto na vrch hory odprevadil jeden strážmajster s dvoma vojakmi. Ja som šiel za nimi na koni. Hore na kopci už prebiehajú horúčkovité prípravy. Aj cudzí mohol zbadať, že sa tu udeje niečo mimoriadne. Plukovník narýchlo prikázal kopať jamu. Pred ňou stáli dvaja vojaci s bodákmi. V nej bol nešťastník odsúdený na smrť. Zúfalo prosil o život, čo je prirodzené. Keď som s ním vyšiel, resp. vyliezol z malej chatrče a on uvidel celý pluk postavený do štvorca, začal strašidelne revať: “ Už mi je koniec, zastrelia ma vlastní druhovia! „ Ostatné sa potom odohralo za pár minút. Priviazali ho ku stromu a 6 profesionálnych ostrostreleckých vojakov na ňom vykonal rozsudok.“⁶⁰

⁵⁷ Szabó, 1917. S. 26.

⁵⁸ Székesfehérvári Friss újság 1916

⁵⁹ Stencinger Norbert 2011. S. 96-98.

⁶⁰ Crettier Ferenc 1938. S. 381.

Mohlo sa stať, že poľní duchovní urobili taký skutok, ktorý obnášal disciplinárne konanie. Ak to bol vojenský priestupok, tak sa naňho vzťahovala príslušná pasáž služobného predpisu, ak cirkevný, tak bol na posúdenie oprávnený v prípade rímskokatolíkov a gréckokatolíkov superior, v prípade príslušníkov inej viery zas najstarší člen cirkevného zboru daného vierovyznania.

Po začatí bojov vojaci bojujúci na frontoch prvej svetovej vojny vchupli z občianskeho civilného života „šťastných mierových časov“ do úplne iného sveta. V tomto nezvyčajnom svete museli obstať, zachovať si ľudskú dôstojnosť uprostred najväčšej neľudskosti. Viera pomáhala mnohým, ale bolo aj veľa tých, ktorým nepomohla. No predsa si myslím, že viac bolo tých, ktorým pomohla, a v tom im ponúkla veľkú pomoc služba poľných duchovných, z ktorých už spomínaný Lajos Berta takto píše o rokoch strávených medzi vojakmi: *„Tol'ko čistej farárskej radosti ako má poľný duchovný, nemá ani farár.“*⁶¹

---

⁶¹ Hangok hazulról 1917.

Vojnový cintorín Humenné vo svetle archívnych dokumentov

Väčšina vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku sa od seba líši veľkosťou, množstvom pochovaných obetí, svojou súčasnou podobou, či inými znakmi. Jedno však majú spoločné. Takmer na každom vojnovom cintoríne z tohto obdobia je väčšina pochovaných vojakov bez identity.¹ V skutočnosti je iba zopár cintorínov, kde medzi pochovanými obeťami prevládajú známi vojaci. Medzi nimi sú raritou lokality, kde je drvivá väčšina známych obetí. K takýmto cintorínom patria napr. lokality Breznica², Breznička³ z okresu Stropkov, Hostovice⁴, Dara⁵ v okrese Snina, Giraltovcie⁶, Vyšný Mirošov⁷ v okrese Svidník, či Ruská Poruba⁸ v okrese Humenné.

To, že tisíciam vojakov pochovaných od Bardejova po Sninu chýba identita, nie je až taký prekvapivý fakt. Tieto vojnové cintoríny vznikali ako priamy dôsledok bojovej činnosti na tomto území. Veľké percento neznámych obetí pochádza priamo z bojovej činnosti. Vojaci svojich padlých spolubojovníkov pochovali, kde to bolo len trochu možné. Na hroby veľmi často umiestnili prosté kríže s nápisom, ktorý zmizol už v priebehu niekoľkých mesiacov. V lepšom prípade sa dal prečítať, ale s ťažkosťami. Tieto roztrúsené hroby začali exhumovať rakúsko-uhorské orgány po skončení bojov v roku 1915. Mnoho obetí bolo už v tomto období exhumovaných a znova pochovaných pod anonymným označením „ unbekannten Helden.“⁹ V ďalších exhumačných prácach pokračovali československé orgány a inštitúcie v medzivojnovom období.¹⁰ Napriek tomu, že z Rakúska a Maďarska bola

¹ Podľa základného výskumu členov Klubu vojenskej histórie Beskydy, ktorý prebiehal v rokoch 2008-2010 a bol publikovaný v trilógii *Mementá prvej svetovej vojny* je na vojnových cintorínoch v šiestich okresoch Prešovského kraja, ktoré zasiahla vojna pochovaných asi 43-tisíc vojakov rakúsko-uhorskej, nemeckej a ruskej armády. Z nich len 4 546 má známu identitu.

² Na vojnovom cintoríne Breznica je pochovaných 77 známych rakúsko-uhorských vojakov. BURAL, Miroslav - DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny II*. Humenné: Redos, 2009, s.79.

³ Na vojnovom cintoríne v Brezničke je pochovaných 48 známych rakúsko-uhorských vojakov. BURAL, Miroslav - DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny II*. Humenné: Redos, 2009, s.80.

⁴ Hostovice – na vojnovom cintoríne je pochovaných 112 obetí, z ktorých je 103 známych. VHA, f. VHC, šk.56, obec Hostovice, Zoznam pochovaných vojakov na vojnovom cintoríne Hostovice.

⁵ Dara – na vojnovom cintoríne je pochovaných 41 vojakov z toho 33 ma známu identitu. BURAL, Miroslav - DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny II*. Humenné: Redos, 2009, s.36.

⁶ Na vojnovom cintoríne Giraltovcie bolo pochovaných 64 vojakov, z toho 59 známych. DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav: *Mementá prvej svetovej vojny II*. Humenné: Redos, 2010, s.87.

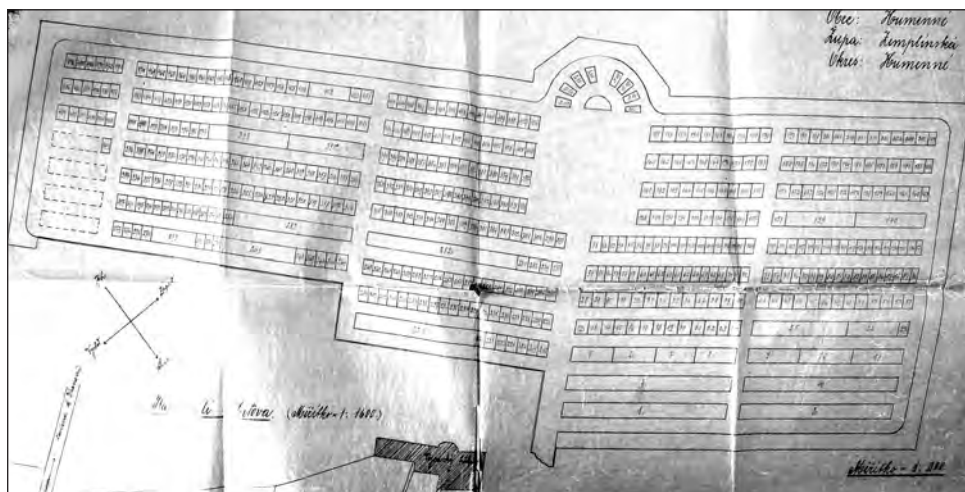
⁷ Vyšný Mirošov – na cintoríne je pochovaných 216 vojakov z ktorých je 213 známych. VHA, f. VHC, šk. 59, obec Vyšný Mirošov, Zoznam vojakov pochovaných na vojnovom cintoríne Vyšný Mirošov.

⁸ Ruská Poruba – na vojnovom cintoríne je pochovaných 15 vojakov. Všetci sú známi. VHA, f. VHC, šk. 14, Obec Papín, Evidenčné listy.

⁹ Neznámy hrdina.

¹⁰ Najväčší rozsah exhumačných prác sa uskutočnil v rokoch 1921-1924. Aj v neskoršom období prebiehali ojedinelé exhumačné akcie. Posledné známe exhumačné práce sa v medzivojnovom období uskutočnili v roku 1934 v katastri obce Repejov a Osadné. In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 4, str. 97. ISSN 1335-3314.

časť materiálov rakúsko-uhorských pohrebných kománd odovzdaná Československu,¹¹ nikdy nebola tejto problematike venovaná dostatočná pozornosť. V priebehu rokov sa postupne starostlivosť o vojnové cintoríny zhoršovala. Pomníky a kríže postupne mizli aj s nápismi o obetiach. S nimi mizla aj identita stoviek vojakov rakúsko-uhorskej, ruskej či nemeckej armády. Mnohé archívne dokumenty sa stratili, niektoré boli skartované. Spolu s dokumentmi mizla možnosť vrátiť padlým vojakom ich mená a ich rodinám aspoň informáciu o mieste ich posledného odpočinku. S touto situáciou sa spoločnosť v priebehu rokov bez veľkých emócií zmierila. V súčasnosti je akceptovaný stav, že väčšina vojakov z prvej svetovej vojny na našom území je neznáma. Napriek tomuto neutešenému stavu je možné situáciu aspoň čiastočne zmeniť. Vyžaduje si to však dlhodobý výskum a značné úsilie. Na príklade vojnového cintorína v Humennom je možné poukázať, že identita padlých vojakov nemusí byť v mnohých prípadoch navždy stratená.

**Dobový náčrt vojnového cintorína
(Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny)**

Humenský cintorín vznikol v jeseni 1914. Na mestskom cintoríne sa pochovávalo už od augusta 1914. Mesto ležalo na strategickej trati Budapešť – Lupkóv – Przemysl, ktorá bola hlavnou zásobovaciu tepnou rakúsko-uhorských armád v Haliči.¹² Od prvých bojov v Haliči mestom prechádzali transporty so zranenými vojakmi, z ktorých niektorí zomreli cestou a boli vyložení z transportov na najbližšej stanici. V meste od začiatku vojny vznikali lazarety, v ktorých zomierali ďalší zranení.¹³

V novembri 1914 sa mesto Humenné a okolie ocitli v bojovej zóne. Ruská 8. ar-

¹¹ Dokumenty získal Referát vojnových hrobov, spadajúci pod Ministerstvo národnej obrany. Tento referát trpel nedostatkom pracovných síl a pravdepodobne nikdy nebolo ukončené komplexné spracovanie dokumentácie z Maďarska. VHA, f. ZVV, šk. 156, Vojnové hroby, Pridelenie kancelárskych síl.

¹² DROBŇÁK, M. – KORBA, M. – TURIK, R.: *Stopy prvej svetovej vojny - Humenné 1914*. Humenné: Redos, 2009, str. 12.

¹³ Felvidéki Hirlap, 13.9.1914

máda generála A. A. Brusilova zaútočila na riedko obsadené rakúsko-uhorské postavenie v Karpatoch a prenikla koncom novembra na územie dnešného Slovenska. Prvé jednotky, ktoré vstúpili na naše územie, boli divízie XXIV. zboru pod vedením generála A. A. Curikova.¹⁴ Veliteľ XXIV. zboru nariadil 48. pešej divízii a 2. zmiešanej kozáckej divízii preniknúť cez priesmyk Ruské sedlo do údolia rieky Cirocha, dobyť mesto Snina a postupovať smerom k Humennému. Dňa 23. novembra 1914 vstúpili predsunuté jednotky 48. pešej divízie generála L. G. Kornilova do Humenného.¹⁵ Rakúsko-uhorské velenie bolo nútené improvizovať a do boja nasadilo všetky dostupné zálohy. Zároveň oslabilo susedné úseky karpatského frontu a stiahlo odtiaľ jednotky, ktoré vrhlo do protiútok na Sninu a Humenné. Rakúsko-uhorské velenie poverilo riešením tejto kritickej situácie poľného podmaršala Sándora Szurmayho. Szurmay prevzal velenie nad všetkými jednotkami medzi Sninou a Užockým priesmykom. Vznikla operačná skupina „Szurmay“, ktorá mala za úlohu oslobodiť Sninu a stabilizovať front na tomto úseku Karpát.¹⁶ Obsadením Stakčína a Sniny bola odrezaná zásobovacia a ústupová cesta 48. pešej divízie, ktorá musela začať ústup z Humenného. Do protiútok sa zapojila aj operačná skupina „Krautwald“ pod velením poľného podmaršala Josefa Krautwalda, ktorej sa podarilo oslobodiť Humenné.¹⁷

Po skončení bojov zostalo v meste niekoľko stoviek padlých vojakov. Ťažké boje prebiehali na humenskej Kalvárii. Podľa opisov dánskeho vojnového korešpondenta zostali opustené zákopy plné padlých vojakov.¹⁸ Tieto boje prebiehali len pár metrov od miesta, kde sa dnes nachádza vojnový cintorín v Humennom. Vojnový cintorín sa nachádza v priestore dnešného civilného cintorína, cez ktorý vedie aj jeho hlavný prístupový vchod. Dnes je tento cintorín súčasťou celého komplexu vojnových cintorínov. Naľavo sa v tesnej blízkosti nachádza monument a cintorín sovietskych vojakov z 2. svetovej vojny. Na časti jeho rozlohy sa nachádza cintorín nemeckých vojakov z 2. svetovej vojny. Mestský cintorín sa nachádza pri ceste v smere do dediny Brestov. Je situovaný na svahu oproti mestskej časti Kudlovce. Cintorín bol vybudovaný v priebehu vojny na pozemkoch obyvateľov Kudloviec. O tento vojnový cintorín sa v medzivojnovom období starala miestna vojenská posádka.¹⁹

Rozloha cintorína podľa archívnych materiálov je 4 200 m². Súčasnú hranicu cintorína sa už presne určiť nedajú, vzhľadom na to nie je možné ani premeranie jeho rozlohy. Cintorín bol zrekonštruovaný v roku 1991 Spoločnosťou starostlivosti o nemecké vojnové hroby. Všetky hrobové polia boli pri rekonštrukcii zarovnané. Plocha cintorína je zatravnená a symbolicky sú na nej rozmiestnené trojice kamenných krížov. V strede cintorína je dlažbou vykladaná cesta, ktorá vedie k jednoduchému pomníku zakončenému latinským krížom. Na pomníku sú čiernou far-

¹⁴ DROBŇÁK, M. – KORBA, M. – TURIK, R.: *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch*. Humenné: Redos, 2007. s. 27.

¹⁵ Tamže. s. 34.

¹⁶ Operačná skupina „Szurmay“ na konci novembra 1914 disponovala 38. pechotnou divíziou Honvédségu generálmajora Paula von Nagya a 8. jazdeckou divíziou generálmajora Georga von Lehmana.

¹⁷ Operačná skupina „Krautwald“ na konci novembra 1914 disponovala 34. pechotnou divíziou pod velením samotného generálporučika Josefa Krautwalda, 56. pechotnou divíziou generálmajora Wilhelma grófa Attems-Petzenstein a 1. jazdeckou divíziou generálmajora Artura Peteani.

¹⁸ MADELUNG, Aage: *Hadinaplóm-Emlékek és jegyzetek a Kárpátokból és Galiciából*. Budapest: Atheneum, 1915.

¹⁹ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Katastrálny list.

bou vyznačené roky 1914 – 1918, teda roky, počas ktorých prebiehala 1. svetová vojny. Cesta zároveň oddeľuje plochu, na ktorej je cintorín nemeckých vojakov z 2. sv. vojny.

Vojnový cintorín z prvej svetovej vojny v Humennom patrí medzi lokality s veľkým počtom pochovaných vojakov. Archívne materiály v zložke o cintoríne podávajú značne rozporuplné údaje. Na vojnovom cintoríne v Humennom by sa malo nachádzať 408 jednotlivých hrobov, 58 spoločných hrobov a 23 masových hrobov. Spolu je to 489 hrobov.²⁰ Tieto údaje pochádzajú z katastrálneho listu. Musíme sa na tieto údaje spoľahnúť, pretože analýza evidenčných listov nestačila na ich overenie. Archívna zložka obsahuje asi 800 dokumentov. Drvivú väčšinu tvoria evidenčné listy padlých obetí. Všetky dokumenty, ktoré máme k dispozícii, nás informujú iba o 208 hroboch.²¹ O ďalších dvoch stovkách hrobov teda nemáme žiadne informácie. Na náčrte, ktorý je vyhotovený s veľkou precíznosťou, je označených až 493 hrobov.²² Všetky štyri hroby, ktoré sú navyše oproti oficiálnemu počtu uvedenému na katastrálnom liste, sú zrejme jednotlivé. Hroby na náčrte sú číselne označené. Opticky môžeme rozoznať šachtu od jednotlivého hrobu. Chýba ale označenie, ktoré by jednoznačne umožnilo určiť, ktoré hroby sú spoločné.

Údaje o počte pochovaných sa líšia. Pôvodný údaj hovorí o 804 vojakoch²³, iný údaj z toho istého zdroja hovorí o počte 1248 vojakov.²⁴ Údaje pochádzajú od posádkového veliteľstva v Humennom. Ani tieto čísla však nemožno overiť alebo

**Plocha vojnového cintorína v 70-tych rokoch
(Vojenský historický ústav Bratislava – Múzejné oddelenie Svidník)**

²⁰ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Katastrálny list.

²¹ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Evidenčné listy.

²² VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Náčrt cintorína.

²³ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Katastrálny list.

²⁴ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Evidenčná tabuľka zo dňa 29.4.1924.

vyvrátiť. Analýza evidenčných listov jednoznačne dokázala prítomnosť 778 obetí.²⁵ Ako už bolo spomenuté, chýbajú informácie o celých 200 hroboch. Tento fakt znamená, že celkový počet obetí určite nebude 804 padlých. Číslo 1248 je oveľa realnejšie. Potvrdiť ho musí ďalší výskum, ktorým by sa získali ďalšie dokumenty o cintoríne zo zahraničných zdrojov. Okrem toho objavujú sa ďalšie tvrdenia, ktoré je problematické overiť a pritom vnášajú do celého problému ďalšie nejasnosti. V jednom dokumente posádkoveho veliteľstva v Humennom, ktorý sa zaoberá vojnovými hrobmi je uvedená poznámka: „Dále jest mimo uvedené na témž hřbitově pochováno asi 84 Rusu ve 2 šachtách. Zemřelých hned po státním převratu zmrzutím, když se vraceli ze zajetí do Ruska, jména jejich nejsou dosud zjištěna.“²⁶ O tom, že táto skupina vojnových obetí nie je do celkovej štatistiky zahrnutá svedčí aj iný dokument: „Podotýkame ještě, že ruští vojíni/zajatci/, kteří při odjezdu do Ruska zemřeli a byli zde pochováni, nejsou asi nikde zanešeni a obnášel jejich počet asi 70 mrtvol.“²⁷ Žiadny iný dokument ruských zajatcov, ktorí zomierali po vojne nespomína. Existuje ešte jeden zoznam, v ktorom je informácia o dvoch masových hrobách s ruskými vojakmi. V jednom je pochovaných 35 a v druhom 83 neznámych ruských vojakov.²⁸ Šachty s týmito neznámymi hrobmi ruských vojakov sú umiestnené medzi šachtami s neznámymi rakúsko-uhorskými obeťami. Tieto masové hroby však s vysokou pravdepodobnosťou pochádzajú z novembra 1914, kedy sa o mesto zúrivo bojovalo. Krátko po bojoch bolo potrebné rýchlo pochovať niekoľko stoviek padlých vojakov.²⁹ Ďalšie informácie o smutnom osude niekoľkých desiatok ruských zajatcov už po skončení vojny nemáme. Pokiaľ teda nedôjde k získaniu ďalších dokumentov, musíme akceptovať počet 1 248 pochovaných obetí, ako najpravdepodobnejší. Tento údaj sa nachádza na viacerých miestach v archívnej dokumentácii o vojnovom cintoríne v Humennom.

V každom prípade je zaujímavé, že sa nikto nepokúsil zostaviť celkový zoznam známych obetí.³⁰ Takýto postup

Centrálny pamätník v 70-tych rokoch
(Vojenský historický ústav Bratislava – Múzejné oddelenie Svidník)

²⁵ VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné., Evidenčné listy.

²⁶ VHA, f. ZVV, šk. 156, Seznam válečných hrobů na válečném hřbitově v Humenném.

²⁷ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 148, Seznam pohřbených na válečném hřbitově.

²⁸ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 164, Jmenoslov evidenčních náhrobních tabulek, které dosud chybí na válečném hřbitově v Humenném.

²⁹ Na humenskom vojnovom cintoríne sa pochovávalo v rokoch 1914-1919. Okrem novembra 1914 nie je zaznamenaná taká veľká skupina neznámych vojakov. Je to logické, pretože okrem obetí z bojov v novembri 1914 väčšina vojakov zomrela v humenských lazaretách a nemocniciach, ktoré si viedli záznamy o pacientoch.

³⁰ Žiaden takýto celkový zoznam sa zatiaľ nenašiel. Archívna zložka obsahovalo iba jeden zoznam. Ten obsahoval 203 mien. VHA, f. VHC, šk. 14, mesto Humenné, Výťah padlých a zomrelých vojakov v matrike mestského úradu

je možné vysledovať aj pri iných cintorínoch. Pre výskumné a štatistické potreby boli využívané údaje z prednej strany katastrálneho listu, ktorý tvorí obal archívnej zložky o každom vojnovom cintoríne. Podrobným porovnaním všetkej dokumentácie v zložke s údajmi na katastrálnom liste sa častokrát odhalili rôzne chyby.

Ako som už spomínal, archívna zložka o cintoríne obsahuje iba čiastočný zoznam padlých. Tento zoznam obsahoval 203 mien. Ďalšie stovky mien priniesla analýza evidenčných listov v zložke. Postupne sa však darilo nachádzať aj ďalšie zdroje. Vo fonde Zemského vojenského veliteľstva sa našiel ďalší zoznam, ktorý zachytával náhrobné tabuľky, ktoré je potrebné umiestniť na vojnový cintorín v Humennom.³¹ Porovnaním oboch zoznamov sa postupne počet známych mien začal opäť zväčšovať.

Ďalším potencionálnym zdrojom údajov bola matrika miestnej kalvínskej obce. Išlo o druhý zväzok matriky zosnulých humenskej evanjelickej-reformovanej cirkvi písanej od júla 1900.³² Vďaka členom tejto náboženskej obce sa podarilo vybrať z tejto matriky záznamy o vojakoch pochovaných na humenskom cintoríne.³³ Samozrejme, sú tu zaznamenaní iba vojaci, ktorých pochovával miestny reformovaný kňaz Pál Koronka. Matrika obsahuje presne 40 záznamov od februára 1914 do apríla 1914. Okrem ďalších známych mien matrika poskytuje množstvo ďalších údajov. Sú medzi nimi dátumy pochovávania vojakov, príčiny úmrtia, bydliská, vierovyznanie a ďalšie zaujímavé údaje, ktoré pomáhajú omnoho jednoznačnejšie identifikovať jednotlivé obete. Medzi inými údajmi je tu uvedené aj miesto úmrtia. Zo zoznamu je vidieť, že na vojnovom cintoríne boli pochovávaní vojaci, ktorí zomreli vo vojnových nemocniciach v meste,³⁴ vo verejných zdravotníckych zariadeniach, ale i vojaci, ktorí zomreli v lazaretných transportoch, ktoré prechádzali mestom. Ranených, ktorí zomreli v lazaretnom vlaku vyložili na najbližšej stanici a pochovali na najbližšom vojnovom cintoríne. Taká bola bežná prax. V každom prípade tento zdroj poskytuje zaujímavé kúsky do celkovej skladačky o humenskom vojnovom cintoríne.

Ďalším zdrojom, ktorý nám poskytuje cenné údaje sú matriky vojenských lazaretov a nemocníc, ktoré pôsobili v meste. Doposiaľ máme k dispozícii iba jednu. Ide o matriku rezervnej nemocnice.³⁵ Matrika zachytáva obdobie rokov 1916 – 1918. Aj tento zdroj poskytuje veľa údajov o vojakoch zomrelých v tejto nemocnici. Je v nej 148 záznamov o vojakoch, ktorí zomreli v tejto nemocnici. Všetky tieto obete sú samozrejme pochované na vojnovom cintoríne v Humennom. Každý záznam o obeti obsahuje názov jednotky,³⁶ dátum a miesto úmrtia, nižšia jednotka,³⁷ meno a priezvisko, miesto narodenia,³⁸ vierovyznanie, vek, stav, profesia, príčina smrti,

---

v Humennom. S týmto zoznamom sa pracovalo pravdepodobne aj v čase rekonštrukcie vojnového cintorína v roku 1991.

³¹ VHA, f. ZVV Bratislava, šk. 164, Jmenoslov evidenčních náhrobních tabulek, které dosud chybí na válečném hřbitově v Humenném.

³² Homonnai evangélikus-református egyház halottas könyve“ II. kötet 1900 júliusától.

³³ Záznamy o padlých vojakoch z matriky vybrali a preložili členovia miestnej reformovanej náboženskej obce Mgr. Valéria Csontosová a Arpád Csontos.

³⁴ V období vojny v meste Humenné pôsobila napr. Rezervná nemocnica 2/7, či Poľný lazaret 7/7.

³⁵ Je to matrika s názvom Homonna Notreseerve-Lazarett Trau-u. Sterbebuch Tom.I. 1916-1918. VHA, Fond vojenských matrik, Záložná nemocnica Humenné.

³⁶ Vojenská jednotka v ktorej obeť slúžila, obvykle pluk.

³⁷ Obvykle číslo roty, eskadrony alebo oddielu, v ktorom obeť slúžila.

³⁸ K miestu narodenia sa uvádzal tiež okres a územie napr. Rakovica, Sarajevo, Bosna.

dátum pochovania a meno kňaza, ktorý pohreb vykonal. Aj keď sa množstvo mien opakuje z predchádzajúcich zdrojov, matrika rezervnej nemocnice obsahuje toľko doplňujúcich údajov, ako žiaden iný archívny zdroj o vojnovom cintoríne v Humennom. Aj z tohto dôvodu je potrebné zistiť, ktoré vojenské nemocnice a lazarety sa v priebehu vojny v Humennom vyskytovali a preskúmať ich matriky. V takomto prípade by sa podarilo získať obrovské množstvo údajov, vrátane mien a priezvisk o väčšine obetí pochovaných na vojnovom cintoríne v Humennom.

**Plocha vojnového cintorína v súčasnosti
(www.kvhbeskydy.sk)**

Zhrnutím všetkých zdrojov, ktoré sa do týchto chvíľ podarilo preskúmať, sa počet známych mien zvýšil na viac než 1 000. Pri dôslednom skúmaní zistíme, že pravdepodobne je niekoľko obetí zapísaných dvojnásobne. Tento dvojnásobný zápis vznikol skomoleným prepisom mena obete, alebo inojazyčnou transkripciou.³⁹

Aj údaj o štátnej príslušnosti padlých obetí je potrebné podrobne preskúmať. V niektorých prípadoch je v katalógových listoch uvedený údaj o národnosti obetí. Bohužiaľ sa tieto záznamy robili po prvej svetovej vojne a rešpektovali povojnovú situáciu. To znamená, že vojak z juhoslovanským menom bol označený za obeť juhoslovanskej národnosti, pričom nie je možné určiť, či ide o chorvátskeho, či bosnianskeho vojaka rakúsko-uhorskej armády alebo srbského zajatca. Pri nedostatku primárnych údajov o obetiach je určovanie národnosti iba špekuláciou. Omnoho istejšiu štatistiku poskytuje rozdelenie na rakúsko-uhorskú, ruskú či nemeckú štátnu príslušnosť. Okrem vojakov týchto troch armád, môžeme na tomto cintoríne s určitou istotou nájsť niekoľko desiatok obetí talianskej a srbskej štátnej príslušnosti.

Výskum archívnych prameňov o tomto cintoríne rozhodne nie je uzavretý. Napriek mnohým otázkam sa podarilo mnohé nejasnosti o tomto cintoríne vyriešiť. Najväčším úspechom je návratenie identity stovkám neznámych obetí pochovaných na tomto vojnovom cintoríne.

³⁹ Sporné prípady je možné vyriešiť len získaním dostatku údajov o obetiach. Ak máme o obetiach podrobné údaje, ako napr. nemocničných matrik, môžeme spoľahlivo zistiť, či dva rôzne záznamy sú napísané o tej istej obeti, alebo sa týkajú rôznych padlých vojakov.

Cintoríny z prvej svetovej vojny v súčasnom okrese Michalovce

V Čechách, neďaleko Prahy, nájdete malebný zámok Konopiště. V roku 1887 ho kúpil, aj s celým panstvom, arcivojvoda František Ferdinand d'Este – od roku 1896 oficiálny následník cisárskeho trónu, ktorý počas manévrov rakúsko-uhorskej cisársko-kráľovskej armády v roku 1911 navštívil i Zemplín (konkrétne Stropkov a okolie).¹

Zámok sa dodnes zachoval v podobe, akú dostal pri poslednej prestavbe, iniciovanej a financovanej arcivojvodom. Počas prehliadky miestností a izieb s pôvodným vybavením môžete v súkromných priestoroch jeho rodiny – okrem iného – vidieť tiež šaty, ktoré mala na sebe arcivojvodova manželka Žofia, rodená Chotková, dňa 28. júna 1914, v čase atentátu v Sarajeve, pri ktorom obaja zahynuli.

Tí, ktorí poznajú ich neľahký životný osud, sa určite pozastavia nad skutočnosťou, ako smrť manželov „poslúžila“ najviac práve takým ľuďom z okruhu cisárskej rodiny, s ktorými mali František Ferdinand a Žofia veľmi napäté vzťahy...

Mesiac po atentáte vyhlásil rakúsky cisár František Jozef I. vojnu Srbsku – bol to vlastne začiatok 1. svetovej vojny, kde proti sebe na jednej strane bojovali krajiny Trojspolku (Centrálne mocnosti) na čele s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom a na druhej strane štáty Dohody (Francúzsko, Veľká Británia, Rusko, od roku 1917 aj USA). Rakúsko-uhorská c. k. armáda zmobilizovala dokopy deväť miliónov mužov – „do zbrane“ velenie povolalo i štyristo- až štyristopäťdesiat tisíc Slovákov, z ktorých okolo sedemdesiat tisíc na rozličných frontoch padlo a vyše šesťdesiat tisíc bolo ranených.

Na území Slovenska priame frontové boje prebiehali iba pomerne krátko, a to od novembra 1914, keď ruská armáda po mohutnej ofenzíve v Haliči obsadila zemplínske mesto Humenné (23. novembra 1914) a neskôr i väčšinu severovýchodného Slovenska, až do mája 1915 – vtedy ruské jednotky pod nátlakom rakúsko-uhorskej a nemeckej armády ustúpili späť na sever.²

V týchto bojoch proti sebe stáli na jednej strane ruská 8. armáda generála jazdectva Alekseja Aleksejeviča Brusilova a na druhej strane rakúsko-uhorská 3. armáda generála pechoty Svetozara Boroeviča. K Michalovciam sa front najviac priblížil v zime 1914. V novembri uvedeného roka sa totiž neďaleké Strážske ocitlo na niekoľko dní v pásme bojov medzi ruskou a rakúsko-uhorskou c. k. armádou.³

¹ BEŇKO, Ján. Stropkov. Martin: 1994, s. 131.

² O priebehu vojenských operácií v okolí Strážskeho pozri publikáciu DROBŇÁK, Martin – KORBA, Matúš – TURIK, Radoslav. *Cintoríny prvej svetovej vojny v Karpatoch*. Humenné: 2007, s. 9-20, 33-42.

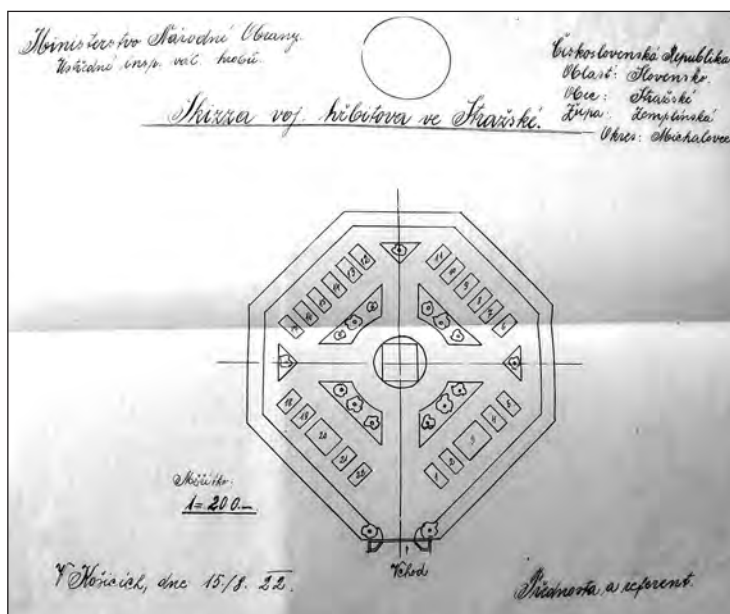
³ ADAM, Ján – MOLNÁR, Martin. Na sklonku monarchie. In ADAM, Ján (zost.). *Dejiny Strážskeho*. Strážske: 2008, s. 58.

Strážske

Strážske bolo v tom čase významnou lokalitou, pretože tadiaľ prechádzala železničná trať, ktorú využívala armáda na transporty.⁴ Medzi Strážskym a susednými Krivošťanmi (dnes miestna časť Strážskeho) bolo počas bojových operácií zriadené aj poľné vojenské letisko rakúsko-uhorskej armády.⁵

Tunajší obyvatelia zo strachu pred delostreleckou paľbou a postupujúcou ruskou armádou opúšťali svoje domovy a utekali na „bezpečnejší“ juh, do vnútrozemia. Späť sa potom vracali až po vytlačení ruských jednotiek.⁶ Boje v blízkosti Strážskeho nezostali bez následkov. Ranených vojakov odvážali na ošetrovanie väčšinou do michalovskej nemocnice. Tých, ktorí zraneniam v nemocnici podľahli, prevážali na michalovský cintorín.⁷ Tých vojakov, ktorí padli v Strážskom a okolí, pochovávali v jednej časti starého strážskeho cintorína (prvých vojakov tu previezli v novembri 1914).

Keďže počet tu pochovaných vojakov postupne narastal, v roku 1917 bol v rámci tohto obecného cintorína (mestom sa Strážske stalo až oveľa neskôr) vyčlenený samostatný vojenský cintorín. Vojenský cintorín v Strážskom zaberá celkovú plochu 525 m², ohradený bol dreveným plotom, mal tiež samostatnú drevenú vstupnú bránu.

**Náčrt vojnového cintorína v Strážskom
(Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny)**

⁴ SLEPCOV, Igor. Prvá svetová vojna na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In *Prvá svetová vojna. Pozabudnuté cintoríny*. Svidník: 2005, s. 14-40.

⁵ Dostupné na internete: http://nagyhaboru.blog.hu/2013/02/24/pohladnice_strazskeho_z_cias_vojny_50

⁶ Spomienky grófy Ferdinandine Eltz, rodenej Széchényi. Rukopis 2004. Jej rodine patrilo v čase prvej svetovej vojny nový aj starý kaštieľ v Strážskom.

⁷ KÓNYA, Peter. Dejiny Červeného kríža v Michalovciach do roku 1918. In KÓNYA, Peter – MOLNÁR, Martin (zost.). *História Červeného kríža v Michalovciach (od vzniku spolku do roku 1945)*. Michalovce: 2009, s. 20-21.

Hroby – konkrétne devätnásť samostatných hrobov, jeden spoločný hrob a dve hrobové šachty – boli pravidelne rozmiestnené po jeho obvode, v strede priestoru sa nachádzalo miesto pre spoločný pamätník. Celkovo tu pochovali štyridsať vojakov a jednu civilnú osobu – kočiša. Údaje o nich sú však veľmi stručné a často neúplné.

V hrobe číslo 1 bol pochovaný Peter Urban z 11. pešieho pluku rakúsko-uhorskej cisársko-kráľovskej (c. k.) armády (zomrel 5. apríla 1915). V hrobe číslo 2 leží Ján Győre (aj ten zomrel 5. apríla 1915). Do hrobu číslo 3 (šachty) spoločne pochovali desať delostrelcov rakúsko-uhorskej armády. Do hrobu číslo 4 uložili Františka Balasa (zomrel 15. apríla 1915). Do hrobu číslo 5 spoločne pochovali dvoch vojakov zo 44. pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády. V hrobe číslo 6 leží Michal Velmos z pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády (zomrel 26. novembra 1914). V hrobe číslo 7 do hrobu pochovali Gustáva Semmela z 35. delostreleckého pluku rakúsko-uhorskej armády (zomrel 12. novembra 1914). Do hrobu číslo 8 uložili Jána Josla z 29. pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády (zomrel 26. novembra 1914). Do hrobu číslo 9 pochovali civilného kočiša zo 123. divízie rakúsko-uhorskej armády. V hrobe číslo 10 leží Ján Latmari (narodil sa v Debrecíne).

Odhalenie pamätníka obetiam 1. svetovej vojny v Strážskom (osobný archív Martin Molnár)

Do hrobu číslo 11 uložili Dr. Vojtecha Véča – kadeta z 1. domobraneckého pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády. V hrobách číslo 12 až 17, 19 a 21 do hrobov pochovali po jednom neznámom vojakovi – všetci boli príslušníkmi 1. domobraneckého pešieho pluku rakúsko-uhorskej armády. Do hrobov číslo 18 a 22 uložili po jednom neznámom vojakovi rakúsko-uhorskej armády. V hrobe číslo 20

(v šachte) ležia desiatí vojaci ruskej armády.⁸ V Strážskom, podobne ako v ďalších iných lokalitách v okolí, zostali zajatí ruskí vojaci.

Dňa 7. novembra 1937 na hlavnej ulici v Strážskom odhalili pomník obetiam 1. svetovej vojny z radov miestnych občanov – na tejto významnej spoločenskej udalosti sa okrem príslušníkov armády, predstaviteľov úradov a duchovných zúčastnilo aj veľké množstvo obyvateľov (z obce i zo širokého okolia).⁹

Začiatkom roka 1982 však dali funkcionári Strážskeho mestského národného výboru tento pamiatkovo chránený pamätník premiestniť na mestský cintorín. Na námestí potom v roku 1993 slávnostne odhalili a posvätili jeho kópiu.¹⁰ Obete 1. svetovej vojny, pochované na vojenskom cintoríne v Strážskom, sa dočkali tiež svojho malého pomníka.

Michalovce

Michalovce vzhľadom na svoju polohu – na trase dôležitej železničnej trate a kvôli geografickej blízkosti k frontu – predstavovali od jesene 1914 strategicky podstatný bod. Cez mesto tak neustále prechádzali rôzne rakúsko-uhorské jednotky a v tunajšej okresnej nemocnici sa sústreďovalo stále viac ranených z bojov v Karpatoch (nemocnica potom slúžila na ošetrovanie vojakov až do konca vojny).¹¹

Tých, ktorí podľahli strelným zraneniam, prípadne rozličným chorobám, pochovávali v rokoch 1914 až 1918, respektíve 1919 vo vyčlenenej samostatnej časti michalovského mestského (v danom čase obecného) cintorína. Do spoločných a 199 jednotlivých hrobov tak postupne uložili telesné pozostatky 270 vojakov (z toho sedem neidentifikovaných).

Na vojenskom cintoríne ako prvého, dňa 11. augusta 1914 pochovali Jána Mathého, vojaka z Vyšnej Kamenice. Ako posledného Štefana Regendu z Užhorodu, ktorý zomrel 4. mája 1919. Najviac pochovaných vojakov je z obdobia november – december 1914 až máj 1915. Na cintoríne pochovali aj dvoch vojakov pochádzajúcich priamo z Michaloviec, a to Michala Maščeníka a Antona Scheinera. Na cintoríne boli pochovaní nielen vojaci rakúsko-uhorskej c. k. armády, ale aj niekoľkí ruskí vojaci.

Zoznam vojakov z prvej svetovej vojny pochovaných vo vojnových hroboch na obecnom a židovskom cintoríne v Michalovciach vypracovalo posádkové veliteľstvo v Michalovciach v roku 1922

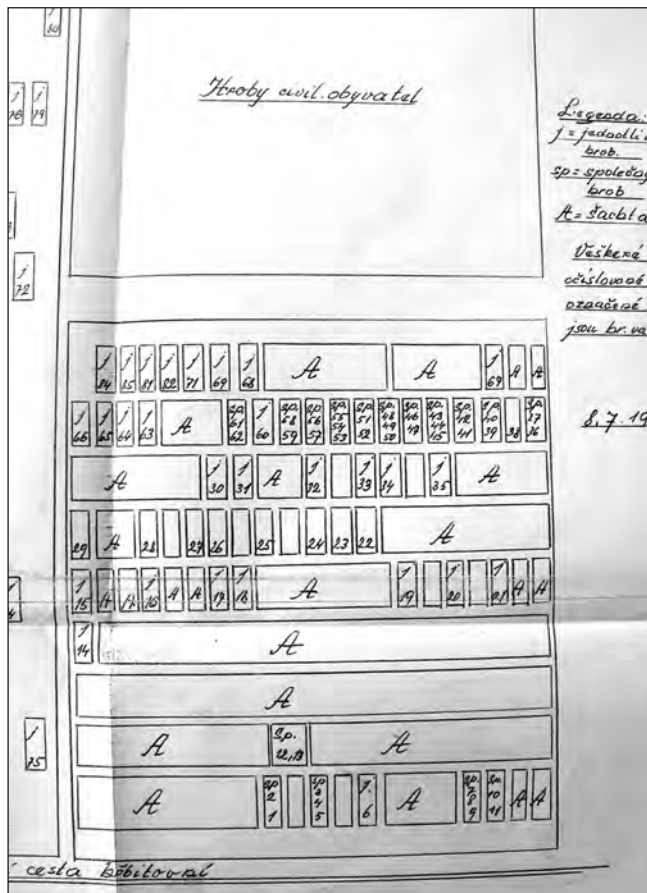
Z 263 známych vojakov podľa miesta narodenia tu bolo pochovaných 42 vojakov narodených na území Československa, 9 vojakov z Haliče, 38 vojakov z Maďarska, 31 vojakov z Poľska, 16 vojakov z Rakúska, 1 vojak z Ruska, 20 vojakov

⁸ Vojenský historický archív v Bratislave (ďalej VHA BA), fond (ďalej f.) Vojenské hroby a cintoríny (VHC), Náčrt nového cintorína zo Strážskeho z 3. apríla 1920, kartón 41, Súpis cintorínov z okresu Michalovce, kartón 80.

⁹ Dojemná slávnosť odhalenia pomníku vo svetovej vojne padlým hrdinom. In *Zemplín*, roč. 2, 12. november 1937, č. 34, s. 1.

¹⁰ STARJÁK, Matej. Strážske po roku 1989. In ADAM, Ján (zost.). *Dejiny Strážskeho*. Strážske: 2008, s. 123.

¹¹ SLEPCOV, ref. 4, s. 14-40.

Náčrt vojnového cintorína v Michalovciach (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny)

z územia Kráľovstva Slovincov, Chorvátov a Srbov a 85 vojakov, u ktorých nevedeli určiť miesto narodenia.¹² Celkovo štyria vojaci – židia (všetci známi), ktorí zomreli v michalovskej nemocnici, boli pochovaní na tunajšom židovskom cintoríne (medzi nimi sa nachádzal aj Michalovčan – vojak Jozef Izák Hauptman, ktorý zomrel v roku 1918).¹³

V čase prvej svetovej vojny navštívil Michalovce v apríli 1915 významný český spisovateľ Franz Kafka so svojou sestrou Elli. Do Michaloviec prišiel za svojim švagrom Karlom Hermanom, ktorý tu bol na vojenskom cvičení. Zo svojej cesty do tunajších končín poslal päť pohľadníc, z toho jednu z Michaloviec. Odoslal ju z Michalovskej pošty dňa 26. apríla 1915.¹⁴

¹² VHA BA, f. VHC, Náčrt vojnového cintorína v Michalovciach z roku 1922, kartón 41, Súpis cintorínov z okresu Michalovce, kartón 80.

¹³ VHA BA, f. VHC, Náčrt vojnového cintorína v Michalovciach z roku 1922, kartón 41, Súpis cintorínov z okresu Michalovce, kartón 80.

¹⁴ Zemplínske múzeum v Michalovciach, databanka útvaru histórie, heslo Franz Kafka.

Vojnové cintoríny v Haliči v zbierkach Národného archívu v Krakove

V poslednej dobe sa stali veľmi populárne výskumy miest pamäti, ktorých priekopníkom bol nepochybne francúzsky historik Pierre Nora. Problematika 1. svetovej vojny skúmaná v meradle výskumov pamäti nie je v stredovýchodnej Európe príliš rozšírená. Táto situácia vyzerá oveľa lepšie na Západe, hlavne vďaka dvom bádateľom, ktorými sú: George L. Mosse¹ a Jay Winter². Podobné výskumy by bolo možné realizovať na území bývalej Haliče, a tento text sa snaží byť takýmto pokusom. Doposiaľ neboli vojnové cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny na území Haliče komplexne analyzované, napriek tomu, že sa od určitého času stali predmetom záujmu radu ľudí navštevujúcich takéto objekty, nachádzajúce sa v celom Malopoľsku. Okrem iných sú to miestni historici, nadšenci alebo obyčajní turisti³. Spôsobili to aj určité publikácie venované tejto tematike, predovšetkým turistickí sprievodcovia a populárno-vedecké publikácie. Navyiac záujem o vojnové cintoríny sa vyskytol aj v akademických kruhoch. Napriek tomu problém nie je komplexne vedecky spracovaný⁴. V súvislosti s blížiacim sa 100. výročím vypuknutia 1. svetovej vojny vznikajú nové publikácie ukazujúce inventarizáciu vojnových cintorínov⁵ a treba rátať s tým, že tento záujem sa bude postupne zvyšovať.

Pramene výskumov vojnových cintorínov z obdobia 1. svetovej vojny je potrebné založiť na zbierkach zhromaždených v mnohých archívoch stredovýchodnej Európy. Cieľom tohto článku je predstaviť archívny fond Národného archívu v Krakove z hľadiska výskumov vojnových cintorínov.

---

¹ G. L. Mosse, *Fallen Soldiers. Reshaping the memory of the World War*, New York & Oxford University Press 1990.

² J. Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European cultural history*, Cambridge 1995, vyd. 11: 2010; Idem, *Remembering war. The Great War between memory and history in the twentieth century*, London 2006.

³ Cestovný ruch zameraný na bojiská je veľmi dobre rozvinutý na západe Európy a na bývalom talianskom fronte. Boli vydaní aj špeciálni sprievodcovia, pozri napr. R. E. B. Coombs, *Before Endeavours Fade: Guide to the Battlefields of the First World War*, vyd. 13: 2010 (západný front); M. Simić, *Po sledeh soške fronte*, Ljubljana 1998. Studium autora o grobach Galician v Slovénii zob. np. K. Ruszała, „Requiem aeternam.“ Štúdiu autora o hrobach Haličanov v Slovinsku pozri napr. K. Ruszała, „Requiem aeternam.“ Grobovi prebivalcev Galicije, padlih v čase 1. Svetovne vojne na območju današnje Slovenije, [v:] V Galiciji in ob. Soči. Polijaki in Slovenci na frontah 1. Svetovne vojne, red. A. Cetnarowicz, D. Nečak, S. Pijaj, B. Todorović, Kraków 2016.

⁴ Aktuálny stav výskumov predmetu pozri: B. Nykiel, *Zachodniogalicyskie cmentarze z I wojny światowej. Stan badań*, [v:] *Galicja 1772-1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań*, t. III, Rzeszów 2011, red. A. Kawalec et al., s. 292-317. Jediným nedostatkom – podľa autora týchto slov – je to, že boli málo zdôraznené postuláty ďalších výskumov tejto oblasti. Medzi dizertáciami je pozoruhodná práca T. Reichl, *Das Kriegsgräberwesen Österreich-Ungarns im Weltkrieg und die Obsorge in der Republik Österreich. Das Wirken des Österreichischen Schwarzen Kreuzes in der Zwischenkriegszeit*, Wien 2007.

⁵ Pozri napr.: J. Schubert, *Inspekcja grobów żołnierskich w Przemyślu. Powstanie i działalność w Galicji Środkowej 1915-1918*, Kraków 2012; A. Šarkov, V. Selemenev, *Soldatengräberanlagen aus dem Ersten Weltkrieg in Belarus*, Wien 2013.

Exhumácia vojaka (Národný archív Krakov,
Vojnové hroby 61, fot. 53)

Dokumenty týkajúce sa vojnových cintorínov môžeme nájsť v niekoľkých archívnych zbierkach, ale najdôležitejšou z nich je zbierka dokumentov Vojenského úradu starostlivosti o vojnové hroby obvodu armádneho zboru č. V (*Wojskowego Urzędu Opieki nad Grobami Wojennymi Okręgu Korpusu nr V*) v Krakove, nachádzajúcich sa v II. oddelení Národného archívu v Krakove,

ul. Grodzka 52. Tieto fondy sú v súčasnosti bádateľom prístupné online ⁶.

Táto zbierka má v evidencii archívu č. 275 a obsahuje 101 archívnych jednotiek, ktoré spolu zaberajú 10,3 bežných metrov dokumentov. Jej názov pochádza od inštitúcie vzniknutej 3. novembra 1918 pri Vojenskom veliteľstve v Krakove, ktorá prevzala kompetencie Oddelenia vojenských hrobov (Oddziału Grobów Wojennych, Kriegsgräberabteilung Krakau) existujúceho od novembra 1915. Toto oddelenie bolo územnou jednotkou Oddelenia vojenských hrobov (Kriegsgräberabteilung), ktoré vzniklo vo Viedni decembra 1915 ako IX. departement Ministerstva vojny⁷. Vojenský úrad starostlivosti o vojnové hroby bol zrušený 30. novembra 1922, a záležitosťami súvisiacimi s hrobmi vojakov sa začal zaoberať referát Riaditeľstva verejných prác (*Dyrekcji Robót Publicznych*). Táto archívna zbierka sa skladá z niekoľkých častí.

Prvá časť (sign. 1-17) tvorí korešpondencia Oddelenia vojnových hrobov v Krakove s rôznymi inštitúciami. Uvedená korešpondencia sa začala v roku 1916, čiže hneď po vzniknu centrálneho úradu vo Viedni, ktorý riadil práce spojené s vojnovými hrobmi. Táto korešpondencia obsahuje celkom 17 archívnych jednotiek a trvala až do jesene roku 1918. Týka sa mnohých aktuálnych vecí spojených so zakladaním vojnových hrobov napr. financovania, pozemkov (čo realizovalo Vermessungsgruppe), získavania stavebných materiálov, personálnych vecí, čiže osôb zamestnaných Oddelením vojnových hrobov v Krakove. Sú to aj záležitosti spojené s hľadaním padlých vojakov, mnohé usmernenia prichádzajúce z viedenskej centrály atď. Korešpondencia je vedená hlavne v nemeckom jazyku, ale sú tu aj výnimky. Prvkom spojeným s touto časťou súboru sú dve jednotky obsahujúce podacie denníky z roku 1917 a 1918 (sign. 18-19).

Ďalšiu časť tvoria Zoznamy zomrelých a nezvestných vojakov zaslané rôznymi vojenskými formáciami (sign. 20-21) a dedičské dokumenty po zomrelých voja-

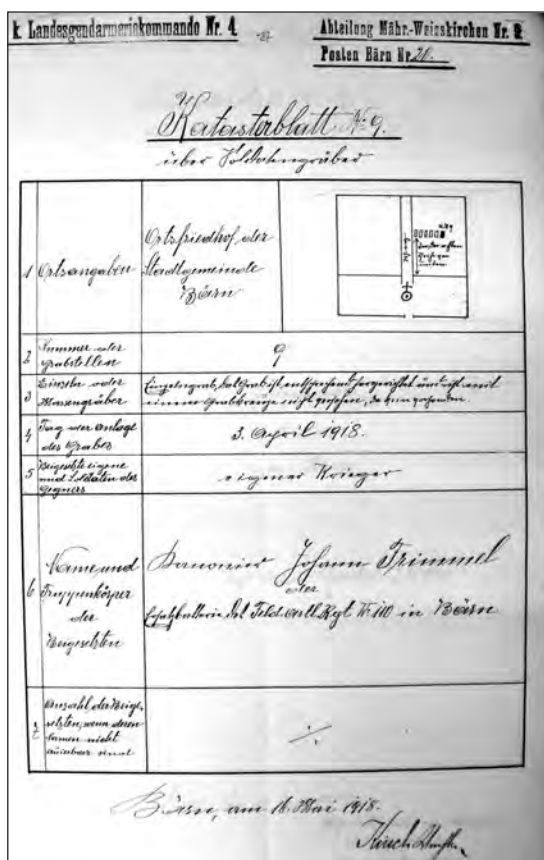
⁶ Zob. Pozri <http://szukajwarchiwach.pl/29/275/0/str/2/100?ps=True#tabZespol> (citované 30. 08. 2016)

⁷ Úrad v tejto forme existoval do 5. júna 1917, keď bol reorganizovaný na Oddelenie strát (Verlustabteilung), ako X. departament fungujúci do roku 1919.

koch odovzdané C. k. Vojenským veliteľstvom vo Lvove so sídlom v moravskej Ostrave (sign. 22-24). Tieto obsahujú hlavne zoznamy predmetov, ktoré boli nájdené pri mŕtvolách zomrelých vojakov.

Ďalšou výraznou časťou súboru sú dokumenty z obdobia po ukončení 1. svetovej vojny. Začínajú sa korešpondenciou od roku 1919, ktorá končí v roku 1923 (sign. 24-28). Posledná jednotka okrem korešpondencie (sign. 28) obsahuje aj personálne dokumenty zamestnancov. Po kancelárskych pomôckach (podacie denníky, sign. 29-30 a register k podacím denníkom, sign. 31) sa nachádza register zoznamov zomrelých a exhumovaných z rokov 1919 – 1921 (sign. 32) a Zoznamy zbierok dobrovoľných príspevkov na vojnové hroby a iné prílohy k pokladničnej knihe z rokov 1919 – 1920 (sign. 33). Ďalej sa tu nachádzajú Dokumenty. XI. Oddelenia Stavebno-ubytovacieho generálneho obvodu v Krakove, vnútorné rozkazy Vojenského úradu starostlivosti o vojnové hroby, exempláre tlačív a formulárov (sign. 34).

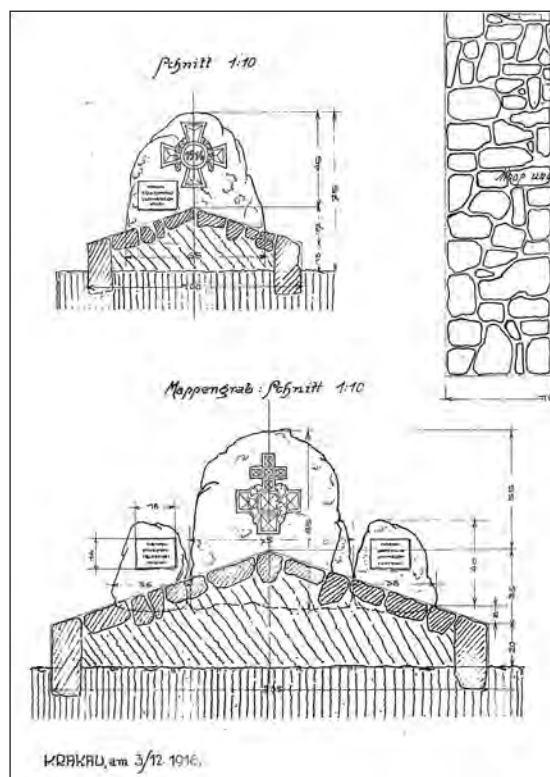
Nasledujúce dokumenty sa týkajú samotných vojnových cintorínov, nachádzajúcich sa na území bývalej Haliče v geografickom usporiadaní (sign. 35-56). Ďalej sú to dokumenty týkajúce sa hrobov a vojnových cintorínov zakladaných v zázemí frontu Oddelením vojnových hrobov (*Wydział Grobownictwa Wojennego*), a teda na území tešínskeho Sliezska a Moravy (sign. 57-59)⁸. Tieto jednotky obsahujú abecedne usporiadaný zoznam jednotlivých malopoľských okresov, v rámci ktorých sú tiež abecedne usporiadané obce a mestá. Pre výskum vojnových cintorínov sa tu nachádzajú mimoriadne vzácne materiály, ale najdôležitejšími časťami sú zoznamy padlých vojakov pochovaných na danom vojnovom cintoríne, ako aj architektonické kresby a výkresy (návrhy, porealizačné skice atď.). Týka sa to architektonických základov vojnových cintorínov zrealizovaných Oddelením vojnových hrobov v Krakove, ale aj tých nezrealizovaných.

Ukázkový katastrálny list hrobu vojaka v obci Moravský Beroun (Bärn), (Národný archív Krakov, Vojnové hroby 61, fot. 87)

⁸ O týchto prameňoch a ich úvodnom spracovaní pozri: K. Ruszała, *Badania nad grobami żołnierskimi z I wojny światowej na Śląsku Cieszyńskim i Morawach*, [w:] *Górny Śląsk a I wojna światowa*, red. J. Racięski, M. Witkowski, Katowice 2015.

Ďalšou a pomerne rozsiahlou archívnu jednotkou sú Mapy a zoznamy vojnových cintorínov na území podliehajúcim Vojenskému úradu starostlivosti o vojnové hroby v Krakove (sign. 60). Dve ďalšie signatúry tvorí vzácna zbierka fotografií vojnových cintorínov na území Západnej Haliče, na Morave a v Sliezske (sign. 61-62). Dodatkom k nej bola v minulosti signatúra 63, obsahujúca sklenené fotografické platne (kliše) uvedených fotografií, ktoré sa z neznámych príčin dodnes nezachovali. Tieto fotografie sú mimoriadne vzácnymi zábermi dočasných hrobov zakladaných hneď po vojnových udalostiach, veľkého počtu v tom čase stavaných cintorínov, ako aj tých po ukončení výstavby. V rámci tohto súboru sa nachádzajú aj fotografie prezentujúce výstavy vojnového pohrebníctva pripravené v Paláci umenia (*Pałacu Sztuki*) v Krakove, alebo v Berlíne.

Návrh náhrobkov pre vojnový cintorín v Pruslupiu, projektoval Dušan Jurkovič (Národný archív Krakov)

Ďalšou jednotkou sú plány neidentifikovaných vojnových cintorínov, projekty oplotení, náhrobkov, zelene atď. z rokov 1915 – 1924 (sign. 64). Dopĺňajú ich neidentifikované dokumenty rôzneho pôvodu (sign. 65). Znalci problematiky sú schopní priradiť mnohé nesignované architektonické kresby a výkresy k jednotlivým architektom cintorínov a dokonca aj ku konkrétnym vojnovým cintorínom.

Ďalšiu časť, obsahujúcu niekoľko desiatok archívnych jednotiek, tvoria evidenčné listy zomrelých v Haliči a mimo hraníc Západnej Haliče (sign. 99), evidenčné listy zomrelých v zajateckom tábore Kraków-Dąbie z rokov 1918-1921 (sign. 97), ako aj evidenčné listy Talianov, zomrelých na území súčasnej Českej republiky a Západnej Haliče (sign. 100-101).

Zbierky bývalého Kriegsgräberabteilung-Krakau nepochybne predstavujú dôležitý archívny materiál pre bádateľov témy ako aj tých, ktorí hľadajú padlých vo

veľkej vojne. Treba však upriamiť pozornosť aj na iné archívne zbierky, v ktorých možno nájsť mnohé materiály doplňujúce túto tému. Nevenujem teraz pozornosť faktu, že na dosiahnutie cieľa dôkladne sa oboznámiť s témou sa odporúča prezrieť archívne materiály zhromaždené v dokumentoch dávnych administratívnych jednotiek lokálnej úrovne, a teda aj starostiev (starostwo – územná jednotka, na čele ktorej stojí starosta, okres), ktoré obsahujú zaujímavé informácie týkajúce sa vojenských hrobov a tiež starostlivosti o ne po skončení vojny. Spomínaná inšti-

túcia Riaditeľstvo verejných prác (Dyrekcja Robót Publicznych) disponovala v medzivojnovom období kompetenciami týkajúcimi sa starostlivosťou o vojenské hroby, preto sa aj v rámci týchto zbierok nachádza jedna signatúra (sign. 315), ktorá nám poskytuje zaujímavé, doteraz všeobecne neznáme, informácie. Vyjasnila pochybnosti spojené s exhumáciou Georga Trakla z Krakova do Innsbrucku alebo tiež záležitosť exhumácie vojakov z vojenského cintorína v Małej Wsi neďaleko Krakowa na cintorín vo Wieliczke, zastavila mnohé doteraz opakované nepravdivé informácie. Podobne tiež oblastné oddiely Národného archívu v Krakove vlastní zaujímavé materiály týkajúce sa histórie vojenských cintorínov. V expozitúre archívu v Spytkovciach v spisoch c. a k. okresného veliteľstva v Olkuszi (K. u K. Kreiskommando Olkusz) a tiež c. a k. okresného veliteľstva v Miechowe (K. u K. Kreiskommando Miechów) možno nájsť dokumentácie a spisy pochovaných z vojenských cintorínov na sever od Krakova. Podobne pobočka Archívu v Bochni vlastní fotografickú dokumentáciu vojenských cintorínov v Malopolsku a na Podkarpatsku. Tento materiál predstavuje dávne diplomové práce pripravené študentmi z Rzeszówa pod vedením dr. M. Stolarczyka.

**Výstavba vojnového cintorína č. 5 v Grabe
(Národný archív Krakov, Vojnové hroby 61, fot . 8)**

Na záver je potrebné konštatovať, že Národný archív v Krakove vlastní vzácne materiály umožňujúce skúmanie problematiky spojenej s vojenskými cintorínmi na území podriadenom činnosti Oddelenia vojnových hrobov v Krakove. Národný archív už dlhší čas presadzuje realizáciu výskumov interdisciplinárnej povahy, a teda nielen (výskumy) vykonávané historikmi, historikmi umenia a architektmi. Materiály sú vzácne nielen pre bádateľov zaoberajúcich sa témami spojenými s predstavenými objektmi, ale aj pre zachovanie vhodnej pamäti o miestach pochovania padlých vojakov. Malo by sa pod tým rozumieť, že vojnové cintoríny boli mnohokrát poškodené vplyvom času, čo v mnohých prípadoch, ale aj z rôznych dôvodov, spôsobilo ich deštrukciu. Zachovaná archívna dokumentácia nám pomáha odpovedať na mnohé naliehavé otázky súvisiace s architektonickým zhľadom týchto vzácných vojnových pamätníkov nachádzajúcich sa v celom Malopolsku. Spomínané zdroje/pramene sú aj bázou informácií o vojakoch padlých na území južného Poľska a malého úseku/malej časti dnešnej Českej republiky⁹.

⁹ Píšem o tom v článku: K. Ruszała, Choroby duszy i ciała w armii austro-węgierskiej. Przyczynek do badań nad służbami medycznymi podczas I wojny światowej. In *Doświadczenia żołnierskie Wielkiej Wojny. Studia i szkice z dziejów frontu wschodniego I wojny światowej*. red. M. Baczkowski, K. Ruszała, Kraków, 2016.

Cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny v Haliči budili už od momentu svojej výstavby určité protichodné emócie, pretože boli stavané rakúskou vládou, čo u časti poľskej spoločnosti spôsobilo negatívne postoje (boli predsa záborcami). Na druhej strane však celý čas v spoločenstve tkvela myšlienka, že je potrebné starať sa o hroby vojakov padlých v Haliči. Medzi miestnym obyvateľstvom bolo veľa rodín, ktorých synovia, bratia, otcovia boli odvedení do armády a nevrátili sa domov, ostali v hrobch ďaleko od rodiska, a možno sa niekto cudzí takisto postará o ich hrob. V medzivojnovom období boli cintoríny z prvej svetovej vojny pomerne mladé, preto sa im venovala bežná údržba s rôznou mierou zapojenia obyvateľstva. V tomto období fungoval na poľskom území kult padlého vojaka, čo malo v kontexte poľských légií úplne iný význam, ako v Nemecku, Rakúsku alebo celej západnej Európe. Zdá sa to celkom logické, lebo by po roku 1918 bolo ťažké konštatovať, že regrút padol počas 1. svetovej vojny „Für Vaterland Und Ehre“. Obdobie po 2. svetovej vojne bolo obdobím celkovej ľahostajnosti, nebol žiaden záujem o hroby z predchádzajúcej vojny. Tieto miesta pamäti boli často nezmyselne devastované, ničené a likvidované, automaticky sa teda stali miestami ne-pamäti. Aj v súčasnosti dochádza k neuvedomelej strate pamäti, presnejšie to môžeme pomenovať redefinovaním pamäti, keď dobre sú udržiavané hroby a vojnové cintoríny z obdobia 1. svetovej vojny interpretované ako hroby zo skoršieho obdobia (napr. z januárového povstania v roku 1863) alebo sa vyskytujú informácie, že padlí boli poľskými vojakmi, čo nie je pravda. Úplným nedorozumením sa môže zdať aj miešanie symbolov celkom nezhodných s hrobmi z prvej svetovej vojny. Zriedkavejšie sa to stáva v západnej Haliči, ale vyskytuje sa to v Malopoľsku¹⁰. Najviac to však závisí od ľudskej mentality. Hľadajúc v teréne vojnové cintoríny som sa mnohokrát stretol s tým, že objekt bol označený ako „hrob neznámeho vojaka“, čo je niečo úplne iné, ako hroby bezmenných padlých v 1. svetovej vojne.

Téma dejín vojnových cintorínov z 1. svetovej vojny čaká na komplexné vedecké spracovanie na základe mnohých rešerší, ako aj skúmania poľských a zahraničných fondov. Analyzované objekty pripomínajú krvavé jatky, ktoré sa uskutočnili v Haliči, a v dôsledku ktorých padlo mnoho vojakov rôznych národností a vyznaní. Je náročné jednoznačne určiť ľudské straty v tomto ozbrojenom konflikte. Uvádzam spolu s Martinom Gilbertom všeobecné údaje: centrálné mocnosti stratili spolu 3 500 000 vojakov a víťazi vojny 5 000 000, čo znamená, že priemerne každý deň na frontoch umieralo 5 600 vojakov¹¹. Je ťažké uviesť jednoznačné údaje iba pre územie Haliče, pretože zoznamy padlých obsahujú spolu 400 cintorínov postavených v rámci činnosti Oddelenia vojnových hrobov v Krakove. K celkovému počtu sa započítajú cintoríny nachádzajúce sa v strednej a východnej Haliči, v zázemí západnej Haliče, na tešínskom Sliezsku a na Morave. Vojnové cintoríny, na ktorých sú pochovaní padlí vojaci, sú spoločným dedičstvom všetkých národov stredovýchodnej Európy, čiže sú to kolektívne miesta pamäti, ktoré budú v najbližších rokoch 2014 – 2018 dôležitým prvkom vo svetle 100. výročia Veľkej vojny.

¹⁰ Pozri Archiwum Narodowe w Krakowie, Dyrekcja Robót Publicznych, sign. 315, s. 623-624.

¹¹ M. Gilbert, *Pierwsza wojna światowa*, tłum. S. Amsterdamski, Poznań 2003, s. 543.

Roman FRODYMA

Dušan Jurkovič a jeho diela v Karpatoch

Oblasť v ktorej pôsobil Dušan Jurkovič sa v juhovýchodnej časti Krakovského oddelenia vojnových hrobov (*Krakowskiego Oddziału Grobów Wojennych*). Celý tento obvod patrí k územiu Nízkych Beskýd, kde nadmorská výška nepresahuje 1 000 m n. m. Vzhľadom na súčasné administratívne členenie je to územie okresu Jasło, ktorý je súčasťou Podkarpatského kraja a jeho východné hranice sú hranicami bývalej Západnej Haliče. Západná časť obvodu administratívne patrí k okresu Gorlice v Malopoľskom kraji. Južnou hranicou je hlavný hrebeň Karpát. Obvod na západe susedí s cintorínskym obvodom „Gorlice“, a na severe s obvodom „Jasło.“

Celá táto oblasť je náročným horským terénom, ktorý bol zbavený ciest a mostov v dôsledku vojnových aktivít v období krutej zimy prelomu rokov 1914/15. Pretínali ho najdôležitejšie vojnové cesty, ktoré viedli ku karpatským priesmykom od sedla pri obci Grab po sedlo Beskýd pri obci Blechnarka. Počas mnohých pokusov o prekonanie karpatských priesmykov, podnikaných Rusmi, boli v tejto oblasti delostreleckým ostreľovaním zničené alebo vypálené chrámy v Gładyszowe, Krzywej, Rozstajnom, Żydowskom. Z mapy zmizli dediny a osady. Obeťami vojny sa stali školy, fary, veľkostatky v Żydowskom, Grabe, Krempnej, Kotani, Kątoch, Desznici.

Vojnový cintorín č. 46 – Konieczna (Foto: Mgr. Martin Drobňák)

Vojna s takým istým šílenstvom ničila hlinené domy chudákov aj šľachtické sídla miestnych majiteľov. Napríklad gróf Potulicki zo Žmigrodu prišiel nielen o sídlo, ale aj o statok, pily, továrne, horárne. Jeho lesy boli zorané líniami zákopov. Obyvateľstvo v panike utekalo z oblastí bojov, dediny sa vyprázdňovali. Domy obsadzovalo vojsko a pred ústupom z pozícií ich ničilo, aby sa nedostali do rúk nepriateľa. Polodivé útvary kaukazských ľudí, ktoré sa nachádzali v zložení ruskej armády a boli umiestnené v týchto chudobných dedinách, sa v pamäti miestnych zachovali v najhoršom svetle. Ale aj formácie uhorských honvédov, čiže vlastných vojakov sa tu správali ako v dobytej krajine. Nič pre nich nebolo sväté a ľudský život bol ničím. Všade vládol hlad.

Práve túto náročnú a zničenú horskú oblasť si „dal“ prideliť geniálny slovenský architekt Dušan Jurkovič. Vo svojom článku s názvom *Vojnové cintoríny* zverejnenom v roku 1921 v českom umeleckom časopise „Styl“ spomína, že práve táto oblasť vzbudila jeho záujem, hoci vedel, aké prekážky bude musieť prekonať.

Hovoril: „*Keď bolo toto územie rozdeľované nikto nechcel prihraničné Karpaty. Dal som si prideliť túto horskú krajinu. (...) „Vrátil som sa z prvej obhliadky a už som bol absolútne presvedčený o tom, aké postupy musím zvoliť pri navrhovaní a zakladaní cintorínov. V čase, keď moji viedenský kolegovia umiestňovali svoje cintoríny v bezprostrednej blízkosti verejných cintorínov v mestách a obciach, ja som si vyberal vzdialené kopce, strmé svahy a predovšetkým miesta najťažších bojov. Oni sadili ruže a vysypávali aleje štrkom, ja som sa rozhodol obložiť cintoríny kockami trávy, kameňmi, aby už po niekoľkých týždňoch splynuli s okolitou prírodou a vyzerali tak, akoby ich na tomto mieste zložili ruky miestnej ľudovej tradície. (...) Toto splyvanie areálu cintorína s okolím určilo celkový charakter a smer mojich prác. Je očividnou vecou, že som v prvom rade siahal po dreve, ako stavebnom materiále. Vojsko v priebehu bojov ničilo lesy, teda upratovanie a spracovanie jednotlivých stromov bolo súčasťou mojej úlohy. Z tohto dôvodu mohla byť v ľužnej postavená drevená kaplnka takej obrovskej veľkosti. Po príchode talianskych zajatcov, medzi ktorými bolo veľmi veľa dobrých kamenárov a sochárov, využil som tiež kamenný materiál.“*

V tomto kontexte je pozoruhodný Jurkovičov jasný a vyvážený názor. Tento výnimočný tvorca ponechal na území Poľska viac ako 30 zrealizovaných projektov. Vráťane viac ako desiatich skutočne zaujímavých. Získal pri ich stavaní cenné skúsenosti a súčasne potvrdil svoju umeleckú slávu. Je potrebné dodať, že na prelome rokov 1917/1918 pracoval aj pri prestavbe kostola pre posádku v Olomouci, a bol vedúcim realizácie iných objektov na Morave. Jeho pobyt v Haliči bol teda pomerne krátky, ale súčasne bohatý na udalosti.

Mali by sme teraz predstaviť tohto umelca. Dušan Jurkovič je nielen významným slovenským architektom, ale aj sociálnym a kultúrnym činiteľom. Narodil sa 23. 8. 1868 v obci Turá Lúka pri Myjave. Už ako študent architektúry vo Viedni sa veľmi zaujímal o ľudové umenie a počas potuliek karpatským oblúkom odhaľoval jeho neznámy svet. Pochádzal z rodiny s bohatými vlasteneckými tradíciami, a preto svoju tvorbu považoval za spoločenskú službu, a to tak doslovne, že do konca života jej ostal verný a súčasne čerpal nápady zo svojich koreňov. Keď sa zoznámil so slávnym Blažejom Felixom Bullom – staviteľom mnohých kostolov na Orave a súčasne skladateľom a vydavateľom ľudových piesní – začal s ním úspešne spo-

lupracovať. Prihlásil sa k nemu na prax a očarený možnosťami využitia ľudového umenia v architektúre sa ich rozhodol používať vo svojich návrhoch. Práve Bulla presvedčil a oboznámil Jurkoviča s tajomstvami slovenského ľudového umenia, ktorého kánony Jurkovič využil pri realizácii svojich návrhov v „staroslovanskom“ štýle. Keď v roku 1889 začal pracovať u Michala Urbánka – jedného z najvýznamnejších architektov na Morave, okrem návrhov, vykonával pravidelné terénne výskumy v tamojších horách, ale aj na Považí. Ako dôsledok týchto výskumov vznikli jeho významné diela v ľudovom štýle.

Prvá bola *valašská izba*, ktorú prezentoval na etnografickej výstave v Prahe. Jej priaznivé prijatie mu otvorilo cestu ku sláve. Začal dostávať mnohé zákazky. Najznámejší je súbor turistických objektov „Pustevny“ v Moravských Beskydách, vila „U Rezků/V Rezku“ pri Novém Měste nad Metují. Návštevníci dodnes obdivujú ich tvary, zdobené verandami, balkónmi, šindľovými striedkami, postavené na základoch zrubových trámov. Je tiež autorom významnej kalvárie vo Svatom Hostýne na Morave. Postavil aj veľa iných objektov silne prepojených s hlavným štýlom jeho tvorby. Jeho vila v Brne má mnoho znakov tohto štýlu.

Vojnový cintorín č. 11 - Wola Cieklińska (Foto: Mgr. Martin Drobňák)

Tento výrazný umelec sa vo veku 47 rokov dostal do Krakovského oddelenia vojnových hrobov. Stal sa vedúcim Žmigrodskeho obvodu. V krátkom čase postavil v rámci tohto obvodu 31 cintorínov. Vzhľadom na dopravné ťažkosti rezignoval na dopravu stavebných materiálov z centrálnych skladov. Podmienky si žiadali, aby boli ruskí a talianski zajatci pracujúci na stavbách, ako aj samotní remeselníci ubytovaní blízko stavenísk. Napríklad na Przełęczy Małastowskiej bol zriadený pracovný tábor, v ktorom strážení vojnoví zajatci pripravovali stavebný materiál pre okolité cintoríny.

Takáto organizácia práce uľahčovala výstavbu, ale spôsobila problémy so zásobovaním potravinami a vodou. Takisto to bolo na Rotunde, Wysote, Przysłupe. Avšak razili studne v skalách, dláždili cesty okruhliakmi, bývali v stanoch, ale vykonávali svoju prácu pod vedením D. Jurkoviča. Architekt sa rýchlo stal slávnym, písali o ňom v novinách, on sám bol pomenovaný „básnikom dreva“ a štýl, v ktorom tvoril „staroslovanským štýlom“. Také jeho diela, ako sú Beskidek, Rotunda, Wirchne, Przełęcz Małastowska, Gładyszów, Grab, Banica sú príkladmi jeho najlepších prác s využitím kameňa a dreva. Svojou kvalitou nie sú horšie ako kamenné objekty: Wola Cieklińska, Żmigród, Krempna, Łysa Góra. Podľa jeho projektu bola tiež postavená šindľová kaplnka (chrám) tzv. gontyna na kopci Pustky v obci Łuźna (okrsok IV. Łuźna). V práci staviteľa a návrhára mu úspešne pomáhali aj iní umelci.

Obzvlášť výrazne zdôraznil svoju účasť Adolf Kašpar – tvorca „Čiernej Madony“ na Przełęczy Małastowskiej. Vojnová víchrica ho vytrhla z Olomouca a určila jeho spletité vojnové osudy. Keď sa v roku 1916 ocitol v Krakove, bol povolaný vykonávať vojenskú službu. Dostal sa práve ku skupine maliarov KGA. Tento absolvent Akadémie výtvarných umení v Prahe bol priekopníkom grafiky pre deti, známym ilustrátorom kníh. Často navštevoval územie Żmigrodzkiego obvodu a maľoval diela na Jurkovičových cintorínoch. Bol tiež autorom návrhov architektonických detailov ozdobených veľmi rafinovanými reliéfmi. Je viditeľné, že bol univerzálnym tvorcom, ktorý bol schopný tvoriť aj v štylizovanom ľudovom slohu.

Výstavby cintorínov sa zúčastnil aj Poliak, Henryk Uziembło, absolvent viedenskej Kunstgewerbeschule a krakovskej Akadémie výtvarných umení – tvorca propagačných pohľadníc s rytinami stavaných objektov. Tieto rytiny sa nie vždy zhodovali s originálom. Jeho osudy sú tiež zaujímavé a bolo by potrebné sa o nich aspoň zmieniť. Študoval na viedenskej Kunstgewerbeschule, a potom na krakov-

Vojnový cintorín č. 51 – Rotunda (Foto: Mgr. Martin Drobňák)

skej Akadémii výtvarných umení u Stanisława Wyspiańskiego a Teodora Axentowicza. Pokračoval v štúdiu na vysokých školách vo Veľkej Británii a Francúzsku. Bol oceňovaným tvorcom poľského dekoratívneho umenia, spoluzakladateľom spolku Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana (*Združenie poľského úžitkového umenia*). Zanechal po sebe mnohé významné diela.

Jurkovič sa veľmi snažil dokumentovať svoje diela a predstaviť ich širokej verejnosti. Časť jeho projektov cintorínov v iných obvodoch má rozsiahlu dokumentáciu v zbierkach krakovského archívu. On sám podľa svojich možností zhromažďoval ich plány, fotografie, hoci nie vždy so zamýšľaným výsledkom. Vo svojich spomienkach písal: *Môj priateľ, šéf fotografického oddelenia na rakúskom veliteľstve v Krakove, mal odvahu poslať dvoch najlepších fotografov do môjho obvodu bez rozkazu nadriadených, aby odfotovali všetky moje dovtedy hotové objekty. Plán sa nepodaril. Fotografii vracajúci sa s výsledkom svojej šesťtyždňovej práce na horách boli zadržaní na stanici v Bochni v deň poľského prevratu, všetko im zhabali, a ani s pomocou poľských priateľov som sa nemohol dozvedieť, čo sa stalo s fotografickým materiálom.*

Jurkovič sa po ukončení svojej zvláštnej služby pri výstavbe cintorínov vrátil k svojej tvorbe. Získané skúsenosti neskôr využil v nových dielach. Do konca svojho života projektoval mauzóleá, cintoríny, pamätníky, verejné budovy. Projektoval napríklad mohylu slovenského národného hrdinu Milana Rastislava Štefánika na Bradle a aj pamätník Slovenského národného povstania.¹ V týchto dielach si vyvíčené oko nájde mnoho prvkov pôvodne použitých v Haliči. Zomrel 21. 12. 1947 v Brezovej.

Návštevníci cintorínov v tomto obvode by mali upriamiť pozornosť na bohatstvo foriem vyrezaných do dreva a kameňa. Na každom kroku je viditeľná mimoriadna snaha aj o najdrobnejšie detaily. Treba mať na pamäti, že vznikali v období trvajúcej vojny. Ľudia, ktorí ich tvorili, dostávali hladové potravinové dávky, bývali v stanoch a pri tom pracovali. Tu sú aj náhrobné kríže projektované pre vybrané objekty a v súlade s ich architektúrou. Vzácnym doplnením výzdoby sú lyrické epitafy autora Hansa Hauptmanna. Ich obsah je určený pre konkrétny objekt. Práve v tomto obvode je ich najviac a sú najlepšie zosúladené s architektúrou.

Na uľahčenie potuliek návštevníkom uvádzam, že hlavnými cestami, po ktorých sa môžu dostať k cintorínom sú cesty: Dukla – Žmigród – Gorlice, Žmigród – Grab, Grab - Radocyna – Czarne – Banica – Gładyszów – Uście Gorlickie – Blechnark, ako aj Konieczna – Gładyszów – Smerekowiec – Regetów Wyżni.

Technický stav cintorínov napriek času podliehajúcemu stavebnému materiálu, ktorým je drevo, sa výrazne zlepšil v dôsledku obrovskej akcie záchrany vojnových cintorínov a ich uznania za kultúrne dedičstvo. Niekedy sa vyskytujú rekonštrukcie v zjednodušenom meradle, ktoré sú nekvalitné, ale je ich čoraz menej. Obce sa čoraz lepšie starajú o vojnové nekropoly nachádzajúce sa na ich území. Výsledky sú už pozorovateľné. Dnes sú na území obvodu v zlom stave iba cintoríny Przystup, Ożenna, Wysota. Na ostatných už boli ukončené alebo aspoň začaté rekonštrukčné práce. Niektoré z nich sú naplánované na niekoľko rokov. Výnimkou, ktorá je dobrým predpokladom pre budúcnosť, je akcia obnovenia cintorína na Rotunde. Cintorín je vzdialený od ľudských sídel, skrytý hlboko v lese, vysoko pod vrchom.

¹ Pamätník SNP v Kremničke, dnes mestskej časti Banskej Bystrice bol posledným dielom Dušana Jurkoviča.

Vojnový cintorín č. 6 - Kremna (Foto: Mgr. Martin Drobňák)

Neexistovala tam cesta ani zázemie, avšak skupina nadšencov a ľudí dobrej vôle sa rozhodla ho rekonštruovať. Napriek veľkým prekážkam, sú už viditeľné výsledky. Náhrobné kríže stoja, vznikla jedna, a potom druhá vežička. Je zhromaždený stavebný materiál na ďalšie. Hľadujú sa finančné prostriedky na ďalšiu realizáciu.

V súčasnosti je záujem o cintoríny veľmi veľký, prichádza čoraz viac zahraničných turistov. Informačné tabule, smerovky, vytvorené chodníky, internetové stránky, označenie na turistických mapách, to všetko uľahčuje poznanie týchto krásnych, hoci smutných, pamiatok Veľkej vojny. Musíme si však uvedomiť, že veľká koncentrácia cintorínov si vyžaduje neustále vysoké náklady na ich bežnú údržbu a rekonštrukciu.

Cholerový cintorín príslušníkov segedínskych IR46 v Tisinci. Možnosti spoločných slovensko-maďarských výskumov

Udalosti predchádzajúce výskumu

S mojimi spolubádateľmi už viac ako 15 rokov spoločne skúmame maďarské pamiatky prvej svetovej vojny aj na miestach dobových udalostí.¹ Hlavným územím nášho výskumu je niekdajší taliansky front, kraj rieky Soča a planina Doberdó.² Počas prebiehajúcich výskumov udalostí pri rieke Soča sme obrátili pozornosť na boje prebiehajúce v Karpatoch, keďže jednotky VII. cisárskeho a kráľovského armádneho zboru z Temešvára (Timisoary) predtým bojujúce v Karpatoch v máji 1915 prevelili na taliansky front a potom v júni 1915 na obranu planiny Doberdó. Zemepisná lokalita po maďarsky nazývaná iba „Doberdó“ sa stala pojmom v maďarských dejinách. Na základe výskumov predošlých bojových ciest plukov VII. zboru, trpiacich ťažkými stratami na planine Doberdó v rokoch 1915 – 1916 bolo pre nás evidentné, že tieto jednotky prešli už v rokoch 1914 – 1915 ťažkými bojmi na ruskom fronte v priestore Karpát a utrpeli straty, čo je dnes už však v maďarskom povedomí menej známe.

Popri bojoch zdecimovali rady týchto jednotiek aj epidémie, ktoré v armáde vypukli a ktorých nespočetný počet cintorínov vznikol aj na území dnešného Slovenska. Skúmali sme bojovú cestu cisárskeho a kráľovského 46. pešieho pluku zo Segedína, patriaceho do 17. pešej divízie VII. zboru, keď sme čítajúc vojnovú históriu pluku narazili na ohromujúce riadky textu. Tie nasmerovali našu pozornosť na obec Tizsény v Hornom Uhorsku, dnes Tisinec.

Segedínski príslušníci IR46 v Tisinci

Na ruskom fronte sa jednotky rakúsko-uhorskej armády v septembri 1914 stiahli až na úroveň Karpát. Oddiely 2. rakúsko-uhorskej armády preskupili svoje sily na vnútornej strane Karpát. 46. peší pluk zo Segedína prekročil hranice uhorského kráľovstva 23. septembra a cez Medzilaborce, Rokytovcu vtiahol do Tisince. Od 24. do 29. septembra zotrval v dedine.³

¹ Naše bádania sme s Jánosom Rózsafim a Norbertom Stencingerom začínali ako členovia Oddelenia pre výskum bitiek a bojísk Maďarskej spoločnosti vojenskej vedy a momentálne ich praktizujeme v rámci občianskeho združenia Nagy Háború.

² Počas našich výskumov sme vybuodovali vzťahy s miestnymi talianskymi a slovinskými bádateľmi a vzájomne si pomáhame, spolupracujeme.

³ Ajtay Endre: *A volt cs. és kir. 46. gyalogezred világháborús története*. Szeged, 1933. (Ďalej len: Ajtay.) s. 31.

Počas ústupu v septembri 1914 vypukla v radoch rakúsko-uhorskej armády epidémia cholery. Epidémia spôsobila veľkú chorobnosť aj u 46. pešieho pluku zo Segedína. Počet chorých denne prudko rástol: počet chorých bol 22. septembra 20, 23. 50, 24. 150 a 26. už 260. Medzi 22. a 28. septembrom ochorelo dovedna 770 vojakov. Tento počet predstavoval 25 % pluku, ktorý mal vtedy 3 045 osôb.⁴

Z obdobia vojny je všeobecne známy štatistický údaj, že 30 % nakazených choleroou zvyčajne na ňu aj umrelo.

V Tisinci sa choleroová situácia dramaticky zhoršila, plukovná kronika takto referuje o udalostiach: „*Ubytovanie pluku bolo veľmi zlé. Práporý sa len striedavo dostávali pod strechu. A cholera nezadržateľne šarapatila a hromadne brala svoje obeť. Tento stav spôsobil hroznejšie pustošenie ako najkrvavejšia bitka. Ľudia zdravý ako buk sa zrútili behom 24 hodín, kým sa o niekoľko dní dostali do jamy s vápnom. Plukovný farár mal viac roboty ako na bojisku. Denne pochoval 8-10 ľudí. Pod hrobmi ležiacimi okolo kostola na severnej strane Tisince sníva svoj sen premnoho stotočných vojakov zo Segedína ...*“⁵

O presnom čísle padlých sa plukovná kronika nezmieňuje. Podľa opisu šlo o viac tuctov obetí zomrelých počas krátkeho času, ktorých pochovali blízko seba. Na základe prečítaného sme si s mojimi spolubádateľmi naplánovali, že pri našej najbližšej výskumnej ceste vyhľadáme danú lokalitu a pokúsime sa zamerať miesto niekdajšieho vojenského cintorína.

Vojenský cintorín v Tisinci a údaje zo slovenských zdrojov

V roku 2011 sa nám naskytla príležitosť, aby sme sa dostali do obce nachádzajúcej sa v stropkovskom okrese niekdajšej Šarišskej župy, 2 km severozápadne od Stropkova. Na severnom konci dediny aj dnes stojí kostol spomínaný v kronike 46. pešieho pluku, ktorý sme poľahky našli. Pri ňom je obecný cintorín, na konci ktorého možno nájsť priestor ohradený železnými a kamennými krížmi, odkazujúci na niekdajší vojenský (vojnový, pp.) cintorín.

V roku 2012 nám to potvrdil aj predseda Klubu Vojenskej História Beskydy Martin Drobňák, že aj na základe ich bádania je toto plocha nami pomýšľaného niekdajšieho vojenského cintorína z prvej svetovej vojny. Podelil sa s nami aj o svoje pramene zozbierané vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave.⁶ [Panel4_16]

Na základe mapovania z roku 1923, nachádzajúcim sa k dispozícii v bratislavskom archíve, možno vedieť o 19 hroboch, v ktorých spočíva 30 vojakov, z nich neboli známe údaje ani jedného.

V roku 1923 bola vykonaná exhumácia v susedných dedinách Krušinec (Körösény) a Duplín (Bányavölgy). Exhumovaných previezli do Tisince. Po prepochovaní vzniklo 6 nových hrobov, kde pochovali ostatky 11 vojakov. Z nich bol po mene známy iba jeden.

⁴ Ajtay, s. 32.

⁵ Ajtay, s. 31.

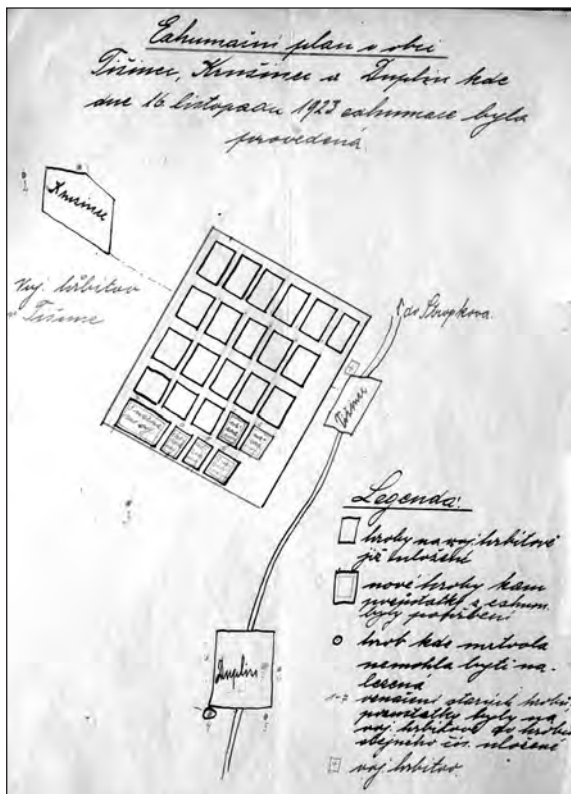
⁶ Nasledujúce informácie pochádzajú z Vojenského historického archívu v Bratislave, o ktoré sa s nami podelil Martin Drobňák. Za jeho pomoc mu aj tu vyslovujeme vďaka!

Novšie mapovanie z roku 1928 označilo ďalšie 2 vojenské hroby na civilnom cintoríne, ktorých mená sú takisto neznáme.

Sumarizujúc je možné konštatovať, že slovenské zdroje vedia o dovedna 27 vojenských hroboch, v ktorých spočívajú 43 padlých hrdinov. Z nich poznáme po mene iba jediného: v evidencii bratislavského archívu figuroval s osobnými údajmi iba František Jäger, prepočovaný z cintorína susednej obce Duplín. Bol vojakom cisárskeho a kráľovského 33. pešieho pluku z Aradu, z čoho sa dá vyvodiť, že poslovenčené meno ukrýva Franza Jägera z okolia Aradu, alebo maďarského Ferenc Jägera. Ďalšou informáciou je, že zomrel 26. septembra 1914 na cholery.

V tomto období vojny patril 33. peší pluk z Aradu do 34. pešej brigády spolu so 46. peším plukom zo Segedína. Pluky tejto brigády prešli spoločnú bojovú cestu, a tak nie je prekvapivé, že na okolí spočívajú aj vojaci tohto pluku.

Náčrt vojnového cintorína v Tisinci (Vojenský historický archív Bratislava, fond: Vojnové hroby a cintoríny)

Maďarské výskumy o cintoríne

Pred naším terénnym prieskumom v roku 2011 sme urobili pokus o archívny výskum, avšak v zbierkových spisoch o vojenských cintorínoch prvej svetovej vojny vo viedenskom Vojenskom archíve sa o cintoríne v Tisinci nezachovala žiadna evidencia.

Na základe potvrdzujúcich informácií o cintoríne v Tisinci od Martina Drobňáka, resp. s vedomím poznania slovenských prameňov, sme na jeseň 2012 začali s bádáním aj v Archíve vojenskej histórie v Budapešti.⁷ V archívnom spisovom materiáli 46. pešieho pluku zo Segedína sa nám podarilo nájsť denník pomocného dôstojníka II. práporu. Denník obsahuje dôležité údaje o vzniku vojenského cintorína v Tisinci. Pisateľa denníka vymenovali 24. septembra 1914 v Tisinci za pomoc-

⁷ Za pomoc pri výskume aj tu vyslovujem vďaka môjmu spolubádateľovi Jánosovi Rózsafimu!

ného dôstojníka II. prápora. V tejto kvalifikácii sa raz zúčastnil aj na pochovávaní obetí cholery. Vo svojom denníku sa citlivo vyjadruje o dňoch v Tisinci: „*Strašnejší obraz ako bojisko. Denne odnášajú na cholеровý cintorín popri našom príbytku 8-10 mŕtvych v plnej zbroji, prikrýtych vlastnými celtami a poliatych vápennou vodou. Za 24 hodín skoncoval tento škaredý neduh s vojakmi v najlepších silách. Raz som bol aj sám na pohrebe. Pochovávali sme 7 mŕtvych, ak sa to dá ovšem nazvať pohrebom, najskôr [rozumej: radšej] možno povedať, že sme ich zakopali. Aj tento pohreb mi na duši zanechá večnú stopu. Túto smutnú prácu vykonával náš plukovní farár /:Dittrich:/. Keď sme 29-eho opustili toto pre náš pluk smutné miesto, pochovali sme v Tisinci zhruba 43 ľudí.*“⁸

Pisateľ denníka sa teda počas svojho pobytu v Tisinci v dňoch 24.-29. septembra 1914 zmieňuje o 43 mŕtvych, ktorých na miestnom cintoríne pochovali do odchodu pluku. Zmieňuje aj to, že po odchode za sebou zanechali 450 chorých podozrivých na cholery, z ktorých nevie koľkí zomreli neskôr „v zákernom neduhu.“ V spojitosti s Tisincom poznamenáva: „*isté je toľko, že hrobové miesta pri kostole na severnom konci malej slovenskej dedinky sú veľmi smutným pamätným miestom 46-ho pluku.*“⁹ Podľa plukovnej kroniky trebalo kvôli mnohopočetným prípadom ochorenia zriadiť v dedine zvláštny infekčný tábor. Chorých umiestňovali v šopách prikrýtych slamou.¹⁰ Pravdepodobne tento infekčný tábor zmieňujú zdroje vzniknuté pri procedúrach vyhlasovania za mŕtveho, ako poľnú nemocnicu č. 12 alebo 1/12.¹¹

Medzi chorými príslušníkmi 46-ho pluku, ponechanými v Tisinci bol aj Dr. Kornél Sztojka, ktorý šťastlivo prežil tieto udalosti a na udalosti zaspomínal aj vo svojich pamätiach. Jeho opis sa obsahovo zhoduje s horeuvedenými. Vo svojich pamätiach zvečnil svoju záchranu a potom následne nato svoje nezodpovedné správanie: „*384 chorých na cholery ostalo v Tisinci. Medzi nimi som bol aj ja, no mal som ešte toľko síl, že som sa zachytil na vlak s chorými, smerujúci do Košíc a z Košíc som po dlhej ceste s niekoľkými druhmi z IR46 na jednom z nemocničných vlakov smerovaných do vnútra krajiny dorazil do stanice Rókus v Segedíne. Ufúľaný, špinavý, otrhaný a ľahkomyselne sa každý z nás ponáhlal domov k svojim milovaným, nemysliac na to, že dovlečením bacilu cholery môžu nakaziť aj svojich najbližších. Veliteľstvo doplnšovania (Ersatzkader) IR46, veliteľ podplukovník Balogh sa nejako dozvedel o príchode niekoľkých z nás a pomocou hliadok sa nás okamžite vybrali vypátrať. Aj nás pozbierali a izolovali v starej škole mestskej časti Móraváros, kde sme boli pod zámokom dva týždne. No boli sme pod strechou a spali sme na železných posteliach s jemnými suchými slamníkmi.*“¹²

⁸ Hadtörténelmi Levéltár II. 488. Cs. és kir. 46. gyalogezred iratai, 28. s. 4. A II. zászlóalj segédtisztjének naplója. (Ďalej len: HL II. 488. 28. s. 4. A II. zászlóalj segédtisztjének naplója.) Osobu pisateľa denníka sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať. Z denníka sa dá určiť, že v skúmanom období sa 2. septembra 1914 na front s 2. pochodovým práporom dostal dôstojník v hodnosti nadporučika a 18. septembra ho najprv zaradili k 14. rote pluku.

⁹ HL II.488. 28. s. 4. A II. zászlóalj segédtisztjének naplója. Text denníka vykazuje veľkú mieru zhody s kronikou pluku, ktorej pisateľ ho pravdepodobne aj mohol použiť ako prameň. Veľká časť spisov v tejto škatuli má takisto spojitost s prípravou kroniky pluku.

¹⁰ Ajtay, s. 31.

¹¹ Imre Makó udáva číslo poľnej nemocnice v Tisinci, uvedené v údajoch spisov prehlásení za mŕtveho v prípade obyvateľov mesta Hódmezővásárhely pochovaných v Tisinci, Sándora Bödeho, Ernőa Csatlósa a Lajosa Ladu, ktoré dané zdroje uvádzajú ako poľnú nemocnicu č. 12 alebo 1/12. Makó Imre: Életünk és vérünk! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2004.

¹² „Koszosan, piszkosan, rongyosan és meggondolatlanul...” [Ufúľaný, špinavý, otrhaný a ľahkomyselne] Ré-

Popri spisovom materiále pluku sme preskúmali aj matriky zomrelých v Archíve vojenskej histórie v Budapešti. Tie nás dovedli ku značnému výsledku najúplnejších údajov. V matrike zomrelých sme našli dovedna 27 padlých hrdinov pochovaných v Tisinci. Ich menoslov je nasledovný.¹³

Meno	Miesto narodenia	Jednotka	Dátum smrti	Dátum pochovania	Vek	Vierovyznanie
Ádók Sándor	Földeák	16. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	27	Rk.
Bajsánszky Radivoj	Mokrin (župa Torontál)	4. náhradná rota	1914. okt. 1.	1914. okt. 1.	24	Pr.
Baranyai Ernő	Dorozsma	4. náhradná rota	1914. sept. 30.	1914. okt. 1.	28	Rk.
Böde Sándor	Hódmező-vásárhely	2. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	23	Rk.
Bús (Papdi) István	Szeged (?)	4. náhradná rota	1914. okt. 5.	1914. okt. 6.	24	Rk.
Csatlós Ernő	Hódmező-vásárhely	4. rota	1914. sept. 30.	1914. okt. 1.	22	Ref.
Dobó István	Szeged	n. a.	1914. okt. 2.	1914. okt. 2.	25	Rk.
Farkas József	Apátfalva	15. rota	1914. sept. 30.	1914. sept. 30.	23	Rk.
Frankó Sándor	Hódmező-vásárhely	15. rota	1914. okt. 2.	1914. okt. 2.	25	Rk.
Kis (Káposzta) István	Szeged	2. rota	1914. okt. 4.	1914. okt. 5.	33	Rk.
Kocka István	Makó	2. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	28	Rk.
Kürti József	Dorozsma	6. náhradná rota	1914. sept. 30.	1914. sept. 30.	25	Rk.
Lada Lajos	Hódmező-vásárhely	n. a.	1914. okt. 2.	1914. okt. 2.	32	Ref.
Magyar István	Sándorfalva	5. rota	1914. okt. 3.	1914. okt. 3.	32	Rk.
Marzika István	Makó	n. a.	1914. okt. 2.	1914. okt. 2.	24	Rk.
Nacsa János	Makó	n. a.	1914. okt. 4.	1914. okt. 5.	31	Rk.
Németh Antal	Makó	6. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	25	Rk.
Puskó János	Rév-Élesd	16. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	26	Pr.
Róth Lajos	Nagyösz (župa Torontál)	4. náhradná rota	1914. okt. 7.	1914. okt. 9.	28	Rk.
Sirokmann András	Makó	2. rota	1914. okt. 4.	1914. okt. 5.	33	Pr.
Szabó István	Szeged	14. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	28	Rk.
Szűcs Sándor	Szeged	7. rota	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	29	Rk.
Thurzo Antal	Dorozsma	1. zdrav. oddiel	1914. sept. 29.	1914. sept. 30.	25	Rk.
Vajna Ferenc	Szeged	8. rota	1914. okt. 10.	1914. okt. 10.	33	Rk.
Váradi Imre őrvezető	Szeged	4. rota	1914. okt. 5.	1914. okt. 6.	22	Rk.
Varga Konstantin	Nagylak	n. a.	1914. okt. 4.	1914. okt. 5.	27	Pr.
Vas József	Dorozsma	16. rota	1914. okt. 3.	1914. okt. 3.	25	Rk.

Skratky použité v tabuľke: n. a.: nie sú údaje, Rk.: rímsko-katolícke, Pr.: pravoslávne, Ref.: reformované

szletek Dr. Szojka Kornél emlékirataiból – 8. rész. [Úryvky z pamäti Dr. Kornéla Szojku – 8. časť.] Pozri: http://nagyhaboru.blog.hu/2014/02/03/_koszosan_piszkosan_rongyosan_es_meggondolatlanul. Kompletne vojnové pamäti Dr. Kornéla Szojku boli publikované na blogu Nagy Háború a sú dostupné tu: http://nagyhaboru.blog.hu/2015/12/28/reszletek_dr_szojka_kornel_emlekirataibol

¹³ Hadtörténelmi Levéltár VI. 36. Katonai egyházi szervezetek anyakönyvei. 223. Cs. és kir. 46. gyalogezred halotti anyakönyvei. [Matrika zomrelých C. a k. 46. pešieho pluku]

Padlých hrdinov zapísal dodatočne do matriky zomrelých poľný duchovný Sándor Hornyik. Čo sa týka ich vojenských hodností, boli všetci vojakmi, okrem slobodníka Imreho Váradího.

Zo skúmania matrik zomrelých je zjavné, že všetkých 27 padlých zomrelo 29. septembra 1914, respektíve po tomto dátume.

<i>Dátum smrti</i>	<i>Osôb</i>
1914. september 29.	8
1914. september 30.	4
1914. október 1.	1
1914. október 2.	4
1914. október 3.	2
1914. október 4.	4
1914. október 5.	2
1914. október 7.	1
1914. október 10.	1

Až do 10. októbra 1914 sme našli údaje o úmrtí a pochovaní v Tisinci. Títo teda zomreli už po odchode pluku, pravdepodobne v epidemickej nemocnici.

Oprávnene sa nabáda otázka, čo sa stalo s padlými zo skoršieho obdobia? Oni sa prečo nedostali do matričného zaknihovania? Zápis do matričnej knihy vykonali dodatočne na základe zaslaných údajov. Tieto údaje z plukom vytvorenej epidemickej nemocnice predpokladateľne mohli prísť od 29. septembra, avšak zo skoršieho obdobia už nie.

Zoznam zomrelých, zostavený na základe matrik – aj nezávisle od nedostatku skorších údajov – dáva možnosti na rôznorodé analýzy. Môžeme z neho napríklad dostať určitý obraz o zložení a pomere vojakov 46. pešieho pluku zo Segedína podľa bydliska. Spomedzi 27 padlých pochádzalo najviac zo Segedína, druhého najväčšieho mesta dobového Uhorského kráľovstva a deviateho najväčšieho v rámci Rakúsko-Uhorskej monarchie (7 osôb, 26 %). Potom nasleduje mesto Makó (5 osôb, 18,50 %), potom Hódmezővásárhely a Dorozsma (rovnako 4 osoby, 14,80 %). Po väčších sídlach prišli dediny patriace do doplňovacieho obvodu v župách Csongrád a Torontál. Zo zoznamu je dobre viditeľné, že epidémia sa dotkla všetkých práporov pluku a obeť brala aj z radov náhradného prápora, respektíve členov zdravotníckych jednotiek.

Sumarizujúc na základe budapeštianskych archívnych prameňov možno konštatovať, že počet príslušníkov IR46 pochovaných v Tisinci na základe 43 osôb pochovaných do 29. septembra 1914 a 27 osôb pochovaných už matrične po 29. septembri, možno stanoviť aspoň na 70 osôb.¹⁴ Z nich v prípade posledných 27 poznáme aj ich presné osobné údaje.

O časti predtým bezmenných padlých hrdinov sa nám na základe matrik zomrelých podarilo zistiť, kto vlastne boli. Podľa matričných údajov však o nich možno vypátrať ešte viac informácií. Vďaka práci historikov a bádateľov regionálnej histórie boli vydané publikácie o padlých hrdinoch prvej svetovej vojny niekoľkých sídiel. Takéto výskumy prebiehali v medzivojnovom období, potom znova po roku

¹⁴ To nevieme, o koľkých zomrelých vojakoch nedisponujeme žiadnymi informáciami.

1990 a v súčasnosti skrz sté výročie vojny. Takto napríklad písal o padlých hrdinoch mesta Hódmezővásárhely už ako citovaný zdroj Imre Makó. Z vojakov IR46 pochovaných v Tisinci a vedených aj matrične pochádzali štyria z tohto mesta a v knihe možno nájsť údaje o týchto štyroch vojakoch. Tak môžeme napríklad vedieť, že v zoznamoch figurujúci Sándor Böde bol praktikantom, Ernő Csatlós obchodníkom, Sándor Fránki malostatkárom a Lajos Láda zasa hospodárom. Prví dvaja boli slobodní, ostatní dvaja už boli ženatí. Aj dnes môžu v meste žiť ich potomkovia.¹⁵

V dnešných dňoch je v rámci historických vied čoraz dôležitejším smerom s rastúcim všeobecným záujmom a významom výskum personálnej histórie. Pre človeka dneška sa skrze ňu stáva história približiteľnou, osobnou a prežívateľnou, a tak aj straty v prvej svetovej vojne. Záujem o Veľkú vojnu v dotknutých rodinách je citeľný aj v dnešných dňoch, a ten sa ešte 100. výročím vypuknutia vojny značne zvýšil.¹⁶

Na základe horeuvedeného príkladu Tisince je nespochybniteľným faktom, že v slovenských archívoch nemožno nájsť údaje týkajúce sa hornouhorských bojov a cintorínov prvej svetovej vojny v plnom rozsahu. Avšak z chýbajúcich dôležitých informácií sa dá mnoho zozbierať v maďarských (a rakúskych) knižniciach a archívoch. Vyššie spomenutý prípad dobre poukazuje, že bádanie možno považovať za úplné iba s pomocou týchto údajov, a že maďarské a slovenské civilné organizácie založené na odbornej základni, zaoberajúce sa daným obdobím a témou v spoločných výskumoch, vedia produktívne spolupracovať.¹⁷

100. výročie prvej svetovej vojny motivuje k tomu, že aj v prípade ostatných slovenských cintorínov z prvej svetovej vojny by bolo potrebné vykonať takúto dôležitú spoločnú výskumnú prácu, do ktorej by trebalo zapojiť aj predstaviteľov súčasných nástupníckych štátov ostatných niekdajších účastníkov vojny. Pre tieto výskumy by bolo účelné iniciovať veľký medzinárodný projekt.

Vojnový cintorín Tisinec (Foto: Mgr. Martin Drobňák)

¹⁵ Makó Imre: *Életünklet és vérünklet! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai*. Hódmezővásárhely, 2004.

¹⁶ Na našej internetovej stránke, Blogu Nagy Háború (nagyhaboru.blog.hu) prevádzkovanom nadáciou Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú alapítvány pravidelne dostávame od potomkov žiadosti, v ktorých hľadajú bojovú cestu svojich predkov a v mnohých prípadoch aj miesto ich konečného dopočinku. Z týchto osobných príbehov bolo na Blogu Nagy Háború uverejnených nespočetné množstvo.

¹⁷ Ďalšie informácie, obrázky a komentáre k téme, medzi nimi aj od pozostalých sú dostupné elektronicky na našej stránke v maďarskom jazyku: http://nagyhaboru.blog.hu/2012/07/26/a_szegedi_46_kozos_gyalogezred_koleratemetoje_tizsenyben, respektíve po slovensky na stránke Klubu Vojenskej História Beskydy: <http://www.kvhbeskydy.sk/index.php/2012/08/08/cintorin-obeti-cholery-rakusko-uhorskeho-szegedskeho-46-pesieho-pluku-v-tisinci>

OBSAH

Slovo na úvod	5
Matúš KORBA	
Operácie v roku 1914 a rastúci význam karpatského bojiska	10
Martin DROBŇÁK – Matúš KORBA	
Boje o mesto Humenné (23. – 28. novembra 1914)	35
Andrzej OLEJKO	
Niekoľko informácií o leteckej technike a jej použití nad Haličou. Pohľad na vybrané biele miesta podkarpatského úseku východného frontu Veľkej vojny 1914/1915	43
János RÓZSAFI	
Boje a vojnové cintoríny v obci Repejov a na výšine Korunková	57
János RÓZSAFI	
Boje v okolí obce Solník v marci 1915	66
Radim KAPAVÍK	
Zajetí 28. pešiu pluku u Stebníku 3. 4. 1915	73
Radim KAPAVÍK	
Působení 81. pešiu pluku v Karpatech na jaře 1915	87
Radoslav TURIK	
Účasť „slovenských“ plukov rakúsko-uhorskej armády v karpatskej kampani 1914/1915	100
Tomasz WOŹNY	
Operácie 3. rakúsko-uhorskej armády v priebehu bitky pod Gorliciami (2. – 8. mája 1915)	120
Tomasz WOŹNY	
Rakúsko-uhorská 10. pešia divízia v bitke pri Brzostku 7. mája 1915	144
Radoslav TURIK	
Karpatská zima 1914/1915 v spomienkach poľného podmaršala Josepha Metzgera	160
Andrzej OLEJKO	
Veľká vojna v Karpatoch. Pohľad na vojnovú matematiku, geografiu, klímu a medicínu z hľadiska Rakúsko-Uhorska počas „Karpatskej vojny – Zimnej vojny“ 1914/1915	171

Ferdinand VRÁBEL Odraz vojnových udalostí na severovýchodnom Slovensku na prelome rokov 1914/1915 v materiáloch uhorského kráľovského ministerstva vnútra, v orgánoch verejnej správy a samosprávy	196
Peter CHORVÁT Šarišská župa 1914 – 1915	208
Béla BARTÓK Drahý nevlastný otec (Úloha Jágerskej arcidiecézy pri obnove Hunkoviec v rokoch 1915 – 1916)	218
Róbert H. TAKÁCS Ferenc Molnár vo „Veľkej vojne“	228
Ferdinand VRÁBEL Boje v Karpatoch (príklady vojnovnej propagandy na stránkach Národných novín júl – december 1914)	232
Viktor SZABÓ Karpatský front 1914/1915 v zemplínskej dbovej tlači (propaganda a realita)	238
Jana ZAŤKOVÁ Boje v Karpatoch v spomienkach vojakov	255
Norbert STENCINGER Pastoračná činnosť poľných duchovných slúžiacich v zložkách Uhorskej kráľovskej vlastibrany v prvej svetovej vojne	266
Radoslav TURIK Vojnový cintorín Humenné vo svetle archívnych dokumentov	279
Martin MOLNÁR Cintoríny z prvej svetovej vojny v súčasnom okrese Michalovce	286
Kamil RUSZAŁA Vojnové cintoríny v Haliči v zbierkach Národného archívu v Krakove	291
Roman FRODYMA Dušan Jurkovič a jeho diela v Karpatoch	297
Tamás PINTÉR Cholerový cintorín príslušníkov segedínskych IR46 v Tisinci. Možnosti spoločných slovensko-maďarských výskumov	303

KARPATSKÝ FRONT 1914/1915

Vydali: Vojenský historický ústav Bratislava
a Klub vojenskej histórie Beskydy, Bratislava 2016

Jazyková úprava: Mária Stanová

Redakčná úprava: Viktor Szabó

Preklad: Joanna Grzeszek (poľský jazyk), Lucia Němcová (poľský jazyk),
Viktor Szabó (maďarský jazyk)

Sadzba: Drobi History & Tourism, Peter Farkaš

Grafický návrh obálky: Martin Drobňák, Peter Farkaš

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o.

ISBN: 978-80-89523-43-6

www.vhu.sk

www.kvhbeskydy.sk

9 788089 523436

ISBN 978-80-89523-43-6